

СЛОВНИК української МОВИ

XVI — першої половини XVII ст.

9

Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК української МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 9

Д – З

Львів
2002

Дев'ятий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI — першої половини XVII ст. — першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 1297 слів на літери Д (дѣдичь — дакъ), Е, Є, Ж, З (з — закритє); тут подано їхню семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення та жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Редакційна колегія

к.ф.н. Д.Гринчишин (відп. ред.),
к.ф.н. У.Єдлінська, д.ф.н. Л.Полога,
к.ф.н. Н.Осташ, к.ф.н. Г.Войтів,
к.ф.н. М.Чікало,
к.ф.н. О.Кровицька (секретар)

Редактори 9-го випуску
Д.Гринчишин, У.Єдлінська, О.Кровицька
М.Чікало

Рецензенти

д.ф.н. М.Худащ, к.ф.н. І.Ощипко

Словник української мови
XVI — першої половини XVII ст.:
У 28-ми вип./НАН України
Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича;
відп. ред. Д.Гринчишин.
Вип. 9. (дѣдичь — закритє)

Укладачі кандидати філол. наук. Н.Осташ,
Р.Осташ, М.Чікало
Львів, 2002. — 256 с.

Випуск опублікований за сприянням Фонду Катедр Українознавства
та Американської Ради Наукових Товариств

ISBN 966-02-2705-1 (серія)

ISBN 966-02-2706-X (вип. 9)

Від редакційної колегії

Дев'ятий випуск уклали
кандидати філол. наук
Н.Осташ (дѣдичь — дакъ, жовтобрухъ —
жаловати), М.Чікало (Е і Є),
Р.Осташ (ж — жовоть, з — закритє)

Випуск до видання підготували
к.ф.н. Г. Войтів, к.ф.н. У.Єдлінська
Комп'ютерна верстка — Л.Голощук
Комп'ютерний набір — Л.Голощук, О.Тріль

Консультували: д.і.н., акад. НАНУ Я.Ісаєвич,
проф. М.Флаєр (Гарвардський університет),
д.ф.н. М.Кашуба, д.ф.н. В.Любащенко,
к.ф.н. Б.Чернюх, м.наук. сп. А.Ясіновський

Редакційна колегія складає щирю подяку
консультантам, рецензентам і всім тим, хто
своїми порадами та допомогою спричинився до
підготовки та публікації цього випуску.

ДѢДИЧЪ, ДѢДИЧЬ, ДѢДѢЧЪ, ДЕДИЧЪ, ДИДИЧЪ ч. (*смп. dziedzie*) 1. Спадкоемець: Иван, а Некраш Борисовичи, то ест ѡтчичи и дѣдѣчи Перекалский и еще князь Глѣбъ небожчик, дѣдъ наш вытагал того Бориса с Торговицкое волости ...за пошого человека за выходом (Торговица, 1527 *AS* III, 304); князь Федор,... дал Се Милости напротивкѣ того Ставрова... ѡтменою доставши ѡт дедичовъ имени..., в повете Креманецкомъ лежащее (Краків, 1536 *AS* IV, 67); пнѣ голѣбъ мае(т) пна ива(ш)ка... боронити ѡ(т) вши(с)ки(х) дѣдичо(в) то(л)ко тепе(р) пусти(л) пнѣ ива(ш)кови дѣдич(ч)не на вѣки вѣчны(и) (Львів, 1595 *Юр.* 20); наслѣ(д)ни(к), дѣдич(ч) (1596 *ЛЗ* 60); тое дѣбровы николи в ѡжива(н)ю дедичове свищова не были (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 18 зв.); Вѣсь абовѣмъ цѣль и все старанье ѡ(т)цѣвъ, зъ початкѣ ма(л)жѣнства,... жѣбы потѣмство сплѣдѣли, и дѣдичевъ мѣли (Вильна, 1627 *Дух.б.* 282); На рока(х) сѣдовы(х)... Приточилася справа... межи инѣстыкгаторомъ Сѣдовымъ и его деляторами... дедичами местечка и(р)гачова Поводами, А ѡрононы(м) его м(л) Паномъ Миколаемъ цѣтнеромъ дедичомъ местечка рожова позваны(м) (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 125); тотъ позов... на двацать (!) тысяч и стороны поводовой належачихъ по смерти мужа... а ст(р)ия поводова з воево(д)ства киевского выбравши поводови яко власно(м)у де(д)ичови ѡ(д)дати, реквизигована (!) будучи не хотѣла (Житомир, 1649 *ДМВН* 191).

2. (*власник великого маєтку*) дідич: дѣлательіе пакъ оуз(д)рѣвѣши // сна его рекли межи собою то то е(ст) дѣдичъ, по(д)мо забїємо его. а боудемо

мати дѣдицтво (1556-1561 *ЛЄ* 92 зв.-93); яко бѣдѣчи дѣдич(ч) с пре(д)ко(в) свои(х) свѣдомы(и) по(с)тѣпкѣ здешнего ѡ(т) поча(т)кѣ владыче(с)тва лво(в)ского болобано(в)ского яковые шкоды и трѣ(д)но(с)ти межи нами бывали и бываю(т) а(ж) до сего часѣ (Львів, 1596 *ЛСБ* 297, 1); мае(т)ность... Пет(р) Дорогоста(и)ски(и),... прода(л)... Косте(н)тину Ост[р]о(з)кому,... бе(з) ведомости дедича, бо дедичъ его... бы(л) у чужы(х) земляхъ (Київщина, 1600 *ККПС* 132); возны(и) енера(л)... положи(л) позо(в) по его м(л) пна лаврина песочи(н)ского... по(з)ваного ѡ(т) его м(л) пна павла жоховского яко доживо(т)ного а ясневел(л)мо(ж)ного... пна станисла(в) вло(т)ка воеводѣ бе(л)ского яко дедича зъ села ѡна(ц)кове(ц) (Винница, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 50); того(ж) рокѣ... дале(м) ѡчеви(с)то в рѣки по(з)во(в) зе(м)ски(х)... два пнѣ лѣкашѣ лиса(ц)ко(мѣ)... ѡди(н) писаны(и) по Его само(г) а дрѣги(м) по Его(ж) само(г) жонѣ и пото(м)ки небо(ж)чика пражо(в)ско(г) яко дедича (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 32); з которых подданных... панъ воевода краковский, дедичъ села... Задыбъ, и урононый панъ Михал Лаггановский, держачий... за частократною реквизициею протестантов учинити не хотили и не хочуть (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 417).

3. (*титул володарів*) господар, пан: мы... посла(н)ныи коу... кралю по(л)скомѣ кнѣзю лито(в)скомѣ, рѣ(с)комѣ, прѣ(с)комѣ и иных) панѣ и дидичеви, ѡпросити и ѡднати (!) наияснѣшѣю кнѣжнѣ па(н)нѣ а(л)жбитоу, кролевнѣ по(л)скѣю,... абы ей мл(с)тѣ была г(с)п(д)реви нашемѣ г(с)ж(д)а (Люблін, 1506 *Cost.DB* 440); мы Жи-

кгимонтъ... панъ и дедичъ, чинимъ знаменито сим нашим листом (Вільна, 1522 AS III, 235); шлехётно зрожений Андрѣй Желиборскій, сынъ власный сла(в)ной короны Полскои, дѣдичъ землѣ рѣскои, обыва́те(л) повѣтѣ Галицкогo... престависа (Львѣв, 1615 Лям.Жел. 1).

4. (про Христа) володар, владика, повелитель: Хрытосъ въ церкѣви Своей есть панъ и дедичъ (Володимир, 1598-1599 Відп.ПО 1095); в' тестаментѣ бовѣмъ Ха Дѣдича зоста́вилъ своѣго имѣнїа, и ста́лса богатымъ в' Ба (Київ, 1624 МІКСВ 100);

5. (той, хто заслужив на Царство Небесне) спадкоемець: Што(ж) за пожито(к) с тоѣ малое зе(м)лици и кгрѣ(н)тикѣ, ко(ли) стори(ч)но(е) заплаты рече(н)ное хрѣмъ в' пр(ст)вїи нб(с)но(м) за оставленїе сихъ не прїймѣ, и живота вѣ(ч)ного наслѣднико(м) и дѣдиче(м) быти не могѣ (1599-1600 Виш.Кн. 212); оучинѣмо то що и бгѣ хоче(т), бо на́ то насъ створивъ, и абысмо жи́ли привіоль, абы на(с) оучини(л) дѣди(ч)ми вѣчны(х) добрѣ (Острог, 1607 Лѣк. 32); А ѡвые з' Бгѣмъ вѣрнымъ вѣкѣйсте плоужа(т). И котѣрыє з' ѡвыми переставаютъ, Тыѣ спѣль з' Хр(с)томъ дѣдичами са ставаютъ (Львѣв, 1615 Лям.Жел. 6); Зна́ти абовѣмъ Ба, есть вѣрити в Ба: а з вѣры сыномъ Бжи(м) ставши са, вѣчного пр(с)тва нб(с)ного дѣдичомъ зоста́вти (Єв'е, 1616 УЄ Єв. 4 нenum.); Дѣдичами нб(с)ного пр(с)тва чїнитъ ихъ [святых] (Київ, 1637 УЄ Кал. 50); Dla тогѣжъ и сына́ми Бжи́ими дѣдича́ми пр(с)твїа нб(с)наго зоста́ли (Київ, 1648 МІКСВ 349).

ДѢДКО ч. Дїдько, бїс, чорт: и самъ дѣдко не упильнуеть! (1589 АЮЗР II, 189); Клевѣтникъ: Ябедни(к), потвѣрца, зва́дца,... ѡболгáтель, сикофангъ, дѣдко, дїаволь (1627 ЛБ 53).

ДѢДНИНА, ДАДНИНА ж. Те саме, що дѣдизна у 1 знач.: мы стефа(н) воевода... знаменито чини(м)... иже тоти истиннїи наши слѣгы... // прїдоша прѣд нами... раздѣлили промеж собою свои правїи ѡтни(ни) и дѣднини (Сучава, 1520 Cost.DS 210-211); А мы также разоумѣли есмы съ оусею нашею радою аж была их праваа ѡтнина и дѣднина, и ѡт нас також есмы дали и потвѣрди-

ли... панѣ Юноу Стрѣчи... тоѣ вышеписанное село на Прѣтѣ (Хуші, 1528 DBB I, 27); Є(р)мона(х) гаврилїе... прода(л) своа правая ѡ(т)нина и даднина (Ясси, 1591 МЭФ фотокоп. 63); мы... дае(м) слѣзѣ нашемѣ... три селове... съ млини на то(м) потоцѣ что и(х) праваа ѡтнина и дѣднина (Ясси, 1622 МЭФ 166).

Див. ще ДѢДИНА, ДѢДОВИЗНА.

ДѢДНЫЙ прикм. Те саме, що дѣдовъ: великаа же тѣтка глѣтса сестра дѣднаа, или ба́бина (Київ, 1646 Моґ.Тр. 373).

ДѢДОВИЗНА ж. (сmn. dziadowizna) те саме, що дѣдизна у 1 знач.: ива<н>... зезна(л) и(ж) са ему досы(т) оучинило з дѣдовизны // баби(з)ны и(з) ѡчизны з матери(з)ны части тоѣ (Одрехова, 1572 ЦДІАЛ 37, 1, 1-1 зв.); снѣове голу(б)кови... зезна(ли) доброво(л)не... будучи з добры(ми) розумы и(ж) прода(ли) ролю або ѡчизну свою илашеви бра(т)у своему за дева(т)деса(т) зло(т)... ктурым са оучинила зупе(л)на заплата што и сами зезна(ли)... и выписали та(к) з дѣдови(з)ны (Одрехова, 1575 ЦДІАЛ 37, 16, 4).

Див. ще ДѢДИНА, ДѢДНИНА.

ДѢДОВСКИЙ прикм. (належний дїдовї) дїдівський, дїдів: взяли(с)мо за сѣкманы двѣ дѣдо(в)ские зло(т) ѡсмъ бе(з) деса(т) гро(ш) (Львѣв, 1607-1645 РДВ 27 зв.).

ДѢДОВЪ прикм. 1. (який стосується дїда — батька батька або матери) дїдів: Стрѣй... прѣстѣ глѣтса стрѣй, бра(т) ѡ(т)чїй, или мтрнїй, иже есть трѣтїаго стѣпене къ своѣмѣ братанкѣ, или великїй стрѣй, иже есть братъ дѣдовъ, или ба́бинъ (Київ, 1646 Моґ.Тр. 373).

2. Вл.н.: Ха(р) дѣдовъ (1649 РЗВ 180 зв.).

Див. ще ДѢДНЫЙ.

ДѢДУСЬ ч. Дїдусъ: якъ са мае(т) мо(и) дѣдѣсь добре се маѣть (к. XVI ст. Розм. 16 зв.).

ДѢДЧИЦА ж. Чортиця: Нава́дница: Клевѣтница, двоеслѣвница, зва́дница, дѣдчица (1627 ЛБ 68).

ДѢДЪ, ДѢДЬ, ДЕДЪ, ДИДЪ ч. 1. (батьків або материн батько) дїд: дѣ(д) бо мои Закхїи: заповеда(л) ѡцу моему симону оумирая (1489 Чет. 201); А пак Добра, дочка Иванкова, и племеникове еи..., привилїа що имали вукка своего... на тоѣ село на

Долхещи, и еще двѣи старїи привилїи, що имали их содѣшеве ѿт нашего деда (1502 *ВД II*, 196); небожчик пан Федко Олизарови(ч), дѣдъ жоны моее закъпил был имена ѿчизные княза Костентиновы... в шестидесат копах грошей (Луцьк, 1511 *АС III*, 92); живина тота теды то при ва(с)коу при дѣдоу ѿставае (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 18); оте(ц) ихъ яковъ па(т)рикиєви(ч) сениота,... по сме(р)ти ѿ(т)ца свое(г),... будѣчы в опеце ѿ дя(д)ка свое(г) небо(ж)чика юска сениотича деда,... не выше(д)ши з ѿпеки в молодости ле(т) свои(х) былъ взя(т) ѿ(т) тата(р) в поло(н) (Городно, 1585 *ЛНБ* 5, II 4046, 92); а тотъ грунтъ купленъ небожчиком дедомъ моим Іаковомъ Волевачемъ ѿт Івана Безмольного (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ VIII-3*, 14); у урочища Бело(г)[о]... дедъ тепере(ш)ни(х) поводовъ ставаль (Житомирщина, 1639 *ККПС* 195); Дѣдъ есть пнемъ кгдыжъ маеть ѿ(т)ца Іесеа, дѣда ѿвида прадеда Вобза, прапрадѣда Сал'мѡна (Львѣв, 1645 *О тайн.* 171); и написали свои родителѣ живих и ѡсопши(х) по имени их дѣдѣ и предѣдѣ ѿца и матери их брата и сестри и час и ве(с) рѣд и по дѣдѣ и по матрїи (Бїлий Потїк, 1646 *Паньк.* 10); Елифѡсо(в) снѣ Амалїкѣ, котѡрый намѡвилъ дѣда своегѡ Ісава абы... забїль іакова бра́та своегѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 59).

2. (чоловік похилого віку, інколи жебрак) дїд: Проко(п) Малє(ч)кови(ч) ѡбѣца(л)ся ѿ(т)дати гро(ши), которые позостали при не(м) то є(ст) што бы(л) ѡзя(л) ѿ є(д)ного дѣда (Львѣв, 1606 *ЛСБ* 1043, 10); взяли(с)мо ѿ(т) дѣда в'ступного зло(т) (Львѣв, 1607-1645 *РДВ* 21); Старь мѡ(ж); Дѣдъ, лѣ(т) н̄ маючі(и) (1627 *ЛБ* 121); Дворь свѣтлый и дородный:... гигантомъ подобныи мужеве, силныи такїи около него, якъ нѣкогда у дѣда Херева (Кїїв, 1621 *Коп.Пал.* 1136); а другїе там по цвентару з кїями, шаблями и рознымъ оружем увиваючисе,... убогихъ и уломныхъ людей шпиталєвыхъ, деды и бабы, на уломности их, на Пана Бога... жадного респекъту не маючи, били и мордовали (Луцьк, 1634 *АрхїОЗР* 1/VI, 687); яко дѣдови до чого ин'шого неприго(д)номѡ ѡгоро(д) злецѣно, абы в не(м)... робїль (серед. XVII ст. *Кас.* 52 зв.).

3. Лише у мн. дѣды, дѣдове (рїдні минулих поколїнь) предки: потвѣрдили єсмы тои нашей сватой епископїи ѿт Радовцех єи правдѡ ѡтнинѡ, даанїє предкѡвѣ, дѣдовѣ нашихъ (Сучава, 1503 *ВД II*, 225); тежъ дей в рекѡ, ѡ Тѡрю их не вѣщаєшь, в которѡюжъ рекѡ дѣды и ѡтцы... встѡпъ свой волный мєвали (Кракїв, 1527 *АС III*, 310); по(д)дание сѡсѣ(д)ниє... визнали иже ѿ(т) пре(д)ко(в) свои(х) ѿ(т)цо(в) и дѣдѡ(в) слихали и сами вѣдали... иже поти было не уживанє манастыря ѡне(в)ского яко ѡказали чер(н)цѣ (Унїв, 1581 *ЛСБ* 61, 1 зв.); такъ нашѣ дѣдове чинювали, тай мы чинѣме (XVI ст. *НС* 180); що(ж) мѡвишь ѡ моисєю, та(к) ли б̄а помсты л̄акогомо бѣти розѡмѣешь, жебы грѣхы дѣдо(в) в четве(р)то(м) покѡлѣню караль, кды южъ правє и памє(т) и(х) оустає(т)? (поч. XVII ст. *Проп.р.* 193).

4. Вл.н.: Данило дїдъ (1649 *РЗВ* 32).

Дѣдѣчство див. **Дѣдицтво**.

Дѣдѣчъ див. **Дѣдичъ**.

Дѣеватися дієсл. недок., многокр. Дїятися, чинитися, творитися: а по смерти их великіє чудеса у гробахъ их честныхъ дѣевалиса, яко то и теперъ знаки того сут у Кїєвѣ (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 26).

Див. ще **Дѣяти, дѣятися**.

Дѣєписецъ, дѣєписецъ ч. Літописецъ, хронїст: Того што книжки о синодѣ берестейско(м) писаль, которого дѣєписцемъ синодовы(м) звати в пре(д)мовѣ ѡбєцалємъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 7 зв.); кѡ ѡуважѣнью чител'никови подаю, же синѡдовый дѣєписецъ, прекладаяючи, на што былъ тотъ синѡдъ зложѡный,... нигде однакъ... не припоминаєтъ, абы... протївѣкѡ имъ дѣкрєтъ якїй вїйти мѣль (Там же, 51).

Див. ще **Дѣєпись**.

Дѣєписовый прикм. Літописный, хронїкальный: ѡбаливши вже такъ тые по(д)поры блѡуду дѣєписового то з'особна з' стороны самого синодѡ берестейского придаю (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 57 зв.).

Див. ще **Дѣєписцевъ**.

Дѣєписцевъ прикм. Те саме, що **дѣєписовый**: В первшей [части] вмѣсто того абы са было

мѣло на дѣписцевою повесть зъ стороны справъ в' берестю ѿ(т)правованы(х) з несмачны(м) подобно ростреса(н)емъ ей ѿ(т)повѣдати то са цѣлый вписалъ шкриптѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 5 зв.).

ДѢПИСЪ, ДѢПІСЪ, ДЕЕПИСЪ ч. (*стп.* *dzjejpis*) те саме, що **дѣписецъ**: Если то пра(в)да што сино́довы(и) дѣепис(с) тверди(т), и(х) сино(д) есть самы(х) бѣсѣдо(в) трибѣна(л), і ни(х)то та(м) гблосѣ не маеть, одно они (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 52 зв.); Нехай же дѣеписъ тыми словы хризостѣма стго о петрѣ сто(м) речеными людемъ бчѣ не мѣдлитѣ (Там же, 105 зв.); Потрѣба тоутѣ боудеть дѣепісе пѣлно мѣслити (Там же, 137); Не дарѣмо // (теды) и дееписъ сыноду Берестейско-го, противъ которого пишеть Филялетѣ, ганиль Никифора, бо то зъ листовъ его королевское милости (и зъ сеймовыхъ декретовъ) бачыль (Вильна, 1599 *Ант.* 821-823); Проходиле(м)са мыслию вмѣсто проха(ж)ки во ѿ(т)повѣ(д)но(и) кни(ж)це ѿ(т) ва(с) православны(х), на соборѣ выданнѣю кни(ж)кѣ проти(в)ко ва(с) в' берестію, чере(з) того то помененого дѣепіса. и вѣдѣле(м) почрѣпало мысли ра(з)ума его (1599 *Виш.Кн.* 212 зв.); такъ и тымъ нынѣшнимъ писанемъ нашимъ здалось намъ чистость сумненя своего Богомъ освѣдчивши, и все што той дѣеписъ пописалъ кламство быти оповѣдивши, абы оному... жаденъ съ православныхъ не вѣрилѣ (Київ, 1626 *КМПМ* I, дод. 280).

ДѢСУСЪ *див.* **ДЕЙСУСЪ**.

ДѢТИСА *див.* **ДѢЯТИСЯ**.

ДѢЖА, ДЕЖА ж. 1. (*дерев'яна посудина*) діжа: а к томѣ де(и) ста(т)ки домовые кади бо(ч)ки... дежи стѣги (1581 *ЖКК* II, 104); побра(л)... воску высочоного, не выбиваного, которы(и) стоя(л) в дежахъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122); взяли... стуги, ... ночвы, дежи, конвы (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 243); видале(м) за дѣждѣ гро(ш) кѣ (Львів, 1607-1645 *РДВ* 35 зв.); Цр(с)тво нѣ(с)ное квасови, котѣрый взавши невѣста, закрыла в' дѣжѣ з' трѣхъ мѣрѣ мѣки, ажъ вса скѣйснѣла (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 258); самѣла, дѣжа, сосу(д) хлѣбны(и) (1642 *ЛС* 110).

2. (*міра місткості*) діжа: обвезуюся, ижъ... платити повиненъ... половицу, то есть сорокъ копѣ,

на светого Яна Хрыститѣля, муки житное мѣри луцкое мацѣ полѣтретѣ, ... масла дежу, ... и три копы сыровѣ (Луцьк, 1559 *АрхЮЗР* 8/VI, 67); масла дежѣ пять по три золотыхъ полскихъ (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 226).

3. Діжа тіста: Ап(с)лъ Павѣль мови(т): Изали не вѣдаете яко ма(л) квасъ всю дѣждѣ кваситѣ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 258).

ДѢЖЕЧКА, ДѢЖИЧКА, ДЕЖЕЧКА ж.

1. (*міра місткості*) діжечка: меду пресного корѣбочка маленькая, другая дежечка меду зо двое пригоршы (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350); у пивниці... рыжкувѣ дѣжичка, якобы изъ ведро (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 204).

2. Вл. н., ч.: Олексѣ(и) дѣже(ч)ка (1649 *РЗВ* 179); Васко Дѣже(ч)ка (Там же, 374).

ДѢЖКА, ДѢЖЬКА, ДЕЖКА, ДИЖЬКА ж.

1. (*дерев'яна посудина*) діжка: Дѣлва: Кадѣ, стѣговѣ, фѣска, бѣчка, или дѣжка (1627 *ЛБ* 29); за два го(р)шыки. г(р). 16: дѣжѣка до покостѣ г(р). 23 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 2 зв.).

2. (*міра місткості*) діжка: Лажина а Сенчило, взяли у мене меду двѣ дежки (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 38); я...// зоставил... гаркабузов три, дежка масла (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 442); взято... масла дежо(к) вилики(х)... три (Київ, 1591 *ЦДИАЛ* 823, 1, 133, 81 зв.); пшениці мацѣ две... меду присного дижѣку одну (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, 235).

Див. ще ДѢЖА.

ДѢИ *мн.* 1. Діи, діяльність: знаю то ѿ(т) овде стѣго(р)ского чуда, што са ѿ(т) латини та(к)же попѣщеніе(м) бѣжи(м)... ѣ стѣой горѣ стало, для чо́го на звѣреніе истѣрїю пристѣе лати(н)ского до стѣое горы, дѣевѣ и плодовѣ и(х) которые овде починїли выписавши посылаю ва(м) (1598 *Виш.Кн.* 294 зв.); схола́рїеви ѿмѣлне приписѣють слова..., которые з дѣами соборѣ ѿбносаѣтѣ и оудаюѣтѣ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 87); Абѣвѣмѣ дѣи и спрѣавы вѣенныи... красомѣвцы и маларѣ ѿповѣдѣю(т) и спїсѣютѣ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 18); Дѣанїа: Спрѣавы, дѣи (1627 *ЛБ* 34).

2. (*описи життя свѣатих*) житїя: такъ мно́гий оуча(т)са, и бѣрзо працѣю(т), дѣи рѣчныи читаюѣтѣ,

бартоло(в), назоновъ, не и(ж)бы лѣпшій живо(т) оучиніли, и пїлными были, але жебы неви(н)ного настоуповати, и оубо́гому якѣю рѣ(ч) вѣрвати (поч. XVII ст. *Проп.р.* 211 зв.); **книгы дѣювъ апостолскихъ** — (одна з книг Нового Завѣту) Дїяннїа апостолів: яко кни́гы дѣювъ ап(с)лскы(х) описоу-ють ѿ то(м), и на ба́ корчѣмные блузні́рцы архие-рѣи, же ты(ж) то ркóмо добродѣйство чїнатъ роздѣлючи ѿ собѣ: рѣлю гончаровоу, абы та(м) по-сторонны(х) оубо́гы(х) погрѣбати, коупїли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 100 зв.).

ДѢЙ див. **ДЕЙ**.

ДѢЙМА ж. Дїяннїа. ◊ **апостольская дѣйма** — п'ята книга Нового Завѣту, яка розповїдає про дїяннїа апостолів Петра і Павла: Дѣля того, коли мене вѣровати, што есть право правое и лишеное выдѣ́ Бога, котрымъ ся маеме спасти, чомъ ли шивъ намъ святое письмо, евангелїе апостоль-скую дѣйму, псалтырю Давыда пророка (XVI ст. *НС* 151).

ДѢЙСТВЕННИКЪ ч. Виконавець: Потреба теж', абы дѣ(и)ственник' тоє та(и)ны бѣль ѿдїнъ, дла чого еслїбы едїн' мóви(л) слова хр(с)вы, крещаетса, и про(ч)а, а дрѣгїй водѣ́ лїль, тогды бы крещенїе не было ва(ж)ное (Львїв, 1645 *О тайн.* 20).

ДѢЙСТВЕННЫЙ, ДЕЙСТВЕННЫЙ прикм. Дїйовий: ѿчителеве костѣла рїмського, ... та(к) сло(в)не с ка́за(л)ницѣ́ косте(л)ныхъ, яко и пис-мо(м) з ва(р)стáто(в) дрѣка(р)скихъ, и многими дѣйстве(н)ными скѣтками з великою пи(л)нос-тю..., минаючи свои(х), котóрые ѿ(т) костѣла и(х) позна(в)ши в немъ што(с) непристо(и)ное ѿ(т)стѣпїли (Острог, 1587 *См.Кл.* 4); Але бо-жественный Дхъ потѣжнѣйшимъ повѣдом', на ѿстáтокъ мне дáлей бáвитисе не допѣстїль: и яко Авраáма, гблосомъ ѿнѣм' действе(н)нымъ до себе возвáль (Єв'е або Вїльна, п. 1616 *Прич. отех.* 12 зв.).

ДѢЙСТВИТЕЛНѢЙШИЙ прикм. в. ст. Дї-йовїший: Не мѣншее е(ст) слнцє и ѿвшем' дѣйст-вите(л)нѣ(и)шее и силнѣй сїающее, Пїсмо С(т): бо не нбó и зѣмлю, áле дшѣ́, смѣслы и рбздѣм' ѿсвѣчае(т) (Київ, 1623 *МКСВ* 81).

ДѢЙСТВІЕ с. (цсл. дѣйствие) **1.** (сила впливу) дїя, дїйство: ядовитыи пострѣли бѣсурманскїи, вѣ тѣло мое потрафивши, всѣ́ майстерства лѣкар-ственныи упередили, и смертотворный ядъ свой // внутрними дѣйствїями во всѣ́ составы и жилы мои розливши, латвую и уже видимую не ко жи-воту, но ко гробу устрояють мнѣ́ дорогу (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 72-73).

2. (обряд, церемонїя) дїйство: без'... бл(с)венїа нашого... кни́гъ црѣковныхъ... в' котóрыхъ самым' сщєнником' надка [подаѣтса], якса мають справо-вати в' дѣйствїи ѿколо Бжественныхъ Таїнь, не дрѣковáли (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 6).

Див. ще **ДѢЙСТВО**.

ДѢЙСТВО, ДЕЙСТВО с. **1.** (сила впливу) дїян-нїа, дїя: То ся разумѣть дѣйство креста: претрѣ-пѣти скор'би, поносы, досады, ган'бы, телесныя болєзни (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр.лют.* 83); Которого лха стго силою и дѣйст-вомъ, стѣе ѿ(т)цы на седьми соборехъ становачи, нѣ́ придати нѣ́ ѿ(т)ати, Подѣ́ тоужъ анаѣемоу заложили (Острог, 1587 *См.Кл.* 19 зв.); Благоволѣ-нїе(м) ѿ(т)ца, и сове(р)шенїе(м) Сна, И дѣйство(м) стго ха, Хвѣ́мъ повелѣнїе(м) и ап(с)лски(м) про-повѣданїе(м)... Предася хвѣ́й Цркви чинѣ́ Бра(ц)т-ва (Львїв, 1609 *ЛСБ* 423); Блгодáтїю бжїєю и дѣйство(м) стаго дха, ... ап(с)толское прáвило в' цркви востóчной цѣло соблюдѣтса (Київ, 1621 *Коп.Пал.(Лв.)* 27); Безначáльный ѿ(т)че, престѣ́й и блгословѣнный, яко блгволенїемъ твоїмъ, и поспѣшество(м) Сна твоѣгѣ́ възлюбленногѣ́, и дѣйствомъ Дха твоѣгѣ́ престѣ́гѣ́ (Чернїгїв, 1646 *Перло* 169 зв.).

2. Дїя, дїяльнїсть: велики(и) а дивны(и) ро(з)-рѣхъ ста(л)са по всемъ прáве свѣ́те. Не то(л)ко оу дѣйствахъ закон'ныхъ црѣковныхъ, але и во всѣ́хъ справахъ и постѣпкахъ све(т)скихъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 15); А зась речѣна, выливáти, и посылáти, и истѣ́кати, и їныи томѣ́ подобныи, Парáклитовы дѣйства, справовáна и дáры показѣють (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 93); Ковáрство: Оухищре(н)є, хїтро(ст)... или по инѣ́(х) кѣ́глáрство, или бѣ́г-ло(ст), рбздѣмъ, дѣйство, ... штѣ́чность, ѿмѣ́тность (1627 *ЛБ* 53).

3. (церковний обряд) дійство: самъ [Гедеонъ Болобанъ] ересе(м) послѣдѣючи бра(т)ство и сщенико(в) и(х) бе(з)чествова́ль,... и ѿ(т) мѣсть проганяль, забороняючи дѣтѣй кр(с)тити, люде(и) причащати, и мертвы(х) погрѣбати, и ѿ(т) всего законного дѣйства людѣй из(г)наль (Новгородок, 1594 ЛСБ 267); А ѿ(т) полѣнощи мѣла ро(з)мѣвѣ, с товѣри(ш)ками своїми,... и съ Іоанномъ ев(г)листою ѿпѣкѣномъ своїмъ, Который все по дѣйствѣ ѿповѣдалъ ей, яко на Тайной Вечерѣ оузаконилъ новѣю, ѿфрѣд бо(з)кѣю (Чернігів, 1646 Перло 96 зв.); а ннѣ та(к) я(к) и перве(и) тебе за твое непослуше(н)ство в небл(с)ве(н)е вкладае(м) и ѿ(т) всего свщниче(с)каго... дѣ(и)ства ѿ(т)лучае(м) до того часу а(ж) се то(г) всего собо(р)не справи(ш) (Вільна, 1594 ЛСБ 251, 2);

богослужіння, відправа: за которые вси zde описаные... вины гедео(н) болоба(н)... ѿ(т) всего стите(л)скаго де(и)ства ѿ(т)лученъ (Берестя, 1594 ЛСБ 260, 2).

4. (у драматичному творі) дійство, дія: драма, дѣ(и)ство (1642 ЛС 171).

Див. ще **ДѢЙСТВІЄ**.

ДѢЙСТВОВАТИ, ДѢЙСТВОВАТЬ, ДЕЙСТВОВАТИ дієсл. недок. 1. Чинити, діяти: вз(в)ши бро(н) дх(о)внѣю ѿ(т) недѣжого и недѣмѣлого, сами по вѣре крѣпко дѣйствовати, и сопоста́то(м) исти(н)ны(и) ѿ(т)ве(т) давати // то(л)ко ба́ дѣла (Острог, 1587 См.Кл. 5-5 зв.); пісано бо все да дѣ(и)ствуемъ во славу бж̄ію. и в подобное врѣма (Львів, 1587 ЛСБ 87, 3 зв.); кгдыжъ они не были собѣ ни въ // чомъ противны — одинъ Духъ Божій въ нихъ дѣйствова́ль! (1603 Пит. 18-19); навет и сами турки, узнавши тое благодать божию, дѣйствующую в них, почитают их, блажат и величают (1608-1609 Виш.Зач. 218); гды доброты Г(с)дней скоштѣеть,... и в' невымѣвной радости дѣйствова́ти бдѣть (Вільна, 1627 Дух.б. 119); Изявітелнѣ ѿпотреблаю: явле(н)нѣ дѣйствѣю. Оказа́ле ѿживаю, явне справѣю (1627 ЛБ 47); тамъти за(с) два станы, таковои ласки мѣти не могѣ(т), хіба з дѣла дѣйствѣючого, тбест', з дѣл' свои(х) и ѿчинков' добрыхъ, которѣю сами собѣ заслѣжатъ, за повѣдомъ ѿсоблївои ласки Бж̄еи (Київ, 1646 Мог.Тр. 926).

2. (що, чо́го) (здійснювати церковний обряд) виконувати: та(к)же и на потреби е(з)дити ве(н)чати кр(с)тити и ни жа(д)ны(х) спра(в) дѣ(и)ствовати ѿ(т)ню(д) в чужо(м) предѣле не маемъ (Берестя, 1590 ЛСБ 141); Єдна́къ же за позволе(н)емъ выра(з)нымъ, и злеце(н)емъ еп(с)копимъ мо́жетъ сщєн'никъ дѣйствова́ть тѣю тайнѣ (Львів, 1645 О тайн. 32);

(чим) користуватися: священникъ (Илія) по зестю с того свѣта першое жоны своее, не мешкаючи при парафїи безженне, неслушне и непорядне в второе малженство вступивши, над заказъ духовный литоргию Божественную отправовати и дѣйствовати священствомъ усиловаль (Львів, 1633 КММ II, 18).

3. (виявляти силу впливу) впливати, діяти: Прозрѣнь бо есть дѣмъ сѣи ѿ(т) ба́ в началѣ, ѿ томъ читай до римланъ кѣ ѣ зачалѣ, Тѣхъ и призва их же пре(з) оустаѣи Дѣйствѣеть бо бг̄ъ якоже самъ вѣсть, Своимъ създаніемъ оумъ члчъ не съвѣсть (Острог, 1581 См.В. 7 зв.); таа ласка якъ природ)наа, дши оуслѣдѣючи дѣйствѣеть (Вільна, 1627 Дух.б. 174).

4. Існувати, діяти: Бл(с)вєніє Бж̄іє през' не́го Сп(с)пїи Премѣслской дарованое, и до ннѣ дѣйствѣе(т) (Київ, 1623 МІКСВ 82); И ѿныи чѣда бесчисле(н)ныи кто выповѣсти мо́же(т)! и который азѣкъ якъ мно́го таа Вода ѿчинїла, и до днєсь дѣйствѣеть, выповѣсти мо́жетъ! (Київ, 1631 Син. Тр. 816).

ДѢЙЦА, ДЕЙЦА ч. Виконавець: которую Ганну врьдѣ... пыталъ: если же бы того учиньку чожоложного была дейцею, albo нѣ? (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 8/III, 475).

ДѢКАВѢТИ дієсл. недок., перен. (занепадати, деградувати) дичавити, дичити: а гды тѣчит'са тѣло, дѣкавѣють тогды смыслы и мѣсли (Київ, 1637 УЄ Кал. 148).

ДѢКОВАТИ див. **ДЯКОВАТИ**.

ДѢЛАНІЄ, ДѢЛАНІЄ, ДЕЛАНІЄ, ДѢЛАНІЄ с. 1. Праца, труд; діяльність: што належитъ до заслугованья дель благочестивыхъ и достойныхъ заплата вечное, однако яко сие, такъ овые вже ставаются прожными и непожыточными ку

деланию (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 987); то(г) ра(ди) съда паки(ж) по желанію вашему по(с)лахо(м) по ти(х) же братіи ваши(х) ф̄ черлени(х) ра(ди) дѣланія и ра(ди) поспѣшенія то(г) дѣла (Сучава, 1598 *ЛСБ* 323); Кгдѣ здорѡвъ до насъ з ласки б̄жее кирилъ нашъ архіман'дрита з вашихъ краевъ приѣхаль, и нѣякій гостіны своее исправова(н)а албо радоу и тежъ дѣла(н)а рахоунокъ ѡ(т)давалъ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 7); видимъ дѣланіе его святое, и до смерти мало страдаше по овцахъ своихъ и закупѣ днесъ въ сихъ своихъ видѣти (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11); orificium, дѣланіе (1642 *ЛС* 292).

2. Подготовка грунту для сіяння: Часъ бовѣмъ бнй збирана часъ е(ст), а не дѣлана: и штокол'векъ кто тѡтъ посѣтъ, то и жати в' пришломъ вѣцѣ бѡдетъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 284); Теперъ часъ дѣлана, и сѣана и кѡпована (Там же).

Пор. ДѢЛАТИ.

ДѢЛАТЕЛЬ, ДЕЛАТЕЛЬ ч. 1. Трудивник, робітник: ото делате(л) жде(т) че(с)ного овощу зе(м)лѣ те(р)пливе его ждучи а(ж) при(и)деть до(ж)чь ра(н)ни(и) и по(з)ны(и) (II пол. XVI ст. *КА* 173); як Г(с)дна жатвы, просѣмо, абы онъ на жатвѣ свою подобного семѣ дѣлателя послати намъ рачиль (Вильна, 1620 *См.Каз.* 26 зв.); Яко же бо всакии дѣлате(л) робѡт'ны(и) сѣе(т) трѡдо(м) и подвиго(м) съ слъзами и жне(т) ра(до)стію (поч. XVII ст. *УС* № 236, 4 зв.); Былъ еди(н) члкъ господар' кѡторіи насади(л) ви(н)нищѣ, и опаркани(в) еи оукопалъ ты(ж) в не(и) прасы и избоудова(л) вѣждѣ и запродаць дѣлатель(м), и ѡ(т)ишо(л) на далѣкыи стѡроны (1645 *УС* № 32, 122).

2. Майстер; фахівець: изрубили дѣлатели светлицю (1489 *Чет.* 85); а коли са приближилъ ча(с) плодѡ(м) послалъ слоугы свои к дѣлатель чь абы в'зали плоды его (1556-1561 *ПС* 92 зв.); за то пи(л)не прошѣ жебы вм(с) до тое(ж) надки граматы(ч)ное... делателя искѣ(с)на тое(ст) дидяскала човека добро(г) в то(м) ѡмее(т)ного на(м) възчи(т) и во(д)лѡ(г) ѡбе(т)ницы своее посла(т) рачили (Вильна, 1591 *ЛСБ* 181, 1); Приствѣпѣте и вы знаменітогѡ и выбѡр-

ногѡ Кѡнштѣ Типографскогѡ строителя и дѣлатели, не Инкаѡстѣ, а ни пера до писан'а заживаючіи (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 41); Имнологія... Панд Пастырѣ, ѡпекѡнѡви и Добродѣви своѣмѣ Пре(з) Дѣлатели в' Типографіи в Дарѡночкѣ Нізко Принесѣнаа (Київ, 1630 *Имнol.* 1); orifex, художникъ, дѣлате(л) (1642 *ЛС* 292); оупрѣйме вамъ ласки Б̄жеѣ..., кѡпнѡ со Дѣлательми Новосѡврѣженыа Типографіа нашаа, не зазѡрною любви и Б̄гѡдгодным' Молитва(м) ваши(м) тѡщно врѣчаем' (Львѡв, 1642 *Жел.Тр.* 6 зв.).

3. Лише у мн. Поборник, проповідник христіянства: то(т) же то пасты(р) добрїй повсехны(м) боудѣчи и головою цркви своѣи та(к)же и господарѣ(м) на(д) челядью своею... до виногра(д)у своего то е(ст) цркви робѡтником(в) и дѣлательей, то е(ст) пастыро(в) и оучителїй... высїлаеть (1598 *Розм.пан.* 26 зв.); Злых зле погубити, а виноград иным дѣлателем предати, иже воздадут ему плоды во времена своя (Львѡв, 1605-1606 *Перест.* 43); Прѡчїихъ же дѣлательей да напишетъ Б̄гъ в Книги Живота (и) (Київ, 1624 *МИКСВ* 100); Вы правды Б̄жеи пїлныи дѣлатель, и Первои Герархїи свѣтлыи ѡбыватель... Вы славы Б̄жеи яснѡ зритель, Радѣйтеса Аггловѣ Б̄жїи (Чернігѡв, 1646 *Перло* 40 зв.);

(противник христіянства) еретик; невірний, -ого: тогды им ѡ(т)казано боудеть ніколи вас не знаю пойдете ѡ(т) мене всѣ дѣлатели неправды (Володимир, 1571 *УС Вол.* 50); отступѣте отъ мене вси дѣлатели неправдѣ; ту будетъ плачь и скрежетъ зубомъ (1603 *Пит.* 98); Прѡчѣе Братїе,... стережѣтеса ѡ(т) псѡвъ, стережѣтеса ѡ(т) злѣхъ дѣлательїй,... а держѣтеса Х̄а головы Цркви (Київ, бл. 1619 *Ообр.* 181).

ДѢЛАТИ, ДЕЛАТИ дієсл. недок. 1. (що і без додатка) Робити, чинити: дѣлайте. какъже я вамъ повелю (1489 *Чет.* 85); которыи хо(д)ци бѡду(т) тую землю стѡго никола хо(ди)ти тыи хо(д)ци маю(т) ты(х) сугра(н)ником(в) по(д)писы и крими и натесы дѣлати поку(л) тая земля стѡго никола напо(л)нитса дѣло(м) (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220, 1, 4); приказѣмъ вамъ..., ажбы есьте противни емѣ [кназю] в томъ не были... и жадное

переказы в томъ емѣ не дѣлали до тыхъ часовъ, поки тѣю... сѣмѣ... ты княже Иване заплатишь (Краків, 1538 *AS* IV, 136); жаловали намъ на тебе князи и панове,... о томъ, ижъ ты трудности и обтеженья великии имъ делаешъ (Вильна, 1546 *АрхЮЗР* 8/V, 40); вѣсе шѣто бы коли повидѣли ва(м) абы есте стерегли. стережѣте и дѣлаите але по(д)лоугъ и(х) оучинѣковъ не чинѣте (1556-1561 *ПС* 97); я з стороны своее справе(д)ливо(ст) вѣм делати бѣдѣ ра(д) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 279); а по нас потомки наши тыхъ добръ... от них отыймовати и некоторое переказы сами через себе,... бояр своихъ делати... не маем (Горохів, 1593 *ПККДА* I-2, 159); И все противное дѣлають Христови, и не послѣдуютъ святому Петрови (к. XVI ст. *Укр.п.* 74); што бѣдемъ дѣлати, гды насъ неоухороннаа, смѣртнаа постигнетъ коса (поч. XVII ст. *Пчела* 26 зв.); Заправды гды днѣ сѣ(д)ный прійде не бѣдѣ(т) на(с) пытати шо(с)мо читали, але шо(с)мо дѣлали, анѣ шѣсмо добре мѣвили, але якосмо побо(ж)не жили (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 13 зв.); В каждой годинѣ бѣдѣ знати, Шо той Ісѣ бѣдетъ оумѣти и шо бѣдетъ дѣлати (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 18); *Образно*: Члонки, которые отлучившисе неколись одъ тела духовного Христова, яко гнилые и мертвые... ничего доброго делати не могли (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 993);

працювати: Жидове мовили: "шесть (повѣда-етъ) днѣй есть, въ которыхъ подобаетъ дѣлати и лѣчтиса, а не въ день суботнѣй" (1603 *Пит.* 72); дѣлати плодъ *див.* ПЛОДЪ; дѣлати прелюбы, прелюбы дѣлати *див.* ПРЕЛЮБЫ; границу делати *див.* ГРАНИЦЯ; кривду дѣлати *див.* КРИВДА; купецство дѣлати *див.* КУПЕЦСТВО; молитву делати *див.* МОЛИТВА; память дѣлати *див.* ПАМЯТЬ; прелюбодѣйство дѣлати *див.* ПРЕЛЮБОДѢЙСТВО; присагу делати *див.* ПРИСЯГА; споръ делати *див.* СПОРЪ; торгъ дѣлати *див.* ТОРГЪ; школу дѣлати *див.* ШКОДА;

(шо) (належно утримувати) робити: Въ дворцахъ, направа, порадокъ, ѡпатрность ѡколо вѣсе-го и господарство пожиточное маеть быти делано (1577 *AS* VI, 84).

2. (шо) (землю) обробляти: [И хочъ Адамъ] ро-зѣмъ тотъ маеть, А ѡ(т) того часѣ землю дѣлаеть // и въ потѣ лица свой хлѣбъ снѣдаеть (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 14-15).

3. (шо) (їжу) готувати: пригоди(л)са де(н) по-требнѣи, коли иро(д) ро(ж)дествоу своему дѣлалъ вечероу кнземъ своимъ (1556-1561 *ПС* 148 зв.).

4. (шо) (повинність, данину, милостиню і т.ін.) давати: Выстерегаитеса абы есте не дѣлали мл(с)-тынѣ ваша пере(д) людми да не боудете ими оувѣдани (1556-1561 *ПС* 35); даю емѣ самомѣ... пляцы два фо(л)ва(р)ковъ два с которыхъ ѡ(н) не повиненъ жа(д)ного платѣ платити ани по-ви(н)носте(и) мѣща(н)скихъ делати (Милянѡвичі, 1572 *ЖКК* I, 36).

5. (шо) (впроваджувати в життя) втілювати, здійснювати: Всакии котори слыши(т) слова мои и не дѣлае(т) ихъ подобенъ е(ст) мужеви глѡупоумоу котори поставиль е(ст) домъ свои на пѣскоу (1556-1561 *ПС* 41); каждыи котори приходи(т) ко (м)нѣ // и слышитъ слова мои и дѣлае(т) ихъ... подобенъ е(ст) члѣкови котори домъ свои збоудоваль... и положиль ѡсновоу на камени (Там же, 238-238 зв.).

6. *Перен.* (шо) іти, слідувати: оуготовайте поу(т) гнѣ и правы дѣлаите сѣтежѣки его (1556-1561 *ПС* 129 зв.); Готѣйте пѣтъ г(с)днѣ, справе(д)-ливыи дѣлаите стѣ(ж)ки его. абовѣмъ кож(д)ый долъ и гѣра поровнаю(т) зѣмла (Лѣвѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 33).

Див. ще ДѢЯТИ.

ДѢЛАТИСЯ, ДѢЛАТИСЕ, ДЕЛАТИСЯ
дієсл. недок. 1. (шо) (здійснюватиса) діятиса, робитиса: они жаловали намъ на твою милость, ижъ бы ся имъ отъ тебе кривды и тяжкости всякие дѣлали (Вильна, 1523 *АЮЗР* II, 132); Кгдыжъ ся тутъ намъ во всемъ справедливость не дѣлаеть, гдѣ стороны и люде добрые при насъ есть, а // тамъ дей и овшемъ безъ стороннихъ людей ѣхати прожно маемъ и не смѣемъ (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 168-169); А когда ихъ в томъ неприклонныхъ и гордыхъ увидели,... яко о томъ широ в лѣтописцахъ греческихъ..., любимый прочитателю, найдешъ, гдѣ часъ и способъ латынского отщепенства и особы,

которыми ся тое ницование во вѣрѣ делалось, достаточне познаеш (1600-1601 *Виш.Кр.* 176).

2. Будуватися, створюватися: до то(г) ти(ж) напинае(м) ваше(и) мл(с)ти абы е(с)те та(к)же пи(л)ности приложили якобы се тои ч(с)тнии хра(м) за накладо(м) наши(м) а пи(л)ни(м) старане(м) ваши(м) ти(м) поспѣшеніе(м) дѣла(л) маючи наде(ж)ду на помо(щ) ꙗ́а̄ ба̄ всѣдръжителѣ (Су-чава, 1598 *ЛСБ* 323).

Див. ще ДѢЯТИ, ДѢЯТИСЯ.

ДѢЛБА ж. Поділ; відокремлення: У сюмъ евангеліи указуеѣтъ намъ Христосъ правый путь и образъ приходу его, указуеѣтъ, ... якъ ся избе-рутъ усѣ языци напередъ него, и будетъ тамъ дѣл-ба праведнымъ выдѣ грѣшныхъ (XVI ст. *НС* 9).

ДѢЛЕНЕ, ДЕЛЕНЕ с. (*поділ між ким-небудь*) розподіл: тая скрынка также двома замками замк-нена маеѣтъ быти и до деленя убогим игумен з старостами отмыкати и давати маюѣтъ вичними ча-сы (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 746).

Пор. ДѢЛИТИ.

ДѢЛЕННЫЙ прикм. Окремий: В чомъ самомъ Тр(о)ца не роздѣлне дѣлится, и живоначѣлныи персѣбны познаваю(т)са дѣленныи (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 278).

ДѢЛИТИ, ДЕЛИТИ дієсл. недок. 1. (що) (*роз'єднувати на частини*) ділити: Стефа(н) фо-ми(ч) і василии Сѣ(д)ла(р) отворили пѣшкѣ... знашли в пѣщце зо(л). з̄. ... двѣ части дѣлили на трое (Львів, 1609 *ЛСБ* 1046, 4); геретикъ дѣлачи бо(з)скоую истно(ст) вѣа(л) собѣ тѣе слѣво(т)цѣ нерождѣнный снѣ рождѣнный, а дх̄ с̄тый походачій (поч. XVII ст. *Проп.р.* 128 зв.); Я если вывышшеный бѣдѣ ω(т) земли вса привлекеѣтъ к себѣ, жебымъ годнѣй и якъ потреба тоую матерію ро(з)соужа(л), на двѣ части дѣлю (Там же, 294); тѣюжъ великѣю Пѣвечерницѣ дѣлачи еи на двое, еднѣ часть еднѣго дна, а дрѣгѣю дрѣгого, ω(т)пра-вѣй (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 201); бдѣніа тѣи троѣки(м) спѣсобо(м) дѣла(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 30 зв.).

2. (що, кого) (*розподіляти між ким-небудь*) ді-лити (що, кому): а дани в Сошне ωсмнадцат ведеръ холмѣское мѣры; тую дань выбравши дѣ-лити имъ на полы (Кошир, 1502 *АС* I, 148); маюѣтъ

тое ѡзеро поспол вѣлочити, рыбѣ на поль делити, а ѡдномѣ безъ ѡдного того ѡзера не волочити (Святе Озеро, 1509 *АС* III, 69); всѣ которыхъ вѣ-рили... мае(т)но(с)ти продавали дѣлечи и(х) всѣ(х) чого ко(л)ко кому была потреба (II пол. XVI ст. *КА* 11); Айно, коли мы хрестяне, жити меме иманіомъ нашимъ? Тогда, коли меме дѣли-ти свое иманіе убогимъ (XVI ст. *НС* 95); лов маеѣтъ быти з нами на полы завжды деленъ (Гнойня, 1596 *ПККДА* I-2, 167); презѣцныи свои дѣры оуче-никω(м) дѣлитъ, и все справдеѣтъ в' ни(х) влѣдзою Пѣанскою (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 255); Кѣждо(г)о дна оумираѣемо, ... на(в)е(т) ннѣшній днѣ з' смр̄тю дѣ-лимω (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 938).

3. (що, що від чого, що з чим) (*відмежовувати, розмежовувати*) ділити: болото делит имѣне княза Андрѣево... ис княза Василевим имѣнем (Ковель, 1519 *АС* III, 188); копцы... дѣлят землю Полганскую Галичанскую и Бородчинскую (Га-личани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 14); а тою дорогою... до лавы, што кгрунты Макотертские и Шоста-ковские одѣ Пересопницкого кгрунту делить (Клевань, 1595 *АрхЮЗР* 1/І, 475); Дѣли(т) Європѣ ω(т) вѣсходѣ сл̄нца, рѣка танѣйсѣ ω(т) полддна межизе(м)ное мѣре (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 56 зв.); Вѣ днѣ четвѣртый рѣклѣ бг̄в̄: нехай се стѣндѣтъ свѣтила на оутверженію нба: а нехай дѣлатъ днѣ ω(т) нѣчи (серед. XVII ст. *Хрон.* 3).

4. (що) (*виконувати математичну дію*) ділити: поты(м) вѣсе тѣе число дѣли на ꙗ́ (Острог, 1612 *Час.Табл.* 316); Тую теды суму дѣлю на двое (Во-лодимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 625).

ДѢЛИТИСЯ, ДѢЛИТИСЕ, ДИЛИТИСЯ, ДЕЛИТИСЯ, ДЕЛИТИСЕ дієсл. недок. 1. (*роз'єднуватися на частини*) ділитися: Земла тра-сеса... стражи ѡбмираю(т). Це(р)ковнаа завѣса дѣли(т)са надвое (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 99); тые двѣ ча(ст)и маю(т)ся дѣлити на три ча(с)ти (Львів, 1606 *ЛСБ* 1043, 10); Не дѣлитѣса бѣвѣ(м) таа, тѣе єсть истность, а то же єдинъ той-же єсть Ѡцѣ и Снѣ и с(т). Дх̄, дла чѣго и не выливѣе(т)са (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 243); А претожъ не дѣли на части прирѣженѣ, котѣрое на части дѣлѣтиса не мѣжеѣтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 123);

зимою сл(н)це бѣжитъ бокомъ низко, далеко ѿ(т) на(с) и тимъ маемо студено, и ѿ(т) того рокъ дѣли(т)ся на два зима и лѣто (серед. XVII ст. Луц. 539).

2. (з чим, з ким, чим з ким, що з ким) (*здійснювати поділ майна*) ділитися (чим, з ким, чим з ким): Записалъ есми отчину свою половину имѣнія... монастиру,... котораяжъ часть на мене перешла, коли есмо дѣлился з братомъ своим (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 10); А хто коня з диковъ выбѣть... замокъ са делить с тымъ хто его выбиль (1552 *ОЖЗ* 122 зв.); втве(р)жае(м),... ижъ ся тыми добѣры во(и)ски(и)... з ними делити не повине(н) (Городно, 1585 *ЛНБ* 5, II 4046, 93); Па(н) нашъ, маючи товари(с)тва до три(д)цети,... є(д)вабями и и(н)шими речами, приеха(в)ши до тоє (ж) го(с)поды, ровно се делили (Володимир, 1608 *ТУ* 244); А z tym szco budem czynity Luboi siá przydet dilyty (Яворів, 1619 *Гав.* 21); и тамъ, немало речей обачывъши, якобы се тамъ делити мели, впрядь умову чынили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 240);

(чим) (*спільно користуватися чимось*) ділитися: вшакъ же то готового ставу и млына мають сполне уживати всѣ и мерками делитисе, поки своихъ ставовъ не побудують (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 336).

3. (чим, в чім) відрізнятиса (чим): В чймъ са Іерей ѿ(т) Єпіскопа дѣлитъ;... дѣлитъ са тымъ йжъ Іерей посватити дрѣгого Іереа не мѡжетъ,... бо тѡе самѡмѡ еп(с)пови налѣжитъ (Львів, 1642 *Отайн.* 16 зв.).

ДѢЛНЕ *присл.* (*стп.* dzielnie) 1. Хоробро, відважно: Штожбѣмъ рѣклъ и ѿ зацной особѣ В(ш) М(л): ... в Рѡтахъ Цесара Родѡлфа жолнѣрскѡю слѣжѣлъ, где дѣлне собѣ за помѡчѡ Бжею постѡповалъ зъ Татары и Тѡрки гѡрцы звѡдачи, и поєдѣнки шаслѣве чѣначи (Київ, 1623 *МІКСВ* 84); Храбрствѡю, мѡжѡюса: Мѣнжне смѣле дѣлне мѡчно чынѡ шѡ, аѡо справѡю (1627 *ЛБ* 168).

2. Дѣяльно, по суті, до речі: А панъ воевода, якъ мужъ благочестивый и ростропный, стануль статечне и дѣлне въ своей розмовѣ, и межи иными важными и памяти годными словы повѣдѣлъ, ижъ

"о той речи въ-головахъ зъ патріархами... належитъ трактовати" (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1146).

Див. ще ДѢЛНО.

ДѢЛНИЦА, ДѢЛЬНИЦА, ДѢЛЬНИЦА, ДѢЛЬНИЧА, ДЕЛНИЦА, ДЕЛЪНИЦА, ДЕЛЪНИЦА ж. 1. Частка, пай, наділ: который-бы с нихъ з дельницы своеє людей и земль с права вратил, ѡдинъ дрѣгомѡ маєтъ то съ своеє дельницы дополнити (Люблін, 1505 *AS* III, 36); и записал есми... братаничѡ своемѡ в своей дѣльницы третюю часть имѣней моих (Луцьк, 1534 *AS* III, 472); теѡы всѣ мають, розмѣривши делъницы на гребляхъ, хто на кого // прийдетъ, робити, будовати, оправовати греблю (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 336-337); А мостокъ тамъже на гати, яко на кгвалтъ повинни всѣ панове тамъже на своихъ дѣльничахъ направовати (Там же, 335);

(*частна мѣста*) дѣльница: мѣщане наши свои дѣльницы мають робити, а князскіє и панскіє и духовные люди потомужъ дѣльницы свои мають оправляти (Вільна, 1523 *АЮЗР* II, 133).

2. *Перен.* Мѣрка, критерій: шѡ жъ; тѣми лю(д)ского прирѡжѣна дѣльницами и границама бо(з)ское и нерѡжѡное прирѡжѣна и исто(ст) замѣраешъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 123 зв.).

ДѢЛНО *присл.* Те саме, що дѣлне у 2 знач.: им же озарена и явленна бысть..., православная вѣра, которою спасемса... и жизнь вѣчную (добрыхъ учинковъ заповѣди дѣлно здѣ прошедши) получитьи чаем (бл. 1610 *Виш.Посл.Лв.бр.* 232).

ДѢЛНОСТЬ, ДѢЛЬНОСТЬ, ДѢЛЬНОСТЬ, ДЕЛЬНОСТЬ, ДИЛНОСТЬ ж. (*стп.* dzielność) 1. Вмѣнна, майстерність, талант: та(к) оу вѣре йсти(н)но(и) цѣлое и крѣпкое стѣлости, яко и в рыце(р)скихъ справахъ мѡжное и потѣжное дѣлности, на чомъ и теперь проти(в) сопостѣтовъ телѣсныхъ ва(м) не схѡдитъ. зешло бы са еще бо(л)ше противъ дѣльныхъ пи(л)нѡю чѣ(и)ность и по(д)ви(г) мѣти (Острог, 1587 *См.Кл.* 5); Хтоко(л)ве(к) бовѣ(м) дѣлность якѡю в слѣвѡ потѡмны(м) вѣкѡ(м) подѣти хѡчетъ, такѡвый ей фѣндаментъ заложѣти естъ повѣненъ (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 3 нenum.); если тѣжъ зъ политѣцкихъ дѣлности(и) его похвалѣти потреба, политѣкѡве то звѣкли чынѣти (Київ, 1625

Коп.Каз. 22); Лечь трѣднаа речъ естъ такъ старожитность Презѣцнаго Дѡмѡ, яко тыжъ Мѡждство и Дѣлность Вм(с): мое(г) мл(ст): Пна, корѡткою мѡвою нѡшею огранѣчити (Київ, 1637 УЄ Кал. 7); кохѡлса непомѡлѣ Пентѣфрѣи съ слѣги таковогѡ смѡтрачи на вѣрность и дѣлность его великѡю (серед. XVII ст. Хрон. 64).

2. Учинок, діяльність, справа; подвиг: Стефанъ... король полскій... ознаймуемы... листомъ нашим... // ... иж... то теж... в... Михайле Вишньневецкомъ... упатруючи, который... делностью... ничего никому наперед перед собою не дал и значныи послуги... на тамъ той украины намъ... чинил... позволили есмо ему... спустити староство черкасское (Великі Луки, 1580 ЧИОНЛ XIV-3, 87-88); которы(х) то добръ кна(з) Ружи(н)ски(и)..., уживати мае(т)... прото тую спра(в)у на упри(и)мо(ст) и ве(р)но(ст) вшу, ѡ которы(х) вѣре, упри(и)мости и ди(л)ности добре розумеемо, вкладае(м) (Варшава, 1597 ККПС 86); Паматѡйте жѣстѣ с кнѣзатъ роускихъ ѡстрѡзскихъ вышли, ихъ вѣрѡ дѣлность, и набѡжность мѣйте на мысли (Дерманъ або Острог, 1603 Лям.Остр. 13); сынъ ѡ(т)чѣизны... працювалъ рѣвне... на плѡца(х) бѣтвѣ... И на рѡзныхъ Экспедиціяхъ Корѡнныхъ Ставалъ вѣ дѣлности(х) своихъ рицерѣски(х) выбѡрны(х) (Львѣв, 1615 Лям.Жел. 7 зв.); Смѣрть... Порвала... моужество(м) Слѡвногѡ, Дельностью и цнѡтами знѡчне прибрѡногѡ. Григорѣа зѣ дѡмѡ зацнаго Желѣборскихъ (Там же); фамилѣа Ярмолинѣнскихъ тѡа естъ славна, дѣлностью справъ рыцерѣскихъ здавна (Почаїв, 1618 На г.Ярм. тит. зв.); Дѣйство: Дѣлность (1627 ЛБ 34); Познѡетъ дѣлность слѡвны(х) Россійскихъ Гетманѡвъ, Вѣдомости достѣпитѣ вѣ жи(т)ю мо(ж)ныхъ Пѡновъ (Київ, 1632 Євх. 300); Валѣчны(х) Богатырѡвъ Клѣино(т) знаменѣтый. В дѣлности, мѡци, слѡвѣ, чѣлости ѡбфѣты(и) (Львѣв, 1642 Час.На г.Лв. тит. зв.).

3. Мужність, відвага, сміливість: а тепе(р) за ѡко гата(р) самы(и) не(м)не(и) рыце(р)скою дѣ(л)но(с)тѣю,... ре(ч) пре(д) ты(м) початѣю ѡми(с)лили(м)... дово(д)не выве(с)ти (1582 Кр.Стр. 47); И зѡвше онъ дѣлностью своею в то трафлялъ Якъ бы безѣ шкѡды свѡихъ неприѡтелювъ дѡсталъ

(Київ, 1622 Сак.В. 45); тамъ вѣ очахъ всего Рыцерства, показѡлесь дѣлность твою (Київ, 1637 УЄ Кал. 6); если да(л) по собѣ свѣдо(ц)ство мѡже(ст)ва... показа(л)са быти ѡсоблѣвой... дѣлности млоде(н)цемъ (серед. XVII ст. Кас. 69 зв.).

4. Могутність, велич, сила: такъ тѣжъ и чѣсное Пресвѣтерство Мѣста того Льѡва, котрыхъ Бѣ вшелѡкимъ бачѣнье(м) и дѣлностью почтити рѡчилъ (Львѣв, 1614 Кн. о св. 444); Такъ са тыхъ, преслѡвныи, дѡмовѣ, блища(т) справы И высѡким ихъ станомъ гѡдныи забѡвы. Тѣтъ стрѣлы преважнѡю дѣлность высвѣдчають (Євѣ, 1616 На г. Вол., тит. зв.); Тоужъ по(д)кова и шесть гвоздей послѡугы высвѣдчають Же они вѣ собѣ завжды дѣлнос(т) мають (Угорці, 1620 На г.Шент. 2); Олегъ, сильный монарха Роскѣй, дивной дѣлности зажилъ: же, половицу чолновъ на сушу вытягнувши, колеса подъ ныхъ приправилъ (Київ, 1621 Коп.Пал. 1106).

ДѢЛНЫЙ¹, ДѢЛЬНЫЙ, ДЕЛНЫЙ, ДЕЛЬНЫЙ прикм. (стп. dzielny) (наполегливий, активный) дѣйвий: И почто и имене(м) хр(с)тѣа(н)ски(м) себе гласити безѣстѣднѣ дерзаете, ег(д)а силы того имени не храните, ни(ж) дѣ(л)ны(м) Постижѣнѣе(м) сѣхранити Того имени свойство учити(с) не хочете (до 1596 Виш.Кн. 261);

перен. (здатний впливати на когось) дѣйвий: Тыѣ цвѣточки прошу вас от мене завдячне приимѣтѣ и сами вонею дѣлною от них себе облагоухайте и дѣти запаху насладитися принудѣте (1608-1609 Виш.Зач. 203); Дѡмѡ цнѣхъ Балабанѡвъ цнѣи тѣжъ клѣйнѡты, Знѡками сѣтъ чѣлои и дѣлнои цнѡты (Київ, 1627 МИКСВ 186);

(сповнений активної діяльності, досвіду) діяльний, досвідчений: ѡста(в)уемъ и(ж) кгды бы было ко(л)ко бра(т)и рожоное лета зупо(л)ныѣ маючи, або и недорослыѣ, тежъ дельные або и неде(л)ные, а ѡдногѡ бы з нихъ, або ѡ(т)ца ихъ забито... ино которы(и) будѣтъ дома то(т) братью свою маѣтъ ѡбослати абы з нимъ посполу тоѣ головщизны искали (1566 ВЛС 36 зв.); За ихъ дѣлными... и пѡмати гѡдныи справыи и пѡстѣпками, якъ тѣнь за тѣло(м) оуставѣчне ходѣти мѡсѣла (Євѣ, 1616 УЄ Єв. 2 нenum.); а дѣлнымъ вѣ всѣмъ бѡдѣчи,

естесь стóрожъ правъ свободъ и волшостѣй, и стóроже(м) Корóны (Київ, 1623 *МКСВ* 72); Памемóнь Пѣблидсь Лѣба, абы могль бѣти в' посро(д)-кѣ, межи слáвным(и) Бѣгатырáми свѣта сегѡ, чого и достѣпѣвъ, и ннѣ еще в' справахъ дѣлныхъ, и в' Потóмкахъ естъ живѣмъ (Чернігів, 1646 *Перло* 3 нум.).

2. Видатний, талановитий, славний: Зацна кровъ мужного князя Лыка кости Рыцерь неощацованый жалости Князь Семень Лыко, вожъ делный, Цнотъ, уместности и скромности полный (поч. XVII ст. *КЛ* 91); А на то(м) фѣндáменте вси цноты бѣдѣю(т), ѡ(т)чѣзне мѣло(и) дѣл'нымъ мѣж'ство(м) ѡслѣдѣю(т) (Єв'е, 1611 *Єпігр.Ог.* 2); Ѡбертáюса до Рицѣрскихъ, з' тои то презáцной в(ш) м(л) Фамѣлїи мѣжѣй дѣлны(х) мнѡгѡ виходѣло (Київ, 1623 *МКСВ* 83); Бѣл' тѣж' Кóнны(и) ѣздець áлбо оуправитель вѡза, // тó є(ст) Нѡвогѡ Гѣла в' Рѡссїи. Кóнный ѣздець роздѣт'са Жолнѣръ добрый и Рыцерь дѣлный (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 27-28).

3. Відважний, хоробрий, мужній: Амѡсь: ... крѣпо(к), áбо мѣжны(и), дѣ(л)ны(и), си(л)ны(и), мо(ц)ны(и), дѣжї(и), недобыты(и) (1627 *ЛБ* 175); Где оучинїль гранїцѣ, Гѣркѣлесь онъ сѣлный Праць свои(х) Богатырски(х), та(м) тежъ Гѣшпан' пѣлны(и) Мармѣрѡвый поставилъ стѡлпъ, где з' Оцеáномъ Вѣспа мѣстце подаѣтъ дѣлнымъ гадитáномъ (Київ, 1632 *Євх.* 297).

ДѢЛНЫЙ², ДЕЛНЫЙ, ДЕЛЬНЫЙ *прикм.* (*призначений для гармати*) гарматный: Rogoschnyc desiat form delnych u hakowniczych dewiat (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/1, 21); Порохѣ де(л)ного або пѣшечного г бочки (1552 *ОКЗ* 35 зв.); Спижи де(л)ное и в камени (1552 *ОЛЗ* 160); Порохѣ (!) пѣшечного або дельного полъчетверты бочки (1552 *ОЧерк.З.* 7).

ДѢЛНѢЙШІЙ *прикм. в. ст.* Відважнїший, хоробрїший, мужнїший: Андрѣй: Мѣжествѣнъ, смѣлы(и), намоцнѣ(и)шїй, намѣ(ж)нѣйшїй, ростропнѣ(и)шї(и), дѣ(л)нѣйшїи (1627 *ЛБ* 176).

Пор. ДѢЛНЫЙ¹.

ДѢЛО¹, ДЕЛО 1. (*дія, поведінка*) вчинок, діло: да нельзе боудеть тогда ѡ(т)опрѣтиса дѣль сво-

и(х) (1489 *Чет.* 336 зв.); Тоуть опять Христось говоритъ къ своеи милои невѣстѣ..., похваляючи ю зъ ее добрыхъ дѣль (поч. XVI ст. *Песн.п.* 54); полюбили члѣци бо(л)ше темность ниж'ли с'вѣтлость бо были и(х) злыи дѣла [оучин'кы] бо каж'дыи которыи зле чинить ненавиди(т) свѣта и не прїходи(т) ко свѣтоу (1556-1561 *ПЄ* 351); Яко же бо тѣло без дѣа мѣртво естъ, тáко и вѣра без дѣль мѣртва естъ (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552, 4); але лѣпше бы се обачити и поне на конє(ц) на покаание при(и)ти бо с того свѣта не во(з)мемо з собою ничого то(л)ко добрые дѣла и выпо(л)нение ѡбѣтъ свои(х) (Дубно, 1588 *ЛСБ* 102); оубери(ж)са ѡ(з)дѣб'не в одѣжѣ не покáла(н)нѣю дѣ(л) дѡбры(х) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 83 зв.); Дѣля того научайтеся, хрестїане, коли постите, абы ся сокотѣтъ выдѣ всякихъ дѣль лихыхъ (XVI ст. *НЄ* 18); та(к) же за(с) до ва(с) прїиде въ славѣ велїцѣ и во(з)дати ка(ж)домоу по дѣло(м) его (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 77); Вы жь, правѡвѣрныи, свое спасение... добрыми дѣлы и побожным животом будуйте (1608-1609 *Виш.Зач.* 302); Тако да просвѣтитса свѣтъ вашъ предѣ члѣки, Яко да видать вáша дѡбраа дѣла (Київ, 1618 *Вѣзер.* 14); не слѡво(м) бо, но дѣлом' мзды даю(т)са (Львїв, 1642 *Жел.П.* 6 зв.); Бгъ покáзоваль пре(з) Снá свѡгѡ, чѣдныи дѣла свои, и добродѣйства все то дла тебе малѡвѣрнїй члѣвче (Чернігів, 1646 *Перло* 8 зв.); Не любѣм' слѡво и(х) язѣко(м), но дѣло(м) и їстинною (!) (Київ, 1648 *МКСВ* 350).

2. Робота, діло, справа: Также и зъ сѣкѣрою на дѣло не велѣль имъ ходити и сѣна косити (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); кгды и(ш)ли сюда на дело на (ж)ниво ѡ(н) перене(м)ши ѡ несѡхоежо(х) чловеко(в) ко(л)кодеся(т) до ту(р)мы посажа(л) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 278); А одны выдѣ тыхъ званыхъ пушли на дѣло свое и на куплю свою (XVI ст. *НЄ* 130); дѣло и(х) буде(т) рáнѣ(и) до школы при(и)ти, шкѡлу помести, в печи затопїти, и ѡ дворе(и) сѣдѣти (Львїв, 1587 *ЛСБ* 87, 6); По сму(т)ны(х) намъ новина(х) ѡ зе(и)стию з свѣта сего... патри(р)хи еще зо(с)тала ѡтѣха его праца и дѣла рѣкъ, которою не то(л)ко мы православнїи але и ѡ(т) сѡпоста(т) нѣкоторые ѡтѣша(т)иса бѣдѣ(т) (Ост-

рог, 1607 ЛСБ 372); жадаемо, абы на(м) допо-
могль до ко(н)ченя томѣ дѣлѣ початомѣ (Устя,
1613 ЛСБ 448); и той мѡце(н) бѣдѣчи в' дѣлѣ и
словѣ, стерль гѡловѣ ереси (Київ, бл. 1619 Аз.В.
24); они абѡвѣмъ при дѣлѣ своѣмъ Рицѣрскомъ,
цркви бѣдовали (Київ, 1623 МКСВ 74); Diŕo:
sprawa: robota (Жовква, 1641 Dict. 55); не то(и) що
зачаль муровати, але то(и) що зако(н)чылъ дѣло
хвалу ѡ Бга мае(т) и заплату (Львѣв, 1642 ЛСБ 559,
1); орега, орелла, робота, трудъ, дѣло (1642 ЛС 292);
Проклата бѣди земля в' дѣле твоѣмъ, што мѣлесъ
мѣтъ жѣвность бе(з) працы, которѣю жѣвность
мѣла тобѣ земля добровѣлнѣ родѣти (серед.
XVII ст. Хрон. 10);

(мета якогось заняття, діяльності) діло, потре-
ба: Ну, дѣля кулько дѣлѣ ходять до церкви люде?
Выдказь: // дѣля чотырохъ дѣлѣ идуть до церквѣ
люде (XVI ст. НС 165).

3. (певна галузь знань) справа: дрѣка(р)ню мѣти
и всякое дѣло це(р)ковное добре строити... нико-
му не мае допущено быти кроме школы ѡ(д)ное
головное при це(р)кви собо(р)нои львовско(и)
(Новгородок, 1590 ЛСБ 127); ли(ст)... патрѣа(р)-
хи, в котрѣ(м)... дѣло дрѣка(р)ское хвали(т) (Ясси,
1614 ЛСБ 451, 4 зв.); Бозское початкѣ не маючее
и малѣрскомѣ дѣлѣ непо(д)лѣглое способне зна-
чѣтиса албо описатиса мѡжетъ (Київ, 1619 Гр.Сл.
276); Ев(г)лѣе виле(н)ского дрѣку все в срѣбро
злочѣстое дѣло(м) злата(р)скимъ прекра(с)но
ѡпра(в)ное (Львѣв, 1637 Инв.Усп. 2); Такъ же и працѣ-
ючѣ в' презѣчно(м) дѣлѣ Типографскомъ, тѣм-
же стѣмъ молѣтвамъ вашѣмъ,... вѣсполъ з' моймъ
смирѣнѣемъ, самѣхъ себе врѣчають (Львѣв, 1646
Жел.Сл. 6 зв.).

4. (те, що безпосередньо стосується кого-не-
будь) справа, діло: кому до нихъ дѣло будетъ, ино
панъ Бокаръ самъ маеть тому съ слугами спра-
ведливость чинити (Кракѣв, 1507 РЕА I, 70); дей
емѣ и врадникомъ... и людемъ его... кривды и
втиски великие са деют ѡ квалтех,... грабежох и
в земельных делех и в ынших многих речах (Львѣв,
1537 АС IV, 90); Дла то(ж) в' дѣхѣ веселѣтиса
потреба з' ѡ(т)иста побѣжного Христѣанина, а не
плѣкати ѡ(т)чаане и прѡводъ оумѣрлыхъ весе-

лѣчихъса дѣло естъ (Київ, бл. 1619 Обр. 119); ѡ
Правосѣднѣй Бже, а намъ не далесъ нѣ м(а)лѡгѡ
часѣ покѣатиса, гдѣжъ и мѣ дѣло рѣкъ твоѣхъ,
и прѡмыслѣ твѡегѡ, мы не твѡрѣли оубѣйства,
анѣ крали,... ти(л)космѡ помыслѡмъ з'грѣшил(и)
пре(д) тобѣю (Чернѣгѣв, 1646 Перло 151 зв.);
Тепѣрѣ... пѣматѣ го(д)ное дѣло ѡпишѣ
(серед. XVII ст. Кас. 49 зв.);

(обов'язок) справа: нагай ся дуже смирять пос-
томъ люде, и плачомъ и молитвою нагай ся по-
низать Богу, чомъ суть по(ко)ртаннѣ христѣане
дуже у тумъ дѣлѣ душевнумъ и телеснумъ (XVI ст.
НС 13).

5. (позов, тяжба) справа: Смотрѣли есмо того
дѣла: мовили перед нами кнѣз Андрѣй... с
кнѣземъ Федором... ѡ подворье звѣнацкое в
Луцку, в городе ѡколъном (Луцк, 1503 АС I,
150); Смотрели есмо того дела с паны радами на-
шими (Вѣльна, 1507 АС III, 44); Ино пан Петрѣшко
взал в насъ // съ своеѣ рѣки на тоѣ дѣло сѣдами
вас, а князь Андрѣй нехай собѣ сѣдами ѡзмет съ
своеѣ рѣки, кѡго ѣсхочет (Кракѣв, 1512 АС III, 99-
100); Ино ѡнъ здѣса приехалъ дла посполитого
дела ихъ, жалѣючи ѡто всѣхъ ихъ на пана Жомойт-
ского в кривдахъ их и на тотъ рокъ положонный
за тѣмъ делѡмъ их (Львѣв, 1524 АС III, 266); Смот-
рили есмо того дѣла: жаловали нам ѣгумен...
Касьянъ зо всею братьею чернцами... на войта кѣ-
евского..., штож дей онъ отнимаеть берегъ нашъ
црковный к земли к своей Четоновской (Київ,
1580 АрхЮЗР 8/IV, 167); которых шкод, огуломъ
енералитер ошачованых, на шест тисечей золотых
полских учинили, не вкладаючи в то самых справъ
старых, привилеевъ, деловъ, контрактов,... такъ
на добра дедичные, яко и заставные, в воеводстве
Киевском лежачие (Луцк, 1649 АрхЮЗР 3/IV,
133).

◊ дѣло (дело) мѣти (мати, мети), мати дело
— мати діло (справу), відношення (до кого, до чо-
го): естлижбы ѡн ещо к томѣ которое дѣло мѣл,
ино мы права никомѣ не бороним (Вѣльна, 1506
АС I, 134); а што будет на поли засеяно, вже до то-
го он дела не мает (1561 АрхЮЗР 8/VI, 116); ниж-
ли вже через то жадного дела до именей моих

отчизных и материзныхъ мети не мает, а ни теж жадное выправы от мене мети не будет (Стрижовець, 1508 *АрхЮЗР* 8/IV, 178); справца манастыря Земенского Аврамей Янчинский, ушедчи до моей коморы, кгвалтомъ, не маючи до мене жадного дела,... взял скрыню мою власную (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 1/VI, 57); ведлугъ дѣль, по дѣломъ (по деломъ, по деламъ) — за заслугою, заслужено: ведлѣгъ дѣль сѣжены быти маемо (Київ, 1637 *УС Кал.* 50); прійти маеть сынъ людский и воздасть кождому по дѣломъ его (XVI ст. *НС* 150); одножъ не ведаемъ, где прыйдется отпочивати, бо то не въ нашей мощы, але у Того, Который воздасть комуждо по деломъ его (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1051); да бѣди проклатъ (!) отъ милостивого Бога... въ сей вѣкъ и въ бѣдѣщій, в который... воздасть кождомъ по деламъ нашимъ (Мильці, 1542 *AS IV*, 314).

ДѢЛО², ДИЛО, ДЕЛО с. (*стп. działo*) (*вогнепальна зброя великого калібру*) гармата: яко вежа Давидова шіа твоя, которая жъ то есть оудѣлана зъ дѣлы пушечными, а щитовъ висить изъ нее и всякій горнашгъ мощныхъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 52); И зъ тыхъ платовъ розказали есмо имъ въ каждый годъ: дела, ручницы, порохъ, салетру и иншіе потреби справовати, и покуповати (Краків, 1532 *АрхЮЗР* 5/I, 31); дель с ними было велики(х) и малыхъ ѿ по(л)трета(д)цать (1552 *ОБЗ* 143); Порохъ до дель до гаковъницъ до рѣчницъ одного до всее стрелъбы е̄ полдбарильковъ (1552 *ОКр.З.* 148); зъ замку великого съ чотырохъ дель стреляти, бити въ церковь соборную... владыка холмский казалъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 10); су(д)ичъ земьски(и)... з многими слугами... // ночны(м) обычаемъ, з суботы на неделю, з дель, з гаковни(ц) стреляли (Житомир, 1584 *АЖМУ* 100-101); Тогожъ року великій князь Московскій Смоленскъ облегъ..., зъ дѣль стреляль (поч. XVII ст. *КЛ* 75); взято... дѣль спижевыхъ две (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 105 зв.); ге(р)бу(р)тъ до Лвова бы(л) зихаль: а ста(д)ни(ц)кѣи за ни(м), и стали обозомъ по(д) с̄ты(м) Юри(м), шкодѣ чинили по пере(д)мѣстю великую, а потомъ... казали дѣло нарихтовати в рату(ш) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

ДѢЛОВЫЙ, ДЕЛОВЫЙ *прикм.* (*який стосується документів*) діловий: которые то записы н̄ши дѣловые зобопо(л)ныє рѣками нашими вла(ст)ными по(д)писаные и запечатованые... тые... записы н̄ши... ѣтве(р)жае(м) (Жорнища, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 112).

ДѢЛЧИЙ, ДѢЛЬЧИЙ, ДЕЛЧИЙ, ДЕЛЬЧИЙ, ДЕЛЧЫЙ, ДЕЛТЬЧЫЙ, ДИЛЧИЙ *прикм.*

1. (*який стосується розподілу*) дільчий: А естли бы бра(т)я... яки(и) де(л) проме(ж)кѣ себе мели, а пере(д) врядо(м) того делу своего... не сознавали и... ре(и)стро(в) делчихъ... на то не розобрали ѿдно та(к)же межи себе име(н)я... до ча(с)у розобрали, таковы(и) дель за ве(ч)ны(и) де(р)жа(н) быти не маеть (1566 *ВЛС* 83 зв.); в' справы граничные дѣлчіе и иншіе тымъ подобные новымъ са способомъ втрѣчаютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 195); делчий листъ, листъ (дѣлчий, дѣльчий, делчий, дельчий, дельчий, дилчий) *див.* ЛИСТЬ²; запись делчий *див.* ЗАПИСЬ; судя дельчий *див.* СУДЯ.

2. У знач. *ім.* (*особа, уповноважена здійснювати розподіл маєтку і землі*) дільчий, -ого: хтобы мѣл с них зрѣшивати тѣотъ дѣль, тотъ заплатитъ..., тисачѣ коп грошей..., а нам дѣлчим сто коп грошей (Кошир, 1502 *AS I*, 147); они били нам чолом, абыхмо им на то дали дѣлчихъ (Краків, 1527 *AS III*, 302); Што пишеш до нас около розделена тых именеи межи княземъ Василемъ... и княгинею Илиною, на што есмо тебе делчимъ тамъ обрали, а к тебе инших делчих прилѣчили (Вільна, 1541 *AS IV*, 275); мы... розказали есмо писати листъ нашъ до ты(х) делчих з руки и(х) взаты(х) абы они... до имене(и)... зѣехали испо(л)не з де(л)чими твоими (Петрків, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 3 зв.); И рекль емѣ единый з народа оучителю реці братѣ моемоу абыся зо мною ѿ(т)чизною роздѣлыл. а ѿн рекль емоу. члѣче. кто мя поставил судією альбо дѣлчим над вами (Володимир, 1571 *УС Вол.* 75).

ДѢЛЧОЕ, ДЕЛЧОЕ с. Плата за поділ маєтку: которую часть повинни панове съ подѣдаными направоватъ кождый делчое свое, ведлугъ помѣру, подъ зарукою троухъ рублей грошей

Литовскихъ на укривжоную сторону и на урядъ кгородский (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/1, 335).

ДѢЛЪ, ДѢЛЬ, ДЕЛЪ, ДИЛЪ ч. 1. (*майна, маетка, данини і т.п.*) поділ, розподіл: въ ты(х) на(м) трѣ(х) имѣ(н)а(х) де(л) ста(л) наполю въ все(м) в людѣ(х) и в зѣмла(х) в дани в мѣдовой и в грошевой (Житомир, 1502 *Арх.Р.* фотокоп. 5); Штож есмо мѣли промежд себе дѣль вечистый и жеребей есми промежд себе метали ѿ наших людех ѿчизных (Жуковецъ, 1528 *АС* III, 326); тѣтъ есмо на томъ местѣд земланомѣ делѣ конец вчинили (Ковель, 1537 *АС* IV, 111); мацосе его и дѣтем ее... не вѣлили есмо в то ничим са вѣстѣпати ани в дѣл оного имѣнѣа князь Илья братѣ и сестрѣ своей ставити не мает (Краків, 1531 *АС* III, 382); А што са дотычет дѣлѣ оного имѣнѣй княза Илиных, Твоабы Милость предса и дѣлѣ того не ѿдѣскал (Вильна, 1541 *АС* IV, 280); пнѣе...з листѣ нѣшо(г) выроздѣеете признаваючи его мл(с)ти то(т) де(л) бы(ти) слущны(и) которы(и) ся ста(л) межи ѿ(т)цемъ нѣшимъ а дя(д)комъ пнѣомъ васи(л)емъ (Дубно, 1565 *ЛНБ* 46, 14, 1); Которая маетност Несвичъ иж се диломъ Его Мил. Пану Андрею Гулевичу брату моему от их Мил. иншихъ Пановъ... zostала, освобожаючи тую маетност свою, Его Мил. Пан Андрей Гулевичъ суму мне належачую..., небожчикови моему належачую, мне... заплатилъ (Луцьк, 1606 *ИКА*, дод. 109); та(м) же передо (м)ною во(з)ны(м) и(х) м(л) пнѣе проскѣрове в ты(х) мае(т)ностя(х) свои(х)... ѿбычае(м) прияте(л)ски(м) де(л) доча(с)ны(и) ѣчини(в)ши и до ѣжива(н)я споко(и)ного ѿда(л) (!) дрѣгомѣ (Житомир, 1609 *ЦДИАК* 11, 1, 5, 45 зв.); которыє записы мы межи собою на вѣ(ч)ны(и) дѣль доб(р) нѣши(х) деди(ч)ны(х)... маемо которыє то записы нѣши... по(д)писаные и запечатованые... ѣтве(р)жае(м) (Жорница, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 112).

2. (*належна комусь частина чогось*) частка, пай, наділ: а чий бѣдет невод, либо княза Андрѣевъ, а либо княза Иванов, ино на княза Андрѣа дѣль, а на княза Ивана дѣль, а на невод дѣль (Святе Озеро, 1509 *АС* III, 69); и вы дей емѣ в тых имѣнах дѣлѣ дати не хочете, в чомжо са дей емѣ ѿ вас

кривда и шкода дѣеть (Львѣв, 1524 *АС* III, 267); А естлибы хтѣ з нас тот дѣл мѣл рѣшити... тот мает господарю... патдесат коп грошей заплатити Литовское личбы (Жуковецъ, 1528 *АС* III, 326 зв.); прїиде(т) господарь слоугы того... в ѣ годину которой не вѣдае(т) и роздѣли(т) его, а дѣль его положи(т) з ѣ невѣрными. тоу боуде(т) плачь, и скрегѣтанїе зубовъ (1556-1561 *ПЄ* 104 зв.); е(ст)либы которы(и) з ва(с) на то(т) рокъ... не ста(л) и(з) стороны своее никого не выве(л)... або делу при(и)мовати не хоте(л)... тогды... приятели на то взатые... не ѿ(т)ѣждчаючи... все име(н)е... на части... справе(д)ливе розделити мели и што бы... роздѣль... ѣчинивши комѣ де(р)жати подали (Петрків, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 3); перший дѣль — Кираю, отъ поль ланковъ, которыє концами до границы Туровицкое вдирають (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/1, 328); Паве(л) оувидѣ(л) ср(д)це дѣ(л) Еліма, и слѣпотоу покара(н) бы(л) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 104); ѣчастїе: ѣчасництво, дѣль (1627 *ЛБ* 142); На вряде кгро(д)ско(м)... Становши ѿчеви(с)то Лукашъ по(д)даны(и) по(д)за(м)ковы(и)... з села Перемыля на половици пана своего дело(м) досталое мешгѣкаючи(и) А ѿни(с)ко з ве(р)бня ѿповедали то врядови нинешнемѣ (Луцьк, 1649 *ПИ* 45); (въ) ровный дѣль (делъ), ровнымъ дѣломъ — порівну, рівно: Которая часть мнѣ ся застала отъ брати моее роженое Грицка и Аврама Грицковичовъ Янчинскихъ, въ ровному дѣлу, в Павловичохъ и въ Уймищи, третяя часть ѿчизни и дѣдизни моее (Загорів, 1500 *АЮЗР* I, 128); приказѣм тобѣ под зарѣкою нашою,... ажбы дѣль ровный в тыхъ имѣнахъ с ними вчинил (Краків, 1527 *АС* III, 302); А такъ я, Яхно, яко братъ старший, не хотячи зъ братею своею въ томъ ся заводити, але братскїй роздѣлокъ прїняти и то на вѣчностъ ровнымъ дѣломъ, яко зъ братею своею роженоу роздѣлити (Луцьк, 1565 *РЕА* II, 141).

3. Провинція давнього Риму: Ирѣ(д) пакъ панъ четвѣртого дѣлоу краины (1556-1561 *ПЄ* 220); Въ патое па(к) на десѣтое лѣто, вл(д)чества тивѣриа цесѣра, коли понтїйскїй пила(т) спрѣвоваль зѣ(м)лею жидовскою, а иро(д) былъ пано(м)

четвертого дѣлоу краины галилейской (XVI ст. *УС Литк.* 5).

ДѢЛЪ², ДѢЛЪ, ДИЛЪ, ДАЛ ч. (молд. дял) пагорбок, гірський хребет: А хотар вышеписанним селам,... тымже поуѣм, та по врѣх дѣла и тымже поуѣм,... до копанной могилы (Сучава, 1501 *ВД II*, 184); а хотарь селоу... прости на верх дила на знаменаніи доуб (Ясси, 1508 *ДВВ I*, 3); ѡттоль прости к селѣ на еднѣ грѣшѣ знаменанѣ..., та прости на врѣх дѣла знаменіи доубѣ (1517 *ДВВ I*, 8);

у складі топонімів: **дѣл** (дал) **Хоморски** (**Хоморский**): та ѡпченою... до извор на дал Хоморский та на прьвии прислѣпн що са пѣстил ѡт дѣл Хоморски що ест за летование (1583 *ДВВ I*, 86); дал **Солчинь**: ѡпчиною на дал Солчинь (1583 *ДВВ I*, 86); **орлов дѣль**: и пакѣ ѡпченою... на орлов дѣль на конець Соми (1583 *ДВВ I*, 86).

ДѢЛЪ¹ див. **ДѢЛЪ¹**.

ДѢЛЪ² див. **ДѢЛЪ²**.

ДѢЛЪНИЦА див. **ДѢЛНИЦА**.

ДѢЛЪНИЦЯ див. **ДѢЛНИЦА**.

ДѢЛЪНИЧОС с. Поділ, розподіл: хто бы се допустиль позвати о то, о што форумѣ до кгороду Володимерского о дѣльничое на гребляхѣ, хто бы ихъ не направиль (Володимир, 1606 *АрхЮЗР 6/1*, 335).

ДѢЛЪНОСТЬ див. **ДѢЛНОСТЬ**.

ДѢЛЪНЪЙ див. **ДѢЛНЪЙ**.

ДѢЛЪЦЕ, ДЕЛЪЦЕ, ДЕЛЦЕ с. Дрібнокаліберна гармата: Дельца два железные (1552 *ОВол.З.* 193 зв.); дѣльца два спижаные (1552 *ОКан.З.* 20); форма до делца, другая до гаковницѣ (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР 7/1*, 240).

ДѢЛЪЧИЙ див. **ДѢЛЧИЙ**.

ДѢЛЯ, ДѢЛА, ДИЛА, ДИЛЕ, ДѢЛИ прийм. (цсл. дѣля) (з род.) **1.** (виражає відношення мети) (у препозиції) для (чого), заради (чого): Была схо(ж)ка до це(р)кве дѣла ѡсмотрена це(р)ковного ска(р)бу и вбирѣ и книгѣ (Львів, 1579 *ЛСБ 1033*); И треба бы жебы ѣ цркви ря(д) ѡ(т)-прявля(л) аче(и) бы нѣчто и по гре(ц)ку ѣчити могли. а если бы ся ва(мѣ) здало и(з) вл(д)кою ѡ ты(мѣ) ро(з)мовити дѣли нашего покою баче-

(н)ю вѣ полицамы (Рогатин, 1591 *ЛСБ 162*); при то(м) вашей мл(с)ти ѡзнаемуе(м) и(ж) из писана вашей(г) что е(с)те по(с)лали чере(з) братію вашу... ѡ все(м) зрозумели е(с)ми чере(с) котору(х) (!) ѡ(т)силами до ва(с) дила работи того... храма четириста и двадесе(т) че(р)лени(х) и ѡсе(м)деса(т) че(р)лени(х) потроини(х) то е(ст) рѣ зла(т) по(л)ски(х) (Сучава, 1599 *ЛСБ 341*, 1); чере(з) ни(х) по(с)лали якѣю сѣмѣ пѣнази(и) дѣла зада(т)кѣ работы ве(д)лѣ(г) писана ва(ш) мл(с)ти (Сучава, 1599 *ЛСБ 345*, 1); чере(с) братии свои(х)... до на(с) зослани(х) зрозѣмили(с)ми: дила которой речи (Ясси, 1602 *ЛСБ 370*, 1).

2. (виражає відношення причини) (у препозиції) через: Дѣля сихъ чотырохѣ (в ориг. чотырохѣ. — *Прим. вид.*) дѣль ходять люди до церкви (XVI ст. *НЄ 166*); а до то(г) и за недо(с)та(т)ко(м) ска(р)бѣ. диле велико(г) ро(с)ходѣ что е(г)... м(с) на вѣси страни имае(т) (Устя, 1600 *ЛСБ 353*); Елена... была..., нево(л)ница Коста(н)тина ве(ли)каго цѣсаря, которій поа(л) ей за ма(л)же(н)кѣ собѣ... але са потѣ(м) с нею розвѣль дѣла ей стѣрости (Львів, поч. XVII ст. *Крон. 37* зв.); Речемо ли, же и ѡ(т) Стефана Дѣхъ Сѣый похѣдитѣ, ма(л)ого дѣла слѣвка тогѣ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 286);

(у постпозиції) через: пани татяна малы(н)ская... казала колодѣ до бра(т)ства взети, а и(ж) слушно(ст) была сѣ(р)жицѣ тѣю взевши для трвогѣ тата(р)ски(х) и доро(г)сти дѣля ѡ(т)цѣ василію е(и) дати (Львів, 1621 *ЛСБ 1049*, 1 зв.); Зѣ тихъ теды и зѣ многихъ иншихъ короткости дѣля понеханыхъ ѡт мене, доводовъ явне видити дается, же папежѣ Рымскій одинѣ естѣ зѣ пяти патриарховъ, а не монарха (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 682).

3. (виражає об'єктні відношення) (вказує на особу, в інтересах якої щось здійснюється, відбувається) (у постпозиції) для, заради: кто бы хотѣль дѣшоу свою сп(с)ти погоуби(т) ю а кто погоуби(т) дѣшоу свою мене дѣла найде(т) ю (1556-1561 *ПЄ 75*); го(р)шее людій ненавида(т) бѣсове нѣжли скотины, абовѣмъ скотины члѣка дѣла погѣблае(т) бѣ(с) (к. XVI ст. *УЄ № 31*, 218); ѡ сихъ слѣшавъ, и не звѣнѣ иди. за сѣшѣдшаго насѣ дѣла сѣ нѣсѣ хѣ г(с)да (Львів, 1642 *Жел.П.* 5);

(у препозиції) для, заради: Церковное бога(т)ство нищи(х) бога(т)ство во(з)раста дѣла сирот(т) и старости и немощи во недѣгъ въпа(д)ши(х) (Перемисьль, 1592 ЛСБ 399).

ДѢЛА ТОГО, ДѢЛА ТОГО, ТОГО ДѢЛЯ, ТОГО ДѢЛА I. *присл.* Тому, через те: Того дѣла оставитъ чѣвкъ отца и матеръ // свою и прилѣпитъ ся женѣ своей (XVI ст. НС 221-222); того дѣла дрѣгие самохва(л)ства, во(з)ношеніа и напина(н)наа себе, и(з) папою свои(м) кнѣзе(и) бискѣпо(в), на рамѣ те(р)пеніа бе(з) ѡ(т)повѣди перенесѣ (1598 Виш.Кн. 278 зв.); а ины(и) мовили не можуть члѣкъ грѣшный таковы(х) чоуд) чиніти и была росты(р)ка великаа межи нѣми того дѣла (к. XVI ст. УС № 31, 73 зв.); Того дѣля Сатана и сего остатнего вѣку, кончачи власть свою, през старших, найвышших,... и мудрѣших преложоных церков пустошит внутрим неприятеlem, архіереом церковным рымскимъ (Львѣв, 1605-1606 Перест. 48).

II. *спол.* (зі спол. **иже** приеднуе підрядну частину причини до головної) тому що, через те що: положила его въ яслехъ дѣла того иже имь в' домоу гостин'ном упокою не было (1556-1561 ПС 212 зв.).

ДѢЛА ЧОГО, ДѢЛА ЧЕГО, ЧОГО ДѢЛА I. *присл.* (вживається у реченні, в якому міститься запитання про причину чого-небудь) чому, навіщо: Въпросъ, Скажи ми любимы(и) рѣгáтелю. чого дѣла роди(л)са еси и пришо(л) в' ми(р) сеіи (п. 1596 Виш.Кн. 231).

II. *спол.* (приеднуе підрядні речення причини) тому, через те: Варѣоломе(и)... кг(д)ы до албаніеіи мѣста пришо(л)... и шатана оного свѣза(н)ного ла(н)цоу(х)и люде(м) оказа(л) // дѣла чѣго капляни оного чрѣта, по(д)вѣдли на нь, брата полѣмоного ѡкрѣт'ника и(ж) его дáль бѣти мѣчѣти (Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 21 зв.-22); оубозіи ю(ж) скѣры и псы сбѣв(и) вари(ли)... дѣла чого мнѣго и(х) ю(ж) потаемиѣ в'тѣкало пре(з) мѣры даючиса доброво(л)не (Там же, 263).

ДѢМОНСКИЙ, ДѢМОНСКІЙ *прикм.* Демонський, демонічний: Што цѣсарь учинити, нѣтъ вѣдома — для якихъ кгусль дѣмонскихъ, мусяль и присягнуль: и богатства, воюючи око-

лицу и отимуючи дыкгнитарства нѣкоторымъ станомъ, привлащаль богатства мною до костела (1582 *Посл.до лат.* 1130); дѣмон'скій, чор'товскій (1596 ЛЗ 44); da(e)monicus, дѣмонски(и), бѣсовъ (1642 ЛС 151); Ѡ(т) насѣлїа дѣмонскогѡ насъ свободѣте, И до свободногѡ Цр(с)тва Нб(с)ногѡ, приведѣте (Чернігів, 1646 *Перло* 40 зв.).

ДѢМОНЪ, ДЕМОНЪ ч. (*гр.* δαίμων) демон: поиди ты дѣмоне въ мелентиискѣю рѣкою (1489 *Чет.* 102 зв.); дѣмонъ, бѣсъ, чѣртъ (1596 ЛЗ 44); Рѣмъ... примѣшалъ вѣрныхъ бѣжихъ,... поклонáтиса йдоломъ, и ѡфѣры приноси́ти дѣмонѡм' бри(д)ки(м) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 32 зв.); Бѣвѣмъ трѣтїй Канѡ(н) Тимоѡеа... того члѣка котѣрый не зáвше áле напереймѣ, то есть на часы страждаеть ѡ(т) дѣмона, допѣщаетъ причастїти (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 304); дáлеко дѣмѡни не могу(т) пристѡупити (Устрики, I пол. XVII ст. УС №29515, 168 зв.); da(e)mon, бѣсъ, дѣмонъ (1642 ЛС 151); Ты съ дїаволомъ брань твѣришь. и Дѣмонѡвъ далѣче ѡ(т) насъ прогѡнишь (Чернігів, 1646 *Перло* 41 зв.).

перен. (про нечестивих людей) демон: Але присмотрися пильно в самую речь, же хоть такое писмо старые демони змышляют, але речь вся Потѣева, якобы усты сам мовиль (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 49).

ДѢРА, ДИРА, ДИРЯ, ДІРА, ДЫРА, ДЫРЯ, ДЮРА ж. I. (*щїлина у чому-небудь*) діра, отвір: Милыи мои стягнуль есть руку свою сквозе дирю, а брюхо мое задрыжало есть зѣ дотѣкненїа его (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); Подле ѣзводѣ по ѡбеюмъ сторонамъ дыры могѣ(т) псы ходити (1552 *ОЖЗ* 118 зв.); тогды приш'ли к' немѡу тыи чтыры,... // и продрали стрѣхоу [дахъ] домови в' котѡрѡ(м) былъ іс и оучинив'ши дѣроу с'пустили ложе на ко(то)рѡ(м) то ослаблен'ныи лежалъ (1556-1561 ПС 133 зв.); ѣ той час с тылѣ приложивши аркабѣз кѣ дыри, стиснѣв и пострелил (1564 *AS VI*, 246); зве(р)хѣ на помосте невеликая была старая дыра (Володимир, 1578 *ЖКК I*, 96); Видилисьмы... две дырѣ великие выламаные, котѡрыми... кгвалтовницы въ монастырѣ шли (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР 1/VI*, 161); За що възмоу(т) заплапоу свою вѣчне ѡ(т) Хá сп(с)а пастырю доб-

рыи которыи еси вшоль дверми а не дѣроу еси жь еси призванъ до того корабла (XVI ст. *УС Триг.* 98); видели... секирами дюры вырубованы и з мушкетов стреляно там в острог (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ XV-3*, 152); Сквѣжна: щѣлина, рошѣлина, распалина, дѣра (1627 *ЛБ* 114); foramen дѣра (I пол. XVII ст. *Сем.* 87); Бѣдѣчи абовѣ(м) бѣрѣо зболѣлы(м), допдѣстѣль себе нести, позволѣлѣ на то, абы дѣхъ розобравши и стѣлю пробравши, звѣшенъ былъ дѣроу до избы (Київ, 1637 *УС Кал.* 107); rator, otis, ω(т)воръ, дѣра, пропа(с)т(ъ) (1642 *ЛС* 302); а тии ветрове вихода(т) дѣрами. гди ся повѣтра з дрѣги(м) повѣтро(м) изидеть и с того учинить ся обещній вѣтръ (серед. XVII ст. *Луц.* 538);

(розірване місце на одежі, тілі) дѣра: А на кошули двѣ дири видѣль есми, которыи менили зъ ручницы стреляныи (Луцьк, 1516 *РЕА II*, 162); видѣль рану пострелу праве въ хрибте, диру немалую, куля зъ него не вышла (Володимир, 1617 *АрхЮЗР 3/1*, 205).

2. *Перен.* Втрата, шкода: не жаловаль бымъ и остатъка убогое маетности, хотямъ въ ней вже не малую диру детькамъ своимъ учинилъ, двое именье продавши, а пустъки, которые-мъ засталъ, направуючи не у фольваръкахъ, але въ церкви (Вільна, 1599 *Ант.* 603).

ДѢРАВИТИ, ДИРАВИТИ *дієсл. недок. 1.* (що) (*робити в чомусь дірки*) дѣравити, проколювати: *Аггль:* ...мало еше на томъ, але бо(л)шъ, зъ леда начи(н)я идалъ и пиваль, а еднакъ в срѣбное начиня тое не переворочало(с); дирави(лъ) еси себѣ ѣши часто, а припрывлялъ (*в ориг.* припрывлялъ. — *Прим. вид.*) еси задшницѣ зъ перель и с каменія дорогого (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272).

2. *Перен.* (що) Псувати (що), завдавати шкоди (чому): але скоро почне(ш) залѣцати папѣжа... зара(з) са почне(ш) самъ ганьби(ти). а надкоу которѣю ешь повѣда(л). ве(т)шити. дѣравити (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 155).

ДѢРАВИТИСЯ *дієсл. недок., перен.* (*зазнавати шкоди*) псуватися, дертися: Што ся зъ ового подобенства на око видѣти даеть, же якъ въ чотырохъ палцахъ болшая сила и моць и дѣло, такъ въ чотырохъ патріархахъ моць болшая и справа важнѣйшая, нѣжъ въ одномъ папежу, якъ въ од-

номъ палцу, которымъ нѣчого ся доброго дѣяти не можетъ, толко дѣравитися можетъ и рвати (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 569).

ДѢРАВЫЙ, ДИРАВЫЙ, ДИРЯВИЙ, ДИРАВЫЙ, ДЫРЯВИЙ, ДИРАВЪ, ДИРАВЪ *прикм.* (*який має діри, з дірками*) дѣравый, драный, продѣравлений: Которое дело спижаное было давнее на замькѣ... дираво и для того отослано до вильни на переробленье (1552 *ОВин.З.* 131 зв.); Схова(н)е на тые речи вельми зло и дираво и недобре накры(то) в горо(д)ни (1552 *ОЖЗ* 119 зв.); саръпаты(н) ѣ паде(и) диравы(и) (1552 *ООвр.З.* 98 зв.); Яко(ж) ω(т)че вл(д)ка смѣшъ, ты(м) дѣравы(м) щѣто(м)... заслонѣти(с) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 224); ġimos(us), диравы(и) (1627 *ЛС* 355);

перен. безславный, негідный: А папежа пакъ обираючи, и теперь скрозъ кресло дырявое за стервь его щупають, и волають въ костеле... Такъ ли то подобаеть светителей обирати? (1582 *Посл. до лат.* 1137).

2. *Перен.* (*який не задовольняе поставлених вимог*) поганий, недосконалий: Пытаю дѣлей, ели жъ тые такъ кгрѣтѣвныи и достатѣчныи привѣльа, ω котѣрыхъ ты брѣди(ш), рѣмскіе бѣскѣпы мѣли; чому жъ якобы ω ты(х) кгрѣтѣвныхъ запомнѣвши албо якобы мѣло на нѣхъ мѣючи, кѣ по(д)пѣрѣ власти своєї ω(т)коула // индѣ дирѣвыхъ прѣвъ и доводѣвъ досагѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 112-112 зв.).

ДѢРКА, ДИРКА, ДЫРКА, ДЫРЪКА *ж.* Невеликий отвѣр, дірка: печь тамъ же при водѣ вробивши, такъ цеглѣ, яко и вапно выпаливши, въ тѣю звазъ, цвинтаръ цеглою ωбѣмѣровати... и дырки... для обороны ωтъ неприатела и стрелана зъ рѣчницъ поробити (1577 *AS VI*, 77); Я, Миха(и)ло... Выго(в)ски(и)... ω(з)на(и)муе то на томъ квите моемъ, иж..., видель есми в ызбе ωкѣно наполь роскѣпено и надъ ωкномъ... бѣ(р)вено зрубано троха, а до коморы двѣ тыныне видель есми вынѣты и дырѣку до тое коморы (Житомир, 1583 *АЖМУ* 60); Сцѣрите межы тѣтары. люде бѣ(з)оушїи. то(л)ко дѣрки мѣшто (!) оушїй // мѣю(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25 зв.-26); на колодце теж, которую церковь замкнена, два ра-

зы на самой дирце, откол ключем отмыкают, теж печат притисненую, а противко тых же печатей, с тылу тое колодки, также две печати однакие притиснено (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 562).

ДЪРКОВАТИ *дієсл. недок.* (що) Дірявити: продаєте своє достоа́ніє... в роуки т́іє... ко́торіє я́ко мши́ца... о́воц... выл́гаю(т) и вели́кіє кро́лєвства, и высо́кіє пресла́вные до́мы, я(к) роба(ц)тво то́ча́чи, и и (!) дѣр'коуючи о(б)валáю(т). што не то(л)ко на посторóнны(х) // кро́лєвства я́сно и зна́чно ся оказа́ло... але и в то(м) па(н)ствѣ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 226-227).

ДЪРКОВАТИЙ *прикм.* Діркуватий, дірчастий: *fungosus*, грибови(и), дѣрковати(и) (1642 *ЛС* 204).

ДЪРОЛАЗЕЦЬ *ч.* (той, хто лазить крізь діру) діролазець, злодій: Але и тые самые дѣролазцѣ, наемницы, злодѣи, разбойници, волци, драпѣжници,... всяк вид злобы мирское прошедшие и естество обезчестившие (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 191).

ДЪРОЧКА *ж.* Дірочка, щілінка: С ко́торы(х) всѣ(х) речі́й дае́са знати иже его двоа́кое ро́ждєство. абовѣ(м) яко на сѣкни я́кой злòто(м) гаюваной, котораа б́иссо(м) (!) ба́рзо сѣптелны(и) є(ст) при́крыта є(ст) пре(з) дѣрочки свѣтло(ст) о́наа золоты(х) нитòкъ о́здобою ви́дима быва́етъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 6).

ДѢТВАКЪ, ДѢТЪВАКЪ *ч.* (маленький хлопчик) дітвак, дитина: У сюмъ евангеліи видиме, ажъ намъ не велить искати другого лѣкаря на сюмъ свѣтѣ, кремъ Христа, якъ бывъ и сесь члѣвѣкъ отецъ того дѣтѣвака, што бывъ нечистый духъ у нюмъ (XVI ст. *НЄ* 116); Не мовъ, ажъ есь дѣтѣвакъ,... пуйди, кулько ти закажу, тулько мовъ, не буй ся напередъ лица ихъ, чомъ я съ тобовъ емъ, што быхъ тя // мянѣтовавъ мовивъ Господь (Там же, 207-208).

ДѢТЕЛЬ *ч.* Творецъ: Лоукиáнъ: ...чюдєсь дѣтель. бѣсѡ(м) стра́ше(н), недѣжны(м) вра́чь (1627 *ЛБ* 220).

ДѢТИ, ДЕТИ, ДИТЫ, ДИТИ *мн.* 1. (малолітні, не дорослі) діти: Чела(д) невольнаа замѣковаа... рыкòнъа є(д)вига а еє де(ти) малѣгорета а́и є(и) летѣ ба(р)бара девѣка с̄ є(и) ле(т) дитина янѣко ӣ летѣ (1552 *ОКр.З.* 150 зв.); тогды иро(д)

оувѣдалъ иже посмѣянь є(ст) о(т) моудрецевъ розыгневаль са вел'ми и послав'ши слоугы свои и побивъ в'са дѣти оу вифлеомѣ и по всѣ(х) оукраина(х) его о(т) дво(х) лѣтъ и ни(ж)шеі (1556-1561 *ЛС* 25); прыеха(в)шы... не (з)нашли є(с)мо сена, то(л)ко мєстьце, где сєно было,... и будка вчынена, што диты па(с)лы давно (Житомир, 1583 *АЖМУ* 47); прибигшы до стога..., не нашли є(с)мо [сєна], толко мєстьце, где сєно было..., и на томъ мєстьци будка. Вчынили дити (Там же, 48); а ѱ вече(р) з школы прише(д)ши додòму дѣти маю(т) предѣ роди(ч)ми своими или постор(н)ніи дѣти всакого станð..., наѣку тую што в школѣ ѱчїли прочитáти пови(н)ни з вѣкладо(м), по о́бычаю наѣки школное (Львїв, 1587 *ЛСБ* 87, 4 зв.); Чомъ такыи отци, котрыи // дѣтїи своихъ на доброе не учили, каравъ Господь... велми (XVI ст. *НЄ* 217-218); инакшим способом Богъ даєт вѣру дѣтям малєнким (Вільна, 1600 *Катєх.* 72); неслушная ест речъ отняти хлѣбъ дѣтемъ и поверечи псом (Львїв, 1605-1606 *Перєст.* 34); Латїнникòве... берѳ(т) нѣшто з' таїнои справы Цр̀кве на́шеи... Трѣтаа з' // Причашєніа дѣтєй немѡвáтокъ, мнѣмаючи о(т)то(л) якòбы єдинòи о́сòбы поживáніє мѣло бѣти (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 242-243); троу(д)наа ест рѣчь и(ж) бы єдинъ малъ вѣровати а дрѣгый... с̀пстиса крòме дѣтїи малєнки(х) (пол. XVII ст. *УЄ* №88, 2); Рѣклъ Г(с)дѣ до жены: Розмòжѳ фрасѳнокъ твоїи и въздыхáньє твои, з бòлєстью бѣдєшь рòдити дѣти, и по(д) мощью бѣдєшь мѣжнею (сєред. XVII ст. *Хрон.* 10);

(*малыта тварин*) діти: скимъни, дѣти л'вòвы, л'венáта (1596 *ЛЗ* 78); А вы на тѣю Вòйнѳ естєте гòтòви смѣлòстю, якò дѣти л'вòвы (Чернігів, 1646 *Перло* 46).

2. (*сини і дочки різного віку*) діти: а дали есмо емоу вѣчнѣ и непорушнѣ емоу, и женѣ его, и дѣтем его (Вінниця, 1504 *АрхЮЗР* 8/IV, 173); маєт онъ и его жона и ихъ дѣти имѣнья держати со всеми людми (Вільна, 1514 *АЮЗР* I, 47); А по нашємъ живòтѣ кто боудєть гòсударь на́шеи зємли о(т) дѣтїи нашихъ... тотъ бы не порѳшилъ нашєго даанїа (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. 12); а ин-

шие дети, сынове, и дочки,... въ то ся некоторые причинами вступовати...//...не мають вечными часы (Сильце, 1531 *АрхЮЗР* 7/1, 30-31); я...еззнава(м) и(ж) е(м) прода(л) половиною... очизны о(д)далючи о(д) таково(г) продана са(м) себе жоноу и дѣти свои (Одрехова, 1573 *ЦДИАЛ* 37, 16, 2); А по(д)даныхъ... двоухъ... з жонами, з детми и зо всею мае(т)но(ст)ю, што колвекъ они на то(т) ча(с) мели, з собою взяли (Житомир, 1584 *АЖМУ* 80); А я са(м) ма(л)жонька и дѣти мои... не маю и не мають того име(н)я... не о(т)да(в)ши емѣ тое сумы пнзе(и)... оди(и)мова(т) (Буремля, 1591 *ЛНБ* 5, II 4049, 68); Позычили(с)мо Прокоповы(м) дѣте(м) на срѣбро злоты(х) по(л)скихъ сто (Львѣв, 1614 *ЛСБ* 1047, 4); онъ...//...не досы(т) на то(м) же самъ... прочъ пошоль але... подѣданы(х) поводовъ дедичны(х) люде(и) маетьныхъ старожит(н)ныхъ зо всемъ ихъ пожи(т)комъ и достатькомъ з жонами детьми быдѣломъ Коньми овѣцами выкочиваль и дотоль выкочиваетъ (Киѣв, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 125-125 зв.); пото(м) долгъ а остатно(м) всѣ(м) дѣте(м) мои(м) дѣлится за ровно розказую грошми (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471); мѣлѣю пана моего и жонѣ и дѣти не пойдѣ о(т) него (серед. XVII ст. *Хрон.* 98).

3. (*майбутнє покоління*) діти: Ино мы з ласки нѣа>шое тое дворищо олизаровское ис ставищомъ... подтверждаем сим нѣа>шимъ листом на вѣчность ей и ее дѣтем (Вильна, *AS* 1503 I, 125); како да е(ст) емѣ о(т) на(с) ѣри(к) и съ все(м) доходом(м) и дѣтемъ его и ѣнѣчато(м) и прѣѣнѣчато(м)... и всемѣ родѣ его, кто са емѣ изберець наиблизнїи (Бадевци, 1503 *Cost.S.* 256); ино я... дарѣю... по своем животѣ тое имѣнье... городничомѣ троцкомѣ... и его дѣтем, которыже бѣдетъ мѣти с панею своею (Луцьк, 1506 *AS* I, 132); А хтѣб з нас который хотѣл тѣю менѣ зрѣшити, абѣ на потом бѣдѣчи наши дѣти, тот мает господарю, королю Его Милости тисачѣ коп грошей запластити (Камѣнь, 1523 *AS* III, 256); да ест им ѣт нас оурик съ всем доходом имъ и дѣтем их и оуноучатом их и прѣоуноучатом их и пращѣрѣтом и всемоу родоу их кто са им изберець наиблизнїи

непорѣшено николиже на вѣкы (Хуши, 1528 *DBB* I, 27); я стефа(н) ки(р)дїевїи(ч) джѣса... и всѣ ко(н)дицие... паракграфы ниже(и) в то(м) записе написаные само(г) себе дѣти пото(м)ки и добра мое всѣ... по(д)даючи... чиню я(в)но... и(ж) я... ѣ ее м(л) пнѣе федори дмитровны слупича(н)ки...позычи(л)... пе(в)ную сѣму (Винница, 1620 *ЛНБ* 5, III 4051, 30);

4. *Перен. (тї, хто належать до певного віросповідання, певної релігії) діти:* О, милый Боже! Изали то не явное заслѣпене людское?! Брати родное, которыхъ одна мати церковъ светая кафолическая породила, бѣгають, а до мачешиныхъ дѣтей утекаются! (Вильна, 1595 *Ун.гр.* 117); Але покажите, о римский дѣти, где вам позволяно заповѣдъ презрѣти (к. XVII ст. *Укр.п.* 8); По сем по простотѣ нашего благочестия вѣры, боячїся жебы есте дѣти свои хитростию и ересию латинскою не отравили и не поморили, залецаю вам, православным, правовѣрную школу и по раду даю, чего ся учити имѣют, чтобы дѣти ваши спасли и по вас благочестие задержали и христианство своей вѣры не сгратали (1608-1609 *Виш.Зач.* 202); **духовный дѣти** — (*віруючі стосовно свого духівника*) пасгва: Жѣлосны(и) Трѣнъ, смѣтны(и) Рѣйтмъ',... прѣсїтъ на пѣмѣти мѣти Црковъ, стадо, братїю, дѣхѣвны дѣти (Вильна, 1620 *Лям.К.* 2); о(т) всѣакаго, глїю, кто любо бѣдетъ о(т) такѣвы(х) не кѣайса, не прїемли принѣса // прѣсфоры прїймай о(т) свойхъ дѣтѣй дѣхѣвныхъ, вѣда жїтїе ихъ: ѣхже оучи и направлѣй (Львѣв, 1642 *Жел.П.* 4 зв.-5).

ДѢТИНА *див. ДИТИНА.*

ДѢТИНКА *див. ДИТИНКА.*

ДѢТИННІЙ *див. ДИТИННЫЙ.*

ДѢТИННЫЙ *див. ДИТИННЫЙ.*

ДѢТИНСКИЙ *див. ДЕТИНСКИЙ.*

ДѢТИНСТВО *див. ДИТИНСТВО.*

ДѢТИСЯ, ДѢТИСА *дієсл. док. (знайти собі місце, притулок)* дітїся: Коли моя хижѣ згорѣла нижеи села, тогда не зна(л) е(м) ся ка(м) ся дѣти (Бенедиківци, 1603 *НЗУжг.* XIV, 224); много тепе(р) естъ и ста(р)ши(х) ѣ на(с), которы лядѣ причыну да(в)ши во(н) з мона(с)тыра высылаю(т) где(ж) мѣ са дѣти (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2).

ДѢТИЩЕ *див. ДИТИЩЕ.*

ДѢТКИ, ДѢТЪКИ, ДЕТКИ, ДЕТЬКИ, ДИТКИ *мн.* Дітки: а если Богъ милосердый одарить насъ дѣтками, и // дѣтямъ нашимъ того не искати, а ни нашому роду и племени, а ни нашимъ близкимъ, што записано къ Божьей церкви (Київ, 1512 *АЮЗР* I, 45-46); Малжѡнка... позостала... Не живѡтъ южъ собѣ роздѣмѣючи бѣти, Малжѡнка своѣго не могѡчи забѣти. На Дѣтки са Сирѡтойки позираючи, И тымъ барзѣй Ср(д)це свое розражаючи (Львѣв, 1615 *Лям.Жел* 4); а жону и дѣтки на Волюню зоставивши, охотне на туюж усълугу шол (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403); кгды протѣ(с)та(н)сѣ во(и)ска по(л)ско(г)[о] тримаючи(с) з шляхе(т)ною... ма(л)жонькою своєю и (з) де(т)ками з во(и)ско(м)... пришовъ теды по ро(з)кгромену во(и)ка (!)... з субѣстанѣцие(и) своѣ(и)... забрано (Житомир, 1650 *ДМВН* 210).

Див. ще ДѢТОНЬКИ, ДѢТОЧКИ.

ДѢТОВОДИТЕЛЬ *ч.* Вихователь, педагог: Пѣствѣнъ: Педагоѡгъ, дѣтоводѣтель (1627 *ЛБ* 104).

ДѢТОГУБСТВО *с.* Дітовбивство: а хочеш ли вѣдати, то ѣй нешлѣхе(т)ной мѣре дѣти. котрѣи са размножили проме(ж)кѡ наро(д)... а барзо са с ними збрѣтали, и стовѣришили, забѣйство, ... крѣвоприсѣ(з)ства, ... дѣтогубства... ѣретичества (XVI ст. *УС* №29519, 231).

ДѢТОНЬКИ, ДѢТОНЬКЫ, ДИТОНЬКИ *мн.* Дітоньки: Дѣтонькы, видите, ажъ не добро, надѣючи ся на богаство, увыйти у царство небесное (XVI ст. *НС* 123); Sut tám y lichoie žunki Sut ne welike ditoňki Wsi horeiut áz po vszy Bidász tám y moiey duszy (Яворѣв, 1619 *Гав.* 22); До ѡ(т)чизны дѣтоньки квѣпитъса потрѣба, ямъ радъ жѣмъса ... вѣрвалъ зъ бѣды (Вильна, 1620 *Лям.К.* 18).

Див. ще ДѢТКИ, ДѢТОЧКИ.

ДѢТОУБѢЙСТВО *с.* Дітовбивство: Скорое ѡсѣженіе Ирѡда поткало дла незбѡжного дѣтоубѣйства (Київ, 1637 *УС Кал.* 868).

ДѢТОУБѢЙЦА *ч.* Дітовбивецъ, дітовбивця: Ирѡдъ и Фараѡнъ дѣтоубѣйци были (Київ, 1637 *УС Кал.* 866).

ДѢТОУЧИТЕЛЬ *ч.* Педагог, наставник: Граммотникъ: Дѣтодѣитель, дѣкъ (1627 *ЛБ* 28).

ДѢТОЧКИ, ДѢТОЧКЫ, ДЕТОЧКИ *мн.*

(*малолітні, не дорослі*) діточки: А такъ вжды, за помочю Божою, сама жона // и сѣ челядю деточки мои заледво выратовали, але до маетности своее жаднымъ обычаемъ прийти не могѣла, — не было сѣ кимъ ратовати (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 129-130); Провѣдили его те(ж) неви(н)ніи дѣто(ч)ки, мечѡчи по дорожѣ кви(т)ки (XVI ст. *УС* №29519, 36); кѡлькократъ хотѣле(м) згромадити дѣточкѣ твое, я(к) кѡкошъ збирае(т) пташѣта свои по(д) крѣла, и не хотѣлисте (Острог, 1607 *Лѣк.* 61); если хѡчете абыса дѣто(ч)ки вашѣ ѡчили, посыла(и)те(ж) ихъ до школы (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2); Жоноу зъ мѣлымъ моужемъ, а ѡ(т)ца зъ Дѣточкѣми: Чѣначи ихъ всѣхъ вѣчными Сирѡточкѣми (Львѣв, 1615 *Лям.Жел.* 4); Гды ма(т)кы выдачи дѣто(ч)ки свои, которыи пре(д) ѡчима и(х) забивали, и кождаа с ни(х) ревнѡ плакала и нарѣкала. ѡ бѣдны(ж) нашѣ оубогыи дѣто(ч)кы (Височани, 1635 *УС* №62, 143);

(*малята тварин та пташат*) діточки: а далѣй намъ роска(з)уетъ быти... голоубомъ... и(ж) бы(х)мо нѣ мали нѣкакого жадного гнѣвѡ... на чѣлка жа(д)ного. абовѣмъ голоуби хѡтай и(м) дѣточкѣ и(х) побираю(т) і и(з)идаю(т) а ѡнѣ... за(с) до свои(х) го(с)подароу(в)... идѡтъ (к. XVI ст. *УС* №31, 98); Ей, змилѡйся, пане мой, над утрапленною, А ѡд твоей мл(с)ти юж ѡставленную, Албовѣмъ звѣрь и птацтво гнѣзда свои маюут, А ѡсѣ з твоей ласки дѣточки раждаюут (I пол. XVII ст. *Рез.* 176).

Див. ще ДѢТКИ, ДѢТОНЬКИ.

ДѢТСКИЙ, ДѢЦКИЙ *прикм.* 1. Дитячий: puerilis, дѣтски(и) (1642 *ЛС* 338).

2. *У знач. ім., мн.* Малолітні: Прето вса дѣцкаа, на земли вѣ плѡти; претерпѣваешъ, Пеленѣми повитѣе, ѡсмоднѣвное ѡбрѣзаніе, вѣ егѣпетъ бѣгство (Чернігѣв, 1646 *Перло* 28 зв.).

ДѢТСКО¹ *с.* (*стп. dziecko*) (*маленький хлопчик*) дитина: Ачѣкѡлвекъ не ѣстемъ южъ вѣ правде де(т)скомъ, жебы мене южъ шѣстьдесѣторо(ч)ного, хто мѣлъ на то што се емѡ подобѣетъ, безъ слѣдшнихъ и ѣсныхъ доводѡвъ показѣнѣа, намѡвити и потагнѣти (Єв'ѣ або Вильна, п. 1616 *Прич.отех.*

23 зв.); от дѣтска — з дитинства: А нынѣ латыни от дѣтска і до старости той хитрости и учения лживого учатся (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 161).

ДѢТСКО² *присл.* По-дитячому, по-хлопчачо-му: *pueriliter*, дѣтско (1642 *ЛС* 338).

ДѢТЪВАКЪ *див.* ДѢТВАКЪ.

ДѢТЯ *див.* ДИТЯ.

ДѢТА *див.* ДИТЯ.

ДѢТАТКО *див.* ДИТЯТКО.

ДѢЯНИЕ, ДѢЯНИЕ, ДѢЯНИЕ, ДѢЯНИЕ, ДѢЯНИЕ, ДѢЯНИЕ, ДЕЯНИЕ *с.* (*цсл.* дѣяние)
1. Вчинок, справа, дія: дѣяніе, справа (1596 *ЛЗ* 44); бл(с)веніа патріарха оумно(го) ійла ω(т)пѣли есте, поздрѣвши насадѡвнѣю того свѣта красотоу, Прелестілистеца ѡмо(м) и дѣяніе(м), и погѡбѣили прѣвоздѣннѣю бл̄голѣпіа добротѣ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 228); Котѡромѣ я виненѣ барзо мнѡгѡ. Тмѣ талантѡвѣ дѣяніи злѡгѡ. А нѣ маю чимѣ дѡлгѣ того ω(т)дѣти (Чернігів, 1646 *Перло* 19 зв.).

2. Лише мн. Житія: А ижѣ там святый апостоль Петръ не былѣ епископом, и то для видимости коротко // указывается от дѣяній святых и з листовъ Петра святого и Павла (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50-51); Приписалисмо зъ Типографіи нашої Дѡмови и особѣ его на Клейно(т) его Зѣцнои Фаміліи Книгѣ Бесѣдъ Бж(с): Іоанна Златѡстаго На дѣянія стѣхъ ап(с)лъ и псалтырь (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 3).

3. Лише мн. (*одна з книг Нового Завіту*) Діяннѣ апостолів: книги двѣ... кѣ ѡправованю до живота вѣ(ч)ного... двѣ на посланія стѣго ап(с)ла павла а двѣ на дѣянія до ска(р)бѣ бра(ц)кого посылаю (Київ, 1624 *ЛСБ* 493, 1); ω чѡмѣ Ап(с)лъ с(т): Петръ навчѣеть вѣ Дѣяніахъ, глава, в, вѣ тѣе слова (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 903); дѣянія (деянія, дѣянія, дѣянія, дѣянія, дѣянія) апостольские (апостолские) — (*одна з книг Нового Завіту*) Діяннѣ апостолів: в дѣяніа(х) апо(с)то(л)ски(х) вѣ главѣ ѡі при ко(н)ци (1596 *ЛЗ* 25); Смотрыжѣ, кому поручено пасти церковь Божую? Аза не епископомѣ, яко вышей слышалѣ зъ Деяней Апостолскихъ? (Вільна, 1599 *Ант.* 801); Але явне найдуется в Дѣяніахъ апостолскихъ Петра святого

в року 44 не в Римѣ, але во Іерусалимѣ в день Пасхи быти и з вязеня уйти, о чѡм в Дѣяніахъ апостольскихъ в главѣ 12 пишеть (Львів, 1605-1606 *Перест.* 51); А вѣ Дѣяніахъ Ап(с)лскихъ, гла(в). в, Пѣтръ стѣй такѣ до людѣ мѡвитѣ невѣрногѡ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 902).

ДѢЯТИ, ДѢАТИ, ДЕЯТИ, ДЕАТИ, ДИЯТИ *дієсл. недок.* (шо, кому, з ким) Діяти, робити, чинити: Никола... бѣса изгналѣ, дѣющаго // пакости многіе люде(м) (1489 *Чет.* 88 зв.-89); кгды // дей тѣт на сес час Владыки нет, тобѣ пане возный ѣ дворѣ деати ничого (Луцьк, 1570 *AS VII*, 371-372); докола ω(н) хоче(т), дотола на(м) дыхати жити и дѣати што мы хочемѣ (п. 1596 *Виш.Кн.* 259 зв.); своѣ маестности з блу(д)ницами попропивали, и такѣ прикрѣвшися плащѣмѣ пѡкори клѣбѡка, не знаеть што диеть (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 45 зв.); Епископомѣ каждого языка потреба вѣдати, а собѣ первого и имѣти оногѡ, яко голову, и ни чого не дѣяти безъ его зданя (1603 *Пит.* 32); Который свѣтъ презъ // нѣякій часѣ, и руками доткненій и до волосѡвъ приложеній, жадного упаленя не дѣеть (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 841-842); а пото(м) и люде мнѣ(и) ѡва(ж)ные приходячы га(н)ками на самыѣ ѡбразы лѣзѣтъ и тамѣ сѣдалища собѣ дѣю(т) (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 50 зв.); Вла(д)ко силный, иже Нѡбомѣ и землѣю владѣешѣ, И все чѡдѡвно якѡ Бг̄ѣ всемогѣщій дѣешѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 67); ѡзнѣими емѣ што з нимѣ маеть дѣати (серед. XVII ст. *Хрон.* 24 зв.); **кривды деяти** (кому) — кривдити (кого), завдавати кривди (кому): люди де(и) ихъ новоста(в)ские ве(ли)кии кри(в)ды... по(д)данымѣ его деють (Красний Став, 1558 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1898, 10);

діятися, чинитися, коїтися: ино ач колвек так великая разница межѣ ихъ милостю дѣяла, и так не малые трудности в себе мели (Бородчичі, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 18); пане(и) мое(и) кри(в)да и шкода немалая... дѣеть (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 9); а та(к) мы прихили(в)шиса кѣ прозби и набига(н)ю ихъ... абы по(д) щасливы(м) панованьѣ(м) наши(м) никомѣ бѣ(з)пра(в)ѣ ни ω(т) кого не дѣяло (Варшава, 1581 *ЖКК* II, 89);

е(с)ли бы за де(р)жа(н)я его м̄л̄(т)и п̄на Соко-
ло(в)ско(г)[о] якая кры(в)да... ѿ(т) яки(х) ко(л)-
ве(к) ѿсо(б) в то(м) (!) мае(т)но(с)ти деяла, бо-
рони(т) и за(с)тупова(т) ку тому и са(м) з особы
своее (Житомир, 1609 ДМВН 177).

Див. ще ДЪЛАТИ, ДЪЯТИСЯ.

**ДЪЯТИСЯ, ДЪЯТИСЕ, ДЪЯТИСЬ, ДЪЯ-
ТИСА, ДЪАТИСА, ДЪАТИСА, ДЕЯТИСЯ,
ДЕЯТИСЕ, ДЕЯТЬСЕ, ДЕЯТИСЬ, ДЕЯТИСА,
ДЕАТИСА, ДИЯТИСЯ, ДИЯТИСА, ДИЯТИ-
СЕ, ДИАТИСЕ, ДИАТИСА** *дієсл. недок. 1. (від-
буватися, здійснюватися, мати місце)* діятися:
оу з'в̄а̄згл̄ѣ (!) д̄ѣлоса д̄иво леда̄к̄ое то̄и же
кнажн̄ѣ що и оу ѿстроз̄ѣ (1509-1633 *Остр.л.*
132); писа(н) и деялоса то во (л)вове (Львів, 1552
ЛСБ 17); пришо(л) есми за(с) до того дом̄ хоте-
чи веда(т) штоса деет̄ь (Володимир, 1572 *ЖКК*
II, 37); А то са д̄ѣяло пре(д) пано(м) гри(ц)ко(м)
ѿса(д)цу то(г) села ѿ(д)ре(х)вы (!) (Одрехова,
1575 *ЦДІАЛ* 37, 16, 5); д̄ѣлоса в дому даха
ла(н)твоита (Львів, 1578 *Юр.* 3 зв.); а то дей д̄я-
лося в неделю, в ночи (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР*
8/III, 383); Деялося въ Варшаве (Варшава, 1590
ЧИОНЛ XIV-3, 96); д̄ѣялося то в лоп̄шно(и)
(Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.); На рок̄ѣ
земленом̄ з о(д)ложе(н)а и за прыпалы(м) дея-
лосе то на полю пры дорога(х) ѿ(д)ное которая
иде(т) з д̄ѣбля(н) до б̄ѣко(и)мы др̄ѣгое которая
иде(т) з̄ь свишова до ча(р)ны(х) ло(з) (Луцьк, 1607
ЛНБ 5, II 4052, 15); в которо(и) де(и) ѿбороне
небо(ж)чика Миха(и)ла по(с)трелено не в̄даю
е(с)ли з моее стороны а(л)бо з е(г) вла(с)ное, бо
се то вночи д̄ѣяло (Черниця, 1608 *ЦДІАК* 11, 1,
5, 31 зв.); Дла ч̄ѣго пото(м) зв̄ады в̄ѣйны и
кровопролит̄а д̄ѣалиса (Київ, бл. 1619 *Аз.В.*
230); Деяло(с) на кгрунт̄е на(д) рекою Стугною
(Горошки, 1642 *ДМВН* 220); А тося д̄ѣяло вдо-
му вы(ш)рече(н)ном̄ при бы(т)ности превелеб-
ны(х) в Бз̄ѣ Г(с)днов̄ ѿ(т)цев̄ь (Холм, 1648 *Тест.*
Ст. 471);

(траплятися, бувати) діятися: Вид̄ѣв̄ши пак̄ь
товарише // его тое ш̄то са стало и роз̄жаловали-
са вел̄ми и прише(д)ши повид̄ѣли г(с)древи сво-
емоу в̄се ш̄то (с)д̄ѣяло (1556-1561 *ПЄ* 81 зв.-82);

Кот̄ѣрогоса м(с)ца ш̄то за стар̄ѣх̄ъ веков̄ъ д̄ѣ-
ло кор̄ѣткое описан̄іе (Острог, 1581 *Римша Хрон.*
33); под̄ъ тоєю ун̄ѣю мучители, а не учителя, и
тиранове наступують, а не преподобныи мужи
на владыцтва, як̄ъ д̄ѣялося у Премышлю въ м̄ѣс-
те от̄ъ Крупецкого (бл. 1626 *Кир.Н.* 16-17).

2. (*чинитися, робитися*) діятися: Присылал к
нам княз Иван Козека, жалуючи на маршалка...
ѿ том, штож дей ем̄ ѿт него кривды са великии
деють в землях и в квалтех и в ынших речах
(Краків, 1524 *AS* III, 259); а ктому дей игумень
светого Михаила Выдубицкого озера наши...
кгвалтом̄ волочить, а нам ся в том̄ кривда и
шкода великая д̄ѣет (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI,
39); А коли (с) тыи р̄ѣчи начноу(т) д̄ѣяти подне-
с̄ѣте... головы ваши бо са юж̄ь приближоуе ва-
ше избавлен̄іе (1556-1561 *ПЄ* 316); руками апо(с)-
то(л)скими диалосе много знако(в) и чу(д) межи
лю(д)ми (II пол. XVI ст. *КА* 23); па(н) ясликов-
ски(и) ѿповеда(л)... // и на(с) проси(л) абы(х)мо
на ѿгледа(н)е того кгва(л)ту и бе(з)пра(в)я ко-
торое ся п̄ну его ѿ(т) к̄нзя воеводы деет̄ь та(м)
до жо(р)нищ̄ь ехали што есмо ѿчинити, ѿбеца-
ли (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18-18 зв.);
О котором̄ таковом̄ своволенстве, я возный
..., пытал̄ь есми // през̄ввитеров̄ь... еслибы такая
шар̄ѣпанина деяться, мает̄ьности от̄ьца владыч-
ней мила (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/І, 319-312);
та(к) те(ж) и ѿсобливе которые са кри(в)ды
шкоды то(и) части в забра(н)ю кгру(н)ту земе-
но(г) ѿ(т) ты(х) же к̄нзе(и) соко(л)ски(х) дию(т)
(Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 33); за замеша-
ние(м) и ча(с)тими тр(и)вогами котории се ди-
ю(т) в ти(х) па(н)ства(х): до то(г) хо(ч) бисми
ради били не моглисми прийти (Ясси, 1602 *ЛСБ*
370, 1); его нехай са д̄ѣет̄ь слава и зв̄ѣр̄хность,
нн̄ѣ и всег(да) (Острог, 1607 *Лѣк.* 130); Зач̄ьм,
остерегаючи целюсти права пана своего, протес-
танс̄ь тепереш̄ный, иж̄ великая руина в справах
погинулых деет̄ься..., таковую протестацию за-
носит (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 402).

Див. ще ДЪЄВАТИСЯ, ДЪЯТИ.

ДЪАНИЄ *див. ДЪЯНИЄ.*

ДЪАТИ *див. ДЪЯТИ.*

ДЪАТИСА див. **ДЪЯТИСЯ**.

ДЮГОТЬ див. **ДЕГОТЬ**.

ДЮГТЯРЪ, ДЮГЪТЯРЪ ч. Дьогтяр. Вл. н.: Иванъ Дюгътя(р) (1649 *РЗВ* 115 зв.); Конъдра(т) Дюгтя(р) (Там же, 403).

Див. ще **ДЕГТЯРЪ, ДОГТЯРЪ**.

ДЮРА див. **ДЪРА**.

ДЯБЕЛСКИЙ див. **ДАБЕЛЬСКИЙ**.

ДЯБЕЛСКИЙ див. **ДАБЕЛЬСКИЙ**.

ДЯВОЛОВЪ див. **ДИЯВОЛОВЪ**.

ДЯВОЛУВЪ див. **ДИЯВОЛОВЪ**.

ДЯВОЛЪ див. **ДИЯВОЛЪ**.

ДЯВУЛСКИЙ див. **ДИЯВОЛСКИЙ**.

ДЯВУЛЪ див. **ДИЯВОЛЪ**.

ДЯГЕЛЪ, ДЯГИЛЬ, ДАГИЛЬ ч. Дягель:

Дяги(л) коудеравьи. Даги(л) коудеравьи є(ст) ве(л)ми добръ. наще порануу гризти коре(н) албо въ горѣлцѣ пѣи то штроутоу въсю вынищає(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 3 зв.); angelica, дяге(л) коре(н) (1642 *ЛС* 83).

ДЯДИНАЯ, ДАДИНАА ж. 1. (*дружина дядька*) дядина: ино се милост кнегини Соколская дядина моя з сыномъ своим небожчиком // Богданом променили брати моеи рожной князю Максиму и князю Остафью с тоє части две дворища налепшиє Минцевское а Салневское (Луцьк, 1559 *АрхЮЗР* 8/VI, 61-62); Шповеда(л) мнѣ якиму васи(л)євичу на то(т) ча(с) бѣдѣчому на ме(с)цу пѣна михаила па(в)ловича по(д)старосте(г) воло(ди)ме(р)ского па(н) василе(и) оле(х)нови(ч) ...имене(м) дадино(и) свое(и) пѣне(и) иваново(и) мелешковое (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 1); И онѣю меркѣ млына Березского купивъши, ... пани дадинаа, запродати маєть (1577 *АС* VI, 78).

2. Вл. н., ч.: Семень Дядиная (1649 *РЗВ* 324 зв.).

ДЯДКЕВИЧЪ ч. (*син дядька*) племінник, небіж: записываю... данника своего отчинного, дѣлнаго... зъ его дядкевичи, зъ даню грошовою и медовою (1514 *АрхЮЗР* 6/I, 6).

ДЯДКО, ДЯДКО, ДЯДЪКО, ДЯТКО, ДЕДКО ч. 1. (*брат батька або матері*) дядько: Правда, выездили на тоє поле ездоки... але конца томѣ не вчинили, нижли отець мой небожчик поступил са пола того дадкѣ моемѣ... з доброе во-

ли (Острог, 1506 *АС* III, 38); а они мнѣ уписали у вечистый поминникъ шесть душъ: отца моего Гридка, матку Татіянѣ, дядка Семіона, брата Трохима, сестру Настасію, и самого мене Сенка (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 12); Менал есми имѣна з дадком моим (Камінь, 1523 *АС* III, 256); взяла єє мл(с)ть о(т) пѣна дя(т)ка моего сто ко(п) гроше(и) готовы(х) ли(ч)бы лито(в)ское (Ляхівці, 1559 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961, 23 зв.); пѣну да(д)ку моемѣ... жа(д)ное переказы чинити... не маємъ (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, II 4044, 52 зв.); будѣчы в опеце ѣ дя(д)ка свое(г)... былъ взя(т) о(т) тата(р) в поло(н) (Городно, 1585 *ЛНБ* 5, II 4946, 92); дадко у других — троюрідний дядько: дед его, пан Иван матце моеи был дадко, у дрѣгих, а я емѣ брат (Жидичин, [1540] *АС* IV, 246).

2. Вл. н.: Такежъ придали есмо ему къ тому воеводству половицу плату нашего съ корчмы Черкасское отъ оногю часу, какъ Дедко року своего додержитъ (Краків, 1507 *Любав.* дод. XIV); Федо(р) дя(д)ко (1649 *РЗВ* 30 зв.).

Див. ще **ДЯДЯ**.

ДЯДКОВЩИЗНА ж. Спадщина по дядькові: Гринъ Сидковичъ, маючи ... поручене отъ брати своей, Оникия, вгону и зеднане з нимъ принялъ, жеребей Нестеровский, дядковщизну его, ему поступилъ на вечность (Невмиричі, 1552 *АрхЮЗР* 4/I, 57).

Див. ще **ДАДКОВЩИНА**.

ДЯДЯ, ДАДА ч. Те саме, що дядько у 1 знач.: А дядя нашъ, Александръ, король его милость, далъ имъ вольность, на листе его милости, у двухъ милях отъ мѣста тамошнего Володимерскаго дерево на будовле и на дрова брати (Вільна, 1509 *АрхЮЗР* 5/I, 29); Ja Wasylej... bił jesmi czołom diadi mojemu, panu Juchnu... aby Jeho Miłost wyprawil matku moju sluszne do manastyr swiatoje Preczystoje Peczerskoje (Вінниця, 1523 *АС* III, 247); Жаловали намъ мешчане луцкии, што(ж) они много мытъ установили по(с)ле дяди нашего, великого княза Витовта (Луцьк, 1545 *ТУ* 65); Я Михайло Михайлович Свинѣский, намовивши мнѣ сполне з дадами моими, ... ознаймѣю тым листом моим (Звиняче, 1553 *АС* VI, 135).

ДЯКА, ДАКА ж. 1. Подяка, вдячність, дяка: У день посту находить ся дяка ваша, чомъ просите, та досажаете довжникумъ вашимъ, स्वाжаєте ся, и перечите ся, и убиваете ся, а сами постите, та не постите такъ, якъ постили святые давно (XVI ст. *НС* 17); **дяки отдавати, отдавати даки** — дякувати: Если бы(с) таковомъ Апостатъ в послѣше(н)ствѣ да(л)ся по(д)стѣпне ошѣкати чого если тя $\overline{\text{Хс}}$ ѡхова(л) щасливе дяки ве(л)мо(ж)ности его ѡ(т)давати (Київ, 1625 *ЛСБ* 483, 1); чему... не маемо ѡ(д)давати даки, которые чѣстноюу стѣнию твою... якобы на свои(х) крыла(х)... перенашали (!) (Манява, 1619 *Прив.Феод.* 288 зв.); **дяки чинити, чинити даки** — дякувати: Вѣчные дяки вамъ чынимо, ижъ отцовскую любовь противко намъ показали есте (Вильна, 1595 *Ун.гр.* 136); за то чѣна(т) дѣки бѣоу вышнемъ споминѣю(т) свое мѣшкана небезпѣчное (XVI ст. *УС* №29519, 62 зв.); **дакъ отдаване** — подяка: еднѣкъ и(ж) нѣйлѣпшимъ е(ст) стѣрожемъ добродѣйствъ, самѣа Пѣмать, Хвала, и ѡставѣчное дѣкъ ѡ(т)даване, якъ златѣстъ мѣвить (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 2 зв.).

2. Воля, уподобання: Другая наука: видиме изъ сего евангелія, фѣрисиї по дяцѣ нашуй жили, надѣяли ся на достоинство ихъ, и съ правдовъ лицемѣрновъ силуютъ ся добыти дѣлы своими спасенія (XVI ст. *НС* 11).

ДЯКЛО, ДАКЛО, ДАКЪЛО с. (*лит.* dúokle, dokle) данина збѣжжям: напервѣй вызволилъ его милость тое-то наша мѣсто отъ дяколъ, и от сѣна подяколного (Краків, 1507 *АЗР* II, 10); Тежъ ѡста(в)уемъ... абы вси по(с)политые лю(д)тя(г)лые и вси по(д)данные кнѣжа(т)... ѡ(т) каждое дани плаче(н)я и пода(т)ку сере(б)щизного и те(ж) дакъла... выняты бы(ле) вы(и)муе(м) и вы(з)воляемъ ве(ч)ными часы (1566 *ВЛС* 8); роска(з)уемъ вам... абысте с по(д)даны(х) це(р)ковны(х) влады(ц)ства куро(в)ского жадны(х) плато(в) поборо(в) дане(и) медовы(х) дякла и никоторы(х) и(н)ни(х) не брали (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1); арендовали... местечко Кошар... з дяклом, з бортным деревом (Горѡхѡв, 1593 *ПККДА* I-2, 158); **дякло (дакло) житное**

— данина від орних земель житом: арендовали есмо имена наши..., зъ бояры путными, зъ ихъ полми и сеножатями,... дяклами житными и овсяными (Полонна, 1601 *АрхЮЗР* 6/I, 284); тогды я... сим листом... записѣю емѣ... три волоки ѡсѣлые... з даклы житными и ѡвсаными (Несухѡже, 1571 *АС* VII, 388); **дакло ржаное (иржаное, оржаное)** — те саме, що **дакло житное**: даровал есми сына моего... даклы ржаными и ѡвсаными (Острог, 1522 *АС* III, 237); подтверждаемъ то симъ нашимъ листомъ вѣчно, самомъ князю Петръ... со всеми людьми... и съ чынши... и з даклы иржаными (Вильна, 1529 *АС* III, 344); Маюте они тыи именѣа... держати... // з даклы оржаными и ѡвсаными (Краків, 1525 *АС* III, 276-277); **дакло овсаное** — данина від орних земель вѣсом: записѣю емѣ... три волоки ѡсѣлые... з людьми,... з даню медовою, з даклы житными и ѡвсаными (Несухѡже, 1571 *АС* VII, 388); **дякло сенъное** — данина сѣном: записуемъ ему,... дворецъ нашъ ключа Луцкого,... з дяклы житными, овсяными и сенъными (Люблѣн, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 188); арендовали есмо имена наши... съ поддаными тяглыми и нетяглыми, зъ бояры путными, зъ ихъ полми и сеножатями,... и дяклами житными и овсяными (Полонна, 1601 *АрхЮЗР* 6/I, 284).

ДЯКОВАНЪЕ, ДАКОВАНЕ, ДАКОВАНА, ДАКОВАНЪЕ, ДЪЯКОВАНИЕ с. Дякуваннѣя, подяка: чого я по его милости велице с покорнымъ... дякованьемъ вдячна будучи и тую такъ гойную ласку и добротъ его милости поволностями и вшелякою щиростью моею ясне вызнати и значне нагородити... записую именѣе свое материстое (Луцьк, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 322); бѣгодарение дѣякование (II пол. XVI ст. *ЛА* 179); тое кгрунтовное згоды межѣ поддаными отцовское // обмышляване зъ великою вдячностью и дякованьемъ приимемо (Берестѣя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 524-525); благодареніе, дѣкованѣе (1596 *ЛЗ* 30); $\overline{\text{О}}$ на(и)соло(д)шій... $\overline{\text{Гс}}$ $\overline{\text{Хс}}$ бѣ мой якѣю великѣю ѡщтиво(ст) и дакована з ѡщтивостю з вѣчною хвалюю е(ст) ѡ(т) мене пови(н)но за прѣата стѣго тѣла твоего (Київ, 1623 *Мог.Кн.*

39 зв.); Бл̄годарѣніе: Дакованье, албо доброе подакованье (1627 ЛБ 7).

Пор. ДЯКОВАТИ.

ДЯКОВАТИ, ДЯКОВАТ, ДЯКОВАТЬ, ДИЯКОВАТИ, ДІАКОВАТИ, ДЪЯКОВАТИ, ДЪКОВАТИ, ДАКОВАТИ дієсл. недок. (кому, за кого, за що, кому з чого і без додатка) Дякувати: тыи млины на(м) его мл(с)ть да(л), абы годовлѣ была томѣ нашѣмѣ городѣ,... а мы за то его мл(с)ти діаковали есмо (Гирлов, 1512 *Cost.DB* 81); тѣю всю пилност вашѣ вдачне ѿт вас прыймѣем и за то вам дакѣем (Вільна, 1541 *AS IV*, 279); И реклѣ емоу дѣкоую тобѣ слоуго добрыи иже на(д) малы(м) былѣ еси вѣр'ныи (1556-1561 *ПС* 305); вша(к) же емѣ... за тоє што... написа(л), повинѣ(н) чите(л)ни(к) дяковати (1582 *Кр. Стр.* 59); бл̄годарѣ дякую (II пол. XVI ст. *ЛА* 179); Дякуйме ему, якъ отцу доброму нашему, што хотѣвъ усе посвятити именѣмъ своимъ святымъ (XVI ст. *НС* 211); а ѿныи люде котрыи видѣли ѿное чоудо даковали гѣ боу и мѣвили и(ж) есмо нѣг(д)а такѣвы(х) чѣ(д) не видѣли (XVI ст. *УС* №29519, 18); О, мое милые верные милосничѣкове духовенства вашого! мають вамъ за што дяковать духовные ваши (Вільна, 1599 *Ант.* 685); дякѣе(м) тобѣ пане господарѣ (к. XVI ст. *Розм.* 42); Ваши(м) мл(с)те(м) дякѣе(м) и(ж) ме писание(м) свои(м) не рачите запоминати (Устя, 1600 *ЛСБ* 351, 1); при то(м) дякѣю и(ж) ваша м(с) не рачили е(с)те мне писание(м) свои(м) запомни(т) (Сучава, 1603 *ЛСБ* 377, 1); титоу(с) в' памѣтѣ сѣ(д)ши на свое(м) сто(л)цю. даковалѣ рыцѣрствѣ своемѣ з доброй послѣдги (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 85); книгѣ кгрѣ(ц)кѣю которѣю мѣлемъ на исправленіе ты(х) кни(г) ѿ(т) ваши(х) мл(с)те(и) позыченѣю пре(з) брата нашего пафнотіа ѿ(т)сылаю велице дякѣючи за дзыченя ѿное (Киѣв, 1624 *ЛСБ* 493, 1); Бгѣ // дакѣймо за ты(х), котѣрыѣ са наvertsаю(т) до него (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 37-38); Мл̄тва естѣ про(з)ба оупростоваа з' вѣры // до г(с)да Бга, з' надѣю ѿдѣржана тогѣ ѿ што прѣсимѣ, албо выхвалѣемѣ и дакѣемѣ (Львѣв, 1646 *Зобр.* 57 зв.-58); Маестатови за все дяковат виннисмо (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 226).

ДЯКОВАЯ ж. (дружина дяка) дячиха: Ульяне, тежѣ Ивановой дяковой коня, дви корови и золотыхъ двадцать дарую (Луцьк, 1641 *ПККДА* I-1, 74).

ДЯКОВЪ прикм. (належный дякові) дяків: при томѣ самомѣ вызнаню дяковымѣ просилѣ тотѣ Добриньскій, абы судѣ ему, водле права, доводѣ присекою наказалѣ (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 238).

ДЯКОЛНЫЙ, ДЪЯКОЛНЫЙ, ДАКЕЛНЫЙ прикм. Який стосується дякла. ◊ дакелное жито див. **ЖИТО**; данѣ дяколная див. **ДАНЬ**; платѣ дьяколный див. **ПЛАТЬ**.

ДЯКОНСКИЙ див. **ДИЯКОНСКИЙ**.

ДЯКОНЪ див. **ДИЯКОНЪ**.

ДЯКУНЪ див. **ДИЯКОНЪ**.

ДЯКЧИНЕНЬЕ с. (стп. *dziękczynienie*) дяка, подяка, вдячність: Штожѣ ту кто обрати счѣтетъ выславованье и дякчиненье ѿт рода Роского, заисте, повиннѣйшая естѣ речѣ — ласку и добродѣйство народови... показовати (Киѣв, 1621 *Коп.Пал.* 1141).

ДЯКЪ, ДИАКЪ, ДИЯКЪ, ДІАКЪ, ДІАКЪ, ДЪАКЪ, ДІАКЪ, ДЪАКЪ, ДЪАКЪ ч. 1. (нижчий служитель у церкви, помічник священника) дяк: те(ж) при(ш)лите до на(с) чотыри дяки млоде(н)ци добрыи а мы и(х) дамо на надѣченіе пе(т)я грѣче(с)кого и сербьского (Сучава, 1558 *ЛСБ* 24); хтѣбы мѣл тоую книгоу отдалити ѿт сего стѣго прѣстла. поп. или діакѣ да боудет проклат (Кам'янка Бузька, 1567 *ВИАС* I, 17); На(и)бо(л)ше(и) фрасую(т)ся ѿ дяка (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162); умыслила есми монастырѣ збѣдовати... абы у томѣ монастыри чернецѣвъ... только Грѣче(с)кого [законѣ] Восточной церкви ...личною осимѣ и дяковѣ два и для выживеня ихъ вѣ томѣ монастыри бѣдѣчихъ (Почаѣв, 1597 *ПВКРДА* IV-1, 44); Архієп(с)кѣпоу и Єп(с)кѣпомъ с' чюжѣихъ Єп(с)кѣпей Дьякѣвъ безѣ повелѣное Грамоты на Сщѣнство... не ставити (Львѣв, 1614 *Вил.соб.* 8); А где бы(х) са ѿписа(л), вы, ѿ(т)цы ч(с)тныи и даци, чтѣчи исправляйте, а мене грѣ(ш)наго не клинѣте (Мукачѣв, 1621 *Яв.ИЗ* 14); Исправля(л) еи [книгу] дия(к) Даниє(л) (Негрѣци, 1645 *Яв.ИЗ* 16);

(помічник священика і вчитель грамоти у школі) дяк: то па(к) вы гва(л)ты бра(т)ствѣ и дьяко(м) ихъ шко(л)нымъ при це(р)кви починили (Вільна, 1594 ЛСБ 254); се(и) ѿ(т) юности... Миха(и)ло Сидоровичъ... бѣдѣчи ему во вчилищѣ в школѣ ...дьяко(м)... сво(и) чи(н) ч(с)тно... препрово(ж)далъ (Львів, 1602 ЛСБ 1043, 6); далося дякови до школи г(р) ѿ (Львів, 1607-1645 РДВ 9 зв.); Граммотникъ: Дѣтѣоучитель, дѣкъ (1627 ЛБ 28); дяка месчане... своимъ кошѣтомъ держати мають, жебы диты ихъ учылъ (Луцьк, 1642 КМПИ II, 235); того(ж) рокѣ я(м) ся вчити поча(л) в межибожѣ ѣ дяка Дмитра Щире(ц)кого (серед. XVII ст. ЛЛ 167).

2. Писар, дяк: писа(л) ѿ(н) попови(ч) дѣя(к) (Бадевиці, 1503 Cost.S. 256); оргишъ который приидеть до Кіева, тогды Шамакъ маеть намъ о томъ вѣданье дати, мы пошлемъ которого дяка нашего або дворянина (Краків, 1508 АЮЗР II, 120); ѿны к намъ прислали дѣяка своего (1546 ОГ 90); при том бою згинѣло в того дѣака... ѿный сыкнит з гербомъ княза Его Милости влостнымъ (Київ, 1558 AS VII, 38); Я дей сама листовъ чести не вмѣю и дяка, который бы его чести мелъ, не маю (Луцьк, 1563 АрхЮЗР 8/III, 53); Списана сіа книга рукою малоумного и многогрѣшнаго дѣака (1564 ПДПИ 178, 104); ѿ(з)на(и)мѣмо вѣши(м) мл(с)тя(м) ижесмо послали до львова дяка наше(г) Анѣдрея для кѣпова(н)я папѣрѣ на писа(н)е книгъ (Сучава, 1605 ЛСБ 396, 1); Книгѣчій: Писаръ посполитый, ... вѣрадникъ такий который впрѣважде(т) листы, а(л)бо писма, албо дѣкъ (1627 ЛБ 53).

3. Вл. н.: Ѡстапко дякъ (1649 РЗВ 179); Лаврѣнъ Дякъ (Там же, 348).

Див. ще ДЯЧОКЪ.

ДЯТКО див. ДАДКО¹.

ДЯСЪЛА мн. (стп. *dziąsła*) ясна: тело небожѣчиковское, барзо трутизноу попсованое, и языкъ и губа поторгана, дясъла и поднебенье все выпало (Луцьк, 1631 АрхЮЗР 8/III, 586).

ДЯТЕЛИНА ж. Назва рослини: *thymus*, дятелина трава (1642 ЛС 398).

ДЯТЕЛЪ ч. 1. Дятел: *picumn(us)*, *picus*, дятель птица (1642 ЛС 316).

2. Вл. н.: Иванъ Дятѣ(л) (1649 РЗВ 357).

ДЯТКО¹ див. ДЯДКО.

ДЯТКО² див. ДАДКО¹.

ДЯЧИТИ дієсл. недок. (що) Цінувати: Айно, службу Марѣину ци не дячивъ Іисусъ, албо дѣла чого мовивъ Марѣѣ, ажъ одно май на потребу, албѣ што тото за часть май добрая, што выбрала собѣ Марія? (XVI ст. НЄ 188).

ДЯЧОКЪ, ДАЧОКЪ, ДЪЯЧОКЪ ч. 1. (нижчий служителъ у церкві, помічник священика) дячок: Та(к)же и Кирилѣ, коли попо(м) прѣсты(м) бы(л), то(л)ко да(ч)ка за собѣю волочи(л) (1598 Виш.Кн. 275); у дячѣка Стефана коня сивого... взялъ и пограбилъ (Луцьк, 1633 АрхЮЗР 6/I, 494).

2. Писар, дячок: А писалъ дѣячо(к) нестере(ц) а ковалевъ... сы(н), лѣкьяновъ (Київ, 1554 ПИ №1).

3. Вл. н.: першого Грицѣка Дячѣка, боярина, по которого одештю взялъ волоку и придатокъ поля (Луцьк, 1633 АрхЮЗР 6/I, 493).

Див. ще ДЯКЪ.

ДАБЕЛСТВО с. (стп. *diabelstwo*) диявольство: явне в' ѿчи емоу нѣчого не ѿбавлалиса мовити, самаранінь есте(с) ты и дабе(л)ство маешъ (поч. XVII ст. Проп.р. 141).

ДАБЕЛЬСКИЙ, ДЯБЕЛСКИЙ прикм. (стп. *diabelski*) диявольський: А тамъ, до Любча приехавъши, зараз з розмаитых мер о здорове его перемышливаючи, наперед розмаитыми чарами и кгуслами дябелскими розмаитых чаровниц до себе потаемне зводит (Луцьк, 1604 АрхЮЗР 8/III, 497); Глоупецъ смѣючиса на Ба поривати: И на дабѣльскѣй плохѣй радѣ полагаѣти (Львів, 1616 Бер.В. 93).

Див. ще ДИЯВОЛСКИЙ.

ДАБОЛЬ, ДАБОЛЬ, ДЪАБЛЬ ч. (стп. *diabel*) диявол: Кгды тираннови дѣболъ рады додавалъ. Абы Ха межѣ дѣтѣчками шпѣкговалъ (Львів, 1616 Бер.В. 93); Ѡто дарѣ дѣхѣвный, ѿвый ти достѣенство маючи грѣхѣвъ ѿ(т)пѣствъ, а ѿвый діаблѣ(в) выганѣніе, и хорѣ(в) лѣченіе, познѣванный // бывѣе(т) (Київ, 1619 Гр.Сл. 237-238); Нинѣ дяблы, з моцю своею, пречъ упали: И ушикованые полки, тылъ подали (Львів, 1630 Траг.п. 177).

Див. ще ДИЯВОЛЬ.

ДАВОЛСКИЙ *див.* **ДИЯВОЛСКИЙ.**

ДАВОЛЬ *див.* **ДИЯВОЛЬ.**

ДАГИЛЬ *див.* **ДЯГЕЛЬ.**

ДАДИНАА *див.* **ДЯДИНАЯ.**

ДАДКО¹, **ДЯТКО** *ч.* Старець, дід: Дѣдъ: Старець, ѿмалѣтелнѣ же: старчикъ, дѣдко, а не дѣдко (1627 ЛБ 34); Diatko: dziad (Жовква, 1641 Dict. 55).

ДАДКО² *див.* **ДЯДКО.**

ДАДКОВЩИНА *ж.* Спадщина по дядькові: Биль намъ чоломъ городничий Володимерский... ѿ томъ, штожъ ѿтець нашъ Казимерь... смотрел его зъ земениномъ Креманецким... ѿ дадковщинѣ его (Краків, 1518 AS III, 173); Ино колиж... бискуп Лѣцкий той части делницы княза..., котораа зостала емѣ по кнагини..., дадковщина..., даровал

и записом потвердил, мы з особливое наше ласки, дла... верное... слѣжбы..., на Его милости чолом-бите то вчинили (Краків, 1519 AS III, 194).

Див. ще **ДЯДКОВЩИЗНА.**

ДАДНИНА *див.* **ДѣДНИНА.**

ДАДА *див.* **ДЯДЯ.**

ДАКА *див.* **ДЯКА.**

ДАКЕЛНЫЙ *див.* **ДЯКОЛНЫЙ.**

ДАКЛО *див.* **ДЯКЛО.**

ДАКОВАНЄ *див.* **ДЯКОВАНЪЄ.**

ДАКОВАНЪЄ *див.* **ДЯКОВАНЪЄ.**

ДАКОВАТИ *див.* **ДЯКОВАТИ.**

ДАКОНЪ *див.* **ДЯКОНЪ.**

ДАКУНЪ *див.* **ДЯКОНЪ.**

ДАКЪ *див.* **ДЯКЪ.**

Е див. **Є***.

ЕБИОНИТЪ ч. (*визнавець ранньої іудейсько-християнської ересі*) ебионіт: Але тепер не только Лютеранове, Калвинистове, але и тые, которыхъ евангеликове самижъ за геретики мають, новокръщенцы, ебионитове, тройбожоне и иные вси соборища дъявольскіе... суть противъ Римскому папѣ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 161).

Див. ще **ЕБИОНЪ**.

ЕБИОНЪ ч. Те саме, що **ебионитъ**: Вышедшы тогды зъ овчарни своее а блукаючысе по пустыни, хто ся колвекъ натрафилъ будто лютаръ, будто калвинъ, будто проклятый арей ебионъ, албо ну-рокъ, не смотречы — если пастыръ, албо волкъ, облуканые приставали (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 114).

ЕВАГГЕЛИСОВАТИ див. **ЄВАГГЕЛИСОВАТИ**.

ЕВАГГЕЛИСТА див. **ЄВАНГЕЛИСТА**.

ЕВАЗИЯ, ЄВАЗИЯ, ЄВАЗЫЯ ж. (*стп. ewa-зuja, лат. evasio*) 1. Відкладення судової справи у зв'язку з неявкою скаржника: а я, а по мне потомки мое, ...сеймом вальнымъ и поветовым, ... евазиями, малостю летъ потомковъ и завешенъемъ до летъ ихъ не вимовляючысе..., заруки сто копъ грошей литовских... запълатити маю (Луцьк, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 437); А по сме(р)ти моеї... не вимовляючысе... да(в)ностями фаталіями евазиями не закладаючысе диліацією пра(в)дивое хоробы моеє... вшеляки(х) диліаці(й) апеліацій ексъце(п)ці(й) пра(в)ныхъ заживати с пото(м)ками... зрекаюсе (Крупець, 1643 *ЛНБ* 103, 21/d, 2006, 19 зв.).

* Слова, що починаються на "Е", "Є", подаються у Словнику відповідно до сучасної вимови і правопису.

2. (*визнання невинності підсудного*) виправдан-ня: мы сами... на оны(м) рокѣ... станѣти... не закла-даючысе ани шчичачисе жа(д)ными диліаціями... и инъшими вшелякими оборонами пра(в)ны-ми: апеліаціями, прозекѣціями, евазиями не-важъно(ст)ю того записѣ и инъшими... и... тому записови... досы(т) чинити маємо (Жорнища, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 112 зв.); А поводовая Сто-рона бере(т)се адъкомъ пробационемъ, сѣперъ, проприетатемъ, сѣбѣдиторѣмъ, поневажъ се позъ-ваная не беретъ, дѣ евазии, яко тыхъ, подъданыхъ, в маєтності ихъ, не маєшь, и позевъ не за(с)талъ, и просила абы была є(й) присєга наказана и близъ-шого до комъпробации, вѣзнана пре(з) сѣ(д) (Ки-їв, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 141 зв.); а сторона позва-ная, чуючи невинне себе быти позвану, заразы // се завзела на евазию, яко тое тканки не граби-ла (Володимир, 1638 *АрхЮЗР* 3/1, 364-365):

ЕВАНГЕЛИЄ див. **ЄВАНГЕЛИЄ**.

ЕВАНГЕЛИКЪ див. **ЄВАНГЕЛИКЪ**.

ЕВАНГЕЛИСТА див. **ЄВАНГЕЛИСТА**.

ЕВАНГЕЛИСТЪ див. **ЄВАНГЕЛИСТЪ**.

ЕВАНГЕЛИЦКИЙ див. **ЄВАНГЕЛИЦКИЙ**.

ЕВАНГЕЛИЄ див. **ЄВАНГЕЛИЯ**.

ЕВАНГЕЛІЄ див. **ЄВАНГЕЛІЄ**.

ЕВАНГЕЛЬСКИ див. **ЄВАНГЕЛЬСКИ**.

ЕВАНГЕЛЬСКИЙ див. **ЄВАНГЕЛЬСКИЙ**.

ЕВАНЪ, ЄВАНЪ ч. (*лат. ebenus, гр. ἔβενος*) гебенове (ебенове) дерево, гебан: ebenus, еванъ древо (1642 *ЛС* 173).

Див. ще **ГЕБАНЪ**.

ЕВАНГИЛИЄ див. **ЄВАНГЕЛІЄ**.

ЕВВЕЙ, ЄВВЕЙ ч. Давній житель Палести-ни: побію вєсь людъ до которо҃го войдєшь... пѣс-

тївши пєрвѣй шєршни перед' тобѡю, котѡры вѣпѡдать Амморѣа, и еввѣа и хананѣа, и хеттѣа, пєрвѣй нїжли вѡйдешѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 101); Амалїкѣ мѣшкаеть на полѡдни, хеттѣи, и еввѣи, еввсѣи, и Амморѣи по горáхъ (Там же, 135 зв.).

Див. ще **ЕВЕЙЧИКЪ, ЕВЕЯНИНЪ.**

ЕВЕЙЧИКЪ, ЄВЕЙЧИКЪ ч. Те саме, що **еввей:** Не было мѣста котѡрое быса по(д)дáло снѡмъ Изрáилевы(м), шпрѡчь евѣйчика котѡры мѣшка(л) в' гаваѡнѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 168).

Див. ще **ЕВЕЯНИНЪ.**

ЕВЕЯНИНЪ, ЄВЕЯНИНЪ ч. Те саме, що **еввей:** кáждый нарѡдѣ дчинїль себѣ бгá своего... зáсь евѣяне дчинїли алáзерѣ, и фараха (серед. XVII ст. *Хрон.* 340).

Див. ще **ЕВЕЙЧИКЪ.**

ЕВИКТОРЪ ч. (*стп.* ewiktor) (*той, хто дає гарантію*) гарант, поручитель: Тая дїляция не на мунименѣта, але на евиктора, спецификованого огульного естѣ взята (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 560).

ЕВИКЦИЯ ж. (*стп.* ewikcyja, *лат.* evictio) запевнення, гарантія, порука: Все записы зѣ достатнею евикцією. А што се ткнетѣ инѣстанци, которую поводѣ, буречи евикцію, внеслѣ, теды ему же такѣ сольвуетѣ, же тая дїляция не на мунименѣта, але на евиктора спецификованого огульного естѣ взята (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 560).

ЕВИСѢИ, ЄВИСѢИ, ЄВУСЕИ, ИЕВИСѢС *мн.* Давнї жителї Палестини: Кды найсилнѣйшїй ѡнѣ зо всѣ(х) евреаниновѣ црѣ и пр(о)ркѣ двѣдѣ зáмокѣ сїѡнскый... ѡбварова(л), иевисѣе, котѡры та(м)же замкнѣные воевáни были, мѡцно и спанáле себе боронїли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 228); тепе(р) на(м) якѣ спанáлого оучїнкоу оупомїнокѣ на очи выставоуетѣ и вьюючи(м) дла зацнѣйшого и снаднѣйшого звита(ж)ства на(д) евисѣами ѡными пеке(л)ными показѣетѣ (Там же, 228 зв.); Амалїкѣ мѣшкаеть на полѡдни, хеттѣи, и еввѣи, еввсѣи, и Амморѣи по горáхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 135 зв.).

ЕВНУХЪ *див.* **ЄВНУХЪ.**

ЕВРЕЙСКИЙ *див.* **ЄВРЕЙСКИЙ.**

ЕВРЪ, ЄВРЪ ч. (*лат.* eurgus, *гр.* Εὐρος) сильный пївденно-схїдний вїтер: Естѣ по бѡрлївыхѣ южѣ

Єврахѣ погѡда: Мысли похмѡрной естѣ южѣ ѡхѡлѡда (Київ, 1633 *Евфон.* 307).

ЕВРЪПИНА, ЄВРЪПИНА, ЄВРЪПИНА ж. (*лат.* euripus, *гр.* εὐριπος) прїрва, вир, чорторий: Єврѣпїны: пѣпы, прѡпасти, ал'бо вїрѡве мѡра окїанѣнского (Почаїв, 1618 *Зерц.* 7 зв. нenum.); В мѡри зáсь соутѣ такѡвыи мѣста, еврѣпїны, албо пбуны и прѡпасти, котѡрими вода в'падаеть в'ноутрѣ землѣ, и расхѡдитѣса по жїлахѣ, и дѣра(х) ѡныхѣ (Там же, 16 зв.).

ЕВТИХІАНЕ, ЄВТІХІАНЕ *мн.* (*визнавцї од-нїї з ересей*) евтихїани: ро(с)поу(к)са ты(ж) я́ко юда, испѡлоу ты(ж) изѣ нїми зло(с)тївїи юдашѣ арїане, и македонїане ноу(р)кове, несторїане // і евтїхїане, ка(л)вѣни, смро(д)лївїи и иншїи незбо(ж)нїи кацѣры, еретници і єв(г)лици (XVI ст. УС №29519, 77 зв.-78); приходили симонїане... македоняне, несторїане, евтихїане, образборцы, власне яко ово теперешнихѣ часѡвѣ отщепенцы церковные унѣятове, — тые всѣ на тотѣ корабль, то естѣ на церковь Божїю,... хотечи ее поглоти(т)ти (бл. 1626 *Кур.Н.* 25).

ЕВУЛГОВАНЪ, ЄВУЛГОВАНЪ *дїєприкм.* (*лат.* ē-vulgo) опублїкований, обнародуваний: даю спрáвѣ вам' ѡщєннымѣ читáтеле(м), котѡры(м) влáсне тáа... Кнїга Номоканѡнѣ назвáнаа налѣжи(т), жемѣ еи дла тѡго, кѡштомѣ своѣмѣ влáсны(м) пре(з) Тїпѣ ѡ(т)новїти подáлѣ, же южѣ на старѣ(х) Ексемплáрахѣ ѡвшѣки зешло: Любѡ то по трї кротѣ, за чѡлы(м) старáниемѣ, вѣдлѡгѣ часѡвѣ, старѣши(х) Монастыра Печѣрскогѡ, Тїпо(м) на свѣт' подáна и евдл'говáна была (Львїв, 1646 *Ном.* 5 зв.).

ЕВУСѢЙЧИКЪ, ЄВВУСѢЙЧИКЪ, ЄВУСѢЙЧИКЪ ч. Давнїй житель Палестини: теды áггль г(с)днїй, стоáлѣ подлѣ гѡмна орнáнового евдсѣйчика, и поднѣсши двѣдѣ бчи свои оузрѣлѣ áггла гс(д)него (серед. XVII ст. *Хрон.* 279 зв.); пѡбиде Áггль мѡй перед' тобѡю, и впрѡвáдитѣ тебе до Амморѣйчика и // хеттѣйчика,... и еввдсѣйчика, котѡрыхѣ я зотрѣ (Там же, 100 зв.-101).

ЕВФОНІА, ЄВФОНІА ж. (*гр.* εὐφωνία) евфонїя, мїлозвучнїсть: Не трво(ж)са Євфѡнїа, Прїстѣ(п) снаднїй мáеш' (Київ, 1633 *Евфон.* 309).

ЕВХАРИСТІЯ *див.* **ЄВХАРИСТІЯ**.
ЕВХОЛОГІЯ *див.* **ЄВХОЛОГІЯ**.
ЕГДА *див.* **ЄГДА**.
ЕГИПТЯНИНЪ *див.* **ЄГИПТЯНИНЪ**.
ЕГИТЬ, ЄГИТЬ *ч.* Назва рослини: aeditis, егить зеліє (1642 ЛС 72).
ЕГИФАЛЬ, ЄГИФАЛЬ *ч.* Назва птаха: aegiphalos, егифа(л) птица (1642 ЛС 72).
ЕГКОМІА, ЄГКОМІА *ж.* (*гр.* ἐγκώμιον) похвала, похвальна мова: Лѣствични(к) за(с) стѣй, тѣюжъ самѣю на(д) всѣ инѣ нема(л) цнѣты прекладаючи, такѣвыми еѣ егкоміями выноси(т) (Київ, 1634 МКСВ 312).
ЕГЗАМИНОВАТИ *див.* **ЕКЗАМЕНОВАТИ**.
ЕГЗАРХА *див.* **ЕКЗАРХА**.
ЕДАТИ *див.* **ЪДАТИ**.
ЕДВАБНИЦА *див.* **ЄДВАБНИЦА**.
ЕДВАБНЫЙ *див.* **ЄДВАБНЫЙ**.
ЕДВАБЪННЫЙ *див.* **ЄДВАБЪННЫЙ**.
ЕДВАБЪ *див.* **ЄДВАБЪ**.
ЕДЕМСКИЙ, ЄДЕМСКИЙ *прикм.* (*який знаходиться в едемі*) райський: И я билемъ аггломъ свѣтлимъ... Знаю, що ся дѣеть и во едемскихъ палацахъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 14).
ЕДЕМЪ, ЄДЕМЪ *ч.* (*гебр.* eden) едем, рай: оудалили сѧ есте дхѣвно(г) едема, ра(й)скіа порѣды (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 228); Кто несвѣдомъ ижъ Мѣдрость зъ Едема Сіѣнѣ: Подана естъ (Київ, 1632 *Євх.* 294); Река выхѣдить зъ Едема то естъ з мѣсца рѣскоши на обливанье рѣю (серед. XVII ст. *Хрон.* 6).
ЕДЕНАЙЦАТЬ *див.* **ЄДЕНАЙЦАТЬ**.
ЕДЕНЪ *див.* **ЄДЕНЪ**.
ЕДЕНЪЄ *див.* **ЪДЪНЄ**.
ЕДИН *див.* **ЄДИНЪ**.
ЕДИНИТИСЯ *див.* **ЄДИНИТИСЯ**.
ЕДИНО¹ *див.* **ЄДИНО¹**.
ЕДИНО² *див.* **ЄДИНО²**.
ЕДИНОВИДНО *див.* **ЄДИНОВИДНО**.
ЕДИНОВЛАДЦА *див.* **ЄДИНОВЛАДЦА**.
ЕДИНОВЛАДСТВО *див.* **ЄДИНОВЛАДСТВО**.
ЕДИНОВОЛНИКЪ *див.* **ЄДИНОВОЛНИКЪ**.
ЕДИНОГЛАСІЄ *див.* **ЄДИНОГЛАСІЄ**.

ЕДИНОГЛАСНЕ *див.* **ЄДИНОГЛАСНЕ**.
ЕДИНОГЛАСНО *див.* **ЄДИНОГЛАСНО**.
ЕДИНОГЛАСНЫЙ *див.* **ЄДИНОГЛАСНЫЙ**.
ЕДИНОДУШНЫЙ *див.* **ЄДИНОДУШНЫЙ**.
ЕДИНОИСТНЫЙ *див.* **ЄДИНОИСТНЫЙ**.
ЕДИНОМИСЛЕНЪ *див.* **ЄДИНОМИСЛЕННЫЙ**.
ЕДИНОМУДРЕННЫЙ *див.* **ЄДИНОМУДРЕННЫЙ**.
ЕДИНОМУДРЕНО *див.* **ЄДИНОМУДРЕНО**.
ЕДИНОМУДРНЕ *див.* **ЄДИНОМУДРНЕ**.
ЕДИНОМИСЛЕННИКЪ *див.* **ЄДИНОМИСЛЕННИКЪ**.
ЕДИНОМИСЛЕННОСТЬ *див.* **ЄДИНОМИСЛЕННОСТЬ**.
ЕДИНОМИСЛЕННЫЙ *див.* **ЄДИНОМИСЛЕННЫЙ**.
ЕДИНОМИСЛЕНЪ *див.* **ЄДИНОМИСЛЕННЫЙ**.
ЕДИНОМИСЛИЄ *див.* **ЄДИНОМИСЛИЄ**.
ЕДИНОМИСЛНЕ *див.* **ЄДИНОМИСЛНЕ**.
ЕДИНОМИСЛЬНО *див.* **ЄДИНОМИСЛЬНО**.
ЕДИНОСТАЙНЕ *див.* **ЄДИНОСТАЙНЕ**.
ЕДИНОСТАЙНЫЙ *див.* **ЄДИНОСТАЙНЫЙ**.
ЕДИНОСТЬ *див.* **ЄДИНОСТЬ**.
ЕДИНОСУЩНЫЙ *див.* **ЄДИНОСУЩНЫЙ**.
ЕДИНОТНЫЙ *див.* **ЄДИНОТНЫЙ**.
ЕДИНОЦТВО *див.* **ЄДИНОЦТВО**.
ЕДИНОЧЕСТНО *див.* **ЄДИНОЧЕСТНО**.
ЕДИНСТВЕННЫЙ *див.* **ЄДИНСТВЕННЫЙ**.
ЕДИНЪ *див.* **ЄДИНЪ**.
ЕДИНЪНОСТЬ *див.* **ЄДИНОСТЬ**.
ЕДИНЫЙ *див.* **ЄДИНЫЙ**.
ЕДНАКИЙ *див.* **ЄДНАКИЙ**.
ЕДНАКО *див.* **ЄДНАКО**.
ЕДНАКОВО *див.* **ЄДНАКОВО**.
ЕДНАКЪ *див.* **ЄДНАКЪ**.
ЕДНАКЖЕ *див.* **ЄДНАКЖЕ**.
ЕДНАЛНЫЙ *див.* **ЄДНАЛНЫЙ**.
ЕДНАНЄ *див.* **ЄДНАНЄ**.
ЕДНАНЫЙ *див.* **ЄДНАНЫЙ**.
ЕДНАТИ *див.* **ЄДНАТИ**.
ЕДНАТЬСЕ *див.* **ЄДНАТИСЯ**.
ЕДНАЦКИЙ *див.* **ЄДНАЦКИЙ**.

ЕДНАЧЬ див. **ЄДНАЧЬ**.
ЕДНЕНЬЄ див. **ЄДНЕНЬЄ**.
ЕДНО див. **ЄДНО**¹.
ЕДНОИСТНЫЙ див. **ЄДНОИСТНЫЙ**.
ЕДНОСТАЙНЕ див. **ЄДНОСТАЙНЕ**.
ЕДНОСТЬ див. **ЄДНОСТЬ**.
ЕДНОЧИТИСЯ див. **ЄДНОЧИТИСА**.
ЕЖДИТИ див. **ЄЗДИТИ**.
ЕЖДЧАТИ див. **ЄЖДЧАТИ**.
ЕЖЕ див. **ЄЖЕ**.
ЕЖЕЛИ див. **ЄЖЕЛИ**.
ЕЖЕЛИБЫ див. **ЄЖЕЛИБЫ**.
ЕЖЬ див. **ЄЖЬ**³.
ЕЗДА див. **ЄЗДА**.
ЕЗДЕЦЬ див. **ЄЗДЕЦЬ**.
ЕЗДИТИ див. **ЄЗДИТИ**.
ЕЗДНО див. **ЄЗДНО**.
ЕЗДНЫЙ див. **ЄЗДНЫЙ**.
ЕЗЕРЕДЬ див. **ЄЗЕРЕДЬ**.
ЕЗОВИТА див. **ЄЗУИТА**.
ЕЗОВИТОВЬ див. **ЄЗОВИТОВЬ**.
ЕЗОВИЩЕ див. **ЄЗОВИЩЕ**.
ЕЗУИТА див. **ЄЗУИТА**.
ЕЗУИТКА див. **ЄЗУИТКА**.
ЕЗУИТСКИЙ див. **ЄЗУИТСКИЙ**.
ЕЗУИТЬ див. **ЄЗУИТЬ**.
ЕЗУИЦКИЙ див. **ЄЗУИЦКИЙ**.
ЕЗЧЕНЄ див. **ЄЖДЖЕНЄ**.
ЕЗЬ див. **ЯЗЬ**².
ЕЗЫКЪ див. **ЯЗЫКЪ**.

ЕЙ, ЕЙ виг. 1. (вживається при вираженні спонування до якоїсь дії) ей: Є(й) встань, ѿ Пас-тырѣ встань, Цр̄ко(в) бороніти (Львів, 1616 Бер. В. 89); Ей, змилься, пане мой, над утрапленною, А ѿд твоей мл(с)ти юж ѿставленную (I пол. XVII ст. Рез. 176).

2. (вживається при вираженні захоплення) ей: tam wykrykáiut Anieli ey že spywáiut Chorosze (Яворів, 1619 Гав. 21);

(вживається при вираженні здивування) ей: Zdast mi sia szóm mił widyty Teper czołowiká toho Szčo mił horsczkow welmi mnoho. Tot lyboy. Stec: Ey lyboy (Яворів, 1619 Гав. 19);

(вживається при вираженні застереження) ей: рекъ и(з)бавите(л), ей не хваліса, мови(т), есьли

бы есь бы(л) такій, я(к) са мнимае(ш), да не впа-деши в то(т) вышменены(й) ро(в) (1599 Виш.Кн. 214 зв.);

(вживається при вираженні жалю, незадово-лення) ей: Ey bráte y ia ne máiu Ryciu ty máiesz ia znáiu (Яворів, 1619 Гав. 20).

ЕКЗАМЕНОВАТИ, ЕКЗАМИНОВАТИ, ЕГ-ЗАМИНОВАТИ, ЕКГЗАМИНОВАТИ дієсл. недок. (стп. egzaminować, лат. examinare) 1. (кого і без додатка) Питати, опитувати: всемо(ц)но(ст) бовѣ(м) бж̄іа екзаминоуючи еслибы б̄ъ на(д) тые рѣчи которые створы(л) мѡглъ лѣпшіе оучиніти и досконалшіи, замыкаеть то(т) то оучите(л) велікій, же мѡже(т) (поч. XVII ст. Проп.р. 274); Которы(х) то све(д)ковъ, я по(д)комории... ко(ж)-до(г)[о] з ни(х) зособна є(к)заминовавъши, // сведе(ц)тва и(х) поря(д)не списавъши, рукою своєю ѡные по(д)писавъши,... стороне по(з)вано(и) ...ѡ(д)далемъ (Київщина, 1639 ККПС 276-277); тогожъ здолбицкого боярина екгаминовали; который, кгда за опатрностью Божою, правду по-ведил, же тая чата с под Ляховец целую ночь шла (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 127).

2. (кого, що) Перевіряти, переглядати: На та-кое то безчиніе рядъ церкви руское пришлоъ, же епископовъ и писма ихъ не епископове, але священницы экзаменуютъ тые оныхъ и декрету-ють (Дермань, 1628 КММ I, дод. 319); Шкрип-ту того моего епископи сами не читали, не экзаминовали (Там же); една(к) же са знашли... люде... которые... смѣютъ... Книгѣ Литѣргіаріон, ...экзаминовати, поправовати и корыговати (Ки-їв, 1639 МКСВ 216).

ЕКЗАМЕНЪ, ЕКЗАМЕНЪ ч. (лат. examen) экзамен, іспит. ◊ **экзаменъ чинити** — экзамену-вати, проводити экзамен: має(т) игѡме(н)... ректо-ромъ обрати которы(и) якъ дидакакала, такъ и спѣдеевъ в ихъ пови(н)ностехъ на кожды(и) день постерѣгати, и в чотыри неделѣ экзаме(н), чогося надча(т), чинити бѡде(т) повине(н) (Луцьк, 1624 ПВКРДА I-1, 67).

ЕКЗАМЕРОНЪ, ЕКСАМЕРОНЪ, ЕКЗА-МЕРОНЪ ч. (гр. ἐξήμαρ - через шість днів) (на-зва твору Василя Великого) Экзамерон: стый ва-

сїліє описветъ, въ екса́меро(н), або въ шесто-
дне(в)нікѣ. Ижъ земля з гора́ми... повѣше́на...
на воздѣсѣ, посре́дѣ нба́ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14);
Та́къ ѿ то́мъ роздѣ́ветъ Васи́лій стѣ́й, въ Кни́зѣ
екса́меронъ, а́лбо шестодне́вника (Львів, 1642 *О
тайн.* 12 зв.).

ЭКЗАМИНОВАТИ *див.* **ЭКЗАМЕНОВАТИ.**

ЭКЗАРТЕСКИЙ, ЕКЗАРТЕСКИЙ *прикм.*

Те саме, що **екзаршеский**: А та(к) по(д) кла(т)-
вою стѣ́(х) ѿтѣ́ць и на́шею экса(р)тескою при́ка-
зѣмъ, абысте попере́ста́ли ты(х) слѣ́жебніковъ
ѿ(т) сего́ часѣ́ дрѣ́ковати́ (Київ, 1646 *ЛСБ* 573).

**ЭКЗАРХА, ЕГЗАРХА, ЕКГЗАРХА, ЕКСАР-
ХА, ЕКЗАРХА** *ч.* Те саме, що **екзархъ**: Нестеръ
Козминичъ, екзарха митрополии Киевское, име-
немъ всего кола духовного, рукою (Берестя, 1596
АрхЮЗР 1/І, 528); Мы те́ды Ге́дѣ(н) болѣ́банъ
...екза́рха пр(с)тла ко́стантїнопо́лскаго, По-
слѣ́ддѣ́ючи хвѣ́ повелѣ́нію, ... посѣ́щающе хвѣ́
сѣ́борнѣ́ю... цр́ковъ (Львів, 1603 *ЛСБ* 384); Отець
патріархъ, ... самъ отѣ́ждаеть, а ему даеть листь
и чинить его на той наказанный соборъ эксар-
хою (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1060); Превелебному
...Петрови Моги́ле, а́рхїепископови метропо-
литови киевскому... екгзарси а́рхїемандритови
и всей капитуле монастыра печерьского... при-
казую (Київ, 1633 *КМПМ* І, дод. 540).

**ЭКЗАРХЪ, ЕКСАРХЪ, ЕКЪСАРХЪ, ЕК-
ЗАРХЪ** *ч.* (*гр.* ἑξαρχος) (*високий духовный сан у
православній церкві*) екзарх: ведлугъ порядку за-
кону ихъ греческого, велебного Кирила Тер-
лецкого, ... // подаеть екъсархомъ, зо всіми пре-
рокготивами предложенства того, яко во томъ
листе ширей описано (Берестя, 1589 *АрхЮЗР*
1/І, 253-254); а́ будѣ́чи экса(р)хомъ г(с)́дна ѿца́
митрополита в ми(т)ропѣ́ли(и) галицко(и) сезде
во (л)вовѣ́, напомина(ль) емъ ихъ дѣ́чачи и грѣ́зачи
(Київ, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 32, 1); Ипатей про-
тотронъ, ... ексархъ, епископъ Луцкий и Остроз-
ский (Краків, 1595 *АрхЮЗР* 1/І, 457); и(з)вѣ́сто
бѣ́ди ва(м) бра(т)а ѿ послании... ѿ(т)цѣ́ на́ше(мѣ)
екса(р)хѣ́... лво(в)скомѣ́... имѣ́ющее в себѣ́ рѣ́чь
сїцевѣ́ (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, 1); Мл(с)тію бѣ́жїю
смирѣ́(н)ны(и) Иса́яя Болоба(н)... екса(р)хъ ве-

ликого пр(с)тла Коста(н)тинополського (Львів,
1607 *ЛСБ* 415, 1); Милостїю бѣ́жїєю... се а(з)
смирѣ́(н)ны(й) Єреме́я Тисаро(в)скїй еп(с)кпъ
лво(в)скїй... камене́(ц)кїй екзар(х) ѿронѣ́ ко́ста(н)-
тїнопо(л)ского (Путятинці, 1634 *ЛСБ* 522, 1).

Див. ще **ЕКЗАРХА.**

ЭКЗАРШЕСКИЙ, ЕКЗАРШЕСКИЙ *прикм.*

Екзарший: Мы бл(с)вение на́ше Пасты(р)ское
Екза(р)шеское яко пре(д) многими лѣ́ты ѿ(т)
на́ш на то Благо́словенїе маю(т) и ннѣ́ тако(ж)де
ѿ нѣ́мъ Преподаемъ, Права и Привиле́я на то на-
дание во все́мъ дѣ́ве(р)жаемъ (Львів, 1630 *ЛСБ* 507).

Див. ще **ЭКЗАРТЕСКИЙ.**

ЭКЗАСТИМАЦЫЯ *ж.* (*смп.* egzystymacyja,
лат. existimatio) пошана, повага, слава: А потомъ
самую еѣ́ милость панюю подкомориную..., ко-
торая завше в доброй екзастимации своей у лю-
дей зоставала и зостаеть, лжал и соромотилъ
(Житомир, 1629 *АрхЮЗР* 1/VI, 603).

ЭКЗЕКВОВАНЄ, ЕКЗЕКВОВАНЄ *с.*
(*смп.* ekzekwowanie) Виконання судового рішен-
ня, присуду: Я, комо(р)никъ, ... добре у себе
уважи(в)ши, а(ч)ко(л)векъ сторона поводова...
афектуе(т) того, абымъ, ѿ(д)тявѣ́ши... ѿ(д)роче-
(н)є́ того а(к)ту грани(ч)но(г)[о], чере́(з)... пана
по(д)коморо(г)[о] слушьне... выданое, до е(к)-
зеквова(н)я ѿного́ приступилъ (Київщина, 1639
ККПС 234).

Пор. **ЭКЗЕКВОВАТИ.**

**ЭКЗЕКВОВАТИ, ЕКЗЕКВОВАТИ, ЕК-
ЗЕКОВАТИ, ЕКЗЕКОВАТИ** *дієсл. недок.*
(*смп.* egzekwować, *лат.* exsequi) (що) виконувати
вирок, присуд: напоминамы и росказдѣ́мы ва(м)
абы е(с)те его не сѣ́дили и жа(д)ного сказа(н)а
пра(в)ного не чинили ани е(к)зеквовали (Вільна,
1581 *ЖКК* І, 202); потомъ, не е(к)зеквовавѣ́ши
того декрету, и дукъту не допустивѣ́ши, ... по-
(з)ваной стороне права свое указовати наказаль,
которы(х) ачѣ́ко(л)векъ сторона по(з)ваная по-
казати не (з)бороняе(т)ся (Київщина, 1639 *ККПС*
253).

ЭКЗЕКВУЦИЯ *див.* **ЭКЗЕКУЦИЯ.**

ЭКЗЕКУТОРИАЛЬНЫЙ *прикм.* Виконавчий.

◇ **екзекуториальный листъ** *див.* **ЛИСТЬ².**

ЕКЗЕКУТОРЪ, ЕКЪЗЕКУТОРЪ, ЕКСЕКУТОРЪ, ЕКЗЕКУТОРЪ ч. (*смп. egzekutor, лат. exsecutor*) виконавець (заповіту, вироку, ухвали): тое жито... екзекуторове жидѣ городе(н)скому... продали (Володимир, 1567 *ЦДИАК* 28, 1, 2, 2); Ото маешъ и пана зверъхнего помазанъца Божого, яко екъзекутора (альбо виконателя) власного правъ Божыхъ и церьковныхъ (Вільна, 1599 *Ант.* 841); в чймъ тебѣ елеме(н)та слоужили, дѣволи за(с) волѣ твоєи стѣи бѣли испо(л)нителѣи и екзекутори (поч. XVII ст. *Проп.р.* 243 зв.); Екзекуторовъ пре то клириковъ вашихъ, гды бы хто о ныхъ просилъ, досилати не хотѣте (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 586); п(н) кири(к) кождъховски(и) и п(н) сѣмо(н) томашовски(и)... яко екзекуторове тестаменту и ѡста(т)неѣ волѣ небо(ж)чїка пѣна петра Богатевїча... за ѡ(т)пѣщенїе грѣхо(в)... на це(р)ковъ ѡ(т)дали злѡ(т) 30 (Львїв, 1630 *ЛСБ* 1052, 1 зв.); Мы те(ж) ту(т), судовые, не є(с)тесмо су(д)ями, але є(к)зекуторами декрету трыбунальско(г)[о] (Житомирщина, 1639 *ККПС* 198); ксендзъ Мачей Поплавскїй,... екзекутором и справцом //... сведчыл и протестовалсе (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 268-269).

ЕКЗЕКУЦИЯ, ЕКЗЕКУЦИЯ, ЕКЗЕКУЦИЯ, ЕКЗЕКВУЦИЯ, ЕКСЕКВУЦИЯ, ЕКЪЗЕКУЦИЯ, ЕКЪЗЕКУЦИЯ ж. (*смп. egzekucyja, ехекусја, лат. exsecutio*) юр. Виконання заповіту, судового вироку, ухвали: ѡста(в)уемъ и(ж) кгды бы опекунове тестаменто(м) штоко(л)векъ справовати а... недоко(н)чи(в)ши поме(р)ли то(г)ды бли(з)кие... дете(й) маю(т) бы(ти) припѣщоны ку екъзекуции (1566 *ВЛС* 70); той Вигилїй... отъ царя Юстинїана... примушений, радъ не радъ, той соборъ приняти и на потупленїе троухъ капитулъ призовлїти, и о виконання или о ексекуции выроковъ того синоду дбати и старатїся мусѣль (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 546); тые менованые чернѣцы... того вышъменованого злодея зъ рукъ мистровыхъ одѣняли и... одбили, екзекуции и справедливости загамовали (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 547); декретъ трыбуна(л)ски(и), водлугъ ѡного во все(м) поступивши, до екзекуции привелъ (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 238);

екзекуцию чинити, чинити екзекуцию (на чому і без додатка) — виконувати вирок, ухвалу: Прото(ж) мы ннѣ... декре(т)... выпо(л)няючи, екзекуцию чинимо (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 2); его м(л). пнѣ Ти(ш)кеви(ч)... на ты(х) добра(х) урядови кгро(д)ско(му)... чини(т) є(к)зекуцы(и) не допу(с)ти(л) и ми(ц)но заборони(л) (Житомир, 1609 *ДМВН* 154); **екзекуцию выконати** (на кому, чому) — виконати вирок, ухвалу: розказуемо, абы верность ваша... за тымъ екзекуториалнымъ листомъ универсаломъ нашимъ, епископови Луцкому, приятелемъ и слугамъ его на томъ Болобане самои особе и добрах его... екзекуцию skutечную и неотволочную..., водлугъ звычайу права посполитого,... выконали (Варшава, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 285); **екзекуцию учинити, учинити екзекуцию (на чому)** — те саме, що **екзекуцию выконати**: вряд(д) хоте(л) ѡчини(т) ѡ(т)правѣ и екзекуцию на то(м) селє (Київ, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 80); су(д) земьски(и)... ѡ(д)правѣ skutечную и неѡ(д)волочную екъзекуцию на добро(х) по(з)ваны(х)... //...ѡчинити и выконати має(т) (Люблїн, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 123-123 зв.); **выконанє екъзекуции** — виконання вироку, ухвали: я, бачачи такывє розные интенцыє и зданя ихъ, сказуючи ихъ всїхъ яко злочинцовъ на горло, и зъ виконанемъ тое екъзекуции, под которую подлегли, задержавшися для тыхъ то сентенций, и несквапючися надъ некоторыми зъ насъ, але тыми, которые ся бытъ меновали людъми народу шляхетского (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 121); **чиненя екзекуции** — те саме, що **выконанє екъзекуции**: росъказѣмо абысь пере(д) сѣдо(м)... станѣли... до присѣженя... вины баниции... възглядомъ спротивенясе ѡномѣ до заплаченъя поводовое стороны перепалы(и) на тыхъже помененыхъ маєтностейхъ ваши(х) недопущенъя и забороненъя чиненя екъзекуции перепалое ѡ чомъ процесъ наосв. вашо(и) ѡтрыманы(и) ширє(и) в себе має(т) (Луцьк, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 121); **екзекуция остаточная** — кара смерті: тогды врядъ... // не откладаючи мене ничого... яко вже пересужоного правомъ, такъ яко-мъ первей

горло понести мель, тогда на тотъ часъ мене горломъ карати и ексекуцию остаточную на мнѣ выконати маеть (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 8/III, 335-336); **остатняя ексекуция** — те саме, що **ексекуция остаточная**: который [злодій] южь былъ през декрет замковый кгородский Луцкий первой на квестию, а потом южь и на остатнюю ексекуцию, то ест на шибеницу, през мистра и при цехах местских Луцких дорогою звычайною през место проважоный (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 547).

ЕКЗЕМПЛИРЪ *див.* **ЕКЗЕМПЛЯРЪ**.

ЕКЗЕМПЛЯРЪ, ЕКЗЕМПЛАРЪ, ЕКЪЗЕМПЛЯРЪ, ЕКСЕМПЛЯРЪ, ЕКЗЕМПЛИРЪ *ч.* (*лат.* *exemplar*) примірник, взирецъ: также тежь и овидидшъ ѳчини(л) пе(т)настми кни(г) свои(х)... спали(л)..., а(ж) дрѳги(и) екъзе(м)пля(р) потае(м)не слѳга его, видечи працѣ околом оны(х) книгъ великѳю пна своего тае(м)не захова(л), которые и тепе(р) маемо (1582 *Кр.Стр.* 11 зв.); Ку тому самая (мова и) ѳразись, которое жадець зъ Латынъниковъ теперъ не могъ бы потраѳити, въ Греческомъ екъземпляру правду высведѳчить (Володимир, 1598-1599 *Видн.ПО* 1107); книги потребные церкви божей ексемпляры кгречкими правдивыми подавалъ и на словенский перевести и подрукovati казалъ (Львѳв, 1605-1606 *Перест.* 28); А тепе(р) сна(т) и готовности екзе(м)плира не машъ и мысли в̄м̄ о(т) тое роботы далеки (Вишнѳвецъ, 1614 *ЛСБ* 454, 1); вы на згубѣ дрѳка(р)нѣ ншое... нѣмѣ Книгѳ тые которы(х) ѳ на(с) естъ в ска(р)бѣ ба(р)зо много, ѳсоблѳве слѳжебнѳковъ, з нашего екзе(м)пларѣ на перешѳкодѣ дрѳкѣте (Киѳв, 1646 *ЛСБ* 573).

ЕКЗЕМПТЪ, ЕКЗЕМПТЪ, ЕКЪЗЕМПТЪ, ЕКЪЗЕМПТЪ *ч.* (*смп.* *egzempt*, *лат.* *exemptus*) *юр.* Документ про звѳльнення від певних обов'язкѳв: па(н) по(д)комори(и) на то(т) ча(с) е(ст)... до о(р)ды посланы(и) и ѳказа(л) екзе(м)птъ то е(ст) ли(ст) которы(м) се его мл̄(ст), па(н) по(д)коморы(и) закладае(т) послугою речи по(с)политое по(с)ланы(м) до о(р)ды (Вѳнниця, 1601 *ЛНБ* 5, II 4050, 4 зв.); по(з)ваного ѳмоцованы(и) заклада(л) екъзе(м)пто(м) ижъ на то(т) ча(с) по(з)ва-

ны(и) естъ на послѳзе речи посполитое ѳв о(р)дѣ (Люблѳн, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 59); за которы(м) ѳдо(с)ла(н)е(м) сѳдовы(м) я са(м)... не заживаючи ѳ(р)динациями сѳдовыми не щитечѳся в ко(н)трове(р)сѳе жа(д)ные не затягаючи...во(и)ною екъземъпто(м) по(с)политымъ рѳше(н)емъ не закладаючи по(с)тупку правно(г)...заплатити маю и повине(н) бѳдѣ (Вѳнниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31 зв.).

Див. ще **ЕКЗЕМПЦЫЯ**.

ЕКЗЕМПЦЫЯ, ЕКЗЕМПЦЫЯ, ЕКЪЗЕМПЦЫЯ, ЕКЪЗЕМПЦЫЯ, ЕКЗЕПЦИЯ *ж.* (*смп.* *egzempcuja*, *лат.* *exemptio*) те саме, що **екземптъ**: в то(и) же ко(н)стытѳцѳи ниже е(ст) написано естли бы хто в надею тое екъзе(м)пцѳи комѣ кгва(л)то(м) маетно(ст) о(т)ня(л) ма бы(т) сѳжо(н), а я(м) е(ст) кгва(л)то(м) выби(т) з кгрѣ(н)то(в) мои(х) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 26); ка(ж)ды(и) таковы(и) хто бы на слу(ж)бе его королевско(и) мл̄(ст)и... вое(н)но(и) бы(л)... по роспѳще(н)ю во(и)ска: до двана(д)ца(ти) неде(л) о(т)казова(т) и справоватъ не вине(н): ѳкро(м) хтобы по дате тое ко(н)стытѳцѳи комѣ маетно(ст)... в надею тое екзе(м)пцѳи неправне кгва(л)товне о(т)ня(л) (Там же); поведѣ... позѳваного... кгда запо(з)валъ тамъ сѳдѣ... по ко(н)троверъсияхъ сторонъ ѳбохъ ижъ шло ѳ екъземъпцѳию добрѣ и позовъ сво(ѳ) поведѣ до по(д)несенѳя сѳмы дирекговалъ протопрыхѳляючи се до права по(с)политого доброе возданѣ ѳзнавѳши по(з)ваному по(с)тѳповатъ наказалъ (Люблѳн, 1630 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2010, 10 зв.); п. константы(и)... сѳбѣмѣтѣтѣся тѳю сѳмѣ... о(д)дати безъ вшеляки(х) екзепци(ѳ) дѳляци(ѳ) (Львѳв, 1647 *ЛСБ* 1043, 77).

ЕКЗОРКИСТА, ЕКЗОРКИСТА *ч.* (*смп.* *egzorcysta*, *гр.* *ἐξορκιστής*) заклинач духѳв: Пѳршѳй естѣ вратѳрства, ѳлболи вратѳрѣ; Дрѳгѳй чтѣцѣ, ѳли пѳвѳецъ. Трѳтѳй екзоркиста, ѳли заклинатѣль (Львѳв, 1642 *О тайн.* 16).

ЕККЛИСИЯ, ЕКЛИСИЯ *ж.* (*гр.* *ἐκκλησία*) христианська Церква: Претожъ иле що постановитъ екклисия Христова,... теды то все приймую, яко розказане Христово (Египет, 1602 *Диал.* 57);

самого толко владыку Христа даль Отець головою надъ всѣмъ тѣломъ еkkлисии (Там же, 58).

ЕКЛИСИАРХЪ, ЕККЛИСИАРХЪ ч. (*гр.* ἐκκλησιαρχής) (*глава християнської Церкви, його найвищий титул*) патріарх: кгда на столицу патріаршую висоце учоний... мужъ церкве великій еkkлисиархъ Мануиль,... былъ поднесенъ, султанъ Махометь,... везваного до себе просилъ, абы ему вѣры християнской символонъ выкладомъ объяснилъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 471); Игдмень... // повиненъ бде(т) и братии подобныхъ собѣ ховати. То е(ст) Дховника, Казнодѣю, Сще(н)ника блгоговѣ(н)ного,... Екклисиа(р)ха, Иконома, Полатного (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 60-61).

ЕККЛИСІАСТЪ, ЕККЛИСІАСТЪ ч. (*одна з книг Старого Заівту, авторство якої приписують цареві Соломону*) Еклезіаст, Проповідник: Съборни(к): Казнодѣа, або слуха(ч), Казаньа. Екклисиа(ст). Церквни(к). Има кнїзѣ Соломѣни ѿ сдѣтѣ (1627 *ЛБ* 126).

ЕКОНОМІЯ, ЕКОНОМІЯ ж. (*гр.* οἰκονομία) відання, розпорядження: Пре(д)вѣчнаа м(д)рость Бжаа дстрѣвши совершенно всю вселенню подслнечню, въ економію, алѣбо завѣдованѣ подала единомѣ члкъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 916).

ЕКОНОМЪ, ЕКОНОМЪ, ИКОНОМЪ ч. (*гр.* οἰκονόμος) 1. Господар, розпорядник: в главѣ еі... мѡва естъ ѡ семи аггла(х) яко господа(р)а(х) або економа(х) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 285 зв.); Котѡраа помѡщница тѡкъ припѡла до ср(д)ца економѡви тогѡ свѣта чловѣкови, же тежъ заволаълъ, мѡвачи: Се нинѣ кѡсть ѡ(т) кѡсти, и плоть ѡ(т) плѡти моѡа (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 916);

(у монастирѣ чи лікарнѣ) управитель, господар, розпорядник: я, намовившися зъ икономѡмъ, полатникомъ и зо всею братьею, чернцами и крилошаны монастыра Печерского, тые пенези отъ него взяли (Київ, 1573 *АЮЗР* I, 195); вси епископове... звод книг повинни спробовавши с подписами рук своих... до друку отдати, на што нынѣ з сего собору на корыкговане тых книг особ их млѣсти братю отца Кирила епископа луцског..., отца Никифора Тура иконома монастыра

печерского... и друкарни двѣ уфалѣем, одну в братствѣ виленском, а другую ве Львовѣ в братствѣ (Берестя, 1591 *ПФ* 104); Тѣе тѣды спѡсобы выхова(н)а маючи пови(н)ни бдѣ(т) на приходы грошовые скры(н)кѣ ѡбщѣю мѣти, котѡраа в схова(н)ю мае(т) быти ѡ Игдмена, а клю(ч) еди(н) ѡ(т) нее ѡ Иконома, а дрѡги(и) // ѡ Пола(т)ного (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 76-77); П Матия(ш) теодорови(ч) еконо(м) шпита(л)ны(и) дозо(р)ны(и) о(т)да(л) рахѣно(к) з прыходѣ и ро(с)ходѣ (Львѣв, 1642 *ЛСБ* 1043, 59); Пред насѣ Лаврентія Низолевского еромонаха економа монастыра Дерманского и Станислава Щепановского старосту Дерманского... поданая монастырская на імя Евдокія... жаловаласе на пана Стефана Негребцакого (Дермань, 1645 *ВИАС* II, 263).

2. (*управитель королѣвскими маетками*) економ: Микола(и) Янови(ч),... прихилѣючисе до ате(с)тации... пна Па(в)ла Обидо(в)ского, стар(с)ты и економа волости Локацкое, ... на доброво(л)ное перепу(с)ченѣ воло(в)... тые во-лы... до Лукова провадитъ, прися(г)лъ (Володимир, 1636 *ТУ* 305); уряд кгородский володимерский ..., занеслъ протестацию напроотивко урожоному его милости пану Михайлови Лакгановскому, подстаростему и економови волости Турыйского (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 64); Станиславовая Смитковская... протестуется... также противко... его милости пану // Михалови Лакгановскому, економови влоси Турьское и старосте турьскому... о неучиненѣ с принципаловъ ниже менованых справедливости (Там же, 65-66).

ЕКСАГЕРАЦІА, ЕКСАГГЕРАЦІЯ ж. (*лат.* exaggeratio) перебільшення, гіперболізація: Зачим и ексагерація (*на полях:* розширене мовы. — *Прим. вид.*) оваа отступницкаа ему самому // надутіи ноздрѣ поретъ, гдѣ мовить: "смотри на овоцы патріарховъ, отъ которыхъ ся почала схисма проклятая" (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 726-727); Якобы правду отступникъ Креуза повѣдѣвши то, же ся не нашолъ жаденъ въ Константинополю, который бы ся важиль покусити зъ посланниками папезскими диспутовати, вступаеть въ ексаггерацію той своей повѣсти,

и за тымъ церкви восточной скаране приписуеъ (Там же, 932).

ЕКСАГГЕРОВАТИ *дієсл. недок. (лат. exaggerare)* (що) перебільшувати, гіперболізувати: Тоежъ мовиль и до иншихъ // владыковъ, а особливе слова тьи шириль и ексаггероваль передъ Потѣмъ, ново на владичество Володимерское поднесенымъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1062-1063).

ЕКСАМЕРОН *див. ЕКЗАМЕРОНЪ.*

ЕКСАПСАЛМЫ, ЕКСАПСАЛМЫ *мн. (гр. ἑξ+ψαλμός)* (сукупність шести псалмів, що їх читають на початку утрени) екзапсалмі: Ексапсалмы: ше(ст) псалмовъ (1627 *ЛБ* 204).

ЕКСАРХА *див. ЕКЗАРХА.*

ЕКСАРХАТСТВО *с.* Сан екзарха: передо мною... старостою Луцкимъ,... //... урожайный панъ Иванъ Велятицкий... покладалъ привилей короля... зъ уписанемъ въ немъ листу патриарха Костентинограда... на ексархатство, то есть... на кардинальство... отцу владыце Луцкому (Луцьк, 1595 *АрхЮЗР* 1/1, 252-253).

Див. ще ЕКСАРШЕСТВО.

ЕКСАРХЪ *див. ЕКЗАРХЪ.*

ЕКСАРШЕСТВО *с.* Те саме, що ексархатство: справы той Терлецкого всей такъ о отнятье листовъ у Григорка и збитье его, якъ и о листь, на ексаршество ему даный, абы жадной ваги не мѣль (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1060).

ЕКСЕКУТОРЪ *див. ЕКЗЕКУТОРЪ.*

ЕКСЕМПЛЯРЪ *див. ЕКЗЕМПЛЯРЪ.*

ЕКСИРСИСЪ *ч. (лат. exercitus)* клопіт, неприємність: дошло на(с) вѣдати же ро(з)ніе в справа(х) во(и)сковы(х) в та(м)тие краи заехавши в месте... Нѣжине незвича(и)ніе в стация(х) пода(т)ки витягаю(т), и в напоя(х) ро(з)нии ѳтяження и и(н)ние ексирси(с) попо(л)няю(т) (Іркліів, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1).

ЕКСИСТИМАЦІЯ *ж. (лат. existimatio)* репутація, добре ім'я: отступникове за то на нихъ небо и землю обернути усилиють, животь ихъ шкалюють, ексистимацію ихъ добрую потварами // безецнятъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 734-735).

ЕКСКЛЮДОВАТИ, ЕКСКЛЮДОВАТИ *дієсл. док. (стп. ekskludować, лат. excludere)*

(кого від чого) виключити (кого з чого): е(с)либы на ча(с) ѱ(т) котро(и) дитины ква(р)талъ... не доходилъ маю(т) пп. братиа(м) ѱповѣсти, а ПП. братия маю(т) такового хлопца ѱ(д) школь ексcludовати (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 50).

ЕКСКОММУНИКАЦІЯ, ЕКСКОММУНЪКАЦІЯ, ЕКСКОМУНИКАЦІЯ, ЕКСКОМУНИКАЦІА *ж. (лат. excommunicatio)* відлучення від церкви, анафема: стережітеса и вы, абѣсте зъ Стефѣаномъ екскомдникаціями невчѣсными любви розрива(т) не вѣжили(с) (Єв'е або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 19); Людъ посполитый, духовный и свѣцкій, которыи о той на немъ палой екскоммуникаціи албо отлученю отъ церкве вѣдали, зъ политованемъ велцесь тому дивовали (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 470); Отлучалъ отъ церкве... папа Римскій, епископы Асіатицкіи... але оны на тую его екскоммунѣкацію, якъ намнѣй неважную, нѣчого не дбали (Там же, 666); Строфовали ихъ зъ того патріархове, екскоммуникацією грозили (Там же, 732).

ЕКСКОММУНИКОВАТИ, ЕКСКОММУНИКОВАТИ *дієсл. док. (лат. excommunicare)* (кого) відлучити від Церкви, піддати анафемі: патріархове Александрійскіи, судили Леона, папежа Римского, и екскоммуниковали (на полях "отлучили". — *Прим. вид.*) неслухне, въ чомъ отъ многихъ суть наганены (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 662); патріархове о цѣлость вѣры ихъ звонтпивши а о спрофанованю святого символу... вѣдомость певную взявши, соборне екскоммуниковали ихъ... и ... отъ... церкви отлучили и анаѳемѣ поддали (Там же, 733).

ЕКСКУЗОВАТИСЯ, ЕКСКУЗОВАТИСЯ *дієсл. недок. (лат. excusare)* вибачатися, оправдовуватися: пото(м) екскузоваль ся хме(л)ни(ц)ки(и) ѳ сенатѳ..., же по неволѣ ѳчинити мусѣль, боронячися (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179).

ЕКСПЕДИЦІЯ, ЕКСПЕДИЦІЯ, ЕКСПЕДИЦІЯ, ЕКСПЕДИЦІЯ, ЕКСПЕДИЦІЯ, ЕКСПЕДИЦІА, ЕКСПЕДИЦІА *ж. (стп. ekspedycja, лат. expeditio)* военний похід: сѣнъ ѱ(т)чѣзны... на рѳзныхъ Експедиціяхъ Корѳн'ныхъ Ставѣль в'

дѣлносте(х) своихъ рицер'ски(х) выбѣрны(х) (Львѣв, 1615 *Лям.Жел.* 7 зв.); кгда гултае козацтво, подѣ претекстомъ истя на експедицию Московскую, ... свовольне купы збирали, ... // ... Украину, Полисе и Литву одно сплюндровали (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/І, 210-211); там же, мѣсто нагороды по звроченюсе з експедиции тое... порозумевшисе з помененою Марушею... малжонкою протестуючого, оного з дому своего од жоны его власное одогналъ (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 573); Вѣнць и тѣ в' Ѡ(т)чїзнѣ на рѣзных' Експедиціа(х) слѣжилесь (Київ, 1623 *МІКСВ* 84); Кони ѣли не толко худые хлопы, але и панове. Будуть памятати тую експедицію въ Збаражѣ мѣсти! (1636-1650 *ХЛ* 81); свѣжось былъ Рѣтмистромъ его К: М: в' вѣлной Експедиціѣ Москѣвской, и тамъ в' очахъ всего Рыцѣрства, показалесь дѣлность твою (Київ, 1637 *УС Кал.* 6); Неомылила надѣа, которѣю ѡбывателе тѣтѣйшого Воевѣдства мѣли... гдѣсь зарѣвно з' дрѣгими богатырама, за мѣлѣю ѡ(т)чїзнѣ мѣжне стѣвачиса непрїѣтелеви ѡ(т)чїзны на рѣзных' експедиціахъ, живѣтъ твѣй вонтпльвомѣ повѣрѣлѣ Мѣрсови (Київ, 1640 *Тр.Ч.* 5 нenum.); панъ староста ломжинский, идучи з помененымъ людомъ... подѣ Пиливце до обозу, подѣ часть прошлое експедиции, на козаки ребелизанти Речи Посполитое, ... стоялъ презъ пултора дня и презъ ночь въ... маетностяхъ дедичныхъ (Кременецъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/ІV, 216).

ЭКСПЕРИМЕНТЪ, ЕКСЪПЕРИМЕНТЪ ч. (*лат.* experimentum) перевірка: Я, комо(р)никъ, ... ѡ(д)тявѣвши... ѡ(д)роче(н)е того а(к)ту грани(ч)но(г)[о], чере(з) пана по(д)коморо(г)[о] слущѣне... выданое, до е(к)зеквова(н)я ѡного приступилъ, и е(к)съпериме(н)тъ пра(в)ны(и) межи сторонами в то(и) справе учинилъ (Київщина, 1639 *ККПС* 234); мы... в поступованю суспенѣса коггниционе кавзе факти о лепшости права обоей стороне експериментъ межи собою чинити наказуемо (Варшава, 1645 *ЧИОНЛ* XIV-3, 171); Въ експерименте контроверсии обое стороны... през позваного привилея также и с позиции правъ и диспозиции обоей стороны,

взглядомъ тыхъ добръ... добре розумевши, ... ижъ... яко ся тая река починаеть от... рубежа давного московского... ажъ до устя тое реки сулы... естъ конферованая (Там же).

ЭКСПЕРСЕНЦІА, ЕКСПЕРСЕНЦІА ж. (*лат.* experientia) досвѣд, досвѣдченість: тѣжъ и в' полетїах' експерсѣнція знаменїтаа, не тѣлко в' тѣм' презѣцном' королѣвствѣ Пѣлском', але и по ѣных' мнѣгих' кролѣвствахъ и пѣнствахъ вѣдомы и знакомїты сѣтъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 71).

ЭКСПИРОВАТИ, ЕКЪСПИРОВАТИ, ЕКСПИРОВАТИ *дієсл. док.* (*пол.* ekspirować, *лат.* expirare) (*про термін, час дії чого-небудь*) закінчитися; втратити правову силу: тѣю(ж) мае(т)ност и село Ве(р)ховню его м(л) кнѣзю Рѣжинскомѣ... аре(н)довали были а(ж) до рокѣ которая аре(н)да кгда де(и) експировала (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 17 зв.); Пану Войцехови аптекарови часть найму екъспируеть в склепи на сошествие Светого Духа (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 509).

ЭКСПИТАТИВЪ ч. (*смп.* ekspektatywa) королѣвський привїлей: експитативы вшелякие суть правомъ посполитымъ знесены (1605 *АрхЮЗР* 8/V, 342).

ЭКСПЛИКАЦІА, ЕКСПЛИКАЦІА ж. (*смп.* ekspikacyja, *лат.* explicatio) пояснення, тлумачення: снѣ не понесе(т) неправды ѡ(т)ца своего. мнѣгіе соу(т) вѣклады ты(х) словъ, але тѣаа експликаціа лѣпшаа ми саа здае(т) (*поч. XVII ст. Проп.р.* 191 зв.).

ЭКСПУЛСИЯ, ЕКСПУЛСИЯ ж. (*смп.* ekspulsuja, *лат.* expulsio) примусове вигнання з володїння: ѡ(з)на(и)мую ты(м) писанемъ мои(м), ижъ доси(т) чинячи декретови трибуна(л)скому... ѡ експу(л)сию з кгрунѣтовѣ копиѣвски(х) а до Горо(д)ка привласчоны(х) на(з)начиле(м) ро(з)граниченя те(р)минъ на день ше(ст)на(д)цаты(и) июня, року теперешнѣго (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 244).

ЭКСТЕНДОВАНЪЕ, ЕКЪСТЕНДОВАНЕ с. (*смп.* ekstendowanie, *лат.* extendere) поширеня вини (на кого): за тотъ учинокъ презъ тебе пополненный, винъ горловыхъ и чти отсуженя

позываеъ и припозываеъ на рокъ вышъ написаный, на котормъ,... абысь сталъ, всказаня и екъстендованя на тебе винъ правныхъ горловыхъ,... припатрилъ (Люблін, 1638 *АрхЮЗР* 3/1, 376); позванный до ростягнення и екстендованъя тыхъ винъ горловыхъ, на собе всказаныхъ, передъ судомъ нынешнимъ не становилъ (Там же, 377).

ЭКСТРАВАГАНЦІЯ ж. (*смп.* ekstrawagancuja) дивацтво, чудацтво, незвичайність: Зачимъ ово апостатское [комментумъ], зъ экстраваганціи приводитись звыклое, гдѣ Бенедиктъ Второй мовить (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 521); Если бы... воля Римского епископа тыи апостольскіи столицы патріархальными быти и межи всѣми иншими продковати учинила и установила, якъ отступникове зъ преложеной е[кс]траваганціи мѣти хотять, теды бы св. отцеве святыхъ вселенскихъ соборовъ влады тои продкомъ своимъ не признавали (Там же, 523).

ЭКСТРАКТЪ, ЕКСЪТРАКТЪ, ЕКСТРАКТЪ, ЕКСЪТРАКТЪ ч. (*смп.* ekstrakt, *лат.* extractum) витяг, випис із книг або актѣв, копія: отецъ Кирилъ Терлецкій... покладалъ екстрактъ съ книгъ замковыхъ Львовскихъ, на паркамине писмомъ Латинскимъ писаный (Луцьк, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 440); злецїилисмы тбе оповѣданье наше... его м(л) кнѣзю юремѣ горскомѣ... до актъ посполїты(х) вѣвести и экстракты до воево(д)ствъ взати (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 35); Апографъ: Перепїсь зъ кнїгъ, екстрактъ, копѣа (1627 *ЛБ* 185); пнѣ а(н)дрею бѣлдазѣ за гвоздѣ зло(т) 2... зѣмни(ц)кому за екстрактъ ко(м)промїса(р)ско(г) декре(тѣ) стороны ка(м)-пѣана (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 4 зв.); сторона по(з)ваная, княжа с(г)[о] м(л). Корє(ц)ки(и), оноє импукгнує всякимъ є(к)сѣтра(к)томъ с кни(г) кгр(д)ски(х) кїєвськи(х), якобы ро(з)-граниче(н)я добръ Олшанице... не были правне чинєныє (Київщина, 1639 *ККПС* 240); У того екстракту три печати (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 188); sprawy розные записы, такъ самыє орииналы и ексѣтрактъты, рекокгнїциє од розныхъ особъ и на розные долъги... — то все

посекли, пошарпали и, неведати, где позадевали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 68).

ЭКСТРАОРДИНАРІЙ ч. (*той, хто є надзвичайним, екстраординарним*) надзвичайний, -ого; екстраординарний, -ого: Зачимъ пытаю отступниковъ: отколь мають тую дистинкцію, же апостоль Петръ естъ ординаріусъ, або зверхный пастырь, а иншіи вси апостолове екстраординаріи, легатове або посланникове? (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 371).

ЕКСЦЕПЦІЯ, ЕКСЦЕПЦІЯ, ЕКСЦЕПЦІЯ, ЕКСЦЕПЦІЯ, ЕКЪСЦЕПЦІЯ, ЕКЪСЦЕПЦІЯ ж. (*смп.* ekscersuja, *лат.* exsertio) 1. Виняток, виключність: Бо што ся ихъ // иле до Петра... яко бы до ординального пастыря ексцепціи дотычеть, тая ся... натыхъмѣсть окажетъ марная (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 370-371).

2. *юр.* Привід, причина для відкладання розгляду судової справи: коли его позывает, а добра подъ нимъ не яко под духовною особою взят хотел, отколь ся значит, же тая ексцепция так толко для зволокы, жебы повод николи справедливости не однеслъ (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 263); сторона по(з)ваная с ты(х) рацыи а(л)бо рачє(й) екъсцепцы(и) скутє(ч)но(и) росправы тѣ(т),... вникати и в(й)ти не може (Кременець, 1611 *ЛНБ* 5, III 4053, 26); для того ж просилъ инстикгаторъ, абы ексцепция тая, яко неправная, была оттятая (Варшава, 1621 *ЧИОНЛ* XIV-3, 123); до того же вже позванный тоє ексцепции декретомъ нашихъ... естъ отсужоный (Варшава, 1622 *ЧИОНЛ* XIV-3, 134); не закладаючисє дїляциєю пра(в)дивое хоробы моеє бо(л)шою справою мало(ст)ю ле(т) пото(м)ко(в) не бѣрєчи ко(н)тровє(р)сыи екъсцепцыи(й) жадъныхъ пра(в)-ны(х) и непра(в)ны(х) не чинєчы ѿ(т) декрету сѣдѣ оного... не апелюючи и апелїацїи не прозе(к)вѣючи чого все(г)... дїляци(и) апелїацїи екъсцє(п)ци(й) пра(в)ныхъ заживати... зрекаює (Крупєць, 1643 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2006, 19 зв.).

ЕКСЦЕСЪ, ЕКЪСЦЕСЪ, ЕКСЦЕССЪ, ЕКЪСЦЕССЪ, ЕКЪСЦЕСЪ ч. (*смп.* excessus, *лат.* excessus) негїдний, безправний або злочинний вчинок: Попъ Марцинъ тоє церкви Василєвское

за некоторые эксцесы свое лотровские был одъ мене заклятый (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 309); позабавши подданныхъ моихъ, и спросны эксцесы, а барзо не цнотливые,... пополнивши, ...такъ же ледве живыхъ ихъ зоставивши, зо всего убозства, безъ вшелякого милосердья обнажилъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 158); патріархъ Антіохійскій Іоакимъ..., отлучилъ былъ отъ церкви священника именемъ Григорія, прозвискомъ Горбачевского, за нѣкоторыи эксцесы, а меновите: же учинивши первѣй обѣтъ Богу и чернцемъ зоставши, присягу зламалъ, оженился и священникомъ зосталъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 470); тые эксцесы непристойне выконавши... одошли (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/I, 688); протѣ(с)товали проти(в)ко... пану Семени Выкгуры... яко при(н)ципалови и розказуючому на выпо(в)не(н)е ниже(и) выражонныхъ эксцесовъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

ЕКСЦИПОВАТИ, ЕКСЦЫПОВАТИ, ЕКЪСЦИПОВАТИ, ЕКЪСЦЫПОВАТИ *дієсл. недок. (смп. eksypować, лат. exsistere)* (що) залишати, застерігати для себе: ее милость, арендовавши... пану Чолганскому маетность свою,... зо всимъ, ничего себе не эксципуючи, перешкоды жадное въ держаню записала се не чинити (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 398); па(н) снети(н)ски(и)... приеха(в)шы... оные добра... не эксципуючы такъ яко в записе есть описано... панѣ писарови до вечы(с)тоє посе(с)сы(и) подаль (Київ, 1628 *ЦНБ* II 23264, 1); И по таковой резолюции, заховуючысе въ том водлугъ права посъполитого, тыхъ подданныхъ зъ села Романова... жадного не эксципуючи (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 330).

◊ **ексциповати форумъ, форумъ екъсциповати** — відводити суд як неправомочний розглядати дану справу: На то, ижъ есть позваная сторона духовною особою, эксциповати форумъ не можетъ, ижъ поводъ не позыскуеть того, абы мель быти отсужонный добръ духовныхъ, албо духовенства, о што судять в духовномъ праве (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 246); я са(м) а по не(м) ма(л)жо(н)ка и пото(м)ки мое... на пе(р)-

ши(м) року... станути маемо и повинни будемо стано(в)ши... фору(м) не екъсципуючи оборо(н) пра(в)ны(х) и непра(в)ны(х) (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31).

ЕКСЦЫПОВАТИСЯ, ЕКСЦЫПОВАТИСЯ *дієсл. недок. (лат. exsistere)* заперечувати, відмовлятися: Мене... задворнымъ позво(м) а не соймовы(м) есть позва(л) ѿ(т) которого(м) ся пре(з) ѿмоцованого эксциповати, и(ж) то справа незадворна, але соймова есть (Володимир, 1590 *ЖКК* II, 212).

ЕКСЪПЕДИОВАНЪЕ, ЕКСПЕДИОВАНЪЕ, ЕКЪСЪПЕДИОВАНЕ *с. (смп. ekspediowanie, expediowanie, лат. expeditio)* виконання, здійснення (чого): те(р)ми(н), вывоженъя и(н)квизиции и є(к)съпедиова(н)я дукъту (Житомирщина, 1639 *ККПС* 193); мы, судовые,... не видечи жа(д)но(г)[о] подобе(н)ства до ѿ(д)правова(н)я є(к)спедиованъя, того дукъту, ку шкоде велико(и) ее на (з)божа вла(с)тныє,... поводо(в) въехавъши, приступили и оны(и) конъчители ѿферовалися (Там же, 210); я, комо(р)никъ,... наказую, абы сторона позваная жа(д)ное препедицыи по(д) ча(с) експедиованъя тоє sprawy при(н)цыпа(л)ное... не чинили по(д) винами (Горошки, 1643 *ДМВН* 234); на теперешни(и) актъ експедиованя декретомъ трибуналу... панъ Рафахъ Давидовичъ... протѣ(с)товалъся проти(в)ко... пнѹ Петрови Циехо(в)скому (Київ, 1643 *ДМВН* 234).

Пор. ЕКЪСЪПЕДИОВАТИ.

ЕКЪСЪПЕДИОВАТИ, ЕКЪСЪПЕДИЄВАТИ, ЕКЪСЪПЕДИЄВАТИ *дієсл. недок. (смп. ekspediować, expediować, лат. ex-pedire)* (що) виконувати, здійснювати: комисари..., которые тую комисию експедиовати будутъ мают нам через листы свое комисарские дати справу о томъ всим (Варшава, 1613 *ЧИОНЛ* XIV-3, 113); Тамъ експедиуючи делиберацию мою, поневажъ тая справа,... есть приволана,... ѿ(д) и(х) м(л). пановъ Тышовъ,... панъ Єремияшъ Тыша,... при(з)наль то, же тутъ у то(г)[о] валу Пробитого пяти тро(х) дединъ, конъкurenъцию свою мають (Київщина, 1639 *ККПС* 275); Я, комо(р)никъ,... експедиуючи делиберацию мою, прихилияючысе в томъ до

права посполитого... ты(м) декретомъ мой(м) позволяю (Київ, 1643 ДМВН 248).

ЕКСЪПЕДИЦЫЯ *див. ЕКСПЕДИЦИЯ.*

ЕКСЪПЕНСЪ, ЕКСЪПЕНСЪ *ч. (лат. expensus) видаток: позволили зъ брѣти(и) персѡны пѣвныѣ... на то(т) ексъпѣнсъ до рокѡ бе(з) жѣдного пожы(т)кѡ позъичити чѣмъ хто мѡжетъ (Львѣв, 1633 ЛСБ 1043, 31 зв.); Две тысячѣ золотыхъ одобравши и особливый тежъ коштъ на ексъпенса правные... ехалъ (Луцьк, 1643 КМІМ ІІ, дод. 272).*

ЕКСЪПИРАЦИЯ, ЕКЪСПИРАЦИЯ, ЕСПИРАЦИЯ *ж. (смп. expiracyja, лат. exspiratio) закінченнѣ термину: которую маетность его милость,... зо всеми меноваными пожитками, спокойне выдержавши, по еспирации тоѣ трилетное аренды въ цѣлости,... подати и уступити мнѣ,... маеть и будетъ повиненъ (Володимир, 1626 АрхЮЗР 6/І, 464); А панъ Хроновскій знову се протестовалъ, ижъ ведлугъ интерцизы и инвентара повиненъ быть панъ Линевскій оддать, што взялъ при ексъпирации // аренды на день светое Марии Макгдалены (Луцьк, 1633 АрхЮЗР 6/І, 496-497); зачынаючи тую аренду в року прошълѡмъ,... а кончаючи в року теперешънемъ,... з румациєю по ексъпирации аренды недел три (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/ІV, 452).*

Див. ще ЕКСЪПИРОВАНЪЄ.

ЕКСЪПИРОВАНЪЄ, ЕКЪСПИРОВАНЪЄ *с. (лат. ex-spiro) те саме, що ексъпирация: А по ексъпированю аренды румаций на недел шесть его милость панъ Черникъ мети маеть (Бердичѣв, 1611 АрхЮЗР 6/І, 375); по которомъ ексъпированью аренды тоѣ... панъ Вручинскій не маеть того поля на паренину орати (Володимир, 1619 АрхЮЗР 8/ІІІ, 568).*

ЕКСЪТЕРМИНАЦИЯ *ж. (смп. eksterminacyja, лат. exterminatio) винищеннѣ, масове знищеннѣ; вигнаннѣ, баніція: козаки, людъ своевольный... умыслѣне зонъферовавъшы се на знисченъе въсее... Речи посполитое и ексъторминацию (!) стану рыцѣрского,... кгвальтовне... на село Туличовъ... наехавъшы,... в том селе помененомъ, поймавши... грѣца Кипменяти,... розными муками... мучили (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/ІV, 98).*

ЕКСЪТОРСИЯ, ЕКСЪТОРСИЯ *ж. (смп. ekstorsyja, лат. extorsio) стягненнѣ: О которые то таковыѣ не(с)лушъный ексъто(р)сии мыта... и ѡ попа(д)нене винъ,... префату(р) протѣ(с)тансѣ... просилъ, абы тая... протѣ(с)тация... до кни(г)... записаная была (Володимир, 1646 ТУ 330).*

ЕКСЪЦЕСОРЪ *ч. (лат. excessor) негѣдник, злочинець: О тоѣ однак все противъко вышменованым ексъцессором и повъторе их милость панове компарентес своимъ и всихъ... обывателюв освѣдъчивши, оферовалис с кождым з них сполне... перед королем его милостю... правъне чинити (Луцьк, 1634 АрхЮЗР 1/VI, 689).*

ЕКСЪЦЕССЪ *див. ЕКСЦЕСЪ.*

ЕКСЪЦЫПОВАТИ *див. ЕКЪСЦИПОВАТИ.*

ЕКТЕЗИСЪ, ЕКТЕЗИСЪ *ч. (гр. ἑκθεσις) виклад, поясненнѣ: выдалосѣ з нашей стороны часѡ недавнего кни(ж)ки подъ титоуломъ ектезисъ албо збран'ѣ справъ котѡри са дѣвали на помѣстно(м) синодѣ в берестю литовскомъ (Острог, 1598-1599 Анокр. 9); яко митрополитъ изъ ѡ(т)стоупными владыками до данъѣ о собѣ справы былъ призываный, достатѣчне описалосѣ в кни(ж)ка(х) которы(м) титоу(л) естѣ ѡ(т) наши(х) даный ектезисъ (Там же, 71).*

ЕКТЕНІЯ *див. ЕКТЕНІЯ.*

ЕКЪЗЕКУЦЫЯ *див. ЕКЪЗЕКУЦИЯ.*

ЕКЪСТЕНДОВАНЪЄ *див. ЕКСТЕНДОВАНЪЄ.*

ЕЛАМЕНТЪ *див. ЕЛЕМЕНТЪ.*

ЕЛАМИТЫ, ЕЛАМИТЫ, ЕЛАМИТОВЕ *мн. (давне плем'ѣ в Еламі) еламіти: я(к) же мы слыши(м) ѡ ни(х) ка(ж)ды(и) сво(и) азы(к) ѡ которо(м) са є(с)мо зродили мы па(р)тове и медове и еламиты и которы ме(ш)каю(т) в мезопотаніи (ІІ пол. XVI ст. КА 6); авраа(м)... има(л) ше(ст) сѣно(в)... пѣрвы(и) еламы. ѡ(т) котѡрого еламитове. і персѡве пошли (Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 8 зв.).*

ЕЛЕГХЪ, ЕЛЕГХЪ *ч. Список, перелѣк, реестр: Штѡса тѣче(т) рѣченноѡ Книги Послѣдованій и Диспозиціѣ, тѣи самы пре(з)са каждѡмъ читѣючѡмъ нѣжей положеный Елѣгхъ, албо Рѣестръ, лѣтѡ бѣдѡт' ѣвны, ѣсны и ѡказѣлы (Львѣв, 1645 Жел.Тр. 3).*

ЕЛЕЙ див. **ЄЛЕЙ**.

ЕЛЕКТОВЫЙ, ЄЛЕКТОВЫЙ прикм. Те саме, що **елекційний**. ◊ **акта електовые** див. **АКТЪ**.

ЕЛЕКТОРЪ, ЄЛЕКТОРЪ ч. (лат. elector) виборець: той што мысли(т) быти папежо(м) за живота еще дрѣгого вча(с) собѣ посполите оупоми(н)ками і ро(э)маитыми оучи(н)ностями оу кардиналовъ, которые соуть електорми, прихилности и зычливости хапати, а голоса ихъ потихѣ обсталеыввати мощно звы(к) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 174 зв.); Все електорове твое выветрелые (Вильна, 1599 *Ант.* 837).

ЕЛЕКТЪ, ЄЛЕКТЪ ч. (лат. electus) обранець: спольне mezi собою обрати маем на епископство вак(у)ючое (у — *Прим. вид.*) чотырох електѣтов, которые бы были... годны на тот степень (Берестя, 1591 *ПФ* 102); (И) король (самъ) електа можетъ меновати (якожъ (и) менуетъ), (бо то ему служитъ) (Вильна, 1599 *Ант.* 835); избирають митрополита и електа при дворянину королевскомъ до Константинополя (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1035); все згодне не одступити своего електа его милости пана воеводича деклеровалисе его милости пану старосте (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 588).

ЕЛЕКЦЕЯ див. **ЕЛЕКЦИЯ**.

ЕЛЕКЦИЙНЫЙ, ЄЛЕКЦИЙНЫЙ, ЕЛЕКЦИЙНЫЙ прикм. Выборчий: Сталося постанове(н)е mezi братиею в де(н) елекци(й)ны(й), абы не ѳтрачати ска(р)бѣ црковнаго (Львов, 1601 *ЛСБ* 1043, 3); листъ елекційный див. **ЛИСТЪ**².

Див. ще **ЕЛЕКТОВЫЙ**.

ЕЛЕКЦИЯ, ЕЛЕКЦИЯ, ЕЛЕКЦЕЯ, ЕЛЕКЪЦИЯ, ЄЛЕКЦИЯ, ЕЛЕКЦІА, ЕЛЕКЦЫЯ, ЕЛЕКЪЦЫЯ, ИЛЕКЦІА ж. (лат. electio) вибори, обрання: Того же рокѣ илѣкціа в люблінѣ была (1509-1633 *Остр.л.* 127); а еслибы с ты(х) выше(й) менены(х) ѳсобъ спсро(д)кѣ на(с) выбраны(х) на елекъцию которы(й) кольвекъ не еха(л)... и... речи посполито(й) слѣжити до кгру(н)то(в)ного постанове(н)я елекъции не хотѣлъ чекати таковы(й) повине(н) бѣде(т)... по два(д)цати и пяти копъ гроше(й) запла(т)и (Берестечко, 1573 *ЖКК* I, 51); утра-

ты... прыймуючи одѣ непріятелей моихъ, и церкви Божое подымуючи на елекцею ѳздячи и на кождый сеймъ..., на то есми мало не всю маестность... потративъ (Краків, 1595 *АСД* I, 198); тогожъ июля сегого дня, привилей всему духовенству на елекъцию данный (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 150); по конвокаціи настѣпїла елѣкціа к(р) его мл(с)ти пана нынѣшнего оу варшавѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 26); бра(т)ство... зложили себѣ... елекцию а(л)бо ѳбираня при которо(й) елекции ѳряды на ѳсоба(х) свои(х) носячие(х) та(к) те(ж) скарбы... приходы роскоды... покладали (Львів, 1611 *ЛСБ* 1043, 13); Року 1575 Елекція была у Стенжици (поч. XVII ст. *КЛ* 76); елекция депутатская дня тринадцатого сенътебра была отправована (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 586); Заты(м)... до чїнѣ елѣкцые згѣдне пристѣпїли... сѣгласїе(м) едностайны(м) всѣ... брѣтїа (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 29 зв.); Староста Маръшалекъ Кола Рыцеръского... подалъ... Лявдѣмъ зъго(д)не ѳ(д)... ѳбыватело(в)... на Се(й)микѣ Елекъцые Депѣтацы(й) ѳхвалоное, подавѣши просилъ абы было в книги... записано (Житомир, 1650 *ПВКРДА* II-3, 42).

ЕЛЕКЪЦИЯ див. **ЕЛЕКЦИЯ**.

ЕЛЕМЕНТЪ, ЄЛЕМЕНТЪ, ЕЛЕМЕНЪТЪ, ЄЛАМЕНТЪ, ЄЛАМЕНТЪ ч. (лат. elementum) 1. (у стародавніх філософів-матеріалістів — одна з основних складових компонентів світу: вогонь, земля, вода, повітря) першоелемент, першопочаток, першооснова: зъ замеша(н)я речи(й) и елеме(н)то(в) свѣтъ бы(л) ѳчинены(й) (1582 *Кр.Стр.* 16); все бо то яко писанїе свѣтчітъ повелѣлъ Бѣ стихїа(м) абѣ еламе(н)то(м) // прозвестї (Острог, 1588 *Сур.* 3-3 зв.); Бо кгда ему доводовъ не стало, кинулъся до элементовъ и до чотырохъ частей роковыхъ (Вильна, 1599 *Ант.* 773); Желїборьскїй... Засноуль... снѣмъ, вѣ вѣкѣ семъ не пребѣжѣнымъ,... ѳ(т)даль элементѣмъ що їхъ коли былъ побрѣлъ, Зѣмное земли, дѣшѣ вѣчности заховѣлъ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 1 зв.); подобн(о) хѣчешъ ихъ [стѣхъ] знѣвѣ привести, в тѣло того видїмо(г) свѣта, и посадїти впсо(р)д)кѣ зѣпсовѣны(х) елемень-

товъ: гдеса бѣсѡве волочатъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 46 зв.); бо што чтыри еламента и свѣтъ то(т) маѣтъ, испо(д)ный, або по(д)зѣмны(й), нѣчбо нѣ машъ го(д)ного, жебы са могло з' нб(с)нымъ порѡвнати мѣшкана(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 234 зв.); Стихія, початки, елементы: якъ, земля, вода, въздѡхъ, огѣнь. с' котѡрыхъ то йншее створѣнье стѡворено ест' (1627 *ЛБ* 234); Кто хѡчетъ зѣмлю, нѡо и всѣ Елемента Познати, Геомѣтресъ подаст': докѡмента (Київ, 1632 *Євх.* 297); тоє слѡво бжїе стѡворило нѡо и зѣмлю, мѡре... вѣтры и всѣ элемента в' той видимой тѡари (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 84 зв.); А гды се(д)мїй Аггль; скончат' Тайнѡ гнѣвѡ Бжєгѡ, той вїлетъ Чашѡ гнѣвѡ Бжєгѡ, на чтыри стихїи, або на чтыри элемента. На въздѡхъ ма-новїте (Чернїгів, 1646 *Перло* 142).

2. (складова частина чогось) элемент: Бо до сакраменту потреба (не мниманых, але) видо-мышъ жывеловъ (хлеба и вина); а где видомого элементу нетъ, ку тому ани смаку вина не чуешъ, — а яко то виномъ назвати можешъ (Вїльна, 1599 *Ант.* 749); дла мае(т)ности и вольные элемента запродаы соут', дорѡги мы(т)ники аре(н)дѡуютъ. земля подѣлена єсть (Острог, 1607 *Лѣк.* 126); коли очима элементу вина не видишъ, ани смаку не чуешъ, ани пити не можешъ, бо христосъ о чашы не мовить (Вїльна, 1608 *Гарм.* 206).

ЕЛЕНИЙ див. **ЕЛЕНИЙ**.

ЕЛЕНЬ див. **ЕЛЕНЬ**.

ЕЛЕФАНЦЯ, ЕЛЕФАНЦЯ ж. (гр. ἐλέφανς, ἐλέφαντος) елефантїаз, слоновїсть: гды добра оубогихъ собѣ привлащаль такъ на елефанцїю албо трѡдѣ захораль: же са во все(м) тѣлѣ его мѣсце не найдовало где бы палцемъ ткнѡти (Вїльна, 1627 *Дух.б.* 11 зв.).

ЕЛИБЕРОВАТИ, ЕЛИБЕРОВАТИ дієсл. недок. (стп. *eliberować*, лат. *liberare*) юр. (що) звільняти, визволяти: которѡю то сѡмѡмѡ при помененомъ панѡ... зна(и)дѡуючюся поводъ те-перешъни(и) елиберѡючи добра черьленъковъ-ские бѡдѡчи ква(н)ктѡсъ процесъсами правъними бѡдѡчи пререченомѡ конъвенътови... святого доминика ретелне и истотъне ѡ(т)да(л) (Люблїн, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 147 зв.).

ЕЛИЗИЯ, ЕЛИЗИЯ ж. (лат. *elisio*) викрес-лення, викидання: А пленипоте(нт)... повторе ѡсве(д)ча(л)се... и противко... стороне позвано(и), ижъ ихъ м(л.) инъ конъдикто на (з)ражене акту, на елизию з акци не хотячи, доси(т) чини(т) дек-ретови трибуна(л)скому инъ конъдикто пна Тре(м)бицького (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 253).

ЕЛИКИЙ див. **ЕЛИКИЙ**.

ЕЛИКО¹ див. **ЕЛИКО¹**.

ЕЛИКО² див. **ЕЛИКО²**.

ЕЛИНСТВО с. (вїра та звичаї давнїх греків) еллінізм: на онъ часъ еще вѣра Хрїстова не про-стреся увезде, елиньство и юдеїство пановало (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 166).

ЕЛЛИНСКИ, ЕЛЛИНСКИ присл. По-грець-кому, по-еллїнськи: Цата: єллінски, динаръ, нарицателнѣ, що дѣса(т) в' собѣ мае(т). собстѣв-нѣ гро(ш), що дѣса(т) пѣназей плати(т) (1627 *ЛБ* 155).

ЕЛЛИНЪ, ЕЛЛИНЪ, ЄЛИНЪ, ЄЛЛИНЪ, ЄЛЛИНЪ ч. (гр. Ἑλλην) 1. (стародавнїй грек) ел-лін: были тыжъ тамъ межи ними грекове [єл'ли-нове] (1556-1561 *ПС* 402); дла чѣго было радо-вати(с) и весѣлитиса. иже таковы(и) неслыханый врачъ яви(с) оу рѡдоу и(х). промежи ними. ани вѣ римлѣно(х). ни оу ел'(л)ино(х). ни оу кѡтры(х) ин-ши(х) азыцѣ(х). а ѡни тѡго сорѡмѣлиса (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 3); ипаты именовахѡ ел-лины великіа царѣ (1627 *ЛБ* 238).

2. Поганин, язичник: глѡхоу елини. изыиде филипе из города сего (1489 *Чет.* 7); нѣ(ст) прочее Ізде(й) ни еллінь, нѣ(ст) рабъ, ни свободъ... но вси єсмы єдино (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 58); ко-тѡрый [Макарїи] мѡжа незбѡжного Елліна Сѡхїй лѡбѣ на дорозѣ, идѡчи знашѡлѣ (Київ, 1627 *Тр.* 38); Елліномъ же, албо поганѡмъ, бездміє, тѡ єсть, глѡпство або шалѣнство, Гды насъ клѡна-ючихъса Распѡтомѡ Хѡ вїдачи насмѣвают'са (Київ, 1632 *МІКСВ* 273); Елліни за̄с што нечїс-тыхъ и плюгѡвшихъ люде(и) за бгї себѣ мѣвали (серед. XVII ст. *Хрон.* 20).

ЕЛОВИЦА див. **ЯЛОВИЦА**.

ЕЛЮЦИДОВАНЫЙ, ЄЛЮЦИДОВАНЫЙ дієприкм. Пояснений; пїдтвержений: Туде(ж)

е(г)[о] м(л). панъ белъски(и) проте(с)товальсе, же княжата и(х) м(л). с паны Тышами... зловивъшисе, таковыми... своими... проте(с)тациами не(с)лушны(ми) тую справу грани(ч)ную, привилеями, елюцидованую, тру(д)ня(т) (Київщина, 1639 *ККПС* 288).

ЕМПИРЕЙСКІЙ, ЕМПИРІЙСКИЙ, ЕМПИРЕЙСКИЙ, ЕМПИРІЙСКИЙ, ЕМПИРІЙСТІЙ
прикм. (пол. empirijski) емпірейський, райський, неземний: Слово котóрое в' асли полóжено есть жебы на́сь на е(м)пирі́йсте(м) нѣ(с)не(м) трѣ́нѣ поставило ѡдѣснѣю прѣ(с)тѣла своего, спра́въ то жебы смо... то(р)жествова́ли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 20); Слоушнаа бовѣ(м) ре(ч) была, абы въ(з)летѣ(л) ѡрелъ... на высѣтоу емпирі́йскѣю, котóрого иншіе пта́хы некды(с) почали лѣтати (Там же, 200); Ра́дѣиса Нѣ́бо, небѣсь всѣхъ про-странѣ́йшее, И на(д) емпирі́йскіи гма́хи чистѣ́йшее (Львів, 1631 *Волк.* 26); Има сла́вы, в' покѣ́рнысь образъ выни́цоваль; Емпирі́йского ѡрѣ́нѣ, бы(с) с' Па́номъ ѡбцова(л) (Львів, 1642 *Бут.* 5).

ЕМПИРЬ, ЕМПИРЬ *ч. (лат. empirium) емпіреї:* Юно в' Емпі́рѣ злоцѣ́стымъ, Южъ запалѣла прѣ́менемъ огні́стымъ Лѣ́мпѣ нѣ́вѣю (Львів, 1642 *Бут.* 8 зв.); Ихъ фа́мѣліа Крѣ́стѣмъ оукраше́на, До емпирѣ́ южъ зъ сла́вою рѣше́на (Львів, 1642 *Єнігр. Жел. тит. зв.*).

ЕМЯ *див. ИМЯ.*

ЕНАЛОИЄЯ, ЕНАЛОИЄЯ *ж. (гр. γενεαλογία) (історія роду, родовід) генеалогія:* ѡни... прѣ(з) рыку Субъ перешовши..., важылисе добра и кгрунѣты, до Кошылова ѡ(д) ки(л)кусоть ле(т) належачіе, котори(х) а́нѣтеце(с)сорове пна прѣтестуючо(г)[о]се зъ еналоіе(и) пановъ Кошыловски(х), по ни(х) пановъ Козаровъ, с Кошыловски(х) походячи(х) (Ісаіки, 1643 *ДМВН* 236).

Див. ще ЕНЕАЛОГИЯ.

ЕНАРАЛЪННЫЙ *див. ЄНЕРАЛНЬЙ.*

ЕНГЕДОВАТИ *див. ИНЪКЕДОВАТИ.*

ЕНЕАЛОГИЯ, ЕНЕАЛОГИЯ, ЕНЕАЛОГІЯ
ж. Те саме, що еналоіея: тети(м) то е(ст) бючы(и), ѡ(т) которого певною енеалогіею пошли македонове чо́го на(м) явне доводя(т) книги макове(и)скиє (1582 *Кр.Стр.* 30); Ма́еш?... то для

чѣсти и Гонѣ́рѣ того... Дѣ́мѣ Кна́жѣт' Корѣцки(х), котѣ́рыи Єнеалогіею своѣю ѡ(т) Витенѣса Кна́за Литѣ́вскогѡ похѣ́дат' (Київ, 1625 *Кіз. Ходк.* 4 ненум.); котрых шко́д,... на шѣст тысячей золотых полских учинили, не вкладаючы в то самых справъ старых, привилеевъ, деловъ, контрактов, енеалогіи дому, записовъ и инших мунименьтовъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 133).

ЕНЕРАЛИТЕРЬ *див. ЄНЕРАЛИТЕРЬ.*

ЕНЕРАЛЪ *див. ЄНЕРАЛЪ.*

ЕНЕРАЛЪННЫЙ *див. ЄНЕРАЛНЬЙ.*

ЕНИГМАТЪ *ч. (стп. enigmat, гр. αἴνιγμα) загадкова мова, загадкове висловлювання:* Я, заправды, самъ, безъ посполитого листовъ спораженъ, хотѣ́лемъ до ихъ антесигнана... то есть до продкуючого межи ними писати о церковныхъ, нѣ́чого тылко презъ ені́гмата, то есть презъ мову загадливую, гдыжъ а́нѣ розумѣ́ють тутешныхъ правды и дороги, которую бы ся могли научити, не прѣ́ймають (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 506).

ЕНКОМІЯ *ж. (гр. ἐγκώμιον) похвала, панегирик:* Если те́ды есть зъ тыхъ енкомі́й або похвалѣ́ Григорі́й монархо́ю, те́ды... и многіи иншіи святители, которіи таковыми титулами въ церкви Христовой оздоблены найдутся (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 501).

Див. ще ЕНКОНІОНЪ.

ЕНКОНІОНЪ *ч. (гр. ἐγκώμιον) те саме, що енкомія:* Тутъ еднакъ а́нѣ въ той способъ енконіонъ або залече́нье досто́йности Адриано́ви отъ Тарасіа е́сть учинено (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 495).

ЕНО *див. ЄНО.*

ЕНОКОЛВЕКЪ *див. ЄНОКОЛВЕКЪ.*

ЕНОРІЯ *ж. (гр. ἐνορία) (місце проживання і діяльності когось) місце́вність, округ:* не иншіи кто прѣдсѣ́дѣль, ено патріарха Константинопольскі́й, яко належиты́й въ своѣй енорі́и и патріархі́и (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 544).

ЕНОХЪ *див. ЄНОХЪ.*

ЕОГРАФЪ, ЄОКГРАФЪ, ЄОГРАФЪ *ч. (гр. γεωγράφος) географ:* сѣмы(и) сы(н) шафетовъ, то(т) третью краину и наро(д) трацы(и)ски(и) ро(з)множи(л), которы(х) те́жъ некоторы(и)

еокграфове тириетами зовѣтъ (1582 *Кр.Стр.* 32); которые бискѣпства, если на восточней сторонѣ были, нехай са еографовъ пытаетъ о томъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 115 зв.).

ЕПАРХІЯ див. **ЕПАРХИЯ**.

ЕПЕНДИТЬ, ЕПЕНДИТЬ ч. (*гр.* ἐπεινδύτης) верхній одяг: петръ коли оуслышалъ иже гъ есть епендито(м) опоясалъса [соукномъ нешитымъ огор'ноул'са] бо былъ нагъ и оускочи(л) в море (1556-1561 *ПС* 439 зв.); Епендѣтъ: обо(и)чи(к). камазѣла, сердца(к), кафта(н), сѣкна, ждпѣнь, кошѣла, або волнаница (1627 *ЛБ* 204).

ЕПЕТРАХЕЛЬ див. **ЕПИТРАХИЛЬ**.

ЕПЕТРАХЫЛЬ див. **ЕПИТРАХИЛЬ**.

ЕПИГРАМА, ЕПИГРАММА, ЕПИГРАМА, ЕПИГРАММА ж. (*гр.* ἐπίγραμμα) (короткий сатиричний або гумористичний вірш) епіграма: Епіграмма в' гелмѣ тей цней фамѣліи такѣвыи клейнѣты. свѣд'комъ сѣтъ мѣзтва смѣлости и цнѣты (Рохманів, 1619 *Еп.Чарт.* тит. зв.); Епіграмма На презѣцный и старожѣтны(й) Гѣрбъ е(г) Млсти Пна Григоріа Долмата (Київ, 1625 *На г.Долм.* 2); Епіграма. Если тѣ що нестройногоу Пѣта моу(д)рый обѣачить Прѣше нехѣйми пребѣачить (Чернігів, 1646 *Перло* 9 зв. нenum.).

ЕПИКУРСТВО, ЕПИКУРСТВО с., перен. (схильність до чуттєвих насолод, до розбещеного життя) епікурейство: ты ма(л)женство срамотишь. и епикѣрствѣ(м) называеши (к. XVI-поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 94); Абы твое неуженьство было названо того свѣта епикоу(р)ствѣ и нѣчи(с)тостьъ. нѣжѣли бѣ бѣ стѣй имѣ(л) быти епикоуро(м) (Там же, 94 зв.).

ЕПИКУРЧЫКЪ ч. (*з гр.* Ἐπικουρέος) (последовник епікуреїзму) епікуреецъ: Былъ противникъ веры не толко Римское, але и Греческое, згола геретикъ, атеиста, епікурчыкъ (Вильна, 1599 *Ант.* 895).

Див. ще **ЕПИКУРЫЙ**.

ЕПИКУРЪ, ЕПІКУРЪ, ЕПИКУРЪ, ЕПІКУРЪ ч., перен. (той, хто над усе ставить особисте задоволення і насолоду життям) епікуреецъ: Абы твое неуженьство было названо того свѣта епикоу(р)ствѣ и нѣчи(с)тостьъ. нѣжѣли бѣ

бѣ стѣй имѣ(л) быти епикоуро(м) (к. XVI-поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 94 зв.); А якъ живѣтъ Смысловъ живѣтъ Сарданапалева и Епикѣрѣва, роспѣстникове свѣта сегѣ, и телѣсникове: Такъ живѣтъ сей Житѣйскій живѣтъ Делікатѣва и Волю пѣдѣрїи, кохѣнково свѣта сегѣ, и роскошникове (Вильна, 1620 *См.Каз.* 12 зв.).

ЕПИКУРЫЙ, ЕПИКУРЫЙ ч. Те саме, що **епікурчыкъ**: тогды нѣкоторы(и) епікуры(и) и стойкове // филозофи гадали са з ни(м) и мовили нѣкоторыи што(ж) то(т) пле(т)ка хоче(т) поведати (II пол. XVI ст. *КА* 93-94).

ЕПИЛИПСИЯ, ЕПИЛИПСИЯ ж. (*лат.* epilepsia, *гр.* ἐπιληψία) (падуча хвороба) епілепсія: comitialis morbus, епіли(п)сія недуг(а), всѣ(х) удесѣ(в) трясенїе (1642 *ЛС* 130).

ЕПИРЪ див. **ЕФИРЪ**.

ЕПИСКОПІЙ див. **ЕПИСКОПИЙ**.

ЕПИСКОПИЯ див. **ЕПИСКОПИЯ**.

ЕПИСКОПСТВО див. **ЕПИСКОПСТВО**.

ЕПИСКОПСТВОВАТИ див. **ЕПИСКОПСТВОВАТИ**.

ЕПИСКОПЪ див. **ЕПИСКОПЪ**.

ЕПИСКОПСКИЙ див. **ЕПИСКОПСКИЙ**.

ЕПИСКОПІЙ див. **ЕПИСКОПИЙ**.

ЕПИСКУПЪ див. **ЕПИСКОПЪ**.

ЕПИСТОЛА, ЕПИСТОЛА ж. Те саме, що **епістолія**: гѣкго нѣакій кардиналь римскій написалъ на епістолѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 202).

ЕПИСТОЛІЯ, ЕПИСТОЛІЯ, ЕПИСТОЛІА ж. (*гр.* ἐπιστολή) послання, епістола: сїа кнїга ев(г)ліе оучѣтелное списано єсть. яко и ап(с)ль пѣвелъ вначѣле епістолїи своеи ко евреѣ(м) пїше(т) многочѣстне и многообразне (Заблудів, 1568 *УЄ* №552, 1); пѣвелъ в началѣ епістолїи своеи къ евреѣ(м) пише(т) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 1 зв.); его двѣ епістолїи дрѣжи(мо) въ свои(х) црква(х) (к. XVI-поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 117); И такъ, яко Златоустый на тую епістолїю до Коринтовъ пишетъ: "если хто золотую зброю носечи проїдетъ рѣку огненную, свѣтлѣйшимъ выходитъ" (1603 *Пит.* 57); а костель захо(д)нїй проти(в) ев(г)ліам' // стѣм', и Епістолїа(м) ап(с)толски(м), и канѣно(м) синодѣлнн(м) — Папѣжа рим-

ского чїни(т) повшѣхной соборной цркви Хр̄(с)товой Єп(с)копомъ и Пастире(м) (Київ, 1621 *Коп.Пал.(Лв.)* 24-25).

Див. ще **ЕПИСТОЛА**.

ЕПИТРАХЕЛЬ *див.* **ЕПИТРАХИЛЬ**.

ЕПЛОГЪ, ЕПЪЛОГЪ, ЄПЛОГЪ, ЄПЛОКГЪ *ч.* (*гр.* ἐπίλογος) епілог: Єпілогъ. Кгдыжса такѡваа намъ радѡсть ннѣ стала, Котрааса всемоу створѣнью показала (Львїв, 1616 *Бер.В.* 80); Єпілѡкгъ смѣртю пораженѡго, до живыхъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 49); Єпілогъ. За вдячность, котруюсте Церкви показали: И промовумъ нашим хентне слухи надали (Львїв, 1630 *Траг.п.* 178); Епѣлогъ на Рождество Хво (I пол. XVII ст. *Рез.* 180).

ЕПТАФІОНЪ, ЄПТАФІОНЪ *ч.* (*гр.* ἐπίταφιον) 1. Надгробний напис, епітафія: Єпітафіо(н): Нагрбны(и) напі(с) (1627 *ЛБ* 36).

2. (*літературний твір, написаний у зв'язку зі смертю когось*) епітафія: Єпітафіонъ. Написане. пре(з) велїбно(г) ѡ(т)ца Петра Пре(з)вітера Цркве Рогатїнское (Львїв, 1615 *Лям.Жел.* 7 зв.).

ЕПТИМІА, ЄПТИМІА *ж.* (*гр.* ἐπιτιμία) (*покута*) епітимія: Запрѣщенїе: Загроже(н)є, бака(н)є, фдканыє, лаа(н)є... Єпітїміа, исправленїе (1627 *ЛБ* 42); Єпітїміа: покѣта, або вина пѣнажнаа, або кара(н)є, або даръ, заплата (Там же, 204).

ЕПЪЛОГЪ *див.* **ЕПЛОГЪ**.

ЕРАТО, ЄРАТО *невідм., ж.* (*гр.* Ἐρατώ) (*одна з 9 муз, покровителька ліричної поезії*) Ерато: Лѣторѡсль Надкъ деватаа, ератѡ, або цвиче(н)є в' спѣваню оумїлномъ (Київ, 1632 *Євх.* 303).

ЕРГО *част.* (*лат.* ergo) (*підсилювальна*) (*уживається в знач. вставного слова при підведенні підсумку сказаного*) отже, таким чином: Припровадилъ, — ерго — посвятилъ! Указалъ хлѣбъ, ерго — накормилъ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 630); Мы взаємъ такъ ветуемо: "Адріанъ папѣжъ послалъ до Тарасїа, ерго — папѣжъ патріарсѣ былъ послушный!" (Там же, 722).

ЕРЕКЦІЯ, ЄРЕКЦІА *ж.* (*лат.* egestio) 1. Заснування, закладення; фундація: судъ однакъ головний,... наказуетъ, абы тотъ же позваний панъ Ерій Чапличъ // вину пинежнюю... плебанови

Володимерскому за працу и кошты его... сто червонныхъ золотыхъ уделить и дефактъо дать мають на поправу костела фарного Володимерского, або ерекцію, яко потреба укаже (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 795-796).

2. Документ про заснування, побудову чогонебудь: закладъ и шкоды зъ особна... прикладаючи, которые на себе самѡю, потомки и добра мои вси,... прїймѡю и оныє тенжаромъ того записѡ и варѣнкѡ ерекціей оперѡю (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 81).

ЕРЕСЬ *див.* **ЄРЕСЬ**.

ЕРЕТИКЪ *див.* **ЄРЕТИКЪ**.

ЕРЕТИКЪ *див.* **ЄРЕТИКЪ**.

ЕРЕТИЦКІЙ *див.* **ЄРЕТИЦКІЙ**.

ЕРЕТЫЦТВО *див.* **ЄРЕТЫЦТВО**.

ЕРЕТИЧЕСКІЙ *див.* **ЄРЕТИЧЕСКІЙ**.

ЕРЕТИЧЕСТВО *див.* **ЄРЕТИЧЕСТВО**.

ЕРИГОВАНЄ, ЕРИКГОВАНЄ *с.* (*стп.* egowanie, від *лат.* erigere) розвиток, піднесення: теды они,... шкоды собе противко вамъ шацуючи, позывають на всказане на васъ таксы тое и винъ правныхъ, на блюзнирцовъ майстату Божого уфаленыхъ, тудеж до прислуханя забороненя... таковыхъ академий блюзнирскихъ и ерикгованя без позволеня Речипосполитое выставленыхъ школ и зборовъ противко костелови Божему и... // до задержаня покою посполитого (Володимир, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI, 759-760).

ЕРИМИТА, ЄРИМИТА *ч.* (*лат.* eremita, *гр.* ἐρημίτης) пустельник, самїтник: без'мѡлвникъ, Єримита, котѡрый не в' гѣкѡ а без' затрѣвоженѡ свѣта того бе(з)блазнѣнѡ, без' погоршенѡа живѣтъ (1596 *ЛЗ* 31).

ЕРМОЛАЙ *див.* **ЄРМОЛОЙ**.

ЕРМОЛОЙ *див.* **ЄРМОЛОЙ**.

ЕРМЯКЪ *див.* **ЄРМАКЪ**.

ЕРОМОНАШЕСКІЙ *див.* **ЄРОМОНАШЕСКІЙ**.

ЕРРОРЪ, ЄРОРЪ *ч.* (*лат.* error) помилка, неправильність: а ве(р) вша з и(н)шими реви(з)о(р)ми... зреестрова(в)ши и зревидовавши тые книги а нашо(д)ши право подозренное // на тые добра стѣденово(д)ские ве(д)ле ко(нст)итѣцие(и)

реляцією своєю... ты(х) бле(н)довъ и ероро(в) стороны того права... на(м) не оказалисте (Краків, 1608 ЦДІАК 11, 1, 5, 3 зв.-4); О скараню Латинниковъ за оторванесе ихъ отъ церкви святой востодной... презъ впроважене ероровъ многихъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 870); А понева(ж) нѣма(ш) причѣны и потрѣбы дла котѣрой бы тѣи слова на томъ мѣстѣ быти могли: теды яснаа рѣчь ихъ не о(д)мѣна, але о(д) недодковъ и овыхъ тепѣрешнихъ Львѣвскихъ Ко(р)ректоровъ, албо рачей Коррѣкторовъ, в'ложѣногѣ ерѣрѣ поправа (Київ, 1639 *МІКСВ* 218).

ЕСАЧНИСТВО див. **ЕСАЧНИСТВО**.

ЕСЕТРЪ див. **ЕСЕТРЪ**.

ЕСИКЪ, ЕСИКЪ ч. Гачок у формѣ буквы "S", дѣал. есик: Лѣхта(р) малы(й) з есиками (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 27).

Див. ще **ЕСЪ**.

ЕСЛИ див. **ЕСЛИ**.

ЕСЛИБЪ див. **ЕСЛИБЫ**.

ЕСЛИБЫ див. **ЕСЛИБЫ**.

ЕСОЧНИКЪ див. **ЕСАЧЪНИКЪ**.

ЕСТВО див. **ЕСТВО**.

ЕСТЕСТВЕННЫЙ див. **ЕСТЕСТВЕННЫЙ**.

ЕСТЕСТВО див. **ЕСТЕСТВО**.

ЕСТЛИ див. **ЕСЛИ**.

ЕСЧЕ див. **ЕЩЕ**.

ЕСЪ, ЕССЪ, ЕСЪ, ЕССЪ ч. 1. Гачок у формѣ буквы "S": Ла(м)па... з кра(н)це(м) на ве(р)хѣ малой корѣ(н)ки, зъ трема е(с)сами о(д)ливаными на(д) тыми(ж) е(с)сами корѣна вежы(ч)коватая, зъ трема ла(н)цѣхами (Львѣв, 1637 *Инв.Усп.* 10).

2. Гаплик: та(м)же побрано... фалшѣрѣ ша(р)латѣ че(р)леного кѣны по(д)шитѣю з есами золотыми из шнѣрами золотыми пе(р)лы осажонными (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 25); взели..., // ...копенякъ каразии зеленои с пе(т)лицами шолку чи(р)воного з есами серебряными (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.).

Див. ще **ЕСИКЪ**.

ЕТИМОЛОГІА, ЕТИМОЛОГІА ж. (*лат. etymologia, гр. ἐτυμολογία*) (*роздѣл граматики, що об'єднує фонетику і морфологію*) етимологія: Колико єсть частѣй Гра(м)матѣки: Четѣри:

Ореографіа; Етимологіа; Синтаксис; Просѣдіа (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 5); Етимологіа оучи(т) в' своа и(м) части точнѣ возносіти (Там же).

ЕТИКА, ЕТИКА ж. (*лат. ethica, гр. ἠθικόν*) (*вчення про мораль*) етика: е(ст) Політіка, е(ст) и Етіка, сѣ(т) бовѣ(м) в' нѣмъ Філософове, сѣт' и Проповѣ(д)ниці (Київ, 1623 *МІКСВ* 82).

ЕТИМОНЪ, ЕТИМОНЪ ч. (*гр. ἔτυμον*) походження, етимон: Ест' црковъ окрѣжны(м) обвѣдена и обварѣвана цыркле(м), о(т) котѣрого слѣва, и етимонъ свѣй, то е(ст), вѣво(д) маѣт' (1627 *ЛБ* 168).

ЕФА, ЕФА ж. Старовинна єврейська міра сипучих речовин: офероватъ маѣте... десѣтѣю часть ефи мѣки котѣраа бы росчинѣнна была олівою пречѣстою (серед. XVII ст. *Хрон.* 147).

ЕФЕКТЬ, ЕФЕКЪТЬ, ЕФФЕКТЬ, ЕФФЕКЪТЬ, ЕФЕКТЬ, ЕФФЕКТЬ ч. (*лат. effecio*) 1. (*дѣйова сила, дѣя*) ефект: дрѣгаа [причина] дла ты(х) еф'фѣктовъ котѣрыє з нѣго вихѣдять, дла оучѣнко(в), дла того жѣ ты(м) живо(т) о(т)даѣтъ котѣрыи оно(г) оутрѣтили (поч. XVII ст. *Проп.р.* 296); Але еще и в' старѣ(м) Законѣ фикигѣра тогѣ знѣкъ в' оуживѣнѣю и вѣ вшелакой почтѣвости была, и // еффект' свѣй в' мѣцы прѣшлои Крѣ(с)тнои смѣрти Збавѣтѣла нашѣго показовала (Київ, 1632 *МІКСВ* 275-276).

2. Результат, наслідок, ефект: мы ре(ч) ошѣжонѣю до скѣтъкѣ и еф(ф)ектѣтѣ приводечы и доси(т)чынечы правѣ посполитомѣ и декрето(м) та(к) сѣдѣ голо(в)ного... яко и сѣдѣ кгрѣ(д)ско(г) кие(в)ско(г)... впро(д) в суде трибѣнальско(м) (Бородянка, 1638 *ЦДІАЛ* 140, 1, 125, 1); хочечи тую справу до ефекту привести, до готовѣе ремиссии... позваных поводѣе тым позвомѣ позвали и припозвали (Варшава, 1639 *ЧИОНЛ* XIV-3, 156); тую справу зо вси(м) єе еффе(к)то(м) на и(н)ши(и) те(р)минѣ..., отложитъ рачили (Люблін, 1643 *ДМВН* 230); и вѣ диспозицію тому ж Брацтву Луцкому, духовным и свѣтским, котѣрыє бо около того пилное старане мели и тѣе прудко по смѣрти моеи до ефектѣтѣ своего привели и жаданю моему досѣт учынили, просѣчи их милѣстей, вѣчѣне отдаю и записую (Руда,

1646 ПКРДА I-1, 85); такъ тежъ то, што в замыслахъ и зятреныхъ сердцахъ ихъ было, до ефекту свой skutokъ приводечы, под час тое козачсчизны, ... розъные шкоды выражали (Луцк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 176).

3. (сильне враження) ефект: страсть, взрѣше(н)е, ефе(к)тъ (1596 ЛЗ 74).

ЕФЕСЫ *мн.* (мешканці Ефеса, древнього міста західного бережжя Малої Азії) ефеси: Обычай, закон и цвичение нам явное показывает и изображает и приводит, ко ефесом пишучи тако (1600-1601 Виш.Кр.отв. 172).

Див. ще ЕФЕСЯНЕ.

ЕФЕСЯНЕ *мн.* Те саме, що ефесы: Павел... ко ефесяном тако глаголет (1608-1609 Виш. Зач. 206).

ЕФЕТЪ, ЕФЪТЪ, ЕФЕТЪ *ч.* (*гр.* ἐφέτης) судья: такъ и нашѣ дшѣ... если хочоу(т) абы ихъ мѣлый облюбѣне(ц) навѣжалъ, и мѣле з ними розмовлалъ, неха(и) ефѣта не припоущаютъ до себѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 160); Кды за(с) зрозѣмѣ(л) же саоулъ на цеила пришо(л) жебы его мо(г) поймати, знбоуу пана са радилъ прбсачи ефѣта до каплана аминадава (Там же, 218).

ЕФИРСКИЙ, ЕФИРЪСКИЙ, ЕФИРСКИЙ, ЕФИРЪСКИЙ *прикм.* (неземный, небесный) ефирный: такъже соутъ аггловѣ, котѣрии огненною стихією справдютъ; огнемъ ефирскимъ блисканамъ и грѣмы (Почаїв, 1618 *Зерц.* 5); дошедши до границъ горачого мѣста ефирскаго, водънистыми облаки чинить противленіе и шоумъ страшний (Там же, 10).

ЕФИРЬ, ЕПИРЬ, ЕФИРЬ, ЕПИРЬ *ч.* (*гр.* αἰ-υήρ) 1. (один з основних елементів світобудови в античній міфології — вогниста субстанція) ефир: Ефиръ; ѡгнь по(д) нбомъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 7 зв. ненум.).

2. (небесна широчінь) ефир: Ѡ(т)давай че(ст) звѣтѣзци, слава, го(д)ностъ, вѣрѣ, Нехай егѡ ширитъса мѣжность до Епирѣ (Київ, 1632 *Свх.* 301).

ЕФИОПАНЕ, ЕФИОПАНЕ *мн.* (жители Ефиопії) ефиопи: полегли ефиопане ажъ до счѣтѣ бо стѣрты сѣтъ ѣжъ г(с)дѣ забивалъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 307 зв.).

Див. ще ЕФИОПЫ.

ЕФУДЪ, ЕФУДЪ *ч.* (*евр.* ephod) (верхній одяг еврейських первосвященників) нарамник: Рѣклъ г(с)дѣ до Моисеа...: мѡвъ снѡмъ Израилевымъ, абы мнѣ взѣли пѣрвостъ ѡ(т) ко(ж)дого члѣвка, а то естъ пѣрвості... олівы... // ...и дорогѣе каменье на ѡздобленье ефѣда и подѣра (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв.-102); А та(к) справиль зъ зѡлота, и зо всѣхъ вышеманованы(х) матеріи, нарамникъ и пѡясъ, и слово гѣдное, и рѣзы подъ ефѣдѣ (Там же, 113 зв.).

ЕФФЕКТЪ *див.* **ЕФЕКТЪ.**

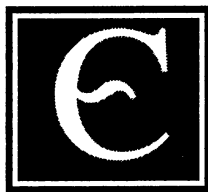
ЕХАТЬ *див.* **ЕХАТИ.**

ЕЧМЕНЬ *див.* **ЯЧМЕНЬ.**

ЕЩЕ *див.* **ЕЩЕ.**

ЕЩО *див.* **ЕЩЕ.**

ЕФИОПЫ, ЕФИОПЫ *мн.* Те саме, що ефиопане: Лѣчь и Потрете еше при Леѡнѣ Исѣирѣ, оурѡженыи зъ агѣры въ стотѣсачной и бѡлей лѣчбѣ, пѣрвѣи Пѣрское плюндрѣютъ царство, пѡтымъ Егѣптъ и Лѣвию, наше(д)ши тежъ и на Индовъ, Сѡіѡповъ и Испѣновъ (Київ, 1627 *Тр.* 682).

Є, Е 1. Сьома літера алфавіту на означення двох звуків [йе] на початку слова і після голосних.

2. Має числове значення: \bar{e} — 5; $\bar{z}\bar{e}$ — 5000, а також значення порядкового числівника "п'ятий" і присл. "по-п'яте": $\bar{n}\bar{a}\bar{s}\bar{i}(x)$ вóйска было $\bar{z}\bar{e}$ а татарского $\bar{z}\bar{p}$ кгдыса потыка́ли (1509-1633 *Остр.л.* 126); село то(л)сты(й) лесъ... пода(ч)ки дають... медѿ \bar{e} каде(й) (1552 *ООвр.З.* 116); А(р)-тыкѿ(л) \bar{e} ѿ со(и)мико(х) поветовы(х) (1566 *ВЛС* 1 зв.); \bar{d} Богаты(и) надъ ѿбоги(х) в школѣ, ничи(м) вышшии не маю(т) быти то(л)ко само́ю надкою... \bar{e} ѿчити да́ска(л) и любити маеѿ дѣти всѣ зарóвно, якъ сыно(в) богаты(х), та(к) и сирóтъ ѿбоги(х) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 3); на мате́рю до лютованя гр(ш) \bar{e} (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 3); Наука \bar{e} : мовиль Христо́сь тому бетѣ́жному чоловѣ́ку (XVI ст. *НС* 31); сы(н) старшѣи запла(л) до(л)гѿ... па(ш)кови зло(т) \bar{e} (Од্রেвова, 1607 *ЦДІАЛ* 37, 16, 11).

ЄВАГГЕЛИСОВАТИ, ЄВАГГЕЛИСОВАТИ *дієсл. недок.* Проповідувати вчення Ісуса Христа: Петро́ святый... во Антиохіи седмѣ лѣт еваггелисовалѣ в Понте (Львів, 1605-1606 *Перест.* 54).

ЄВАЗИЯ *див. ЄВАЗИЯ.*

ЄВАЗЫЯ *див. ЄВАЗИЯ.*

ЄВАНГЕЛИЄ, ЄВАНГЕЛІЄ, ЄВАНГЕЛІЄ, ЄВАНГЕЛИЄ, ЄВАНГЕЛІЄ, ЄВАНЪГЕЛИЄ, ЄВАНГИЛИЄ, ЄВАНГЪЛИЄ, ЄВАНГЕЛЄЄ, ЄВАНГЕЛЄ, ІЄВАНГЕЛИЄ *с. (цсл. евангелиє, гр. εὐαγγέλιον)* 1. Вчення Ісуса Христа: проповедалоса стóе евангѣліє (1489 *Чет.* 48); $\bar{i}\bar{s}$... проповѣдалъ и(м) ев(г)ліє цр(с)твіа (1556-1561 *ПС* 29 зв.); Мы же будем пред очима их, по // Еван-

гелию, прости, глупы и незлобивы (1600-1601 *Виш.Кр.омв.* 162-163); Ап(с)ли вправдѣ оучѣли, и проповѣдали ев(г)ліє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 257); онѣ, першій въ личбѣ и выборнѣйшій... Евангеліє по свѣту разсѣвалѣ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 357); Навѣтъ если бы матка непра(з)дна, за $\bar{x}\bar{a}$ и его ева(г)ліє моу́ч(е)ничество претерпѣла, тѣды бы не то́лько она́ а́ле и младѣне(ц) въ чрѣвѣ еи бѣдѣшій, мѣченико(м) бы zostáлѣ (Львів, 1645 *О тайн.* 14).

2. (*частини Нового Завіту в складі Біблії*) Евангеліє: Иванѣ... исписалѣ стóе евангѣліє (1489 *Чет.* 41); Самже $\bar{x}\bar{s}$ въ ев(г)леи рс(к) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 212); Снѣ Бжій... // тамѣ, мовить Єв(г)-ліє, обачилѣ Трѣбачѿвъ, а́лбо Пищалникѿ(в) (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 12-13).

3. (*церковна богослужбова книга*) Евангеліє: Я... зѣ женою моею..., и зѣ сыномѣ нашимѣ..., надали есмо въ Туровѣ и записали у евангеліи ко церкви Божіей... садѣ съ пасѣкою (1508 *АСД* IV, 1); а естлибы былѣ на тоє имене привилей чийколвек, або ѿписано бѣдет ѿ евангѣлієх, я и потомкови мои..., под князем Василем... того имена... не маєм поискивати (Володимир, 1521 *АС* III, 211); Писано ѿ Мѣльцехъ въ сватомѣ евангелю (Мільці, 1542 *АС* IV, 314); Евангѣліє оксамитомѣ чорнымѣ крыто (Київ, 1554 *КМІМ* I, дод. 7); Сію книгу ншѣ рекѣмую ієва(н)геліє надали на цр(р)ко(в) воскресенія хвѣ (XVI ст. *УИ* 1911/2, 14); ева(н)геліє напресто(л)неє срѣбро(м) ѿправлено (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); Кѣпили сію книгѣ рекомое Евангеліє (Білий потік, 1646 *Паньк.* 10); евангеліє **учителное**,

учителное евангеліе — Учительне евангеліе: князь ку(р)пъски(и) при собе загамова(л)... // ева(н)гелие 8чите(л)ное (Володимир, 1578 ЖКК I, 158-161); тым' 8чителным' Ев(г)ліем' по фатїгах' свѣцкихъ... лати, бѣ(з) похїбы ѡсоблївѣю нагорѡдѡ за то од' Гда // одержишь (Київ, 1637 УЄ Кал. 7-8); **служити евангеліе див. СЛУЖИТИ.**

Див. ще ЄВАНГЕЛИЯ.

ЄВАНГЕЛИКЪ, ЕВАНГЕЛИКЪ, ЕВАНЪ-ГЕЛИКЪ ч. (последовник одного з реформатських вчень) евангелїст, протестант: до новокрещенцовъ и евангеликовъ не ме(е)мъ жадное sprawy (1596 МИВР 67); не тѡе ли ты дети(н)ское м(д)рованїе стра(ж)деши рѡсине. бы(в)шїй бл̄гоч(с)тивы(й) хр(с)тіанинъ пре(ж)де и цѣлом(д)рецъ... ннѣ ѡдетинѣлъ еси, и ра(з)дѣлївса, ѡ(т)стѡпївши ѡ(т) ха... ра(з)дѣли(в)са ннѣ на папе(ж)ника, ев(г)лика, но(во)выкреще(н)ца, и сѡботника (п. 1596 Виш.Кн. 250); где бы прышло до спору, и сами Лютеранове и Евангеликове задали бы имъ неправду, ведючи добре // же о инакъшомъ соборе Флорентейскомъ николи не слыхали (Вільна, 1599 Ант. 913-915); Если бы Прокѡрато(р) Не хотѣ(л) а(л)бо ѡмыла(л),... И не става(л) для того, Ижъ е(ст) Папи(с)та, То 8датися до Євангелицки(х) Прокураторовъ, И такъ для Перестороги мѣти При Папе(ж)нику, И Єва(н)гелика (Львїв, 1609 ЛСБ 421, 3 зв.); По нѣмъ зара(з) повсталь... оучень Єгѡ Калвинъ, и переницоваль надкѡ мїстра свѡего Лютера, которѡю тепѣрь держатъ Зборовый штѡ са называють Євангеликами (Київ, бл. 1619 О обр. 34).

ЄВАНГЕЛИСТА, ЕВАНГЕЛИСТА, ЄВАНГЕЛІСТА, ЕВАНЪГЕЛИСТА, ЕВАГГЕЛИСТА ч. (смп. ewangelista, лат. evangelista) те саме, що евангелистъ: Ев(г)листа поведаетъ якъ хс очистилъ недоужного чл̄ка (1556-1561 ПЄ 41 зв.); лепей зъ Иоаномъ евангелистою // а нижъли съ Церинѣтомъ! (Вільна, 1599 Ант. 609-611); Якже теды ев(г)листа мѡвилъ: всѣ рѣчи пре(з) нѣго сталиса (поч. XVII ст. Проп.р. 137 зв.); Божественный наконецъ Златоустый,

въ бесѣдѣ 18 на розныи з Матѡея евангелисты мѣстца, бесѣдуеть (Київ, 1621 Кон.Пал. 367); Иоаннъ еваггелиста, Учень коханий: от Христа, за опекуна Матце, приданный (Львїв, 1630 Траг.п. 175); поневажъ ѡ нѣй жадной змѣнки Ев(г)лісты стѣе не чїнатъ, ѡписѡючи Рж(с)тво Ха Пана: где тѣлько споминають ѡ Іѡсифѣ Обрѡчницѣ, Пребл̄гословѣнной Паннѣ, Отрѡчати Іис Хр(с)тѣ, Агглахъ и Пастырехъ (Київ, 1646 Мог. Тр. 5).

ЄВАНГЕЛИСТЪ, ЕВАНГЕЛИСТЪ, ЄВАНГЕЛІСТЪ, ЄВАНГЕЛИСТЪ, ЄВАНЪГЕЛИСТ, ЄУАНГЕЛИСТЪ ч. (цсл. евангелистъ, гр. εὐαγγελιστής) 1. (укладач евангелїя) евангелїст: рекль иванъ еванглістъ ѡ дни соудномъ (1489 Чет. 28); пак кто са покѡсит порѡшити нашего дааня и потврѣденя, таковїи да ест проклѣт ѡт г(оспод)а Б(ог)а... // ...и ѡт с(вѣ)тыхъ четири еуангелистов (Сучава, 1520 DBB I, 16); ярмарки два въ рокъ тамъ мети: одинъ на Вознесене Господне, а другїй на день светого апостола и евангелиста Луки у въ осень (Вільна, 1528 АрхЮЗР 5/1, 36); Марко ев(г)листь... Испісаль в римѣ второе ев(г)ліе (1556-1561 ПЄ 128 зв.); приказѡе(м)... дабы еси станѡ(л) до на(з)наченого те(р)минѡ до декретѡ вселенского... на де(н) стѡго ев(г)ліста х(с)ва лѣки (Берестя, 1593 ЛСБ 238, 2); Семое: такъ мовить евангелистъ: принесли къ нему чл̄вѣка нѣмого, што имаѡв бѣса, и выйшовъ изъ него бѣсъ (XVI ст. НЄ 110); Якїй евангелїст так тебе научил, дабы и от сына дух святой походил? (к. XVI ст. Укр.п. 78); Бѣль, мѡвить Ев(г)листь, сынъ егѡ старшїй на селѣ: тѡ ест на нїѡвѣ цнѡтъ вшелѣкихъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 34); в пятокъ на стѡго Ап(с)ла И ев(г)ли(с)та Лѣки Собраня братїи... бело в домѡ ново сѡврѣжено(м) (Львїв, 1644 ЛСБ 1043, 61);

зображення евангелїста на предметах церковного вжитку: ева(н)гелие напресто(л)неє срѣбро(м) ѡправлено на чотыре(х) 8глѣхъ д ев(г)листы позлотисты(х) а посре(д)кѡ таблица (Львїв, 1579 ЛСБ 1033); евангелие адамашкомъ чирвонымъ прикрытое, и распятїе, на рогахъ евангелисты (Луцьк, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 159).

Див. ще ЄВАНГЕЛИСТА.

ЕВАНГЕЛИЦКИЙ, ЕВАНГЕЛИЦКИЙ, ЕВАНЪГЕЛИЦКИЙ *прикм.* (який стосується протестантської віри, протестантизму) евангелістський: Яко быхмо хотѣли вѣру свою православную, а потомъ // евангелицкую выгубит, вси обрядки церкви наше и сакрамента светые, водлугъ стародавнего порядку церкви Восточное -въ ни-во-што обернути (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 115-116); даеъ на прикладъ бискупа Киевського, же, за отнятьемъ вряду, и добра ...отняты, коли до Евангелицкое веры прысталъ (Вільна, 1599 *Ант.* 863); Если бы Прокѣратор(р) Не хотѣ(л)... И не става(л) для того, Ижъ е(ст) Папи(с)та, То вдатися до Евангелицки(х) Прокураторовъ, И такъ для Перестороги мѣти При Папе(ж)нику, И Сва(н)гелика (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 3 зв.).

ЕВАНГЕЛИЯ, ЕВАНГЕЛИЯ, ЕВАНГЕЛИА, ЕВАНГЕЛІА, ЕВАНГЕЛІА, ЕВАНЪГЕЛИЯ, ЕВАНЪГЕЛІЯ *ж.* 1. Те саме, що евангелие у 1 знач.: а онь рекль к нимъ иже и другимъ мѣстомъ... моусимо проповѣдати ев(г)лію (1556-1561 *ПС* 226 зв); ты(и) книги маю(т) быти злучены с пе(р)шими которыи писалъ лука свѣты(и), то е(ст) абы оповедали евангелію (II пол. XVI ст. *КА* 1); апостолу Петру злѣчено евангелію проповѣдати во Іудеи (Львів, 1605-1606 *Перест.* 51); А Сп̄с̄итель нашъ выправдючи на проповѣдъ Ев(г)ліи ст̄ои вчневъ своихъ, такъ ихъ наставлѣетъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 4).

2. Те саме, що евангелие у 2 знач.: Евангелии тры оксамитомъ чорнымъ крыты (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 7); С помістю бж̄ію... дописана естъ пръшаа часть науки книги ев(г)леи ст̄ои з д̄ха ст̄го выложенои б̄гогласнымъ ма(т)ѳеом(м) (1556-1561 *ПС* 123 зв.); великие шкоды въ побраню листовъ,... и въ поскробаню фундушовъ зъ евангелии, намъ... починилъ (Володимир, 1589 *АрхЮЗР* 1/1, 243); Таа ев(г)лиа нн̄шнаа раздѣлае(т)са на три части (Височани, 1635 *УС* №62, 13); Таа ев(г)ліа ст̄аа научаеъ на(с)... аб̄ыс'мо... навер'ноули е(с)мо(с) до ст̄творителя н̄шего ба̄ о(т)ца (I пол. XVII ст. *УС* №91, 25).

ЕВАНГЕЛІЄ *див.* **ЕВАНГЕЛИЄ.**

ЕВАНГЕЛІЄ *див.* **ЕВАНГЕЛИЄ.**

ЕВАНГЕЛІСТА *див.* **ЕВАНГЕЛИСТА.**

ЕВАНГЕЛІСТЪ *див.* **ЕВАНГЕЛИСТЪ.**

ЕВАНГЕЛІЯ *див.* **ЕВАНГЕЛИЯ.**

ЕВАНГЕЛЬСКИ, ЕВАНГЕЛСКИ, ЕВАНГЕЛЬСКИ *присл.* По-християнському, відповідно до християнської віри: Краткословны отвѣт Феодула... против безбожнаго, лживаго, потварнаго и настоящего вѣка погански, а не евангельски мудрующего писання Петра Скарги (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 159);

чесно, правдиво, відповідно до християнської етики: бл̄гословлае(м) и(х) на сие бра(т)ство д̄ховное втве(р)жаючи и(х) ев(г)лскы жи(т) по ап(с)льски(м)... правило(м) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Ознаймую вашу милость, яко от Александрии, повелѣнием святѣйшаго Мелетия патриарха александрийскаго, списанием Исаака иеродиякона, во Святую гору сию скаржино счинение прислася и отвѣщати правду против лжи, без баснословия, риторского ухищрения, просто, евангельски, повелѣся (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 159); благочестно евангельски жити (1603 *АрхЮЗР* 1/VI, 107).

ЕВАНГЕЛЬСКИЙ, ЕВАНГЕЛСКИЙ, ЕВАНГЕЛЬСКИЙ, ЕВАНГЕЛСКИЙ, ЕВАНГЕЛСКИЙ *прикм.* 1. (який стосується евангелія як основи християнського віровчення) евангельський: парасковия оставивше ей все бага(т)ство свое пребываше въ вѣре г(с)а наше(г) і(с)са х(с)а соблюдаючи заповеди его по евангльскомѣ вч̄нню (1489 *Чет.* 60 зв.); обовязали ...путемъ царскимъ евангелскимъ шествовати (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 94); в̄мѣсто за(с) ев(г)льское проповѣди, ап(с)лкое нау́ки, и ст̄ы(х) закона... нн̄ѣ пога(н)скіи оучители,... в дворе(х) х̄а ба̄ владѣю(т) (до 1596 *Виш.Кн.* 261 зв.); Дѣля того дорогое естъ дѣло на суюмъ свѣтѣ,... де естъ проповѣдъ евангелская (XVI ст. *НС* 146); х̄оче(т) т̄ого по тебѣ. абы еси в̄сѣгда ведлоу(г) нау́ки ев(г)льскои пост̄пова(л) (к. XVI ст. *УС* №77, 14); не во словесѣх, а в силѣ учинку живет евангелская правда (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 164); А што противницы мо-

вять, ижъ Сынъ посланъ былъ тежъ и отъ Духа Светого на проповѣдь евангельскую, то маемъ розумѣти по человѣченству, а не по божеству (Вильна, 1607 *Гарм.* 177); а ты, Скарго,... глумиш и до конца поругаеш, ибо смиренных и просто-ту любящих сынов евангельских, языка святаго славенскаго людей, а навет и греческаго, шкалюеш (1608-1609 *Виш.Зач.* 221); Гисторію е(в)глскю оу лоуки стго читаемъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 268); Того мы... зъ теплою Вѣрою, прибѣгнѣти к' нѣмѣ воспѣшѣмоса,... а на добрѣмъ е(в)глскогѣ житіа спровадивши, стѣпы нашѣ на ней непорѣшны абы оутвердѣль (Київ, 1637 *УС Кал.* 115); Нѣвое Ро(ж)дество зъ ч(с)той Панны. Нѣваа надка е(в)глска(а) (Чернігів, 1646 *Перло* 96); **евангелская книга** *див.* **КНИГА**; **евангелское письмо** *див.* **ПИСМО**; **писаніе евангелское** *див.* **ПИСАНИЕ**.

2. (який стосується евангелія як книги) евангельський: д̄ поча(т)ки е(в)льски(х) на золотѣ малеваны(х) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); Абовѣмъ самый текстъ евангелскій самъ презъ себе брѣмѣтъ мовячи (1603 *Пит.* 49); Безъбожны бовѣмъ зъ Епикѣро(м) жывота прышлогѣ вѣкѣ не очекиваючы, вси добра свои, и з оны(м) богачомъ евангелскы(м) тѣтъ выжыти хотатъ (Корець, 1618 *З. Поуч.* 171 зв.); ѡ(т) е(в)льскы(х)слове(с) соло(д)каа вода исхѣди(т) (1645 *УС* №32, 88 зв.).

ЕВАНГИЛИЕ *див.* **ЕВАНГЕЛИЕ**.

ЕВАНГЪЛИЕ *див.* **ЕВАНГЕЛИЕ**.

ЕВАНГЕЛИКЪ *див.* **ЕВАНГЕЛИКЪ**.

ЕВАНГЕЛИСТ *див.* **ЕВАНГЕЛИСТЪ**.

ЕВВУСЪЙЧИКЪ *див.* **ЕВУСЪЙЧИКЪ**.

ЕВВЕЙ *див.* **ЕВВЕЙ**.

ЕВЕЙЧИКЪ *див.* **ЕВЕЙЧИКЪ**.

ЕВЕЯНИНЪ *див.* **ЕВЕЯНИНЪ**.

ЕВИСЪИ *див.* **ЕВИСЪИ**.

ЕВНОМИАНСКИЙ *прикм.* (який стосується однієї з християнських ересей) евномианський: се(го) ра(ди) видѣвшѣ онѣ быти ере(с) евноми-я(н)скую надкою до(с)тате(ч)не надчи(в)ши повелѣхо(м) изврещи таковѣ написаніе и(з) це(р)кве (Велике Берестя, 1594 *ЛСБ* 262, 1).

ЕВНУХЪ, ЕВНУХЪ *ч.* (лат. eunuchus, гр. εὐνοῦχος) евнух: идучи и(м) в дорогу пришли до

нѣкоторой воды и мови(л) евну(х) ѡто вода што(ж) ми заборонае(т) кре(с)титса (II пол. XVI ст. *КА* 43); е(в)нѣ(х), скѣплены(и) члѣкѣ (1596 *ЛЗ* 45); Але якъ малеванихъ на образахъ апостоловъ и святителевъ... зъ усами и зъ бородами ходячихъ видавши, зъ оголенихъ бородъ и усовъ Римскихъ духовнихъ и дивоватися, и насмѣваться мусѣли, видячи ихъ въ постать евнуховъ или скопцовъ претворенихъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 794); Кажѣникъ: Валашаный челоуѣкъ. зри Е(в)нѣхъ, рѣзанаецъ, валахъ (1627 *ЛБ* 52).

Див. ще **ЕНОХЪ**.

ЕВРЕИ *мн.* (еврей ч.) (*цсл.* евреи, гр. Ἰβραῖος) еврей: ап(с)лъ павель вначалѣ епистоліи своеи ко еврео(м) пише(т) многочастне и многообразне (Заблудів, 1568 *УС* №552, 1); ап(с)лъ паве(л) тогѣ(ж) оучитъ евреѣ(в) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 230); Три тежъ были ѣ евреевъ ереси. Ессѣи. Фарїсеи, и Саддѣкеи (Київ, 1627 *Тр.* 11); И на ѣншо(м) мѣсцѣ къ Евреѣ(м), гла(в): аї. Безъ вѣры же невозможнаа ре(ч) оугодити Бгѣ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 904); Свѣдѣцтво того(ж) ап(с)ла приточѣ. Абѣвѣ(м) та(к) до евреѣ(в)... мови(т): мїръ имѣйте (серед. XVII ст. *Кас.* 97 зв.).

ЕВРЕЙСКИ *присл.* По-еврейському: Александриа. евре(и)ски, Но: Гнѣво(м) запале(н)е, аѣо забороне(н)е (1627 *ЛБ* 174).

ЕВРЕЙСКИЙ, ЕВРЕЙСКИЙ, ЕВРЕЙСКИЙ, ЕВРЕЙСКИЙ, ЕВРЪЙСКИЙ, ЕВРЕЙСКЪ *прикм.* Еврейський: рекльъ яки(м) къ женѣ своеи анне. призови чистые дѣвице, дочкы еврѣиские (1489 *Чет.* 17 зв.); Домовъ подъ мѣщанскимъ присудомъ замковымъ какъ християнскихъ такъ и еврейскихъ 243 (1552 *РЕА* II, 26); тамъ былъ и напись, на(д) нимъ написаны(и) писмены грецкыми... и евре(й)скими [аѣо жидовскимѣ] то есть црѣ жидовскыи (1556-1561 *ПС* 328); Таже и штампѣ ѡ(т) рѣкъ евре(и)скїи искупити (Львів, 1589 *ЛСБ* 120); Жалу(ю)ся... на г(с)дна гедеѡна еппа лвовского и(ж) ми великую не(з)но(с)ную бѣдѣмъ ѣчини(л),... мене члѣка рода евре(й)ска новохр(с)тиянина будѣчего не по ѣчитѣ(л)ству хр(с)тия(н)скомѣ мучи(в) (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136,35, 1); не Господ там стоит в еврейской

Быблей, але Егова (Вільна, 1600 *Катех.* 25); **Ω(т)** Єврейскаго, Греческаго же и Латїнскаго, и **ω(т)** іныхъ Языковъ, начынающаа Имена Свойственнаа (1627 *ЛБ* 169).

ЄВРЕЙЧИКЪ ч. Еврей: если кѡпишь неволника еврейчика, бѡде слѡжилъ **с̄** лѣ(т), семого **ω(т)** иде волный дармо (серед. XVII ст. *Хрон.* 98); Коли тобѣ бѡдетъ проданыи братъ твой еврейчикъ або евреянка, а слѡжить тебѣ бѡдетъ **с̄** лѣтъ. семого рѡкѡ волны(м) егѡ выпѡстишь (Там же, 153).

Див. ще **ЄВРЕЯНИНЪ**.

ЄВРЪПИНА *див. ЕВРЪПИНА.*

ЄВРЪПИНА *див. ЕВРЪПИНА.*

ЄВРЕЯНИНЪ, ЄВРЕАНИНЪ ч. 1. Еврей: Кды найсилнѣйшій **ωнъ** зо всѣ(х) евреяниновъ **црѣ** и пр(о)ркѣ двѣдъ замѡкъ сїонскый... обварова(л), невисѣе, котѡрые та(м)же замкнѣные воеваны были, мѡчно и спанале себе боронїли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 228).

2. Вл. н.: гедѡ(н) болоба(н)...//...василия евреянина... з мѣста выволо(к) (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 1-1 зв.).

Див. ще **ЄВРЕЙЧИКЪ**.

ЄВРЕЯНКА, ЄВРЕАНКА ж. Еврейка: коли ихъ **црѣ** каралъ, мѡвили: Не сѡтъ евреянки якѡ егїптанки жоны: бо сѡми оумѣють бѡбитъ, и пѣрвѣй родѡтъ нїжли прїдемъ до нїхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.); Коли тобѣ бѡдетъ проданыи братъ твой еврейчикъ або евреянка, а слѡжить тебѣ бѡдетъ **с̄** лѣтъ. семого рѡкѡ волны(м) егѡ выпѡстишь (Там же, 159).

ЄВРЕАНИНЪ *див. ЄВРЕЯНИНЪ*.

ЄВРЕАНКА *див. ЄВРЕЯНКА.*

ЄВРЪ *див. ЕВРЪ*.

ЄВТІХІАНЕ *див. ЕВТИХІАНЕ.*

ЄВУЛЪОВАНЪ *див. ЕВУЛЪОВАНЪ*.

ЄВУСЕИ *див. ЕВИСѢИ.*

ЄВУСЕЙЧИКЪ *див. ЕВУСѢЙЧИКЪ*.

ЄВФОНІА *див. ЕВФОНІА.*

ЄВХАРИСТІЯ, ЄВХАРИСТІА, ЄВХАРИСТІЯ, ЕВХАРИСТІЯ ж. (*гр. εὐχαριστία*) (*обряд причастя у християнській церкві*) евхаристія: Евхаристія, то есть Тѣло и Кровь Хрыстова (Вильна, 1608 *Гарм.* 192); Если бы ты(ж) той хлѣ(б), за Евхарис-

тію розѡмѣ(л), певне жебы ты(ж) не премѡлчалъ былъ и кѣлиха (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 239); Лѣчь якѡи бы лѡски истинный хрїстїанинъ поживѡючи Евхаристїи **стои**, набывалъ; Сѡмъ Гдѣ выразиль тѣми слѡвы (Київ, 1639 *МІКСВ* 215); Евхаристїа ест' особы хлѣба и вина выражающыя на(м) тѣло и крѡвь Хвѣу (Львїв, 1645 *О тайн.* 37); Дла того абѡвѣмъ и Снѣ Бжїй впрѡдѣ нѣжели стѣю Евхаристїю своѣмъ подѡлѣ Оучникѡмъ,... нѡги ихъ оумѣлѣ и ѡтерѣ: абѣсмы и мы чїстымъ оумѣсломя,... старѡлиса такъ великихъ и вышшеѣмныхъ оучастниками сстѡтиса (!) дарѡвъ (Львїв, 1646 *Жел.Сл.* 4 зв.).

ЄВХАРИСТИРИОН ч. (*гр. εὐχαριστήριον*) подѡка, вдѡчність: Евхаристїрион албо, вдѡчность (Київ, 1632 *Євх.* 291).

ЄВХИТЫ *мн. (визнави однієї з ересей)* евхити: А то Авгѡстїнъ стѣй на завстыжѣнїе Геретикѡвъ названыхъ Евхитѡвъ, (котѡрые того хотѣли, абы ѡнѣ прѡцѣ рѣчныхъ, ѡнѣ слѡва Бжѡго проповѣди не было, енѡ абы **ω(т)**правовѡно млтвы) такъ записалъ (Київ, 1634 *МІКСВ* 313).

ЄВХОЛОГІОНЪ ч. (*гр. εὐχολόγιον*) (*церковно-богослужбова книга, яка містить тексти таїнств, освячень та вказівки щодо їх проведення*) Требник: выдрѡковати казалемъ... Книгѡ, названѡю Евхолѡгїонъ, тѡ есть, Молитвослѡвъ; а звѣкле Требникъ (Львїв, 1645 *Жел.Тр.* 3).

Див. ще **ЄВХОЛОГІЯ, ЄВХОЛОГІЄ**.

ЄВХОЛОГІЯ, ЕВХОЛОГІЯ ж. (*гр. εὐχολόγιον*) те саме, що **евхологїонъ**: чытайтежь собѣ "Евхологїя", то есть "Требникъ" Греческїй; а тамъ обачыте, яко се тое миро великое посвещаетъ (Вильна, 1608 *Гарм.* 194); Знѡйде(ш) бѡвѣмъ в' тѡй Книзѣ порѡдное **ω(д)**правовѡне стѣыхъ седм' Таїн' Церкѡвны(х), **ω(д)** Ха Пна чере(з) Ап(с)лѡ(в) стѣыхъ Церкви стѡй православнокаѡлїческой подѡное, з' грѣцки(х) Евхологїй и старѡдавны(х) рѣкописаныхъ словѣнски(х) Требникѡ(в) вычерпленое (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 5 зв.).

Див. ще **ЄВХОЛОГІЄ**.

ЄВХОЛОГІЄ с. (*гр. εὐχολόγιον*) те саме, що **евхологїонъ**: нехай хто хѡчетъ знѡсить грѣцкїи рѣкописаныи Евхолѡгїа, и нѡши Рѣскїи, знѡй-

деть неомысленно в' оныхъ, единойствно збодѣ, ѿ дѣйстви и оуживаню Бж(с)твенныхъ седми Таинъ Црквны(х) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 4 зв.).

Див. ще СВХОЛОГІЯ.

ЕГДА, ЕГДА *стол. (цсл. егда) (з'єднує частини складнопідрядного речення)* 1. *(приєднує підрядну частину часу до головної)* а) *(уживається для окреслення одночасності дії) (без співвідносного слова у головній частині)* коли, в той час як: и ег(д)а докон'чаль іс словеса сіа дивовалиса народове ѿ наоучені егѡ (1556-1561 *ПС* 41); тоу(т) са вѣ(м) оустріаши(ш) и речешъ, я(ко) оучнці хѣ егда и(м) рѣклъ. я(к) неоудо(б) богатіи вни(й)дѣ(т) в' цр(ст)во нб(с)ное (п. 1596 *Виш.Кн.* 239); Почто бо ангели тебе не вмолили, егда з сатаною себе ѡ(т)лѣчили (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 106); Ег(д)а речѣтъ црѣ; прійди блгословеннаа ѡблюбѣницо моа,... Війди с прахѣ: повстанъ с тѣни смѣртнои (Чернігів, 1646 *Перло* 159);

(із співвідносними словами зарась, тогда у головній частині) коли, в той час як: Егда пакъ в'зросла былина и пло(д) оучинила тогда са оуказаль и коуколь (1556-1561 *ПС* 62); егда начаша ровы копати для заложенія фундаменту, тогда бури, громи, блискавици встали, не даючи дѣла начати (1580 *Спис.* 6); Тим же власне способом... церковь Христова скоро по вознесеніи господа бога и спаса нашего Иисуса Христа на небеса, егда проповѣдь евангельская во всю вселенную излияся и протече, зарас от стихий миру суетную мудрость и разум, ошупавши, повергла и изгнала (1608-1609 *Виш.Зач.* 205); Егда же оувидитъ зміа, и вѣдѣ из' оустъ его исходѣщю: тогда заразомъ възлѣтѣеть на высотѣ бго-раздѣміа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 61);

б) *(уживається для окреслення послідовності дії) (без співвідносного слова у головній частині)* коли, після того як: егда паки ѡживеть, ввержена же бывши х(с)ва мѣчнице парасковія оу темницю (1489 *Чет.* 63); егда пришель вечеръ рекль господарь // винограда к' пристав'никоу своему призови робот'никовъ и заплати имъ (1556-1561 *ПС* 86-86 зв.); егда Хр(с)тосъ ѡ(т) мртвыхъ вставши пекло збѣрилъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 13);

ѣ четве(р)тихъ вратехъ; в' цр(с)твѣ Нб(с)номъ, егда оуслышите ѡній гласъ радо(ст)ный Гда своего: Гдѣ рече, Прійдѣте кѡ мнѣ; блгословенніи сынѡве ѡ(т)ца мѡего... при четвѣртихъ вратехъ позбѣдѣтъ страху, и трѣпетѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 119 зв.);

(із співвідносним словом тогда у головній частині) коли, після того як: тог(д)а бѣдете видѣти ца(р)ство вла(с)тела вѣка сего,... егда покрывало дшевное дебе(л)ство(м) пло(т)ски(м) приваленое, на смѣрти са ва(м) ѡ(т)крыеть (1598 *Виш.Кн.* 307 зв.).

2. *(приєднує підрядну частину умови до головної) (без співвідносного слова у головній частині)* коли, якщо: егда тѡе вложіли на него братѣа, абы шо(л) до самаріи, чомоу якъ старѣйшій ихъ не вѣмѣра(л)са с того, але заразо(м) // тамъ иде(т) якъ посланецъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 93 зв.-94); е(г)да се гѣ бѣ ѡмл(с)тиви(т) аби се то(г) лѣта до съвршенія приближила ѡ что и повторе га ба ѡ то проси(м) (Сучава, 1599 *ЛСБ* 330); Постѣла, глаголѣтса, егда лѡже постлано е(ст) (1627 *ЛБ* 89); егда розорит'са глінааа халѣп(а), тѣла нашегѡ, Палаць маемоу в' Нбѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 128 зв.);

(із співвідносним словом тогда у головній частині) коли, якщо: Егда же истинна восияет, тогда мечтание лжи, якоже дым от вѣтра, исчезнет (1588-1596 *Виш.Кн.* 139); Егда ѡ(т)лучи(т)са го(р)шее тог(д)а лу(ч)шему съвокупи(т)са нѡлюбве ра(ди) заповѣде(и) бжии(х) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 181);

(уживається у вставних реченнях з умовним значенням) коли, якщо: Вопросы латинника, папу, или кардынала... и коего-либо латинского рода человекѡа, егда ся случит кому от православныхъ с ним в бесѣду внийти, да даст исповѣдание своея вѣры, како вѣрит (1588-1596 *Виш.Кн.* 129); А не то(л)ко ко блг(д)ти дѣа стго привѡдчи(х) пора(д)ка(х) мѣры, если ва(с) вопрошѣ ѡ(т)повѣдити ми не мѡжете, але и ѡ(т) ты(х) па(т) теле(с)но ѡзаконѣны(х) степенѣ(й), ѡ не выпо(л)неню и(х), егда ва(с) вопрошѣ, соромѣтиса бѣдете (1598 *Виш.Кн.* 272); Бо что же бы нам за полза до вас пристав-

ши и соединившися (егда ся не спасемо) была!
(1608-1609 *Виш.Зач.* 206).

ЕГИПТІАНИНЪ *див.* **ЕГИПТЯНИНЪ.**

ЕГИПТЧИКИ, ЕГИПТЪЧИКИ, ЕГИПЧИКИ

мн. Египтяни: которое имя стосуе(т)се з ымене(м) хамовы(м) (бо египтъчики хама хато(м), а дрѣгие хамоно(м) зва(ли)) (1582 *Кр.Стр.* 27); потопись Египчиковъ в мѣри (Вильна, 1627 *Дух.б.* 80); Образъ сѣдїи оу Египтчиковъ, былъ бе(з) бчїй (Львїв, 1646 *Ном.* 6).

Див. ще **ЕГИПЧИЦЫ.**

ЕГИПТЯНИНЪ, ЕГИПТЯНИНЪ, ЕГИПТАНИНЪ, ЕГИПТАНЫНЪ, ЕГИПТІАНИНЪ, ЕГИПАНИНЪ *ч.* Египтянин: дѣло же есть подобно. ихъ(ж) дѣлѣ моисѣи египтянина оубиль (1489 *Чет.* 57 зв.); то(т) хто кри(в)ди чини(л) бли(ж)нему отогна(л) его мовечи хто(ж) тебе по(с)тави(л) кнѣзе(м)... на(д) нами. або ма хочешъ забити яко є(с) вчора заби(л) еги(п)тянина (II пол. XVI ст. *КА* 34); Мойсея единого противъ Фараона и противъ всѣхъ египтян послал (Львїв, 1605-1606 *Перест.* 48); сажѣвки, чрѣвоные мѣра, ...грѣшны(х) и трѣдовѣты(х) ѿ(т) проказы оульчѣють, а египтанъ потоплѣють (поч. XVII ст. *Проп.р.* 194 зв.); Приѣздили до Володимера отъ розныхъ... народовъ послове... кождый зъ нихъ вѣру и законъ свой залецаючи, якъ то: Махометаны, Египтяне, Арапове (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 973); Плѣчь тотъ великій є(ст) египтанѿ(м), и для того(ж) названо є(ст) има мѣсца оногѿ, Плѣчь Египтѣ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 11); Потѣмкове, и всѣ Египтѣне, Горкое выпѣщали зъ внѣтра нарекане (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 6); Тѣ смо дотѣль все описали; абѣсмѣса не здали комѣ що опѣстїти зъ стороны габѣтѣ еги(п)тїанѿвъ (серед. XVII ст. *Кас.* 8); Той тежъ забиль мѣжа египтянина, мѣжа годногѿ подивенѣа копые в рѣцѣ маючогѿ (серед. XVII ст. *Хрон.* 278).

ЕГИПТЯНКА, ЕГИПТАНКА *ж.* 1. Египтянка: коли ихъ црѣ караль, мѣвили: Не сѣтъ еврѣанки якѿ египтанки жоны (серед. XVII ст. *Хрон.* 78).

2. *Вл. н.:* Тыє мощи... в гебаново(м) кїѿ(т)ци были... запечатованые... стѣго Іакова пе(р)сенина... марїи Египтя(н)ки (Львїв, 1637 *Инв.Усп.* 23).

Див. ще **ЕГИПТАНЫНА.**

ЕГИПТАНИНЪ *див.* **ЕГИПТЯНИНЪ.**

ЕГИПТАНКА *див.* **ЕГИПТЯНКА.**

ЕГИПТАНЫНА *ж.* Те саме, що египтянка: Египтанѣна: ѿтрапѣнаа (1627 *ЛБ* 202).

ЕГИПЧИКИ *див.* **ЕГИПТЧИКИ.**

ЕГИПЧИЦЫ *мн.* (*стп.* egypczycy) те саме, що **египтчики:** хамъ... снѣ(в) ималь четѣре(х). пѣрвы(и) гоусть. ѿ(т) которого идоу(т) мѣринове... втѣрїи снѣ мизраинъ, ѿ(т) котора(г) // еги(п)чїцы (Львїв, поч. XVII ст. *Хрон.* 9-9 зв.).

ЕГИТЪ *див.* **ЕГИТЪ.**

ЕГИФАЛЬ *див.* **ЕГИФАЛЬ.**

ЕГКОМІА *див.* **ЕГКОМІА.**

ЕГУМЕНЪ *див.* **ИГУМЕНЪ.**

ЕГЪНЯ *див.* **ЯГНЯ.**

ЕГИПАНИНЪ *див.* **ЕГИПТЯНИНЪ.**

ЕДА *част.* (*цсл.* еда) (*питальна*) (*уживається в риторичному питаннї для вираженнѣ вневненостї в протилежнїй вїдповїдї*) хїба, чи: да что радиса рѣгає(ш) изъ слѣда скѣрбѣнаго ко животѣ вѣчномѣ, еда ты что добро твори(ш). на пѣти простра(н)но(м) и погїбе(л)но(м) стоячи. еда бѣ... //... на твое черево сластолюбївое... гледи(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 227-227 зв.).

ЕДАМАШКА *див.* **АДАМАШКА.**

ЕДАМАШКОВЫЙ *див.* **АДАМАШКОВЫЙ.**

ЕДАНАДЦАТЬ *див.* **ЕДИНАДЦАТЬ.**

ЕДАТИ *див.* **ѢДАТИ.**

ЕДАТЬ *див.* **ѢДАТИ.**

ЕДВАБ *див.* **ЕДВАБЪ.**

ЕДВАБНИЦА, ЕДВАБНИЦА *ж.* Шовкова тканина; вирѣби з шовку: плотенка сребрнаго то є(ст) тафты штучка а... А едwabни(ц) рѣбко(в) шту(ч)ки в (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 23 зв.); песчїстаа дорога є(ст) песокъ заслепляє(т) ма ѿзми тѣю едwabницѣ которою тварѣ закрыєшь ѿ(т) пескѣ и ѿ(т) слонца (к. XVI ст. *Розм.* 37); едwabницы и бавелницы тонкїе... до церкви братское належати мають (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 508); Є(д)wabница чи(р)воная, злото(м) и сїбромъ претыканая тая ся заживає(т)... на заслоны (Львїв, 1637 *Инв.Усп.* 71).

ЕДВАБНИЧКА *ж.* Невелика шовкова завїса: двѣ є(д)wabнички... до образѣ празничного на-

ле(ж)ные бѣло пасковатые (Львѣв, 1637 *Инв.Усп.* 68 зв.).

ЕДВАБНОЗЛОТЫЙ *прикм. (про тканину) (витканый із шовкової і золотої ниток)* шовково-золотий: Епетрахи(л) аксамиту че(р)вонодрѣкованого з' пасамано(м) е(д)вабнозолоты(м) (Львѣв, 1637 *Инв.Усп.* 54).

ЕДВАБНЫЙ, ЕДВАБНЫЙ, ЕДЪВАБНЫЙ, ЕДВАБЪНЫЙ, ЯДВАБНЫЙ *прикм. (про виробу з шовку)* шовковый: е(р)ма(к) белы(и) мура(в)ски(и) со шнурами чо(р)ными е(д)ва(б)ными (Київ, 1501 *ЦНБ II* 21039, 1); также от всех едвабных речей и злотоглавов,... от копы по три гроши (Вильна, 1563 *ПККДА II*, дод. 556); поя(с) ядвабны(й) з мѣшкомъ (Володимир, 1585 *ЖКК I*, 271); побрал ...седло пралатское, фаленьдишомъ чорнымъ крытое, с френѣдзлею чорною едвабъною (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР I/VI*, 654); ферезыя... зеленая... с петлицами едѣвабными (Київ, 1635 *ЛНБ II* 4060, 105); кошу(л) едвабны(х) две (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

Див. ще **ЕДВАБОВЫЙ**.

ЕДВАБОВЫЙ *прикм.* Те саме, що **едвабный**: в друго(й) скрине... чепцо(в) мура(в)ски(х) е(д)вабовы(х) чо(р)ныхъ чотыри (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921, 6 зв.).

ЕДВАБЪ, ЕДВАБЪ, ЕДВАБ, ЕДВАБЪ *ч. (стч. hedváb, стп. jedwab)* 1. (*шовкова нитка*) шовк, едwab: кошу(л) коле(н)ски(х) е(д)вабо(м) и бе(л)ю шиты(х) ѿ(с)мь (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 30); кошулекъ фла(м)ски(х) зъ едwabо(м) чо(р)нымъ ше(ст) кошуле(к) коле(н)ски(х) невышиваны(х) двана(д)це(т) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921, 6 зв.); пограбили..., хустокъ едwabомъ шитыхъ, зе злотомъ и бѣлю (Володимир, 1597 *АрхЮЗР I/VI*, 137); въздуховъ кытайки белое два, единъ шитый злотом и сребром и розным едwabом (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР I/VI*, 295).

2. (*шовкова тканина; виробу з шовку*) шовк, едwab: чирвоный едwab, коштовал осмь копъ грошей литовских (Житомир, 1585 *АрхЮЗР 8/III*, 446); Шолкъ: Едwabъ (1627 *ЛБ* 158); Тогдѣ роскажетъ Сщѣнникъ, абы взълъ той, который маеть

бѣти ѿчѣщенъ, двѣе пташатъ..., Едwabѣ кармазінового и Изѡпѣ (Київ, 1637 *УС Кал.* 692); Найдете... дита пеленами повѣито,... а люде его в е(д)ваба(х) в аксамита(х) в' злотоглава(х) и в ло(ж)ка(х) коштовны(х) шѣкаю(т) (1645 *УС №32*, 275); оучинишь и заслѡнѣ... з кармазины кротъ фарбованого и з бѣлого едwabу крѣчѡного робѡтою гафтѣрскою (серед. XVII ст. *Хрон.* 104).

ЕДВАБЪНЫЙ *див.* **ЕДВАБНЫЙ**.

ЕДВАБЪ *див.* **ЕДВАБЪ**.

ЕДВАБЯ, ЕДВАБЕ *с. 1.* Те саме, що **едwabъ** у 1 знач.: за ермак блакитный люонский зъ шнурами едwabю черленого,... три копы грошей (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР 8/VI*, 184); кошѣлекъ пя(т) коле(н)скихъ зъ едwabемъ (Володимир, 1585 *ЖКК I*, 272); Плащѣница на бѣломъ гатласѣ... Товѣлны(й) плѡте(н)ныхъ ро(з)нымъ шитя(м) едwabя(м) и(з) бляшками (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА I-1*, 258); Одна хѡстка... е(д)вабемъ вышиваная (Львѣв, 1637 *Инв.Усп.* 69).

2. Те саме, що **едwabъ** у 2 знач.: влапили на ры(н)ку слу(г) няко(го) пна Зале(с)кого,... продаючи е(д)вабе ро(з)ные (Володимир, 1608 *ТУ* 244); Вѣне(ц)... на дрѣтѣ зелены(м) е(д)вабямъ ѡбиты(й) (Львѣв, 1637 *Инв.Усп.* 13 зв.).

ЕДЕМСКИЙ *див.* **ЕДЕМСКИЙ**.

ЕДЕМЪ *див.* **ЕДЕМЪ**.

ЕДЕНАЙЦАТЬ, ЕДЕНАЙЦЯТЬ *числ.* Одинадцять: И того вши(т)кого выноси(т) деса(т) золоты(х) безъ едена(и)цати гро(шии) (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 20); становных веприй пять, старыхъ самицъ еденайцятъ (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР I/VI*, 298).

Див. ще **ЕДИНАДЦЯТЬ, ОДИНАДЦЯТЬ**.

ЕДЕНЕ *див.* **ЪДѢНЄ**.

ЕДЕНЪ, ЕДЕНЪ, ЕДЕНЬ, ЕДЕН *числ.*

1. (*кількість із 1 одиниці*) один: повинны будемъ тобѣ на твой грош еден десет грошей нагородей нагородити (Кременець, 1597 *АрхЮЗР I/VI*, 122); придамъ тежъ еденъ штибрь не венце(й) (к. XVI ст. *Розм.* 29 зв.); апостоль писанный на десту еденъ (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР I/VI*, 296); И за Еде(н) разъ звоненя до Слѣжбы Бжеи вазена(м) Ѡкрѣтне, И виною... Карѣтъ (Львѣв, 1609

ЛСБ 421, 1 зв.); в еденъ часъ див. ЧАСЪ; ни еденъ волосъ з головы спасти не можетъ див. ВОЛОСЪ; о еденъ Бокъ станути див. СТАНУТИ;

у знач. ім. (окрема особа із сукупності подібних) один: тѣи з жалю великого по своѣмъ ω(т)ци. мѣчно до двѣрѣ добывалиса. а добывшиса прибѣвши еденъ и оударивъ владыкѣ бартою (1509-1633 Остр.л. 130 зв.); безъ жадного вонпѣна еденъ албовѣмъ которы(и) ми виненъ естъ обѣцаль ми дати грѣши (к. XVI ст. Розм. 66 зв.); не тѣлько еденъ з ни(х) за правдѣвого... маѣтъ на(м) быти роздѣны(и) але обѣдва (поч. XVII ст. Проп.р. 219 зв.); а кто бы ихъ порушыл... то нарече(т)ся яко еде(н) ω(т) разбойни(к) и грабите(л) стѣхъ бѣжыхъ (Шанброн, I пол. XVII ст. Свещ.Кат. 52); еденъ друго́го — (взаемно) один другого, один одного: и тогда пого(р)ша(т)са и(х) мно́го и еде(н) дрѣго́го вы́да(ст), и зненавидитъ еде(н) дрѣго́го (Вильна, 1596 З.Каз. 25); еденъ другому — (взаемно) один одному, один другому: кажды(й) з насъ ѡзна(й)мити мае(т) еде(н) дрѣгомѣ контрактъ при концѣ шести лѣтъ (к. XVI ст. Розм. 69); Мы Братѣа црковная немощнѣ(й)шаа... в ѣдно(м) ярмѣ послѣшания хва тягнѣчи, и еде(н) дрѣгомѣ помагаючи и заровно працѣючи двоѣко на(д) иныхъ бо(л)ши(й) ѡвоцѣ в ви(н)ници Хво(й) дчинити (Луцьк, 1624 ПВКРДА I-1, 57); еденъ за едного — один за одного: Пленѣпоте(н)цию... Мы всѣ восполь еденъ за едного Наро(д) ро(с)ки(й) релѣи кгре(ц)кое Мещане И Пре(д)мещане Подаемо Посланцо(м) своимъ (Львѣв, 1609 ЛСБ 421, 1); еденъ самъ див. САМЪ.

2. (який за числовим значеннямъ відповідає кількісному числівнику 1) один: Еде(н) ездита сѣль за трѣмою прикрѣвса. а дрѣгѣи пытае(т). а тѣй ω(т)поведае(т) ω(т) ты(х) кѣстей (1509-1633 Остр.л. 131 зв.); коне(и) два еде(н) сивы(и) а дрѣгѣи плѣснивы в та(р)нополи вроны(и) е(с)тъ (Львѣв, 1592 ЛСБ 1037, 11); два бовѣмъ были Воево́ды. и еденъ зъ нѣхъ вправдѣ zostалъ збѣрити царствѣющее мѣсто а дрѣгѣй ω(т)шѣль на Болгары воева́ти (Киѣв, 1627 Тр. 667).

4. У знач. займ. (вказівний) (такий самий, то-тожний) один: Тѣй же зѣмны(й) и Нѣ(с)ны(й): и дочасны(й) и зѣвше бѣдѣчѣй... Бѣ и Члѣкъ: вѣ обѣихъ досконалы(й). еденъ вѣ двоухъ, и вѣ обѣихъ еде(н) (Киѣв, 1625 Сур.Сл. 126 зв.); Еднакъ не телѣснымъ нѣакимъ выображенѣемъ, еденъ бовѣмъ вѣзрѣсть и лѣта всѣ мѣти бѣдѣтъ (Киѣв, 1627 Тр. 39).

5. У знач. займ. (неозначений) один, якийсь, котрийсь: еденъ Арапинъ, идѣчи до дѣмѣ своѣго,... оустрѣлилъ Пр(с)тѣю Бѣѣ вѣ колѣно (Киѣв, бл. 1619 О обр. 27); еденъ зъ оучѣныхъ повѣдѣлъ; Смѣху речъ годнаа,... Стражничѣй алѣбо Выглад(ч) слѣпѣй, Оучителъ глѣпѣй (Львѣв, 1645 Жел. Тр. 6); Еденъ зъ давны(х) ω(т)цѣ(в) стѣхъ, Читѣлѣникѣ ѡсѣщенный, запытѣный бѣдѣчи ω(т) дѣча своѣго: Якъбы кто налѣпшей оупростова́ти моглъ житѣе свое на свѣтъ? (Львѣв, 1646 Жел.Сл. 2).

Див. ще **ЕДИНЪ, ОДЕНЪ, ОДИНЪ.**

ЕДЕНЪЕ див. **ЪДѢНЄ.**

ЕДЕНЪ див. **ЕДЕНЪ.**

ЕДЕНЪЕ див. **ЪДѢНЄ.**

ЕДИН див. **ЕДИНЪ.**

ЕДИНАДЕСАТЫЙ числ. Одинадцѣтый: и прише(д)ши та(м) оныи которыи были о единадесатой годинѣ прише(д)ли. вѣзали по пѣнезю (1556-1561 ПЄ 86 зв.).

Див. ще **ЕДИНАДЦѢТЫЙ.**

ЕДИНАДЦѢТЫЙ, ЕДИННАДЦѢТИЙ, ЕДИНАЙЦѢТЫЙ числ. Одинадцѣтый: В котѣро(м) ..., часѣ, же са Едѣ(н)на(д)ца(т) разъ Хс... Оученикомъ своѣмъ оуказалъ... Четвѣртымъ разѣом(м) десѣти Ап(с)ломъ... Пѣтый разъ Едѣнна(д)цѣтемъ Ап(с)ломъ (Киѣв, 1637 УЄ Кал. 221); Едина(д)цѣтаа звѣзда значѣтъ;... тѣло оувелбе(н)ное (Чернигѣв, 1646 Перло 165); Мѣ(с)ца октоврѣя дня единайцѣтого. Пристѣпилъ Хмелнѣцкѣй герѣштѣ Козацкѣй, и Тогай Бей... з великими войсками своими поде Лѣвѣвъ (Львѣв, 1648 УЄ №5, 125 зв., Покр.з.).

Див. ще **ЕДИНАДЕСАТЫЙ, ОДИНАДЕСАТЫЙ, ОДИНАДЦѢТЫЙ.**

ЕДИНАЦѢТЬ див. **ЕДИНАДЦѢТЬ.**

ЕДИНАЦѢТЬ див. **ЕДИНАДЦѢТЬ.**

ЕДИНИЙ див. **ЕДИНЫЙ**.

ЕДИНАДЦАТЬ, ЕДИНАДЦАТЬ, ЕДИНАДЦАТЬ, ЕДИНАЙЦЯТЬ, ЕДИНАЦЯТЬ, ЕДИНАЦАТЬ, ЕДАНАДЦАТЬ числ. (назва числа 11) одинадцать: Личба единь, два, три, чтыри..., деса(т), едина(д)ца(т) (к. XVI ст. Розм. 60 зв.);

(кількість із 11 одиниць) одинадцать: на возе... было: ше(ст) по(с)таво(в) сукна муравьского, ... кругъ поесовъ оксами(т)ны(х), едана(д)цать локоть, две копе шапокъ (Житомир, 1583 АЖМУ 60); за одинацять дошо(к) по стыры (!) шелюги да(в) я(м) (Львів, 1594-1595 ЛСБ 1041, 6 зв.); Вѣдай напре(д) котрый е(ст) кроу(г) лѣны, и до крѣга приложи единаца(т) (Острог, 1612 Час.Табл. 316); гриць сы(н) федора... дѣ(л)ницѣ зновѣ выкѣпи(л) ѡ(д) ти(м)ка филипового за зло(т) едина(и)ця(т) (Одрехова, 1614 ЦДИАЛ 37, 2, 23 зв.); В котѡро(м) чотырдесяти днѣй, часѣ, же са Еди(н)на(д)ца(т) разѣ Хс... Оученикомъ своѣмъ оуказалъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 221);

у складі складених числівників: папѣж молѣтвѣ нѣакѣюсь // зложѣвши пре(д) образо(м) Панны мрѣи в' со(л)ницѣ малѣованной, з' ѡ(т)пѣстами на лѣтъ едина(д)цать тѣсачѣй мѡвити приказалъ (Київ, 1621 Коп.Пал.(Лв.) 30-31).

Див. ще **ЕДИННАДЕСАТЬ**.

ЕДИНАЙЦЯТЫЙ див. **ЕДИНАДЦАТЫЙ**.

ЕДИНАЙЦЯТЬ див. **ЕДИНАДЦАТЬ**.

ЕДИНАКО присл. Те саме, що **еднако** у 1 знач.: Стаа востѡчнаа црковъ и захѡднаа по тѣсаци лѣтъ чѣтыры посты... ѡбходити са звѣкли, единако соблюдали (Київ, 1621 Коп.Пал.(Лв.) 26).

ЕДИНАКЪ ч. 1. (единий син) одинак, одинець: Иночадый: и, Единорѡдный: Единороженный, або единак' (1627 ЛБ 49); не може(т) быти та(ж)шій жалъ, яко гды снѣ ѡмре(т) а до того едина(к) (Височани, 1635 УЄ №62, 102); Гды оуже были принаты, ... кѣліаами ро(з)двоено ихъ: абы ѡтѣць... собѣ не вспоминалъ... же... zostалъ му кѣ потѣсь... снѣ его единакъ (серед. XVII ст. Кас. 49).

2. Чернець, монах: Инокъ единый, единец': едина(к), особлівы(й), особліве(ц), выбѡрны(й) (1627 ЛБ 48).

Див. ще **ЕДИНОКЪ**.

ЕДИНАЧКА, ЕДИНОЧКА ж. 1. (едина дочка) одиначка: коли са ворочалъ ефай до масфѣ домѣ своего, выбегла противъ емѣ единочка дочка егѡ... бо не мѣлъ ины(х) дѣтей (серед. XVII ст. Хрон. 183).

2. (та, що не має сім'ї, рідних) одиначка: я ѡпоуцѡнаа нѣколи(с) единачка, ... я бѣ(з)дѣтнаа и вдова (поч. XVII ст. Проп.р. 128).

3. (про душу) едина, неподільна: хѡчь дѣша единачкою ѣсть, многіи е(д)накъ члѡнки маѣть (Вільна, 1627 Дух.б. 149).

ЕДИНАЧОКЪ, ЕДИНАЧОКЪ ч. (единий син) одиначок: Кды... бѣ всемогѣчій любѡвь... авраамовоу ѡбачи(л) ижъ емоу единачка снѣ своего ісаака ѡфѣровати хотѣлъ... мѡвилъ... ро(з)широу сѣма твое јако звѣзды нѣ(с)ныа (поч. XVII ст. Проп.р. 21 зв.); Яко гдѣ бы котѡрой ма(т)цѣ маючой сына единачка пе(н)кного, мѣдрого... пришлоса его погresti (Вільна, 1627 Дух.б. 173).

ЕДИНИТИСЯ, ЕДИНИТИСЯ дієсл. недок. Еднатися, ѡб'єднуватися: мы тежъ, глупая Русь, вашего костела разума... не хотим и на ваше жродло поганских наук, ... не лакомимося и единитися от благочестивые вѣры (в прелестную)..., не можем (1608-1609 Виш.Зач. 207).

ЕДИНИЦА, ЕДИНИЦЯ ж. (цсл. единица) (щось едине) едність: monos, единица (1642 ЛС 272).

(про Святу Трійцю) (неподільність) едність: А вѣра Кафолицкая ѣсть таа, Абыхмы единого Ба в' Тр(о)ци, и Тр(о)цѣ в' единици чтѣли и хвалили (Київ, бл. 1619 Аз.В. 106); Прѣйми пре(д)вѣчнаа Тр(о)це прѣстаа и единице, сѣ малѡе зѣрно (Чернігів, 1646 Перло 170).

ЕДИНКОВЫЙ прикм. Одиничный. ◊ **единкова** личба див. **ЛИЧБА**.

ЕДИННАДЕСАТЬ числ. Одинадцать: Єв(г)ліа чта(т)са ѡ(т) пне(д)лка, по пѣци. иже е(ст) стѣго дѣа, ажъ до па(т)ка по въз(д)виженїи, // ч(с)тнѣго кр(с)та. ѡб'ходи(т) же са в се(д)мица(х) се(д)мнѣнадесать и(х) же оубо еди(н)надесать не(д)лѣймоу(т) (1556-1561 ПЄ 2-2 зв.)

Див. ще **ЕДИНАДЦАТЬ**.

ЕДИНАДЦАТЫЙ див. **ЕДИНАДЦАТЫЙ**.

ЕДИННАДЦАТЬ див. **ЕДИНАДЦАТЬ**.

ЕДИННЫЙ див. **ЕДИНЫЙ**.

ЕДИНО¹, **ЕДИНО**, **ЕДИНО** присл. (цілісно, неподільно, спільно) **едино**: **едино** оубо части имѣли княза (1489 *Чет.* 29 зв.); нѣ(ст) прочее Ізде(й) ни еллинъ,... нѣ(ст) **любомѣдръ**, ни невѣжа, но вси смы **едино** (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 58);

разом: Таковая ли ти истинна проповѣдь во началном верху от Иоанна: "Отче, да будут вси **едино**, яко же мы **едино**" (1600-1601 *Виш.Кр. отв.* 160).

ЕДИНО², **ЕДИНО** част. Лише, тільки, **едино**: сесь члѣвкъ... хлѣбъ же свой и вариво даеъ оубогимъ. по вса дни. и не тоже **едино**. но и ѿ(т) тѣла его смрадъ исходитъ безчислено (1489 *Чет.* 3); Тое все вам, православным, споминаю и вѣдати даю, абы есте знали, каким способом тая скаржина книжка овде зашла и что за причина о отвѣтѣ на оправдание благочестия и не **едино** радение от нас,... было (1608-1609 *Виш.Зач.* 208); в' Церкви бовѣмъ стѣй Восточной, **едино** причащѣніе Тѣла и Крѣве Спсѣителя нашоѿ Іис Х҃а... //...быти знаемо (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 5-5 зв.).

ЕДИНОБОЖЕСТВО с. Едність, нероздільність Трійці — Бога-Отця, Бога-Сина, Бога-Духа святого: Хвалачи бл(с)вачи Єго ве(с)поль з' ѿ(т)цем' и стѣмъ дхѣмъ **единобо(ж)ство**. **едино** мощь и госпо(д)ство. которомъ належитъ. вше-лакаа слава, честь и по(к)лонѣ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 308).

ЕДИНОВИДЕНЬ прикм. Однаковий з вигляду: вода... //...**единовѣ(д)на** бѣдѣчи, розмаѣтыѣ скѣтки выдаеъ... огѣнь **единовѣден'** ест', а... грѣеъ, палитъ, сѣшит'... свѣтитъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 261-262).

ЕДИНОВИДНО, **ЕДИНОВИДНО** присл. (цсл. **единовидно**) постійно, однаково: Но не истинна сие. Сия бо, **единою** водруженна и утвержденна, вѣчно и неподвижно пребывает и в // основани неотмѣнном и **единовидно** стоит (1588-1596 *Виш.Кн.* 134-135).

ЕДИНОВЛАДСТВО, **ЕДИНОВЛАДЪСТВО**, **ЕДИНОВЛАДЬСТВО** с. (*смп.* *jednowładstwo*) **единовладдья**: бы(л) всѣ крайны и дѣлѣ(с) по(д)

мощь свою, и въ мона(р)хию а(л)бо **единовла(д)ство** приве(р)нѣ(л) (1582 *Кр.Стр.* 80); Иисусъ Христосъ въ церкви Своей хотелъ метъ **единовла(д)ство** або монархию, абы одинъ всего догледаль и рядиль (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 250); але того не признаваю абы то злѣпанье едности и еднанье з римскими папежами кѣ по(д)пѣрѣ **единовла(д)ства** костѣльного римскихъ папѣжѣвъ по-тагѣтиса могло (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 150); кгда са спираемо не вѣдаю ѿ якѣсь маѣтности, стѣраемоса набывѣати якоесь славы,... кгда не вѣдаю якогось **единовла(д)ства** пышныѣ гербы выставляемо (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 30); Тѣй Мономах' Всеволодови(ч)... Кнѣзства Русскіи розбръваныи знѣвѣ дѣлностью своєю в' едно спойль и злѣчиль, и до **единовла(д)ства** постѣромѣ привѣль (Київ, 1623 *МКСВ* 69).

Див. ще **ЕДИНОВЛАСТИЕ**, **ЕДИНОВЛАДСТВО**, **ЕДНОВЛАСТІЕ**.

ЕДИНОВЛАДЦА, **ЕДИНОВЛАДЦЯ**, **ЕДИНОВЛАДЦА** ч. (*смп.* *jednowładca*) те саме, що **едновластникъ**: неслоушне дѣписъ доводъ беретъ кѣ оказанью того, же петръ стѣй былъ **единовладцею** косте(л)нымъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 104 зв.); Аза(з) не в' Римѣ стѣромъ и в' самомъ то(м) котѣрый на тотъ часъ кролеваль и пановаль на(д) мѣстами, пере(д) **единовла(д)цами** и преложѣными Арцыкаплѣнами и надчѣте(л)ми, кгда не тѣлько во всѣкой дхѣвной Филосѣфѣи и котѣрѣю называють свѣцкою на(д)деръ досконале квітнѣли и здѣбилиса бѣѣ на сватшій мѣстѣ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 225); Петръ названъ... тымъ именемъ, для того, ижъ былъ умоцненнымъ, а не ижъ бы зоставаль Церкви **единовладцею** (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 411).

Див. ще **ЕДИНОВЛАСТЕЛЬ**, **ЕДИНОВЛАСТНИКЪ**.

ЕДИНОВЛАСТЕЛЬ ч. Те саме, що **едновластникъ**: римскій папѣжъ ест'... пастыремъ и головою преложенымъ и **единовластелемъ** (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 92).

Див. ще **ЕДИНОВЛАДЦА**, **ЕДИНОВЛАСТНИКЪ**.

ЕДИНОВАСТІЄ с. (цсл. единовластие) те саме, що **единовладство**: Тые такіє чотыри замкнѣна за доводами нашими в' прѣшлы(х) двѣхъ роздѣлехъ противъ единовла(с)тїю ω(т) дѣпїса змышленомъ приточными, з власныхъ... слѣвъ его вынікають... прѣто(ж) и тепѣрѣ члѣнки цркви бжеї на томъ же одномъ единовластїи хвѣ,... приставаіти могѣтъ и мають (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 108 зв.).

Див. ще **ЕДНОВЛАДСТВО, ЕДНОВАСТІЄ.**

ЕДИНОВАСТНИКЪ ч. Те саме, що **единовластникъ**: мимо наоукѣ писма стго... петра единовластнико(м) црковны(м) называе(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 95).

Див. ще **ЕДИНОВАДЦА, ЕДИНОВАСТЕЛЬ.**

ЕДИНОВОЛНИКЪ, ЕДИНОВОЛНИКЪ ч. (*визнавецъ монотеїзму — еретицтва, яке визнавало в Ісуса Христа тільки волю*) монотеїст: Іоанъ Зонара... о той ереси единоволниковъ вспоминаючи,... // ...не пишеть о жадныхъ епископахъ, которыи бы апеловати мѣли до Риму (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 613-614); Тогды бовѣмъ выбѣрне на Монофелїты, то є(ст) прѣтивъ Единоволникомъ Ерети́комъ поста́вившиса, еще Мнїхомъ прѣстымъ бѣдѣчи, Кліросѣ Цркви Кω(н)стантінопѣлскої причтѣнъ бываєт' (Київ, 1627 *Тр.* 620).

Див. ще **ЕДИНОВОЛЦА.**

ЕДИНОВОЛЦА ч. Те саме, що **единоволникъ**: в Семо(м) СТѣ,... бѣль Шѣсты́й все(н)скїй Сѣборъ... прѣ(з) Царя Константіна Бородатого зложѣный на еретики Монофелїты, то єсть единовѣлци (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 137).

ЕДИНОВѢРНЫЙ *прикм.* Одновѣрний: Кгды(ж) та(к) неба(ч)не спросне..., на за́чные осѣбы... и на всю вовець речъ пѣсполїтѣю обоїхъ нарѣдовъ кгрецкихъ и рѣски(х) и їныхъ всѣхъ имъ едіновѣрныхъ,... баченѣа мѣти не хотѣлъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 6).

ЕДИНОВѢТВНИЙ *прикм.* Який має одну вїтку, гїлку: monoclonus, единовѣтвни(й), неросохвяти(й), билища че(р)ная (1642 *ЛС* 272).

ЕДИНОГЛАСИЄ, ЕДИНОГЛАСИЄ с. (цсл. единогласие) (*вираження спільної волї*) одностай-

ність, однодушність: послѣди же, егда гордостїю окраден еси и возбужал, померк и потемнѣл, от единогогласия братскаго отсѣклся еси и возбужал,... любов братскую и равенство занебрегл еси (1588-1596 *Виш.Кн.* 139).

ЕДИНОГЛАСНЕ, ЕДИНОГЛАСНЕ *присл.* (цсл. единогогласнѣ) те саме, що **единогогласно**: дай ми простую вѣру..., голым и сущим писанием апостол преданую и от перваго собора изображенную, купно с папою вашим... единомудрне и единогогласне отригнутую и исповѣданую (1588-1596 *Виш.Кн.* 130); Не в' їншїй цѣль и конѣць: ено абысмы всѣ единогодшне, единого мѣсл'не, и единогогласне славачи Бга..., могли и оумѣли дати справѣ вшелѣкомѣ // любопытномѣ, а особлїве Іновѣрцевї, ω вѣзнано и стѣлости Вѣры нашої Правослѣвной (Львїв, 1646 *Зобр.* 2 зв.-3).

ЕДИНОГЛАСНО, ЕДНОГЛАСНО *присл.* (цсл. единогогласно) 1. Те саме, що **единогогласно**: правовѣрний единогогласно. прѣстѣе пѣние боу всылаю(т) (1489 *Чет.* 76 зв.); но всѣ единогогласно ω(т)повѣли яко никѣли не вѣдаемо... нї о единой винѣ братѣства сего (Львїв, 1591 *ЛСБ* 155); всѣ единогогласноу заспѣваїмо емѣ, заплещѣмо рѣкѣми, и выкрыкаїмо... гѣлосомъ радости (Київ, 1637 *УС Кал.* 193).

2. Однозначно: И Исаак в словѣ о отреченїю мира равно и единогогласно о сем глаголет (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 242).

ЕДИНОГЛАСНЫЙ, ЕДИНОГЛАСНЫЙ *прикм.* (цсл. единогогласный) одностайный, однодушный: Досыть нам вѣдати о собѣ и о своих нам единогогласных и присных! (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 162); только потреба начинья, а по нашему, сосуда духу святому, иж бы ис тебѣ, Скарго, из твоего костела..., лукавых бѣсов молитвою повыгонял и очистил тебѣ и других, тебѣ ровных и единогогласных, тогда бы еси правду навѣк (1608-1609 *Виш.Зач.* 223).

ЕДИНОГЪ ч. (*про предметї*) (*той, що має одну ногу*) одноногий, -ого: monopodium, единогогъ (1642 *ЛС* 272).

ЕДИНОДНЕВНЫЙ *прикм.* Одноденный. ◊ червь единогодневный *див.* **ЧЕРВЬ.**

ЕДИНОДРЕВНИКЪ ч. Судно, виготовлене з суцільного дерева: Хагáнь,... море... окрѣтами напóлнилъ з' єдного дѣрева в'дóлжъ оучинѣными, (и длá того Єллінскимъ діалѣкто(м) Монóксила, тó є(ст) єдинодрѣвники назывáютсá) (Київ, 1627 *Тр.* 659).

ЕДИНОДУШНЕ присл. (цсл. єдинодоушьнѣ) те саме, що єдинодушно: Не в' йншій цѣль и конѣць: єно áбысмы всѣ єдинодѣшне, єдино мѣс'лне, и єдиногласне слáвачи Бгá..., могли и оумѣли дáти спрáвѣ вшелáкомѣ // любобѣтномѣ, а ѡсоблѣиве Іновѣрцеви, вѣзнаню и стáлости Вѣры нáшей Правослáвной (Львів, 1646 *Зобр.* 2 зв.-3).

ЕДИНОДУШНО присл. (цсл. єдинодоушьно) одностайно, єдинодушно: Сйá же всá... вси єдинооумно и єдинодоушно положѣхомъ, и записáхом (Львів, 1614 *Вил.соб.* 21); А гдá Бгá всѣ єдинодѣшно..., просѣмо, абы óнъ на жáтвѣ свою подóбного семѣ дѣлáтєла послáти намъ рáчилъ (Вильна, 1620 *См.Каз.* 26 зв.); засѣ(в)шы тєды зарáз кождо (!) на своє(м) мѣсци и рáдили... и згодили сá всѣ єдинодушно на ты(х) п̄ чєтыро(х) стá(р)шы(х)... вєспо(л) маю(т) прòвѣдоваты сумою цє(р)ковною на вше(л)ки(й) пожыто(к) цє(р)кви (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 69).

Див. ще ЄДИНОДУШНЕ.

ЕДИНОДУШНЫЙ, ЕДИНОДУШНЫЙ, ЕДИНОДУШЬНЫЙ прикм. (цсл. єдинодоушьныи) єдинодушный, одностайный: єдинодѣшно(й) братии ѡ х(с)є цє(р)ковно(й) храма вспєниá пр̄ч(с)тòє бѣы,... Благословєниє бгá ѡ(т)цá, и млтвы мои пр(с)ныи ѡ вá(с) (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213); Рáдовалємся... во умѣ рáзмышляючє... нєрáздѣльный звязокъ зкупєня свyтòго брáтского сєрцємъ спòєный афєктъ з которòго зá єдинодушнымъ вáшихъ милостєй нєпорушòномъ зástáвляю сє зá цєрковъ Бòзкую,... винница Христòвá, тò єсть Брáтство милосєрдѣя, годный овоць з сєбє выдáváлá (Київ, 1644 *КМПМ* II, 288).

ЕДИНОЖЕННИЙ прикм. Одиношлюбный: топоgаm(us), єдиножє(н)ни(й) (1642 *ЛС* 272).

ЕДИНОЗРАЧНЫЙ прикм. (постійний у поглядáх, думкáх) нєзмінний: члѣвкѣ... В постѣпкáхъ и пожитїи своѣмъ, нє єсть єдинозрáчны(й) и встáвѣчны(й) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 2).

ЕДИНОИМЕННОСТЬ ж. Одиноменність: Ак-рѣды... єдиноимє(н)но(ст) зѣлїю Гáдь пти(ч)ныхъ рáзлѣчна рбдá (1627 *ЛБ* 173).

ЕДИНОИМЕННЫЙ прикм. Одиноменний: Прѣзи... зѣлá. áбо трáвá, єдиноимє(н)нá сáрá(н)чє, бб нá тѣю цвѣ(т) єи подòбє(н) (1627 *ЛБ* 103).

ЕДИНОИСТНЫЙ, ЕДИНОИСТНЫЙ прикм.
1. Те саме, що єдиноистотный: Вѣрую... во єдиногòго Господá Исусá Христá Сынá Божѣя, єдинородного, от Отцá нáрожденного прєдѣ всѣми вѣки єдиноистного Отцу, прєзъ которòго всѣ рєчи сугъ ровєнь отцу окрòмъ родитєлства (1603 *Пит.* 21-13); Дх̄ СТ̄ый... // ѡ(т) Ѡ(т)цá прòисхòдáчїй, а свòй Снòви нáзванный я́ко єдиноистный (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 127-128).

2. Одиностайный, єдинодушный: хто хòчєть знòсити грѣцкїи Рѣкописáныи Євхòлòгїá, и нáши Рѣскїи, знáйдєть нєѡмѣлне в' óныхъ, єдиноистнѣю згòдѣ, ѡ дѣйствии и оуживáню Бж̄(с)твєнныхъ сєдми Тáинъ Цр̄ковны(х) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 4 зв.).

Див. ще ЄДИНОИСТНЫЙ.

ЕДИНОИСТОТНЫЙ, ЕДИНОИСТОТНЫЙ прикм. (про Трїйцю) (який становить одну истоту) єдиносуцный: Сїхъ всѣхъ, цр̄ковїю хвою имєннѣю: котѣрїи прáво вѣрѣютъ вѣ стòую нєрá(з)дѣлїмѣю и єдино истòтнѣю тр(о)цѣ прєстòую (Почáїв, 1618 *Зєрц.* 43); Зáпрáвды Бгòслòвско вѣзнáвєть Цр̄ковъ, и Снá бѣгтїи Ѡцѣвскимъ, и Ѡцá Снòвскимъ, áбòвѣ(м) єдиноистòтнє сѣ(т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 263); Всєгò того прєвѣчный Бг̄ъ и ѡ(т)цѣ нáдчитъ нáсь ст̄ымъ и живòтврáщємъ єдиноистòтнымъ свòй(м) Дхò(м) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 920).

Див. ще ЄДИНОИСТНЫЙ, ЄДИНОИСТНЫЙ.

ЕДИНОИСТОТСТВО с. (про Трїйцю) єдиносуцність: Тáкъ ты(ж) и кгды вѣзнáвємъ Дхá бѣгтїи Ѡцòвского и Снòвского, єдиноистòтство згòлá з' обѣмá словáми зарòвнє впрòвжáємъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 264).

ЕДИНОКА ж. Черница, монашка: Инокїна: Мòнáхá, мнїшкá, чєрнїцá, áбо єдинòкá (1627 *ЛБ* 48).

ЕДИНОКЪ ч. Те саме, що єдинакъ у 2 знач.: Инокъ:... монахъ,... Чернѣць,... единокъ, або ѳеди-нѣный,... Пѣстынни(к) роздѣтиса мѡжетъ (1627 ЛБ 48).

ЕДИНОКИЙ прикм. Дружный, одностайный: Бра(т)ство Лѳѡвское... и Бра(т)ство рогатиньс-кое... бл̄гословлаемъ, зоставѣючи кѡждое слѡво в мѡци здпѡльно(й) хотячи мѣти и инѣде вѣз-де Бра(т)ства тѡкие единокіе (Берестя, 1590 ЛСБ 144).

ЕДИНОЛИСТЪ ч. Назва рослини: ceratia, единоли(ст) зело (1642 ЛС 118).

ЕДИНОМИСЛЕНЪ див. **ЕДИНОМИСЛЕНЪ**.
ЕДИНОМИСЛНИКЪ див. **ЕДИНО-МЫСЛНИКЪ**.

ЕДИНОМУДРЕННЫЙ, ЕДИНОМУДРЕН-НЫЙ прикм. 1. (який має спільні погляди) однодум-ний: Тогда... толко братья равные и единомуд-ренные папы римские с восточными патриархами были (1600-1601 Виш.Кр.отв. 187); Христолюбивому братству лѳѡвскому и прѣчимъ братіямъ, еди-номудреннымъ и единомысленнымъ,... и еликим до зрака очес сие писание приникнет, Иоанн русин, реченно Вышенский,... от Христа Спаса спасения алчет и вседушно молит (бл. 1610 Виш.Посл. Лѳ.бр. 232).

2. У знач. ім. Однодумецъ: Да вижу, нѣсть до-стоин Епифанія, абовѣмъ тому духу со всѣмъ произволениемъ сердца и мысли покорился и вѣчне с своими единомудренными записал (1600-1601 Виш.Кр.отв. 161).

ЕДИНОМУДРЕНО, ЕДИНОМУДРЕНО присл. Однодумно, однодушно: И сии убо едино-мудрено прошли слѣдъ тѣснаго пути (1615-1616 Виш.Поз.мисл. 238).

Див. ще **ЕДИНОМУДРНЕ**.

ЕДИНОМУДРНЕ, ЕДИНОМУДРНЕ присл. Те саме, що **единомудрено**: дай ми простую вѣру соборное... церкви, голымъ и сущимъ писаниемъ апостолъ преданую и от перваго собора изображенную, купно с папою вашимъ благочестивымъ единомудрне и единоголасне отригнутую и испо-вѣданую (1588-1596 Виш.Кн. 130).

ЕДИНОМУДРЪСТВОВАТИ дієсл. *недок.* (цсл. единомудрѣствовати) дотримуватися одна-ковихъ поглядів, переконань: Кгдыжъ ѳнѣяти зъ нѣми единомѡдрѣствуютъ (!), Всѣхъ подбити подъ владзѣ папѣ ѳсилдуютъ (Київ, 1622 Сак.В. 46).

ЕДИНОМУЖИЦА ж. (цсл. единомужица) жінка, що має одного чоловіка: горлиця оуподоблюса. поустыне любвици и единомужици (1489 Чет. 150).

ЕДИНОМИСЛЕНИКЪ, ЕДИНОМИСЛЕН-НИКЪ ч. Однодумецъ: ерей со единомысленики своими на соборе... былъ со стѣми ѡци посполе (1489 Чет. 352); И прожно за собою Аѳанасія потегаете и иншихъ его единомыслениковъ (1603 Пит. 18).

Див. ще **ЕДИНОМИСЛНИКЪ**.

ЕДИНОМИСЛЕННО присл. Однодумно, од-ностайно: Якъ есмы зроздѣвши судили с писа-нѣя вашего которое единомысленно со всѣми пи-шучи ко намъ имена свое послали есте... просечи насъ абы есмо вамъ тое пустоты ваше покрепла-ли (Берестя, 1590 ЛСБ 142).

Див. ще **ЕДИНОМИСЛНЕ, ЕДИНО-МЫСЛЬНО**.

ЕДИНОМИСЛЕННОСТЬ, ЕДИНОМИС-ЛЕННОСТЬ ж. Однодумність, одностайність: Тѣмъ дрѣжанямся Христа устережется вшеля-кихъ шатанскихъ самоволокъ, которые онѣ... для ошуканя людского поставилъ: зъ одное сто-роны — злую во злыхъ речахъ згѡду становити, зъ другое стороны — добрую згѡду и единомыс-ленность скинемъ споровъ и сектъ рвати и псо-вати хотячи (1603 Пит. 25).

Див. ще **ЕДИНОМИСЛИЕ, ЕДНО-МЫСЛЬНОСТЬ**.

ЕДИНОМИСЛЕННЫЙ, ЕДИНОМИСЛЕН-НЫЙ, ЕДИНОМИСЛЕНЪ, ЕДИНОМИСЛЕНЪ прикм. 1. (який має спільні погляди, думки) одно-думный, одностайный: тѣмъ болѣе и(х) х̄с̄ словесы и оучѣніе(м) свои(м) оукрѣпитъ в' вѣре единомыс-лены(х) бѣти (Заблудів, 1568 УЄ №552, 1 зв.); Если... не есть единомыслен в здравомъ и // чис-томъ исповѣдании правое, соборное... церкви вѣ-ры, таковой во истинну живо и вѣчне умер (1600-

1601 *Виш.Кр.отв.* 168-169); Двох братий единомысленных, в иноческий чин вшедших, диявол,... друг на друга разгневи (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 194); Далѣй... повѣдаю, жъ мы обудву приѣмуемо..., которыхъ споры до вѣры нѣчого не належать. Въ той абовѣмъ Игнатій и Фотій згодны и единомислны были (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 745).

2. У знач. ім. Однодумецъ: вы многие соборища чините и единомысленныхъ на злое ко собѣ избираете (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142).

Див. ще **ЕДИНОМЫСЛЬНЫЙ**.

ЕДИНОМЫСЛИЕ, ЕДИНОМЫСЛИЕ, ЕДИНОМЫСЛІЕ с. (*цсл.* единомыслие) те саме, що **единомысленность**: пишемо к тобѣ и заповѣдаемо, и дабы еси нѣ в че(мъ) нѣ ко единомѣ проти(в)ного што мови(л) во лвовѣ бѣдѣчемѣ бра(т)ствѣ и единомыслию на голова(х) ихъ бѣлюбиа и на потребнѣиши(х) родѣ люде(м) бѣлгоче(с)тивы(мъ) в которы(х) бѣгъ почивае(т) (Львів, 1587 *ЛСБ* 89); А кто бы в братствѣ и(х) въ единомыслии не хотѣлъ жити. тѣи да не имѣють власти въ всемъ строеніи церковнаго братства (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); то бы и тая хула пала на апостолы, которые в согласии и згодѣ единомыслия были (1608-1609 *Виш.Зач.* 214).

Див. ще **ЕДИНОМЫСЛЬНОСТЬ**.

ЕДИНОМЫСЛНЕ, ЕДИНОМЫСЛНЕ *присл.* (*цсл.* единомыслнѣ) те саме, що **единомысленно**: Нехай винують... папежа Римского, который заровно единомыслне и одною душою зъ Фотіемъ на таковыхъ же символу того профанаторовъ проклятство учинилъ! (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 736); Не в' іншій цѣль и конѣць: ено абѣсмы всѣ единопѣшне, единомысл'не, и единогол'асне славачи Бѣга..., могли и оумѣли дати справѣ вшел'акомѣ // любопытномѣ, а особливе Іновѣрцевѣ, ѿ вѣзнаню и ст'алости Вѣры нашої Православної (Львів, 1646 *Зос.* 2 зв.-3).

Див. ще **ЕДИНОМЫСЛЬНО**.

ЕДИНОМЫСЛЬНИКЪ, ЕДИНОМЫСЛЬНИКЪ ч. (*цсл.*единомыслньникъ) те саме, що **единомысленикъ**: идѣ оуважаѣти и строфовѣти еп(с)па, оного и з ни(н) (!) прѣчи(х) его единомысл'нико(в) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 202); Не протѣвъ тебѣ

бовѣмъ то ѣсть ѿ прѣм(д)рый Фебдоре, але протѣвъ Николаѣа и егѣ единомысл'нико(в) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 193); Григорій папѣж Гі: со своїми единомысл'ники и похлѣбци в' наша оуже лѣта вѣмислилъ нѣвый // календа(р) (Київ, 1621 *Кон.Пал.(Лв.)* 27-28).

ЕДИНОМЫСЛЬНЫЙ *прикм.* (*цсл.* единомысл'ныи) 1. Те саме, що **единомысленный** у 1 знач.: **Единообразны(й)**: **Единомыслны(й)**, згодлѣвый (1627 *ЛБ* 35).

2. Те саме, що **единомысленный** у 2 знач.: Люциферъ з' своїми единомысл'ными з' вл'асною волѣ свѣеи ст'алса злѣмъ и кл'амцею (Львів, 1646 *Зобр.* 9).

Див. ще **ЕДИНОМЫСЛЬНЫЙ**.

ЕДИНОМЫСЛЬНО, ЕДИНОМЫСЛЬНО *присл.* (*цсл.* единомысл'но) те саме, що **единомысленно**: посланца мое(г) до вси(х) любве(й) ваши(х) шлю..., просачи, абы есте... вси коло такового несогласиѣа и явного падениѣа це(р)кве х(с)ве ѿ(т) нечестивы(х) вторы(х) вл'иянисто(в), совокл'пивши са единомысл'но, намовити са рачили (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213); благословляем... сему вышней менованому единачестно и единомысл'но и правоверно жити водлугъ в'законенія светое... церкви (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 9).

Див. ще **ЕДИНОМЫСЛНЕ**.

ЕДИНОМЫСЛЬНОСТЬ ж. Те саме, що **единомысленность**: о которомъ кипріанъ пишеть, же на него вса личба споль бискѣповъ по всемъ свѣте згодною единомысл'ностью позволила (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 130).

Див. ще **ЕДИНОМЫСЛИЕ**.

ЕДИНОНАДЕСАТЫЙ *числ.* Одинадцятий: Сѣ(т) тѣды тѣи ѿцѣве Іоаннъ и Пѣтръ... з' которы(х) едны жили на исхѣдѣ дес'атого ст'а, а дрѣгѣи в' единонадесато(м) стѣ, яко з' Хронологіи дорачовѣтиса мѣжемъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 284).

Див. ще **ЕДИНАДЦАТЫЙ, ОДИНАДЕСАТЫЙ, ОДИНАДЦАТЫЙ**.

ЕДИНОНАЧАЛІЕ с. (*цсл.* единоначалие) **единоначальність**: Хотачи дѣпейсѣ тѣмъ бѣлшей рѣмского папѣжа звѣрхность оказѣти, а едѣнона-

чальїе цр̄ко(в)ное емоу приписати, ижъ еп̄(с)кпи зо всего хр(с)тіан'ств(а) до рїмѣ сѣдїтиса ω(т)-зывѣли, иже есть о томъ правило цр̄ковное написано, а в' роускихъ прѣвила(х) ст̄ыхъ ω(т)цѣвъ найденое, за шїрѣю правдѣ оудаеъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 135).

Див. ще **ЕДИНОНАЧАЛСТВО.**

ЕДИНОНАЧАЛНИКЪ ч. Единоначальник: чомѣ жадномѣ якъ единоначальникъ не росказѣеть, але иншихъ и слоухаетъ, и такъ са з ними обходи(т) яко з равными (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 93 зв.).

ЕДИНОНАЧАЛСТВО с. (*цсл.* единоначальство) те саме, що **единоначальїе**: а тоу(т) оуже томѣ роздѣлови в' которо(м) са показало же единоначальство цр̄ковное, петра стого в' писмѣ стомѣ фѣндаментѣ не маеъ, кончачи двое свѣдо(ч)ство (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 95 зв.).

ЕДИНОПРАВНО *присл.* (*цсл.* единоправно) вѣдповѣдно до единого уставу, единих моральных засад: Братства же... чинъ по всѣхъ еп̄(с)кїяхъ в' епархїи митропѣліи нашеи... единоправно в' всѣ(х) мѣстѣ(х) при цр̄ква(х) бѣти ѡхваляемо и бл̄(с)вляемо вѣдлѣгъ дѣкретѣ... патрїарха (Берестя, 1591 *ЛСБ* 188).

ЕДИНООКІЙ *прикм.* Одноокий: берлошкїи, единошкїи, слѣпїи естесмы, а ѡто ω(т) прѣшеи рождества годїны,... ѡчи гоумбрами ѡбтажѣные маючи выхѣдимо (поч. XVII ст. *Проп.р.* 190).

Див. ще **ЕДИНООЧИЙ, ЕДНООКИЙ.**

ЕДИНООЧИЙ *прикм.* Одноокий. ◊ **единоочий** *зубрѣ* *див.* **ЗУБРЪ.**

Див. ще **ЕДИНООКІЙ, ЕДНООКИЙ.**

ЕДИНОПЕРСОННЕ *присл.* Одноособово: Не маешъ ли дѣсытъ ω Николаю на ѡсторѣгѣ не ѡблѣ(д)нои Бг̄ословїи згромажѣніе такъ... многихъ... Ѡцѣвъ Котѣрыи ѡповѣдають з' Ѡца единоперсѣнне похѣдачѣго с(т). Дх̄а, абысь з' ними гѣденъ бѣлъ,... хвалїти в' нб(с)номѣ Іер(с)лімѣ Ѡца поча(т)кѣ не маючѣго (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 293).

ЕДИНОПОХОДНЫЙ *прикм.* (*про Трїйцю*) який мае спїльне, одне походження: Дх̄ с(т). рѣве(н) бѣдѣчи во все(м) Ѡцѣ и Снѣ, самъ ѡнъ похѣдачѣ(м) спѣсобо(м) ω(т) Ѡца самѣго походи(т).

Прѣто(ж) и единопѣходное похѣжѣніе истѣтне называеъса, и то власность его есть велми призвоїтаа (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 200).

ЕДИНОПРИРОДНЕ *присл.* Природним спѣсобо(м): И з'ѣднѣніе зайсте їстностью вѣдаеъ, ажебы выпѣщати единопѣродне персѣнѣ мѣлъ, жадною мѣрою нѣгде не спѣминаеъ, анѣ причїною бѣти Сна не оукѣзѣеъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 263).

ЕДИНОРОГЪ ч., *мїфол.* Однорїг: unicornis, единорогѣ (1642 *ЛС* 417).

Див. ще **ЕДНОРОЖЕЦЪ, ИНОРОГЪ.**

ЕДИНОРАЗУМИЕ с. (*цсл.* единоразоумїе) згода, еднїсть: какже нїне единоразоумїемъ пожихомъ в' мѣсте семѣ, также вмѣсте и моуку прїтерпѣ(м) ω(т) безаконны(х) сїхъ (1489 *Чет.* 141 зв.).

ЕДИНОРОДНОСТЬ ж. Спїльне, одне походження: якъ единорѣднїй ω(т) Ѡца самѣго и самѣ рѣжѣнымъ спѣсобо(м) рѣдїтѣся, и власность его есть единорѣ(д)ность: Также и Дх̄ с(т). рѣве(н) бѣдѣчи во все(м) Ѡцѣ и Снѣ, самъ ѡнъ похѣдачѣ(м) спѣсобо(м) ω(т) Ѡца самѣго похѣди(т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 200).

ЕДИНОРОДНЫЙ, ЕДИНОРОДЪНЫЙ, ЕДІНОРОДНЫЙ *прикм.* (*цсл.* единороднїи) 1. (*який е единым сином або единою дочкою, одинаком, одиначкою*) единороднїй, еднїй: Имѣя дщѣрь единородную (1489 *Чет.* 7 зв.); Богѣ милосердно(м), порѣчаю... за грехи наши Сына его единородного, Господа нашего, Исѣса Хрыста (1577 *AS* VI, 71); Такъ возлюбил Богъ мир, же Сына своего единородного послалъ, абы кождый, вѣруючи в него,... мѣлъ живот вѣчный (Львїв, 1605-1606 *Перест.* 49); Иночѣднїй: Единорѣднїй: Единорѣженнїй, або единак' (1627 *ЛБ* 49); Плѣчте съ мною, МТрїю смѣтною и плачлївою; всѣ матери единородныхъ сынѣвъ, яко Снѣ мѣй единорѣ(д)ннї(й): Вѣлею оумре (Чернїгїв, 1646 *Перло* 93).

2. (*який мае спїльне, одне походження*) единороднїй: дх̄... ω(т) ω(т)ца похѣдїтѣ... посрѣдство... захѣвоуеъ, абы едїнорѣдннї(м) бѣлъ, и дх̄ѣвї стѣмѣ ω(т) ѣного ω(т)зыванѣа илї стѣсованѣа... не застѣпаеъ (Дермань, 1605 *Мел.* 20 зв.);

у знач. ім. єдиnorodний, -ого: Вл́асность... прирже́на с' того оука́зде(т)са... ижъ спольсти́тѣный и того(ж) е́стества з' єдиnorodны(м) е́сть Дх̄ с(т) (Київ, 1619 Гр.Сл. 283).

Див. ще **ЄДИНОРОЖЕННИЙ, ЄДИНОРОЖОНЬЙ, ЄДИНОРОДНИЙ, ЄДИНОРОЖОНЬЙ.**

ЄДИНОРОЖЕННИЙ прикм. Те саме, що єдиnorodний у 1 знач.: Иноча́дый: Єдиnorodный: Єдиnorodжє́нный, або єдина́к' (1627 ЛБ 49).

Див. ще **ЄДИНОРОДНИЙ, ЄДИНОРОЖОНЬЙ.**

ЄДИНОСТАЙНЕ, ЄДИНОСТАЙНЕ присл.

Те саме, що **єдиностайно**: и зьєжчати́са намъ всѣ(м) и всемѣ дх̄ове(н)ствѣ на пе(в)ны(и) ро(к) и часть на мєстѣце ѿ(т) всѣ(х) насъ єдиности(и)не ѿбраное в мѣстє... в берєсть Лито(в)скомъ в каждо(м) рокѣ (Берєстя, 1590 ЛСБ 141); мы всѣ згодне и єдиностайне,... // ...чинячи замѣну пляцу... при брамѣ Монастыря Печерского лежачого (Київ, 1631 ОЛ 28-29); Мы... все Войско... Запорожское,... // ...згодне и єдиностайне просили... Петра Могилы..., абы школы... перенести зєволилѣ до Кієва (Канів, 1632 ПВКРДА II-1, 128-129).

ЄДИНОСТАЙНИЙ, ЄДИНОСТАЙНИЙ

прикм. 1. (злагоджений, дружний) єдиностайний: А колижъ ся слушнѣй и пристойнѣй мши святое, яко часу того, отправовати годитѣ..., // кгды и набоженство и постѣ єдиностайний отъ всѣхъ заховуетѣся (1603 Пит. 73-74); Тѣ тєды в' той ч́асті... показало́са... и з' Сѣбѣрѿ(в) повѣтѿвы(х)..., и з' самѣго долголѣ(т)ного // и єдиностайного оуживана ѿбаснѣло́са; и вонтплѣвость... оустѣеть, и новѣтнина старожѣтности... оустѣпати мѣси(т) (Київ, бл. 1619 Аз.В. 232-233); Довѣдо(м) тогѿ сѣтъ Кни́ги Церкѿвныи..., в котѣрыхъ // йстиннаа и высѣкаа знайдѣетѣса Бг̄ослѣвіа, пока́зєть теж' то єдиностайний и неперрѣванный х́дѣстїю ч́асѿ(в) звѣчай ѿ(т)право́вана и заживана Бж̄(с)тѣвнны(х) седми Та́ин' Цр̄кѿвныхъ (Київ, 1646 Мог.Тр. 4-4 зв.).

2. (єдиний, неподільний) єдиностайний: ѿ ты(х) тре(х) ѿсоба(х) та(к) вѣдай и вѣрѣй, и(ж) та(м) єдиностайное бж̄(с)тво и єдиностайнаа вола.

є(ди)на сила и ч̄(с)ть... на землі и на нѣси має(т) быти и боудєть навѣкы (к. XVI ст. УЄ №31, 94);

безперрѣвний, суцільний: Понєва(ж) крѣгъ єдиностайний, повѣда, не маєть нѣ початкѣ нѣ конца (Київ, 1619 Гр.Сл. 275).

Див. ще **ЄДИНОСТАЙНИЙ, ОДНОСТАЙНИЙ.**

ЄДИНОСТЬ, ЄДИНОСТЬ, ЄДИНОСТ,

ЄДИНЪНОСТЬ ж. (тісний зв'язок, цілісність, неділимість) єдність: Толко ещє и тоє ажъ до

тыхъ нашихъ часѿвъ въ єдиности трѣвало и стояло (Острог, 1587 См.Кл. 20 зв.); а понєже в времени и обыходѣ солнєчном и мѣсєчном, ради несогласия, премѣну еси сотворити ухитрил, да ни в єсом любве и єдиности с православными не имаши, и уже от всѣхъ частей тѣла церковнаго и сѣборной апостолской церкви отсѣклѣся еси и отщепил (1588-1596 Виш.Кн. 140); И мы прагнемъ и зычимъ себе того, абыхѣмо зѣ людми тыми... // въ єдиности и сполєчнѣности,... застанѣвяти́ся (Варшава, 1596 АрхЮЗР 1/1, 501-502); Черезъ тисєчу лєтѣ близко Кгрекове зѣ своимъ патрїярхоу въ єдинѣности костельной... зоставали (окромъ часѿвъ герєтыцкихъ...) (Вільна, 1597 РИБ XIX, 268); Тымъ спѣсѣбомъ // єдиность, котѣраа е́сть нероздѣльна, в' Тр̄(о)ци ро(з)ширѣемъ. и Тр̄(о)цѣ котѣраа оумѣншѣна быти не мѣжєть, в' єдиность злѣчаемъ (Київ, бл. 1619 Аз.В. 17-18); зѣ незличѣныхъ... пастыревѣ одинѣ еи пастырь... былѣ розумнѣнъ, котѣрый бы... єдиности своєй нѣкгда не умалилѣ и не умножилѣ; але абы завше... одна зоставала церковъ и одинѣ пастырь (Київ, 1621 Кон.Пал. 526); При том осведчаюся, же... за вѣку жывѣта моего былѣм вѣры святое кафѣтолицѣское церкви соборное сыномъ и єдиност святую зѣ церковью Римскою... цѣло и непорушѣно заховалєм (Володимир, 1631 АрхЮЗР 1/VI, 624);

згода: прото(ж) хр(с)тіанє мл̄гыи вынѣсмо и мы ты(ж) слоужити єди(н) дрѣгомѣ. а во є(ди)ности мешкати (к. XVI ст. УЄ №31, 35 зв.).

Див. ще **ЄДИНОЦТВО, ЄДИНСТВО, ЄДНОСТЬ.**

ЄДИНОСУЩИЙ прикм. (цсл. єдиносѣущий) те саме, що єдиносѣущный: въ имѣ ѿца и сѣна и

ст̄го д̄ха т̄р̄)ца ст̄аа единосущнаа (!) и нераздѣ-
лима (Сучава, 1522 МЭФ фотокоп. 12).

ЕДИНОСУЩНЫЙ, ЕДИНОСУЩНЫЙ
прикм. (цсл. единосущный) единосущный, еди-
ный: Въ има отца и с[ы]на и с[вѣ]т[о]го д[о]уха,
троица с[вѣ]таа единосущнаа и нераздѣлимаа
(Гирлов, 1519 DBB II, 1); ненавистникъ добръ да
бѣде(т) ѿ(т)лѣченъ ѿ(т) ст̄яя и живоначальныя и
единосущныя и неразделимыя тро(и)ца единаго
в' естествѣ б̄га нашего (Берестя, 1590 ЛСБ 144);
будучи окрещеный по обычаю светое Восточное
церкви, верую... во святую единосущную и не-
роздѣлимую Троицу (Володимир, 1609 АрхЮЗР
1/VI, 392); кгды Іоанъ... кр(с)ти(л) бр̄атанича
Миронова, тѣды кр(с)т̄иль,... его. въ има едино-
св̄щныа Тр(о)ца (Київ, бл. 1619 Аз.В. 13); Слово
Ѡ(т)чее единосв̄щное. Рож(д)енное в' предвѣч-
ности (Чернігів, 1646 Перло 28).

Див. ще **ЕДИНОСУЩИЙ.**

ЕДИНОТНЫЙ, ЕДИНОТНЫЙ *прикм.* Особ-
ливый, винятковый: А посполите власные имена
ни кому иньшому, одно певнымъ и едиотнымъ
особамъ бывають даваны (Вільна, 1595 Ун.гр. 149).

ЕДИНОУМІЄ *с.* (цсл. единооумие) однодум-
ність: Дрѣжба: Рѣкше единоуміе, товариство (1627
ЛБ 33).

ЕДИНОУМНО *присл.* (цсл. единооумно) од-
нодумно: Сїа же вса... вси единооумно и едино-
доушно положихомъ, и записяхомъ, и печатми
нашими оутврдихомъ (Львів, 1614 Вил.соб. 21).

ЕДИНОУТРОБНЫЙ *прикм.* (цсл. единоут-
робный) (який має однакове походження) спіль-
ний: Знайдеш' наостатокъ единоутрѣбноє съгласіе,
якъ по всѣх' Цр̄квахъ пор̄адне и еднаково
Бозскіе Таємници... ѿ(д)правоватиса мають' (Київ,
1646 Моґ.Тр. 5 зв.).

ЕДИНОУТРОБНЪ *присл., перен.* Неподіль-
но, нерозривно: Въ всѣх(х) ты(х) една(к) преемѣ-
нєнціах' и титѣлах' преложьны(х) не ест' щегл-
наа гѣдно(ст) и че(ст) ѿфѣндованаа, але до
ѡны(х) единоутрѣбнѣ привѣзана ест' працовїтаа
повїнност', и старане ѿ сп̄(с)нїи дѣшъ (Київ, 1646
Моґ.Тр. 2 зв.).

ЕДИНОХОДНИКЪ *ч.* (стп. jednochodnik)
кінь-іноходець: Или не вѣдаешъ, я(к) на ты(х)
грѣды(х) бадавѣа(х), валаха(х), дрыкга(н)та(х),
стѣпака(х) единоходника(х), колы(с)ка(х), ле(к)-
тыка(х)... трѣ(п) сво(й) пременяючи(и) ѿ животѣ
вѣ(ч)но(м) мѣслити вѣмѣстити не може(т)
(п. 1596 Виш.Кн. 238 зв.).

**ЕДИНОЦТВО, ЕДИНОЦТВО, ЕДИНОЦЪ-
ТВО** *с.* 1. Едність, спільність, цілісність: Але
ижъ до оное стародавнее згоды, которая перѣвѣй
за единоцтва, была въ церкви Божій, своихъ ве-
демо! (Вільна, 1595 Ун.гр. 115); только некото-
рыхъ речей поправивъши, въ чомъ больше упору,
а нижли истинны держимося, згодитися съ
тыми, съ которыми есмо и передъ тымъ въ еди-
ноцтве были (Вільна, 1599 Ант. 603).

2. Чернецтво: Иночество: Единѣцтво, черне(ц)-
тво (1627 ЛБ 48).

Див. ще **ЕДИНОСТЬ, ЕДИНСТВО, ЕДНОСТЬ.**

ЕДИНОЧАДЕНЪ *прикм.* (цсл. единочадєнь)
единородный: з' обоѣх' бовѣмъ прироже(н)а
з'ишлиса и зкѣпилиса в' еднѣй ипостаси, то е(ст)
лицѣмъ непремѣннымъ и не змѣшанымъ, едїнь
тѣй же единокрѣднѣй ѿ(т) Оца, и из' Мр̄їа едино-
чадєнь (Київ, 1625 Сур.Сл. 125).

ЕДИНОЧАДЫЙ, ЕДИНОЧАДЫЙ *прикм.*
(цсл. единочады) 1. Единий: да(м) за тебе //
единочадоую мою дш̄єрь (1489 Чет. 30-30 зв.).

2. Единородный: И той е(ст) Хс Сн̄ь Бж̄їй
едїнокрѣбны(и) ѿ(т) Оца, и ѿ(т) Мтр̄є едїночѣ-
ды(и) (Київ, 1625 Сур.Сл. 126 зв.).

Див. ще **ЕДИНОЧАДЕНЪ.**

ЕДИНОЧЕСТНО, ЕДИНОЧЕСТНО *присл.*
Праведно, достойно: Также на вси порядки... цер-
кви божой потребные благословляем и во всем
соединяем сему вышєй менованому единочестно
и единомыслєно и правоверно жити водлуг вза-
конения светое... соборнее церкви (Берестя, 1594
ЗНТШ XXVIII, 9).

ЕДИНОЧИННЫЙ *прикм.* (який відповідає
єдиним правилам, вимогам) уніфікований: До
котѣрых(х) пор̄адноґо, пристѣбноґо и единочи(н)-
ноґо ѿ(т)правована, Ѡ(т)ци ст̄ѣгъ Д̄ха ст̄ѣго пол-

ныѣ, тѣю стѣю Книгѣ // Лейтѣргіаріон спорадич-ши, намѣ сѣкссіѣѣ преподали (Львѣ, 1646 Жел. Сл. 5-5 зв.).

ЕДИНСТВЕННЫЙ, ЕДИНСТВЕННЫЙ

прикм. Який стосується однини як граматичної категорії: въ свѣдоцтвѣ Ефремовомѣ слова "церкви" именителный множественный отмѣнили, а тамѣ стоитъ именительный единственный "церковѣ" (Киѣ, 1621 *Коп.Пал.* 438).

ЕДИНСТВО *с. (цсл. единство) (тісний зв'язок)* едність: Единоумісліе: Згода, єдинство, съединеніе (1627 *ЛБ* 35).

Див. ще **ЕДИНОСТЬ, ЕДИНОЦТВО, ЕДНОСТЬ.**

ЕДИНЬ, ЕДИНЬ, ЕДИНЬ, ЕДИН, ЕДЫНЬ, ЕДИНЬ, ЕДИНЬ *числ. (цсл. единь) 1. (назва числа 1 і його цифрового позначення)* один: Личба единь, два три чѣтри (к. XVI ст. *Розм.* 60 зв.);

у складі складених числівників: Личба... единь два(д)цати (к. XVI ст. *Розм.* 60 зв.); ше(ст)деса(т) и еди(н) (Львѣ, 1614 *ЛСБ* 1047, 1); двѣдцать и єдинь (Киѣ, 1627 *Тр.* 290);

(кількість із 1 одиниці) один: слѣга нашѣ, вла(д)... прода(л)... єдно село (Бадевці, 1503 *Cost.S.* 255); ма(ти) до себе взала... є(д)но тела є(д)ну яловицу тоѣ сироты (Одрехова, 1579 *ЦДИАЛ* 37, 1, 8); за соро(к) дыле(в) и за се(м) дале(м) еди(н) золоты(и) и гроше(и) шесть (Львѣ, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 1); тричѣ палицами битѣ былѣ емѣ, единь разѣ камѣнномѣ били (XVI ст. *НС* 15); такѣ долго мя мѣчишѣ мордѣешѣ єднымѣ штибромѣ (к. XVI ст. *Розм.* 30); Кто бы пункт един в последнем родѣ до вѣры или приложил, или отнял, или отменил, да будет проклят (1608-1609 *Виш.Зач.* 216); А въ новое тежѣ малая была утѣха: житѣ рвали и за диво единь щобѣ обачивѣ хто снопѣ жатый (1636-1650 *ХЛ* 78); єдинь талантѣ твоѣ далѣ єсѣ мнѣ (Чернігѣ, 1646 *Перло* 170); Бо гды стоачи антѣфѣны три ѡ(т)спѣваю(т); пото(м) на зе(м)ли або ни(з)ки(х) лѣвѣчка(х) седачи... є(д)нобо спѣваючого слѣхаю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 30 зв.);

у *знач. ім. (окрема, певна, одна особа)* один, -ого: прошѣ тебе абысѣ ми прислѣлѣ два(д)ца(т) черво-

ны(х)... которыхѣ... потребѣю абымѣ єдномѣ запла(л) которомѣ виненѣ єстемѣ (к. XVI ст. *Розм.* 65); где пришѣдши єдинѣ гдысѣ спыталѣ ѡ досконалости Пѣана, с такою ѡдишѣлѣ ѡ(т)повѣдѣю (Киѣ, 1648 *МКСВ* 350); **єдинь єдиному** — (*взаємно*) один одному: и тамѣ... зѣ духовѣными земли тамошнее порозумевѣшысе..., и оказавши... то имѣ все, якое... уничиженѣ народѣ... терѣпить..., просечы и уживаючы ихѣ, абы ѡ томѣ тѣчание сотворивѣшы, якое уды єдиноє главы Христа, єдинь єдиному сѣстраждающе купне и єдностайне зѣ нами... траѣяли (Вільна, 1599 *Ант.* 581); **єдинь в другого** — один в другого, один в одного: Єдны в друѣгихѣ влеваючѣ цнѣтѣ добро воленость (Острог, 1607 *Лѣк.* 183 зв.); **єдинь зѣ (со) другимѣ** — (*взаємно*) один з другим: а та(к) того днѣ вши(ст)кы збиралисѣ до цркви, и(ж)бы споминали дары избавителя нашего и(ж)бы еди(н) з друѣгы(м) любовь мѣли (к. XVI ст. *УС* №31, 86 зв.); заповѣдає(м) таковы(м)... абы де(р)жали мо(ц)не єдинь со (др)ѣги(м) братство спо(л)ное и любо(в) правѣдивѣю мѣти (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 3); **єдинь до другого** — (*взаємно*) один до другого, один до одного: бѣдѣмо єдинь до дрѣгого добры, милосѣрдни, лѣскавы (Киѣ, 1637 *УС* *Кал.* 99); **єдинь другого** — (*взаємно*) один другого, один одного: приказана новое даю ва(м) абысте любили єдинь друѣгого (1556-1561 *ПЕ* 410); Та(к)же ѣчатѣ на кожды(ѣ) днѣ, абы дѣти єдинь дрѣгого пыта(л) по гре(ц)ку, абы емѣ ѡ(т)повѣдалѣ по словє(н)ску (Львѣ, 1587 *ЛСБ* 87, 8 зв.); повѣинни малѣжѣнковоє єдинь дрѣгого шанѣвати взаємне (Киѣ, 1646 *Мог.Тр.* 932); **єдинь другому** — (*взаємно*) один другому, один одному: прото(ж) хр(с)тіанє мѣлы вынѣсмо и мы ты(ж) слоужити еди(н) дрѣгомѣ (к. XVI ст. *УС* №31, 35 зв.); а што до(л)гы небощика ихѣ zostали то ся ними напо(л)ы маю(т) подѣлити а если бы ко(т)ры(ѣ) за недѣ(с)тво(м) ма(л) пѣщати в ы(н)шииѣ рѣкы не могѣтъ пѣ(с)тити єдно еди(н) дрѣгомѣ и за тотѣ сѣмѣ (Одрехова, 1614 *ЦДИАЛ* 37, 2, 23); Причѣины иншеи не виѣждѣ, тѣлько дла тажѣрѣвъ малѣжѣнскихѣ, ѡколо выгѣды єдинь дрѣгомѣ, ѡколо выхѣвана дѣтѣ(к) (Киѣ,

1646 *Мог.Тр.* 925); **единъ з друго́го** — один з друго́го, один з одного: вси вобецъ на пови(н)ность свою ма́ло паматаю(т), колеблѹчиса дѣвными спѹсобы оу вѣре. еди(н) з дрѹгого бо(л)шѹю сла́бость и згоршене берѣчи (*Острог*, 1587 *См.Кл.* 5 зв.); **единъ ко (кѹ, кѹ) друго́му** — (*взаемно*) один до друго́го, один до одного: Розмѹвлали бо в дорозѣ единъ ко дроугомоу. кѹто естъ большѣи (1556-1561 *ПС* 162 зв.); И прѣшол до капернаума. а як оуже въ домоу был. пыталъ их рекучи. што есте межѣ събою на пути розмѹвлялі. а ѹни млчали. розмѹвилі бо въ дорози единъ къ друго́моу (*Володимир*, 1571 *УС Вол.* 60); Рѣчи котѹрыи налѣжа(т) преистѹтномѹ Бо(з)ствѹ рожѣню, не ѹборочаю(т)са вспа(к) еди(н) кѹ дрѹгомѹ (*Киѣв*, 1619 *Гр.Сл.* 207); **единъ на друго́го** — (*взаемно*) один на друго́го, один на одного: если не сребжей на(д) вѣтры еди́нь на дроугого нападаемо (*Острог*, 1607 *Лѣк.* 120); **единъ отъ друго́го** — (*взаемно*) один від друго́го, один від одного: прѣстой(т) бовѣ(м) всакомѹ колѣнѹ пре(д) // хѹ(м) кланатися нѹ(с)ны(х) и зѣмны(х) и по(д)зѣ(м)ны(х) и ро(з)лѣчи(т)и и(х) еди(н) ѹ(т) дрѹго́го (*Вильна*, 1596 *З.Каз.* 82-82 зв.); Начрѹтавателный: В котѹромъ естъ знакъ рѹзности, якѹ знаки котѹрыми еди(н) ѹ(т) дрѹгого роздѣлаю́тся, напатнованы(й) (1627 *ЛБ* 164); **единъ по друго́му** — (*вказуе на черговѣсть у прѹтѣканнѣ чогосѹ*) один по друго́му, один за другим: Приѣмничество: ...кѹмовство, еднѹгѹ по дрѹгомѹ настѹпованье (1627 *ЛБ* 97); **единъ противко друго́му** — (*взаемно*) один до друго́го, один до одного: того по ва́съ пра́гнѹ, абы те(ж) вы коне(ч)не мѣли мило(ст) еди́нь проти(в)ко дрѹго(м)у (*Ясси*, 1614 *ЛСБ* 451, 1); **единъ со другимъ** — (*взаемно, разом*) один з другим: заповѣдае(м) таковы(м) мо(ц)ю бо(ж)ю... абы де(р)жали мо(ц)не еди́нь со (д)рѹги(м) братство спо(л)ное и любо(в) правѣдивѹю мѣти (*Перемишль*, 1600 *ПКРДА IV-1, 3*).

2. (*який за числовим значеннямъ вѣдповѣдае кѣлькѣсному числѣвнику 1*) один: продали... пать сель, на добровецѹ, едно село фетѣщи, другое село алексешии,... третее село мѣнтѣне (*Сучава*, 1503 *Cost.S.* 259); Кгды бы ты(ж) хло-

пе(ц) во еди́нь днѣ до шкѹлы ходиль, а дрѹги(й) дѣнь занедбавалъ... тако(г) бо(л)ше не при(й)мати (*Лѣвѣв*, 1587 *ЛСБ* 87, 6 зв.); еди(н) внукѹ Іваникувъ пупѹ Ігнат, а другѣи внукѹ Абрамувъ Василь (*Бенедикѣвцѣ*, 1603 *НЗУжг. XIV*, 223); лешко... зезна(л) // и(ж) прода(л) ролю свою... межѣ межами зъ едно(и) стрѹны лавра рома(н)ча(т) а з дрѹго(и) стороны я(ц)ка пиливого (!) (*Одрехова*, 1611 *ЦДИАЛ* 37, 2, 17-17 зв.); А гдѣ единъ пастырѹ — панѹ, а другѣи пастырѹ — слуга, нерѹвность тамъ естъ (*Киѣв*, 1621 *Кон.Пал.* 420); одного року де(н)нѣца, бѣжитѹ пре(д) сло(н)цемъ, а дрѹгого рокѹ за сло(н)цемъ (*серед. XVII ст. Луц.* 540);

у *знач. ім.* один, -ого; одні, -их: еднѹхъ бовѣмъ звязавши во темность замкнулъ, а другѣихъ розказалъ гонити (1603 *Лит.* 68); Еднѣи яко снѣгѹ бѣлымѣса найдоуючи: А дроугѣи прина́мнѣи, якѹ вѹвна боудѣчи (*Лѣвѣв*, 1616 *Бер.В.* 94); Не ѹпредѣлае́тъ тѣды жебы и та́къ было, крѹмъ, жѣса нѣкотѹрымъ трафлае́тъ зна́гла зъ сѣго свѣта ѹ(т)ходѣти, и едномѹ оуда́вленомѹ быти, дрѹгомѹ оумерети (*Киѣв*, 1627 *Тр.* 40).

3. У *знач. прикм.* Один, еди́ний: ты еси бѣ еди́нь (1489 *Чет.* 267); еди́нь правѣивый, и не смрѣтелный бѣгъ, рѣчѣи всѣхъ бѣдѹвникъ, и творѣца (*Дермань*, 1605 *Мел.Л.* 15 зв.); Моусите то са́ми призна́ти, ѣжъ дѣхъ стѣи́и еди́нъ вѣчнаа правѣа (*Почаѣв*, 1618 *Зерц.* 44);

(*спѣльний*) один, еди́ний: ѹцѣ нѹ(с)ный... е(д)нѹ землю да(л) намъ всѣ(м) (к. XVI ст. *УС* №31, 3 зв.); Понева(ж) Естесмо з Народо(м) По(л)скимъ Едного Права, И Еднако ѹнера во вшистко(м) Носимо. И ѹ(т) фѣ(н)дацы(й) Лвова Справе Пропонова(т) маю́тъ Пре(д) Его К(р) М(л) (*Лѣвѣв*, 1609 *ЛСБ* 421, 1); смрѣтѹ и живо(т) зъ еднѹгѹ мѣсца повста́ли (*Киѣв*, 1646 *Мог.Тр.* 938); **еднымъ голосомъ див. ГОЛОСЪ; еднымъ сердцемъ див. СЕРЦЕ; едными усты див. УСТА;**

(*нероздѣльний*) один, еди́ний: один Богъ ест: Отецѹ, и Сынѹ, и Духъ Святыи (*Вильна*, 1600 *Катех.* 23); Не дѣлитѣса бѹвѣ(м) таа, то естъ ѣстность, а то же еди́нь тойже естъ ѹцѣ и Снѣ и с(т). Дѣхъ, дла чо́го и не выливае(т)са (*Киѣв*, 1619 *Гр.*

Сл. 243); Пр(о)ца; ве(д)ле трѡхъ Персѡнъ рѡз-
дѣльныхъ, Рѡзѡма и Слѡва, и сѣлы бѡ(з)кои; то
есть Ѡ(т)ца, и Сна, и Дѣа Стѣѡ; а ве(д)ле едѣнои
бы(т)ности, и истоты еи, едѣнъ Бгѣ (Чернѣгѣв, 1646
Перло 12);

у знач. *ім. с. р. едно* — (*цѣле, неподѣльне*) одно:
глупы и нерозумны есте, небожента русинцы, иж
не хочете до нас приступитъ, жебысмы были едно
(1608-1609 *Виш.Зач.* 205); Тѡй Мономахъ Всево-
лѡдови(ч)... Кнѡзства Рѡсскѣи розѡрваныи знѡвѣ
дѣлностю своѣю в' едно спойлъ и злѣчилъ (Киѣв,
1623 *МІКСВ* 69).

4. У знач. *прикм. (одинокѣи, самотнѣи)* один:
Тѣлко я на семь свѣтѣ естеми неща(с)ною, Ижемь
ся една стала, Бже, безъчадною (I пол. XVII ст.
Рез. 176); Соверъ Сѣмовъ правнѡкъ а сѣынъ Сѡлѣнъ
тѡй еди(н) тѡлкъ былъ вѡлнымъ ѡ(т) онои вежи
бѡдованѣа (серед. XVII ст. *Хрон.* 19); **самъ едѣнъ**
див. **САМЪ**.

5. У знач. *прикм. (певнѣи або окремиѣ з назва-
нихъ предметѡв)* один: тогды июда едѣнъ з'межи
д'ванадесато(х) пришо(л) и съ ни(м) наро(д) мно-
гыи съ ороужѣмъ (1556-1561 *ПЄ* 113 зв); он оумер
не ломѣли голенѣи его але едѣнъ змежи войска ко-
пѣем ребра ег проколѡл (Володимир, 1571 *УЄ Вол.*
96); панове бра(т)ство... выписали его с книгъ
бра(т)скихъ и ѡчинили его яко е(д)ного ѡ(т) ѡ(т)-
стѣпныхъ (Лѣвѣв, 1601 *ЛСБ* 1043, 4); Якъ едѣнъ
з' старѡдавнихъ Оучѣтелей мѡвитъ, Чѡгѡса бѡ-
ѡтъ дѣаволи! (Киѣв, 1632 *МІКСВ* 275); Тѡй Гиди-
ми(н) зродѣвъ се(д)мъ сынѡ(в): с ти(х) едѣнъ ве-
лѣкѣи и преза(ц)нѣи Кнѡ(з) литѡ(в)скѣи (Чернѣ-
гѣв, 1646 *Перло* 4 нѣнум.); Адамъ ся билъ росхо-
роваль, на смѣртъ, и послаль едѣного сна своего.
сиѡа до херовима (серед. XVII ст. *Луц.* 537); **не**
едѣнъ — (*кѣлька, багато*) не один: не едѣнъ
шлахти(ч) не пришѡлъ дѡдомѡ а чѣрни без лѣч-
бы жолнирства нѣмцовъ все тѡмъ полегло (1509-
1633 *Остр.л.* 130 зв.); Таковѡ е(ст) вѣша е(д)ность
флѣре(н)ти(й)ского собранѣя, на кѡторѡмъ не
едѣнъ жѣвѡта своего... докѡнчалъ (1600 *ЦНБ*
476 П/1736, 47); **ни (нѣ) едѣнъ** — (*жоден*) нѣ один,
нѣхто: и я есми и(х) ѡстереговаль такъ иже нѣ
едѣнъ з' ни(х) не загиноуль (1556-1561 *ПЄ* 422 зв.);

ни едѣнъ не може(т) дво(м) паноу(м) слѣжити бо
едѣнаго лѣпше бѡдетъ любити и слѣхати, а дрѣгаго
зане(д)бае(т) (Височани, 1635 *УЄ* №62, 58); **въ**
едно слово, едно слово, еднѣмъ словомъ див.
СЛОВО; ни едѣнъ волосъ з головы вашей не
погынетъ див. ВОЛОСЪ.

6. У знач. *займ. (ѡказѣвнѣи) (такѣи самѣи)* один:
вода мѡрскаа слѡна есте и гѡрка... поневажъ мнѡ-
го стойтъ на едно(м) мѣстѣ непѡстоупна и недви-
жѣма (Почаѣв, 1618 *Зерц.* 15 зв.).

7. У знач. *займ. (неѡзначенѣи) (якѣи съ, кот-
ри съ)* один: слѣпецъ едѣнъ слѣпѣи сѣдѣлъ на
поути (1556-1561 *ПЄ* 302 зв.); Ча(ст)... лю(д)и за-
билъ агѣлъ едѣной но(чи) в наметѣхъ его (Лѣвѣв,
1585 *УЄ* №5, 6, на полях); И по тумъ каравъ Гос-
подь Бгѣ нарудъ увесъ Венѣаминувъ дѣля гатал-
му жоны едѣного попа жидувского, 3̄ тысячѣи
людей изъгыбло витяжныхъ (XVI ст. *НЄ* 222);
кѡторѣю [сѡмѡ] мнѣ бы(л) виненъ взглядо(м)
едѣного домѡ (к. XVI ст. *Розм.* 69 зв.); старшѣи ар-
хѣрей Іелий якъ Дагон, спадши // с прѣстола,
шѣю зломал, и Ѡфнѣи и Финн, законопрѣступ-
ники, его сынове, едѣного дня побити (Лѣвѣв,
1605-1606 *Перест.* 44-45); Былъ еди(н) чѣлкъ госпѡдѡръ
кѣторѣи насади(л) ви(н)ницѡ, и опаркѡни(в) еи
(1645 *УЄ* №32, 122); едѣного часу — колѣсь,
якъ: Едѣного часѡ захороваль велми (пѡч.
XVII ст. *Пчѣла* 26); Послали, мѡвитъ, еднѡгѡ
часѡ старѣцы Нѣтрѣйскѣа горы, къ велѣкомѡ Мака-
рѣю в' Скѣитъ (Киѣв, 1625 *Коп.Каз.* 21).

8. У знач. *займ. (ѡзначальнѣи) (сам)* один: *іс...*
роспоустивъши народы в'шѡль на гороу едѣнъ
// помолитѣса (1556-1561 *ПЄ* 67-67 зв.).

ЕДИНѣИ, ЕДИНѣИ, ЕДИНѣИ, ЕДИНѣИ,
ЕДИНѣИ *прикм. (цсл. едѣнѣи) 1. (лише один).*
едѣнѣи: еслѣ ѡко твое съблѡжнѣетъ тѣ. избѡдѣ е
дѡбрѣишшѣи тѣ есте. съ едѣным ѡком вѣнѣти въ цѣтво
бжѣе, нижли двѣ ѡцѣ маючи вѣверженьѡу бытѣ
до ѡгна пекѣлногѡ (Волоимир, 1571 *УЄ Вол.* 61);
Школки же инѣе покѡтнѣе, крѡме едѣной събор-
ной бра(т)ской школы: ...кѡне(ч)но мѣти заборо-
нѣемъ (Берѣстя, 1591 *ЛСБ* 188); ѡ едѣнъ рѣчъ
вѡсъ напоминаю, стережѣтѣса антѣхрѣста (Острѡ-
г, 1598-1599 *Апокр.* 84 зв.); авраа(м) ты(ж) не

ме(н)ше милова(л) // сътворителя своего. иже с̄на своего є(ди)ного мѣвши (к. XVI ст. УЄ №31, 164 зв.); Але и(ж) единому дра(х)мѣ знаше(д)ши невѣста соуѣдо(в) зо(з)вѣла, оуча(с)никами быти своего весе(л)а (Острог, 1607 Лѣк. 12); Гвѣлтѣвнаа... по мѣсѣ оутрата. Ѡ(т)ца, ма(т)ки, сына(ч)ка единого, брата (Вильна, 1620 Лям.К. 3); пліс(us), единый (1642 ЛС 417); естѣ едина бѣйка написана в' книгахъ нашихъ рѣскихъ, якѣбы антѣхристѣ мѣлѣса народити въ ер̄(с)лімѣ с черницѣ (Чернігів, 1646 Перло 137 зв.); коли цр̄(с)твовалъ вымордовалъ весь домъ Гервоамовъ, не оставилъ и единой дѣши з насѣнья его (серед. XVII ст. Хрон. 308 зв.).

2. (нероздѣльный) единый: Напервей полекаю дѣшѣ мою Богѣ Створителю, в Тройцы единомѣ (Острог, 1539 АС IV, 206); да (б)де(т) мл(с)тѣ г(с)да б̄га вседе(р)жителѣ во тро(и)цы единого (Львѣв, 1547 ЛСБ 12); Костантѣн же едѣнѣ соборнѣю цр̄ковѣ писаніемъ възвыси (Острог, 1581 См.В. 7 зв.); Духъ Светый походитъ оѣъ Отца и отъ Сына единымъ исхожденіемъ и единымъ дыханіемъ (Вильна, 1595 Ун.гр. 121); Дх̄ъ Ст̄ый естѣ пра(в)дѣвы(м) едины(м) Бг̄о(м) з' Ѡ(т)це(м) и Сномъ (Київ, бл. 1619 Аз.В. 56);

суцѣльный: ѡ(т) ногъ до головы все тѣло едина рана (Острог, 1607 Лѣк. 4).

3. (спѣльный для всіх, властивий усім) единый, однаковий: Цр̄ковѣ востѣчнаа и захо(д)наа до лѣтъ тѣсаши единого в то(м) раздѣнѣа были з' собѣю (Київ, 1621 Кон.Пал.(Лв.) 24); единый и той же — один і той же, той самий: не й(н)шаа бо-вѣ(м) естѣ ѡ(т)цѣв'скаа. а й(н)шаа сынѣ(в)на вѣла, але едина и таа(ж) (Вильна, 1596 З.Каз. 82); **едиными усты див. УСТА; единымъ сердцемъ див. СЕРЦЕ;**

(однаковий для всіх, такий самий) единый, один: мѣртвы(и) Въскрѣснѣтъ единымъ Възрастѣмъ, старѣи, и молодѣи (Чернігів, 1646 Перло 144 зв.);

(той самий, спѣльный для обох) один: то(т) в'стави(л) абы дх̄о(в)ныи з невѣстами во едѣно(м) дѣмѣ не мешкалі (Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 87).

4. Одинокій, самотній: Мойсея единого противъ Фараона... послал... и Ноя противъ всего свѣта единого выставилъ (Львѣв, 1605-1606 Перест. 48); **самъ единый див. САМЪ.**

5. (один із багатьох) окремиий; спеціальний: Был пакъ ісѣ на едѣном ѡ(т) сѣборіцѣ (Володимир, 1571 УЄ Вол. 79); свѣтое бра(т)ство посыла(т) вашѣму хр(с)тїя(н)скому братолюбїю... п̄на григорїя креска единого з братїи вашихъ (Львѣв, 1588 ЛСБ 93, 4); знайдѣютса едины птѣшечки, котѣры зара(з) скоро з' яца са вылоуплаютъ, спѣваютъ, хѣда(т) и гдѣ хѣчоу(т) бѣгаю(т) (поч. XVII ст. Проп.р. 253); ю(ж) іса поведѣно было до горы голгоѣы единою оулицею (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ №29515, 71); Естѣ на мѣри едѣна рѣбка невелика... котѣраа такѣю мѣцѣ в' собѣ маѣ, ижѣ хѣчѣ набѣлшїй корѣблѣ... оухватївши держати бѣде пѣки хѣчетъ (серед. XVII ст. Хрон. 6 зв.);

анѣ, ни (нѣ, не) единый — жодний: ани единого пункту от ученїя его не толко не держиш, але еше... другим... заборонаяеш (1608-1609 Виш.Зач. 229); А ѡнѣ реклѣ и вамѣ бѣда в' законѣ оучены(м). иже накладаете на члѣкы беременѣна котѣры(х) носити не могоу(т) а сами ни единымъ прѣстомъ ваши(м) беременѣна до(т)кноутисѣ не хочете (1556-1561 ПЄ 271); пишѣмо к тобѣ и заповѣдаемо, и дабы еси нѣвчѣмъ нѣ ко единомѣ противного што мѣви(л) во лѣвоѣ бѣдѣчѣмѣ бра(т)ствѣ (Львѣв, 1587 ЛСБ 89); Проклѣтая то школа, котѣрая ни единаго ученика... не научит, але всѣхъ студѣнтов своихъ в погибѣль вѣчнѣую посылаѣт (1608-1609 Виш.Зач. 226); Стѣлосѣ тог(д)ы... такъ и(ж) не бы(л) ни еди(н)ны(й) дѣм(м)... в котѣро(м) бы ѣмѣрлы(й) не бы(л) (Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 19).

6. (у конструкціях зі словом другий вживається для позначення послідовної зміни однакових предметів) один: никто... не може(т) двѣма господиномѣ, слоужити любо единаго възлюбитѣ а друого възненавидитѣ // единаго бо дрѣжи(т)са а ѡ друозѣмъ же недѣбати почѣне(т) (1556-1561 ПЄ 37-37 зв.); Оубѣгимъ братїи Хвѣой ялмѣжнѣ далѣ, шпиталѣ едины фѣндовалѣ а дрѣгїи надалѣ (Ки-

їв, 1624 *МКСВ* 100); Кре(с)тъ ве(с) срѣбны(и)... з ра(з)пятие(м) ѿ(т)ливаны(м) и бѣю... по еди-но(и) сторонѣ, а по дрѣго(й) то(л)ко д̄ каменѣ про(с)тые (Львѣв, 1637 *Инв.Усп.* 4);

у знач. ім. (перший із названих) один: С чого по-добно часомъ единомѣ бываєтъ маркѣтно а дрѣ-гомѣ немѣло (Острог, 1587 *См.Кл.* 15); едины соуть правдѣвыи, а дрѣгѣи лѣжныє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21); **единѣ единому див. ЄДИНЪ;**

едино (едны) ку (ко) другому — (взаємно) один до другого, один до одного: Тѣтъ повѣдаєтъ яснє, и(ж) ворѣчає(т)са еди́но кѣ дрѣгомѣ вспа́къ што єсть преисто(т)ного Бо(з)ского роже́на (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 208); выстерегайтесь квасу фарисейског, и квасу иродова, и мыслѣлі́ рекучи едны ко дрѣ́гому. ѿ тож хлѣ́ба не ймаємо (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 56); **единый зъ двойга** — один з двох: Котѣрыи оу́ймю(т), а́лбо што́ прида́ти ва́жаты́са до надки слѣ́въ Бо(з)скихъ, едины(м) зъ двойга хорѣ́ють (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 234); **единый з другимъ** — (взаємно) один з другим, разом: и если не якъ в те(м)ности на́ мори має(т)ность на́сь // еди́ного з дру́ги(м) зважає(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 120-121); позволѣ́й же згѣ́д чинѣ́ти межи подѣ́даными. а не еди́ного з дру́гимъ зважати. абѣ́вѣмъ где свѣ́ры и ростырки, // ѿ(т)то́ла бѣ́тъ ѿ(т)дала́етса (Острог, 1614 *Тест.* 177-178).

7. У знач. числ. (на позначення кількості з 1 одиниці) один: неха(й) же не бѣдетъ таки(м) подлы(м) а плѣхѣмны(м), рѣ́чей су(д)ею́ же еди́нѣ то(л)ко сторону́ вы́слѣха(в)ши, похвали(в)ши з не́ю пере-ста(л) (Острог, 1587 *См.Кл.* 2); ко(ж)ды(и) приво-дачи и даючи сѣ́на и приятѣла... на надкѣ, має(т) взя́ти з собѣ́ю свѣ́да еди́наго или дво(х) (Львѣв, 1587 *ЛСБ* 87, 2); Навчи(ж)са... кр(с)та стѣ́го оу́жи-вати тре́ма прѣ́сты а не еди́ны(м) а́лбо дво́ма на чо́ло на пра́вое ра́ма и на лѣ́вое вѣ́знаваючи стѣ́ю тро́цѣ (XVI ст. *УЄ* №29519, 22 зв); фѣдоръ ша-фарь и(з) сыно(м) своимъ иваномъ... продали... шопѣ́ еди́нѣ з бои́щомъ (Одрехова, 1634 *ЦДІАК* 37, 2, 50); **по единому** — по черзі, по порядку: Греко-ве тоє признали и ствердили, о которыхъ по еди-ному, яко се отпра́вуютъ, ниже́й послышышъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 193).

8. У знач. займ. (неозначений) один, якийсь: лег-чѣ́й єсть нѣ́бо и землі́ пре́минути ниж'ли ѿ(т) закона́ еди́номуу сло́воу за́гиноути (1556-1561 *ПЄ* 293); Надъ отца и матеръ еди́ного родича не ймае-ме розумѣ́ти (XVI ст. *НЄ* 217); коли́ [іс] ишо(л) чере(з) еди́нѣ́ страну́, в которой є́ще мало было знаємо́ стѣ́ое рѣ́ж(с)тво є(г)... члѣ́къ нѣ́котро́й прѣ́-ве(л) до него́ сна́ свое(г) котрѣ́й бы(л) нагабаны́й ѿ(т) дѣ́ха неч(с)того (к. XVI ст. *УЄ* №31, 30); Ію́та Єдина а́лбо єдина крѣ́ска ѿ(т) за́кона не згѣ́нетъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 197); Пѣ́шетъ Плу́тархъ ѿ ве-ли́комъ Алекса́ндрѣ, котѣ́рый пойма́вши еди́ного́ збѣ́йцѣ́ мѣ́рскогѣ, пы́та(л): Чо́мѣ́ бы по мѣ́рю та́кии шкѣ́ды лю́де́мъ чини(л) (Київ, 1646 *Мог.Гр.* 945); **единого часу, часу единого** — колись, якое: Еди́ного ча(с)у рознемо́гса днѣ́а еди́ного... ла-зарь (поч. XVII ст. *УЄ* №256, 1); Ча(с)у еди́ного вше́(л) іс̄ во ієр(с)лимѣ́ (к. XVI ст. *УЄ* №31, 62 зв.).

♦ не о еди́номъ хлѣ́бѣ́ жити див. ХЛѣ́БЪ.

ЄДИ́НООБРАЗНЫ́Й прикм. (цсл. еди́нооб-разныи) (який має́ однаковий вигля́д) однаковий: Да проклати бѣ́дѣ́тъ влѣ́дки... которѣ́... // ...Прѣ́-ателѣ́ обогачѣ́ю(т). карити зиждѣ́(т). вѣ́зники сѣ́тыє́ і єди́нообра́зные спра́гаю(т). роскош' свою́ Поган'скѣ́ испо(л)наю(т) (до 1596 *Виш.Кн.* 263 зв.-264).

ЄДИ́НОРОДНЕ присл. Еди́нородно: походѣ́чий дѣ́х чере(з) себе́ ис собѣ́ю снѣ́ окѣ́здет', оди́нѣ́ єди́норѣ́дне ѿ(т) нерож(д)е́ной свѣ́тлости засвѣ́-тѣ́вшиса (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 42 зв.).

ЄДИ́НОРОДНЫ́Й див. **ЄДИ́НОРОДНЫ́Й.**

ЄДИ́НОРОЖОНЫ́Й прикм. Те саме, що єди-нородный у 2 знач.: Бѣ́ втѣ́ла́емы(й) приобо-лѣ́к'са зъ не́и <дѣ́вы Мрѣ́и> в' тѣ́ло, и зоста(л) зъ не́и Члѣ́ко(м)... И то́й є(ст) Снѣ́ Бжѣ́й єди́норожѣ́-ны(й) ѿ(т) Оца́, и ѿ(т) Мѣ́тре єди́ноча́ды(й) (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 126 зв.).

ЄДИ́НОЧАДЫ́Й див. **ЄДИ́НОЧАДЫ́Й.**

ЄДИ́НЪ див. **ЄДИ́НЪ.**

ЄДИ́НЫ́Й див. **ЄДИ́НЫ́Й.**

ЄДИ́НЪ див. **ЄДИ́НЪ.**

ЄДЛИ́НА ж. (сстп. jedlina) ялина: пла́че(т) Єд-лі́на, понева́жъ оупа́лъ Ке́дръ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 18).

ЕДЛОВЫЙ *прикм.* Ялиновий: Дѣрева тѣмъ сѣть... высѣкѣи, котѣрыи вѣдлѣгъ с(т): Кирилла Патріарха Александрійскаго выкладѣ, роздѣлюютьсѣ Іерусѣле, и высѣце слѣвныи и преложѣнствы вынесѣлыи стѣны, зѣ котѣрыми то Едлѣвыи и Кедрѣвыи Преложѣныи полечи маючѣи (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 18).

ЕДНАКИЙ, ЕДНАКІЙ, ЕДНАКИЙ *прикм.* (*стп.* jednaki) *однаковий, діал.* *однакий:* такъ бѣ раствори(л) тѣло мѣнѣшемъ пода(л) бѣ(л)шѣю че(ст) абы не была рѣспра в тѣлѣ, и абы всѣ еднѣкое вѣ боудованѣю тѣла хвѣ чинѣли члѣ(н)ки (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 202); Христосъ Господь по воскресѣніи всѣмъ еднакую владзу далъ (1603 *Пит.* 23); Пѣновъ Волѣвичѣв Двоѣкіи, по(д) гѣлмомъ еднѣки(м), клѣйнѣты, Знаменѣтныи... выражѣаютъ цнѣты (Євѣе, 1616 *На г. Вол.*, тит. зв.); вѣ Свѣто и вѣ повше(д)ный дѣнь еднѣкѣю оны мають повѣгѣ и нагорѣдѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 243); Любо кѣ еднѣой налѣжатъ дѣшевной фикгѣры, Иле е(ст) ихъ вѣ животѣ; рѣзны, рѣзныхъ смѣки, Бо тѣжъ не е(ст) ихъ афѣкѣтъ зарѣвно еднѣкѣи (Львѣв, 1642 *Бут.* 4 зв.); та(к) ѣ(т) строе(в) того свѣта мае(т) бѣгѣти ро(з)ное іноче(с)кое ѣдѣніе, жебы... было ѣ всѣ(х), во все(м) е(д)накое и е(д)носта(и)ное (серед. XVII ст. *Кас.* 3 зв.).

Див. ще ЕДНАКОВЫЙ, ОДНАКИЙ.

ЕДНАКО¹, ЕДНАКО *присл. (стп. jednako)*

1. *Однаково, так само, діал. однако:* аза годѣтсѣ едѣномѣ люѣдови хр(с)тиѣ(н)скомѣ не еднѣко и велкѣ мѣцѣ, и бѣже нароже(н)е. и інѣшые свѣта презѣ цѣлы(й) рѣкъ тримѣти (Острог, 1587 *См.Кл.* 13); Понева(ж) Єстесмо З Народо(м) По(л)скимъ Еднѣого Права, И Еднѣко Онера во вшистко(м) Носимо. И ѣ(т) фѣ(н)дацы(й) Львова Справе Пропѣнова(т) мають Пре(д) Єго К(р) М(л) (Львѣв, 1609 *ЛСБ* 421, 1); Вѣ раю еше гнѣвъ зачѣтый з Люціпѣро(м) чловѣка И презѣ нѣго на весь влѣты Рѣжай люѣдскѣи... Еднѣко всѣхъ прѣслѣдовѣлъ Вѣдѣачи ихъ зѣ собѣю (Київ, 1630 *Имнол.* 4); всѣ поспѣлѣ всѣмъ еднѣко стѣвмосѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 931); еднѣко *uniformiter* (*Уж.* 1643, 50 зв.).

2. *Однаково, все одно, все-таки:* влѣсне я(к) чужѣе псы, на того кто ихъ годѣуе(т) еднѣко брѣ-

шоу(т), такъ и злѣе, добродѣемъ якъ // нѣпрѣѣте-лемъ шкѣда(т) (Острог, 1614 *Тест.* 149-150); причѣны як са яснѣ... по(з)наваю(т) гды ѣ ни(х) наѣуки старши(х) слѣдѣаемо... // пѣки са ѣ старши(х) не довѣдѣемо ѣ ни(х), хо(т) ка(ж)дѣого з насѣ... псѣю(т) и пѣстоша(т)... е(д)нѣко та(й)ны соу(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 61 зв.-62).

Див. ще ЕДНАКОВО, ЕДНАКЪ¹, ОДНАКО¹, ОДНАКОВО, ОДНАКОЖЪ¹, ОДНАКЪ¹.

ЕДНАКО², ЕДНАКО *спол. (протиставный)* (*з'єднує частини складносурядного речення*) *однак, проте, але:* Яко подобаетъ церкви божѣи правдѣи ѣт дѣявольскихъ слугъ прѣслѣдованной быти, еднѣко звѣтяжитѣся не дѣти, аще и со смертъ на брани поднѣтѣся прилучитъ (1600-1601 *Виш.Кр. отв.* 172); якъ то прѣймѣвати и якъса с тѣмъ ѣбходѣти, то южъ на твое(м) бачѣню налѣжитъ. еднѣко не тоушѣ абы бѣлѣ кто такъ невѣдѣчнымъ, абы доброго злѣ ѣуживѣти мѣлѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 182 зв.).

Див. ще ЕДНАКЪ², ОДНАКО², ОДНАКОВО, ОДНАКОЖЪ², ОДНАКЪ².

ЕДНАКОВО, ЕДНАКОВО *присл. 1.* *Однаково, так само:* одными жѣ завсѣгды еднѣко потѣужными еднѣко хвалоу бѣжѣю милѣючѣи и е(д)наково тѣранѣи тѣре(ц)комѣ нехѣтливѣи бы-лисмы, естесмы и бѣдѣемо (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 203 зв.); всѣ еднѣкъ зѣ еи [манны] тоую(ж) рѣс-кошѣ, той же смѣкъ чоули, и еднѣково бѣли на-сыщѣни (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238 зв.); такъ высѣко ѣ(т) землѣ, и по(д) землѣю: якъ и наѣ землѣю, и з бѣкѣвѣ землѣ еднѣково нѣо высѣкѣстю и далѣкѣстю ѣ(т) землѣ ѣ(т)стѣбѣтъ (Пѣчаїв, 1618 *Зерц.* 14); ѣ том найпервей радѣли, якъ бы согласнѣ вѣры православної всѣ еднѣково розумѣли и содер-жали (Городок, 1640 *ПККДА* I-1, 70); Знѣйдѣшѣ наѣстѣатокъ едѣноѣтрѣбное сѣгласѣе, якъ по всѣхъ Цѣркѣвахъ порѣднѣ и еднѣково Бѣзскѣе Тѣемниці, ...ѣ(д)правѣатѣса маютѣ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 5 зв.).

2. *Однаково, все одно, все-таки:* а ѣнѣ того ба(р)зо жалѣвали и(ж) тѣла хѣ избавѣтѣла своѣго не застѣли. а рѣ(к)ли е(д)наково на(м) тоѣ ми-ро и тѣи ма(с)ти дорогѣи прѣ грѣбѣ єго стѣомъ ѣоставѣти ѣбе(т)нѣца(м) своѣ(м) досы(т) ѣучѣ-

ніти (к. XVI ст. УЄ №31, 60 зв.); Гл̄еть б̄съ раб̄ свбем̄д... ещєсь нн̄ѣ м̄блодъ, роскош̄дй, на п̄ствискахъ н̄шихъ, едн̄аково при старости пок̄аеш'са (Чернігів, 1646 *Перло* 124 зв.).

Див. ще **ЕДНАКО¹, ЕДНАК¹, ОДНАКО¹, ОДНАКОВО, ОДНАКОЖ¹, ОДНАК¹.**

ЕДНАКОВЫЙ *прикм.* Однаковий: ω(т)ць м̄ой ѳчин̄ивши сл̄нце т̄акъ дла злы(х) якъ дла добры(х) в̄ш̄стки(х) людий едн̄аковою... доброту соустентоуетъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 299); Шт̄о об̄е и пом̄ыслити а не т̄ылько м̄овити едн̄аковои незб̄ожности и пог̄анскаа ест̄ь (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 239); Лечъ абы тежъ, и св̄ѣцкіе Правосл̄авные оум̄ѣючій чит̄ати, неѣм̄ѣючимъ и прост̄ѣйшимъ с повинности Хр̄истіанскои, едн̄ак̄овымъ способомъ над̄к̄о преподаючи заправов̄али (Київ, 1645 *Собр.* 2); гды вс̄ѣ є(д)н̄аковою ж̄алобою... заб̄г̄али, аб̄ыса м̄ѣсто не зап̄ало (серед. XVII ст. *Кас.* 5).

Див. ще **ЕДНАКИЙ, ОДНАКИЙ.**

ЕДНАКОСТЬ *ж.* Однаковість: ω Р̄вности и Едн̄акости Влад̄зы ω(т) Хр̄(с)та Пр̄ез' Д̄ха Ст̄г̄ω даіои Вс̄ѣмъ Ап̄(с)л̄омъ (Київ, 1625 *Злат.Н.* 127).

ЕДНАК¹, ЕДНАК², ЕДНАК³ *присл.* (*стп. jednak*) **1.** (*так чи інакше*) однак, все одно, все-таки: едн̄акъ ωбв̄яза(в)ши болотовича во(и)та любе(ц)кого и и(н)ны(х) зема(н) любец̄ки(х)... абы оны справе(д)ливе то(т)... кгр̄д̄н̄гът̄ лиш̄г̄т̄-ви(н)ски(и) ωбвели и пр̄(в)див̄ю границ̄ показали (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 38 зв.); Але вы...позычайте не чекаючи с того з̄ыскоу жа(д)ного... Едн̄а(к) са не в̄імовишь абы(с) не м̄ѣл̄ быти мл(с)рдны(м),... против̄ к̄ждоמוу (Львів, 1585 *УЄ* №5, 268 зв., на полях); Едн̄а(к) же... ма̄ючи... кр̄ивд̄ω ω(т) еп̄(с)кпа своего, ижъ всегды имъ п̄сповъ в̄едлугъ звыклого ωбычая... ихъ бл̄гослов̄ити не хочет̄ь (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); ёгда ва(с) вопрош̄д, сором̄ѣтиса б̄дете. Едн̄а(к) а ва(с) вопрош̄д, х̄очъ вы са за правд̄ на мене фрасов̄ати сх̄чете (1598 *Виш.Кн.* 272); не є(ст) воды исно(ст), кот̄б̄рая если зогр̄ѣ(ш) з̄имно(ст) оутрач̄аетъ, вода едн̄а(к) зостав̄ѣтса, а пр̄ето исно(ст) ест̄ь само прир̄ож̄ена р̄ечи(и) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 215); едн̄акъ з' тоє сол̄б̄дкое р̄б̄зности цн̄от̄ъ вд̄ачнаа ωзд̄ба, и позб̄р̄ь м̄и-

л̄ый повстав̄аетъ (Київ, 1628 *Лим.* 7 нenum.); Едн̄акъ я тоб̄ъ, жона моя, ωзнайм̄ю, Ижъ ся тебе не рихло вид̄ѣт̄ь ωбещ̄ю (I пол. XVII ст. *Рез.* 176); Є(д)н̄акъ по(д) ча(с) за наст̄ѣпенье(м) великого гонен̄іа... а на(д)то за поводо(м) су(м)не(н)я нашо(г)... назначили(х)мо собо(р) (Городок, 1640 *Гр.Мог.* 1 зв.); едн̄акъ ωсобл̄ивымъ сп̄особо(м) Малж̄оно(к) пов̄ине(н) жон̄д̄ свою шанов̄ати, в̄едл̄гъ Ап̄(с)ла Петра, як̄ω сос̄д̄ъ немош̄н̄ѣйш̄ій (Київ, 1646 *Мог.Гр.* 920).

2. *У знач. вставн. слова* однак, все ж таки, все-таки, все ж, проте: Кто(ж) ед̄н̄акъ с ты(х) трехъ видит'са тоб̄ъ ближнимъ быти томоу которий то впалъ былъ межи раз̄бойники (1556-1561 *ПЄ* 265); в̄ѣр̄д̄ едн̄акъ твои(м) словамъ (к. XVI ст. *Розм.* 34); т̄акъ едн̄акъ м̄ного зл̄ого прин̄оси(ш), же на(с) з раю выган̄аеш̄ь (поч. XVII ст. *Проп.р.* 192 зв.); але в' том̄ъ ч̄асе едн̄акъ в' ёдности пребыв̄аємо (Єв'е або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 19); Потреба ся едн̄акъ тому пилно и уважне пр̄исмотр̄ѣти а моцъ оного писан̄я уважити (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 624); до тыхъ едн̄а(к) ωсл̄г̄ъ и с̄ще(н)ника ми(р)ского я(к) прип̄д̄цати маю(т) та(к) изъ ты(х) приходо(в) ча(с) певн̄ю давати м̄д̄ пови(н)ны (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 75); казали есмо, абы сторона поводова... каждого з особна, поединкомъ пытали, обовезавши едн̄акъ каждого сумненемъ, еслибы кто о подраню тыхъ пчолъ ведомъ самъ былъ, албо одъ людей слышалъ, абы того... // ...на копе правдиве зезнавалъ (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 79-80); Тогды ми едн̄акъ, ут̄ѣха в̄ь сердцу трвала: Кгдымъ ся еще, на живого позирала (Львів, 1630 *Траг.п.* 164); А притомъ едн̄а(к) ведлугъ звычайо себ̄ъ моцъ зупо(л)ную зоставую в̄ь все(м), поты поки ми Гд̄ъ Бг̄ъ живота продолжи(т) (Холм, 1648 *Тест.См.* 471); Маю є(д)н̄акъ над̄ѣю в' г(с)д̄ѣ б̄ѣ же и(х)... ωб̄ясн̄ити б̄д̄д̄ м̄огл̄ъ (серед. XVII ст. *Кас.* 62).

Див. ще **ЕДНАКОВО, ОДНАКО¹, ОДНАКОВО, ОДНАКОЖ¹, ОДНАК¹.**

ЕДНАК², ЕДНАК³ *спол.* (*протиставний*) **а)** (*зв'язує члени речення*) але, однак, проте: мы ро(з)граниче(н)я с части своеє не боронимы,

є(д)на(к) же бе(з) ста(р)шого уча(с)ника, п̄на по(д)судка, учинити того не можемы (Житомирщина, 1599 *ККПС* 124); того(ж) часѣ Па(н) Дмитръ красно(в)ски(и)... би(л) в бра(т)ствѣ, еднакъ вышо(л) и до ко(н)ца справъ не хотѣлъ чекати (Львѣв, 1599 *ЛСБ* 1043, 1); многїи оуча(т)са жебы оумѣли, еднакъ не для того жебы добрыми были (поч. XVII ст. *Проп.р.* 211); Церковь... преслѣдованья вшелякїи прїимуетъ, еднакъ незвитяжона заставаеъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 343); Адамъ бѣдѣчи на тѣлѣ нагїмъ соромѣльса хотѣ былъ собѣ з' лїста дрѣва фїговогѡ з'плѣлъ опра(т)кѣ, еднакъ запалѣльса встѣдомъ познѣвши // не(н)дѣл и нагость свою (Вильна, 1627 *Дух.б.* 104-205); хотяй же былъ еси далеко ѡ(т) мора, еднакъ же риби з' него дивными способами ловиль еси (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 271); ѡбдѣна на нѡги... ѡ(т) г(с)да по(з)вѣленого ѡживаю(т); є(д)нак' же оуживати его недопѣскаю (серед. XVII ст. *Кас.* 8);

б) (з'єднує частини складносурядного речення) але, однак, проте: Што ачкѡлвекъ рѣчь до оувѣре(н)ѣ трѣдѣна быти зѣает'са, еднакъ Бг̄ь самъ томѣ мѡждъ тое ѡ(т)крѣпїти рѣчилъ (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 154); Лѣчь, любѡб не естем' Островїдз в' той мѣрѣ; Еднакъ ми мїлость кѣ ѡ(т)чїстой вѣрѣ... Даеъть помѡчи (Львѣв, 1642 *Бут.* 9 зв.); если сѣт' невѣрныє, не маюъть бѣгїи крѣщеные, една(к) же еслїбы были ѡкрещѣные, было бы ва(ж)ное и(х) крѣщенїє (Львѣв, 1645 *О тайн.* 22).

Див. ще **ЄДНАКО², ЄДНАКЪЖЕ, ОДНАКО², ОДНАКОЖЪ².**

ЄДНАКЪЖЕ, ЕДНАКЖЕ, ЕДНАКЪЖЕ *присл. (стп. jednakże) (так чи інакше)* однак, все одно, все-таки: една(к)же выбра(в)ши нѣкоторые артикѣлы ѡ(т) вм(с). на право(с)лавны(х)... хѣлно речѣные, и на Ба го(р)ды(м) дѣхо(м) рыгненые... пыгати вм(с) бѣдѣ... я(к) то(т) дѣ(х) зара(з)лївы(и) // ...в пѣклѣ гнѣздо мае(т), и та(м) почивае(т) (1598 *Виш.Кн.* 277 зв.-278); Една(к) же в ти(х) замишани(х) часѣ(х) що мо(г)ло быти посилаемо на роботѣ до црѣкве свето(и) (Ясси, 1601 *ЛСБ* 362, 1); Една(к)же таковы(м) многым' народомъ

рѡвное дшї, ѡлбо снѣтъ и зацнѣйшеи, абовѣ(м) лѣпшїй естѣ єдїнъ котѡрый чїни(т) волю бжїю, анѣжли тисача злостївых' (Острог, 1607 *Лѣк.* 7); Еднак же, скоротивши наших тайных бѣд рѣчь, нѣкую маленькую отраду в мыслных движениях милостию христовою получивши, полакомихся пройти и видѣти скаржино злепление тое книжки (1608-1609 *Виш.Зач.* 209); еднакъ же што далей послышимъ увѣдомити братолюбия вашего не омешкаемъ (Корсунь, 1625 *КМПМ* I, дод. 275); Знат же то ведлуг волѣ Бжїей ся справдешъ. Еднакъ же малая дщєр, абы не тужила, Же при матери своей мало що пожила (I пол. XVII ст. *Рєз.* 177); Еднак'же грѣши(т) смер'тельно хтѡбы се важал' без' потрѣбы не бѣдѣчи иерѣем' крѣ(с)тити кого (Львѣв, 1645 *О тайн.* 19); еднакъ же // лахи хотѣли ве(р)хъ мати на(д) Москвою, почали и(х) зневажати (серед. XVII ст. *ЛЛ* 165-166).

Див. ще **ЄДНАКО¹, ЄДНАКОВО, ЄДНАКЪ¹, ОДНАКО¹, ОДНАКОЖЪ¹.**

ЄДНАЛНЬИЙ, ЕДНАЛНЬИЙ, ЄДНАЛЪНЬИЙ *прикм. Єднальный. ◦ єдналнымъ обычаемъ, обычаемъ єдналнымъ див. ОБЫЧАЙ; листъ єдналный (єдналный, єдналъный) див. ЛИСТЪ².*

Див. ще **ЄДНАНЫЙ, ЄДНАЦКИЙ.**

ЄДНАНС, ЕДНАНС, ЄДНАНЬЄ, ЄДНАНЪЄ, ЄДНАНЯ, ИДНАНС *с. (стп. jednanie) 1. (дружні стосунки, союз) єднання: але того не признаваю абы то злѣпѣнїє єдности и єднанїє з римскими папєжами кѣ по(д)пѡрѣ єдиновлѣдства костѣлногѡ римскихъ папєжѡвъ потагѣтиса могло (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 150); Мѡлимъ: Требѣемъ, ходотайствѣемъ, послѣнїє дѣемъ, єднанїє, посѣлство ѡ(т)правѣемъ (1627 *ЛБ* 65).*

2. Полубовна згода, мировий договір: А што єсми презыскал на князю Василю... через єднанє небожчика пана Богѣша... триста коп грошей без трєх коп (Задиби, 1531 *AS* III, 393); и по то(и) є(р)моли(н)ско(и) пото(м)ки єє, права, єдна(н)ѣ и застанове(н)ѣ ѡколо того ро(з)де(л)ку закрочити (!) менуючы, Того... приви(л)ами, листы, комисыами суды полубовными и и(н)-шымы справа(ми) и постѣпки правны(ми) показы

ва(л) (Городно, 1555 *ЛНБ* 103, 20/Id, 1989, 89 зв.); пан Загоровский... хотечи са к томъ рокъ поспешити и подлѣгъ еднана в тых речах с Твоею Милостью постановити, с Теплиц дей на Волын ехаль (Дубно, 1559 *AS* VI, 43); **еднане держати** — дотримуватись полюбовной згоды, мирової: што они от королевое..., вдачне принали и тое еднане на вечныи часы держати межи собою обазали (Краків, 1543 *AS* IV, 347); А тую вгуду постанове(н)є и є(д)на(н)є ншо, во (в)си(х)... а(р)тыкуле(х) ...пови(н)ни будемъ з obu сторо(н) тве(р)до и неω(т)ме(н)но ве(ч)но держати сами дети и пото(м)ки будучие нши (Ляхівці, 1559 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961, 25); **еднане розорвати** — порушити полюбовну згуду, мирову: пан Василей оноє еднане розорвал... и ономоѣ записѣ досыт не вчинил (Кременець, 1547 *AS* IV, 553); **еднане умоцнати** — юридично затверджувати мирову: А такъ мы речей ωповедана их выслухавши, за призволенемъ и прозбами их, ωбеюх сторон оноє еднане их ѣмоцнаемъ и потвержаемъ симъ нашимъ листомъ (Львів, 1537 *AS* IV, 93); с еднана **выступати** — порушувати полюбовну згуду, мирову: Мають они... то томъ са справовати, яко в семь нашомъ листе ест... выюображено, а с того еднана жадными причинами выстѣпати не мають (Львів, 1537 *AS* IV, 93); с еднана **выступити** — те саме, що **еднане розорвати**: А хто(бы) з нас мел с теперешнего нашего еднана выстѣпати, тот маєт заплатити брат братѣ триста коп грошей (Задиби, 1531 *AS* III, 393);

укладення полюбовной згоды, мирової: после оного еднана пана Горностаева большии кривды и шкоды ѣ многих речах емѣ поделал (Львів, 1537 *AS* IV, 990); на котором [листе] ширей, а достаточне вес постѣп оноє справы и еднана их ест ωписанъ (Краків, 1543 *AS* IV, 347); а сы(н) мо(ѣ) па(н) янъ и приатели которые на то(м) є(д)на(н)ю бы(л) и ω має(т)но(ст)и моє(ѣ) рѣхомо(ѣ)... ведомости жа(д)ное не мели (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 129); я, видечи прозбу ихъ, до того една(н)а удалъ и то проме(ж)ку ихъ померкова(л) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 82); ω(з)на(ѣ)муемъ же я(к) словы и певною обѣтницею свое(ю) до того тѣ(ж) и(н)те(р)зициею дали на(мъ) на себе при еднанью, при

бы(т)но(ст)и ω(т)ца а(р)хиеп(с)кпа та(к) тѣ(ж) и ω(т)ца еп(с)кпа слова не хотя(т) де(р)жати (Рогатин, 1591 1591 *ЛСБ* 162); **еднане вчинити** — прийти до полюбовной згоды, мирової: ино сѣди на тотъ рокъ выежчали и вы дей в иншихъ делех еднанье межи собою вчинили (Краків, 1524 *AS* III, 260); мы..., початок того еднана вчинили (Бородчичі, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 18); **еднане приняти, приняти еднане** — те саме, що **еднане вчинити**: кна(з) а(н)дрє(ѣ)... //...с тымъ помененымъ сыномъ моимъ ка(к) те(ж) из ыными приате(л)ми моими ѣгодѣ и є(д)на(н)є прина(л) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 128-129); Олекса признав, же били, и до Стецка коваля Пашко ставив; Данило не схотев. Еднане приняли (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 4); Мы томъ зрозѣмвши, кгдаж он в час кѣ правѣ на рок не стал,... и ѣ в отказе князю Ковелскомѣ не был, а приемши ω земли еднане и на конец с ним ω тьи грабежи ѣгодити(са) не хотел, знашли єсмо так (Милянвчичі, 1530 *AS* III, 368); **еднана звести** (кому) — добитися полюбовной згоды, мирової: а видячи то княз Соколский, иж еднана звести собе не мог, отказал через пана... Склєнского, иж дей пан Дубравский болшей того по Волыни ездити не будет (1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 85); **ку еднаню привести** (кого) — примирити кого-небудь, довести справу до полюбовной згоды: Гдѣж за призволенем ихъ, ωбеюх сторон в той розницы кѣ слѣшномѣ еднаню и средкѣ их єсмо привели (Неполомичі, 1531 *AS* III, 386); **переняти еднане** — те саме, що **еднане вчинити**: па(н) Василє(и)... доброволне перенявши една(н)є, самъ на себе заруку положилъ сто копъ гроше(и) пану Басарабу (Житомир, 1584 *АЖМУ* 82); **прийти до иднана** (з ким) — те саме, що **еднане вчинити**: пришоле(м) з пастыро(м) свои(м) до про(с)бы, и иднана (Глиняни, 1607 *ЛСБ* 416,1); **у еднане вѣступити** — те саме, що **еднане вчинити**: А потом Их Милост сами ѣ еднане вѣступили и на люди свои то дали (Милянвчичі, 1530 *AS* III, 368).

4. Перемир'я: Миротворєніє: Чинѣ(н)є по кѣю, еднанье (1627 *ЛБ* 64).

Див. ще **ЄДНЕНЬЄ**.

ЕДНАНИЙ, ЕДНАНИЙ дієприкм. у знач. прикм. Єдналиний. ◊ еднанымъ обычаемъ див. **ОБЫЧАЙ.**

Див. ще **ЄДНАЛНИЙ, ЄДНАЦКИЙ.**

ЄДНАТИ, ЕДНАТИ, ЄДЪНАТИ, ИДНАТИ, ЪДНАТИ дієсл. недок. (стч. *jednati, стп. jednać*)

1. (що) (з'єднувати одно з другим) еднати: Кгды (с)мо ездили з ω(т)це(м) Василіе(м) до рѣды га(н)кры еднати дале(м) фѣрманови гро(ш) м̄ (Львів, 1613 ЛСБ 1043, 3).

2. (кого, кого за що, кого через кого) Мири-ти, погоджувати: я за то их был позывал перед врадъ замковый до Луцка, ино княз Иван стал и не допѣшаючи до права, почал мнѣ еднати через княза Васила... за тот квалт (Луцьк, 1536 АС IV, 60); его кня(з) корецьки... ѿдалъ (!)... юхънѣ вороне еднаючи его за бо(й) (1552 ОЖЗ 126); немало шкоды и тому детати въ ма(ет)ности по ѿтъцѣ его тамъ починено за шьто насъ чольганьски(и) едънаючи платиль (Єсківці, 1563 ЛНБ 5, II 4043, 25); ходотаиствѣю, иднаю, справѣю (1596 ЛЗ 84); Крошѣ: Оукрачаю, еднаю, ѡкروشю (1627 ЛБ 56); Ходотаю: ѣднаю, вставляюса, причынаюса (Там же, 144);

(кого з ким, що з ким) (створювати тісний зв'язок, зближувати) еднати: бг̄ъ бы(л) в' христѣ свѣ(т) еднаноуцѣ з' собою, не причитаючи имѣ грѣхо(в) ихъ (Острог, 1607 Лѣк. 61); сцѣнници... чере(з) ѡфѣрѣ без'крѡвнѣю людѣй з' г̄(с)демѣ // бг̄омѣ еднаноуцѣ (Львів, 1646 Зобр. 72 зв.-73).

3. (кого) Просити, намовляти щось зробити: Изъ сего евангелія указуетъ намъ, якъ силовавъ и иднавъ апостолы, што бы увуйшли у корабль (XVI ст. НС 113).

4. (кого) Привертати до себе, робити своїмъ прибічникомъ: пораженѣны полѣци ω(т) казакѡвъ. и мѣло щѡ са ѡсталѡ вои(с)ка лѣцскаго, и мѣсили еднати казакѡвъ, и примѣрье взяли (1509-1633 Остр.л. 130 зв.); а кгда до цѣсара приѣгли // засталѣ оу него кардинала... з' двѣма бискѡпами ω(т) папы послѣнаго, еднаноуци и благаючи цѣсара великими подѣрки и обѣтницами (Острог, 1598 Ист.фл.син. 50 зв.);

(що) набувати, здобувати що-небудь, домагаться чогось: панове Борзобогатые не хотечися в том правом обходити, трудности, шкоды, и незгод промежку себе еднати и приймовати, зволившия сами доброволне, нас приятелей своих к тому возвали (Бородчичі, 1553 АрхЮЗР 8/VI, 18); Для чогожъ вы до вызнавцовъ костела Римского удаетесь, и наукъ ихъ лапаете, и вшелякимъ способомъ ласкъ собѣ у нихъ еднаете? (1603 Лит. 104); Видте жъ, православныи, апостольскую науку и разумѣйте, иж не себѣ славу еднаноу у людей, але Христови (1608-1609 Виш. Зач. 211); блѣдѣа лоуна дѡждѣ на(м) знаменуоуеъ;... в бѣлоую фарбѣ гдыса оубираеъ ясно(ст) иднае(т) (поч. XVII ст. Проп.р. 270 зв.); дѣры оу Панѡвъ еднаноуцѣ Ласкѣ людемѣ (Київ, 1633 Еффон. 309); Што звыкло бе(з)смѣртнѣю слѣвѣ и(м) еднати, котѡраа на свѣте, пѡты бѣде трѣвати Пѡки м(с)цѣ и звѣзды... нѡчные тѣмности бѣдѣтъ просвѣщати (Єв'є, 1611 На г.Ог.К. 2); Такоѣ и(х) набоженство е(ст) проклатое; и лѣски ω(т) бажа(д)ное не е(д)нае(т). ани ѡмерши(м), ани живы(м) (Височани, 1635 УС №62, 102).

ЄДНАТИСЯ, ЕДНАТИСА, ЕДНАТЬСЕ, ИДНАТИСА, ИДНАТИСЬ дієсл. недок. 1. (з ким) (вступати в дружні стосунки, зближуватись, приятелювати) еднатися: панъ крыни(ц)ки(й)... вси презыски врадѡвне вказаные на мене влилъ и то в шафѣнокъ мнѣ подаль врадѡвнымъ записомъ свой(м) даючи мнѣ моцъ того ѡживати тымъ шафовати пнзи ω(т)бирати и еднатися ажъ до ѡстатнего стопня правного (Кременецъ, 1583 ЛНБ 5, II 4045, 31); оувѣщевѣюса, иднаюса, пѣ(в)ны(м) бываю (1596 ЛЗ 63); ѡзна(й)мѣте ми ѡ тако(й) ли то любви спѣсъ рѣклѣ, котраа в трапеза(х) мнѡгопо(л)мѣсны(х), и питѣ(а) ро(з)маиты(х) со мѣзика(ми) са еднае(т) (1598 Виш.Кн. 304 зв.).

2. (з ким) (приходити до згоди, годитися) еднатися: естли бы ко(л)ко бра(т)и або ѡча(ст)нико(в) ...въ чо(м) бы видечи себе с кри(в)доу до на(с) ѡтозва(в)шися ѡде(н) з ни(х) або два зъ стороною зѣдналиса... а потомъ бы дрѣгая сторона ѡтозвѣ ты(м) хотела би (з) права ω(т)биваючи

ты(х) с которыми ся не еднала... и зъ апеля-
цы(й) выпу(с)тила тогды таковы(й) ѿ(т)поръ ѿ
права не мае(т) бы(ти) при(й)мованъ (1566 ВЛС
56); его м(л)... не подалъ се о(д)накъ зара(з), а
для того, же по то(т) ча(с) є(д)на(л)се с пны
Трипо(л)скими ѿ тые кри(в)ды, которые се вы-
ше(и) припомнели (Київщина, 1600 ККПС 134);
И мы... маёмъ...// За растлѣніа и кгва(л)чѣна и
за кровопролитіа дѣсы(т) чиніти, ты(ж) зъ кѣж-
ды(м) въ все(м) иднати(с) (Київ, 1619 Аз.В. 311-
312); мы... маёмъ...//...за кровопролитіа до-
си(т) чиніти, ты(ж) зъ кажды(м) въ все(м) иднати-
ти(с), хто... на тебе што маеть... уопережай до
примирѣніа (Київ, бл. 1619 Аз.В. 311-312); ма-
є(т) и волень бѣде(т) пнѣ ма(л)жонокъ мо(й)...
тѣю справѣ до ѿ(с)та(т)него стопня пра(в)но-
го коньчи(т) зъ ними се є(д)на(т) квитова(т) ѿ.
яко хотечи ѿною шафова(т) (Кременецъ, 1627
ЦДИАЛ 181, 2, 132, 9, 1 зв.).

3. (з ким) (*про ворогуючі сторони*) (*припиня-
ти военні дії*) миритися: татарє... великіи шкѣды
починіли ѿколо ѿстрѣбла, а потымъ єднали-
са зъ ѿстрѣполаны... пили. и ѣли зъ ѿстрѣпо-
ланы (1509-1633 *Остр.л.* 129 зв.); Казимерскій
добрый пріятель пана воеводы... рекъ: пане вое-
водо, идешъ єднатися з гетманомъ, для тогож
обещался тобѣ пріятелем быти и Никифора от-
искати з Мальборку, але мнѣвъ, же того не учи-
нит (Львів, 1605-1606 *Перест.* 40);

(з ким) (*підлягати, підпорядковуватись ко-
мусь*) становити єдність, цілість: царигоро(д)ские
патріярхове... тую зве(р)хность столицы рим-
ское... ча(с) немалы(и) знали и є(и) по(д)легали
и ѿт нее блѣгословенство брали ѿ(т) которое
хотажъ многократнѣ ѿ(т)ступовали але ѿпа(т) з
нею єдналиса и до послушенства єе воро-
чали (Берестя, 1596 ЦДИАЛ 131, 1, 627); Азажъ
то новина єднатъсе Грекомъ зъ светою столицою
Рымъскою? (Вільна, 1597 *РИБ XIX*, 312).

ЄДНАЦКИЙ, ЄДНАЦКИЙ *прикм.* (*який
служить для розв'язання і усунення суперечнос-
тей, розбіжностей*) єднальний. ◊ **єднацкимъ обы-
чаемъ** *див.* **ОБЫЧАЙ**; **листь єднацкий** (**єд-
нацкий**) *див.* **ЛИСТЬ**².

Див. ще ЄДНАЛНЬИЙ, ЄДНАНЫЙ.

**ЄДНАЧЪ, ЄДНАЧЪ, ЄДНАЧЪ, ИДНАЧЪ,
ЪДНАЧЪ** *ч. 1.* Посередник: А хто(бы) з нас мел
с теперешнего нашего єднана выстѣпити, тот
маєт заплатити брат братѣ триста коп грошей, а
тым нашим єдначом двести коп грошей (Задиби,
1531 *AS III*, 393); мовили пану Ивану Хренниц-
кому, абы имъ, ведле... знайденя (!) пановъ єд-
начовъ... местечко Буремль... отступилъ (Луцьк,
1573 *АрхЮЗР 7/1*, 237); ходотай, посре(д)никъ,
йдна(ч) (1596 *ЛЗ* 84); а повѣдаючи, бы намъ была
не оставлена ѿбе(т)ніца... ѿ сто(м) идначѣ гѣ
нашемъ ісѣ хѣ. котрій преиднати мѣ(л). и за
на(с) застоупити мѣль то. мѣсили бы(х)мо быти
оу бо(л)ше(м) страхоу нѣжли ѿныи мѣста со-
до(м)скыи и гомо(р)скыи (к. XVI ст. *УЄ* 31,
42); Ходотай: Посре(д)никъ, ѣдна(ч) (1627 *ЛБ* 143).

2. Той, хто досягає чогось, здобуває щось:
ѿ(т)ишѣль намъ оповѣдачъ слѣва, ѿ(т)ишѣль:
И покѣю власного йднати(ч), с свѣта зышѣль
(Львів, 1616 *Бер.В.* 89).

Див. ще ОДНАТЬ.

ЄДНЕНЬЄ, ЄДНЕНЬЄ *с.* Те саме, що єднане
у 2 знач.: Видечи брат их, што бы оттол урости
могло, оныє девки...//...арештовал и припору-
чил; а по учиненю протестацыє их... внєт их
єдненемъ то таким, то оваким уходити хотєл
(Луцьк, 1605 *АрхЮЗР 8/III*, 509-510).

ЄДНО¹, ЄДНО *част. 1.* (*обмежувальна*) (*вжи-
вається для позначення незначного ступеня вияву
дії*) як тільки: коли са врѣнєть з бракоу [з весе-
ла або свадьбы] абы ємоу бор'зо ѿ(т)ворили
коли єдно пріидє, а покольтає (1556-1561 *ПЄ*
276); Скѣро бы(м) єдно хотѣ(л) тебѣ и твоєго
страхѣ поз'бѣити, // и вы(т)хнѣвши ѿ(т) бѣлю,
сѣрцемъ и оумысломъ тѣ забѣити. Али внє(т) но-
винами затрѣвожишъ мѣего сѣрца сѣлы (Дер-
манъ або Острог, 1603 *Лям.Остр.* 22-23); Скоро
єдно бѣдныи рѣсин лаховицѣ возмет, то зараз
до Римѣ ѿт вѣрных ѿстѣпивше, праве згинєт
(поч. XVII ст. *Вол.В.* 82);

(*вказує на обмеження в кількості, величині*) тіль-
ки, лише: Прида(л) тако(ж) нѣмна. полим'пили-
оу(с). к' десѣте(м) мѣ(с)цемъ, два. то є(ст) стыче(н),
і лютѣго. ибо пѣрвѣй єдно ихъ десѣть бѣло

(Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 72); по́кы кто в са-
мой пѣчи ро(с)кошій лежи(т),... за ре(ч) не-
мѡжнѡю здаѣтса емѡ вѣйти с тоѣ пѣчи. але скѡро
бы са едно малѡго поча(т)кѡ ими(л) абы ѡ(т)то́ль
выходѣти,... горѡчестъ ѡного ѡгна зѡразъ мою
в тѣль зостѡнетъ (*Острог, 1607 Лѣк.* 15); Рѡз-
вѣ: ѡпрочъ, ѡкро(м),... то́лко, хѣба, едно (1627
ЛБ 105).

2. (*видѣльно-обмежувальна*) тѣльки, лише:
па(к)ли(ж) бы еси в томъ которое сплѡше(н)-
ство ме(л) а ѡному боарину кнѣгу зде до на(с)
ехати росказа(ти) не хоте(л) тогды веда(й) пе(в)-
не и(ж) ни на комъ са таа ре(ч) не ѡбали(т)
ѣ(д)но на кнѣгнѡ (!) (*Вильна, 1540 ЛНБ* 5, II 4043,
3 зв.); а коли пришель к неи и не нашоль ничо-
го на неи едно листа бо еше не былъ ча(с) смок-
ва(м) [фик'гамъ] (1556-1561 *ПЕ* 171 зв.); Кгды
бы ты(ж) хлопе(ц) во едѣнъ днѣ до шко́лы хо-
дилъ. а дрѡги(й) дѣнь занѣдбаваль. и такъ едно
ча(с) бы собѣ трѡти(л) в речи при шко́лѣ. тако(г)
бо(л)ше не при(й)мати (*Львѣв, 1587 ЛСБ* 87,
6 зв.); не хочѡу ни(ч) бо(л)ше ѡ(т) ва(с) едно
л̄ сребрѣникъ (XVI ст. *УЕ Трост.* 47); не ѣ(ст)
кто бы ма вѣбави(л). едно ты бѣ мой (*Киѣв,*
1623 *Мог.Кн.* 48); блишого не было до того спа(д)-
коу едно те(н) ма(р)ко (*Одрехова, 1626 ЦДИАЛ*
37, 2, 42); и(х) та(м) не мнѡго вѣшло едѣно тыи
котѡрѣи вѣрили (I пол. XVII ст. *УЕ* №91, 28).

3. (*пѣдсилювальна*) тѣльки, лише: десѡтины
даю зо всего што едно маю (15561-1561 *ПЕ* 300);
куся(т)ся на на(с) и кы(й)ми и ѡ(т)повѣдѣю шлях-
тою и ми(р)но якъ бы ѣ(д)но могли хо(т) хы(т)ро
ѡбаваю(т)ся пре(д)ся соборѡ (*Рогатин, 1591 ЛСБ*
162); рѣчи которые едно в церкви были, так его
власные, як и церковные, побрал и полупилъ
(*Луцьк, 1601 АрхЮЗР* 1/VI, 315); где едно дѡша
разѡмнаа по(з)вѡлитъ, та(м) // тѣло зарѡзомъ
вѣ мгновѣнѣю ѡка стѡнетъ; съ Нѡси на землю
(*Чернѣгѣв, 1646 Перло* 145-145 зв.).

ЕДНО², ЕДНО *спол. I. (зв'язує члени речення)*

1. (*приєднувальний*) (*уточнює раніше висловлену думку*) а, та: Та(к)же кого тра(с)ца дрѣжи(т).
то оувари чо(р)нобы(л) тѣпло пии... то выидѣ(т)
блюватиною. а(л)бо задо(м). едно даваи пити на-
ще (XVI ст. *УТ* фотокоп. 11).

2. (*протиставний*) а, але: я иже(м) не ѡселяя
в то(р)чине ѣ(д)но в луцку по(д)везала(м)са ѡ
собе вадомо(ст) ѡ(т) врадѡ луцко(г) дати (*Воло-*
димир, 1567 ЦДИАК 28, 1, 2, 41); вѣ Іерусалимѣ...
книжки таковыи выдають, вѣ которыхъ правды
и справедливости не пишучи, едно вымысли...
и небылицы змышляючи,... нещадно на насъ во-
лають (*Киѣв, 1621 Кон.Пал.* 317); Не борѡни(т)
на(м)... іс, ижъ бѣ(х)мо не мѡли старѡтиса ѡ
покармѣ телѣсно(м), едно и(ж) бѣ(х)мо чинѣли
все... по мѣрѣ (1645 *УЕ* №32, 80 зв.).

II. (*зв'язує речення (з'єднує частини складно-*
пѣдрядного речення) (приєднує пѣдрядну частину
часу до головної)) тѣльки, ледве, щѡино: іѡсѣфъ
... //... хѡтѣль еи тѡйно ѡ(т)поуѣстити едно ж(ь)
тоѣ помѣслили явил(ь)са емоу аггѣль гнѣ в снѣ
(1556-1561 *ПЕ* 22 зв.-23).

ЕДНОВЛАДСТВО *с.* Те саме, що **єдино-**
владство: в' третей части, где о єдновладствѣ
костелном' боудеть речь, нѣкоторые с тыхъ канѡновъ
потребные припоманѣти приидеть (*Остро-*
г, 1598-1599 Апокр. 9 зв.).

Див. ще **ЄДИНОВЛАСТІЄ, ЄДНОВЛАСТІЄ.**

ЕДНОВЛАСНОСТЬ *ж.* Владѣцтво, верховен-
ство, панування: Авва... всѣхъ ѡбдѡрилъ чловѣ-
ковѣ Словѣсною дѣшею; с' котрѡи похѡдитъ Єд-
новласно(ст) всѣхъ смысло(в), бѡвѣмъ она рѡдитъ
Найменшіє афѣкѣта, ѡбоихъ стрѡнъ мѣры (*Львѣв,*
1642 *Бут.* 4).

ЕДНОВЛАСТІЄ *с.* Те саме, що **єдиновлад-**
ство: Тѣє такѣе чѡтѣри замкнѣнѣа за довѡдами
нашими в' прѡшлы(х) двѡхъ роздѣлехъ про-
тивъ єдновла(с)тѣю ѡ(т) дѣепѣса змѣшленѡмѡ
прѣточѡными, з власныхъ припомнѣныхъ слѡвъ
его выникѡють (*Острог, 1598-1599 Апокр.* 108 зв.);
а на остатокъ ани петрѣ стѣи особливыми дары
ѡ(т) бѣа ѡбдарѡный старше(н)ства і єдновластѣа
на(д) всѣмъ костеломъ собѣ не привлаща(л)
(Там же).

Див. ще **ЄДИНОВЛАСТІЄ, ЄДНОВЛАДСТВО.**

ЕДНОВЛАСТНИКЪ *ч. (той, хто має необ-*
межену владу, надѣлений повновладдѣям) єдино-
владний, -ого: Слѣшишь дѣепѣсе тѣє слова...
бѡчишь якъ са за оказѣєю твоѣй бреднѣ, штоуѣ-

не и фортѣльне а пыхюу пѣхнѣче твоихъ най-сва(т)ши(х) панѡ(в) и едновлѣстниковъ костѣльныхъ поствѣпки обявили (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 139); за едновла(с)тники цр̄ко(в)ныя почитаны быти не мѡгѣтъ (Там же, 143).

Див. ще **ЕДИНОВЛАДЦА, ЕДИНОВЛАСТЕЛЬ, ЕДИНОВЛАСТНИКЪ.**

ЕДНОГЛАСНО *присл. (цсл. единоголасно)* одноголосно, одностаино: ча(с) бовѣ(м) приспѣ(л), ча ёго на средѣ вѣтагне(м), и плакати // и плакати на(д) ни(м), я(к) по нагле здохло(м) бѣде(м) і оучинѣ(м) всѣ едногола(с)но... томѣ трѣпови нѣвѣрѣа папе(ж)ского погре(б) (1599 *Виш.Кн.* 216 зв.-217).

Див. ще **ЕДИНОГЛАСНЕ, ЕДИНОГЛАСНО.**

ЕДНОИСТНЫЙ, ЕДНОИСТНЫЙ *прикм.* Те саме, що единостотный: дх̄ ст̄ый едностотный естѣ с̄нови, ѡ(т) котѡрого всѣ маѣтъ, штѡ маѣтъ за ты(м) походи(т) и ѡ(т) сна̄ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 39 зв.); Надто еще блюзнилъ, ижъ гѣло Христосъ Господь нашъ едностотное принялъ,... але невымовне нѣякъ, ведлугъ Божества, тѣло суптелное принялъ (1603 *Пит.* 41); Хс̄ з̄ Ба Оца̄, предвѣчнѣса рѡдитѣ: С котѡрого то Оца̄ и Дх̄ ст̄ый походитѣ, На Снѣ̄ едностотномъ ѡпочиваючи, И ѡ Сновствѣ̄ ёго, намъ посвѣдчаючи (Львѣв, 1616 *Бер.В.* 92).

ЕДНОЛѢТОКЪ *ч. (тварина віком в один рік)* однолѣток: Тѣлецъ: Тѣла̄ еднѡлѣтокъ (1627 *ЛБ* 167).

ЕДНОМЫСЛЬНЫЙ, ЕДНОМЫСЛНЫЙ *прикм.* Те саме, що единомысленный у 1 знач.: бѣдѣчи в домѣ божо(м) з вѣ(с)тами завше едномыслны(й). И в народе то(м) члонко(м) едны(м)... и сенаторо(м) в речы посполито(и), на(д)то ѡ(т) светѣ(й)шое столице Константинопо(л)ское есте(м) привѣлюваны(и) Екса(р)ха (Острог, 1607 *ЛСБ* 410, 1); набаръзей оусилѣю: абы Ри(м)ские блѣды ѡ(д)крѣлиса: правда, и здорѡвость Кафтолической наѣки, и цвичѣнѣа ѡ(т)вораласе Црквӣ многіе ѡ(д) нашои Ри(м)ской, ѡ(д)кинѣныя и ро(з)лѣчѡныя. в̄ Католическомъ едномы(с)льномъ роздѣмѣню были заде(р)жаны (Св'е або Вильна, 1616 *Прич.отех.* 16); такъ найвы(ш)шая згода, покой и едномыслное зезволен'е в̄ звязкѣ любви

може(т) ихъ зобополне задержати, гды в̄ щирости в простѡтѣ Бг̄оугодне жити бѣдѣтъ (Вильна, 1627 *Дух.б.* 22).

ЕДНОМЫСЛЬНОСТЬ, ЕДНОМЫСЛНОСТЬ *ж.* Те саме, що единомысленность: тымъ держаньемъса самого Х̄а оустережет'са тыхъ самоволокъ котѡрыя шатанъ... постави(л)... добрѣю згодѣ и едномыслность вкиненьемъ спѡровъ и сектѣ рвати и псовати хотачи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 163); Агг̄ли на нѣсех' в̄ досконалой едномыслности // трваючи, в̄ любви и покою згажаю(т)са (Вильна, 1627 *Дух.б.* 20-21).

Див. ще **ЕДИНОМЫСЛИЕ.**

ЕДНОНАЧАЛСТВО *с.* Те саме, що единачалѣе: с того што о петрѣ стѡмъ речено, кгды до тогожъ и иншіе належа(т), неслоушне единачалства по(д)пѡры бѣре(ш) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 102 зв.); показалоса же роздѣмѣ(н)е о едначалствѣ̄ цр̄ковно(м) папежо(в) и(х) мл̄(с)тїи ри(м)ски(х)... ани в̄ истѡрїа(х) цр̄ковны(х) фѣдаменту не мае(т) (Там же, 215).

ЕДНОНОГЪ *ч. (той, що має одну ногу)* одноногий, -ого: соутъ тако(ж)... во афрїцѣ̄ еднѡногѡве, ѡ едїной великѡй нѡзѣ̄, што(ж) ѡ(т) сл̄нца. і непѡбды, заслѡни(т) ногѡю. і якъ шѡпою (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 86).

ЕДНООКИЙ, ЕДНООКІЙ *прикм.* 1. (який має одне око) одноокий: И на то(м) же мѣсцѣ̄ бы(л) пафнѡтїе еп(с)п̄ египѣ(т)ский еднѡокий (поч. XVII ст. *УС* №236, 38 зв.).

2. *У знач. ім. (той, хто має одне око)* одноокий, -ого: тѡй премѣнитѣ̄ ѡ(т) сказїтелости: в̄ дївнѡю красѡтѣ̄... и такъ вѣскр̄сїтъ̄ прѣве(д)ныхъ, и вѣрныхъ своїхъ, в̄ цѣлыхъ тѣлахъ, без'рѡдкоу зе двѣм(а) рѣкам(а), и ногѡми, еднѡокоу, зе двѣма ѡчїма (Чернїгѣв, 1646 *Перло* 144).

Див. ще **ЕДИНООЧИЙ.**

ЕДНОРОДНЫЙ *прикм.* Те саме, що единородный у 1 знач.: Ѡто чїстаа пѡнна жалѡстне рыдѣетѣ: // Ижъ еӣ агнѣца волки срѡгїи порвѣли, Еднѡродного сна̄ мѡчно скреповѣли (Львѣв, 1631 *Волк.* 6-6 зв.).

Див. ще **ЕДИНОРОЖЕННЫЙ, ЕДИНОРОДНЫЙ.**

ЕДНОРОЖЕЦЪ ч. (*стп. jednorozec*) *міфол.*
одно́риг: Еде́нь члѣвкъ, оутѣкаючи пре(д) едно-
ро(ж)це́мъ: хотѣлъ зомкнѣтиса з' високой скалы:
и падаючи, похвѣтилъ са за дрѣвце з' скалы вы-
рослое (поч. XVII ст. *Пчела* 7 зв.); Єди́норѣждь:
Єднорѣжець, тоє(ж) що и иноро(г) (1627 ЛБ 35).

Див. ще **ЄДИНОРОГЪ, ИНОРОГЪ.**

ЕДНОРОЖОНЫЙ *прикм.* Те саме, що **єдино-**
родный у 1 знач.: А потѣмъ бѣрзо великою ра-
достью и тѣлца дла не́го заклѣоеть оукѣрмлено-
го, Сна своѣго єднорѣжно́го Оцѣ (Київ, 1627
Тр. 29).

Див. ще **ЄДИНОРОЖЕННЫЙ.**

ЕДНОСТАЙНЕ, ЕДНОСТАЙНЕ *присл. (стп. jednostajnie)* 1. Те саме, що **єдностайно**: тоты
тре(и) потвержую(т) рукоє(м)ство(м) ве(ч)ны(м) и
става(т) ему роуко(и)мы пре(д) зоупе(л)ны(м)
право(м) ошешка а про(з)виско(м) маку(ха) и ма-
ксима па(ш)ча которы(и) са тоты дває споле(ч)не
з собо(ю) єдноста(и)не а нероздѣлнѣ записыоу(т)
тому па(ш)кови на свы(х) має(т)носта(х) по(д)
соуюмо вы(ш)ше мѣнованою (Одрехова, 1580
ЦДИАЛ 37, 1, 12); которыє то при(н)ципалове
сполне и є(д)носта(и)не... з великою гарѣматою з
дѣлами з гаковницами... до за(м)кѣ припѣ(с)тили
(Житомир, 1609 ЦДИАЛ 11, 1, 5, 40 зв.); О чѣмъ
згѣдне тѣж' и єдностайне ап(с)лове и оучтлєве
всѣ скѣтком' тоє в'прод' вѣполнивиши, надѣчили,
и оучать,... всѣх' насѣ (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 196);
Тамъ єдностайне, прѣдко завитайте; Архїєрѣа на
ѳрѣнѣ витайте (Львїв. 1642 *Бут.* 7 зв.); тоу(т)
ты(ж) хр(с)тїане єсть и проме(ж)коу на́ми не-
мало такы(х) котрѣи изложїлиса єдностайне и
дрѣжа(т). та(к) яко то римлѣне (1645 УС №32, 71).

2. Одноголосно, єдностайно: завола́ли всѣ
єдностайне, кѣфарѣ, кѣфѣрѣ, то є(ст) незбѣжни-
ки, незбѣжники (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 29); А ижъ
на соборѣ Флорентейскомъ о тотъ артыкуль вси
єдностайне згодилися (Вильна, 1608 *Гарм.* 178);
бра(т)я моло(д)шая встѣпи(в)ши помоли(в)шися
бгу є(д)носта(и)не є(д)ными всты избрали...
брато(в) чтыре(х) (Львїв, 1611 *ЛСБ* 1043, 13).

Див. ще **ОДНОСТАЙНЕ, ОДНОСТАЙНО.**

ЕДНОСТАЙНО *присл.* Одностайно, одно-
стайне, згїдно: Подобитѣса, видитѣса, ка, Згѣдно
єст', єдностайно єст'... слѣшне єст', годитѣса
(1627 ЛБ 164).

Див. ще **ЕДНОСТАЙНЕ, ОДНОСТАЙНЕ,
ОДНОСТАЙНО.**

ЕДНОСТАЙНОСТЬ ж. (*стп. jednostajność*)
єдностайність: Простота́: Проста́цтво, щїрость,
єдностайно́сть (1627 ЛБ 102).

ЕДНОСТАЙНЫЙ, ЕДНОСТАЙНИЙ *прикм.*
(*стп. jednostajny*) 1. (*злагоджений, дружный, спіль-*
ний) єдностайний: до того тѣжъ и мѣтвѣ стѣхъ
ап(с)ловѣ, и мѣнковѣ припоминають ведѣчи насѣ
тѣмъ до єдностайного ѱ(т)дава(н)а хвалы гоу
бгѣ, и сполѣчныхъ з ними мѣтвѣ (Дермань, 1604
Охт. 8); и што томѣ рѣвнаа, же всѣхъ цнѣтъ
хр(с)тїанскихъ єсть шкѣлоу, яко то Покѣры, По-
слѣшенства... и иныхъ цнѣтъ, котѣрыи... всѣхъ
оучѣны(х) єдностайный єсть гѣлосѣ (Київ, 1632
МКСВ 268); є(д)носта(и)него... вѣфаленого поста-
новѣна, не маєт перевы(ш)шати зданїє нѣко-
торы(х), анѣ то бѣти бо(л)шей повѣги (серед.
XVII ст. *Кас.* 4 зв.); **єдностайными голосы** *див.*
ГОЛОСЬ.

2. (*однаковий*) єдностайний: з' Синодѣвы(х)
вѣрокѣ(в)... тѣе жѣ са показѣе... и са́мы(м)
єдностайнымъ и нѣкгды нео(т)мѣнны(м) оужи-
ванїемъ... вѣры (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 164); на
ѱстаток', та(к) ѱ(т) строе(в) того свѣта має(т)
бѣти ро(з)ное іноче(с)кое ѱдѣнїє, жебы... было
ѳ всѣ(х), во все(м) є(д)накое и є(д)носта(и)ное
(серед. XVII ст. *Кас.* 3 зв.); Не могѣтъ всѣ єдно-
ста(и)ны(х) пѣсто(в) захѣвати... дла тѣго и(ж)
пѣсты не завїсли на мѣцности ѱмыслѣ... // та(к)же
и спѣсобѣ не є(д)на́ки(и), ве(д)лѣгѣ нерѣвности
оуложѣня тѣлѣ, лѣтъ... и станѣ (Там же, 64-
64 зв.);

(*який нічим не виділяється серед інших*) зви-
чайний, простий: Прѣбстѣй: Проста́кѣ, щїрый,
єдностайный, невѣжда (1627 ЛБ 102).

3. (*про тканьину*) єднотонный, глѣдкий: двѣ
штуцѣ пу(л)га(т)лася... є(д)на єдноста(и)ная, дрѣ-
гая шыхова (Львїв, 1637 *Инв.Усп.* 68).

4. (єдиний, цілісний) одностайний, неподільний: к(д)ыжь оумрътвимо злости нашѣ оу събѣ въ(з)мѣмо(ж) є(д)ностайноюю вѣрѣ до себе и пойдѣмо за... сномь бжїи(м) (к. XVI ст. УЄ №31, 143 зв.).

Див. ще ЄДИНОСТАЙНИЙ, ОДНОСТАЙНИЙ, ОДНОСТАЛНИЙ.

ЄДНОСТАННЕ с. (спільність, згода) одностайність: тоу(т) же... є(ст) и промє(ж)кѣ нами немало такы(х) которїи зложили на є(д)носта(н)не. и дрѣжжать яко то арїанє лютрове новокр(с)ще(н)ніци (к. XVI ст. УЄ №31, 100).

ЄДНОСТЬ, ЕДНОСТЬ, ЕДЬНОСТЬ ж. (стп. jedność) 1. (цілісність, нероздільність) єдність: те(н) привиле(й) на злѣче(н)є є(д)ности зє(м)ли кие(в)ское даны(й) (Київ, 1571 *Возн.Іст.* фотокоп. 34); оузнай же тоу члѣче каж(д)ый. и(ж) шоукаеть преславный снѣ и бѣ хота(й) со щємь є(ст) единой є(д)ности славы и хвалы. и є(д)ного пр(с)тола (к. XVI ст. УЄ №31, 81 зв.); продкове короля его милости, короли Полские, такую єдність вже были... учинили (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 118); вѣлце потрібнаѣ црквѣй стѣхъ єдність настѣпить (Єв'є або Вільна, п.1616 *Прич. отех.* 19); розумѣмо, зъ охотою ся подпишуть и станеться за ласкою Божею, не уніа, але унитась, не зьєдночене, але єдність! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 718); ѡста твои з' рѣзѣмомъ нехайса злѣчають, Жаль за грѣхи, и Спѣвѣдъ, нехай єдність мають (1625 *МІКСВ* 133); **быти въ єдности** *див. БЫТИ*;

нерозривність зв'язку: Повѣ(ж)те ми тоє ѡ клеветници, того ли ради патріа(р)шинѣ неславны(й) и бє(з)пожитѣчны(й) приє(з)дѣ быти сказоваете, яко овца своа со ѡзо(м) любве, зѣкона вѣры и єдиномы(с)лїа єдностїю сѣва(л) совокѣпи(л) ѡтверди(л) и ѡгрѣ(н)товаль (1598 *Виш. Кн.* 289).

2. (поєднання в одному цілому, об'єднання) єдність: Вчорѣ са(м) ѡ(т) єдности црквѣное в то(м) оторва(л)са а ннѣ ю(ж) на(м) тоє задаеть, зарѣзомъ и прїтса и потварѣеть. са(м) же мѣвить же са не годить, самъ же и ѡ(т) єдности црквѣное ѡ(т)скѣчи(л) или ѡ(т)щепи(л)са (Острог, 1587 *См.Кл.* 12); Такова єст єдність вашого флоренско-

го собору розбойнического, на котором не єдин живота своего благословенїем папѣзким докональ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); Єдина церковная єдність, а не двѣ, о которой сам Христос молился Отцу (Там же, 46); Розумѣеться унѣа, по просту рекши згода, то єсть єдність двомъ набоженствомъ, греческому и латинскому, которую предъ всѣми людьми залацають, абы до ней приступили (бл. 1626 *Кир.Н.* 9); Ѡ приходѣ антїхристовѣ: многїи нарѣды; розно роздмѣють тѣи люде що не єсть в' єдности; з рїмскою с(т) цѣрквою апѣстолскою... тѣи лѣжнїи оучителѣ; титѣль антїхристо(в), оукладають на папѣжа Римскогоѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 136 зв.).

3. (спільність, дружнї стосунки, тїсний зв'язок) єдність: Которые та(к)же єдно(ст) народѣ з кготами здавна были, и с ними ся єднота(й)не на ро(з)маитые во(й)ны до чѣжи(х) краи(н) с ты(х) кутовъ зымны(х) выправовали (1582 *Кр.Стр.* 161а); добрый єсть покѣй, добра єсть згѣда, добра єсть єдність, але не всѣкаѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 161 зв.); на(д) єдност' и згѣдѣ нѣчѣго нѣ маш' пожитечнѣйшого и вѣдчнѣйшого (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 215); Дла того(ж) тверда(т), же инѣчѣй анѣ гнѣвѣ..., звитажити... //..., анѣ дѣха нечистости в собѣ оугасїти; а нѣдто анѣ покѣри пра(в)дївои..., анѣ є(д)ности або згѣды є(д)нота(й)нои... з братїею захѣвати; а на конѣць и в монастыри до(л)го вытравати не мѣже(т) то(й) котѣри(й) са... преслѣдовати в собѣ... волѣ... не наоучї(л) (серед. XVII ст. *Кас.* 36 зв.-37).

Див. ще ОДНОСТЬ.

ЄДНОХОДА ж. (стп. jednochoda, jednochód) єднѣхїдъ: недѣрмо славный... Полїтї(к)..., в' Кнїзѣ по(д) їменемъ Мачѣзского вѣданой, азѣкъ Латїнскї(й), до оучѣнои Кѣнскои єднѣхїды: а Грѣцкїй до прирѣженои ровнѣє(т) (Київ, 1623 *МІКСВ* 74).

ЄДНОЧИТИСА, ЕДНОЧИТИСЯ *дієсл. недок.* (стп. jednoczyć się) (з ким) (одне з одним) єднатися; поєднуватися: Первая бѣвѣмъ унѣа способъ добрый, которую святїи отцы постановили и узаконили, которая зъ Богомъ єднѣчится мешкати въ святыхъ Его приказаняхъ (бл. 1626 *Кир.Н.*

23); Члкъ... на кождый день старает'са абы оуроскошилъ тѣло свое...: чимъ самымъ до нечистыхъ дѣховъ приставаѣтъ, и зъ ними са еднѣчить (Київ, 1637 УЄ Кал. 26).

ЕДОМАШКА див. АДАМАШКА.

ЕДЫНЪ див. ЕДИНЪ.

ЕДЬНОСТАЙНЕ див. ЕДНОСТАЙНЕ.

ЕЖДЖАТИ, ЕЖДЧАТИ, ЕЖДЧАТИ, ЕЖДАТИ, ЪЗДЖАТИ дієсл. недок. 1. (рухатися, переміщатися у певному напрямку) їздити: бояр путныхъ, што з листами еждчали... судити,... подлуг выступковъ ихъ винами и горлом карати (Горохів, 1593 ПККДА I-2, 158); и не будут ли потребны бояре путные, што з листами еждчали, служити, тогды вольно ихъ имъ с тоє службы опустити, а на циншах осадити (Там же, 158-159).

2. (бувати де-небудь) їздити: a bolszy toho Woiewodowe w tot monastyr nemaiut ieżdczati (Вільна, 1546 ЧИОНЛ V-3, 155); та(м) были соборы все(н)скіє всего свѣта хр(с)тіано(м), та(м) и са(м) папѣ(ж) римскій на собор(р) ежда(л) (Вільна, 1596 З.Каз. 40); Хтожъ ее светилъ? хто анѣтимисы давалъ? пытайтесь: где по нихъ ежджано? (Вільна, 1599 Ант. 945); а онъ взявши ѿ(т) нѣй [гвоздіє] зъ оучтѣвостю, казалъ едінъ до шапки свѣои воѣнной // приправити, а ѣныи до оуздѣ конѣ свѣого ца(р)ского, зъ которою завжды їзджалъ (Київ, бл. 1619 О обр. 61-62).

Див. ще **ЕЗДИТИ, ЕХАТИ.**

ЕЖДЖЕНЕ, ЪЗДЖѢНЕ, ЕЗЧЕНЕ с.

1. (поїздка верхи) їзда: зъ езченя твоего кон мой мышастый здох (Володимир, 1567 АрхЮЗР 8/III, 146).

2. (подорож) їзда: с которого жерела (на полях исто(ч)ника. — Ред.) вѣникнѣли еждже(н)ѣ до римѣ по шап'ки кар'динал'скіє (Острог, 1598-1599 Апокр. 171 зв.); Яждѣніє: їзда, їжджѣ(н)є (1627 ЛБ 160).

ЕЖДИТИ див. ЕЗДИТИ.

ЕЖДЧАТИ див. ЕЖДЖАТИ.

ЕЖДЧИВАТИ див. ЕЗДЖИВАТИ.

ЕЖЕ, ЕЖЕ спол. (цсл. еже) (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення)

1. (приєднує підрядну означальну частину до голов-

ної) який, котрий: таковыи... да ест подобень їюдѣ и проклѣтомѣ арїи и да имаѣтъ оучастїє съ онѣми їудее, иже възъпиша на господа христа, крѣвь его на них и на ч(а)дѣх их, еже и ест (Сучава, 1503 Cost.S. 261); написана бы(ст) сїа книга в домоу прч(с)тыа бѣа еже е(ст) лавра пры(д)бны(х) и бѣоносны(х) ѿцѣ наши(х) (Київ, 1554 ПИ №1); подаемъ его [Кирила Терлецкого] вамъ отъ насъ быти ексархомъ, еже ест зовомо латинскимъ языкомъ кардиналъ, и благословили есмо его соборне, яко наместника нашего (Берестя, 1589 АрхЮЗР I/I, 254); Сталося в дому бра(т)скомъ при бы(т)ности всѣ(х) купно еже ѿ хр(с)тѣ брати(и) храма ѵспения прѣстыа б(д)ца (Львів, 1591 ЛСБ 159); ваша пога(н)скаѣ влѣдно(ст) и нача(л)ство, ваше все еже вѣкъ сѣй внѣтръ себе крыє(т), се(й) ва(м) слѣжи(т) и вами владѣ(т) (1598 Виш.Кн. 307 зв.); Благодари(м) ва(с)... поминаючи... трѣды съ подвиги и те(р)пение еже по благочестїи (Кричів, 1600 ЛСБ 352, 1); Мнѣ ве(л)це ла(с)кавы(и) А мѣлы(и) пѣнове еже ѿ хри(с)тѣ братия при ла(с)цѣ бѣа стѣго радости небе(с)но(и)... всѣмъ всего добра зпрѣ(и)ме зычѣ (Ясси, 1627 ЛСБ 499, 1); Смирѣнныи Послѣшници, Вса еже ѿ Хр(с)тѣ Братїа Капитѣла Тогбѣжъ Мона(ст): Печеро-Кієвскоѿ (Київ, 1648 МІКСВ 351).

2. (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної) що: Паки и тот знак исправдивы костел римский призывает езовито, еже Христос Петру рекл (1600-1601 Виш.Кр.отв. 181).

3. (приєднує підрядну частину умови до головної) якшо, коли: зако(н) писаны(и) ѣчитъ еже ти не ми(ло) дрѣгѣ не твори (Кореличі, 1593 ЛСБ 287, 1); Не ест то честь богу, еже грѣх творити, ниже нечистими жертвами вгодїти (к. XVI ст. Укр.л. 76); Добро ест, еже бога ради богословите, — рекл, — но лучше ест, еже освятити себѣ (1615-1616 Виш.Поз.мисл. 244); нѣсть глѣють зло еже глѣмїтиса, что зло твѣратъ гѣсли, и прѣчїа глѣсїй сосѣды (Київ, 1621 Коп.Пал.(Лв.) 29).

4. (приєднує підрядну порівняльну частину до головної) як: И убо нѣщии и в конец невозвратно и отчаятельно отпадоша, еже и наши епископи

(лакомячисе на латинскую хитрость,... и телесное покоище) пострадаша, — сами извѣстно вѣсте (1608-1609 *Виш.Зач.* 199).

◦ **еже естъ див. БЫТИ; ни еже... ни еже див. НИ.**

Див. ще ЄЖЪ², ИЖЕ.

ЕЖЕЛИ, ЕЖЕЛИ *спол. (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення) 1. (приєднує підрядну частину умови з часовим відтинком до головної) (без співвідносного слова у головній частині) якщо, коли: вшакже ежели для правды бо(ж)я ѿбие(т) тѣло, дѣши же ѿбити не може(т) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 217); А они рекли: мы ю(ж) соудили его, и ѿсоудили, а ежели на(м) не вѣри(ш), ово маемо на него свѣ(д)ки (XVI ст. *УС Трост.* 64); ежели немашь принеси доброво(л)не (к. XVI ст. *Розм.* 15); А ежели латынские мниси учат и проповѣдают, не лакомтеся на тое, ...але лакомтеся вы, руски народѣ, на свое мниси, жебы ся спасали, и святили (1615-1616 *Виш. Поз.мисл.* 244); а ежели ты(ж) братѣ ста(р)шы(й) не стави(л)ся на ча(с) и годинѣ обѣще(н)нѣю двоякѣю карѣ мае(т) прыняти (Львѣв, 1644 *ЛСБ* 1043, 64); Ежели тѣды Царски(м) и Архіерейски(м) ѿсѣбамъ таа невѣла смертѣльности была припоминаѣна, на шожъ Пр(о)ркѣ Бжій оускаржаѣтса, якбы на зрадѣцтво (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 937);*

*(зі співвідносними словами то, теды у головній частині) якщо: ежели... дѣтемъ своимъ... прикажешъ учинити и непременно всегда заховати, то и панованіе ихъ и цѣлой короны въ тишинѣ... завше будетъ (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); А ежели научатся малых речей просити, теды южъ ихъ посылають до княжатъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 20); ежели мене уже бо(г) с тое хоробы,... не (з)ведетъ и до хвалы свое(є) святое поволати рачитъ, теды ѿному дѣха мое(г)[о] в руки его... ѿдѣдаю (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 211).*

2. (приєднує з'ясувальну підрядну частину до головної) чи: А ѿкаан'ныи Жидове... рекли: то мови(т), и Уліи кличе(т) на помо(ч), але оузримо, ежели моу шго поможе(т) (XVI ст. *УС Трост.* 72); я, возный, оного злочынцы пыталомъ:

ежели такъ естъ, яко поведаетъ? — на што поведель, же такъ естъ а не иначе (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/I, 460); третего дня в пятокъ... братия питали ѿ(т)ца ѿсифа ежели не ра(с)какаяся яже и(з)рече не началствовати бо(л)ше (Львѣв, 1634 *ЛСБ* 1043, 41); зачымъ пан Тульковський мусяль... уежджати, о котором и тепер протестующая ведати не можетъ, ежели живъ где естъ, албо нить (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 69).

ЕЖЕЛИБЫ, ЕЖЕЛИБЫ *спол. (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну частину умови до головної) (без співвідносного слова у головній частині) якщо б, коли б: Ежелибы хто зась... на томъ корѣткомъ Собранію, надки ѿ Вѣрѣ Православнокаѣолической, потребоваль, бѣл'шеи вѣдомости з' пѣсма стѣгоѿ... Таковый нехѣй терплѣве на малый часъ вытраве(т) (Київ, 1645 *Собр.* 2 зв. нунум.); ежели бы того потреба была, о приданѣе возного... на огледане... знисченя тыхъ добръ, и маетности рухомое забраня, просиль (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 259); ежели бы своево(л)ны(ми) были таки(х) мы ро(с)казде(м) сурово кара(т) (Чигирин, 1650 *Гр.Хм.* 14);*

*(зі співвідносним словом теды у головній частині) якщо б, коли б: а ежели бы ся от отца мело почати, теды о томъ жадный человекъ не можетъ знати и повѣсти (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 710); А ежели бы фо(л)кговаль и справе(д)ливости не чини(л), Теды срокгости Воисковое дознаетъ (Київ, 1649 *ЦНБ ДА/594*, 1); ежелибы, стережы Пана Боже, такъ на князе его милости,... якие зыски и презыски станули, теды... о неважност тых зысков и презысковъ..., соленитер протестовалсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 408).*

ЕЖЪ¹, ЪЖЪ ч. (стп. jež) іжак: Ежѣве не даѣотса поимати п'сѣбмъ дла ѿстротѣнъ свѣихъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 36); Хиро грѣль: ѣж', остѣсты(и) зе(м)ны(и) (1627 *ЛБ* 240).

ЕЖЪ², ЕЖЪ *спол. (цсл. еже) (з'єднує частини складнопідрядного речення) 1. (приєднує підрядну частину причини до головної) оскільки, тому що:*

ино е(ж) разумѣ(м) яко за такови(м) спомаганіє(м) не скоро би пришла до ко(н)ца своего таа стаа цр̄ко(в)... уми(с)лихо(м) ми сами дозидати и доко(н)чити тую стую цр̄ко(в) ко(ш)-то(м)... наши(м) (Сучава, 1598 *ЛСБ* 320, 1).

2. (приєднує підрядну частину умови до головної) якщо, коли: Милый мой мнѣ, а я ему, ежъ ся пасеть межи лиліями (поч. XVI ст. *Песн.п.* 51).

Див. ще **ЄЖЕ, ИЖЕ**.

ЄЖЪ³, ЕЖЪ част. (підсилювальна) ж, же: то ежъ ся и въ Володимѣру стало, же на устрашеніи, въ царскихъ дверехъ ставши съ келихомъ, единъ попъ унѣтъ и почекалъ поки скончили крылошане причастень (бл. 1626 *Кир.Н.* 15).

ЄЗДА, ЕЗДА, ЪЗДА ж. 1. Ъзда: Яжденіє: ѣзда, ѣжджѣ(н)є (1627 *ЛБ* 160).

2. Кіннота, кавалерія: воеводичъ // Миньскій, наехавши пана нашего зъ войскомъ великимъ, такъ пешимъ людомъ яко и ездою, зъ делми, зъ гаковницами, до двора штурмовали (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/І, 435-436); затегнулъ войска немецкого пехоты и езды тысячей десять (поч. XVII ст. *КЛ* 80); А его милост панъ староста Житомирский..., зобравши купу людий немалую, такъ езды, яко и пехоты, в килку сот человека притягнулъ до Киева (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 587).

3. (у сполуч. з іменниками, які означають час) міра відстані: чотыри дни е(з)ды ѡ(т) ко(с)та(н)-тинополя ме(с)то великое по гора(х) се барздо широко ро(з)волокло (1582 *Кр.Стр.* 32).

ЄЗДЕТИ дієсл. недок. Те саме, що **єздити** у 3 знач.: мы водле жада(н)я ѡря(д)ника... та(м) до жо(р)нищъ е(з)дели (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.).

ЄЗДЕЦЪ, ЕЗДЕЦЪ, ИЗДЕЦЪ, ЪЗДЕЦЪ ч.

1. Візник, фурман: Ездьцомъ моимъ оу возехъ фараоновыхъ прировнала есмь тобѣ, пріетелко моя (поч. XVI ст. *Песн.п.* 50); Не забывай сказаній старчески(х), ибо и они научишася ѡ(т) оцовъ свѡи(х) а еше дивнѣи, дивны бны(и) ѣздець ѡгнѣнной колѣсницѣ крѣкнѣ(л) мѡвачи Іліа (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 208); И я те(ж) межи издцами пекѣлными перестерѣгалъ своей пови(н)ности, а ти мя ѡ(т)голя вивель (Чорна, 1629

Діал. о см. 270); **конный ѣздець** — візник, фурман: Былъ тежъ Кѡнны(и) ѣздець албо оуправитель вѡза (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 27).

2. Ъздець, верхівець: В той бѣтвѣ конь естъ тѣло, а дша ѣздець и воевникъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 28 зв.); гдѣбы та(к) ѡ(д) ездца цвѣчачи не былъ вѣдчонимъ, не бѣлѣбы до войны способнымъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 215); вивѡдитъ Кона блѣдѡво плюгѡво, страшліво, на котѡромъ ездець сѣдѣтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 135); Слѣваймо г(с)дѡви славно бо прославися, коня и ездца егѡ потопѣлъ въ мѡри (серед. XVII ст. *Хрон.* 93); **конный ѣздець** — кіннотник, вершник: Кѡнный ѣздець роздѣтѣса Жолнѣръ добрый и Рыцѣрь дѣлный (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 28).

Див. ще **ЄЗДОКЪ**.

ЄЗДЖИВАТИ, ЄЖДЧИВАТИ, ЪЗЖИВАТИ дієсл. недок. Ъздити, проїжджати, переїжджати: а они ѣзживали ровком возлѣ своего плетеня (Київ, 1510 *АрхЮЗР* 8/IV, 161); светки... поведили, иж перед тымъ они землами Вербичовскими еждчивали и то слышали, тож ест граница старая (Львів, 1537 *AS* IV, 85); za kniazia Ityi, toho mostu ne bylo; bywal dey porom, a czasem w brod jezdzywali (Вінниця, 1546 *АрхЮЗР* 6/І, 22); И кгды-(м)... ехала дорогою звиклою... куды-(м) е(ж)дчивала за(в)жды... теды... Ѡ(к)синя... мене... из сы(н)ми... збила (Житомир, 1583 *АЖМУ* 45).

ЄЗДИТИ, ЕЗДИТИ, ЕЗЪДИТИ, ЄЗДИТЬ, ЕЖДИТИ, ИЗДИТИ, ЪЗДИТИ дієсл. недок.

1. (переміщатися багато разів або у різних напрямках) їздити: И те(ж) гостемъ доброво(л)но бы со вси(х) панѣствъ наши(х) имѣеть (!) єздити до того Егѡ мѣсте(ч)ка... и торговати (Межиріччя, 1503 *Арх.Р.* фотокоп. 50); Я... досы(т) е(з)дило(м) з листомъ г(с)дрски(м) шукаючи ты(х) злочи(н)цо(в) (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 20); ты ест зрайца // альбо шпигъ, з листы ездись шпигуючи землю нашу (Львів, 1605-1606 *Перест.* 36-37); Федор Липка,... прибравши до себе козацтва..., по маетностях... шляхецких... еждячи..., вси збераня шляхецкие... плундроваль (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72);

(*подорожувати, мандрувати*) їздити: А ижъ патриархове, їздячи черезъ панства... пана нашого милостивого,... надавали листовъ при-вильевъ розмаитыхъ, якъ на братства, такъ тежъ на розмаитые sprawy межи люди посполитые (Новгородок, 1594 *MCSL* I/2, 556); А такъ не мелесь, брате, слушное причины тыхъ ганити, которые ездятъ по свету видети то, што есть годного ку виденью (Володимир, [1598-1599] *Відп.ПО* 1071); самого не было на то(т час) вдому, ездил(л) гдесъ в дорогу (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471);

(*здійснювати поїздки з певною метою*) їхати: утраты... приймуючи одъ непріятелей моихъ, и церкви Божое подымуючи на елекцею їздячи и на кождый сеймъ въ кривдахъ церкви Божое, на то есми мало не всю маетность... потративъ (Краків, 1595 *АСД* I, 198); знать, же не ездятъ на банькеты, ани на опилства,... але штобы до skutку речей святобливыхъ и побожныхъ приходи-ли (Вільна, 1599 *Ант.* 559); избавте мя сдо(м) свои(м) ѿ(т)... бє(з)чє(с)тя, и шкоды и поволоче(н)я, понева(ж) сщє(н)ство мое ѿбє(з)чє(с)ти(л) и мусѣ(л)є(м) и(з)дити ко а(р)хиєппу нашему до киева (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.); то́та ѿлга їздила до коста(н)тино́бла... і та(м) са ѿкр(с)тила (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 46); коро(л)... коли былъ ве Лвовѣ, издиль на произщки ѿсмотриваль вши(ст)ко (серед. XVII ст. *ЛЛ* 172);

(*користуватися якими-небудь засобами пересування*) їздити: недавно паметаемъ, ижъ люде на Великъ день на саняхъ ездил(л)и (Вільна, 1599 *Ант.* 775); заздростивъ... лю́ди..., навѣжаючи его, знѡвѣ его до пе(р)шого оутопле(н)а привели, котѡрый... зъ гѡръ зѡра(з) в посро(д) мѣста зѣствѡпи(л), и на кони є(з)дачи, слоугъ маючи за собѡю мнѡги(х), и та(к) ѡбѡжоваль все мѣсто (Острог, 1607 *Лѣк.* 80); страшѣтъ ма Вага́ таа, що ю въ рѣцѣ маѣтъ, то(и) що на то(м) Коню чѡрно(м) изди(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 134 зв.).

2. (*переміщатися в певному напрямку*) їздити: А потомъ и самъ есми по именьямъ нашимъ церковнымъ... ездиль и тутъ до Киева тыми недавними часы приехалъ (Київ, 1557 *КМПМ*

I, дод. 23); сами че(р)нцы... поведили и(ж) де(й) до бары(ш)пола не має(м) по што єзди(т) маємъ и(с) собою границу пе(в)ную ѿ(т) спольности (б. Києва, 1585 *ЦНБ ДА/П-216*, 3); Попов до тои унѣи кгвалтом притягали, а тым, которые изводитися не дали от них, обезчестивали,... розными способами губити почали, издячи по мѣстех, церкви печатуючи за взятѣм власти у гетмана (Львів, 1605-1606 *Перест.* 41); Тых же часов и мисцей менованых подданные и громада села Жытына... в гае городиськие ездѣжачы, дерева на семь тысячей вырубали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 118);

(*відвідувати кого-небудь, бувати де-небудь у гостях*) їздити: и съ того Михель самъ маєтъ къ Намъ їздити и тежъ посылати для потребъ (Петрків, 1508 *РЕА* I, 75); Я ач того непомалѣ з жалем ѡживамъ, иж Ваша Милост... не рачиш в домъ мой такъ свободне єздитъ, яко пред тым Ваша Милост был звык чинит (Белз, 1552 *AS* VI, 128); и(з) бра(т)ства нашего є(з)дили навежати и(х) ѿпоѣдаючи доле(г)ливо(с)ти свое ѿ(т) лахо(в) (Львів, 1599 *Посл.Рог.* 6 зв.).

3. (*вибувати куди-небудь і повертатися назад*) їздити, здійснювати поїздку: Я, Яцко Лоза, а Тишко Проскура... Ездили есмо смотрѣти промежи архимандрита Печерского... и промежи ігумена Пустинского Макарія... о землю стога Воскресенія Звѣринскую (Київ, 1508-1509 *АрхЮЗР* 8/IV, 159); я... за посланьємъ... вря(д)ника... того(ж) дня до... пановъ... ездиль... ѡдно жъ есми ни ѿ(д)ного... не zostали (!) (Луцьк, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 66 зв.); Панасови впро(ст)кови, що с Стефано(м) ездил(л) до Ва(р)шавы дали(с)мо грошѣи иі (Львів, 1613 *ЛСБ* 1047, 3); matka поводовое стороны сама... за обетницею... // отца владыки, до Рожищъ ездѣла (Луцьк, 1618 *АрхЮЗР* 8/III, 546-547); во(з)ны(и) єнера(л)... з приданя урадового ездил(л) до помененого села Станишо(в)ки (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

4. (*користуватися шляхом для проїзду*) їздити: архима(н)дры(т) протасє(й) и тую дорогу и(м) ѿчисти(л) ездити и(м) по ро(л)и ѡзле ро(в)ка

по тому (ж) вѣ(ч)но и непорѣшно (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. №28); и Протасей, архимандритъ печерскій, и тую дорогу имъ очистилъ, ездити имъ по роль и озлѣ ровка потомужъ вѣчно и непорушно (Київ, 1510 *АрхЮЗР* 8/IV, 161); ту(т) на ме(ст)цу хотечы видети муниме(н)та и оны(м) се припатрити, чые бы были пра(в)не(и)шые, не по хворо(с)тахъ,... по болота(х) е(з)дечы, оные на коню седечы, чытати и уважати (Київщина, 1639 *ККПС* 253).

5. (*вирушати для виконання повинностей*) їздити: он вжо естъ при старости и на слѣжбы наши не можетъ... ездити (Краків, 1525 *AS* III, 274); Земане чорънобыльские пови(н)ни противъ люде(й) неприате(л)ски(х) еъздити при воеводе киевскомъ (1552 *ОЧорн.З.* 55 зв.); Слѣ(ж)ба вое(н)ная пови(н)ны е(з)дити съ старо(с)тою проти(в) люде(й) неприате(л)ски(х) (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 2).

Див. ще ЄЗДЕТИ.

ЄЗДНО, ЕЗДНО *присл.* Ферхт., кінно: ѡказаль тежъ староста слѣжебниковъ своихъ е(з)дно збро(й)но па(ть)десать моло(д)цовъ (1552 *ОЧерк.З.* 16); наслали дей есте... неякогось Войтеха Борка, и при немъ не мало слугъ, бояръ, гайдуковъ..., ездо и пешо, из возами и з розни ми бронями до бою належачими... на власный домъ (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 241).

ЄЗДНЫЙ, ЕЗДНЫЙ, ЄЗДЪНЫЙ, ЕЗДЪНЫЙ, ЄЗНЫЙ, ИЗНЫИ, ЪЗДНЫЙ *прикм.*

1. (*призначений для їзди*) їздовий: малжонокъ мой,... кони ездные и возники... записалъ мне на вечность (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 29); а на ѡборе кла(ч) е(з)дны(х) робочи(х) чотыри (Кременецъ, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921, 7); кна(з) ку(р)пски(и) вза(л)... сверепов три(д)це(т) и двое кони е(з)ные (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 132); побрано: ...козловъ — ше(ст), ко(н) ездны(и) сивы(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 107); сънѣ(з)ны(и) кѡнь, и(з)ны(и) кѡнь ве(р)хо(м) ве(р)хо(в)ны(и) (1596 *ЛЗ* 77); взято... // ...Коне(й) ездныхъ шесть (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 105 зв.).

2. (*який їздить верхи*) верховой: сторожѣ польню часѣ летнего только для пашъни де(р)жать

мещане... по два члѣвки е(з)дны(х) (1552 *ОВін.З.* 132 зв.); также и теперь... на збудованье замку... хованьемъ уставичнымъ людей... ѣздныхъ и пѣшихъ для поѣздовъ неприятельскихъ... великій коштъ... стратити мусить (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 287); панъ владыка Луцкий..., зобравши себе на помощь... Татаръ,... и при иншихъ людей розного народу езныхъ болшъ пяти сотъ чоловековъ... // наславъ... войско свое..., на тое имене мое Жабче (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 224-225); не ведать, якимъ духомъ и умысломъ приехали есте тутъ..., въ такихъ почтахъ пешихъ и ездныхъ (Вильна, 1597 *РИБ* XIX, 200).

3. У *знач. ім.* а) їздець, вершник: во(з) поро(ж)ни(й) маеть ѡстѣповати возѣ наложоному, пеши(й) ездному (1566 *ВЛС* 84 зв.); И собралъ собѣ соломѡнъ возы и ѣздныи, и имѣлъ тисечѣ и четьре ста возовъ и вѣ. тисачъ ѣздныхъ (серед XVII ст. *Хрон.* 291 зв.); б) кіннотник, кавалерист: была ли(ч)ба во(и)ска е(з)ны(х) двѣ(и)стекро(т) тисеча тисечий (XVI *КАЗ* 621); Състоаніе ...гѡфе(ц), поче(т) ѣз(д)ны(х) (1627 *ЛБ* 129).

Див. ще ЄЗДЧАЛЫЙ.

ЄЗДОКЪ ч. Те саме, що *ездець* у 2 *знач.*: выездили на тое поле ездоки... але конца томѣ не вчинили (Острог, 1506 *AS* III, 38).

ЄЗДЧАЛЫЙ *прикм.* Те саме, що *ездный* у 1 *знач.*: в ста(й)не коне(й) ездчалы(х) ше(ст) (Кременецъ, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921, 6 зв.).

ЄЗДЪНЫЙ *див. ЄЗДНЫЙ.*

ЄЗЕРЕДЪ, ЕЗЕРЕДЪ ч. Ожеред: тые речы, выкрадшы... на три части подѣлили есмо, — двѣ части намъ зъ Ивановъ Кузкою, и въ земли тые двѣ части по середъ езереда соломъ поклали подъ кулѣ (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/I, 458).

Див. ще ОЗЕРЕДЪ.

ЄЗЕРНИЙ *прикм.* Озерный: piscinalis, купе(л)ни(й), езе(р)ни(й) (1642 *ЛС* 317).

Див. ще ОЗЕРНЫЙ.

ЄЗЕРО с. (*цсл.* езеро) озеро: онъ стояль по(д)лей езера генисаретского (1556-1561 *ЛЄ* 226); Раздѣлѣють же са вѡды, мѡра окіанъско-го, на однѡги, и ѣзера, и малъи мѡра (Почаїв, 1618 *Зери.* 15 зв.); Возми посохъ твѡй, а простри

рѣкъ свою на воды египецкїи, и на рѣки ихъ, и на стрѣги, и на калѣжи, и на вси езера водъ абѣ са оборотїли во кровъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 84 зв.).

Див. ще **ОЗЕРО.**

ЕЗИНОВЫЙ *прикм.* (*стп.* jezynowy, jezynowy) ожинови: кѣсто(к) невеликы(й) езинѡвый... ѡ выслухана проси(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 59).

ЕЗНЫЙ *див.* **ЕЗДНЫЙ.**

ЕЗОВИТОВЪ, ЕЗОВИТОВЪ *прикм.* Те саме, що **езуитский**: Там тебя отсылаю, а теперь на езовитовых выроках и прейзрению его зауемдли ти хошу (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 179).

ЕЗОВИЩЕ, ЕЗОВИЩЕ *с.* Місце, на якому поставленї язи: Я Михайло Павша... записаль есми... селище Климятинъ... Макарью... и съ осетрими луками, и съ езы и съ езовищи (Київ, 1512 *АЮЗР I*, 45).

ЕЗОКЪ *ч.* Невеликий яз: ѡказаль намъ панъ во(й)те(х) светицьки(й) ровокъ и воды троха в немъ и езьки малые (1546 *ОГ* 23); ѡ(н)... по(д)мъкнѡ(л)се ближе(й) по(д) мо(й) зава(л) выше(й) мо(с)тѣ езокъ заби(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 45 зв.).

ЕЗУИТА, ЕЗУИТА, ЕЗУВИТА *ч.* (*стп.* jezuita) те саме, що **езуитъ**: Еде(н) ездита сѣль за трѣмою прикрївса (1509-1633 *Остр.л.* 131 зв.); Тамъ же у олтара руского, въ келиху вино у кровъ барзо шпетную, смродливую обернулося, же тотъ езуита не поживаль (1596 *МИВР* 71); видѣле(м) і рапсака клічѣчого. видѣле(м) ездитѣ йсѣсорѣгателя бл(ю)значого (1599 *Виш.Кн.* 215); нынѣ езувита тѣ пожиткт в земли вольной и спокойной будет (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 165).

Див. ще **ВЫЗУИТА, ВЫЗУИТЬ.**

ЕЗУИТАНЫ *мн.* (*члени католицького чернечого ордену*) езуїти: а то все справа тыхъ новименьныхъ закон'ніко(в), которимъ впрїкрилося звати хри(с)тияны, про(з)валиса ездсяны, или ездитаны (Острог, 1587 *См.Кл.* 18 зв.).

Див. ще **ЕЗУСІЯНЫ.**

ЕЗУИТКА, ЕЗУИТКА *ч.* Молодий езуїт: о такихъ штукахъ нѣхто не можетъ знати въ кляшторѣ: нѣ молодые езуитки, а нѣ свѣцкіе люди

(бл. 1626 *Кир.Н.* 21); А ежели бы довѣдалися на кого, хто бы о ихъ штукахъ почаль шемрати, хочай езуитка молодой, хочай свѣцкій, теды заразомъ того порвавши одверный, который склепу пилнуеть, и заразомъ вкинетъ того въ той склепъ, съ которого южъ нѣгды не выйдесть (Там же).

ЕЗУИТСКИЙ, ЕЗУИТСКИЙ, ЕЗУИЦКИЙ, ЕЗУИЦКИЙ *прикм.* (*властивий езуїтові*) езуїтський: Не только с простых мирских людей, но и с твоего, рекомо духовнаго, лживо-лицемѣрнаго езуицкаго живота ни единого не имѣшь, дабы который добровоние и запах,... от своего тѣла по смерти испустил (1608-1609 *Виш.Зач.* 220); Цнота ездитская власная, без мала не такая жъ рѣская чернѣцовъ, же завше в ненависти в них побожный (поч. XVII ст. *Вол.В.* 96); Прива(т)ные тѣжъ справы, и нелѣгкїе до справова(н)а чѣсто крѣтъ на мене в'кладѣли, и в' инъшихъ езд(и)цихъ оуслѣгахъ, мене неленївымъ товѣришомъ зѣвше мѣли (Св'е або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 5 зв.); Реляція о скрытыхъ штукахъ езуитскихъ нравовъ: где въ якомъ мѣстѣ почнутъ ся фундовати, то напередъ склепъ потаемный змурують (бл. 1626 *Кир.Н.* 20).

ЕЗУИТЬ, ЕЗУИТЬ, ІЕЗУИТЬ *ч.* (*член католицького чернечого ордену*) езуїт: она вдовою пановѣла, и напѣскала оу острѣговъ ездїтовъ (1509-1633 *Остр.л.* 130); Присмотритесь первому излишнему слову того езуита, яко богатшая Русь, книжки его повыкупавши, попалила (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 165); Папезъ... проповѣдниковъ новыхъ законовъ своихъ езуитовъ по всему свѣту розсылает (Львїв, 1605-1606 *Перест.* 48); для того... розныхъ способовъ уживаль трактованя съ іезуитами и кармелитами босыми (Володимир, 1608 *АСД VI*, 116); Хвала(т)са ты(м) ѡ полакѣ(в) ездитове, же да(р)мо вча(т), и мѡлодь цвича(т) (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2); Анътоний... и Иоанъ..., соленитеръ... оповѣдалисе на превелебныхъ в Бозе ксенѣдзовъ... и всихъ езуитовъ колеюмъ тутешънего Луцко-го (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР I/VI*, 590).

Див. ще **ВЫЗУИТА, ВЫЗУИТЬ, ЕЗУИТА.**

ЕЗУИЦКИЙ *див. ЕЗУИТСКИЙ.*

ЕЗУСІЯНЫ *мн. Те саме, що єзуитаны: а то все справа тыхъ новоименныхъ закон'ніко(в), которимъ впрікрилоса звати хри(с)тияны, про(з)валиса ездсіяны, или ездитаны (Острог, 1587 См.Кл. 18 зв.).*

ЕЗЧЕНЕ *див. ЕЖДЖЕНЕ.*

ЕЗЪ *див. ЯЗЪ².*

ЕЗЫКЪ *див. ЯЗЫКЪ.*

ЕЙ *див. ЕЙ.*

ЕЙЦЕ *див. ЯЙЦЕ.*

ЕКЗАМЕНЪ *див. ЕКЗАМЕНЪ.*

ЕКЗАМЕНОВАТИ *див. ЕКЗАМЕНОВАТИ.*

ЕКЗАМЕРОНЪ *див. ЕКЗАМЕРОНЪ.*

ЕКЗАРТЕСКИЙ *див. ЕКЗАРТЕСКИЙ.*

ЕКЗАРХА *див. ЕКЗАРХА.*

ЕКЗАРХЪ *див. ЕКЗАРХЪ.*

ЕКЗАРШЕСКИЙ *див. ЕКЗАРШЕСКИЙ.*

ЕКЗЕКВОВАНЕ *див. ЕКЗЕКВОВАНЕ.*

ЕКЗЕКВОВАТИ *див. ЕКЗЕКВОВАТИ.*

ЕКЗЕКУТОРЪ *див. ЕКЗЕКУТОРЪ.*

ЕКЗЕКУЦИЯ *див. ЕКЗЕКУЦИЯ.*

ЕКЗЕМПЛИРЪ *див. ЕКЗЕМПЛЯРЪ.*

ЕКЗЕМПТЬ *див. ЕКЗЕМПТЬ.*

ЕКЗЕМПЦІЯ *див. ЕКЗЕМПЦІЯ.*

ЕКЗОРКИСТА *див. ЕКЗОРКИСТА.*

ЕКІЙ *див. ЯКІЙ.*

ЕККЛИСИАРХЪ *див. ЕККЛИСИАРХЪ.*

ЕККЛИСИАСТЪ *див. ЕККЛИСИАСТЪ.*

ЕКОВЫЙ *див. ЯКОВЫЙ.*

ЕКОНОМІЯ *див. ЕКОНОМІЯ.*

ЕКОНОМЪ *див. ЕКОНОМЪ.*

ЕКСАПСАЛМЫ *див. ЕКСАПСАЛМЫ.*

ЕКСКЛЮДОВАТИ *див. ЕКСКЛЮДОВАТИ.*

ЕКСКОМУНИКАЦІА *див. ЕКСКОМУНИКАЦІА.*

ЕКСКУЗОВАТИСЯ *див. ЕКСКУЗОВАТИСЯ.*

ЕКСПЕДИОВАНЪЕ *див. ЕКСЪПЕДИОВАНЪЕ.*

ЕКСПЕДИЦІА *див. ЕКСПЕДИЦІА.*

ЕКСПЕДИЦІЯ *див. ЕКСПЕДИЦІЯ.*

ЕКСПЕДИЦІА *див. ЕКСПЕДИЦІА.*

ЕКСПЕДЫЦІЯ *див. ЕКСПЕДИЦІА.*

ЕКСПЕРСЕНЦІА *див. ЕКСПЕРСЕНЦІА.*

ЕКСПИРОВАТИ *див. ЕКСПИРОВАТИ.*

ЕКСПЛИКАЦІА *див. ЕКСПЛИКАЦІА.*

ЕКСПУЛСИЯ *див. ЕКСПУЛСИЯ.*

ЕКСТРАКТЪ *див. ЕКСТРАКТЪ.*

ЕКСЦЫПОВАТИСЯ *див. ЕКСЦЫПОВАТИСЯ.*

ЕКСЪПЕДИЄВАТИ *див. ЕКСЪПЕДИОВАТИ.*

ЕКСЪПЕНСЪ *див. ЕКСЪПЕНСЪ.*

ЕКСЪПЕРИМЕНТЪ *див. ЕКСПЕРИМЕНТЪ.*

ЕКСЪТОРСІЯ *див. ЕКСЪТОРСІЯ.*

ЕКСЪЦЕПЪЦІЯ *див. ЕКСЦЕПЦІЯ.*

ЕКСЪЦЫПОВАТИ *див. ЕКСЦИПОВАТИ.*

ЕКТЕЗИСЪ *див. ЕКТЕЗИСЪ.*

ЕКТЕНІЯ, ЕКТЕНІЯ *ж. (гр. ἐκτένειο) (молитва, яка виголошується в певні моменти богослужіння в супроводі хору) ектенія: Діаконъ, гды припомнѣлъ имя папы... въ ектеніи, явный чудъ Богъ зъ высокости показалъ (Київ, 1621 Кон. Пал. 1022); Штѣсмы тѣжъ предъ початкомъ пересторѣги Сщеникомъ, и при концѣ положили Млтъвы и Ектеніа велми пригѣдныи, а звлаща по(д) тепѣрешній а праве оплаканые часы (Київ, 1639 МКСВ 218).*

ЕКСЪПЕДИЄВАТИ *див. ЕКСЪПЕДИОВАТИ.*

ЕКЪЦЕСЪ *див. ЕКСЦЕСЪ.*

ЕЛАМЕНТЪ *див. ЕЛЕМЕНТЪ.*

ЕЛАМИТОВЕ *див. ЕЛАМИТЫ.*

ЕЛАМИТЫ *див. ЕЛАМИТЫ.*

ЕЛЕГЪ *див. ЕЛЕГЪ.*

ЕЛЕЙ, ЕЛЕЙ, ЕЛЪЙ *ч. (цсл. елеи, елѣи, гр. ἔλαιον) (олиа, переважно маслинова) елей: в колѣна(х) нѣги ѣго знедѣжали ѱ(т) постѣ. тѣло ѣго измѣнило(с) ѣлеа рѣди (XVI ст. УС №29519, 14); трава гоунбина пражена въ елѣи деревано(м) (XVI ст. Травн. 209); к(д)ы са члѣче постишь оумый лице твое и гла(в)у свою елеѱ(м) пома(ж) (к. XVI ст. УС №31, 16); Елеемъ светымъ остатное помазаніе (Вільна, 1608 Гарм. 192); тѣтъ котѣры(и)са в' Блѣгѣстїи скончїлъ, не занехивай Елеа и Свѣчь (Київ, 1627 Тр. 38); Вина лий пролій, випива(й), наливай, елею достѣтокъ недмалѣмый (Чернігів, 1646 Перло 134 зв.); коли*

постишь помажи главѣ свою елеемъ, и лице свое оумы (Височани, 1635 УЄ №62, 11); три рѣчи были, в котори(х) осѣдѣале(м) братію..., же в свои(х) кѣлиа(х) коца оуживали, же еле(й) на про(з)бѣ свѣцки(х) люди(й) сватѣли (серед. XVII ст. *Кас.* 81); Елѣй. Oleum, Oleamen (1650 ЛК 446);

елей хворыхъ — елей для передсмертного помазанья: А елей хворыхъ завжды, коли хворый потребуеть, можетъ его презъ рокъ и колко десять разовъ повторыти (Вильна, 1608 *Гарм.* 195); ужываютъ того, коли кому остатнего помазованья потреба. И протожъ называютъ его елеемъ хворыхъ остатнего помазованья, а не здоровыхъ (Там же, 209).

ЕЛЕЙНИЙ *див.* **ЕЛЕЙНЫЙ.**

ЕЛЕЙНИКЪ *ч.* (той, хто виробляє чи продає *елей*) олійник: Olearius, еле(й)никъ (1642 ЛС 290).

ЕЛЕЙНЫЙ, ЕЛЕЙНИЙ *прикм.* Олійний, елейний: Oleari(us), а, um, масли(ч)ни(й), еле(й)ни(й) (1642 ЛС 290); Елѣиный. Oleatus. Oleosus (1650 ЛК 446).

ЕЛЕКТОВЫЙ *див.* **ЕЛЕКТОВЫЙ.**

ЕЛЕКТОРЪ *див.* **ЕЛЕКТОРЪ.**

ЕЛЕКЦИЙНЫЙ *див.* **ЕЛЕКЦИЙНЫЙ.**

ЕЛЕКЦИЯ *див.* **ЕЛЕКЦИЯ.**

ЕЛЕКЦІА *див.* **ЕЛЕКЦИЯ.**

ЕЛЕКЦЫЯ *див.* **ЕЛЕКЦИЯ.**

ЕЛЕКТЪТЪ *див.* **ЕЛЕКТЪ.**

ЕЛЕМЕНТЪ *див.* **ЕЛЕМЕНТЪ.**

ЕЛЕНЕЦЪ *ч.* Назва черв'яка: Еленецъ червь. Scarabeus. Cornutus (1650 ЛК 446).

ЕЛЕНИЙ, ЕЛЕНИЙ, ЕЛЕНЪЙ, ЕЛЕНЪ *прикм.* Оленячий: не вращься, милый мой, подобенъ буди серне алюбо ланятъку еленему (поч. XVI ст. *Песн.п.* 51); оуказалъса образъ Распатіа Хва в' посре́дкѣ роговъ елени(х) (Київ, бл. 1619 *О об.* 14); Рѣгъ: я́кѡ, кѣзѣй, баранѣй, корѡвѣй, елѣнѣй (1627 *ЛБ* 109); **еленая трава** *див.* **ТРАВА**; **елений (еленій) корень** *див.* **КОРЕНЬ**; **елений шавъ** *див.* **ЩАВЪ**; **елений (еленъ) языкъ** *див.* **ЯЗЫКЪ.**

ЕЛЕНИЦА *ж.* (*цсл.* еленица) оленица. *Образно:* Смерть окрѣтнаа гды на само(м) го(л)гоѡы

мѣсцѣ великого ѡного елена іс̄ ха̄ забѣла, и та(м) же пр̄(с)тоую ѡндю еленицѣ то е(ст) бѣдѣ ранила (поч. XVII ст. *Проп.р.* 276 зв.).

ЕЛЕНЬ, ЕЛЕНЬ, ЕЛѢНЪ *ч.* (*цсл.* елень) олень: Заклинаю васъ, дочки Иерусалимскія, черезъ серны а елени полные, абысте не будили... милое мое (поч. XVI ст. *Песн.п.* 52); И вса сіа на потре́бѣ члѣкѣ сътвори(в), и ѡ(т) ты(х) звѣрѡ(в) едины на по́кар'мъ яко еленѣ, саръны... и прѣчаа. Дрѣги(х) же на роботѣ, яко волѡве, вел'блѣуды (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14 зв.); Еленѣ стрѣлою раненные на самы(м) оумира́ти мѣсцѣ зара(з) не звѣкли, але пре(з) по́ла оутѣкаючи,... далѣко ѡ(т) мыслѣвцовъ оумира́ютъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 276 зв.); За бы́стрымъ злоторѡгимъ, Кто еленемъ гонить, И з' Надкѣ в' сво́й по́житокъ, доро́гий ча́сь клѡни(т) (Київ, 1632 *Євх.* 298); Коли шли до амѡнова ка́пища, забѣжалъ на до́розѣ елѣнь (серед. XVII ст. *Хрон.* 402 зв.); Елѣнь. Ceruus (1650 ЛК 446); *Образно:* Смерть окрѣтнаа гды на само(м) го(л)гоѡы мѣсцѣ великого ѡного елена іс̄ ха̄ забѣла, и та(м) же пр̄(с)тоую ѡндю еленицѣ то е(ст) бѣдѣ ранила (поч. XVII ст. *Проп.р.* 276 зв.); *У порівн.:* скочи(т) хрѡмый яко еле(н) (XVI ст. УЄ №77, 22 зв.); несѣтыи грѣхѡлюбѣци, яко еленѣ рогатыи, бѣдѣють в рѡскошахъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 37 зв.); А по ты(х) слова(х) вѣшо(л) проу(д)ко оумрлый. яко елѣнъ молѡдый выскочи(л) из' грѡба (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 53 зв.).

ЕЛЕНЪЙ *див.* **ЕЛЕНИЙ.**

ЕЛЕОМАЗАНІЄ *с.* Елеопомазанья, Таїнство Елеопомазанья: Вопро́сь. Мнѡго естъ сакраментѡвъ албо таи(н). Ѡ(т)вѣтъ. Сѣдмь... а̄ ...крещѣніе... д̄. Покааніе... е̄. Елеомазаніе (Львів, 1642 *О тайн.* 3); В За́конѣ за(с) Но́вой блг(д)ти ...сѣт' оустѡвленныи и подѡныи дла ѡдпѡщенѡ грѣхѡ(в) Та́йны. Крщѣніе... // ...Іерѣїство ал'бо сщѣнство. Елеомазаніе, и Ма(л)жѣнство (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 900-901).

ЕЛЕФАНЦЯ *див.* **ЕЛЕФАНЦІЯ.**

ЕЛИ *присл.* (*цсл.* елѣ) ледве: ко(л)дрѣ твою... насилѣ тебѣ застава(т); а пото(мъ) из' постелѣ

твоеи ели живого виве(р)нѣтъ и на землѣ голой тебе положи(т) (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 268).

ЕЛИБЕРОВАТИ див. **ЕЛИБЕРОВАТИ**.

ЕЛИЗИЯ див. **ЕЛИЗИЯ**.

ЕЛИЙ прикм. Ялиновий: iliceus, ялинови(й), е(л)ни(й), ели(й) (1642 *ЛС* 224).

Див. ще **ЕЛНИЙ**, **ЕЛОВЫЙ**.

ЕЛИКИЙ, **ЕЛИКИЙ**, **ЕЛИКЪ** займ. (цсл. еликый) (відносний) (у ролі спол. слова) 1. (зв'язує частини речення) який, котрий, хто: Христолюбивому братству лвовському и прочиим братьям, ... и паном и простым, духовным и свѣцким, и еликим до зрака очес сие писание приникнет. Иоанн русин, реченно Вышенский, ... от Христа Спаса спасения алчет и вседушно молит (бл. 1610 *Виш. Посл. Льв. бр.* 232).

2. (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну з'ясувальну частину речення до головної) що: На нѣси, и на земли, ... Въ глѣбинахъ мѣрскихъ, и в' мѣстехъ безводныхъ. Вся елика въсхотѣ и створи, якѡ Бгѣ всемогущий, Въ власти то свѣей мѣеш', якѡ всѣкое мѣсто наполнае(ш) (Чернігів, 1646 *Перло* 31).

ЕЛИКО¹, **ЕЛИКО** займ. (цсл. елико) (відносний) (у ролі спол. слова) (з'єднує частини складнопідрядного речення) 1. (приєднує підрядну означальну частину до головної) скільки; що: для чого ва(с) ... молю, абы есте скоро выправи(ли) ... ко мне дву(х) братии для совещаниа ... врѣчивши и(м) ѡ(т) себе всѣ елико ко блго(мѣ) сози(ж)данию во(з)можете (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213); да послѣдую(т) мл(с)ть бжїю мл(т)вами про(ст)и(ми) такомѣ гдрѣ, Или кнзю, грѣхи елико яко члкъ съгрѣши(т) з неѡсторо(ж)ности ми(р)ское забавы (п. 1596 *Виш. Кн.* 240 зв.).

2. (приєднує підрядну частину міри до головної) наскільки: тільки ѡ(т) части, ѡ той бытности мѡвимо; еліко Дхъ стѣй дарѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 11);

(із співвідносним словом килко у головній частині речення) скільки: у церкви зостался злодей... и пошолъ... до образа Пресвятои Богородицы, хотячи оборвати килко чирвоных было там на образе, але нѣкая божественная не-

видимая сила возбрани ему, килко разъ ударило его о землю отъ образа, елико хотѣлъ, паки его било (поч. XVII ст. *КЛ* 84).

ЕЛИКО², **ЕЛИКО** част. (цсл. елико) (модальна) (уживається для висловлення наказу, побажання) щоб: по преставлении брати своей сиротами же и вдовами елико мощно пещися (Берестя, 1594 *ЗНТШ ХХVIII*, 9).

ЕЛИКЪ див. **ЕЛИКИЙ**.

ЕЛИНЪ див. **ЕЛЛИНЪ**.

ЕЛЛИНСКИ див. **ЕЛЛИНСКИ**.

ЕЛЛИНЪ див. **ЕЛЛИНЪ**.

ЕЛЛИНЪ див. **ЕЛЛИНЪ**.

ЕЛИТА, **ЕЛЪТА** мн. (стп. jelita) нутроці, тельбухи: Сажавка, Овчею называет'са, иж' в' ней овѣць, на офѣрѣ вылѣчбных', и порѣзанных', вндтрности, Елѣта и кішки полѡканы бывѣлы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 239); Возмѣшь те(ж) лѡй вѣсь котѡрый ѡкривѣеть елїта, и одѣжд оутрѡбы, и двѣ нѣрцѣ, и лѡй котѡрый на нїхъ есть (серед. XVII ст. *Хрон.* 106 зв.).

ЕЛНИЙ прикм. Те саме, що елий: iliceus, ялинови(й), е(л)ни(й), ели(й) (1642 *ЛС* 224).

Див. ще **ЕЛОВЫЙ**.

ЕЛОВЫЙ прикм. Ялиновий: Омела дѣбоваа то(л)ченаа смѣшана є чистою смолою еловою с топленою (XVI ст. *Травн.* 38).

Див. ще **ЕЛИЙ**, **ЕЛНИЙ**.

ЕЛЪ ч. Назва рослини: heliphiton, смилляксъ, ел(ъ) трава (1642 *ЛС* 215).

ЕЛЪ ж. Ялина: epatilis, ель (1642 *ЛС* 180).

ЕЛЪЙ див. **ЕЛЕЙ**.

ЕЛЪНЪ див. **ЕЛЕНЪ**.

ЕЛЪТА див. **ЕЛИТА**.

ЕЛЮЦИДОВАНЫЙ див. **ЕЛЮЦИДОВАНЫЙ**.

ЕЛАМЕНТЪ див. **ЕЛЕМЕНТЪ**.

ЕМЕЛА, **ЕМЕЛЯ** ж. Омела: hyp(h)car, лепъ, емела (1642 *ЛС* 222); Емѣля. *Viscum* (1650 *ЛК* 446).

Див. ще **ОМЕЛА**.

ЕМЕЦЪ ч. 1. Поручитель: pra(e)s, емецъ, спору(ч)никъ (1642 *ЛС* 327); Емѣць. *Vas. Fidei* [i]ussor (1650 *ЛК* 446).

2. Вл. н.: И(л)ко еме(ц) (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 19); Игна(т) Ємець (1649РЗВ 154 зв.).

ЕМПИРЕЙСКИЙ див. ЕМПРЕЙСКІЙ.

ЕМПИРІЙСКИЙ див. ЕМПРЕЙСКІЙ.

ЕМПИРІЙСТІЙ див. ЕМПРЕЙСКІЙ.

ЕМПИРЬ див. ЕМПИРЬ.

ЕНАЛОИЄЯ див. ЕНАЛОИЄЯ.

ЕНАРАЛЪНЫЙ див. ЕНЕРАЛНЫЙ.

ЕНЕАЛОГИЯ див. ЕНЕАЛОГИЯ.

ЕНЕАЛОГІЯ див. ЕНЕАЛОГИЯ.

ЕНЕРАЛ див. ЕНЕРАЛЪ.

ЕНЕРАЛИТЕРЪ, ЕНЕРАЛИТЕРЪ присл.

(лат. generaliter) (без винятку, підряд) загалом, взагалі: И для тогожъ, кгда о якій великій артыкулъ вѣры гра шла, не оденъ бискупъ, ани два... але... все крестіянство, яко и тотъ вторій Константинопольскій повшехный синодъ одъ всѣхъ енералитеръ, сполне и згодне отправо-вался и кончилъ (1603 Пут. 18); тотъ монастырь ...отъ вшелякихъ енералитеръ импедиментовъ правныхъ и гвалтовныхъ... боронити // маю (Загайці, 1637 ПВКРДА IV-1, 77 зв.-78).

ЕНЕРАЛНЕ присл. Повно, докладно: гды сщенникъ маеть ω(т)правовати Литѣргію стѣю с пре(д)савзѣт'емъ, // котброе Црковъ енералне описа́ла, и те(ж) оудѣлнымъ своимъ, маеть мѣти принадлежѣтѣю матѣрію и зпóлнѣю (Львѣв, 1646 Зобр. 44-44 зв.).

ЕНЕРАЛНЫЙ, ЕНЕРАЛЪНЫЙ, ЕНЕРАЛЪНЫЙ, ЕНАРАЛЪНЫЙ прикм. 1. (який охоплює всіх, призначений для всіх) загальний: перекладають ихъ милость вашей королевской милости слушность декрету, противъ тымъ учиненого, прекладають конфедерацию енеральную Варшавскую (Берестя, 1596 АрхЮЗР 1/І, 513); При енера(л)но(й)... всѣ(х) схадзъки ѓ(з)нали ...абы до(л)ги це(р)ковные ѓ кого са ко(л)векъ ѓкажд(т) выправляти (Львѣв, 1618 ЛНБ 1043, 27); для то́го тепѣрь в' задѣткахъ заплѣты доско-на́лои имъ в' цр(с)твѣ Нб(с)номъ по енералномъ всѣхъ з' мѣртвыхъ встаню наготóванои южъ ω(т)части трѣдмфѣючи, намъ млтвнами своїми до тако́гожъ звѣтазства ср(д)ца додають и ратѣнкѣ (Киѣв, 1625 МІКСВ 129); выданные с ка(н)целярии

его к(р) мл(с)ти ѓниве(р)салы... на зеха(н)е ся... ѓбѣ(м) сторона(м) до Лвова... на собо(р) ене-ра(л)ны(й) всѣ(х) мл(с)те(й) ваши(х) (Корець, 1629 ЛСБ 502).

2. Головний, найвищий: ѓ ивана бу(р)цевского возного енера(л)ного скри(н) две ѓ(д)бивши взели (Луцьк, 1595 ЛНБ 5, II 4048, 88); Которые книги зачынаються тыми словами: "Третья контро-веръсия енаральная о найвысѣшомъ епископе" (Вільна, 1599 Ант. 899); Обещал его поставити до даня sprawy о собѣ, але не приватне, толко до кола енерального; где бы сенат и послове земъскіе всѣ того слухали (Львѣв, 1605-1606 Перест. 37); Абѣвѣ(м) скóро са бñный сѣ(д) ене-ралный завре(т), а кáждый на назначеное собѣ карáна мѣсце бѣдетъ ω(т)провáженный, тáмъ южъ... ходотáйства жáдного не бѣдетъ (Киѣв, бл. 1619 О обр. 94); Дáйте мѣ вѣрокъ з' оустъ своїхъ корáльныхъ, Зычачи збóровъ в' своѣй енералныхъ Діѡцѣзіи; ω(т)правлать щаслѣве (Львѣв, 1642 Бут. 8); **енеральный судъ** див. СУДЪ.

ЕНЕРАЛЪ, ЕНЕРАЛЪ, ЕНЕРАЛЪ, ЕНОРАЛЪ ч. (стп. jenerał) 1. Головний судовий слѣдчий окремої судово-адміністративної оди-ниці: а што мови(т) сторона и(ж) не ведає(т) естли то(т) енера(л) шля(х)тичо(м) ѓсєлы(м) е(ст): ѓ тоє естли кому надобє ѓ не(г) се самого доведає(т) (Брацлав, 1590 ЛНБ 5, II 4047, 27); для чо́го и тепе(р) то(т) енера(л) коро(н)ны(и) шля(х)ти(ч) которы(и) з двєма све(д)ками шля(х)тичи положєньє того позвѣ созна(л) слѣш-не приня(т) быти має(т) (Там же); И тотъ самъ енералъ, панъ Бранский, поведиль, же дей и тую мангию и клобукъ ведаю, же кгвалтомъ... вла-дыка Луцкий не бралъ (Луцьк, 1593 АрхЮЗР 1/І, 357); ямъ емѣ прида(л) енерала воево(д)ства бра(с)лавского..., Которы(й) того всего ѓ(г)ле-давши... тыми словами со(з)на(л) (Вінниця, 1599 ЛНБ 5, 4049, 122); Я, Пе(т)рѣ Коте(л)ни(ц)-ки(и), а я, Я(н) Миле(в)ски(и), во(з)ны(и) ене-ралове, со(з)наває(м) ты(м) нѣшимъ со(з)на(н)ємъ (Житомир, 1609 ДМВН 145); Передо (м)ною Семено(м) Ставе(ц)ки(м) по(д)старо(с)ти(м) ѓв-рѣ(ц)ки(м)... возны(и) енора(л) воево(д)ства

киевского кѣзма ла(с)ко ку записанью до кни(г) ...созна(л) (Овруч, 1614 ЛНБ 5, III 4047, 70); я, возны(и) и енераль, тотъ ма(н)дать въ [в]орота двор(н)ие вот(к)нувши,... и войтови... Высокоскому... до вѣдомости привель (Житомир, 1649 ДМВН 191); Которое(ж) то созна(н)е Енерала ве(р)хѣ меновано(г) до кни(г) Нинешъни(х) е(ст) Принято и записано (Чернігів, 1641 ЛНБ 5, III 4063, 177 зв.).

2. Титул деяких старост і воевод: Янушь тишькевичъ з лого(й)ша воевода и енераль, земль Киевъски(х) Житомиръски(й) и старо(с)та врожоному его м(л) Панѣ михалу лозъце... влаздею врадѣ мое(г) воеводъского Приказью абы вм(с)... // На рочькахъ кгородскихъ Киевскихъ... Самъ ѡбли(ч)не... Сталь (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 139-139 зв.); Па(н) Даниель... для вѣписанья... подалъ вниверъсаль ѡ(д)... Пна Адама з Брѣсилова Киселя Воеводы и // Енерала Земь Киевскихъ (Житомир, 1650 ПВКРДА II-3, 74-75).

ЕНЕЦЬ ч. (стп. јеніес) бранець, полонений: Вспомню еще... Павла Копистѣнского, стрыѣчного Брата В(ш) М(л): котѡрый... в' Татарахъ енциомъ есть (Київ, 1623 МІКСВ 84).

ЕНИЧАРЬ див. **ЯНИЧАРЬ**.

ЕННО див. **ЕНО**.

ЕННОКОЛВЕКЪ див. **ЕНОКОЛВЕКЪ**.

ЕНО, ЕНО, ЕННО част. (стп. јено, епо)

1. (обмежувальна) (вказує на обмеження в кількості, величині і т. д.) тільки, лише: сынове и цорки мои... не мают оноє рушати зо всего имения,... ено пани Ганна, малжонка моя, маеть седети и того всего имения... во всем уживати (Ковель, 1559 АрхЮЗР 8/III, 37); Хто(ж) теде фѡрта есть: ено тѡтъ штѡ мѡвилъ, я естемъ двѣри ѡвцамъ (Київ, 1619 Гр.Сл. 198); шькоды на ѡ(р)та(х) ко(т)рыє да(л) П(н) Рома(н) це(р)кви за до(л)гъ по г(р). 19: А не моглихмы и(х) ѡ(д)дати ено по г(р). 18 и fr. 25=26 (Львів, 1633 ЛСБ 1054, 3).

2. (видільно-обмежувальна) (служить для логічного виділення в реченні слова або кількох слів) тільки, лише: не хотелбых, абых мал якие

злые псы послат Вашей Милости, ено постараюса ѡколо того, иж яких добрых Вашей Милости псов достатне, ижбы ми Ваша Милост за не даковаль (Белз, 1552 AS VI, 129); Смотрѣ(ж) грѣшныи члѣче шѡса за чѡда дѣю(т)... якоса смѣтило все сѣтвѡреніе... бо еси ты пѡро(х) и бѡлото. и нѣ иначѣи ено я(к) чрѣвъ лѣжишь прѣ(д) лице(м)... сѣтвѡритела (к. XVI ст. УЄ №77, 30 зв.); И ѡного бѡвѣмъ кіота, и Херѡвѡм(в), и блѡхи золотѡи,... не зламаль Царѣ Іезекіа, ено тѡ зламаль, што за Ба почѡли бѣли хвалѣти (Київ, бл. 1619 О обр. 56); котѡрый то дворъ спаленый видили есмо до сченту — куль на кулу се не осталъ, ено есче на пожозе огонь курилъ (Луцьк, 1622 АрхЮЗР 6/I, 436); грѣхъ нѣчѡго йнного не ест', ено прѣстѡпство зѡконѣ и вѡлѣ Бжеѣ (Львів, 1646 Ном. 4 зв.).

3. (підсилювальна) (вказує на повне охоплення об'єкта дії) тільки, лише: Непрѣитель нашъ Креуза, гдѣся ено зъ своимъ неправды перомъ обернетъ, всюды ярости огонь на церковь... крешет (Київ, 1621 Кон.Пал. 1127); также и иншие речи мое рухомые, по мне // позосталые, яко стадо, быдло рогатое..., цинъ, мѣд, — ово зѡгола, што бы се ено речью рухомою назвати могъло, — то все... цорце моеи... дарую (Руда 1646 ПККДА I-1, 86-87); а надто костель тамошний, двѣри вырубавши, злупили, то есть меновите въ костеле келихи,... апѣпараты, албы и што колѣвекъ ено спряту костелного было (Володимир, 1650 АрхЮЗР 6/I, 563).

4. У ролі спол. (протиставний) однак, проте, але: Ja Miłochna... soznawaju... Sztoż ktoruju czast meŃa jesmi w seliszczach, w Braclawskom powete z brateju i sestrami moimi..., w Czeremosznom... јeno brat moj... zadał мене czerez ludej dobrych, sztobym tuju swoju czast materyzny... јemu postupiła (Вінниця, 1523 AS III, 250); ѡ(т)повѣдилъ еи хс, добрѣ мѡвишь же не має(ш) мѡжа. ено па(т) и(х) мала е(с) (к. XVI ст. УЄ №31, 39 зв.); панове братя обачивши прозбѣ пана константого... позволили емѣ того до оного часѣ яко жадалъ и просиль почекати по(д)... кондицією абы ю(ж) вянцы(й) еси бы ся

ѣтскѣ(л) (!) в словѣ и не ѣистиль ведлѣгъ сѣбми-сеи своеи не чекати ено правне з нимъ ото чинити за позволеня(м) всѣхъ (Львѣв, 1647 *ЛСБ* 1043, 77).

ЕНОКОЛВЕКЪ, ЕНОКОЛВЕКЪ, ЕНОКОЛЪВЕКЪ, ЕННОКОЛВЕКЪ *част. (стп. jepokolwiek) (підсилювальна) (вказує на повне охоплення об'єкта дії) тільки, лише:* Напервое абы тоє вызналъ... предъ вм(с) п̄ны мещаны и(ж) где(ж) ко(л)векъ и пред кимъ енно ко(л)векъ ѿ мнѣ мови(л) теды зле а непристо(и)не ѿ мнѣ мовиль (Львѣв, 1586 *ЛСБ* 74); Иле еноколвекъ ажъ до сихъ часовъ такъ нашего яко прѣшло-го вѣкоу ѿ(т)цеве... вѣры нашеи таемницы, хотѣли п̄илнѣй оуважити, и тыми са бадати (поч. XVII ст. *Проп.р.* 152 зв.); Ку пересторозѣ, правовѣрный, оповѣдаю ти, ижъ... гдѣ еноколвекъ отступникъ воспоминаеть о патриарсѣ, всюды овыи слова пришиваеть "в послушенствѣ папежскомъ трѣвалъ", чого нѣгды не было (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 723); Где те(ж) межи ѿхе(н)до(з)тво(м) е(г)[о] в скриня(х), што ено колвекъ справъ и записовъ ме(л)..., при ро(з)битю [скр] е(г)[о] погинуло (Житомир, 1650 *ДМВН* 210).

ЕНОРАЛЪ *див. ЕНЕРАЛЪ.*

ЕНОХЪ, ЕНОХЪ *ч. (гр. εὐνοῦχος) евнух:* иліа прїйде пред днем сѣдным и для того чекают антихриста, що маеть, мовать илію и еноха забити (поч. XVII ст. *Вол.В.* 90); та(к) ижъ вѣрити мѣжемо же ѿна [ѿца] нѣкды не оумрѣла якъ вѣри(м) невѣнтліве же ено(х) іліа, і иѿа(н) ев(г)ліста см̄рти не дознали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 275); Енохъ з' Илією трѣха зфол'кго-вала, Еднакъ ѿстрѣю косу на нихъ зготовала (Київ, 1622 *Сак.В.* 50).

Див. ще **ЕВНУХЪ.**

ЕОГРАФЪ *див. ЕОГРАФЪ.*

ЕОКГРАФЪ *див. ЕОГРАФЪ.*

ЕПАНЧА *див. ОПАНЧА.*

ЕПАРХИЯ, ЕПАРХІЯ, ЕПАРХІА, ЕПАРХІЯ, ЕПАРЪХИЯ *ж. (цсл. епархія, гр. ἐπαρχία) епархія:* Братства же... чинъ по всѣхъ еп̄(с)кіяхъ въ епархїи митроп̄ліи нашеи... еди-

но нравно въ всѣх(х) мѣстѣ(х) при цр̄ква(х) бѣти ѡхваляемо (Берестя, 1591 *ЛСБ* 188); Вѣдомо твори(мъ) по всѣхъ епи(с)копия(х) епа(р)хїе н̄шее всѣмъ бл̄гоч(с)тивы(мъ) ко(ж)домѣ станѣ (Вильна, 1594 *ЛСБ* 253, 1); Глянь, што (другий) броегъ якисъ владыка вашъ дїкий, (неслыханный,) Дорогобужский въ епархїи митрополитовой (Вильна, 1599 *Ант.* 861); каждая епархія маеть мѣти своего начальника (1603 *Пит.* 32); Ѡвѣчки Пастырни посватїль и Оучїтелми... поста-вилъ, гды статѣчне в' вѣрѣ Епархїа таа стойтъ (Київ, 1623 *МКСВ* 83); На годныи хвалы: его мл(с)ти г̄на ѿ(т)ца Арсенія Желїборского... дѣшевнїй ск̄докъ: зд̄вна епархїи его велице пожаданный (Львѣв, 1642 *Бут.* 4).

ЕПЕНДИТЬ *див. ЕПЕНДИТЬ.*

ЕПЕТРАХЕЛЬ *див. ЕПИТРАХИЛЬ.*

ЕПЕТРАХИЛЬ *див. ЕПИТРАХИЛЬ.*

ЕПЕТРАХИЛЬ *див. ЕПИТРАХИЛЬ.*

ЕПАРХЪ *ч. (гр. ἐπαρχος) (правитель епархїи) епарх:* епархъ почаль поведат(т) цр̄ви (1489 *Чет.* 89); рекъ цр̄ь константинъ евлавию епархоу (Там же, 97).

ЕПАРШЕСКИЙ *прикм. (який стосується епарха) епарший:* той же соборъ никейскїй лекарство на то ѡбмыслилъ отозванье на соудъ не до ри(м)ского папежа, але до синодѣ епаршеского, тоєе епархїи, в' которо(и) бы са тоє неслоушне ѿ(т)лѣченїе, або проклат'е слѣчило (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 135 зв.).

ЕПИГРАМА *див. ЕПИГРАМА.*

ЕПИКУРСТВО *див. ЕПИКУРСТВО.*

ЕПИКУРЪ *див. ЕПИКУРЪ.*

ЕПИКУРЫЙ *див. ЕПИКУРЫЙ.*

ЕПИЛИПСИЯ *див. ЕПИЛИПСИЯ.*

ЕПИРЪ *див. ЕФИРЪ.*

ЕПИСКОПИЙ, ЕПИСКОПІЙ, ЕПИСКОПІЙ *прикм. (який стосується епископа, належний йому) епископскїй:* Владыцтва и церк-ви рускіе,... и все духовенство, въ клубѣ своей... абы на вѣки въ-цалѣ зоставали,... подъ влаздою и благословенствомъ и подаваньемъ епископымъ (Новгородок, 1594 *МCSL* I/2, 555); у въ Островѣ дворъ епископїй знову увесь готовымъ грошомъ

и коштомъ не малымъ збуоваль (Краків, 1595 АСД I, 199); Еднакъ же за позволе(н)емъ вы-ра(з)нымъ, и злеще(н)емъ еп(с)копимъ мѳжетъ сщенникъ дѣйствовати твою тайну (Львів, 1645 *О тайн.* 32).

ЕПИСКОПИЯ, ЕПИСКОПИЯ, ЕПИСКОПИЯ, ЕПИСКОПИЯ, ЕПИСКОПИЯ, ЕПИСКОПИЯ, ЕПИСКОПИЯ, ЕПИСКОПИЯ, ЕПИСКОПИЯ, ЕПИСКОПИЯ, ЕПИСКОПИЯ, ЕПИСКОПИЯ, ЕПИСКОПИЯ ж. (*цсл.* епископия, *гр.* ἐπισκοπή) епископія, епархія: споведаю ва(м) братья ѱ томъ велико(м) // чудотворци х(с)ве николе, коли еще живъ на семь свѣте былъ... в своѣи епискупыи (1489 *Чет.* 106 зв.-107); потврѣдили есмы тои нашеи сватой епископїи ѱт Радовцех еи правдо отнинѣ, даанїе предковъ, дѣдовъ нашихъ (Сучава, 1503 *ВД II*, 225); да оутврѣдим и оукрѣпим нашѣ свѣтою епископїю ѱт Радовцех (Гирлов, 1519 *ДВВ II*, 1); потом епископъ Пахнотей на инъшю епископю зѣехал (Володимир, 1521 *АС III*, 211); А не то(л)ко общы(х) людѣ(ѣ) але и епископа зо всѣмъ дѣоу(м) хотя(т) по(д) свои(м) розказованя(м) мѣти ку великому ѳближеню а праве ѳпадку епископии тое Лво(в)скои (Стратин, 1588 *ЛСБ* 101); то все... на себе уживаютъ, до того часу, поколь тое архиепископство... // ..., або епископия,... кому иншому, зъ ласки наше, бываетъ отъдано (Варшава, 1589 *АрхЮЗР 1/1*, 246-247); Бѣдѣчи на(м) на собѳрѣ... Берестѣйско(м), довѣдавшиса... ѣже въ епископіа(х) митрополїи нашеи, найдѳются... многїи обычаи... противныи вѣрѣ каѳолицескїа (Львів, 1590 *Гр.Роз.* 1); по всѣх епископѣях епископы школы повинни постановити (Берестя, 1591 *ПФ* 104); Іова Бѳрецкогѳ, на Мїтрополию, И Владыкѣ, на кѳждого ихъ Епископїю. Зостѳившы тѣды намъ стѣню в Росїѣ стѣйшїй Патрїархъ: самъ ѣхаль до Кгрѣцїѣ (Київ, 1622 *Сак.В.* 46); Пѣстїлем'са, мѳвлю, на Визитованїе и спораженїе, во всѣхъ Повѣтахъ, Мѣстахъ и сѣлахъ, найдѳючѣса еп(с)копїѣ мѳеѣ (Київ, 1645 *Жел.Тр.* 1 зв.).

ЕПИСКОПСКИЙ, ЕПИСКОПСКИЙ, ЕПИСКОПСКИЙ, ЕПИСКОПСКИЙ, ЕПИСКОПСКИЙ, ЕПИСКОПСКИЙ, ЕПИСКОПСКИЙ прикм.

(*який стосується епископа, належить або властивий йому*) епископський: то собе сторона на першомъ року упустила и, черезъ декретъ вашей милости епископский, вже отъ того отсужона (Володимир, 1583 *АрхЮЗР 1/1*, 168); пото(м) в се(м) року идѳчо(м) манасти(р) свѣтого ѱнофрѣя мо(ц)но кгва(л)то(м) на себе бѣдѣчи ми(р)скими члѣки чѳго чинити и(м) неналежи(т) з моцы и властите(л)ства еписко(п)скогѳ ѱ(т)няли (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); его м(л) еп(с)кпѣ Львовски(ѣ) такъ ѣчинилъ ѱ(т)поведѣ. И(ж) де(ѣ) тѳе братство водлѣ(г) пристѳ(ѣ)ности епскопское мнѣ че(с)ти чинїти не хота(т) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); мїтра, епскопскаа корона и ты(ж) чепѣцъ (1596 *ЛЗ* 57); оу него же Печатїи завѣшенихъ Осмъ, Митрополїтова, и Епскопские (Львів, 1614 *Вил.соб.* 22); А поневаѣжъ вже властный мѳи оурѣдѣ Еп(с)копский... бѳчилемъ (ѳв'е або Вильна, п. 1616 *Прич.отех.* 6); Котѳрый [смѣхъ] радѳсть в' сѣрцѣ вашомъ рѳдитъ; Кгды в' епскопской тепѣрь егѳ скрѳнѣ: Зрите Корѳнѣ (Львів, 1642 *Бут.* 10 зв.); Таа а не што ѣншее и мою покѳрность побѣдїла, абымъ, вѣдле поволана и повїнности моѣѣ Еп(с)копскоѣ, оуслѳговалъ и выгажалъ блїжнимъ моѣмъ (Львів, 1646 *Жел.Служ.* 3 зв.); На по(д)горю еп(с)копскомъ (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471).

ЕПИСКОПСТВО, ЕПИСКОПСТВО, ЕПИСКОПСТВО, ЕПИСКОПСТВО, ЕПИСКОПСТВО, ЕПИСКОПСТВО, ЕПИСКОПСТВО с. 1. (*сан і посада епископа*) епископство: братѣ приими еп(с)коп(с)тво се великое (1489 *Чет.* 106 зв.); И онъ, о тое упоминанье ничего дѳбати не хотель, и вжо отъ немалого часу хлеба духовного вживаетъ, а на епископство // ся совершити не хотель, и до сихъ часовъ не хочетъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР 1/1*, 29-30); Парафѣяне твои не вѣмъ з яки(х) причы(н)... Поважаючи собѣ лекце законъ бѳжы(ѣ) и властителство еписко(п)ства моего... вдаю(т)са в дѣоу(м) справы пастырства моего до которого не належа(т) (Львів, 1588 *ЛСБ* 92); амбросїи на епско(п)ство настѣпи(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 63 зв.); pontificatus, еп(с)копство (1642 *ЛС* 321); Епскопства не дла предкована и панована,

але любве ра́ди дѡбрагѡ строѣнїа желати на-
лѣжи(т) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 3 зв.).

2. (*церковно-адміністративний округ*) епископство, епархія: тое епископство Володимерское и Берестейское,... со всею владою зверхностью и духовенствомъ... тымъ листомъ нашимъ даемъ... до его живота (Варшава, 1579 *АрхЮЗР* 1/І, 121); про то з владности, и нале(ж)ности пасты(р)ства моего духо(в)ного епископѣи лу(ц)кое, и остро(з)ское приказую, абы в̄м... самъ ѡбли(ч)не... передо мною самы(м) пере(д) крылошаны духове(н)ство(м) того еписко(п)ства моего ку росправе очивисто самъ сталь (Луцьк, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 34); А кды не става(л) три мѣѣ и двѣ недели зновѣ коне(ч)ны(м) декретѡ(м)... ѡ(т)ць митрополи(т) зъ еп̄(с)пм̄ лу(ц)кимъ ѡ(т)цемъ кирило(м)... коне(ч)ны(м) сѣдо(м) здекретова(л) и по мѣсте(х) повѣто(в) еп̄(с)пства тѣтешнегo и по всѣхъ ѡколичныхъ(х) мѣстѣхъ листы своими ѡповѣ(д)ши(х) во цр̄квахъ ѡголосивъ (Львів, к. XVI ст. *ЛНБ* 4, 2, 31); Григорій Великій..., же значный былъ в̄ Мл(с)тнѣ, ѡ(т)давши Аг̄глѣ в̄ особѣ оубѡгагѡ... остатнюю сребрнѣю мѣсѣ, в̄ нагорѡдѣ тогѡ на Еп̄кп̄(с)твѣ Рѣмско(м) стѣмъ чѡдѡвны(м) zostаль (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 2 зв.).

ЕПИСКОПСТВОВАТИ, ЕПИСКОПСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Займати посаду епископа, бути епископом: а жадною // мѣрою канонне и пристойне епископствовати и священствовати немогучого чловѣка, за жадного епископа, яко тежъ и помененного нѣкогось Афанасія невѣдомого намъ патріархи, за патріарха сквалливе немаючи, и мѣти не смѣючи и не важичися, а нѣпослушенства и данины жадное его мил, пану Попелеви не отдавали (Київ, 1634 *КМПМ* I, дод. 556-557).

ЕПИСКОПЪ, ЕПИСКОПЪ, ЕПИСКОП, ЕПИСКОПЪ, ЕПИСКОПЪ, ЕПІСКОПЪ, ІЕПИСКОПЪ, ЕПІСКУПЪ *ч. (цсл. епискоупъ, гр. ἐπίσκοπος)* епископ: а Мушатичы и тежъ Барсановичы и ихъ наслідки мають ему и потомкамъ, будучимъ епискупомъ, давати — Мушатичи по двѣ копѣ грошей, а Барсановичи полтори

копы грошей (Вільна, 1513 *АрхЮЗР* 1/VI, 20); яко да оутвѣдим... нашѣ сѡвѣтою еп̄кск̄оп̄ію ѡт Радовцех идеже... есть еп̄кск̄оп̄ь молебникъ нашъ кир Пахоміе (Гирлов, 1519 *ДВВ* II, 1); А при том были... Господынъ и ѡтець наш, нареченый епископъ Лѡцкій,... архимандрит... Жидичинский (Луцьк, 1534 *АС* III, 473); я гедѡ(н) болоба(н) еп̄(с)п̄ гали(ц)к̄ій львовск̄ій каме(н)ца по(д)лского визнаваю же(м) прода(л) ѡгоро(д) на крунтѣ цр̄квно(м) (Львів, 1578 *Юр.* 1); Нынѣшнемѣ же еп̄скопѣ Гедѡнѣ Болѡбанѣ и по нѣмъ будѣчимъ еп̄скопомъ, ни едіноя власти ни в чѣмъ... да не будет (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); новопоста(в)ленный виненъ на іеп̄скапа и на его дх̄овенство (к. XVI-поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 127 зв.); днесъ корчмар и танцоводец, а завтра... святитель и епископ (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 192); котрѣе кнѣги за живота еще сватѡе п̄амати предъречѣнного еп̄скапа Лѡвского... соутъ переложены (Львів, 1614 *Кн. о св.* 3 зв. нунум.); Самѡе има Еп̄(с)п̄, що йншого // покажетъ? тылкъ трѣдъ и пр̄ацѣ Архіерѡвъ гды значить, зъ высоты назирающагѡ, и оуставичне дѡб̄ающагѡ ѡ цѣлости собѣ по(д)рѣчныхъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 3-3 зв.).

ЕПИСКОПЪСКІЙ *див. ЕПИСКОПСКИЙ.*

ЕПИСКОПЪЯ *див. ЕПИСКОПИЯ.*

ЕПИСКОПЪ *див. ЕПИСКОПЪ.*

ЕПИСКОПЬИЙ *див. ЕПИСКОПИЙ.*

ЕПИСКОПЬСКИЙ *див. ЕПИСКОПСКИЙ.*

ЕПІСКУПЪ *див. ЕПИСКОПЪ.*

ЕПИСТОЛА *див. ЕПИСТОЛА.*

ЕПИСТОЛА *див. ЕПИСТОЛИЯ.*

ЕПИСТОЛІЯ *див. ЕПИСТОЛИЯ.*

ЕПИТИМІЯ, ЕПИТЕМІЯ, ЕПИТИМІА *ж.*

(*гр. ἐπιτιμία*) епитимія, покута: И жаденъ нех̄ай собѣ епитеміи ѡ(т)лѣчен̄а лѣгце не важи(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 167); Запрѣщеніе: Загроже(н)е, бака(н)е,... лаа(н)е. Епитиміа, исправленіе (1627 *ЛБ* 42); Аг̄глѣ: ...Лѣннество... речеть: ...еще и того не хотѣлъ творити, // что тебѣ назначилъ епитемію, и мовилъ еси тое, же Гдѣ Бг̄ м̄лостивъ прости(т) мнѣ вся моя согрѣшенія (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 273-274); если наложѣннѣю тобѣ

[набо́жный чл̄че] ω(д) дѣх̄бногω в̄ыконалесь епитимію, а́лбо покѣтѣ, и если нн̄ѣ вѣрныи щирый и достатѣчны(й) жаль за грѣхи в' ср(д)цѣ твоѣмъ найдѣтса, вспомни собѣ еслѣсь Дѣсатеро Бжее Приказа(н)е в'цале заховаль (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 907).

ЕПИТРАХИЛЬ, ЕПИТРАХЕЛЬ, ЕПЕТРАХИЛЬ, ЕПЕТРАХЕЛЬ, ЕПЕТРАХЫЛЬ ч. (*гр.* ἐπιτραχήλιον) епитрахиль: еди(н) епетрахи(л) зе злота ткани(и)... дрѣги(и) епетрахи(л) злотоглавовы(и)... трети(и) епетрахи(л) зелены(й) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); тебе ω(т) св̄ще(н)ства ...ω(т)лучае(м)... абы еси не смѣ(л) никако(ж) ани епитрахеля на свою выю вложить и жа(д)ны(х) спра(в) цр̄ковны(х) справовати и начала жа(д)ному правилу це(р)ковному не чинити по(д) треклятве(н)ною клятвою коне(ч)но (Стратин, 1591 *ЛСБ* 160); епетрахыль злотоглавыи с крестами трема адамашки червоны (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 295); Александрійскіи епископове здавна в' двохъ діадимахъ и зъ двѣма епитрахылями литоргисують (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1163); Епетрахиль на че(р)вономъ днѣ (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 54); Знову тафта че(р)вона а та(к)же лазоровы(и) епетрахе(л) (Львів, 1643 *Инв.Усп.* 79); храм̄ стго... Гѣω(р)гиа... обнаже(н) изо... ськрови(щ), рызь епитрахиле(в) келиховъ кресто(в) събра(н) ни пры едином(е) же сьсѣдѣ сребрено(м) и злато(м) ωставле(н) (Іркліів, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

ЕПГРАММА див. **ЕПИГРАМА**.

ЕПЛОГЪ див. **ЕПЛОГЪ**.

ЕПСКОПСКИЙ див. **ЕПИСКОПСКИЙ**.

ЕПСКОПЪ див. **ЕПИСКОПЪ**.

ЕПТАФІОНЪ див. **ЕПТАФІОНЪ**.

ЕПТИМІА див. **ЕПТИМІА**.

ЕПСКОПЪСКИЙ див. **ЕПИСКОПСКИЙ**.

ЕПСКОПЪ див. **ЕПИСКОПЪ**.

ЕПІСКОПІЯ див. **ЕПИСКОПИЯ**.

ЕПІКУРЪ див. **ЕПИКУРЪ**.

ЕПІСКОПЪ див. **ЕПИСКОПЪ**.

ЕРАТО див. **ЕРАТО**.

ЕРЕЙ див. **ИЕРЕЙ**.

ЕРЕЙСКИЙ див. **ИЕРЕЙСКИЙ**.

ЕРЕЙСТВО див. **ИЕРЕЙСТВО**.

ЕРЕКЦІЯ див. **ЕРЕКЦИЯ**.

ЕРЕСЬ, ЕРЕСЬ, ЕРЕСЬ, ЕРЕС ж. (*гр.* αἵρεσις) ересь: нѣколы было многи(х) злыхъ еретико(в), злѣю ересь в' светуюю вѣрѣ вносили (1489 *Чет.* 41 зв.); Мелѣтїи смотрїцкїи... Потомъ тѣю свою ересь, и писмо проклинавъ и палїль и топтавъ оу монастырѣ печер'ско(м) при слѣжбѣ бж̄еи и при соборѣ (1509-1633 *Остр.л.* 130 зв.); даска(л)... маеть быти... не пособїтель ересе(м), но бл̄гоче(с)тїю поспѣшитель (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 1 зв.); Бо ся имъ труднѣо укрыти межы ними зъ своею ересю: познають куколь межы пшеницою (Вільна, 1599 *Ант.* 665); А ту если папѣжник рѣсский бы не хотѣл жоною мѣть, кгда бы не позволила... ерес его, то нехай ωтлѣчается ωт него; волно ей (поч. XVII ст. *Вол.В.* 74); Были тогѣ жъ вѣкѣ ровѣнники томѣ с(т). Іωа(н)нѣ... котѣрыи ересь Иконобѣрскѣю ωбалїли (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 147); таковѣа ересь еще и до дне(с) волоче(т)са (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* №29515, 429 зв.); ha(e)resis, ере(с) (1642 *ЛС* 214); А хто таковѣи вѣры не маеть, таковѣи оу двоѣкѣю ересь в'падаетъ; або Сна Бж̄їа, без' Дха стго поставитъ навѣки: або по(д) часомъ Дха стго братї (Чернігів, 1646 *Перло* 11 зв.).

ЕРЕТИКЪ, ЕРЕТИКЪ, ЕРЕТИК, ЕРЕТИКЪ, ЕРЕТИКЪ, ЕРЕТИКЪ, ЕРЕТЕКЪ, ИЕРЕТИКЪ, ИЕРЕТИКЪ, ИЕРЕТЫКЪ ч. (*цсл.* еретикъ, *гр.* αἱρετικός) еретик: злыи еретици погїбли (1489 *Чет.* 48 зв.); Гласъ церкви святои противъ кацеромъ а еретикомъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 51); з ва(с)ни а нѣнависти, выткну(л) нѣ плацъ еретековъ кгрещки(х) (Острог, 1587 *См.Кл.* 6 зв.); межы колко сотъ папѣжовъ рїмскихъ жебы не мѣль быти жаденъ злы(и) иерети(к), то речъ неподобнаа (Там же, 7 зв.); не де(р)жимо мы з еретиками зо ω(т)щепе(н)цы всакими, котѣрые ω(т)стѣпили хри(с)товы во(с)то(ч)ныи це(р)кви и прилѣчилиса до свои(х) злонача(л)нико(в) поча(в)ши ω(т) ариа а(ж) и до фо(р)моса папы ри(м)ского и всѣ(х) на(с)лѣ(д)нико(в) и(х) ω(т)лѣчается (Львів, 1599 *Посл.Рог.* 6); Иисусъ

Христось есть Бг̄ вѣчный, не лише чоловікъ, якъ ужуть еретикове Аріашъ и братъ его, Махаветъ (XVI ст. *НЄ* 45); Слышѣте, слышите, всѣ купно нарѣды, и со еретики не мейайте згоды (к. XVI ст. *Укр.п.* 85); кто не есть насажден вѣрою во истинной церкви, той есть еретик и отщепенец (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 167); вѣйдѣте вси в тоую коупель покоуты невѣрныи еретици (поч. XVII ст. *Проп.р.* 175); Диспутуй же о то з Ламентомъ, который вѣрный сынъ церкви Божое его (а не еретыцы) писалъ. З ним ся то тамъ было стерти, не зъ своими бахурами! (Слуцк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 276); Стефанъ абовѣмъ св. на збориску образоборцовъ стоячи а роспираючи ся зъ еретиками, не одного толко бискупа Римского воспоминаеть, але и другихъ патріарховъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 564); Повѣжъ ми то ѱ Еретикъ якъ блѣдница Дѣвою зостала (Київ, 1625 *Злат.Н.* 128); той зизаній проклатій ерети(к), з бѣсовъ оуза(в) собѣ вѣрѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 137 зв.).

ЕРЕТИЦКИЙ, ЕРЕТИЦКИЙ, ЕРЕТИЦКІЙ, ЕРЕТИЦКІЙ, ЕРЕТИЦКІЙ, ЕРЕТИЦКІЙ
прикм. (який стосується ересі) еретичний: светии оци почали са спирати... противоу е(г) еретици(х) словъ (1489 *Чет.* 107); гедіоне болобане... твоа мл̄(с)ть... надце б̄жо(й) прешкожова(л), шкѣлѣ ро(з)гана(л), еретіцки(м) надка(м) пособла(л), пра(з)ники го(с)подскіа замѣчалъ (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1); Чому ж есьте марне вѣру отступили (!) и еретіцкіи науки злюбили? (к. XVI ст. *Укр.п.* 86); Наша ѡбо свѣтлость в те(м)ность незлѣчона еретицкаа же злоба ѡбличена (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 102); Застановѣнюса Пастырскомѣ..., протівко розмайтыхъ найздѣвъ поганскихъ и еретіцкихъ, положилъ тежъ Ст̄ый и Имарменѣ, котраа немалѣю трѣудность понѣситъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 442); Маешъ, ... сйлѣ звѣтазства..., на штѣрмы еретіцкіи м(д)ростю Бг̄одхновѣнною оузброѣный (Київ, 1625 *Кіз.Ходк.* 3 нenum.); лучше еси почиталъ книги еретицкіи, а нѣжли Псалти(р) албо Новій Завѣтъ (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 274); если(с) книгъ еретіцкихъ не читалъ и оныхъ блюзнѣр-

скои надки не слѣхаль, и не бѣлесъ поводомъ до похвалена ихъ блюзнѣрства (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 308); потваръ то есть еретіцкій (серед. XVII ст. *Хрон.* 98).

Див. ще **ЕРЕТИЧЕСКИЙ.**

ЕРЕТИЦТВО *див.* **ЕРЕТИЦТВО.**

ЕРЕТИЦТВО, ЕРЕТЫЦТВО, ЕРЕТИЦТВО
 с. Еретицтво, ересь: много церквей есть // еретицтвомъ змазанныхъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 78-78 зв.); но еп(с)пъ взя(л) ѱ(т) мене повѣдаючи то быти за ерети(ц)тва меща(н) лво(в)ски(х) (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1); Были и лживые пророцы въ людехъ, яко и въ васъ будутъ лживи учителя, которые внесутъ еретыцтва затраченя (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 315); Такъ тежъ на потлумленѣе и згѣбѣ Панствъ и влѣдзы нечѣстое махметанское, а на выкорененѣе всѣ(х) Бг̄ѣ ненавѣстныхъ и брѣдкихъ еретіцтвъ, и ѱ(т)стѣпствъ ѱ(т) стѣѣ ап̄(с)лскоѣ Православноѣ Цркве (Київ, 1634 *МІКСВ* 314).

Див. ще **ЕРЕТИЧЕСТВО.**

ЕРЕТИЧЕСКИЙ, ЕРЕТИЧЕСКИЙ, ЕРЕТИЧЕСКІЙ, ЕРЕТИЧЕСКІЙ, ЕРЕТЫЧЕСКИЙ
прикм. (який стосується ересі) еретичний: Всье время люто и плача достойно, Оужасѣтса сіе зра ср(д)це бг̄оббино, Якихъ много съпостатъ, яки(х) хищны(х) волковъ Бѣсовскихъ наваждѣній еретическихъ полковъ (Острог, 1581 *См.В.* 7); вѣрѣ нашѣ греческаго православіа еретическими прѣзвѣсками везде именовали (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); А вм(л) рачи(ш) се ѡбражать... якобы(х) я мель... бра(т)ство лвовское пренаследовати раны имъ задавати... школу ро(з)гоняти и еретычески(м) надкамъ пособляти (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 1); стрежися, абы еси не прочитал ни едино писание еретическое (1608-1609 *Виш.Зач.* 209); Звѣтажила злѣсти и преврѣтности еретическіи, гды прибрѣна бѣдѣчи в' с̄лнце Бг̄оразмѣа, и в' корѣнѣ з' дванадесати звѣздъ оуплѣтендю, то есть в' вѣрѣ дванадесатими артикѣлами спорѣжендю и замѣкнендю, Лѣноу (Київ, 1625 *МІКСВ* 129); Еретическихъ книгъ не читати, до зборѣвъ ихъ не ходити и Казана не слѣхати (Львів, 1646 *Зобр.* 37 зв.).

Див. ще **ЕРЕТИЦКІЙ.**

ЕРЕТИЧЕСТВО, ЕРЕТИЧЕСТВО с. Те саме, що **еретицтво**: Што трѣвало и стояло стѣбливе и побо(ж)не... лѣтъ соѣт немало, а ес-лиса што нарѣшало и казіло ро(з)нымъ еретичество(м) оного пеке(л)ного во(л)ка, и ра(й)ско-го зміа справою та(к) з стороны яко и посре(д)кѣ ихъ онѣ збираючи са соборно зъ оною цр̄ко(в)ю многочи(с)лено свѣты(х) преп(д)бныхъ и бг̄онѣсныхъ ѿ(т)цевъ... бные во(л)ки и зміи ѿ(т)гонѣли, съ престѣловъ змѣтовали (Острог, 1587 *См.Кл.* 10 зв.); Слѣва, пѣмѣти гѣдныѣ, Еласія, папы Римьского, до Анастѣсія цѣсара, вѣбранные зѣ листу егѣ, котѣрыѣ писѣль до цѣсара, еретичествомъ зараженого (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 983); *Образно*: ты(и) [агг̄лѣве] и // здалѣка ѿбѣчатъ, и познають правѣдного, и нечестивого: и снадне почѣють смерѣдѣщего козла еретичествомъ и грѣшника смерѣдѣщего грѣхам(и) многими (По-чаїв, 1618 *Зерц.* 69 зв.-70).

ЕРЕТИКЪ *див.* **ЕРЕТИКЪ**.

ЕРЕТИКЪ *див.* **ЕРЕТИКЪ**.

ЕРЕТИЦКИЙ *див.* **ЕРЕТИЦКИЙ**.

ЕРЕТИЦКІЙ *див.* **ЕРЕТИЦКИЙ**.

ЕРЕТИЦТВО *див.* **ЕРЕТИЦТВО**.

ЕРИМИТА *див.* **ЕРИМИТА**.

ЕРМАКЪ, ЕРМЯКЪ, ЕРМЯКЪ, ЕРМЯК,
ЕРМАКЪ, ЕРЪМЯКЪ, ЕРЪМЯКЪ, ЕРЪМЯКЪ,
ЯРМАКЪ, ЯРМЯКЪ, ЯРМАКЪ, АРМЯКЪ,
ГЕРМАКЪ, КГЕРМАКЪ, ГОРМАКЪ ч. (*тур.* ärmäk) 1. (*довгий з відлогами чоловічий одяг з овечого сукна*) кобеняк: е(р)ма(к) белы(и) мура(в)-ски(и) со шнурами чо(р)ными е(д)ва(б)ными (Київ, 1501 *ЦНБ* II 21039, 1); за ермак блакитный люнский..., три копы грошей (Луцьк, 1566 *Арх ЮЗР* 8/VI, 184); Ерма(к) мои... новыи зѣ шнурами (1571 *ЛНБ* 103/Іс, 1855, 1 зв.); кнѣзь ку(р)пски(и)... побраль ѣ ѿлексея ермякъ люнски(и) (II пол. XVI ст. *ЖКК* II, 131); а(р)мя(к) шары(и) мѣра(в)ски(и)... коштова(л) по(л)трѣти копы грѣше(и) (1581 *ЖКК* II, 102); шаты по(б)ра(л) с тлумко(м); е(р)мя(к) зелены(и) фалю(н)дышovy(и) (Житомир, 1582 *АЖМУ* 44); кнѣзь Воронѣцки(и)... взяль..., ярма(к) сермя(ж)ны(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); пограбилъ..., ярма(к) и

жу(п)а(н) фа(и)лю(н)дишовы(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 90); пограбили въ нихъ... // ермякъ голубый, Лунский (Володимир, 1585 *АрхЮЗР* 6/І, 150-151); я(р)мякъ блаки(т)ны(и) люн(н)-ски(и) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 24); по-брати казалъ... невестий ермякъ чорный утер-финовый (Кременецъ, 1593 *АрхЮЗР* 1/VI, 97); взяли зѣ нее... гермакъ люнский синий (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/І, 116); кгермакъ луньский коштоваль двадцать золотыхъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/І, 431); W dubrowicy Na trawicy Ja zakriju Нормакот Зураном (1625 *П. про Кул.* 23); ермякъ шипѣтуховы(и) лазуровы(и) куплены(и) за ѿ(с)мѣ копѣ гроше(и) лито(в)[с]кихъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 205).

2. Вл. н.: У Данила Я(р)мака: спо(д)ниѣ рѣчи (Житомир, 1650 *ДМВН* 194).

ЕРМО *див.* **ЯРМО**.

ЕРМОЛОЙ, ЕРМОЛОЙ, ЕРМОЛАЙ, ЕРМОЛАЙ ч. (*гр.* εἰρμολόγιον) (*нотна церковно-богослужбова книга*) Ермолой, Ермологій: Ермолаевъ шесть, семьѣ стихираль (Київ, 1554 *КМПИ* I, дод. 10); часословъ два, ермолоювъ два (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 160).

ЕРМЯКЪ *див.* **ЕРМАКЪ**.

ЕРМАКЪ *див.* **ЕРМАКЪ**.

ЕРОДИЯКОНЪ *див.* **ІЕРОДИЯКОНЪ**.

ЕРОДІЙ, ЕРОДІЙ ч. (*гр.* ἐρωδῖος) 1. Лелека або чапля: ер[о]діус, ероды(и) птица (1642 *ЛС* 182).

2. *Перен.* (*той, що має лагідну, покірну вдачу*) добросердий, -ого: Берѣшь в' рѣки Кре(ст) хвѣ; пала́шемъ згордѣвши. Остроно́сне оубѣзство прѣймѣть не мѣвши. Живо(т) на(д) свѣтъ зацнѣи́шій, влюбѣле(с) законный. Ерѣдіисъ кѣ матцѣ дѣховной подобный (Львів, 1642 *Бут.* 5).

ЕРОМОНАХЪ *див.* **ІЕРОМОНАХЪ**.

ЕРОМОНАШЕСКИЙ, ЕРОМОНАШЕСКИЙ *прикм.* Ермонашій: Кгды венць въ Александриѣ и въ ѳракиѣ перемешковаль, где и Евангеліѣ Христова тымъ, котѣрыѣ православно Христа наслѣдуютъ..., проповѣдалъ, // еще въ еромонашескомъ стану будучи, и гды на найвышій стѣпень архіерейства, на той, мѣвлю, апостольскій ѳронъ Александриѣ вступилъ (Египет, 1602 *Диал.* 49-50).

ЕРОРЪ *див. ЕРРОРЪ.*

ЕРУСАЛИМЕЦЬ *ч. 1. (житель Єрусалиму)*
єрусалимець: не зовѣ(т)са вси языки крѣщен-
ные... инши(м) имене(м)... А меновѣте грѣци,
арапи, сѣверани... богда(н)ци, мосѣква. и наша
рѣ(с), то(л)ко хр(с)тіанинѣ. а че(м) не зовѣ(т)са
патріарѣшни(к). прогоро(д)скій; ани ер(с)лме(ц),
ани ѡлексадріецѣ, ани а(н)тїѡхіецѣ. где голов-
ный столы патріархо(в) нши(х) мѣсто содера(т).
а то че(м) не зовѣ(т)са ты(м) имене(м) (п. 1596
Виш.Кн. 250 зв.).

2. Вл. н.: А по ты(х) премова(х) свои(х) вмоц-
ни(л) врадо(в)не ѡ(т) себе его мл(с)ть ѡте(ц) вла-
дыка ѡ(т)ца селиве(с)тра єрусали(м)ца... з нами
на тыє кгру(н)ты послати рачи(л) (б. Києва, 1585
ЦНБ ДА/П-216, 2).

ЕРЧЫКЪ *ч. (назва літери "ь")* ерик. Вл. н.:
Ма(к)си(м) Є(р)чыкъ (1649 *РЗВ 310*).

ЕРШЕНЫ *мн. (мад. erszény)* сумка; гаманець:
Чпа(г): кишѣна..., бисага..., тобола, калита, мѣ-
шо(к), ѡго(р)ски, ершѣны (1627 *ЛБ 157*).

ЕРЪМЯКЪ *див. ЕРМАКЪ.*

ЕРЪ *див. ЯРЪ.*

ЕРЪМЯКЪ *див. ЕРМАКЪ.*

ЕРЪЧАКЪ *див. ЯРЧАКЪ.*

ЕСАУЛЪ *ч. (тур. jesavul)* осавул. Вл. н.: Ѡме-
ля(н) Єсадлъ (1649 *РЗВ 434 зв.*).

Див. ще АСАУЛА, АСАВУЛЪ.

ЕСАЧНИСТВО, ЕСАЧНИСТВО *с. (від тюрк. ja-
sak)* обов'язок платити ясак: Ктому штобы
еси увѣ иншыхъ речахъ, яко у добыткахъ татар-
скихъ... и в оныхъ кунцахъ и лисицахъ..., и в
есачнистве по старому ихъ заховаль (1536
АрхЮЗР 8/V, 12).

ЕСАЧЪНИКЪ, ЕСОЧНИКЪ *ч. (від тюрк. ja-
sak)* (людина, яка платить або збирає ясак —
данину натурою) ясачник: А што ся дотычеть
роботы городовое, передъ тымъ дей здавна на
замокъ дрова воживали, и воду ношивали и кли-
кивали особые есочники, на имя Шашко и Бебей
(1536 *АрхЮЗР 8/V, 10*); есачъники... пови(н)ни
давати... медѣ... д̄ ведеръца... Теперъ есачъни-
ки... дають есачъчи(з)ны копѣ гроше(й) (1552
ОЧорн.3. 57 зв.).

ЕСАЧЪЧИЗНА *ж. (данина натурою)* ясак:
Теперъ есачъники тыє... дають есачъчи(з)ны ко-
пѣ гроше(й) (1552 *ОЧорн.3. 57 зв.*).

ЕСЕННЫЙ *прикм. (цсл. есенный)* осінній:
Єсенный. Autumnalis (1650 *ЛК 446*).

Див. ще ОСЕННЫЙ.

ЕСЕНЬ, ЕСЪНЬ, ЇЕСЕНЬ *ж. (цсл. есень)*
осінь: сл̄нце прехѡды своїми, твѡритъ премѣ-
неніє. стоудени, и теплоты, и показоуетъ прехѡ-
домъ всѣ четіри часті, всего рѡкѣ; зймѣ, вѣснѣ,
лѣто, єсѣнь (Почаїв, 1618 *Зерц. 17 зв.*); заразъ
пристали [сарацини] при бѣрегѣ кѣ Єдѡмѣ, ѡ(т)-
кѡль вѡйны по мѡрю пре(з) всѣ дни на мѣсто бы-
вали, ѡ(т) Весеннаго часѣ ажъ до єсени (Київ,
1627 *Тр. 666*); autumnus іесе(н) (I пол. XVII ст.
Сем. 34); Єсень. Autumnus (1650 *ЛК 446*).

Див. ще ОСЕНЬ.

ЕСЕТРЪ, ЕСЕТРЪ *ч. (чес. jesetr)* осетер: есе-
тровъ шесть по золотыхъ шести (Володимир,
1649 *АрхЮЗР 3/IV, 123*).

Див. ще ОСЕТРЪ.

ЕСИКЪ *див. ЕСИКЪ.*

**ЕСЛИ, ЕСЛИ, ЕСЛІ, ЕСЛЫ, ЕСТЛИ,
ЕСТЛИ, ЕСТЬЛИ** (*стп. ješli, jestli*) *спол. (з'єд-
нує частини складнопідрядного речення) (приєд-
нує підрядну частину умови до головної) (у пре-
позиції, інтерпозиції або постпозиції із співвід-
носним словом або без нього у головній частині)*
якщо, коли: естли они бѣдут за кнѣзѣ Михайла
и за кнѣзѣ Костантина с повинности ѡ поли
сторожѣ стерегивали и подводы до Браславла
даивали... и мы тыми разы им казали тѣю сторо-
жѣ ѡ поли стереч (Мельник, 1501 *AS I, 146*); ест-
ли Глинскій въ тыхъ золотыхъ сознается, тогды
они, тыи золотыи въ него взявши, мають войту
отдати (Берестя, 1507 *PEA I, 72*); а если Богъ
милосердый одарить насъ дѣтками, и // дѣтямъ
нашимъ того не искати (Київ, 1512 *АЮЗР I, 45-
46*); розъка не може зростити плодоу сама ѡ(т)
себе // єсли не боуде(т) на лозѣ (1556-1561 *ПС
414 зв.-415*); а еслі пакъ ѡко твое лукаво будет.
то все тѣло твое темно будет (Володимир, 1571
УС Вол. 48); а если кто хоше(т) старшѣ(и) быти
да бѣде(т) всѣ(м) слуга по хвѣ ев(г)глию (Пере-

мишль, 1592 ЛСБ 399); А естли бѣдѣтъ кони чѣ-
жогородъцовы ино тотъ хто выгнать маеть
старосте дати... по вѣ гроше(й) (1552 ОЧерк.З.
23); если хочешъ заедно можемъ поехать
(к. XVI ст. Розм. 36); Естли погубите души
для мамоны, вже вам не помѣгутъ римскіи
закѣны (к. XVI ст. Укр.п. 86); если того не укри-
жуешъ, не будешъ товаришом кесарови (Львѣв,
1605-1606 Перест. 47); Вша(к)же если дида(с)-
кала прѣгнете мѣти, и школѣ фѣндовати, тѣды
потреба впро(д) коштѣ на то ѡсмотрити (Ясси,
1614 ЛСБ 451, 2); Еслѣи хто все поданіе Цркѣв-
ное... ѡ(т)кидаѣтъ, нехай бѣдетъ анаѣма (Киѣв,
1619 Гр.Сл. 219); если кто межи вами види(т)са
мѣ(д)рый быти... то нехай бѣде(т) раздѣмный за
глоупого (Височани, 1635 УЄ №62, 57 зв.); А
вжды видимо якую пнѣ ка(з)нѣ едноста(и)не. на
ны(х) спустиль Еслы ся Который грѣхѣ яко(г)
допѣсти(л) (1636 Лям. о прич. 6-6 зв.); если схѣ-
чешъ радѣсти бо(з)кои достѣпѣти,... спѣвайже
собѣ весѣло в радѣсти (Чернігѣв, 1646 Перло
8 ненум.); если вѣ лѣво пойдешъ. я се вдѣмъ
вправо. если вправо ѡборѣшъ. я вѣлѣво пойдѣ
(серед. XVII ст. Хрон. 22 зв.);

у сполуч.: **если бо, если бо** — якщо ж: я мѣюса
за ни(х) [хр(с)тїа(н)] быти по Пѣвлѣ, аще бы в
чесо(м) на православїи пострадати мѣли, желая
с ни(ми) всѣгди са знахо(ди)ти, и если бо аще и
не плѣтїю, но вѣрою любѣвїю и дѣхо(м) всег(да)
е(с)мѣ съ ни(ми) (1598 Виш.Кн. 309 зв.); Если бо
той лжи за правду вѣмнитися и поити имѣло, або
всѣ в згодѣ и еднѣсти вѣры будучи, а един взбѣс-
нѣвши и зеретичившиися оторгнувся от лика или
почту вѣрных, и назвались в правду и вкупѣ стоя-
щие — отступники и отметники, а един збѣспѣ-
льный и зеретичений — основание или фундамент,
то бы и тая хула пала и на апостолы (1608-1609
Виш.Зач. 214);

у сполуч.: **естли (если, еслї) же; если (еслы,
еслы) жѣ (ж)** — якщо ж: если же ѡ(т)поушоу
ихъ не ядѣшихъ в дѣмы своѣ то пристаноуть на
дорозѣ (1556-1561 ПЄ 155 зв.); Естлиже мовять
Римяне, же антихрїстѣ мелѣ только оденѣ быти,
и то не болшѣ, одно полчверта року жити, а

папежи... уже панують полтораства лѣтъ (1582
Посл. до лат. 1134); еслѣ же ѡко твое правое
блазнїт тя выколї его и кин ѡ(т) себе (Володи-
мир, 1571 УЄ Вол. 45); Если ж хрїстїанство
добро, якож ест, пребывайтежѣ в нем, а если
не добро, идѣте жѣ вон (Львѣв, 1605-1606 Пе-
рест. 46); еслы(ж) да(л) ти бѣ быти пано(м)
вине(н) е(ст) его спомочи (к. XVI ст. УЄ №31,
183 зв.); Еслыжѣ послышите же зновѣ з нами
во(и)на ся почне(т) тѣди и ва(м) волно ти(х)же
неприятеле(й) ваши(х) и наши(х) скоро наступа-
ти (під Константиновом, 1648 ЦДАДА 124, 3, 31);

у сполуч.: **если засѣ** — якщо ж: если за(с) ты
што їнокѣ сказовати хѣщѣши, не мѣе(ш) ничѣго
такѣвого в ска(р)бѣ ср(д)ца своѣго, чи(м) бы есы
їнока плѣзovati могль (п. 1596 Виш.Кн. 247);

(уживаеться у вставних реченнях з умовним
значенням) якщо, коли: Волно имѣ тежѣ будетѣ
бояре путные, если схочутѣ, на чиншахѣ осадит
(Гнойня, 1596 ПККДА I-2, 168); дла того абы
жѣньскѣю пл(т)ѣ во ѡгидѣ и мрѣзо(ст) на себе
вздвїгнѣ(л), дла неблажнѣна вѣзрѣкѣ, ѡбыча(й)
бо естѣ мїрѣски(м); на облѣ(пле)нѣю гѣловѣ нѣ-
сачого по(д)голе(н)ца... вымакглевано(г) пилне
смотрѣ(т)и и мыслью похотноу (если и не са-
мы(м) тѣло(м)) блѣдити (п. 1596 Виш.Кн. 230);
вижѣ вежѣ мѣйскую если не мылюса (к. XVI ст.
Розм. 37 зв.); Лечѣ мѣль на то отступникѣ па-
мятати (если ему на речи добрїи память быти
могла), же правда тлумлена не можетѣ быти
(Киѣв, 1621 Кон.Пал. 788); Мѣжемѣ абѣвѣмѣ если
захѣчемѣ, зложїти зѣ себе оучинки тѣмныѣ (Киѣв,
1637 УЄ Кал. 57).

2. (приеднуе допустову пїдрядну частину до
головной) хоч: тѣа стѣ(д)на, їли исто(ч)ни(к):
не то(т) бы(л) ѡ(т) котѣрого чрѣпа(л), котѣрїй
пи(в)ши(х) если і мѣло, еднѣ(к) ве(л)ми та(к)
напо(л)наѣ(т), и(ж) мѣса(т) его в ро(з)пѣщенїе
рѣ(к) дрѣги(х)... испѣсти(ти). але бы(л) исто(ч)-
ни(к) скѣ(д)ны(й) (1599 Виш.Кн. 213).

3. (приеднуе з'ясувальну частину до головной)
чи: на тых землах врадник владычин и врадник
архимандрытов з людми стоали... и я их пытал,
если я добре ведѣ, а нѣтли им ѡт мене кривды

(Пісочне, 1541 AS IV, 281); И пристоупили к нему фарисеи з'благнаючи его рекоучи емоу. если годи(т)са чл̄коу поустили женоу свою што ж' бы кол'ве завинила (1556-1561 ПЄ 82 зв.); задали де(и) ему ра(н)у в голову а в руку левую и не ведати де(и) если тою рукою... владнути буде(т) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 68); а што мови(т) сторона и(ж) не ведає(т) естли то(т) енера(л) шля(х)тичо(м) ѡсєлы(м) є(ст) (Брацлав, 1590 ЛНБ 5, II 4047, 27); Я нигде // не бавилемъсе можешъсе пытати нашего мистра если правдѣ повѣдаю (к. XVI ст. *Розм.* 7-7 зв.); теды такъже пытаются, если католик альбо унѣят, и на то бачене мают (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); От которого бою и зранєня неведати, если жив будет (Бориспіль, 1615 АБМУ 10); такъже стрелбою з мушкетовъ... шкодливе поранили, которые, не вѣдаем, естли живы будут (Житомир, 1618 ЧИОНЛ XV-3, 150); И рѣклъ г(с)дѣ до Моисѣа што я з'пѣщѣ вѣмъ хлѣбъ з' нба: нехай виходить лю(д) а збираєть..., абымъ егѡ досвѣдчилъ, ёсли хѡдитъ в закѡнѣ моемъ або нѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 93 зв.);

у сполуч.: **если (есьли) же (жъ)** — чи ж: А ижем сам... был там... питаючи митрополита, если же хочет з нами переставати во благочестію, чили змешатися з ними, отступниками (Львів, 1605-1606 *Перест.* 34); а до на(с) ѡ(т)-пишѣте прєсъ писаря ншего если(ж) пошлете або нѣтъ неха(й) бы есмо вѣдали (Стратин, [1561] ЛСБ 35); а хс емоу ѡ(т)повѣ(л), есьли(ж) ты може(ш) вѣрити, бо всакаа рѣ(ч) мо(ж)на є(ст) вѣрѣющємоу (к. XVI ст. УЄ №31, 29 зв.); Еслижъ то такъ страшєнь Марійнъ снѣ? Ово и я ѡ войско постараюся И добре вибю ся зъ нимъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 17).

ЕСЛИБЫ, ЕСЛИБЫ, ЕСЛИБЪ, ЕСТЛИБЫ, ЕСТЬЛИБЫ спол. (стп. ješliby, jestliby) (з'єднує частини складнопідрядного речєння) 1. (приєднує підрядну частину умову до головної) (у препозиції, інтерпозиції або постпозиції зі співвідносним словом або без нього у головній частині) якщо б, коли б: я... записѡю... тое имѣньє сестренцѣ своемѣ роженомѣ... и его

счадком, нижли естлибых жонѣ мѣлъ а с нею далбы ми бѡгъ дѣти (Луцьк, 1506 AS I, 132); приказали есмо имъ обѣма сторонамъ под страченємъ права, естлибы в тыйден по нашом приєханю к Вилни з них котораа сторона перед нами не стала (Вільна, 1507 AS III, 44); если бы [па(н) или слѣга] ѡдержа(л) соби ми(р)... ѡ(т)... кролѣ... емѣ бы слобо(д)но и доброво(л)но вернѣтиса до своего... кролѣ (Ясси, 1510 *Cost.DB* 472); а еслибы хто мель насъ о тые имена наши... ку праву позывати, тогды мы обадва, одинъ другому въ томъ допомогати,... и посполитымъ накладомъ нашимъ того боронити маємъ (Чорторийськ, 1547 *АрхЮЗР* 7/1, 21); И вирекльса... боронити тѡ(г) грица снѣ бры(н)цина гроше(м) свои(м). еслибы кто има(л) емоу в' тѡ(м) покоу(и) не дава(ти) (Одрехова, 1549 ЦДІАЛ 37, 16, 1); а естли бы прибѣдовано къ немѣ [замку] пригородокъ могла бы и криница быти в пригоро(д)кѣ (1552 *ОВін.З.* 130 зв.); где(ж) де(й) если в того канѡника зпомина(л)са листа пна моего естли бы ме(л) абы мнє показа(л) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 63); Потому (ж) жона, дети..., если бы в чо(м) ко(л)ве(к) сюю продажу мою наруши(ли), заховати ся маю(т) (Житомир, 1584 АЖМУ 141); за(т) ле(ско) если бы що хотѣ(л) бѣдовати во(л)но емѣ боудоватиса (Львів, 1585 *Юр.* 9 зв.); Если бы насъ кто извѣдовавъ..., у недѣлю годить ся робити, окремъ чотырохъ дѣлъ (XVI ст. *НС* 215); если бы ка(ж)ды(и) бы(л) такъ скѣпы(и) яко ты // пристало бы крамъ замкнѣти (к. XVI ст. *Розм.* 29-29 зв.); И то рокъ былъ тугій. Еслибъ не ярина, гречкй и проса, то люде бъ зъ голоду помирали (1636-1650 *ХЛ* 78); И ёсли бы тебе хотѣлъ намѡвить братъ твоѣй, або снѣ..., не призволаѣй имъ ани слѣхай (серед. XVII ст. *Хрон.* 153);

у сполуч.: **естли ж бы, если ж бы** — якщо ж би, коли ж би: естлижбы ѡн ещо к томѣ которое дѣло мѣл, ино мы права никомѣ не бороним (Вільна, 1506 AS I, 134); если(ж)бы которій члоно(к) межи нами мѣ(л) болѣти... теды ви(н)ны є(с)мо всѣ болѣти из нимъ (к. XVI ст. УЄ №31, 196);

(уживається у вставних реченнях з умовним значенням) якщо б, коли б: и то(т) ли(ст)... ω(т)-тола во(з)расте зело смущате(л)ны(й) и противны(й) це(р)кве х(с)ве, ω которо(м) всу(м)неваюса и го(р)це сѣтѹю ω велико(й) нестате(ч)ности и несталости (если бы та(к) было) па(т)рия(р)хи е(г) м(л) томѹ ннѣ коне(ц) (Новгородок, 1592 ЛСБ 213); А еслибы тежъ то можная речъ была, пильне в.м. моего милостивого пана прощу: рачъ ми в.м. дати знати, где ся на тотъ часъ оборочаетъ отецъ владыка Луцький? (Вильна, 1599 Ант. 595); А прошѹ в(с) ба(р)зо и ба(р)зо прошѹ таки если бы ре(ч) мо(ж)ная маю в дому дерева котрое стои(т) на до(ж)чу Абы зложено та(м) ѹ це(р)кви (Ясси, 1627 ЛСБ 499, 2).

2. (приєднує з'ясувальну частину до головної) чи: И кгдыж Ленковая и сынове ее перед нами поставили... свѣтков, пытали есмо,... кожних з особна, естли бы того свѣдоми, чие то озера суть? (Київ, 1545 АрхЮЗР 1/VI, 42); въ Суботу порану пришли есмо зъ Мошкомъ... до пана Бенедыкта, пытаючи о тотъ выпись, если бы наготованъ былъ (Луцьк, 1566 РЕА II, 167); пила(т) пыта(в)са сотніка // еслибы ю(ж) оумръль. к(д)ыжъ до(з)на(л) ω(т) сотніка и(ж) ю(ж) оумръль и дарова(л) тѣло ѡсифоу (к. XVI ст. УЄ №31, 58 зв.); А йжъ пожытокъ принѹситъ дшѣамъ, тѹе штѹ са за нѣхъ ω(т)правдетъ, яко ёсть и з' ѣныхъ вправдѣ доводω(в) многих', але немнѣй из' Истѹрїи, котѹраа е(ст) ω стѹмъ Мака́рїи, котѹрый мѣжа незбѹжногѹ Елліна... знашѹль, и пыталь, Еслибы коли якѹю въ адѣ оутѣхи чоулость мѣль (Київ, 1627 Тр. 38);

у сполуч.: **если же бы** — якщо ж би, коли ж би: мы се справѹю(чи) ве(д)ле при(с)то(й)но(сти) врадѹ ншѹ(г)... были(х)мы напро(д) ѹ ее м(л)... пытаю(чи) ее м(л) е(с)ли же бы в то(й) сѹми тоє село Грѹ(з)кѹю ве(д)ле записѹ свое(г) пнѹ кнеги(н)ско(мѹ) ѹстѹпили и (в) посесию по(з)воли(ли) (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 33).

ЕСЛІ див. **ЕСЛИ**.

ЕСЛЫ див. **ЕСЛИ**.

ЕСМИРИСМЕНЪ прикм. Який стосується смирни, мира, змішаний з миром, гіркий від мира:

И давали емоу пити есми(р)исмено // вино ѡнь же не прїаль (1556-1561 ПС 193-193 зв.).

ЕСНЫЙ див. **ЯСНЫЙ**.

ЕССЕЙ мн. Есеї: Три теж' бѣли ѹ Евреѹвъ ереси. Ессеи. Фарисѣи, и Саддѹкѣи (Київ, 1627 Тр. 11).

ЕССЪ див. **ЕСЪ**.

ЕСТВО, ЕСТВО с. (природні властивості, натура) ество: Подобаетъ же вѣдати ѡ елементѣх', як не соут' равны: едины бовѣмъ легкого и сѹптѣльного е(с)тва; яко ѹгнь, и воздѹхъ: дрѹгїи же тѣжшего и гроубшего: яко вода, и земля (Поцаїв, 1618 Зери. 9 зв.);

первое ество — дух, свідомість, мислення: Стефанъ Усъ, любо на тѣли хоробою зложоны(й), и на ложу отпочываючи, але еднакъ на умысли будучы добре здоровы(м), и ведлугъ, пе(р)ваго Ества своего при памяти добро(й) зоставючи, такъ свою остатнюю волю... роспоражае(т) (Холм, 1648 Тест.Ст. 470).

ЕСТЕСТВЕННЫЙ, ЕСТЕСТВЕННЫЙ, ЕСТЕСТВЕННИЙ, ЕСТЕСТВЕНЪ прикм. (цсл. естѣствьныи, естѣствьнѹ) 1. (зумовлений, спричинений законами природи) природний, натуральный: аще и бра(т)скаа любо(в) православно(х) хр(с)тіа(н) с' предѣло(в) е(ст)стве(н)ны(х) ма вытагае(т) яко и анаѹема (1598 Виш.Кн. 309 зв.); naturalis, есте(с)тве(н), приро(д)ни(й) (1642 ЛС 278); phisic(us), есте(с)тве(н)ни(й) (Там же, 315);

(відповідний законам природи, продиктований законами природи) природний: В томъ ѡграниченю двѣ рѣчы // на(й)пи(л)ней маѹт'са оуважати, Пѣрваа престѹплѣніє заповѣдей бжѣх', котѹры сѹть троакіє, Преестестве(н)ные, яковѣе сѹть ѡ трѣхъ добродѣтелехъ богослѹв'скихъ ѡ вѣре, любѹви, надѣи, и вси(х) з' таїнахъ, естестве(н)ные заповѣди, а тѣе сѹть десѣтеро Бжѣые прыказа(н)а в' писмѣ Бжѹмъ выражѹные, и лю(д)скіє (Львів, 1645 О тайн. 49-50);

який е, за християнським вченням, внутрішньою відвічною сутністю святої трійци, безвідносно до світу: и якъ вноутрѣ трійци стої персѹнѹ ѡ(т)ца самѹго знати маешъ еденъ почѣто(к) всего бо(з)ства... такъ те(ж) в нѣ трійци самѣй тѣлько еден' истѹтный, спѹль естестве(н)нѹю и спѹль

бѣгнѣю трѣицѣ початокъ всѣхъ рѣчій створѣныхъ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 15 зв.).

2. (закономірний, нормальний) природний: Тогда естественным послѣдованием челоуѣцы видѣвши, и бога прославят, и тебѣ повиноватися... будутъ (1588-1596 *Виш.Кн.* 137); То бо есть и воскресение в нынѣшнем вѣцѣ, да и во будущем получать и телѣса душ, сподобившихся востати божественного воскресения, естественного воскресения, — которого угождению крови и живота того да не пощадим (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 246).

3. (властивий, притаманний кому-небудь за природою) природжений, природний: Се, мню, пострадати иноческому чину, иже на брань естественных похотей, в еже одолѣти плоти вооружается и исходят, вещи же чювственными побѣждаются (1588-1596 *Виш.Кн.* 145).

4. (справжній, недаваний, непідробний) природний: Однако же мнѣ повелѣнное от архиерея божия послушав, паче же естественною любовию вас, брати руского народа, палим, боячися да негдѣ нѣкий брат от моей любимое Руси в сети того писания,... не увязнет и от бога живого вѣчно не отпадет, прочитал есми несладко... скаржину лжу (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 160).

5. У знач. *им. с. р.* естественное — визначальні ознаки статі, статей органи: Вселіл'са бовѣмъ в' живѣтъ Дѣвѣчій Бѣ слово, и не опаліл' огнь Бо(з)ства егѡ, члѡнкѡ(в) Дѣвѣчѡго тѣла. але еднѣкъ и захова(л) живѣтъ Дѣвѣчій, не покалаѣное зостаивши ест(с)твѣнное (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 123 зв.).

ЕСТЕСТВО, ЕСТЕСТВО, ЕСТСТВО *с.* (*цсл.* естество) 1. (*сутність, природа*) ество: мало не всѣ рѣчи створѣные ѡ(т) почат'кѡ свѣта... пременѣтиса и гѣнѣти мѣса(т)... Ачѣ естество или натѣра и(х) гѣнѣтъ, кгда(ж) прѡшломѡ подѡбное выростаѣтъ, и рѡдитса едѣно з' дрѣгого (Острог, 1587 *См.Кл.* 1); На щѣли ѡбо ѡ(т) вси(х) всѣхъ яви(т)са кто растлѣвая(й) сѣя яко врагъ бѣжи(й) и ѡби(й)ца и ненавѣстникъ добрѡ да бѣде(т) ѡ(т)лѣченъ ѡ(т) стѣя и живоначальныя и единосущныя и неразделимыя тро(й)ца единаго в' естествѣ бѣга нашего (Берестя, 1590 *ЛСБ*

144); Трѣтаа стихѣа вода; естество(м) мѡкра, тѣжка, лѣцно порѣшѣма,... огневи прѡтѣв'на (Почаїв, 1618 *Зерц.* 12); Котѡрый тѡе мѡви(т), прирѡжѣна албо естества надѣае(т) неѡ(т)дѣлности, а причины похожѣна жаднымъ спѡсобомъ не // впроважѣетъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 262-263)

И сѣде ѡдѣснѣю ѡ(т)ца на высотѣ, И тѣкъ по(д)лѡе естество наше възвелѣчивъ, И чѣстѣю бѡлѣшею почтѣлъ, на(д) Хѡры Агглскѣи (Чернігів, 1646 *Перло* 67 зв.);

(*природні нахили, фізіологія*) ество: Где бо в них вѣра, где церков, где священство,... где славословіе, где пост и обуздание естества, где дух? (1599-1600 *Виш.Кн.* 151); ни един распинаетса за Христа или со страстьми и естеством боретса и повседневную смерть страждет (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 244); **вышше естества** — дуже, над міру: Бы(л) бовѣмъ вышше естества чѣлыи (Київ, бл. 1619 *О обр.* 21).

2. (*основний складовий елемент*) субстанція, речовина: бѡбъ свѣже(й) прѣато ест(ст)во(м) ѡ(н) е(ст) холодителенъ и макчителенъ (XVI ст. *Травн.* 210 зв.); Блѡгодарѣ тѣ Парѣклите; Дѣше прѣс: прѡсвѣщѣніе,... Прѡсвѣщѣа тѣхъ ѡмы, // оукрѣплѣа, самовлѣстѣе; дарѡа непо(д)вѣжное; ко злѡмѡ; Над' всѣми прѡстертаа, сѣдержѣтелнаа сѣло, всако начѣлѡ бѣтнѡгѡ; сѣщества, и естества, Видѣмои, и невидѣмои Тѡари (Чернігів, 1646 *Перло* 34 зв.-35); ежели слова Ил'и Прр(о)ка могли ѡгѡнь з' нѡа спрѡвѣдѣти, якожѣ слова спѣсителѣвы естества Хлѣба в' Тѣло Хѡво, и естества Вина в' Кровъ спѣсителѣвѡ не мѡгѣт' прѣтворѣти (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 913);

(*фізичні і духовні властивості людини*) — тѣло, ество: дѣхи бо неч(с)тѣи по(д)небеснѣи вѣзде во естествѣ зѡвѣмыхъ хр(с)тѣа(н) гнѣздатѣса, и црѣствѣют' (до 1596 *Виш.Кн.* 263); Такождѣ и Григорій Богослов утекав в Понт, Василий Великий — в пустыню на исцеление страстѣй, не довлѣючися одиною словесною хитрѡстию без врачеванѣя естества (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 238); А при тѡмъ в' старѡсти, покаѣнѣе трѣдное, есте(с)тва нѣмоцѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 125).

ЕСТЕСТВОСЛОВИТИ дієсл. недок. (цсл. еСТЬСТВОСЛОВИТИ) (що) пояснювати, тлумачити щонебудь з природничонаукових позицій: Повѣ(ж), мѡвѣтъ, ты нероженіе Щѣвское, и я роженіе Снѡвское естествослѡвити бѡдѡ, и похоженіе Дѡа (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 268).

ЕСТИ див. **ѢСТИ**.

ЕСТИХІЯ див. **СТИХИЯ**.

ЕСТЬ див. **ѢСТИ**.

ЕСЧЕ див. **ЕЩЕ**.

ЕСЪ див. **ЕСЪ**.

ЕСЪНЬ див. **ЕСЕНЬ**.

ЕТИМОЛОГІА див. **ЕТИМОЛОГІА**.

ЕТИКА див. **ЕТИКА**.

ЕТИМОНЪ див. **ЕТИМОНЪ**.

ЕФА див. **ЕФА**.

ЕФЕКТЬ див. **ЕФЕКТЬ**.

ЕФЕТЪ див. **ЕФЕТЪ**.

ЕФИРСКИЙ див. **ЕФИРСКИЙ**.

ЕФЮПЛАНЕ див. **ЕФЮПЛАНЕ**.

ЕФУДЪ див. **ЕФУДЪ**.

ЕФФЕКТЬ див. **ЕФЕКТЬ**.

ЕЮЮПЫ див. **ЕЮЮПЫ**.

ЕХАНЄ, ЕХАНЬЄ, ЪХАНЄ с. 1. (*ізда, відправлення куди-небудь з певною метою*) виїзд: А кды ѡттол на иншое местцо ехана вашого потреба бѡдет вказывати, выбы водлѡгъ розказана его // тамъ... з нимъ ехали (Краків, 1543 IV, 360-361); Мы рады дикгнитаре... маючи пере(д) ѡчи ма... потребно еха(н)є... на елекъцью и ѡбира нье нового корола абы ниhto бе(з) насъ пѡна не ѡбиралъ (Берестечко, 1573 ЖKK I, 48); самъ есми тамъ не ехалъ, и пѡна по(д)коморого ѡ(т) того еха(н)а задержалъ (Вінниця, 1587 ЛНБ 5, II 4046, 45); Ітеръ, ла(т): пѡтъ: Дорѡга, ѡха(н)є, ѡзда, вандрова(н)є (1627 ЛБ 213); ваше блѡговє рие непоѡ(д)нокротъ пишете... жебы(х)мо еханье(м) и бы(т)є(м) своимъ ва(с) вси(х)... посетили (Острог, 1591 ЛСБ 152); и ѡному пинязи,... ѡ(д)дати... мусивши, я(р)ма(р)ку все(го) теперешне(го) и то(р)гова(н)я на не(м)..., такъ и еха(н)ю на я(р)ма(р)къ Ба(р)ски(и) с товарами своими попехати... мусє(л) ку велико(и) шкоде и кри(в) да(м) свои(м) (Володимир, 1638 ТУ 307).

2. (*виїзд у похід*) виступ: А шля(х)та за // ѡбо сла(н)ємъ старости(н)скимъ будѡтъ ви(н)ни збро(й)но яко на во(й)нѡ... ехати вы(й)муючи с того еха(н)я пѡ(в) ра(д)... дво(р)ныхъ (1566 ВЛС 57 зв.-58).

ЕХАТИ, ЕХАТЬ, ЕХАТЬ, ІХАТИ, ІХАТИ, ЪХАТИ, ЪХАТЬ дієсл. недок. і док. 1. (*переміщатися за допомогою яких-небудь засобів пересування*) іхати: Геѡргіи... показалъсѡ єдоучи на кони (1489 Чет. 82); вра(д)ни(к) че(р)нихо(в)ски(и)... еха(л) до пуши короле(в)ское доброво(л)ною дорогою (Київ, 1501 ЦНБ II, 20651, 1); Бор'зо приноудилъ іс оученикы своа встоупити в лодю абы ехали пре(д) ни(м) на ѡною сторону (1556-1561 ПЄ 67); коня того на которо(м) есми еха(л)... взяли изъ собою повєли (Володимир, 1579 ЖKK I, 169); И трафило ми ся, в дорозе єдучи, господою ста(ти)... в пана... Щєниєвско(г)[о] в дому єго в ьме(н)ю Щєниєвє (Житомир, 1584 АЖМУ 97); А што иха(л) на ѡслици неволной... котѡрою розказа(л) бы(л) ап(с)лѡ(м) свои(м) ѡ(т)вазѡти (XVI ст. УЄ №29519, 36 зв.); ѡдєшь на коню (к. XVI ст. Розм. 36); А гды ся трафило пойти для потребы церковной, нѡгды на кони не іхалъ, але пѡшо ходилъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1052); Они ѡдутъ з великою пыхою, на барзо оубраны(х) и дороги(х) конє(х) (Височани, 1635 УЄ №62, 19 зв.); тоє приложи(л) пр(о)ркъ, яко покѡр'не и смиренне и на єдино(м) хѡдо(м) ѡслѡти ихалъ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ 29515, 57); Встѡлъ Валаамъ рѡно и ѡсѡдлѡвши ѡслицѡ свою ѡхалъ з нѡми (серед. XVII ст. Хрон. 141 зв.); назад до дому своєго... ехалъ колясоу пароу конєй (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531).

2. (*вирушати (вирушити) куди-небудь з певною метою*) відправлятися (відправитися), виїжджати (виїхати), іхати (поїхати): они ехали за нею до вифлиєма (1489 Чет. 113 зв.); Што перво сєго жаловали нам ѡчевисто Мѡлникѡ, как ехали єсмо з отчизны нашое,... до панства нашого, корѡны Полское (Вільна, 1507 AS III, 44); так теж на тот арьмарокъ... доброволне ехатъ, без каждого гамована и нагабана старостъ и мытников наших,... мают (Вільна, 1529 AS III, 342);

росказали есмо князю Федорѣ..., на тоє место ехати и положити са (Львів, 1537 *AS* IV, 88); Слѣги пѣтъные и мещане ви(н)ни ехати на пого-ню татары зъ старостою (1552 *ОЖЗ* 122); хто бѣ кольве на черкасы едетъ повиненъ дати старосте по грошѣ (1552 *ОЧерк.З.* 8 зв.); а потѣ(м) вѣсть в'зали в' снѣхъ не ехати къ иродоу ноу (!) ин'ши(м) поуѣ(м) ѡ(т)иш'ли в' страну свою (1556-1561 *ПС* 24 зв.); потомъ третего дна я ехаль до Луцка,... дла потреби своеє на ярмарокъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 250); небого, не ед за мужем своим, иж дей тебе самую продасть и дети твои (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 442); в дорогѣ ехати казано надъ надѣю прѣдко (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 20); приказѣ(м) абы е(с)те на ча(с) назначоны(й)... та(м) на тые кгрунты ехали и... водле декрету трибуна(л)ского ѡтобра(в)ши его м(л) пнѣ по(д)коморому... подали и его в то ѡвезали (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 82); А Царѣца Елена... кр(с)тѣ Хвѣ в' скрѣню срѣбнѣю вложѣла, и в'завши гвѣздіє, котѣрыми Гдѣ нашъ на кр(с)тѣ приби(т) былъ, ѣхала до Константинопѣла, и ѡ(т)дѣла сѣнѣ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 61); на которое то поселство радъ-не радъ Агапитъ мусѣль іхати (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 636); А ты ди(и) е(д) ю(ж) до я(с) (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 1 зв.); ехаль за море (*Уж.* 1645, 80); ѣдѣ на (с)потыканье емѣ, а ѡзнайми емѣ што з нимъ маєтъ дѣати (серед. XVII ст. *Хрон.* 24 зв.); она се зезволила ѣхать (Там же, 38 зв.).

3. Від'їжджати: жаловал намъ маршалокъ нашъ ѡ том, штож дей небожчик брат твой, княз Дмитрей, едѣчи на Житомир, взалъ в него кѣ потребе своеє кон гнѣдый (Вільна, 1555 *AS* VI, 17); а едѣчи тепе(р) на бли(з)ко пришли(и) соборъ пе(р)вы(и)... має(м) всѣ привилиа... листы на всакіє... во(л)ности з собою ка(ж)ды(и) з на(с) взя(ти) Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); За всякое желѣзо и мѣ(д) касиянѣ из тымъ зада(т)ко(м) гды до вго(р) ехаль на то дано зло(т) л̄ все(и) сѣмы вы(ш)писано(и) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 21); На остатокъ збавивши его и зволокъши до дня оногодашнего... кгы протестансъ...,... хотель с тамѣтол того дня ехати (Луцьк, 1638

АрхЮЗР 8/III, 596); **ехати прочъ, прочъ ехати** — (*від'їжджати звідкись геть*) забиратися: Где я знаючи такой ѡпоръ, а противность пана Мышчинѣ и слышечи такие ѡтъ него слова... ѡтказъ, ехаль есми ѡтъ него прочъ (Луцьк, 1564 *AS* VI, 242); а никоторые з ни(х) и лаяти на(м) почали абы(х)мо с ты(х) кгрѣнтовъ зара(з) про(ч) ехали, грозячи на(м) кулею в бокъ (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.); **назадъ ѣхати** — повертатися: Оу его же земли назадъ ѣдѣчи. абы занехаль шко(д) чинѣти в пѣнствѣ к(р). е(г) м(л) (1509-1633 *Остр.л.* 127).

4. Проїжджати: **Ѡтъ кѣпѣцовъ... тѣбы(л)цовъ** кгы едѣтъ а листовъ бе(з)мытныхъ в себе не мають мыта ѡтъ воза по в̄ грш(и) дають (1552 *ОЖЗ* 123); а хтобы мимо ехаль тогды ѡбестѣка з него иде(ть) (1552 *ООвр.З.* 104); я будучи ѡкрутне збиты(и)... до вряду ехати и то(г)[о] ѡповедати и ѡжаловати не могъ, але трафи(л)ся в то(т) ча(с)... воевода смоле(н)ски(и), чере(з) место Коростешо(в) еха(л), то-(м) его... млстѣ ѡповеда(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 60); кгы... протестуючы(й)... пре(з) место Степанъ едѣчы скоро то(л)ко до брамы каменено(г) места... приїжджа(л) теды менованые при(н)ципалове с помо(ч)никами своими... е(г) м(л)... лаяли лжили (Володимир, 1631 *ЦДИА Лен.* 823, 1, 579, 122 зв.); Панъ хлебовъски(и) з ма(л)жонкою своею... ехаль... до господы где пришло ехатъ чере(з) хворо(ст) межы дворо(м) а го(с)подою тамъ...,// ...ѡколо хворо(с)тѣ ста(л)се... Крикъ (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2 зв.-3); кгы... панъ янѣ ко(з)ло(в)ски(и)... пре(з) село кри(с)тиновку... еха(л) та(м)же то(т) поменены(и) луко(м)ски(и)... с тыми всеми... помочъниками своими... // ...е(г) сте(г)ну(в)шы с коня... ѡбухами били мо(р)дова-ли (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164-164 зв.).

5. Приїжджати: если же найдете его повѣжѣте и мнѣ да и а ехавъши поклонноса емоу (1556-1561 *ПС* 24); старостове ѡкра(и)ные ни(х)то зъ шля(х)-ти ездачи по дорога(м)... и на за(м)ки ѡкра(и)ные едѣчы... не маю(т) шкодити стаце(и) и по(д)водъ брати (1566 *ВЛС* 8); Южъ у кроникахъ полскихъ, русскихъ читаемъ, же ледве зъ матки своеє

дитя на светъ отворило ворота зъ живота, "татарове едутъ" закричало (поч. XVII ст. *КЛ* 87).

б. (*відправлятися у похід*) вирушати, їхати: коли наместникъ володимерскій едеть..., на войну, то онъ имъ велить съ собою на войну ходити (Краків, 1509 *АрхЮЗР* 5/1, 30); розказал Его Милость всимъ подданымъ на войнѣ ехати (1533 *АС* III, 411); хто коня має(ть) кажъды(и) на слѣжъбѣ вое(н)нѣю едеть при панѣ и при старостѣ (1552 *ОВін.З.* 141); Где бы тежъ вдова сына дорослого мела, а послати бы его на войну... не хотела, або онъ самъ ехати не хотель, и таковой кождый все имень тратить на речъ посполитую (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 402); пише... кнѣзь ку(р)пски(и) до яцка... абы еха(л) за его мл(ст) кнѣзе(м) ку(р)пскимъ на во(и)нѣ ве(д)лѣгъ повинъно(с)ти своеѣ (1581 *ЖКК* II, 91); а кгды еще была нѣчь, староста ѣдѣчи з' жол'нѣр'ми, страхъ задава(л) абы жаденъ не загинѣлъ (Дермань, 1604 *Охт.* 13).

◊ **ѣхати** (на кого) — безпідставно звинувачувати когось у чомусь, котити бочку: николи бы геретикове, которые суть уды, слуги и предотечи антихристовы, такъ вельми на папежа, яко гетьмана своего, не ѣхали, ани штурмовали, але бы царство папезское, ... множили и розстегали (Вильна, 1595 *Ун.гр.* 161).

Див. ще **ЄЖДЖАТИ, ЄЗДИТИ.**

ЄХИДНА ж. (*гр. ἔχιδνα*) отруйна змія, ехидна: баше бо то(т) борася съ ехидною (1489 *Чет.* 6 зв.); colotos, ехи(д)на зелена (1642 *ЛС* 130).

ЄХИНІЙ, ЄХІНІЙ ч. Назва риби: Есть на мѣри єдина рыбка невѣлика, зовѣтъ ехіній, котораа такъю мѣць в' собѣ має, ижъ хочъ набѣлшій корабль... оухвативши держати бѣде поки хѣчетъ и не дасть емѣ з мѣста постѣпѣти (серед. XVII ст. *Хрон.* 6 зв.); Засъ коли на морѣ має непогода бѣтъ, тогды таа рыбка ехінії взлѣзши штонабѣлшій камень, и бѣдетъ имъ хвѣяти пѣты, ажъ // самѣю ю ты(ж) волны метѣтъ бѣдѣтъ (Там же, 6 зв.-7).

ЄХИДНИНЪ *прикм.* Зміиний, гадючий: Грѣшници оужами и рожаемъ ехиднинымъ (Вильна, 1627 *Дух.б.* 310); Ахатісь: Гагѣтокъ, е(ст) камѣ(н)

жѣлками рѣзныхъ фѣрбъ роздѣлены(и),... ѣсѣкѣні(а) вѣ(з)бранѣе(т) скорпіина и Єхиднина (1627 *ЛБ* 185).

ЄЧМЕНЬ *див. ЯЧМЕНЬ.*

ЄЩЕ, ЄСЧЕ, ЕСЧЕ, ЕЩЕ, ЕЩО, ИЩЕ, ИЩЕ, ИЩЕ *присл. 1.* (*додатково до того самого; знову, заново, повторно*) ще, іще: А што са дотычетъ позыванъа ѣного Ивашька, подскарбего, ино не бачим, ... абы его вжо была потреба позывати и томѣ дворянинѣ нашомѣ, которого еще еси былъ при собе задержалъ, кдыж са вжотымъ речам, ... конѣць сталъ, там его не потреба, до нас ехати казалъ (Краків, 1540 *АС* IV, 235); хто бы на дворе нашо(м) г(с)дрско(м) што ѣкра(л) ... таковому маю(т) ѣши ѣ(б)резати, а пото(м) естли бы еще што ѣкра(л) ... то(г)ды вжо горломъ має(т) кара(н) быти (1566 *ВЛС* 107 зв.); К тому... еще ты(м) же козакомъ зо млына казалъ взяти на страву муки ржаное мерокъ се(м) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122); Есть намъ вѣдомо того усѣмъ, ... хотянь и умреме, ище намъ, вѣрнымъ, смерть будетъ, якъ сонъ, чомъ Бугъ нашъ, ... насъ изъбудить у послѣдній день судный (XVI ст. *НС* 144); Сталосѣ постанове(н)е межѣ братією..., абы не ѣтрачати скарбѣ црковнаго, але еще примнажати и ро(з)ширати (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 3); Тѣю волность за клѣйноть дорогий ховѣйте, За(с)лѣгами свѣими, еще Причинѣйте (Київ, 1622 *СакВ.* 39); рѣчено імъ абы еще мѣло потерпѣли, дла братіи своѣи (Чернігів, 1646 *Перло* 136);

(*крім того, понад те, також*) ще, іще: а еще са кнѣзю Андрѣю достало ѣпроче города Камана... дворъ Бужковичи (Кошир, 1502 *АС* I, 147); а еще ми Его Милость придал к тымъ моимъ имѣнамъ ѣі коп грошей Литовское мѣнѣты (Камінь, 1523 *АС* III, 256); Еще приходитъ имъ на го(д) по г копы гроше(и) а часомъ большъ з радо(в)ни(ц) (1552 *ОКЗ* 38); Лѣки. Еще ѣкромъ ты(х) ѣходовъ што лете а вѣ ѣсень ходѣтъ приходѣтъ ѣходники весною на ѣсетри (1552 *Очерк.З.* 11); Хто бы колвекъ тебе примуша(л) кгвалтомъ ѣдну милью иди з нимъ еще дрѣгое две (Хорошів, 1581 *ЄНег.* 6 зв.); моли ся Богу,

што бы ты усокотивъ выдъ усякого зла до смерти твоеи, а ты ище измагаи ся у день и у нучь познати спасеніе душевное (XVI ст. *НЄ* 8); су(д) головны(й) вырокъ кгродѣ ѿного ѡтве(р)жаючи выби(т) кгва(л)товное при(з)на(л) ѿ(д)накъ есче и на и(н)квизицію дава(л) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 106); *Iscze bystry teper z lisá Vtiuklby mуну do bysá* (Яворів, 1619 *Гав.* 18); Чимъ се есче помененая пани братовая не контенътуючис... с челядю помененого пана Чурила,... речи нижей менованые в неведомости небожъчиковской выбрала (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585); па(н) Пото(ц)ки(й)...//...ѿно(г)[о] по[и]ма(в)ши... немилосе(р)дъне росказа(л) зби(т) и замо(р)дова(т)..., а еше ты(м) ся не ко(н)те(н)туючи, протестуючихъ Данила и Миска та(к)же и дъругихъ ...каза(л) свои(м) бити, забияти и мо(р)довати (Житомир, 1650 *ДМВН* 198-199); *у сполуч.:* до того еше — до того ж: А до того еше пилно прошу вм(с) яко приятеле(й) свои(х)... жебы при ты(х) литера(х) и зицера якого в то(м) цвичоного а становите касияновича... то(й) свѣдо(м) лите(р) ваши(х) кгре(ц)ки(х) я(к) и(х) до фо(р)мы стави(ти) (Острог, 1607 *ЛСБ* 372, 1); До того еше всю зѣпо(л)нѣю половинѣ вшеляки(х) добръ мой(х)... до тои(ж) цркъве и монастыря на вѣчные часы даю дарѣю (Топільниця, 1616 *ЦДИАЛ* 14, 1, 96, 644); еше жъ (же, жь) — до того ж: Еше жъ вziali есмо ѣ нее... шаты (Єсковці, 1563 *ЛНБ* 5, II 4043, 25); твоа мл(с)ть... Еше(ж) и монасты(р) стѣго ѿнофрїа ктїто(р)ства, меща(н) Лво(в)ски(х)... напада(л) и ѿнокѡ(в) стого монастыря... ѡкова(в)ши волочи(л), и по яма(х)... сажа(л) (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1); Тобѣ... гедиѡну болобану... ннѣ къ намъ... послуше(н)ства чинити не хоче(ш)... и пре(д) судъ нашъ дѡ(в)ны(и) становити са не хоче(ш) еше же и ли(с)ты непри(ст)о(и)ные... бе(з)че(ст)не справѣ(ш) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 255, 1); еше къ тому, ку тому еше, ку тому ж еше — крім того, до того, також: еше къ тому... Пустыньскому монастырю... записами есмо землю нашу бортную (Пінськ, 1517 *АЮЗР* I, 56); Ку тому еше пытали есмо пана Олехна штобы на то за довод мел (Галичани, 1553

АрхЮЗР 8/VI, 13); Кѣ томѣ(ж) еше потрібно естѣ вѣдати ѿ понѣре(н)ю Новокрще(н)скомъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 79); еше мало, мало еше — недостатньо: Азалимъ вамъ еше ма́ло зоста́ви(л), зоста́вивши та́къ мно́го до́бръ и кле́йнѡтовъ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 32); Аггль: мало еше на томъ, але бо(л)шъ, зъ леда начи(н)я идалъ и пиваль (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 272); еше (есче, ешо) надто, надто (надъто) еше (ешо) — крім того, до того: онъ намъ за тотъ первый годъ свой выдалъ личбу сполна семь сотъ копъ грошей, а ешо надто звышъ положилъ на личбѣ сто коп и тридцать копъ грошей (Краків, 1508 *АЮЗР* II, 120); теперешни(й) староста ѡтъ каждого члѡвка... беретъ соли по два безмены. А на(д)то еше беретъ староста теперешни(й) с каждого десятка соли по котлѣ десяточному и по ковшѣ (1552 *ОЧерк.З.* 6); А на(д)то еше мѣни(т) са быти сѡ(м) бжїи(м) (XVI ст. *УЄ Трост.* 64); еше повторе — ще вдруге, другий раз: во(и)тъ коростешовъски(и)... мене... самого еше повторе збил и зрани(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 60); еше раз — ще раз: еше тя раз о похваленных школах и науках латынских спытаю (1608-1609 *Виш.Зач.* 226).

2. (*досі, до цих пір*) ще, ище: мы Жикимонтъ...чиним знамѣнито... иж вбачивши вѣрнѣю... слѣжбѣ... // кназа... Острожского, которѡуж ѡн чинил кѣ ѡтцѣ нашомѣ... и к нам и ешо чинитѣ...воловщинѣ людем его... ѡтпѣстили (Львів, 1509 *AS* III, 69-70); и рекль юноша в'сего чо́го жъ есми еше не докон'чалъ того ес(ми) стерегль з молодости // моеи (1556-1561 *ПЄ* 84-84 зв.); и еше и тепе(р) естѣ великая звада... межы кра(м)матиками (1582 *Кр.Стр.* 14); якъ мо(д)рицьки(й) ...мало што до зъдоровья прише(д)ши якожъ есче мало што здоровымъ будѣчи... протѣ(с)товалъ противъко... во(й)техови селе(ц)кому (Житомир, 1643 *ЦДИАК* 11, 1, 10, 91);

(*поки що; тим часом*) ще, ище: *ino wże desiat let wyszło, ony nam toie wołowszczyny ne dawały, a dwu hodow ieszcze toho roku niedoszło* (Вільна, 1502 *ЗД* VI, 149); Стрельба с нее пере(д) себе и по бокомъ и вѣе(з)дѣ в замокъ чере(з) нее мостомъ закрывенымъ чере(с) ровъ нижъли недо-

роблено еще и мостѣ и бакъшты тое к ве(р)хѣ (1552 *ОВин.З.* 130); не позно есть кѣпцы еще не ѡтворили крамовъ сво(х) // ани товаровъ розложили (к. XVI ст. *Розм.* 47-47 зв.); на то(т) ча(с) прето ты(ж) не могли были [апостолы] стальными оу вѣрѣ еще (к. XVI ст. *УС* №31, 215 зв.); Панъ Лѣкашъ зосталъ еще виненъ решты зо(л) ѣ. (Львѣв, 1607 *ЛСБ* 1044, 4); Трѣма лѣты не бѣдешъ збирати ѡвоцѣ егѡ... ижъ еще дѣрево не дошлѣ до своѣѣ сѣлы, и ѡвоцѣ егѡ, дойзрѣлости еще не краснѣетъ (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 293); Есче притомъ пробачаемъ: если то у другое почуемъ, — и дома сидити не будешъ! (1649 *ШКН* 180); не ти(л)ко в дѣте(х) котѡри(х) неви(н)но(ст) ѡпережаетъ ро(з)сѣдо(к) межи злы(м) и добри(м), але те(ж) в наме(н)ши(х), котѡрии еще пѣрси соу(т)... маю(т) вѣрѣшенѣ тѣла (серед. XVII ст. *Кас.* 100 зв.);

(*зовсім, всього лише*) ще, іще: Взывалъ тѣды Моисей до г(с)да мѡвечи: што жъ маю чинити людови томѣ: еще маю, а оукаменѣетъ мене (серед. XVII ст. *Хрон.* 94 зв.).

3. (*давно, тоді*) ще, іще: Богданъ воевода... даемъ вашей млсти знати, аж ишче, коли бил пан исак, митникомъ сѣчавским, а ѡн сѣ имил порѣкѣ коснара ѡт лѣов за антоніѣ тиж ѡт лѣѡва, за лѣз злат ѡгрѣскихъ (Гирлов, 1513-1515 *Cost.DB* 88).

4. (*значно, набагато*) ще, іще: Еще вышъше(й) на(д) тоу светлочькою есть верѣхъ брамы цеглоу мѣрованы(й) (1552 *ОКр.З.* 149); Если одного члѣвѣка переступкомъ много ихъ погыбли, а ище бурше доброта Божія и даръ (XVI ст. *НС* 195); еще бо(л)шій емѣ своѣе сѣлы зна(к) оуказалъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 21); В нѡвой // зась лѣсце еще далѣко чѣстѣй и гѣстѣй найдовалиса такѡвыи ѡбѣго пѡлѣ... люде, котѡрыи... зѣмною ѡ(т) земныхъ обывателѣй... принѡшоною слѣвою не тѡлко гордѣли, але са тежъ брѣдили (Єв'ѣ, 1616 *УС Єв.* 1-2 нenum.); мовило(м) му же та(м) не можетъ быти такая ю(ж) сали(т)ра А ву(н) мови(т) еще лѣпѣшая (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 1 зв.); Теды роты жолнѣрства... Ажъ до Голгоѡы го съ Крестомъ провадили, И тамъ болшую еще тлушу

звалили (Львѣв, 1630 *Траг.п.* 163); еще яснѣишее // свѣдоцтво покажоу ва(м) из писма стѣго (Височани, 1635 *УС* №62, 52-52 зв.); потѡмъ еще бо(л)шѣ зъ страѡо(м) дивовалиса, гды его... имене(м)... котѡрое оу ни(х) было въ велико(м) поваженю // помѣнилъ (серед. XVII ст. *Кас.* 53-53 зв.).

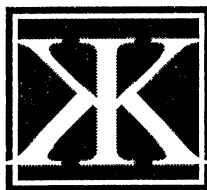
5. У знач. част. (*підсилювальна*) (уже) ще, іще: И князь Андрей поведил, ижбы ѡн еще до выволанѣя слѣдѣбы... господарское до домѣ своего поехал (1533 *АС* III, 411); а вставши пошоль къ ѡ(т)цоу своему и еще ѡнъ далѣко былъ оуздрѣлъ ѣ(г)[о] ѡ(т)ць его (1556-1561 *ПС* 289 зв.); дошла вѣдомость пѣвнаѣ,... яко бы ихъ мл(с)ть, якоуюсь згѡдѣ... зъ митрополѣто(м) и с кѣлка владѣкѣ ѡ(т)щепѣнцами костѣла грѣческого, котѡрыи еще днѣ вчѡрашнего за вѣстѡпокъ свой зъ оурѣдѣ злѡжени..., оучинити и обволати мѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 17); яко і самъ хс мовитъ минѣ ѣ(ст) го(д)наѣ рѣ(ч) чинити дѣла на котрѣи ма ѡцѣ мой невиди(м)ый посла(л). теды мнѣ ѣ(ст) тое го(д)но чинити, покы еще днѣ ѣ(ст). абовѣмъ прѣйдетъ но(ч) к(д)ы заидетъ слнце. не можетъ жадень члѣкъ нѣчѡго чинити к(д)ы емоу слнце не свѣтитъ (к. XVI ст. *УС* №31, 72); писа(л)... пнѣ Василе(й) Ворони(ч)... ѡповѣдаю(чи)... ѡ то(м) и(ж) де(й) его м(л)... еще почѡ(в)ши з лета и (з) ѡсени лесы спо(л)ные... бе(з) мене ѡча(ст)ника своего в ты(х) лесѣ(х) попелы пали(т) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 27 зв.); Помененыѣ ѡсобы ѡбѣдѣ сполѣне приставѣши служи(т) рѣкода(й)не есче до некгды зошло(г) его м(л) Пана Потоцкого в року тисѣча ше(ст)со(т) чотыридѣсатомъ малѣжо(н)ка ѣе м(л): которымъ ѡсе поверивѣши и ѡрядѣ в ме(с)те старѡ(м) и новы(х) народичахъ подавѣши заведѡва(т) казалъ (Киѣв, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 131);

(*навіть*) ще, іще: и еще ѡнъ того не домовилъ оучинилса ѡболокѣ и затѣнилъ ихъ (1556-1561 *ПС* 257); роготи(н)ци... взявши до себе де(р)зость такую вошли во црковъ... вопле(м) во время ско(н)чѣния службы, и еще свѣщенику не потребивши таи(н) х(ст)выхъ пре(д) андидоро(н) на изѣа(м)бонно(и) млтѣве стрѣтили свѣщеника зъ

а(м)бона и ѿ(т)пусту лито(р)ги(и)ного совръшити не дали (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); Или не вѣдае(ш), я(к) в то(м) житїи, ко(т)рого ты живѣши, еше ни во снѣ тобѣ ѿ то(м) приснитиса не мбже(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 237 зв.); Еше владыкове Кракова не доехали, алижъти въ Новомъ Месте поткано ихъ зъ листы одъ его королевское милости (Вильна, 1599 *Ант.* 641); Што повѣдовали изъ святого писма, // не сокотивъ, не гадавъ, не вѣровавъ нѣчого, ише ненавидѣвъ тото усе (XVI ст. *НС* 148-149); А ѿжема са оуродїль тѣ-

дымъ бѣлъ еше вѣненъ и оумерети (Дерманъ або Острог, 1603 *Лям.Остр.* 20); а прѣто(ж) прошоу, покисъ еше не втоноуль в таковѣ па(н)ство, вѣрни и по(д)несїса (Острог, 1607 *Лѣк.* 77); аще бы кто еше на то(м) вѣкладѣ не преставаль, приведѣ и знамени(т)ших, Исїдора стаго (Київ, 1621 *Коп.Пал.(Лв.)* 30); Еше бѣлъ в собѣ словъ не докѣнчилъ, а ѿто Ревѣка выходїла (серед. XVII ст. *Хрон.* 37 зв.).

ЄЮПЫ див. ЕЮПЫ.

Ж¹ Восьма літера алфавіту, яка в староукраїнській мові вживалася для позначення звука ж. Числового значення не мала.

Ж² див. **ЖЪ**.

ЖАБА ж. **1.** Жаба: жабы, миши и и(н)шие зе(м)ные звѣрята; кгда(с) нѣ(л) рѣка вы(л)ле(т) на(и)дѣю(т) в мулѣ живые (1582 *Кр.Стр.* 73 зв.); Кто выдѣ васъ такой члѣвкъ, коли просить сынъ его хлѣба, што бы камѣнь ему подавъ,... коли просить яйце, што бы ему давъ жабу? (XVI ст. *НС* 22); Христос Петра жабами не корѣмил, ани устеи его гадом не сквернил (к. XVI ст. *Укр.п.* 84); Просте(р)ль ааронъ рѣкѣ на езера и потоки, а кг(д)ы та(к) в'чини(л), пов'стали жабы бе(з) мѣры, и закрьили в'ши(ст)кѣ землю (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 18 зв.); гапа жаба (I пол. XVII ст. *Сем.* 148); Взалъ [Моусей] з' печи попѣл' и ро(з)пороши(л),... а были робаки и жабы (Вильна, 1627 *Дух.б.* 384); гапа, жаба (1642 *ЛС* 344); и вѣпѣститъ река жаби (серед. XVII ст. *Хрон.* 84 зв.); Жаба. Rana. Bufo (1650 *ЛК* 446).

2. Вл. н., ч.: Коста(н)ти(н) жаба ро(д) сво(и) вписа(л) (Київ, к. XV-поч. XVI ст. *Пом.Печ.* 63); а жона моя тыми пѣнезми маєт выкѣпити срѣбро мое и ланцѣги ѿ пана Скорѣты и ѿ пана Жабы (Острог, 1539 *АС IV*, 208).

ЖАБИЙ, ЖАБИЙ прикм. Жаб'ячий, жабиний: А Мнѣхъ оурѣзавши шма(ш) (!) подѣшки, и знѣшовъ тамъ жабиі лапки (1509-1633 *Остр.л.* 132); жабія костка, жабяя костка див. **КОСТКА**.

ЖАБИНЕЦЬ ч. Дорогоцінний камінь: пятый перстень съ каменемъ жабинцомъ, коштоваль золотыхъ червоныхъ три (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР*

б/І, 121); князь... побра(л)... пе(р)стене(и) золоты(х) три ѿдень с тѣ(р)кѣсомъ дрѣги(и) з рѣбиномъ трети(и) з жабиньце(м) (1582 *ЖКК II*, 129); узял... перстенков шест // золотых с каменми:... четвертый зъ жабинцомъ (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 444-445); batrachites, жабинецъ камы(к) (1642 *ЛС* 101).

ЖАБИЦА ж. Жабеня: ganuncul(us), жабица (1642 *ЛС* 344).

ЖАБИЙ див. **ЖАБИЙ**.

ЖАБКА¹, ЖАБЪКА ж. **1.** (маленька жаба) жабка: carch[о]quios, жабка (1642 *ЛС* 112); гди то слнце сво(ю) горячость хочеть ѿхолодити при ти(х) водахъ, тогди набереть влаги злой, нагле тягнучи к себѣ же мали(и) рибки и ж(а)бки в повѣтра по(р)вати маєт (серед. XVII ст. *Луц.* 543).

2. Вл. н., ж. і ч.: мощне кгвалтомъ послалъ... слугъ и жолнеровъ... на... села, то есть: Буремець... Жабку, Сапоговъ (Володимир, 1584 *АрхЮЗР* 1/І, 190); Михайло Жабъка (1649 *РЗВ* 124 зв.); сѣпрѣ(н) жабка (Там же, 308).

ЖАБКА² ж. (назва рослини родини хрестоцвітних) зубниця: batrachium, я(с)ко(р) ша(р) и зеліе жабка (1642 *ЛС* 101).

ЖАБКА³ ж. (назва хвороби коней) жабка: batrach, жабка по(д) языко(м) немо(ш) (1642 *ЛС* 101).

ЖАБКА⁴ ж. Заціпка, діал. жабка: жабо(к) до око(н) це(р)ковъны(х) ѿ па(р) (Львѣв, 1633 *ЛСБ* 1054, 3 зв.).

ЖАБОЯСТНЫЙ прикм. Жабоїдний: Жабоястный народ влоскіи пастыри на Христа и Петра влагають потвары (к. XVI ст. *Укр.п.* 84).

ЖАБРАКЪ *див. ЖЕБРАКЪ.*

ЖАБРАНИНА *див. ЖЕБРАНИНА.*

ЖАВОРОНОКЪ *див. ЖАЙВОРОНОКЪ.*

ЖАГВА, ЖАГВА *ж. (стп. żagiew)* губка, трут: fomes, губа, жагва (1642 ЛС 200); Жагва. то(ж) и труд. Fungus. Aridus arboris (1650 ЛК 446).

ЖАГЕЛЬ, ЖАКГЕЛЬ, ЖАКЕЛЬ *ч. (стп. żagiel)* вітрило: по(д)не(с)ши ме(н)ши(и) жаке(л) пу(с)тили са по вѣтру к берегу (II пол. XVI ст. КА 152); але бѣда ты(м), котрые не моцнеса за жакглѣ, албо лашты окре(н)тѣ ѿ(и)мѣю(т) (Ясси, 1614 ЛСБ 451, 1); Вѣтрило: Жагель, парѣсь, полотно кораблю дла вѣтрѣ (1627 ЛБ 24); Парѣсь: Жагель (Там же, 80); Артѣмѡ(н): Цѣль, або за слѡна лоданаа, жаге(л) корабѣлны(и) (Там же, 180); *Образно:* А нѣшто розводачи славы жаглѣ, мѡвлю: Ктѡ бовѣмъ не види(т) же в' том' цнѡмъ ... Дѡмѣ Копистѣнски(х) з' Ласки Бжеи находи(т)-са Мѣтра (Київ, 1623 МІКСВ 82).

ЖАГЛЕВАТИ *див. ЖЕГЛЕВАТИ.*

ЖАДАВШИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Спраглий, -ого: призыває(т) ны г(с)ь бѣ нашъ на свѣтлѣю радость. держа венца // нб(с)ныа. алкавѣшимъ и жадавши(м) и трѣдившимса оу молитве (1498 Чет. 304-304 зв.).

ЖАДАНЕ, ЖАДАНИЕ, ЖАДАНИЕ, ЖАДАНА, ЖЕДАНЕ, ЖЕДАНИЕ, ЖЕДАНИЕ, ЖОДАНЕ, ЖОДАНИЕ *с. (висловлені кимось прохання, вимога)* жадання, воля: и мы то на Ихъ Милости жаданье вдѣлали и листы свои сѣдовьи на то им дали (Святе Озеро, 1509 АС III, 69); а то Его Милость ѳчинил дла прозбы и жедана нашего (Володимир, 1533 АС III, 448); Мы на жеданье их милости печати наши к тому листу приложили (Свищів, 1553 АрхЮЗР 8/VI, 31); мы водле жада(н)я ѳря(д)ника... пна ясликовского, та(м) до жо(р)нищѣ е(з)дели (Жорнища, 1590 ЛНБ 5, II 4047, 18 зв.); во(з)ны(и) енера(л) на менованыхъ проте(с)туючихъ жаданье з приданя урадового езд(л) до помененого села Станшо(в)ки (Житомир, 1650 ДМВН 199).

Див. ще ЖАДАНИЕ, ЖОДАНЕ.

Пор. ЖАДАТИ.

ЖАДАНИЕ, ЖАДАНИЕ *с. (цсл. жадание, жадание)* 1. (внутрішне прагнення) жадання, ба-

жанья: А Хс абы намъ свою щодробливість показа(л), не то(л)ко себе даль видѣти жадаючи(м) его, але и дотыкаться и ѳсти и вразити зѣбы тѣлѣ... и жаданіємъ себе всѣхъ насытити (Київ, бл. 1619 Аз.В. 198); той бѡвѣ(м) жаданіе маючи видѣти Іса, влѣзъ на дерево (Там же, 311); имъ бѡлѣшей... подавано бываєт', тым' бѡлѣшее жаданіе взрѣшаєт'са, и еще бѡрзѣи жадаєт' (Київ, 1637 УЄ Кал. 434).

2. (висловленні кимось прохання, вимоги) жадання, воля: за жадание(м) и повеление(м) его мл(с)ти ми(т)рополита... ѡ вши(т)ки(х) реча(х) досконале дале(м) знати и ѡповѣдиле(м) г(с)пднѣ алекса(н)дрѣ любови(мѣ) (Перемишль, 1592 ЛСБ 217); на ихъже... пилѣное жаданіе, видрѣковати казале(м) Бгѡдѣхновѣннѣю Іерейски(х) Молітвѣ и Чинодѣствіи Кнѣгѣ (Львів, 1645 Жел.Тр. 3); на пилѣное, в' Пѣствѣ мѡбѣгѡ смиреніа найдѣючихса Сщѣнниковѣ жаданіе, Пѣстїлемъ на свѣтъ Бгѡдѣхновѣннѣю Кнѣгѣ (Львів, 1646 Жел.Сл. 3 зв.).

Див. ще ЖАДАНЕ, ЖОДАНЕ.

ЖАДАТИ, ЖЕДАТИ, ЖОДАТИ *дієсл. недок.*

1. (що, чого, до чого і без додатка) Жадати, бажати, прагнути (чого, до чого і без додатка): А коли ю(ж) // былъ часъ сѣль за столь, а дванадеса(т) ап(ст)ловъ с нимъ. и рекль имъ жадалъ есми абы(х) тоую пасхоу яль с вами прѣвѣи ниж'ли прѣймоу мо(ѳ)коу (1556-1561 ПЄ 318-318 зв.); не жадай ни хыжу, нѣ винницы другого (XVI ст. НЄ 19); Пилно ты(ж) и того жадале(м)... абы мя панове братия мои навѣдили и при оно(м) ро(з)ряжѣню были (Лопушна, 1598 ЦДІАЛ 201, 4, 12, 49); до такой згѡды ѡ(т) мнѡгы(х) лѣтъ жадаєт' дѣша кнѣжати (Острог, 1598 Отп.КО 313 зв.); з великою жаж(д)ою жадале(м) той ве(ч)рѣ (поч. XVII ст. УЄ № 256, 11 зв.); Желѣю: Зычѣ, прѣгнѣ, жадаю (1627 ЛБ 36); мѣтка..., Пре(д) враты сѣдїт', сна видѣти жадаєт' (Львів, 1631 Волк. 15); Жадаю. Desidero. Cupio (1650 ЛК 446).

2. (кого, чого, чого від кого) (домагається чогось, просити щось у кого-небудь) жадати (чого, чого від кого, у кого): у тую газу žadały nas, абу-

chmo im dla toje ich skazy jeszcze k tomu na kolko hodow tuiu wolowzczynu odpustiły (Вільна, 1502 *ŽD* VI, 149); далъ его милость войту суполную мочу судити и осудити, карати и стинати,... якожь то право... жадаеть (Краків, 1507 *АЗР* II, 10); И жадали нас Их Милость ѿ том... абыхмо им на то листы свои сѣдовыи дали (Святе Озеро, 1509 *AS* III, 69); Єв(г)листа выписоуе, иже х̄с ѿ(т) ѿца своего жадаеть ѿславена (1556-1561 *ПС* 421); што хотечи показати з муниме(нт) и(ж) се было спознило дылацый до завтреа на муниме(н)та жада(л) (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142); К тобѣ чїстаа Пáнно прибѣгаю, ѿ(т) тебе грѣшный ратѣнкѣ жадаю (Львїв, 1631 *Волк.* 22); Панове Приятеле протестѣющого жадали... абы и(х) м(л)... ехали на ме(ст)це тое (Кременець, 1637 *ЦДІАЛ* 765, 1, 24, 2); Жедáемо абы вдáчне принáта была, тáа Кнїга (Київ, 1639 *МІКСВ* 217); протестантесъ... за справою и стражою ихъ, протестуючихъ, до росправы правно указаль, в которой его заразомъ и осадили, жадаючи, абы,... // за таковый учынокъ свой злый былъ каранъ (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 601-602); Бо... хота(н) еде(н) е(ст) закѣнѣ нашого конѣць, ѿбѣты е(д)на(к) ро(з)маитые, котѣрыми тáгнемо до г(с)да б̄га. Прѣто двáги... ѿ(т) ты(х) ѿсоблїве жада́ти маемо... з котѣры(х)... тѣи цѣбты... пливѣтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 64).

3. (кого) (*відчувати нестримну любов*) жада-ти: Яко же то яблонь межи древіемъ леснымъ, такъ милыи мои межи станы подъ тѣніемъ, его же то есмь жедала (поч. XVI ст. *Песн.п.* 50);

Див. ще ЖАЖДАТИ.

ЖАДЕНЬ¹ *див. ЖАДНЫЙ¹.*

ЖАДЕНЬ² *див. ЖАДНЫЙ².*

ЖАДИНЬ *див. ЖАДНЫЙ².*

ЖАДЛИВОСТЬ *ж.* Пожадливість: и на жа(д)-нью телѣснью жадлївостъ себе не ѿборочáймѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 802).

Див. ще ЖАДУСТЬ.

ЖАДНИЦА *див. ЗАДНИЦА.*

ЖАДНЫЙ¹, ЖАДЕНЬ *прикм. (цсл. жадньгъ)*

1. Спраглий: Кто естъ жадный, нагай прїйдетъ ко мнѣ и пїеть (XVI ст. *НС* 78); коли емъ бывъ

жаденъ, давали есте ми пити (Там же, 163 зв.);

у *знач. ім.* спраглий, -ого: Прото(ж) братие, коли види(м) оубогаго хоудого, не минѣмъ, голо(д)ного накормѣмъ, жадного напои (1489 *Чет.* 19); чомъ было вамъ жалъ голодныхъ // и жадныхъ (XVI ст. *НС* 10 зв.-11); напоймо жа(д)-ныа абысмо на водѣ покойнѣ ѡпочили (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 14).

2. У *знач. ім.* (*який дуже бажає чогось*) жадіб-ний, -ого: што нине има(м) оубогие вчинити господине ѿче нашъ, хто на(с) прїйметъ хто на(с) накормить сироть. хто на(с) навчить жадны(х), до кого прибѣгне(м) (1489 *Чет.* 109 зв.).

Див. ще ЖАЖДЕНЬ.

ЖАДНЫЙ², ЖАДЪНЫЙ, ЖАДНЫЙ, ЖАДНІЙ, ЖАДЕНЬ, ЖАДИНЬ, ЖОДИНЬ *займ. (стп. žadny, žaden) 1. (ні один) жодний, жоден:* Их Милость на тѣи грани доводѣ жадного не вчинила (Острог, 1506 *AS* III, 38); мною тогды ни жодинь не погордить (поч. XVI ст. *Песн.п.* 56); и не смееть жадѣнь имени своего написати (Там же, 46 зв.); огорожы зас около двору, гумна, огородовъ вси побраные такъ, же и кола жадного не zostало (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 119);

(*про неокреслену особу*) ніхто: мы,... застановляемъ..., абы южь ѡтъ того часу жаденъ зъ васъ во чинъ иерейский нѣчимъ ся не вступовали (Острог, 1590 *АрхЮЗР* 1/І, 269); жади(н) рѣсинъ прїветѣ емѣ не вчїнилъ, ани жадинъ вл(д)ка, ани па(н) потребе яко подѣро(ж)номѣ стѣрѣнному не далъ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 45).

2. (*будь-який, який-небудь; ніякий*) жодний, жоден: на(м) богданѣ воеводи да е(ст) ѡпа(т) слобо(д)но и доброволно и мирно и безпечне и бѣ(з) жа(д)ной шкоды выити из землѣ королѣ полского (Ясси, 1510 *Cost.DB* 473); на всїхъ ихъ тѣхъ селѣ да не имають ходити ни жадніи соудци ни старости (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. 12); Которыи ж листы не мают вжо жадное мочы (Краків, 1539 *AS* IV, 220); ѿ(н) прода(л) ролю свою грицевѣ... добровѣ(л)не безъ жа(д)нѡ(г) при-моушѣна (Одрехова, 1549 *ЦДІАЛ* 37, 16, 1); роска(з)уемъ вам... абысте с по(д)даны(х) це(р)-ковны(х) влады(ц)ства туро(в)ского жадны(х)

плато(в) поборо(в)... не брали (Острог, 1577 *ЛОИИ* 52, 1, 1); жа(д)ное ли(ч)бы емѣ бра(т)а мои чинити не буду(т) пови(н)ни (Пашева, 1592 *ЛНБ* II 4047, 86 зв.); отступникове... голыи // слова надаремне ширять, которіи жадной ваги мѣти не могутъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 724-725); не было бѣлшей жадной горкости в горницѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 323 зв.); жадною мѣрою (мерою) — жодною мірою: грігоріа школьніци студенти жадною мѣрою, з аинь не хотѣли пѣстити (XVI ст. *УЄ* № 29519, 269 зв.); тая справа вѣм жа(д)ною мерою ѡ(т)прави(т)се не могла (Варшава, 1596 *ЛСБ* 295, 1); жаднымъ обычаемъ — те саме, що жадною мѣрою: члѣвкъ..., жаднымъ обычаемъ не має се в пѣхѣ подносѣтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 460); жаднымъ способомъ — те саме, що жадною мѣрою: на ѡны(х) мѣсца(х) сѣхи(х)... дро(в) жа(д)ны(м) спѣсобо(м) нѣх(т)о мѣти не мѣже(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 45 зв.).

ЖАДУСТЬ ж. 1. Пожадливість: Не гадай ничего за пожитокъ сего свѣта, лишень (што бы) есь лишилъ гадку, и розумъ твуй, и усю жадусть твою що бы есь убилъ (Там же, 32).

2. Похѣтъ: И не скверни ся ни //...словомъ поганымъ,... тай не смотри на чужую жону и(зъ) жаду(стю) жытлянною, тай ни жона на чужого мужа (XVI ст. *НЄ* 18-19).

Див. ще **ЖАДЛИВОСТЬ**.

ЖАЖА ж. (сильне бажання пити) спрага: коли бы члѣвкъ не пиль, и онъ бы ѡ(т) жажи не бы(л) живъ, но вѣпива чере(с) силоу не велю (1489 *Чет.* 50 зв.); хто бо пѣ(т) ѡ(т) си(х) бж(с)твенны(х) во(д) не боудѣтъ имѣти жажи вѣвкы (Там же, 163 зв.).

Див. ще **ЖАЖДА**.

ЖАЖДА ж. (цсл. жажда, жажда) 1. Те саме, що жажда: в жа(ж)доу мою напоиша ма (1489 *Чет.* 254 зв.); Анись прѣятъ часто тогда жаждѣтѣши(т) (XVI ст. *Травн.* 21); писано бо естъ прѣйдѣте жаждѣши на спѣсѣнныа сіа быстрины, и почерпѣте и пивше возвѣселѣтеса и стѣжающѣю жаждѣ вашѣ оутолѣте (Заблудів, 1568 *УЄ* №552, 3); таа стѣ(д)на, іли исто(ч)ни(к): не то(т) бы(л) ѡ(т) которого чрѣпа(л), которій пи(в)ши(х)

...ве(л)ми та(к) напо(л)нае(т), и(ж) мѣса(т) его в ро(з)пѣщеніе рѣ(к) дрѣги(х) (на оутоле(н)е жа(ж)ды иньши(м) испѣсти(ти), але бы(л) исто(ч)ни(к) скѣ(д)ны(и), // и толико нишѣи ѡ(т) которого пѣущіе и своее жа(ж)ды ѣгасити не могѣтъ (1599 *Виш.Кн.* 213-213 зв.); sitis, жажда (1642 *ЛС* 373); А дрѣгїи... претерпѣваючи наготѣ, гла(д), и жаж(д)ѣ,... достѣпили найвѣшого добра (Чернігів, 1646 *Перло* 2 зв. нenum.).

2. *Перен. (велике бажання чого-небудь, прагнення до чогось)* спрага: не вѣм(с) ли прагне(н)а... доста(т)кѣ ми(р)ского жерело пѣхоти(и) в собѣтѣ роспѣстѣли, и насытитеса никако(ж) не можете, и еше бо(л)шею алчбою и жа(ж)дею свѣцки(х) доста(т)ко(в) прагнѣчи ѡболѣли есте (1598 *Виш. Кн.* 272); Такій великій праведникъ оумысли(л) на ср(д)цоу свое(м) рѣчь добрѣю, сватоблѣвѣю, а еше с та(к) великою ѡхотою и рѣвностю, и с такою несѣтою жаждею записѣ(г) мѣвачи (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 214); з великою жаж(д)аю жадале(м) тои ве(ч)рѣ (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 11 зв.); а когда не могль еси вшетечной своеѣ жа(ж)дѣ догодити, то чини(лъ) еси себѣ при(с)маки дивними вими(с)лами (Чорна, 1629 *Диал.о см.* 272); нѣмаш(ъ) хтѣбъ хотѣл его жаж(д)ѣ оусмирѣт(и) (Львів, 1631 *Волк.* 17); Прѣто... томѣ догажѣючи, то е(ст), корѣткости, и жа(ж)дѣ або пожиткови // ты(х) которіи в то(и) цнѣтѣ вѣцвичитеса пра(г)нѣ(т); еше едѣнь прѣкла(д) подамо (серед. XVII ст. *Кас.* 51 зв.-52).

ЖАЖДАТИ дієсл. недок. (цсл. жаждати)

1. Відчувати спрагу: Рекль жаждоу [прагну]... а ѡни наплѣнивѣши гоубоу ѡцѣто(м)... принесли до оустъ его (1556-1561 *ПЄ* 433); Не вѣм(с) ли... пиво троѣко выбо(р)ное вѣрите, и в пропа(ст) несѣ(т)наго чрѣва вливѣете,... а сироты це(р)ковные алчѣтъ и жа(ж)дѣтъ (1598 *Виш.Кн.* 272 зв.); ча(с) южъ абы(с) авраѣмоу пастоушкови пѣти дѣла,... бо онъ прагне(т), онъ жажде(т), дай мою пѣти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 185 зв.); Снове ійлеви в пѣущи жаждѣши, в егѣпе(т) хотѣли са врѣнѣти, але кды ѡбѣчили водѣ с камена текоучоу ѡ(т)мѣнили здана свое (Там же, 187).

2. (чого) Прагнути: ѡзна(и)мѣте ми со тако(и) ли то любви спѣс рѣклъ, котраа в трапеза(х)

многѡпо(л)мисны(х),... со мѡзика(ми) са една-е(т), или котораа правды и спсѣнїа лю(д)ского ѡлчеть и жа(ж)детъ ѡ(т)кры(и)те ми (1598 Виш. Кн. 304 зв.).

Див. ще **ЖАДАТИ, ЖАЗИТИ.**

ЖАЗДЕНЪ *прикм. (цсл. жаждѣнь)* спраглий: алчен буди и жажден, кроток, привѣтливъ, неславохотен, незлатолюбец (Вильна, 1600 Катех. 81).

Див. ще **ЖАДНЫЙ.**

ЖАЗДУЩИЙ, ЖАЗДУЩІЙ *дієприкм. у знач. ім. (цсл. жаждоущий)* 1. Спраглий, -ого: сии жаждоущии на водоу сїю прихода(т) (1489 Чет. 211 зв.); прїйдѣте жаждѡщїи на спсѣннїа сїа быстрини,... и стѡжающѡ жаждѡ вѡшѡ оутолите (Заблудів, 1568 УС № 552, 3); тѡкъ ли боуде(ш) глоупаа, та(к) плюгаваа, же... жаждѡщемоу не даси пїти? (поч. XVII ст. Проп.р. 185 зв.); всѡ жаждѡщїи прїйдѣте до во(д) (Там же, 187 зв.).

2. *Перен.* Жадибний, -ого (на що), спраглий, -ого (чого): одна(к) чаю на ба, яко алчѡщи(х) и жа(ж)дѡщи(х) правдѡ видѣти достато(ч)не напои(т), насыти(т) и ѡвли(т) (1598 Виш.Кн. 309 зв.).

Див. ще **ЖАЗУЩИЙ.**

ЖАЗИТИ *дієсл. недок.* Те саме, що жаждати у 1 знач.: хто жажеть. да иде ты ко мнѣ и пьеть (1489 Чет. 211).

ЖАЗУЩИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Спраглий, -ого: речено бо та(к) блажени альчоуци и жажоущии. заножъ тьи насытатса (1489 Чет. 212).

Див. ще **ЖАЗДУЩИЙ.**

ЖАЙВОРОНОКЪ, ЖАВОРОНОКЪ, ЗАЙВОРОНОКЪ *ч.* 1. Жайворонок: alauda, жа(и)-воронокъ (1642 ЛС 76); cassita, жаворонокъ (Там же, 114); terrane[o]lla, за(и)воронок (Там же, 396).

2. Вл.н.: Иванъ Жайворонокъ (1649 РЗВ 136 зв.).

ЖАКЕЛЬ *див. ЖАГЕЛЬ.*

ЖАКОВАТИ *дієсл. недок. (стп. żakować, лат. saccare)* (що) грабувати: на добровольной дорозе заступивши его милость, напрод колясу жаковати почали (Луцьк, 1634 АрхЮЗР 1/VI, 683); козаки, вѣхавши в место Четвертню, што застали, брали, жаковали и люде дренчыли, били и мучыли

(Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 260); тамъ же заразъ маетност протестующое жаковати почели, якож баръзо сила в розныхъ речахъ и достатъках шляхетскихъ пожаковали (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 67).

ЖАКОВСКИЙ *прикм. (стп. żakowski)* школярський, спудейський: колѡдѡ стѡго стѡфана, на гѡрѣ іѣр(с)лима, не є(д)но папѡжевы(х) ѡста(в)наслѣдѡю(т), // але и жако(в)ски(х), фрато(в)-ски(х) пѣснїй много в' костелѣ спѣваю(т) (Львїв, поч. XVII ст. Крон. 161 зв.-162).

ЖАКЪ *ч. (стп. żak, стп. żak)* 1. Школяр, бурсак: тѡцѡлївы(и), старѡющїйса и ты(ж) спѡдѣй, жѡкъ (1596 ЛЗ 80); шляхетный Юрий Кошиловский, Буркграбий замку Луцкого... протестоваль на жаковъ школы костела головного тутошнего (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 3/I, 127); зачимъ и дво(х) министрѡ(в) жацы и(з) школы стѡго яна и иншїй кгмѣнъ на оулици с погребѡ идоучихъ мало не оукаменовали (Острог, 1598-1599 Апокр. 31 зв.); И видишь ми се подобенъ быти онымъ комедейнымъ жакомъ, которые (въ комедияхъ) убравши ся въ коштовную одежду, носеть на себе особу царьскую, альбо кнежати якого (Володимир, 1599 Відп.ПО 1043); Подобѣнство ѡ(т) жака по стѡпнахъ досконалости наѡкъ постѡпѡючого (Вильна, 1627 Дух.б. 155, на полях); Тѡцѡтель: спѡдѣй, жа(к), стѡде(н)т' (1627 ЛБ 135).

2. *(церковний служитель)* клирик: дня вчорашнего в понѣдѣлокъ князь Кгрекго(р), викари(и) Голо(в)ного костела лу(ц)кого, изъ жаками и и(н)шими многими помо(ч)никами своими,... люде(и) тутошни(х) мѣстски(х) побили (Луцьк, 1586 ТУ 209); кгдысмы шли зъ ними мимо костелъ, менованный, тамъ же, выпадши съ того конвенту жаки зъ многими помочниками своими,... одного съ тыхъ вязновъ,... до конвенту преречоного одпровадили (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 3/I, 128).

ЖАЛ *див. ЖАЛЬ.*

ЖАЛИТИ *дієсл. недок. (кого, що)* Жалити. *Образно:* гдѣ твое дьяволе жало. чимъ еси жалити(л) ро(д) члѣвчїи (1489 Чет. 170 зв.); жало

дьяволово. чимъ на(с) жаливъ вже притоупи-
ло(с) (Там же, 171 зв.).

ЖАЛИТИСЯ, ЖАЛИТИСА *дієсл. недок.*
Жалітися, скаржитися: имъ ст̄ии гл̄б̄б̄ бра(т)я
моя которое зло сотвори(х) вамъ, поведайте им,
атъ не жалюса, аще крови моя хочете насыти-
тиса (1489 *Чет.* 245 зв.); **жалься боже** (чого) —
борони боже (від чого): жа(л)ся боже и(х) гл̄в̄п-
ства (1636 *Лям. о пр.* 4).

ЖАЛО *с. 1.* (*гостра частина органа захисту
або нападу деяких комах*) жало: сара(н)чи были
подо(б)ны коне(м) готовы(м) к битве...//... а го-
ло(с) кры(л) и(х) якобы голо(с) возо(в) коли
много коне(и) збегаютса к битве, а м̄бла хво(с)ты
подобны ме(д)ве(д)ко(м) и были жала в хво(с)-
те(х) и(х) (XVI ст. *КАЗ* 620); Рад̄в̄йса Пщбло,
котраа мед̄ вып̄щ̄аеш̄, А жало(м), блюзн̄р-
цо(в) на Д̄ха затинаеш̄ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405);
Стрекало, ц̄: Жало, ост̄ен̄ь, бод̄ец̄ь, острога
(1627 *ЛБ* 122); комари,... б̄д̄д̄чи так̄ь велики як̄
оссы: так̄ь иж̄ь все т̄гло его жалами зранили,
иж̄ь многим̄ зд̄ал̄са б̄йти тр̄доват̄ым̄ (Вильна,
1627 *Дух.б.* 4 зв.); *aselus*, жало (1642 *ЛС* 67); *Об-*
разно: Царство твое мрачное разбрено, Гр̄х̄х̄ жало
см̄рти нн̄ сп̄алено (Чернігів, 1646 *Перло* 61 зв.).

2. *Перен. (про щось дошкульне, різке)* жало:
Та(к) же гн̄в̄в̄ остр̄и жала... еще в дит̄ате(х)
ж̄ивы соу(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 100 зв.).

3. *Вл.н., ч.:* хо(д)ко жало (1552 *ОЧерк.* 3. 13).

ЖАЛОБА¹ *ж. (заява з приводу незаконних дій)*
скарга: А так я он̄дю жалоб̄ и шповедане кнеги-
ни Єй Милости... Олены, казалом в книги за-
писати (Луцьк, 1520 *АС* III, 197); Затым Федор
Бокей напротив жалобы княза Андреевы мо-
вил (Львів, 1537 *АС* IV, 84); А Желех̄ дей жалоб̄
свою на враде господарском̄ Лвцком̄ тогож̄ь
час̄ь записал̄ь (Петрків, 1564 *АС* VI, 251); *д̄ста-*
(в)уем̄ь кгда судья выслу(х)а(в)ши жало(б) и
о(т)пору сторо(н) // скажет̄ь которо(и) ко(л)век̄ь
стороне дово(д) або о(т)во(д) а онаа сторона на
оны(и) ча(с)... не доведет̄ь або са о(т)ведет̄ь та-
ковая ре(ч) свою мает̄ь тратити (1566 *ВЛС* 54 зв.-
55); земани(н)... вале(н)ты(и) осо(в)ски(и)... по-
зва(л) землянина сема(ш)ка яко(ж) напере(д) по-

зо(в) жалобы своее положи(л) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5,
II 4044, 68); *д̄моцованы(и)* его м(л)сти вместо *д̄ст-*
ное жалобы по(д)не(с)ши позо(в): проси(л), абы
читан̄ь бы(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25);
Которы(и) позо(в) писаны(и) в жалобе п̄на Ива-
на Ко(р)дыша (Житомир, 1609 *ДМВН* 178); По-
реч̄ен̄іе: Скар̄га, л̄амент̄ь, ж̄алоба, оскарж̄ен̄ье
(1627 *ЛБ* 88); рос̄каз̄емо абысь пере(д) с̄до(м)
нашим̄ трибунальським̄... // сами... очевис̄ь-
те стан̄д̄ли на жалоб̄... панее Терен̄гии жабо-
кри(ц)кое (Луцьк, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 119 зв.-120);
вс̄̄ е(д)наковою ж̄алобою... заб̄гали (серед.
XVII ст. *Кас.* 5); **жалобу вчинити** (на кого) —
оскаржити (кого): Так̄ь же есмо за ним̄ сами до
замку были пошли, хотячи... на врядника Бе-
рестецкого, Станислава Уса,... жалобу вчинити
(Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 6/І, 51); **жалобу класти**
(перед ким) — вносити скаргу (кому): Выслу(х)-
ши того запису, выпи(с)ь от̄ь него м̄ти на то хо-
т̄ѣли и пилне о тот̄ь выпи(с)ь просили, абы ничим̄
не отм̄няючи, одно так̄ь власне яко они перед̄ь
ним̄ жалобу клали и в̄ прав̄̄ поступовали,
под̄ь печат̄ью своею дат̄ь им̄ казал̄ь (Луцьк,
1566 *РЕА* II, 167); **жалобу покладати** (на кого) —
оскаржувати (кого): о чо(м) они... поклад̄али на
твою мл(с)ть ж̄алобы (Вильна, 1594 *ЛСБ* 251, 1);
жалобу положить (на кого) — оскаржити (ко-
го): ино я на он час перед их милост̄ью жалобу
положил на князя Корецкого (Володимир, 1542
АрхЮЗР 1/VI, 34); **жалобу чинити (чынити)**
(на кого, про що і без додатка) — оскаржувати
(кого, за що і без додатка): который то Гац̄ь
жалобу чинил̄ь и инст̄ькговал̄ь на Ювка (Жи-
томир, 1590 *АрхЮЗР* 6/І, 212); Якож и того под-
даного Троецкого... передо мною врядом поста-
новили, который в т̄ыж̄ слова, як̄ь и он̄ий све-
щенник, о к̄гвалт̄ь жоны своее Аннушки и о луп̄ь
жалобу чинил (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 425);
и(х) мл(с)ть... жалоб̄ ч̄ин̄ил̄ь т̄ыми словы (Ки-
їв, 1613 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 341, 92 зв.); **жалобу
вести див. ВЕСТИ.**

ЖАЛОБА² *ж. 1.* Траур, жалбба: с̄тован̄е,
плач̄ь, жалобы о(т)правован̄ье (1596 *ЛЗ* 74); Ры-
дан̄іе: Р̄в̄ный пл̄ач̄ь,... ж̄алоба по̄гр̄б̄наа,

с̄мртное а плачливое сп̄ва(н)е (1627 ЛБ 110); Мелпбмене зоставъ южъ срѳгїи жалѳбы, Не пс̄дй плачемъ дна того свѣтлой ѳздѳбы (Київ, 1632 Єах. 301); Вчѳрас'мо были в' жалѳбъ оунылы, а сегѳдна в' цвѣтных' шатахъ роскѳшны (Київ, 1637 УЄ Кал. 190); З свѣцкой ѳздѳбы его розвлѣкаеть, И вѳрбъ дѳхѳвной жалѳбы в'кладаетъ; Тѣло в'богомѳ велмѳжное Дх̄д: Подаетъ в' скрѳхѳ (Львїв, 1642 Бут. 10); А коли вѳшов' часъ жалѳбы, Рѣклъ Іѳсифъ до слѳгъ (серед. XVII ст. Хрон. 77).

2. Траурный одяг: врѣтище пла(х)та, жалѳба, жалѳ(б)ны(и) ѳбирь (1596 ЛЗ 36); Врѣтище, власанїца: Плахта, жалѳба, жалѳбный оубїрь, верѣто, раднѳ (1627 ЛБ 18).

ЖАЛОБЛИВЕ¹, ЖАЛОБЛИВЪ *присл.* (стп. *żałobliwie*) (*зі скаргою*) оскаржуючи: Пришедши обличнѣ предъ врьдъ кгородскїй галицкїй... // возные земскїе... жалобливѣ освѣтчили и ускаржалися противко велебному князю (Галич, 1584 МСЛ I-1, 97-98); урожонный панъ... Кгойскїй жалобливе ся ускаржалъ и светиль... на... отца Кирила Терлецкого (Луцьк, 1604 АрхЮЗР 1/VI, 349); Панъ Янъ Хлебо(в)ски(и)... // чыни(л) ѳповеданъе и жалобливе Проте(с)това(л)се (Київ, 1632 ЛНБ 5, II 4060, 2-2 зв.); ѳ которы(и) таковы(и) неслушъны[и] и не(з)божъны(и) по(с)тупокъ проте(с)та(н)те(с) и по(в)торе ѳ(с)ве(д)чались и жалобливе ѳповедали (Жи-томир, 1650 ДМВН 199).

Див. ще ЖАЛОБЪЛИВНЕ.

ЖАЛОБЛИВЕ² *присл.* (стп. *żałosliwie*) жалїбно, жалїсливо: всака ю(ж) заплата за грѣ(х) нѣчого иного не е(ст) ѳ(д)но смерть яко на(д)ни(м) жалобливе плаче(т) ѳнаа в(д)а(ч)наа м(т)и твоа (к. XVI ст. УЄ № 31, 202); то бѣлъ дѣвъ и стра(х) на ѳныи лю(ди) ш(т)о(с) на то дивовали г(д)е мѳвили жалѳстиве... або яко дѣти мѳлыи ѳ(т)цю своему, мова(т) жалѳбливе... яко бы та(к) ре(к) мѳлїый п̄не не зоставоуи на(с) сирѳ(т)-ка̄ми (поч. XVII ст. УЄ № 91, 93).

Див. ще ЖАЛОБНЕ, ЖАЛОБНО.

ЖАЛОБЛИВЫЙ¹, ЖАЛОБЪЛИВЫЙ *прикм.* Оскаржувальний: пани Катарина Чаплянка...//

...просила на тотъ часъ, абы тое ее жалѳбливое освѣдченъе до книгъ было принято и записано (Луцьк, 1634 АрхЮЗР 8/III, 588-589); **жалобливая сторона** *див.* СТОРОНА.

Див. ще ЖАЛОБНЫЙ¹.

ЖАЛОБЛИВЫЙ², ЖАЛОБЛИВИЙ *прикм.* Жалїбний, жалїсний: забѣжали ѳмѳ ѳнии троу(д)вѳтїи, а не смѣли(с) бли(з)ко приближит(ї)са до неѳго, а сполне жалобливѳ(м) голосо(м) мѳвили, ісѣ... змилѳйса на(д) нами (XVI ст. УЄ № 29519, 142); волаймо и кли(ч)мо до него жалобливѳ(м) и миле(н)ны(м) голосо(м) (к. XVI ст. УЄ № 31, 189); Змилѳйся, ѳ Бже мой, творче справедливий, ѳбачъ мой плач и лямент, пане, жалобливий (I пол. XVII ст. Рез. 174).

Див. ще ЖАЛОБНЫЙ².

ЖАЛОБЛИВЪ *див.* ЖАЛОБЛИВЕ¹.

ЖАЛОБНЕ *присл.* (стп. *żałobnie*) те саме, що жалобливе²: Душа отповѣдаетъ ему велми жалобне; Богъ бо такъ хотѣлъ (поч. XVI ст. Песн.л. 55); А г(д)ы погрѣбали тѣло его пренаистѣйшее, пороушили са коу жалѳсти и почали жалѳне пѣти (XVI ст. УЄ Трост. 80); Плачте жалѳбне, и вы осирѳтѣлые (Луцьк, 1628 Андр.Лям. 7).

Див. ще ЖАЛОБНО.

ЖАЛОБНИЦА, ЖАЛОБНИЦЯ *ж.* (*заява з приводу незаконних дїй*) скарга. ◊ жалобницу **скаржити** (на кого) — оскаржувати (кого): а вы, згоду любячи, от патриархи до папѣжа утѣкаете, а обѣ сторонѣ зражаєте, подписавшия первой руками своими на всѣхъ декретахъ патриаршихъ порядковъ на соборѣхъ берестейскихъ, як на вас жалобницу свою всѣ мѣста его королевской милости скаржили на сеймѣ прошлом (Львїв, 1605-1606 Перест. 43); жалобницу **покладати** (на кого) — те саме, що жалобницу **скаржити**: твоя м(л)... прїятеле(и)... и слу(г) свои(х) по мѣсте(х) насылаючи з домо(в) и по влица(м) волочи(л) и бѳроды то(р)галъ, што на соборе нашо(м) пре(д) нами жалобницѣ многїе на тебе покладано (Вїльна, 1594 ЛСБ 251, 1 зв.).

ЖАЛОБНІЙ *див.* ЖАЛОБНЫЙ².

ЖАЛОБНО *присл.* Те саме, що жалобливе²: Голошѳ: Жалѳбно плачѳ (1627 ЛБ 26).

Див. ще ЖАЛОБНЕ.

ЖАЛОБНЫЙ¹ *прикм.* 1. (який є предметом оскарження) спірний: с которыхъ ре(и)стро(в) ѿбу(д)вѣхъ панове ко(м)промисары сѣдили еє с паномъ ки(р)деемъ и зъ ма(л)жо(н)кою его на которыхъ ре(и)строхъ ѿные ко(м)промисарове речи некоторые жалобные межи ними на обе стороне ѿмораючи позакрешивали ѿ которые они ѿбоа сторона ве(ч)не мо(л)чати мели (Володимир, 1578 ЖКК I, 155).

2. Оскаржувальний. ◊ **жалобная сторона див. СТОРОНА.**

Див. ще ЖАЛОБЛИВЫЙ¹.

ЖАЛОБНЫЙ², ЖАЛОБНІЙ *прикм.* 1. (який заслугоує жалю, співчуття) жалібний, жалісний: Што твоа Милость пишеш до насъ въ речи старосты Житомирского, княза Романа Санкгѣшковича, зата своего, коло жалобное въ домѣ его пригоды ѿ пострелени въ забыти зъ аркабѣза брата его (Петрків, 1564 AS VI, 268);

(сповнений жалю) жалібний, жалісний: ѿніи жидѣве... на(д) рѣками сидачи чере(з) ѿ. лѣ(т) плакали и мѣвили жалобніи слова (XVI ст. УЄ № 29519, 46); Іванъ Четвертѣнскій... розказалъ сѣрмачѣви... Исходѣ пѣснь собѣ заграти, и такъ в' ѿномъ жалобномъ заграню... полѣглъ (Київ, 1623 МКСВ 73); ты(с) театро(м) ста(л) са чоудѣвны(м), на котѣро(м) смоутнаа жалѣбнаа и смѣртѣлнаа траѣдіа са ѿ(т)правѣвала (поч. XVII ст. *Проп.р.* 297 зв.); О Царю царю, якъ бы намъ ту стогнати: // И жалобные лзы нинѣ выливати (Львів, 1630 *Траг.п.* 168-169); Лѣторѣслъ Надкъ вѣбраа, Мелпомене, то естъ цвич(н)е в' писа(н)ю Вѣршѿ(в) смѣтныхъ, и жалѣбныхъ (Київ, 1632 *Євх.* 301).

2. (*про одяг*) траурний: вѣрѣтище пла(х)та, жалѣба, жало(б)ны(и) ѿбирь (1596 ЛЗ 36); а той самъ декретованы(и), абы ѿдѣавши ся в' ша-ты жало(б)ныи, выходилъ з домѣ своего (поч. XVII ст. *Пчела* 5); Потомъ третьего дня..., пришовъ есми до панее, пле она кошулки жалобни крае (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 505); Вѣрѣтище, власніца: Плахта, жалѣба, жалобный оубіръ, верѣто, раднѣ (1627 ЛБ 18).

Див. ще ЖАЛОБЛИВЫЙ².

ЖАЛОБЪЛИВНЕ *присл.* Те саме, що жалоб-ливѣ¹: панъ Рафахъ Давидовичъ..., жалобълив-не урядо(в)не и урочы(с)те све(д)чель (Київ, 1643 ДМВН 266).

ЖАЛОВАНЕ¹, ЖАЛОВАНЬЕ *с.* Жаль, співчуття, смуток: Бѣгъ тѣды котѣрый ср(д)ца лю(д)-скіи вѣдаеть и ѿтворѣеть, и котѣрый даеть дѣа оумилѣніа и жалѣвана, нехай дѣткнѣтса ср(д)ць ваши(х) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 300); агъ: Гѣлосъ жалѣванья (1627 ЛБ 5); Плачь, скѣрбѣ, жалѣость, плачь Великій, жалова(н)е (Там же, 171); тепѣръ часть слезѣмъ, и вздыханю, и жалѣваню (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 577);

каяття, покаяннѣ: Дла той тѣды причіны и приповѣсть таа тѣтъ ѿ(т) Стѣхъ ѿ(т)цѣвъ спорѣ-жена е(ст),... напѣминаючи зась до покѣты и жало-вана за грѣхи, того котѣрый якъ ѿный блѣдний згрѣшилъ (Київ, 1627 *Тр.* 29);

Пор. ЖАЛОВАТИ¹.

ЖАЛОВАНЕ², ЖАЛОВАНЬЕ *с.* 1. (*надання, дар*) пожалування: того есмо не слыхали, чтобы архимандритъ печерскій Протасей к тому млынищу приупѣдался... тоє дей млынищо и с тым озером гѣрское нам жаловане великого короля Александра (Київ, 1508-1509 *АрхЮЗР* 8/IV, 160);

(*винагорода за службу*) плата: А кому дамо жалованье наше на квитация(х) в ни(х) изъ мыта, и ѿни тымъ маю(т) тоє жалованье наше выдати по тому (Берестя, 1505 *ТУ* 46); Михель вжо маеть тыми пенезми отбывати князей и панѣвъ, и дворянъ Нашихъ тыхъ, кому будемъ въ него давати жалованя Нашого на квитацияхъ (Петрків, 1508 *РЕА* I, 75); нѣкоторые козаки Бѣлогородскіе... хочуть до земли Московское ити и службу свою намъ господару оказати, а мы жебыхмо имъ жалованье наше дати велѣли (Рудники, 1561 *АЮЗР* II, 157); ведже при замцѣх наших знаидет са вам слѣжба наша, за котѣрю жаловане кождый з вас ѿ нас ѿдержит, кгда тоє свѣволности попере-станете (Варшава, 1568 AS VII, 305).

2. Милість, добродійство; прихильність: мы дла такового ихъ впаду, въ томъ имъ ласку и жало-ване наше вчинили (Краків, 1507 *АЮЗР* II, 117); мы... дла сказы именеи ихъ, в томъ имъ лас-

ку и жалованье наше вчинили, тую подымщину имъ есмо вечно отпустили (Вильна, 1507 *АЛРГ* 128); На великомъ жалованьи твоей милости господину и брату моему милому низко чоломъ бью (Острог, 1511 *АЗР* II, 93); се(р)де(ч)но са томъ радѣ на ве(ли)комъ жалова(н)и твоєи мл(с)ти г(с)днѣ и бра(т)у моемъ низко чоло(м) бью (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1); я Иван... бил есми чоломъ господарю моемъ... абы Его Милость рачил ласкѣ и жаловане свое господарское вдѣлати и тым влостным имѣнем своим... мене, слѣгѣ своего пожаловати (Острог, 1516 *АС* III, 138).

ЖАЛОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (який викликає жаль)* жалісний: Ляментъ ѿ прыгодѣ неща(с)но(и) ѿ зе(л)живо(с)ти и мо(р)дерствѣ ме(ш)ча(н) ѿстро(з)ки(х) що ся и(м) вла(с)не прыдало на днѣ ѿрочы(с)та(г) свята з ме(р)твы(х) во(с)танія... которая то... жалованая пригода в ты(х) ры(т)мо(х) ниже(и) до(с)тате(ч)не ся ѿкаже(т) пре(з) мене (1636 *Лям. о пр.* 1).

Пор. **ЖАЛОВАТИ**¹.

ЖАЛОВАТЬЕ¹ *див.* **ЖАЛОВАНИЕ**¹.

ЖАЛОВАТЬЕ² *див.* **ЖАЛОВАНИЕ**².

ЖАЛОВАТИ¹, **ЖАЛОВАТЬ** *дієсл. недок. 1.*

(чого, о чім) жаліти, сумувати (за чим, через що): и позрѣль на ни(х) з' гнѣво(м) и жаловаль ѿ ѿкамене(ни)и ср(д)ца ихъ (1556-1561 *ПС* 136 зв.); сѣтѣю, смѣчѣ(с), жалѣю, плачѣ (1596 *ЛЗ* 74); ѿ(н) того часоу пошо(л) из двора и влѣ(з) до единой амы; и та(м)же за то плака(л) са горко, // жалоуючи того запрѣта великого, и непрестан'но са плака(л), такъ до(л)го, а(ж) Хс и(з) мртвы(х) вста(л) (XVI ст. *УС Трост.* 60-61); ѿвидѣвши яко йсти(н)на ѿ(т) лжи попираетъ(с) погибелными сынами, жалѣй, пропла(ч), и боу са помли (1599-1600 *Виш.Кн.* 203); то естъ дорогой обычай рицера жаловать И смерть его своею смертю откуповать (поч. XVII ст. *КЛ* 91); плакано ѿ(т) многыхъ людѣй, гды з' тогѡ свѣта пре(з) смртъ // оустѣповали, понѣваж' и жѣнь побожныхъ и хвалы ѿ потѡмства вѣкѣйстой гѡдныхъ, гды оумирали, такъ же жаловано, и при Пѡгребахъ и(х) ѡплакивано (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 14-15); Жалую. Doleo. Acerbe f[e]ro (1650 *ЛК* 446).

2. (кого, чего і без додатка) (*відчувати, мати жаль з якого-небудь приводу*) жаліти, співчувати: его стаа мл(с)ть... каже на(м), ѿ(т) ни(х) прикрости // трѣпѣти таковои ѡкрутнои моуки нашего мл(с)тываго избавителя, которого вши(т)ко сѣтвореніе жалоуе(т) (XVI ст. *УС Трост.* 61-62); видѣвши то сѣсѣде его, жалѣючи того, повѣдали пánѣ своємъ, што(с) стало с ты(м) чл(к)о(м) (XVI ст. *УС* № 29519, 98); Патріарха Іѡсифъ, ѡкрѣтное такѡе тирáньство на(д) своїми вѣдачи, жалова(л) тогѡ непомáлѣ (Острог, 1598 *Ист.фл. син.* 51 зв.); Сами бѣете, сами жалоуете, самижъ бивши и плакати не даете! (Вильна, 1599 *Ант.* 861); Мое милые панове мещане Лво(в)ские. ѡкри(в)женя..., которое Бм те(р)пите ба(р)зо жалѣю (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349, 1); Кто дне(с) не ѡплакоуетъ того богáтого, и немл(с)тываго, или ты(ж) не жалѣе погѣбели его (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 261 зв.); Хто(ж) що несль в рѣка(х) того не жаловали Я(и)ца фарабованые (!) ты(м) шаты смаровали (1636 *Лям. о пр.* 9 зв.); Яко гды заприт'са товариша, хотáй видить же его бѣют', же мѡчатъ,... не помагáет' емѣ, не борѡнитъ, анѣ жалѣет' (Київ, 1637 *УС Кал.* 123); ты ннѣ изгнáнный ѿ(т) слáвы..., и нѣхто тебе не жалѣетъ (Чернігів, 1646 *Перло* 158);

(кого, по кому) оплакувати (кого): Мѣсаца и звѣзды ннѣ ясности свои ѿ(т)ложѣте а мнѣ жаловати сына моѣго помозѣте. Бо тѣжъ не возсвѣтитъ стѣнъ мойхъ в жалѡбѣ оубрáныхъ и за вшелáкое звѣклое цѡудности ѿ(т)дрáныхъ (Острог, 1603 *Лям.Остр.* 3); Лѣвъ... ляментовáль жалѣючи по Стáрци (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 19); Пристѣпѣте и вы Приáтелѣ, и внимáйте же тѣж' помрете, а жалѣючи по тѡмъ вáшем' ѡскриемъ, мѡвте ѡное. Лázарь дрѡгъ нашъ оумре (Там же, 43); Пришѡлѣ Іѡсифъ, лице з' слезáми цѣловáль, з тáжкогоркимъ в'здыхáн'ем', Родича жаловаль (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 9);

(кого) (*оберігати*) жалувати: О мл(с)тывы(і) сѣтворителю, Ги Бѣ, жалоуе(ш) своихъ ап(с)ловъ и стережешъ злакнеіа ихъ, А са(м) себе бе(з) жа(д)нои мл(с)ти албо жалости не стере(ж)шь (XVI ст. *УС Трост.* 57); а Іс ѡбáчивши ихъ здалѣ-

ка, и жалѹючи свои(х) ап̄(с)ловѣ, жебы не в'дарили на ни(х) спачи(х), абы ты(ж) са не з'л'акли та(к) великой войны вышо(л) из' виноградѣ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ №29515, 65 зв.); Щадѣтъ на(с), печѣтса нами, жалѣтъ (1627 ЛБ 159); Аранѣ братѣ егѡ Лѣтовѣ оцѣ жалѣючи свои(х) бгѡвѣ и вскочѣлѣ в' божицѣ, и хотѣлѣ ретова(т) оныхъ болѡанѡвѣ (серед. XVII ст. Хрон. 20).

3. (чого) (уболивати за чимось) жалувати, жалкувати, шкодувати: оныи панѣи тоѣ оуслышавши, ве(л)ми были смоу(т)ни..., жалоуочи разлоученѣи ихъ (XVI ст. УЄ Трост. 49); О, презацное княжа!... Изали того жалуешѣ, же ся хитрости диявольские открыли (Рожанка, 1598 Л.Пот. 999); жалѹю ижѣ не могле(м) рыхлей ѡ(д)дати (к. XVI ст. Розм. 67); онѣи того ба(р)зо жаловали и(ж) тѣла х̄а избавителя своего не застали (к. XVI ст. УЄ № 31, 60 зв.); онѣ на то маестностями своими ратовати надолуженя на то не жалует (Львѣв, 1605-1606 Перест. 27); и такѣ то роздѣмо же в̄м для того не ѡ(т)писовали чога ба(р)зо жалую же такѣ кглухо сына своего з люблина ѡ(з)му (Верба, 1607 ЛСБ 400, 1); самоиль... жалуючи же ча(с) войны оуплывѣтъ, с̄щен'ническѣю повин'ность... взавши на себѣ ѡ(т)правиль ѡфѣроу (поч. XVII ст. Проп.р. 158 зв.); ксюндзѣ Миколай Пашѣковский, ... назавтре до мене в домѣ приехал и мовиль зо мною, жалуючи того, же такѣ зацный монастырѣ пустѣкою стоить (Володимир, 1624 АрхЮЗР 1/VI, 539); ты... такѣ в лако(м)стве своемѣ былѣ ѣтонѣлѣ, ижѣ і того жалова(лѣ) еси, что твои кгрѣ(н)та, поля, ѡгради, ...//... и в гора(х) ширѣе злото не родило (Чорна, 1629 Діал. о см. 269-270);

(що, чога і без додатка) (берегти, заощаджувати; щадити) жалувати, шкодувати: я, самѣ своею доброю волею умысливши, ... выслугу мою, што есьмо выслужилѣ... на кони моемѣ // сидѣчи а горла моего не жалуючи на господарской службѣ, селище..., даю и записую... на монастырѣ (Киѣв, 1510 АрхЮЗР 1/VI, 14-15); тоѣ(и) працѣ и кошту малого не будете рачили жаловати для славы и памяти свое(и) несмерте(л)но(и) пото(м)ству своему (Стратин, 1588 ЛСБ 101);

товарыши правдѣвые, ... живота своего для милости товарьское не жаловали (Острог, 1614 Тест. 142); Не жалѣй же часѣ кѣ читаню (Томашѣв, 1618 ЗНТШ LXXIV, 149); кды плацѣ згоубишѣ жалоуешѣ понева(ж) твоу(и) былѣ (поч. XVII ст. Проп.р. 226 зв.); члѡнка своего не жаловаль в' бою Тѡтъ силный Рѣмскѣй Рѣцѣрѣ (Киѣв, 1632 Євх. 299); таѣсь в' оной засмаковаль; Жѣсь и здорѡв'а з' сѣмптомѣ не жаловаль (Львѣв, 1642 Бут. 9 зв.);

(чога, за що) (розкаюватися) жалувати, шкодувати: ѣтѣшаѣ(т) на(с)... гды за грѣхи жалѣе(м) и за ни(х) плаче(м) (Вѣльна, 1596 З.Каз. 94 зв.); тѡтъ... вѣдачи... помѣстѣ, жаловаль оучѣнкѣ своего (Острог, 1598 Ист.фл.син. 53 зв.); еси(ж) тѣды ...//... грѣ(х) свой ѡ(т)крывѣешѣ, але хотачиса оусправе(д)ливити пре(з) покоуту, тѣды боудешѣ мочи и дѣшѣ котѡраа тепе(р) того жалоуе(т), не допѣстити абы в то(т)же грѣ(х) впѣла (Острог, 1607 Лѣк. 89-90); Михаилѣ Рогоза барзо жаловаль своего упадку и хотѣлѣ ся былѣ наворачнути на свой правый першый путь (Киѣв, 1621 Кон.Пал. 1045); Я грѣшный признаѣю ижѣ тебе оубѣлем'. ... Лечѣ того жалѣючи, к тобѣ прибѣгаю, в' твои(х) прѣ(с)тых' рана(х) гнѣздо оувиѣю (Львѣв, 1631 Волк. 22 зв.); двѣ рѣчи повѣне(н) заховѣти кожды(и) члѣкѣ покѣтѣючѣй: Напро(д) повѣне(н) сердѣчне жаловати и гѡркѡ плакати за грѣхи (Киѣв, 1646 Мог.Тр. 907).

Див. ще ЖАЛѢТИ.

ЖАЛОВАТИ² дієсл. док. (виявити прихильність) жалувати. ◊ жаловати милостию (кого) — виявити милість, ласку (до кого): знаменито чини(м) и(с) си(м) листо(м) наши(м)... иже тоты исти(н)нии наши слѣги крѣстѣ и вла(д) и лѣка жорица... жаловали есми и(х) ѡсобною нашею мл̄(с)тию (Хуші, 1507 ЦДІАЛ 131, 1, 282); тѣм мы видѣвши правѡу вѣрною (!) слоужбоу их до нас жаловали есмы их ѡсобною нашею милостию и дали и потвѣрдили есми им ѡт нас... село на Прѡутѣ на имѣ Великии Боан (Хуші, 1528 DBB 26).

ЖАЛОВАТИ³ дієсл. недок. (кому, кому на кого, на кого о що, противко кому і без додатка) жалуватися, жалѣтися, скажитися (кому,

кому на кого, на кого за що); оскаржувати (кого): И здесе были в нас земане полонский и мѣщане и люди волосныи и жаловали нам на тебѣ, штож дей ты им великии кривды чиниш (Мельник, 1501 *AS I*, 146); Жаловала намъ виноградничка на имя Феодосія из зятемъ своимъ... на игумена (Київ, 1507 *АрхЮЗР 1/VI*, 9); Жаловали намъ земане господарские... на затей своих (Луцьк, 1517 *AS III*, 153); Жаловал намъ князь Василей... о том, што есмо присѣдили вамъ имѣне Грѣшовое... подле близкости вашео (Львів, 1624 *AS III*, 267); игѣме(н)... з некоторою братьею... жаловали мнѣ на че(р)касцо(в) (Черкаси, 1544 *ЦНБ ДА/П-216*, 101); Ев(г)листа выписоуетъ якъ законници жалоую(т), же оучици неоумытыми роуками ядятъ хлѣбъ (1556-1561 *ПС 152*); Тежъ вста(в)уемъ и(ж) где бы са трафило жаловати которому шла(х)тичу на по(д)даны(х)... о раны и о голо(в)щины тогды о то судити вра(д) ме(с)ки(и) мае(т) (1566 *ВЛС 12*); жаловали намъ... мещане места нашего лѣцкого о то(м) и(ж) де(и)... кня(з) ма(т)фе(и) четве(р)тенъски(и) безъ... позволенья... про(д)ковъ наши(х) греблю ста(в)у своего Ярови(ц)кого кѣ власномѣ кгрунту нашо(мѣ) ...присыпаль (Краків, 1588 *ЛСБ 3*, 121); жаловав и оповедав Кузма, на Демидиху, иж овечка моя прилучила ся до овечокъ ее (Бориспіль, 1614 *АБМУ 7*); янъ мо(д)рицьки(и)... передо мъною врядомъ стоячи жаловаль... противъко славе(т)ному во(и)техови селе(ц)кому (Житомир, 1643 *ЦДІАК 11, 1, 10, 91*).

Див. ще ЖАЛОВАТИСЯ.

ЖАЛОВАТИСЯ, ЖАЛОВАТИСА, ЖАЛОВАТИСЕ, ЖАЛОВАТИСЬ *дієсл. недок.* (на кого, кому на кого, перед ким, перед ким на кого і без додатка) Жалуватися, жалітися, скаржитися; оскаржувати (кого): я вже бѣдѣ ведати, яко маю справедливости подданым своим доводити и чере(з) то на них болшей того Вашей Милости жаловати са не бѣдѣ (Острог, [1520] *AS III*, 196); Тотъ же Солуянъ Сидоровичъ,... жаловалсе мнѣ на Федора и Андрея... о сосну, которая подле нивы его в завозю (Невмиричі, 1552 *АрхЮЗР*

4/1, 60); Передо мною,... по(д)старо(с)ти(м) житоми(р)скимъ,... се жалова(л) // панъ Стани(с)лавъ Кошко(в)ски(и)... и(ж), де(и), сѣно покра(л) сы(н) Пораино(в) (Житомир, 1583 *АЖМУ 48-49*); Станѣвши ѡблїчне передъ ва́ми на соборѣ ннѣшнемъ на́шомъ дѣховномъ Берестѣ(и)скомъ ...мещане Лвовские... жаловалиса на Гедеона Бала́бана (Берестя, 1590 *ЛСБ 144*); гражане лвовские... жаловали(с) на еп(с)па... гедеона болобана (Берестя, 1594 *ЛСБ 260, 1*); обычаем мое овечки на мене жалуются и за пастыря мене не признавают (Львів, 1605-1606 *Перест. 41*); недоси(т) на то(м) же ся хто протестѣеть и жалѣ(т) але потреба то(г) довести если о свое вла(с)ное жалѣеть (Луцьк, 1607 *ЛНБ 5, II 4052, 18 зв.*); Пред насъ Лаврентія Низолевского еромонаха економа монастыра Дерманского и Станислава Щепановского... поданая (!) монастырская на имя Евдокія... жаловаласе на пана Стефана Негребецкаго (Дермань, 1645 *ВИАС II*, 263).

Див. ще ЖАЛОВАТИЗ.

ЖАЛОВАТЬ *див. ЖАЛОВАТИ.*

ЖАЛОМША *ж. (стп. żałomsza) (заупокійне богослужіння)* парастас: Смотри(ж) далѣй себе и свои(х) лати(н)ніковъ, и(ж) спѣвають они жа́ло(м)ши, и млат'са за ни(х) на ко(ж)до(м) казани (к. XVI - поч. XVII ст. *Кн. о лат. 118 зв.*).

ЖАЛОСЛИВЕ *присл. (стп. żałosliwie)* жалісливо, жалібно: па(н)... Кани(н)ски(и)... жалосливе и пла(ч)ливе ѡповедаючися и тоє ѡповеда(н)є, на писме по по(л)ску писаное... подаль на велмо(ж)ного пана... ѡстрозско(г)[о] (Житомир, 1584 *АЖМУ 117*); А еи стаа мл(с)ть почала жалосливе плакати из нарѣканіе(м) велики(м) (XVI ст. *УС Трост. 69*); Чїстаа Панно, ты ма ратовати, Ты скрѣху Ср(д)цѣ моѣмѣ ра(ч) дати, Бым' та(ж)ко стогнал',... Смѣтныи пѣсни спѣвалъ жалосліве (Львів, 1631 *Волк. 16 зв.*); ее милость пани Катарина Чаплянка... жалосливе ...сведчиласе и протестовала на... пана Яна (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР 8/III, 588*).

Див. ще ЖАЛОСЛИВО, ЖАЛОСНЕ, ЖАЛОСНО, ЖАЛОСТИВЕ.

ЖАЛОСЛИВО, ЖАЛОСТЛИВО *присл.*

Те саме, що **жалосливе**: пр̄ч(с)таа м̄ти б̄жіа пала є(с) на(д) бл̄(с)венное т̄ло сна̄ и ба̄ своєго плакала є(с) вѣл̄ми жалостливо (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 13); Пискалисм̄ ва(м), не та(н)цовали есте, сп̄т̄ва̄ли єсмо ва(м) жалосливо, а не плака̄ли есте (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 17 зв.).

Див. ще **ЖАЛОСНЕ, ЖАЛОСНО, ЖАЛОСТИВЕ.**

ЖАЛОСЛИВЫЙ, ЖАЛОСЛЫВЫЙ, ЖАЛОСТЛИВЫЙ *прикм.* 1. (сповнений жалю, суму, скорботи) жалісливий: таковыи жа́лостливыи слѡва гѡворачи, сѣлно жалостно бѡльше того голосѡ(м) плакала (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 10); д̄ш̄в̄ таковѡю, вси сват̄ѣи тѡгѡю и гѡлосом̄ жалѡсливым̄ ѡплакивають (Вільна, 1627 *Дух.б.* 126); Що видячы(и) с того барзо жалосливыи бѡд̄дчы(и) ѡныи морде нещасливыи С попудливо(с)ти вс̄ ся порвали (1636 *Лям. о пр.* 9).

2. Прикрій: вм(с) ѡжалившиися таковой жалостливой кривды закону ст̄го и тоє ѡбогои епископии тую мило(ст) прикладо(м) зацны(х) и славны(х) про(д)ковь свои(х) ку не(и) показати будете рачили (Стратин, 1588 *ЛСБ* 101); жалосливо̄ зг̄бы и т̄ажкого оупадк̄ ѡуйти з̄мог̄(т), и (з) гр̄фа вѣст̄па(т) (Київ, 163 *УЄ Кал.* 726).

3. (*траурний*) жалобний: ласкавыи П̄ане. Котр̄ѣи єсть в̄ ср̄(д)цах̄ на̄ших̄ незно̄сне обфитый. Плач̄ь выно̄сач̄ѣи з̄ смоутных̄ ѡч̄ѣи знаменїтый. До оплакана в̄ свѡих̄ жалосливых̄ Тренах̄ Проудкое з̄ св̄та зєста П̄ана в̄ Желибѡрах̄ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 1 зв.).

Див. ще **ЖАЛОСНЫЙ¹, ЖАЛОСТИВЫЙ, ЖАЛТ̄СНЫЙ.**

ЖАЛОСНЕ, ЖАЛОСТНЕ *присл.* Те саме, що **жалосливе**: Ѡзнаемує(м) и(ж) ве лвов̄ ...це(р)ков̄... и шпита(л) и домы це(р)ковные ѡгне(м) погор̄в̄ши ѡпадає(т) жалостне всему х̄(с̄)тианству нашему, с пор̄дгание(м) инов̄(р)ных̄ людии (Львів, 1587 *ЛСБ* 83); отець Кирило Терлецкий... жалосне оповедал̄ь на пана Яна Цилинского (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/І, 398); Сл̄дшне т̄ды зайсте ма̄єм̄ жалѡсне вол̄ати по н̄м̄: Ѡ(т)че ѡ(т)че, ѡ(т)ш̄блєсь ѡ(т) на(с) ост̄-

вилєсь на(с) сирот̄ами (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 32); Плачте: и з̄млю земл̄ь, жалѡсне ѡ(т)да̄йте, Єгѡ надк̄д, в̄ своєй п̄амати трим̄айте (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 10); Ѡто ч̄истаа п̄анна жа́лостне рыда̄еть (Львів, 1631 *Волк.* 6); урожоный пань Ерий Лукаревський,... свєдчил̄ь жалосне и ѡбтяжливе протестовал̄ьсе противко урожонои панєи Ор̄шшули... Лукаревської (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 583); пань Михаил Лисовицкий,... жалостне ся свєдчил̄ь и протестовал̄ь (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 595); єсли позри(ш) направо и л̄во, то на правїци аг̄гл̄ь стра(ж) твѡй жало(с)не скар̄жи(т) на та (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 267 зв.); урожоный пан Ярош̄ь Калусовський... жалосне // скаржил се (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/ІV, 371-372).

Див. ще **ЖАЛОСЛИВО, ЖАЛОСНО, ЖАЛОСТИВЕ.**

ЖАЛОСНИЙ *див.* **ЖАЛОСНЫЙ¹.**

ЖАЛОСНО, ЖАЛОСТНО *присл.* 1. Те саме, що **жалосливе**: жалосно вси плакахѡуса (1489 *Чет.* 243); сѣлно жа́лостно бѡльше того голосѡ(м) плакала (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 10); сп̄т̄вайже жа́лосно ѡ см̄рти сна̄... на кѡждый п̄ато(к) (Чернігів, 1646 *Перло* 7 зв. нєнум.).

2. Неприязно, незичливо; прикро: Тыє принесли орацыи до них̄, жалосно учинєно, упорными зовучы; за тым̄ декрет̄ь от̄ь того намєстника патриархового ѡферован̄ь (Берєстя, 1596 *МИВР* 69).

Див. ще **ЖАЛОСЛИВО, ЖАЛОСНЕ, ЖАЛОСТИВЕ.**

ЖАЛОСНЫЙ¹, ЖАЛОСНИЙ, ЖАЛОСТНЫЙ, ЖАЛОСТЕНЬ *прикм.* 1. (сповнений жалю, суму, скорботи) жаліслиий: князь Роман̄ь... над̄ь т̄лом̄ь брата своєго... чинил̄ь на гѡлос̄ь поволанє жалостными, а плачливыми слѡвы (Луцьк, 1564 *AS* VI, 237); В̄ь субѡту,... декрет̄ь патриаршый и проклятство на митрополита... было по руску читано, переложено з̄ь к̄грєцкогѡ барзо слѡвы п̄єнкными и досыть жалосными (Берєстя, 1596 *МИВР* 69); таковыє протєстацыи ку великому жалю и кривдє в̄ь невинности єго милости учинилєм̄ь, будучи тепєрь сам̄ь с̄ь того всего велцє жалостєнь... тым̄ тепєрєшним̄ь...

тые протестацыи,... касую (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 293); А снать и всего свѣта кгмінъ волалъ мѡважи: И гблосомъ бързо жалоснымъ завѡдачи (Львѡв, 1616 *Бер.В.* 89); плакала Црковъ, и запшны свои роздирала: выпсѣвѡючи жалосныи пѣсни (поч. XVII ст. *Пчела* 39 зв.); Я Данѡиль, былъ жалосный три недѣлѣ (Киѡв, бл. 1619 *О обр.* 150); гды якій члвкъ богатыи оумираетъ, зъ спѣванемъ жалоснымъ, ламентами, и плачемъ, проваженъ бываетъ з домѡ братѡю своею (Вильна, 1627 *Дух.б.* 126); На што мы погладаючи, ѡко(м) смѡ(т)нымъ, се(р)цемъ жало(ст)нымъ завше ѡто(м) промышлала(х)мо яко бы то могло исправитиса (Городок, 1640 *ПВКРДА* I-1, 152); пане, ...Слиш плач і крик наших жалосних голосов (1648 *Слег.* 152); Якъ важимо звоновъ голосъ, такъ в старо(м) законѣ важили Труби, котории знаменую(т) жалосние ѡргани (серед. XVII ст. *Луц.* 546).

2. (який викликає жалість, співчуття) жалісний, нещасний; жалюгідний: нашолъ есми... отца епископа самого, толко съ хлопцемъ, жалостного, который // оповедался мнѣ возному, ижъ два дни хлеба не елъ (Володимиръ, 1591 *АрхЮЗР* 1/1, 294-295); жадное вдовы в такомъ жалю не знаю, // Котораа бы разомъ ѡплаковала и свое вдовствѡ, и дѣтокъ своихъ малыхъ жалостное сиротство (Острог, 1603 *Лям.Остр.* 6-7); Онъ бовѣ(м) е(ст) прѣвшій, которого въ мѣ(ч)ничествѣ жалосно(м) породилъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 28 зв.); Житло наше на земли ровно комѡдѡи, Албо рачеи жалосной свѣта трагедѡи (Вильна, 1620 *См. Каз.* 16); Бѣде(н): Оубѡгѡи(и), жалѡсны(и), мѣзѣрны(и) (1627 *ЛБ* 13); Прѣч(с)таа Мѣти... гды наймилшого Сна свѡего оузрѣла мртва в жалосной Персѡнѣ, безъ дыханѡа,... тогда она,... з невимѡвнимъ жалемъ плачливѡе мѡвила (Чернѡгѡв, 1646 *Перло* 92 зв.); панъ Петръ Станишевскѡй... Пану Богу духа оддалъ,... а малжѡньку жалосную и дѣтки осеротелые позоставилъ (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 8/III, 610).

Див. ще ЖАЛОСЛИВЫЙ, ЖАЛѢСНЫЙ.

ЖАЛОСНЫЙ², ЖАЛОСНИЙ, ЖАЛОСТНИЙ *прикм.* Оскаржувальний: пан воевода... учинилъ жалосную мову до короля (Львѡв, 1605-

1606 *Перест.* 39); На вряде кгородском,... п. Якубъ Медушевский, жалосне оповедане и осведчене таковымъ способомъ чинил (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 158); шляхетный панъ Кгрегор Парзъницкий зъ повиту Радомского первый занеслъ жалосную протестацию свою напротивко... райцам мѡста Ратна (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 228); преоръ... закону светого Августина Пустельника,... заноситъ жалосную свою... протестацию (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 429);

у знач.ім. скаржник, позивач: пан воевода яко жалосный учинилъ жалосную мову до короля (Львѡв, 1605-1606 *Перест.* 39).

ЖАЛОСНѢЙШИЙ, ЖАЛОСНѢЙШІЙ, ЖАЛОСТНѢЙШИЙ, ЖАЛОСТНЕЙШИЙ *прикм.в.ст.* (який викликає більшу жалість і співчуття) жалісніший: а надъ то еще жалостнейшого мнѣ возному оповедаль, ижъ панъ староста,... морячи мя голодомъ,... всѣмъ гайдукомъ своимъ въ голосъ розказаль..., на церковь Божию, стреляти (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/1, 295); жаденъ ми в томъ, нехай нѣ маеть зазле если и надъ ѡписанный оу прорѡковъ ламенътъ, шѡршѡи и бо(л)шѡи напишоу, и жалостнѣйшѡю // оукажоу причѡнѡ плачѡ (Острог, 1607 *Лѣк.* 7-8); жалоснаа речъ терпѣти оутискъ ѡ(т) вы(ш)шого, жалоснѣйшаа ѡ(т) ровного, найжалоснѣйшаа ѡ(т) подлѣйшого (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 217); Не стѡйты жес'моса на смѣвиско стѡли спол'мешканцѡмъ нашимъ, ...абѡс'мо на(д) грѣхами нашими жалоснѣйшѡи плачѡ... оучинѡли (Киѡв, 1637 *УЄ Кал.* 953).

Пор. ЖАЛОСНЫЙ¹.

ЖАЛОСТЕНЪ *див.* ЖАЛОСНЫЙ¹.

ЖАЛОСТИВЕ *присл.* Те саме, що жалосливѡе: Янъ Куро(в)ски(и)... чини(л) оповедане, жалосливѡе и ѡбѣтя(ж)ливѡе, на Григо(р)я Бутовича (Житомир, 1583 *АЖМУ* 50); то былъ дѡвъ и стра(х) на ѡныи лю(ди) што(с) на то дѡвовали г(д)е мѡвили жалѡстивѡе... яко дѣти малыи ѡ(т)цю своему, мѡва(т) жалѡбливѡе (I пол. XVII ст. *УЄ* № 91, 93).

Див. ще ЖАЛОСЛИВО, ЖАЛОСНЕ, ЖАЛОСНО.

ЖАЛОСТИВЫЙ, ЖАЛОСТИВЪ *прикм.* (*цсл.* жалостивъ) (*сповнений жало, гіркоти*) розжалоблений, зажурений: я... видечи велики(и) впадокъ кривду тоє(и) це(р)кви светое жало(с)-тивъ с того будучы... взялемъсе... абы... манастыры... // не впадали (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 1 зв.-2); Бо вижу, ижъ король его милость, будучы съ того баръзо жалостивый, и ображонный, не хочеть того в.м. стеръпети (Вільна, 1599 *Ант.* 657).

Див. ще **ЖАЛОСЛИВЫЙ, ЖАЛЪСНЫЙ.**

ЖАЛОСТЛИВЫЙ *прикм.* Прикрій: Якожь роздмѣю то ѿ в(ш) м(л) пановъ... ижъ вм(с) вжалившися таковой жалостливой кривды закону стго и тоє вбогой епископии тую мило(ст) прикладо(м)... славны(х) про(д)ковъ свои(х) ку не(и) показати будете рачили (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101).

ЖАЛОСТНЕ *див.* **ЖАЛОСНЕ.**

ЖАЛОСТНО *див.* **ЖАЛОСНО.**

ЖАЛОСТНЫЙ¹ *див.* **ЖАЛОСНЫЙ¹.**

ЖАЛОСТНЫЙ² *див.* **ЖАЛОСНЫЙ².**

ЖАЛОСТЬ, ЖАЛУСТЬ *ж.* 1. (*сум, печаль, скорбота*) жалість, жаль: пришла работнымъ в невѣрии свобода... въ жалости плачущи(м) // оутешѣние и веселие (1489 *Чет.* 116-116 зв.); опять душа съ великою жалостию ко Христу говорить, исповедуючи свои пригоды (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); смѣ(х) ва(ш) неха(и) са ѿбе(р)не(т) в смутокъ а веселье в жало(ст) (II пол. XVI ст. *КА* 171); бголюбыва // ср(д)ца, ѿ(т) жалости и стогнаній падаются (Острог, 1598 *Отп.КО* 15 зв.-16); А за штожь тую казнь Божую на себе отнесли, и теперь (зъ жалостью всего хрестиянства) поносятъ (Вільна, 1599 *Ант.* 971); А ап(с)ли гды ѿбачили, и(ж) и(х) оучте(л) ѿ(т) ни(х) възносите на нбо, зафрасовалиса, и стала(с) жало(ст) великаа (XVI ст. *УС* № 29519, 73); тогда есми от жалости великой и фрасунку и книжку скаржину поверг (1608-1609 *Виш.Зач.* 211); [Гетманъ] Кѵ смерти са ѿ(т) кил'кѵ недель готвючи, Спѵвѣдую, и жалостю грѣхи ветвючи. Тайнѵ седмькротъ принялъ Маслосценія (Київ, 1622 *Сак.В.* 47); Ахаїа: Болѣсть, жалость, троска або смѣтокъ (1627 *ЛБ* 184); збавите(л) видѣвши и(х) та(к) смоу(т)-

ны(х) и вѣ жалости великой събралися ити до іер(с)ліма бо ю(ж) было исполоу(д)ня... и каза(л) ...ап(с)ло(м) изыйти (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 62 зв.); Дни веселые дни зацные дни великой радо(с)ти, ѿбе(р)нѣли(с) в (с)мутокъ и великие жалости (1636 *Лям. о приг.* 3); дѣша моѵ ѿ(т) жалости оумираеть (Чернігів, 1646 *Перло* 94); з великою жало(ст)ю дошло нас вѣдати ижъ ѿ(т) не(з)бо(ж)ныхъ... людей, а ба(р)зѣ(и) погановъ мѣсца стые Монастыра внѣвечъ ѿбе(р)нули (Чигирин, 1648 *ЦДИАК* 1407, 61, 1, 1); дита нехай ѣде з братъею своєю бо са не могѵ воротити до оца моего без дитѣти, абыхъ свѣдкомъ жалости котораа оутисне оца моего не былъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 72 зв.).

2. (*співчуття; милосердя*) жалість, жаль: Яковъ причтовъ учитъ насъ Христось, яка великая и неисказаная жалусть и мл(с)ть Божая ико грѣшникомъ, которыи ся обертають икъ нему, чомъ тотъ члвкъ, што ималь два сыны — тото есть Бгѣ, а сынъ молодчій — тото есть члвкъ грѣшный (XVI ст. *НС* 6); Ги Бе, жалоуе(ш) своихъ ап(с)ловъ и стережешъ злакненїа ихъ, А са(м) себе бе(з) жа(д)ной мл(с)ти албо жалости не стере(ж)шь, Але са выдаешъ на та(ж)кїи моуки (XVI ст. *УС Трост.* 57); О наставниче добродѣтели и покѵры всѣкои, якосмы перше заживали жалости великой (Львів, 1591 *Просф.* 65); Рыцерь неошацованный жалости Князь Семень Лыко, вожъ делный, Цнотъ, уместности... полный (поч. XVII ст. *КЛ* 91).

3. (*відчуття прикрості, образи*) жалість, жаль, біль: ростѵживса яки(м), и в домъ свой не пошоль к женѣ своєї аннѣ пошо(л) въ поустиню... и та(м) вчинилъ собѣ коучю... // а жона е(г) анна двѣ жалости жаловала. и два плачи плакала (1489 *Чет.* 14-14 зв.); онъ засмоутившиса с той мовы пошоль прочъ зъ жалос'ти, бо много богатс'тва мѣль (1556-1561 *ПС* 166 зв.); Прото(ж) в(ш) м(л) всѣмъ вобецъ моимъ ласкавымъ панамъ и братьямъ з великою жалостию вскаржаюся и оповедаю на ты(х) сво(л)ны(х)... люде(и) разорителе(и) закону стго (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); такій прѣпыхъ з великою жалостью принѣвши до

слоуханьа посёлствъ з рѣзныхъ сторѣнь при-
ступилисьмы (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 13 зв.); мы,
Греческое релиией люде,... зъ жалостью на то
смотримъ ижъ много церквей есть геретиць-
твомъ змазанныхъ (Вильна, 1599 *Ант.* 849); недо-
ста(т)ки твои // з жалостю и(з) велики(м) обри-
(д)жена(м)... постанови за(в)жды полѣпшати
животá твоѣго а кѣ лѣпшемѣ постѣповати (Київ,
1623 *Мог.Кн.* 52-53).

ЖАЛУЮЧИЙ, ЖАЛУЮЧЫЙ *дієприкм.*

1. Оскаржувальний. ◊ сторона жалуючая *див.*
СТОРОНА.

2. *У знач.ім.* Скаржник, позивач: Єи Мил. з
добровольного преречонихъ жалуючихъ позво-
ленья... важилсе... паньну Катерину Потеевну...
// в станъ малъженської одгати (Володимир, 1615
ИКА, дод. 111-112); а тыхъ хлоповъ подданныхъ жалую-
ючого... одбили и не вѣдатъ где подели (Житомир,
1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 616); кгды жалуючий... до
Дубна приехал..., // помененый отецъ Касиянь,
...везвал его до монастыра своего (Луцьк, 1637
АрхЮЗР 1/VI, 729-730); а пры то(м) афекътовали
жалуючыє, абы(м) для даня року обѣвинионы(м)
того (ж) возьно(г)[о] прыдалъ (Київ, 1643 *ДМВН*
267).

Пор. ЖАЛОВАТИ³.

ЖАЛЦЕ *с.* Жальце: *aculeolus*, жалце (1642
ЛС 67).

ЖАЛЬ¹, ЖАЛЬ, ЖАЛ, ЖЕЛЬ *ч.* 1. (*сум, пе-
чаль, скорбота*) жаль: Напродъ покорне прошѣ,
абы ми въ томъ... яко(є) недбалости не было, же
Ваша Милость первой сего ѡ томъ великомъ жа-
лю домѣ нашего, а никгды неслыханой такъ
нешастной пригоде, ѡкрѣтномъ замордованю...
кназа Ярослава, ведомъ быти не рачишь (Ту-
рийськ, 1564 *AS* VI, 243); ѡто лѣвѣцъ половѣли ва(с)
яко шпáко(в) дáрмо, и оуморѣли в' потѣцъ живо(т)
мо(и), и вложѣли на мѣне кáме(н) та(ж)кѣй жалю
(Острог, 1599 *Кл.Остр.* 228); па(н) йва(н) быков-
ски(и)... смертю зшо(л), по которого... смерти...
ѡна в жалю такъ велико(м) вдовою зостала (Київ,
1612 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 341, 92 зв.); Єсли комоу
слѣшнѣй, якъ тобѣ, жаль ѡ(т)крити, Єсли комоу
пристѣйнѣй бѣль свѣй ознаймити. Опрочь тебе

презáцный Лѣтинскій Адамѣ (Львѣв, 1615 *Лям.
Жел.* 1 зв.); Не дивъ Цнáя Малжѣнко жеса
облива(є)шь Слезáми, и ѡ(т) жалю прáве ѡмдлѣ-
вáешъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 47 зв.); Печáль: Фрасѣ-
нокъ, бѣлесный жаль, печаловáньє, скѣрбѣ (1627
ЛБ 81); юки(м) і анна... почáли гѣр'ко плакати.
и з велики(м) жалє(м) врѣноўлиса в до(м) свѣй
(Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 374 зв.);
Ахъ жалю срѣгѣй, ю(ж) ми всѣ смѣсла слабѣют'
(Львѣв, 1631 *Волк.* 11 зв.); *luct(us), us*, плачь,
жал(ь), сѣтованіє (1642 *ЛС* 258); Пѣрч(с)гад
Мѣти..., ридáтелнѣй словеса з невимѣвнимъ жа-
лемъ плачлѣивє мѣвила (Чернігѣв, 1646 *Перло*
92 зв.); Жаль. *Dolor. Ma(e)rog* (1650 *ЛК* 446).

2. (*співчуття, милосердя*) жаль: А умоцова-
ный его милости,... будучи жалемъ взрушоный зъ
такое легкости пана своего, мовилъ, до... пана
старосты, же тые слова самъ ваша милость пану
Борышовскому,... мовити розказалъ (Володимир,
1591 *АрхЮЗР* 1/I, 313); яко позѣстальє снѣве
дѣховныхъ ѡ(т)цєвъ рѣвно плачѣтъ котѣрое не-
литостѣвое ср(д)це без' жалю, котѣрое... ѡко без'
розлáньа ѡбфитыхъ слѣзъ опѣстити тебе мѣжєтъ
(Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 56); Жалемъ такового
заслѣпнѣнья нѣкоторыхъ будучи порушоный,...
собралемъ нѣкоторые челнѣйшыє артыкулы вѣры
(Вильна, 1608 *Гарм.* 171); Которое нелитостѣвое
серце безъ жалю,... опустити тебе мѣжєтъ?! (Київ,
1621 *Коп.Пал.* 1023); жалемъ знаты сынове Изра-
илєвы, над' братомъ своимъ веніаминѣмъ, почали
мовитъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 191 зв.).

3. (*невдоволення; кривда; образа*) жаль: пни
ма(т)феевая сєнютиная... поехала была сама до
крема(н)ца хотачи... ѡповедати жа(л) сво(и)
и заби(т)є небо(ж)чика... ма(л)жо(н)ка своего
(Луцьк, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 17); па(н) ѣе-
до(р) со(л)та(н) бутати(ц)ки(и)... не маючи до
мене причины никоторое пере(д) многими
лю(д)ми добрыми бє(з)ви(н)не ма // зсоромити(л)
и словы не(в)цѣтивыми на мене са то(р)га(л) ку
немалому жалю и со(л)живости мое(и) (Воло-
димир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 3-4); ѡсобы дѣховныя
хотачы то мѣти подѣ владзєю своєю, и тоє мѣ-
начы якобы(х) я не мѣлъ мѣти до властителства

епископского права жадного ку легкому пова-
женю и нарушеню права моего еписко(п)ского,
що намъ есть з велики(мъ) подивена(м) и жале(м)
(Львів, 1588 ЛСБ 92); тбе братство водлѣ(г)
присто(и)ности епскпское мнѣ че(с)ти чинити
не хота(т) и ѡ(т)голь мнѣ е(ст) жаль противъ
бра(т)ства того (Берестя, 1590 ЛСБ 144); в чо(м)
собе па(н) су(д)я... ѡ(т) твое(и) мл(с)ти жа(л)
кривдѣ... быти менуючи ѡ то(м) ѡсе(м) с твоею
мл(с)тю ѡчеви(с)то ѡ права мовити хоче(т) (Брац-
лав, 1595 ЛНБ 5, II 4048, 128); бо(л)ши(и) мнѣ
жа(л) па(н) Красно(в)ски(и) зада(л) що я нѣкгда
не ѡ(т)жалдѡ (Львів, 1618 ЛСБ 1043, 27);
панъ Шасны(и) Вонгсовѣ[с]ки(и),... све(д)чи(л) и
солените(р) з велики(м) желе(м) ѡповедаючи,
проте(с)това(л)ся напроти(в)ко шляхе(т)ному па-
ну Янови Белецькому (Житомир, 1650 ДМВН 192).

ЖАЛЬ², ЖАЛ *присудк.сл.* 1. (чого, за кого і
без додатка) жаль, шкода (чого, кого): Того ми
вельми жаль, ижъ есми напрасно на жону Михе-
леву помовила (Краків, 1518 РЕА I, 95); жал намъ
велико..., иж Твоа Милость яко нашой, так теж и
своей половицы мыта ѡ в Остроге переказѣ вели-
кѡю чиниш (Острог, 6.1533 АС III, 433); жаль
ижъ са то стало (Варшава, 1571 ЛНБ 5, II 4043,
80); И не жаль бы намъ тое кривды терпѣти, бы-
смы людей до чого нового и школи неслыханого
вели! (Вильна, 1595 Ун.гр. 115); Чомъ, ажъ бы тобѣ
не буде милости... и жаль за тебе, якъ мовить
Іаковъ апостоль (XVI ст. НС 29); змиловѡся,
жаль ми, люто м(и) (1627 ЛБ 143); И мнѣ того
жаль, ижъ еси той ча(с), которій для хвалы
Бжой, что(би) дава(лъ) зъ свои(х) ска(р)бовъ, а то
еси на тѣле(с)нїе роскоши да(р)мо тратилъ (Чор-
на, 1629 Диал. о см. 266); а будетъ кому жаль, и ты
пиши за тѣмъ до двора его милости самому пану
хоружему (Полтава, 1647 АЮЗР III, 98); жаль
намъ за правды тогѡ, для той кривды, которѡю
тѣжко терпѣте (серед. XVII ст. Хрон. 418 зв.).

2. (чого і з інфінітивом) (*про небажання по-
збуватися чогось*) жаль: Его м(л)... не ведаючи,
яко того збыти, своего жа(л) ему было... дати,...
ну (ж) въ є(д)на(н)є з ними, и чужымъ кгру(н)-
томъ,... нагородилъ им шкоды (Київщина, 1600
ККПС 133).

ЖАЛѢСНЫЙ *прикм.* (*сповнений суму, скорбо-
ти*) жалісний: На што ты поглядаючи ѡко(м)
смѣ(т)ны(м), и се(р)цемъ жалѢ(с)нымъ завше ѡ
то(м) промышляли(х)мо, Яко бы то могло испра-
витися и до обычаевъ давни(х) про(д)ковъ нши(х)
...приве(с)ти (Городок, 1640 Гр.Мог. 1).

Див. ще **ЖАЛОСЛИВЫЙ, ЖАЛОСНЫЙ,
ЖАЛОСТИВЫЙ.**

ЖАЛѢТИ *дієсл. недок.* (*відчувати жаль, спів-
чуття*) жаліти: indoleo, болѣзную, жалѣю (1642
ЛС 233); lu[g]eo, es, плачу, жалѣю (Там же, 258);
perdoleo, жалѣю (Там же, 307).

ЖАРИТИ *дієсл. недок.* (що) (*підпикати що-
небудь на вогні, на жару*) жарити. *Образно:* Знакъ
зайсте Потѡмка, на томъ гды все Тѣло Не толко
рѣкѣ жаретъ, нашъ Сцѣвола смѣло (Київ, 1632
Євх. 299).

ЖАРКИЙ, ЖАРКІЙ *прикм.* 1. (*некучий, горя-
чий*) жаркий: кгда оувесь свѣтъ плаще(м) смоу(т)-
кѣ, скѡрби, и вздыханїа приодѣватиса почаль,
кгда цвѣты красы и оутѣхи хр(с)тіанскои жа(р)-
кимъ огнѣмъ оусыхаль. Тогды Євгѣній папа ри(м)-
скій, посла(л) до цѣсара... послы (Острог, 1598
Ист.фл.син. 33).

2. *Перен.* (*переповнений горем*) горячий, гір-
кий: Малжѡнка позосталаа... // Жаркіє Слѣзы
свои гѡйне выливаетъ, И тѣмъ са тѣлко,... потѣ-
шає(т) (Львів, 1615 Лям.Жел. 4-4 зв.).

ЖАРКО *присл., перен.* Дуже сильно, жагуче:
А набарзѣй таа справа с того Пожарѣ за ѡ(т)ступ-
ленїє(м) Ста(р)шїхъ дѡвны(х) ѡ(т) восточнаго
Правослѡвіа жа(р)ко Па(л)нѡла (Львів, 1609 ЛСБ
422 (1)); забороняю(т) и(м) пнове народа полско(г)
люде ѡживати, ани(м) барзѣи тая справа с того
пожару. За ѡ(т)ступленїє(м) старши(х) дѡвны(х)
ѡ(т) восточнаго православия жарко палнула, чого
и всѣ(м) вамъ пилне ѡбавлятиса потреба (Львів,
1609 ЛСБ 422(2)).

ЖАРЛИВОСТЬ *ж.* (*смп. żarliwość*) 1. Вір-
ність, відданість; щирість: Для того звыклъ... Хс
...// томѣ забѣгати: той... того Цара взбѣдїлъ
жарливість... ажебы за помочѣ ласки Га... вше-
лакѡю Хр(с)тѡвыхъ ѡвѣчокъ вѣкоренилъ зарѡдъ
фалшѣ, а заты(м) іхъ оутѣчилъ травѡю правды

(Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 132-133); По(з)наваючи великую жа(р)ливо(ст) мл(с)те(и) виши(х) ку це(р)кви Сто(и) и ро(з)ширеню хвалы бжое велице дгтшаюся (Литовиськ, 1633 *Мог.Л.* 1); Стрѣла, Кбтвица, кѣ Цркѣ жарливість, Мечь, Грѣты кѣ ѡ(т)чизнѣ вашѣ кажѣтъ милость (Київ, 1637 *На г.Стетк.*, тит. зв.).

2. *Перен.* Пристрасність, палкість: Ревндю: Милдю, горяче милдю, заздѣ, ненавѣждѣ, маю хо(т), маю жарливість, маю жалъ (1627 *ЛБ* 108); Канай, Кана(т): жарливо(ст), а(б) нарѣка(н)е. а(б) Тростіна (Там же, 214).

ЖАРЛИВЫЙ *прикм.* (*стп.* żarliwy) 1. (*про вогонь*) палкий, палючий: Той... маѣтъ слова. Пр(с)тѣхъ тѣинъ принатіе, ѡ(т) тако(г)о... члѣка, яко огѣнь жарливыи, и поломѣ(н) огна... горячею сілою палачи, выганаѣтъ дѣха нечѣстого, котѣрый члѣонки ѡсѣ(л) и вѣ нѣхъ са оутайти хочѣтъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 304).

2. *Перен.* Пристрасний, палкий: Канани(т): Кананѣйчи(к), жарливы(и), а(і) завистный (1627 *ЛБ* 214); Исно(ст), лѣжъ, гнѣвъ, любо(в), зло(ст), смѣто(к) и весе(л)е, Жарливое до каждой рѣчи распаленѣ (Львів, 1642 *Бут.* 4 зв.).

ЖАРЛОКЪ *ч.* (*стп.* żarłok) жерун, ненажера: Сюда ходи баламѣте, вѣ свѣзнѣ жарлѣкѣ, а вѣ старости пѣанице (Вільна, 1627 *Дух.б.* 19); Ласко-срѣдый: Полизачъ мѣсо(к), галѣрѣвъ,... мѣрѣ перебираючі(и) вѣ вѣдню, лѣсы(и),... жарлѣкѣ, стравца, пѣаница, дѣратни(к), телѣсный, распѣстный (1627 *ЛБ* 57); Акратокѣѣо(н): Жа(р)ло(к), пани(ца), великі(и) (Там же, 185); жарлокѣ Нелюо (*Уж.*, 1645, 24).

ЖАРТЛИВЫЙ *прикм.* у *знач.ім.* Жартівник: кошу(н)никѣ жартливый (2-а пол. XVI ст. *ЛА* 184).

Див. ще ЖАРТОВЛИВЫЙ, ЖАРТОВНИКЪ.

ЖАРТОВАНЕ *с.* Жартування: Радостотвѣрство: кощѣнство, жартова(н)е (1627 *ЛБ* 104).

Пор. ЖАРТОВАТИ.

ЖАРТОВАТИ, ЖАРТОВАТ, ЖАРТОВАТИ, ЖАРЪТОВАТИ *дієсл. недок.* 1. (з ким) (*пустувати, веселитися*) жартувати: О тѣхъ вшисткихъ справахъ повѣдали намѣ нашѣ послове, котрыхъ есмо были до Вавилону мѣста послали на роз-

вѣдки, и видѣли тое власное дитя, як з людми жартовало и чуда чинило великии (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 710);

(*жартівливо залицятися*) жартувати: Выгладаючи Авимелѣхъ црѣ палестинскѣй окномѣ, обачилъ // е(г)о жартѣючого, зѣ Ревекою жоною своєю (серед. XVII ст. *Хрон.* 40-40 зв.).

2. (з ким і без додатка) (*легковажно, зневажливо ставитися*) жартувати: з бѣгомѣ жа(р)товати оу вѣрѣ, о не(м) ѡ(т)менѣючисѣ зле, а ещѣ го(р)ше сѣбла(з)нѣ ины(м) звлѣща слѣбы(м) подавати (Острог, 1587 *См.Кл.* 2); кощѣнствѣдю, жарѣтѣдю (1596 *ЛЗ* 53); Страшливая рѣчь естѣ зѣ Богомѣ жартовати (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1031); оуховѣй бжѣ жадны(м) спѣсобо(м) не змышлѣю анѣ жартоую (поч. XVII ст. *Проп.р.* 139); Кощѣнствѣдю: Жартѣдю, трѣфнѣдю (1627 *ЛБ* 55); жартоват - alludo (I пол. XVII ст. *Своб.* 25); жартовати - colludo (Там же).

3. (з кого і без додатка) (*глузувати, насміхатися*) жартувати: Czy żartujesz z мене sobi (Яворів, 1619 *Гав.* 18); Ják ia bálamute tebe Pocznu palćiu wzbiraty Ne budež ty żartowátу (Там же, 22).

ЖАРТОВЛИВЫЙ *прикм.* 1. Жартівливый: Шѣтѣвнаа, радостотвѣрнаа,... рѣчы дво(р)скѣи и жартовливыи (1627 *ЛБ* 158).

2. У *знач.ім.* Жартівник: кощѣнѣникѣ, блазѣнѣ, жа(р)товливыи (1596 *ЛЗ* 53); Кощѣнни(к): Блазѣнѣ, жартовливы(и) (1627 *ЛБ* 55).

Див. ще ЖАРТЛИВЫЙ, ЖАРТОВНИКЪ.

ЖАРТОВНЕ *присл.* Жартливо, жартівливо: Радостотвѣрнѣ: Жартѣвне (1627 *ЛБ* 104).

Див. ще ЖАРТОМЪ.

ЖАРТОВНИКЪ¹ *ч.* Жартівник: Кѣщѣнникѣ: Трѣфнѣючіи: тѣ естѣ, Блазѣнѣ, Жартѣвникѣ (Львів, 1642 *Жел.П.* 7 зв.).

Див. ще ЖАРТЛИВЫЙ, ЖАРТОВЛИВЫЙ.

ЖАРТОВНИКЪ² *ч.* Те саме, що **жертвовник** у 2 *знач.:* Запѣна ѣ жа(р)товника моско(в)скаа, и поло(т)но з едѣбе(м) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 258).

Див. ще ЖЕРТВЕННИКЪ.

ЖАРТОМЪ *присл.* Жартома: Та(к) же гнѣвъ ѡстрѣ жалѣ... ещѣ в дитѣте(х) живы соу(т), понѣ-

ва(ж) пёрвѣй, нѣм' вѣдаю(т) що є(ст) цнѣта... показю(т) по собѣ же ѳзнаваю(т) слова фѣкливые, хотя(ж) жартѣ(м) речѣные (серед. XVII ст. *Кас.* 100 зв.); рекль: встанте выдите з мѣста того, бо затратить г(с)дѣ мѣсто то, и здаль се имъ яко жартомъ мовиль (серед. XVII ст. *Хрон.* 31 зв.).

Див. ще ЖАРТОВНЕ.

ЖАРТУЮЩИЙ *дієприкм. у знач. прикм. (схильний до жартів)* жартівливий: Якъ бовѣмъ не жартѣючи(х) таковыи рѣчи радшей, анѣжли философїю и надкою бавачихъса людѣй гѣдныи речѣтъ хто (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 276);

дієприкм. у знач. ім. жартівник: чистою ѡ(т) пожадлиности заховала есми дшѣ свою, николи есмь се з' жартѣючими не мѣшала (серед. XVII ст. *Хрон.* 385).

ЖАРТЬ *ч. 1. (дотеп, витівка)* жарт: Ѡ Перстя до воло(х) На бы(т) Просити. Лечъ то жартъ, Але злы(и) то жа(р)тъ Пане Позна(н)ски(и) (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 2 зв.); Мѣрность во всѣмъ, была емѣ якобы приро(д)на: покормъ и напои скрѣмный и во(з)дѣржный, ... жартъ легкомыслный ѣтъ в' мѣсли, слѣво неркѣчи сромѣтное (Вільна, 1620 *См.Каз.* 18 зв.); Той жартъ взялъ Терлецкого за сердце (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1061); ѡ(т)прави(в)ши справы свои, вмѣсто жа(р)товъ непотребны(х), Книги абы читаны были (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 47); спѣрѣвъ, смѣховалства, жартѣ(в), и збѣтны(х) смѣхѣ(в), // бързо стерѣчиса налѣжи(т) (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 202-203); Глѣмъ: Подражне(н)е, смѣх', жарт' (1627 *ЛБ* 25); жа(р)ти и смѣхи ѳ тебе бывали (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 272); дла тѣго самѣго за речъ шко(д)ливѣю має(т) бѣти почитано, и за такѣвѣю котѣраа поро(ж)ность раче(и) и жартѣ(в), нѣ(ж) цнѣты и побо(ж)ности знѣко(м) єсть (серед. XVII ст. *Кас.* 3 зв.); **не з жартемъ** — насправдї; цѣлком серїозно: *serius*, не (з) жа(р)те(м) (I пол. XVII ст. *Сем.* 158); **не жартъ (жарти)** — серїозно, важливо: Слѣзи тои пнѣи и всѣ двѣранѣ Видячы же не жа(р)тъ кинѣлися на ны(х) еднѣста(и)не Шабе(л) добывшы (1636 *Лям. о пр.* 9); Амбой коло насъ не жарти! (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 18); **в жартъ обернути** *див. ОБЕРНУТИ.*

2. Глум, посмѣх, наруга: кошѣ(н)ство, жа(р)тъ (1596 *ЛЗ* 53); чѣго просити маѣшь ѡ(т)ца, пѣрше анѣжли(с) моли(л) ѡ(т)ца, дарѣшь сна ѡблоудне на жартъ змышляешь про(з)бѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 139); Кѣди ся той Ісѣ повернетъ, треба намъ ѡ томъ знати; Вѣнъ бо кажеть, що из ними и намъ жарти (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 20).

ЖАРУХА *див. ЖЕРУХА.*

ЖАРЬ *ч. 1. (жара, спека)* жар: а лете великий жаръ былъ, жито, яри, трава, такъже ярины огородныя все погорело (1583 *МИВР* 52).

2. *Перен. (жагуцїсть, пристрастїсть)* жар: такъ са люди ба(р)зо дивовали дла надѣбного малѣвана, такъ гѣдне хвалили, же млѣдѣнцо(в) атенскы(х) пѣлне мисте(р)ной робѣтъ припатрѣючи(х)са жарѣ(м) свѣоблной мл(с)ти распалїла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 273).

3. *Вл.н.*: Трохи(м) Жа(р) (1649 *РЗВ* 395).

ЖАТВА *ж. 1.* Жнива: яко в жатѣ, росталь ледъ (1489 *Чет.* 144 зв.); коли прииду(т) врѣмена та послѣднаа, тогды жатвы не боуде(т) (Там же, 373); ѡставте рости обѣе вѣкоупъ ажъ до жатѣвы а в ча(с) жатвы рекоу женѣцѣомъ вытрѣгнѣте прѣвѣе плевелы (1556-1561 *ПЕ* 62 зв.); запу(с)ти се(р)пъ твои а жни бо при(ш)ла година жатвы (XVI ст. *КАЗ* 636); тыи котори познають и оувѣрять той свѣтлости, боудут са радовати яко ѡныи работници в ча(с) жатвы своєа (XVI ст. *УИ* 1911/2, 75); сѣтворївъ премоудрыи бгѣ, ... пола же равныи, на сѣатѣ и жатѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14); спѣсти сѣрпъ свѣй... и жни ю(ж) бо приближи(л)са ча(с) жатвы (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 195); *messis, is, messio, messura*, жатва (1642 *ЛС* 268); *Жатва. Messis* (1650 *ЛК* 446).

час жнив, літо: И сотвори(л) собѣ слѣжѣбны(х) дѣ(в), то єсть... Аггловъ вѣтрами... зимѣю, ѣсеню, веснѣю, и жатѣю: такъ же голосами, грѣмами, и мѣлнїєю справѣючихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 1 зв.).

2. Урожай: тогды рекль оученикомъ свои(м) жатва бо є(ст) многа а дѣлателїй мало (1556-1561 *ПС* 48); жатва заправды єсть многа але роботниковъ мало (Там же, 260 зв.); В п[о]нед[ѣлокъ]

аще прилѣчитса Рож[де]ство Х̄во, боудеть зима добра, весна и лѣто мокро, жатва богата (к. XVI - поч. XVII ст. *Яв.Рук.* 113).

ЖАТЕ с. Жатгя: У жа(т)я жита и (з)бо(ж)я рокѣ тепере(ш)него... жита ѡзимого... зложоно копь девя(т)сотъ (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III-2, 9).

Пор. **ЖАТИ**.

ЖАТЕЛЪ ч. (цсл. жатель, жатель) жнець: и рекѣ жателе(м) съберѣте прѣше плѣвѣлы и сва-житѣ и(х) въ снопы (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 194 зв.); Жатель. *Studium. Cupiditas* (1650 *ЛК* 446); *Образно*: не лакáймоса посполíтои всѣхъ смѣрти, родзáю лúдзкого жатела (Львiв, 1642 *Час.Слово* 278).

ЖАТИ, ЖАТЬ *дiесл. недок.* 1. (що і без додатка) (збирати урожай хлiбних рослин) жати: А пашню нашу толокою два дни мають орати и два дни жати (Кракiв, 1507 *АЗР* II, 11); а вежде што бѣдет вжал, ѡн то жал в сѣлех моих, а тое збоже люди ж мои пахали, а то прийдѣт на менѣ (Берестя, 1512 *AS* III, 98); цѣпкари и рядовники мають жито и ярини жати подле давного обычая (Вильна, 1523 *АЮЗР* II, 133); Жаловал намъ князь Кѣзма... ѡ томъ, штож дей люди твои, Белотинцы... имена его Мокреца кгвалтовнымъ обычаемъ посегают и пашѣт и збожа тамъ на себе сеют и теперь то жати хочѣт (Неполоници, 1543 *AS* IV, 365); иншое збоже повозили, а иншое жнѣт и жнѣчи на возы берѣт (Острог, 1546 *AS* IV, 503); Село дрѣгое... По(л)тевцы... члѣвковъ семъдесать... ходать... на толокѣ день а два дни жати (1552 *ОВiн.З.* 140); я вась послалъ жати (1556-1561 *ПЄ* 356 зв.); тыежъ по(д)даные пово(р)ские тя(г)лые пашню всякѣю пови(н)ни жати (Черногород, 1578 *ПВКРДА* III-2, 57); жесто(к) еси члѣк. ж'не(ш), где не сѣа(л). збираешъ где есь не росыпа(л) (Скотарське, 1588 *УС* *Скот.* 323); каждый господарь даеть у рокѣ двадцать чотыри грошей Литовскихъ, а по два дни жать ходять до Коилъна (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/1, 207); спѣсти сѣрпъ свѣй... и жнi ю(ж) бо приближи(л)са ча(с) жатвы (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 195); а они тым часомъ..., жито и пшеницу жали (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 619); Орачъ сѣеть изъ великою

працею изъ слезами, а жнѣт' з' веселием' (Киiв, 1637 *УС* *Кал.* 138); рестино, ас, чешу, броню, жну (1642 *ЛС* 303); А такъ прилѣчилса до дѣвокъ..., и такъ дѣлго з нiми жала ажъ ячмень и пшеницѣ до гѣмень сховано (серед. XVII ст. *Хрон.* 195).

2. *Перен.* (що) (користуватися наслідками зробленого, здійсненого) пожинати: самъ еси собѣ вготовалъ мѣсто синоужное, чимъ еси сѣялъ, тоежъ нине и жнеши (1489 *Чет.* 360); Хiба са ажъ на сѣдѣ бѣдемъ ѡглядати, Где каждый з' насъ што сѣялъ тѣ, тамъ бѣде(т) жати (Киiв, 1622 *Сак. В.* 48); штоколѣвек' кто тѣтъ посѣеть, то и жати в' пришлом' вѣцѣ бѣдетъ (Киiв, 1637 *УС* *Кал.* 284).

ЖАТЫЙ *дiеприкм.* у знач. *прикм.* Зжатий, вижатий: Василей Ѳеодорович Гѣлевич..., на поля, стадо и быдло нагнавши, гречки потоптал, а жатой гречки взал // двесте коп (Луцьк, 1558 *AS* VII, 38-39); Кто бы земли в де(р)жа(н)ю бы(л) три годы а дрѣги(и) право(м) не перепе(р)ши жито пожа(л) або жатое побра(л) або бо(и) ѣчиниль...//...таковы(и) мае(т) плати(ти) кгва(л)тъ (1566 *ВЛС* 82 зв.); ве(л)мо(ж)но(ст) вѣа... ѣ по(д)даны(х) каменого(р)ски(х) збо(ж)я жато(г)...//... забравши... на пожито(к) сво(и) ѡбе(р)нути велле(л) еси (Винница, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 63 зв.-64); А въ новое тежъ малая была утѣха: жита рвали и за диво единъ щобъ обачивъ хто снопъ жатый: бо той весны три мѣсяцы не было дожду (1636-1650 *ХЛ* 78).

ЖАТЬ *див.* **ЖАТИ**.

ЖБАНОКЪ *див.* **ЗБАНОКЪ**.

ЖБИРЪ ч. (*пiдвищення на мiсцевостi*) пагорбок, *дiал.* жбир: Воловачевскiе байраки, якихъ меемъ восемь, с полемъ понадъ Цибулникомъ пахотнимъ и сеножатми, по обадва бока речки Цибульника лежачими, зъ нижней головы, възiдши от жбира, гдѣ могила, и от Грузкой балки..., мало не до скель... — то все синовии моему Андрею (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14).

ЖВАНЫЙ *прикм.* Жований: Телѣсное бо вѣ(м) цоу(д)ности матѣрiа, нѣчѣго ин'шого не ѣсть, тѣлько слiзъ..., флáкгъма, и жѣлчъ, и жваны(х) потравъ сѣкъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 62).

ЖВАТИ, ЖВАТЬ *дієсл. недок. 1.* (що) Жува-ти: той дѣвцѣ котѡраа идеть зѡмоу(ж), не дѡдоу(т) ей ничь исти своими ѡсты, до третѡго днѣ, є(д)-на(к)же, абы не зомлѣла, котѡраа ей наблѣжѣшаа в рѡдѡ, тѡта ей боуде(т) масо жвала, а клѡла вѡ оуста ей, абы толѡко прожѣлала (!), а не жвалѡ зоубамѣ (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 94 зв.).

2. Перен. (о кѣм) Брехати (про кого), зводити наклеи (на кого): А естли бы... Мышка... хотѣль... што переводити, чинѣчи имѣ якую зелживость мнѣ на деспектѣ, яко ся тотѣ злый челоуѡкѣ здана зѣ нецнотѣ своихъ наложилѣ лотровства людемѣ чинити, а о нихъ жвать не переставѡючи... прошу, абы ваша милость..., не рачиль допускѡть... таковыхъ лотровствѣ чинить (Киѣв, 1573-1579 *АСД I*, 153).

ЖВАЧЬ *ч., перен.* Брехун, наклепник: естли бы тотѣ жвачѣ Мышка а невымытое губы чолоуѡкѣ...// хотѣль ми якѣй пѣий кусѣ вырадить... тогды бысѣ мя... сѣ прѣтеля... такого неприятеля удѣлалѣ, же быхѣ того вѣчне на вашу милость выжаловати не могѣ (Киѣв, 1573-1579 *АСД I*, 153-154).

ЖГЛЕ *с. (пор. стп. zglić — тлѣти, утримувати жар, жарѣти) жар:* И якѣ пѣчѣ трѣхѣ Млодѣнцовѣ не спалила, але рѡчей пѣчѣ вѣ росѣ перемѣнилася, а жглѣ якѣ Лилѣ захвѣтнѣло. Спѡрѣ былѣ мѣжи огнѣмѣ и тѣлами, а єднакѣ при тѣлехѣ зо-стѡло звѣта(з)ство (Киѣв, 1625 *Злат.Н.* 128).

ЖГУЧИЙ *прикм.* Пекучий, пѡлючий: Хозд-рѡй Пѣрское Пѡнѣство мѡючѣй, посла(л) Сарвѡра свѡего Воевѡдѣ зѣ мно(з)ствомѣ жолѣнѣрства по всѣй Выхѡдней Крайнѣ..., абы перешѡлѣ и пере-бѣгѣ, я(к) нѣѡкаа огнѣстаа блѣскавица пѡлѡчаа жгѡчаа, и гѡбѡчаа (Киѣв, 1627 *Тр.* 658).

ЖДАТИ, ЖДАТИ, ЖДАТЬ, ИЖДАТИ *дієсл. недок. 1.* (кого, чого, на що і без додатка) (*очѣкувати*) ждати, чекати: на котѡройже землѣ ждали єсмо кназа Коширского весь ден аж до ночи (Милянѡвичѣ, 1530 *АС III*, 367); а потомѣ мы так долго ждавши, ехали єсмо до замкѣ кназа Ковелского, Ковла (Ковель, 1539 *АС IV*, 182); Котѡрыє жѣ [ѡсобы] и тепе(р) ждѡтъ замкѣ на томѣ же мѣстѣци хотѡчи садитисѡ засѡ на ѡтѣчи(з)нахѣ

своихъ (1552 *ОБЗ* 143); И не ждѡчи на тѡе жа(д)-ное ѡ(т)поведи или ѡ(т)писѣ, зарѡзомѣ писа(л) и декрѣтѣ оучинилѣ (Острог, 1587 *См.Кл.* 4 зв.); А такѣ мы... для велико важныхъ и пильныхъ по-требѣ своихъ, далей ихѣ ждѡть не могучи, тобою, пане возный... осветчѡмы (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 346); на што пѡ(н) халаимѣ повѣди(л) если де(и) того хочете ждите до весны (Канѣв, 1595 *ЦДІАК* 221, 1, 538, 1 зв.); са(м) сотворителеви своємоу та(ж)кѣи моуки завдаєшь, але жде(т) та за то пеке(л)наа моука (XVI ст. *УЄ Трост.* 63); *asseguo* ждати (I пол. XVII ст. *Своб.* 25); Трѣплѣо: Зношѣ, чекѡю..., ждѣ, ѡжидѡю (1627 *ЛБ* 132); Безроздмный а прѡве быдлѡчѣй то пѡстѣ естѣ, до часѣ пѣвного ждати (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 64); *orregio*, жду (1642 *ЛС* 293); Г(с)дѣ же ихѣ ла(с)кѡве, и любѣзно оутѣшѡетѣ... И тогѡ повелѣваєтъ Вѣ ер(с)лѣимѣ ждати (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 66 зв.); А коли ждали прѣездѣ єгѡ, розбѡе(м) са бѡвили берѣчи лѡпѣ зѣ переѣжди(х) (серед. XVII ст. *Хрон.* 180 зв.).

2. (чого) (*спѡдѡватисѡ*) ждати: Яко жѣ дей они, взявши тотѣ листь ѡтѣ возного, загамовали, и были того року на вырумоване сведѡми, ижѣ сами того не ждали теперѣ а ни подавати очевисто хотѣли (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 6/1, 75); Чѡмѣ ходивѣ на сѡмѣ свѣтѣ усе изѣ досадѡвѣ и изѣ слуз-ствомѣ, дѣля того овунѣ иждавѣ помѡче лише видѣ Бога (XVI ст. *НЄ* 178); У добруй чѣсти по-живайме у нынѣшнѡмѣ вѣку, иждѣме доброй надежѣ и явленѣя // славы великаго Бога..., што давѣ себе за насѣ (Там же, 192-193).

ЖЕ¹, Жѣ, Жѣ, Жѣ, Жѣ *спол. I.* (*зв'язує члени ре-чення*) (*зѣставно-прѡтиставний*) а: Богѡты(и) надѣ ѡбѡги(х) в школѣ ничи(м) вѣшшии не мѡю(т) бы-ти, то(л)ко самѡю надѡкою. плѡтѣю (ж) рѡвно вси (Львѣв, 1587 *ЛСБ* 87, 3); Да ра(д)ѡе(м)са и мы стѣлеви пролѣтѣє блѡговѣствѡющемѣ Лѣюто(ст) же зимы сѣ та(ж)кими вѡлки ѡ(т)гонѡющемѣ (Львѣв, 1591 *Просф.* 70); А котѡрая мудрѡсть зѣ высокости, первѣй естѣ чистѡ, потомѣ же мирна, кротка, благопокорлива (1603 *Пит.* 106); Зде по всѡ дни сѣ Хмѣ жѣти та явлѡетѣ И крѣсть вѣ мѡлбахѣ, лѡнѡ же вѣ чтѣнѣихѣ вѣщѡе(т) (Киѣв, 1623 *МІКСВ* 85); Кѡа жѣзнь вѡша; пѡра ѡубѡ єстѣ,

яже вомалѣ явлѣетьса, потѣмъ же ищезаетъ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 4); И правдѣе естъ члкъ, нѣомъ: и землѣю, ѡ(т) пѣпа гѣрнаа чѣсть члка, естъ нѣомъ: дѣлнаа же землѣю (Почаїв, 1618 *Зери.* 21 зв.); Чѣстна смѣрть Прѣведныхъ, грѣшныхъ же люта (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 16).

II. (*зв'язує речення*) **A.** (*з'єднує частини складносурядного речення*) **1.** (*приєднувальний*) (*приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом речення*) і, та, же: с пола прилегла бли(з)ко гора вы(ш)ша. Городище жъ старода(в)ное широко з валы немалыми (1552 *ОКан.З.* 19); Праѡ(т)ць своихъ изволѣнію правослѣвныа вѣры, в немъ бо са показали бж(с)твѣнныа дары. Нам же преславно явѣса всемѣрнаа радѣсть (Острог, 1581 *См.В.* 7 зв.); Церкѣвное блѣголѣпіє чѣстною ѡкрашати. И всѣми имѣнми церкѣвными обладати и пещѣса. Милѣбстѣинами же церкѣвными, и шпитѣлны(ми) и братѣскими прѣведно справовати (Львѣв, 1591 *ЛСБ* 134); члкъ нѣкоторѣи бы(л) барзо богатый а ѡболока(л)са оу красныи шаты... и весели(л)са на ко(ж)дый днѣ завше кра(с)но бы(л) же тамъ оубогѣи нѣкоторѣи которѣмоу то было іма лаза(р) (к. XVI ст. *УС* №31, 208); Будте себѣ, мудрый латѣнниче, з своею вѣроу и мудрѣстію кромѣ нас, мы жъ з своею вѣроу и апостѣльским глупствѣом кромѣ вас (1608-1609 *Виш.Зач.* 207); Христѣосъ змертвѣыхъ всталъ: всѣж зним нинѣ повставайте (Львѣв, 1630 *Траг.п.* 173).

2. (*перелічувальний*) (*нанизує речення в певній послѣдовності*) а, і: авраамъ спло(ди)лѣ исаака исаакъ же спло(ди)лѣ іакова іаковъ же сплоди(лѣ) іоудѣоу и братѣоу его (1556-1561 *ПЄ* 21).

3. (*зіставно-протиставний*) а: досѣлѣ былѣсте; въ бѣдѣахъ мѣра сегѣ, ннѣ же постиже васъ радѣсть нб(с)наа (Чернігѣв, 1646 *Перло* 159 зв.).

4. (*протиставний*) а, але: И давали емоу пити есми(р)исмено вино ѡнъ же не прѣаль (1556-1561 *ПЄ* 193).

5. (*приєднує вставне речення*) що: В пора(д)коу тои ѡ(т)повѣди, Стосовалиесмѣса яко найлепѣй могло быти до пора(д)коу, которѣго то(т) дѣписъ (же его такъ звати почнемо) в писанью своемъ зажилъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 5); Мѣв-

лю тѣды тобѣ, іжъ самѣхъ кохѣныхъ братѣи котѣри(х) прѣ(д) очѣма маѣтъ, бѣдѣт ли до ѡнои любви перешкажати, же такъ рекѣ, ѡ(т)вѣрнетъса и ѡ(д)кѣнетъ (Вѣльна, 1627 *Дух.б.* 37); Теперь,... Пѣстилемъ на свѣтъ Бѣгодхновѣннѣю Кнѣиѣ, и, же та(к) рекѣ, Шафѣриѣоу оуслѣговѣана, стѣхѣхъ и животдатѣлныхъ Пренасватѣйшаго Тѣла и Пренѣдорѣжшеѣ Крѣве Х(с)вы Тѣемницамъ (Львѣв, 1646 *Жел.Сл.* 3 зв.).

B. (*з'єднує частини складнопѣрядного речення*) **1.** (*приєднує пѣрядну зв'язувальну частину*) що: естли бѣдет врадник... повѣдити, же так много того збожа... вжал, Его Милѣст маѣт казати толко того збожа Гринкѣ ѡранкомѣ ѡтдати (Берестя, 1512 *AS* III, 98); знаѣдете ми моего милого, абысте ему оузѣявили, же отъ великое милѣсти по немъ не могу (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); А тыи подданыи мои повѣдили, же они зъ волы свои шли черезъ Коруну Полскую (1537 *PEA* I, 209); то(т) во(з)ны(и) ѡповѣди(л) на(м), и(ж)... виде(л) есми же гребли сыплю(т) (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.); але тоу(т) зозна(л) хс же сталоую вѣроу показали оучнѣкове прѣтивко хѣ (к. XVI ст. *УС* № 31, 215 зв.); Тогды снадне познаешъ, же то книжки змышленые и неправдѣвые (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 50); Стецко ставши прѣд нами зознав, же дей Матѣвей Пашка ударив пѣстю у щѣку (Бориспѣль, 1614 *АБМУ* 4); Здаѣтся намъ, же то трудна барзо рѣчь водамъ вспакъ поити (Путѣвль, 1638 *АЮЗР* III, 11); Старѣжи(т)ность, тѣ ти(л)ко якъ бы ѡбновѣла же вѣкопомность явѣно зновѣ ся ѡ(д)крыла (1649 *На г. Хм.* 1 зв. нѣнум.).

2. (*приєднує пѣрядну означальну частину до головної*) (*із співвідносним словом у головній частині або без нього*) який, котрий: ѡказыва(л) те(ж) мне возному то(т) ѡле(х)но на бѣ(н)дѣозе дерево же в комазе ѡбудованѣе (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 71); але тѣ(т) хр(с)тѣанѣ мѣны чинѣмо доброе покы(с)мы ещѣ живы, бо е(ст) то прѣти(в)но ба(р)зо дана тоѣ томѣ богатѣмъ же мѣсто ро(з)маиты(х) мѣзы(к) або строумѣ(н)то(в) в'здыханѣе бѣ(з)прѣстанѣи мѣсто бѣ(з)мѣрѣности па(н)ства тѣды е(д)нои кроплѣ хоче(т) воды

(к. XVI ст. УЄ № 31, 212); Найдовалисься таковыє люде, же звели пана воеводу кievського до згоды з гетманом коронным (Львiв, 1605-1606 *Перест.* 40); Любо(в)... естъ квѣтъ, же на вѣки не оувáнетъ (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 513); Козаки вышодши з запорожа и того гри(с)ка ге(т)мана же зле пѣнезѣ рекомо подѣлил, которы(и) на унѣю бы(л) присагль са(м)са призналъ которого стаго, поты(м) зобравшихся почалиса купити зевсю(д) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168).

3. (приеднує підрядну наслідкову частину до головної) (із співвідносним словом або без нього у головній частині) що: ω(т) тое третее вежи ажъ до домѣ деревеного которы(и) стои(ть) ѿ стене такъ же стена вса стоить бє(з) ωбла(н)кова(н)а (1552 *ОЛЗ* 157 зв.); коли два тѣ(р)чинове перево(з)ницы на мори чо(р)номъ везли ми вночи... далми панъ бо(г) такое се(р)це же са(м) по(р)вавши третее весло, ωборони(л) и припѣдило(м) их, же мене до берегѣ по(д) шѣбеницѣ // вишневецкого привезти мѣсели (1582 *Кр.Стр.* 6-6 зв.); коли са тогды таа вѣ(ст) щела (!) збжалоса мно(з)ство люде(и) и сталоса в ни(х) замеша(н)е же ка(ж)ды(и) з ни(х) слыша(л) свои(м) азыко(м) и(х) мовечи(х) (к. XVI ст. *КА* 6); За чим за лѣтами оная грубость поганская и прироженье влекущее на марность того свѣта так поразило, же потомкове оных побожных благочестивыхъ самодержцовъ, княжат русских, свѣта сего красотами уведенье, а науками не выученье,... роздѣлилися (Львiв, 1605-1606 *Перест.* 26); Пото(м) ωказова(л) ми то(т) Су(п)ру(н)... руки побиты и везе(н)е(м) повыламаные, же рука(ми) не мо(г) влада(т) (Житомир, 1609 *ДМВН* 141); попъ... рану шкодливую оному задалъ,... же не могль жадною мерою до обороны прийти (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531).

4. (приеднує підрядну частину причини до головної) бо; тому, що; оскільки: Сiндѣнъ, с тонкѣго поло(т)на простирало албо ра(н)тѣ(х). для тѣго тѣ(к) на(з)вано же напє(р)вѣ(и) в мѣстѣ Сiдѣнѣ почѣто тое робити (1596 *ЛЗ* 74); бо кто положить дшѣ свою за бли(ж)него своего яко избавите(л) нашъ положи(л) дшѣ свою за на(с) а то нѣ для чого є(д)но же на(с) оумилова(л) (к. XVI ст. УЄ

№ 31, 39); Крѣлеве поганьскіє, овоць з себе дали: Презъ тѣе, же Бѣ правдiвого познали (Львiв, 1616 *Бер.В.* 79); Жрѣнѣвъ: Жѣрна, або млынны(и) камєнь,... Жрѣнѣвъ ослiй, или осєлскiй, камѣнь вѣрхнiй млынѣвый, а для тѣгоса назывѣеть ослiй, же ослѣми мѣлють (1627 *ЛБ* 37); которыхъ томы на томъ местцу зараз поймать не смели з тыхъ меръ, же они з рушницами поготовю были (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 81); зѣра(з) по(з)на(л) цѣрѣ, же то бы(л) члове(к) бжiй,... для тѣго, же... таковы(и) ѡбюръ са(м) едєнѣ Ілiа мѣль (серед. XVII ст. *Кас.* 2); Вырви мене з рѣки брата моего Ісава жемъ са егѣ велми бою (серед. XVII ст. *Хрон.* 50).

5. (приеднує підрядну допустову частину до головної) хоча, незважаючи на те, що: Ω великѣжьесь ты Вертѣпе, и тѣкъ выбрѣанный, Жѣсь не є(ст) жадными скѣрбы ошачѣванный (Львiв, 1616 *Бер.В.* 75).

ЖЕ², ЖЪ, ЖЬ, Ж част. 1. (підсилювальна) же, ж: како да є(ст) емѣ ω(т) на(с) ѡри(к) и сѣ вѣсьє(м) доходѣ(м)... непорѣшенно, николи же, на вѣки (Бадевци, 1503 *Cost.S.* 256); а онь рекль имъ дайте жъ што естъ цесарево цесареви а што естъ бжiє тое дайте бѣи (1556-1561 *ПЄ* 311); не рѣгай же са брате милый зъ инока (п. 1596 *Виш.Кн.* 247); Прова(н)дрѣй же са до Мѣсквы, та(м) та вдачне прiимѣтъ (Львiв, поч. XVII ст. *Крон.* 190 зв.); Нехѣй же ти стокрѣтне Бѣ то нагорѣдитъ (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16); А ежели бы фо(л)кговаль и справе(д)ливости не чини(л), Теды срокгости Воисковое дознаеть, Кгды ж ѡсобливе на вас ускаржаю(т)са (Київ, 1649 *ЦДАДА* 594, 1).

2. (уточнювальна) же, ж: а хотаръ... монастырѣ... // дѣлом же (Сучава, 1503 *Cost.S.* 260-261); болотце вышло с тойж речки (Торговиця, 1527 *AS* III, 304); А где бы ещє и по(в)торе то(т)же за позва(н)ємъ до кгродѣ а рамени и зви(р)хности ѡрядѣ нашего г(с)дрѣського спротиви(л)ся, тогды ѡра(д) за(м)ковы(и)... на(м)... має(т) ѡзна(и)мити (1566 *ВЛС* 57 зв.); котѣры(и) то сѣ(д) докончилься в мѣсте Камєнци Подѣлскомъ в тѣмъ же рокѣ нѣмъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); в то(т) же чѣ(с) и при ту(м) же правѣ фєдоу(р) лєцевѣ зозна(л)

(Одрехова, 1605 ЦДИАЛ 37, 1, 32 зв.); Межи штѣч-нымъ фалшівыхъ розмѡвъ ошѣка(н)емъ, А щі-рымъ ѡ(т) неправды правды розезнаемъ, Таа даѣтъ Надка спѡсобъ досвѣдчѣнѣа, Тѣжъ вѣ-домость принѡситъ скрѣтого створе(н)а (Київ, 1632 Сх. 295); погъ рокитенский наперед, а вуйт билашовський с кием до протестанта и челядни-ка его прискочивши, наперед у протестанта шаб-лю, которую, на возе седячи, въ руках тримал, з пошвами выкрутили и его жъ шаблею, вырвав-ши з рукъ у него... рану шкодливую оному за-далъ (1650 АрхЮЗР 3/IV, 531).

3. (уживається для підкреслення тотожності) же, ж, також: Замокъ... ѡтѣ чотырехъ годовъ лю(д)ми тѣтошъными гѣрѣскими зема(н)скими и церѣковъными справою земенина тѣтошънего жъ некгды заморенька роблень з дерева (1552 ОЧорн.З. 54); Кѣхъни две дереваныхъ ѡдна з ни(х) драницами крыта а (д)рѣгои половица драницами жъ крыта (1552 ОЛЗ 158 зв.); кажъды(и) с ни(х) даѣтъ на го(д) з домѡ по г гроши польскихъ а ѡ(т) вдовы або ѡтѣ козака неѡселого по поль-тора гроша польского жъ (1552 ОВін.З. 132); ки-ри(к)... другую половину ролѣ тоѣ // ...та(к)же прода(л) за ту(л)кую жъ суму вы(ш)ше мѣнова-ну (Одрехова, 1583 ЦДИАЛ 37, 1, 19 зв.-20); да бѣдѣтъ и вѣчѣницы яко же вѣчитель и(х) (Львѣв, 1587 ЛСБ 67, 1 зв.); Пѣтръ... и іншіе тоѣи(ж) пова(ж)ности мѣжѣе, такѡго(ж) ѡдѣна вжива-ли (серед. XVII ст. Кас. 1 зв.).

ЖЕБИ див. ЖЕБЫ.

ЖЕБРАКЪ, ЖАБРАКЪ ч. (стп. *žebrak*) жеб-рак: И на ѡко видѣломъ то, же с ты(х) мѣрѣ, хрѡ-момѡ, за доброе здорѡвого на заводъ, нѣмомѡ за красномѡвцѡ на спѡры, и оно(мѡ) жабракѡ чюжоуоу кролѣвскѡю на свое лице вкладаючомѡ персѡнѡ, маломѡ не былѡ, або и былѡ подѡбный (Острог, 1598 Отп.КО 2 зв.); накорми лакнѡючого жебра-ка (Київ, 1623 Мога.Кн. 45); зѡвжды мѡвити: Не мѡй то скѡрбѣ, іншій хтѡсь его оу мене поло-жѣлъ, а я(м) жебракѡ (1627 Дух.б. 151); Нищій: Жебракѡ, недостатѣчны(и) (1627 ЛБ 78); mendic-us жебра(к) (I пол. XVII ст. Сем. 114); Былъ тежъ и жебракѡ нѣакѣй, іменемъ Лѡзарь (Київ, 1637 УС Кал. 594).

ЖЕБРАНИНА, ЖАБРАНИНА ж. (стп. *žebra-
nina*) жебрацтво, жебрання, жебракування: и такъ за-сь до того намъ прѣидетъ, до чого лисѣи было пришло, кгда(с)а зѣбира(л)а на жабранѣнѡ з вѡл-ко(м), котѡрѣй спѡсобъ лисѣи дѣлѡ такѣй опо-вѣда(л), што боудетъ мое, то нехѣй боудетъ мое, а што боудетъ мое и твое, то а зѣимъ ѡбѡе (Ост-рог, 1598-1599 Апокр. 22); Якоѡ онъ о нищихъ, оубѡгѣхъ старѣне Мѣль о Вдовахъ, маючи и самъ выховѣне зъ жебранѣны нѣндзної. Гроша не брѡлъ вѣ рѣки,... Мѣль вѣ Реѣстрѣ вѣ пѡмѡти всѣхъ бѣд-ныхъ (Вільна, 1620 Лям.К. 13); Марта и Настазія Закревские,... оповедалися и // свѣдчили на отца Никодима Шибинского... ижъ онъ... нашедши на мешканѣе при церкѡи..., где они своим власным коштом и з жебранины помочю прѣятель своихъ побудовали и мешкали... росказал Исакиевѣ... пови(т)ручати з ихъ власного мешканя (Луцѣк, 1621 АрхЮЗР 1/VI, 503-504).

ЖЕБРАТИ, ЖЕБРАТЬ дієсл. недок. (стп. *žebra-
ti*) (чого і без додатка) жебрати, просити, випрошувати: не маю(т)са вѣбозство чимъ живити и ѡкѡпити и мѡсит (!) по свѣтѡ жебратъ, а намъ докѡкѡ чинитъ (Варшава, 1566 AS VII, 105); слѣпый сѣдѣлъ прѣ поу(т)ї и просил жебралъ (Володимир, 1571 УС Вол. 65); воевода Киевський ...на своей власности..., хлеба и сукни не жеб-ралъ (Вільна, 1599 Ант. 687); и пѡто(м)ство твое не боуде(т) никѡли жебрати хлѣба (к. XVI ст. УС №77, 80); дѡсы(т) того с тебе же тобѡ шафовѡ-ти росказано, а не жебрати (Острог, 1607 Лѣк. 130); павперове школы брацѣкое Луцѣкое... водлуг звычайо жебручи себе пожывѣня и штуки хлиба, ходили спиваючи в домах розных (Луцѣк, 1639 АрхЮЗР 1/VI, 753); нелѣтостѣво ѣсть, жебрати кроплѣ воды, и не позыскѡти (Львѣв, 1642 Час. Слово 273 зв.).

Див. ще ЖЕБРОВАТИ.

ЖЕБРАЦСТВО с. Жебрацтво; бѣднѣсть: котѡрыи сегѡдна вѣ богѡтствѣ зѡвтра тѡй вѣ жеб-рацствѣ (Київ, 1637 УС Кал. 955).

ЖЕБРО с. (стп. *žebro*) ребро: та(м)же е(г) ѡ(с)кочи(в)шы вколо... Капита(н) народи(ц)-ки(и) шпакгою в бокъ левы(и) межы // жебра

ѡдари(л) ажъ навѡле(т) (Овруч, 1643 ЛНБ 5, II 4064, 164-164 зв.); тамже видѡлъ П̄на яна ко(з)ловського на по(с)тели лежачо(г)... на которомъ видѡлъ в боку лево(м) рану навѡлетъ пре(з) жебра знатъ же шпадою ѡдареню же ажъ елита выпълънѡли (Там же, 164 зв.-165).

Див. ще РЕБРО.

ЖЕБРОВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **жебрати**: Прото што они Постановили... То... греки ...де(р)жа(т) крепько и бороняться ѡ(т) погань ихъ неволю те(р)пячь робечи жебрѡючи По сторонамъ далекимъ є(з)дечи (поч. XVII ст. ЦНБ 476 П/1736, 53).

ЖЕБРУЧИЙ *прикм.* Жебрацький: ѡклонїти са ѡ(т) зла, єсть покїнѡти злѡе богѡтство злѡстїй, жѡбрѡчим' сїлам' бѡсѡвским' (Київ, 1637 УЄ Кал. 712).

ЖЕБЫ, ЖЕБЪ *спол. (стп. žebу) (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення)*
1. *(приєднує з'язувальну частину до головної)* що, щоб: Што са дотычет... збожа, яко он жаловал, жебы збожа его... князь... на себе пожал,... Єго Милост має казати толко того збожа Гринкѡ Оранскомѡ ѡтдати (Берестя, 1512 АС III, 98); намъ са то не видело, же бы онъ без бытности твоеє, яко стороны противное мелъ сѡдъ свой перед нами ѡтказывати (Краків, 1538 АС IV, 139); просилъ мене панъ Василей, жебы вижъ былъ выслуханъ (Луцьк, 1565 АрхЮЗР 1/І, 8); в̄ши(х) мл(с)те(и) прошѡ жебы в̄м рачили Єго до себе вдячне приня(в)ши Ласкаве ѡ(т) себе ѡ(т)пукати (Львів, 1585 ЛСБ 70, 1 зв.); ты то вѡдѡєшь... жебы кто ради(л) тобѡ венцей (к. XVI ст. Розм. 54); не сподѡває(м)ся жебы за таки(м) ихъ дѡломъ мѡгъ быти ми(р) жежи нами (під Константиновом, 1648 ЦДАДА 124, 3, 31); Мы реферуючисе во все(м) до Права давного, Срокога напминаєм, Хто то(л)ко товаришо(м) Наши(м) се менує(т) изъ месчан жебы жа(д)ное пере(ш)коды ни ѡ(д) кого мана(с)ты(р) Густи(н)ский не поноси(л) (Чигирин, 1649 ЦДАК 203, 1, 5, 1).

2. *(приєднує підрядну частину мети до головної) (із співвідносним словом або без нього у головній частині)* щоб, щоби: его милость... далъ мѡсту

...право Нѡмецкое,... жебы за его милости панованья,... могло бы пожиточнѡй ширитися... мѡсто Волковийское (Краків, 1507 АЗР II, 10); поганство Татарове... на пороги через рекѡ Рось перешли дла того, жебы безвѡстно в панство нашо вторгнѡти и шкодѡ вчинити могли (Вільна, 1558 АС VII, 21); одна, свечу держачи, свитила, а иншие стерегли, жебы хто не подбачил (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 8/III, 369); До Ва(р)шавы послали(с)мо на ма(н)да(т) жебы выправи(л) ѡ к(р)є(г) м(л) чи(р)воны(х) злоты(х) три (Львів, 1616 ЛСБ 1047, 9); стрѡлецъ не дла того стрѡлы пускаєтъ, абы толко повѡтряники билъ, але жебы неприятели разилъ (Київ, 1621 Кон.Пал. 915); боты дла небезпечѡнства на нѡги его вздѡяють, жебы моглъ доптѡти по скѡрпїѡ (Київ, 1637 УЄ Кал. 33); А в' томъ ал'кїрикѡ абѡ оу глїнанѡй храмїнѡ оучинївъ' той црїци пѡтъ ѡкѡнецъ, жебы пре(з) тѡи ѡкна видѡла и знала, все створѡное в' домѡ своем' (Чернїгів, 1646 Перло 3); по (-)ме'р)ти мое(и) жебы жа(д)ны(х) сваровъ... жежи кровъными бли(з)кими... моими [не было]... ѡ(с)та(т)нею волею моею те(с)таменътомъ ро(с)поражаю (Тригорськ, 1649 ДМВН 211).

3. *(приєднує підрядну означальну частину до головної)* який: мови(л) х̄с до того кни(ж)нїка... я мовить хочоу оучнїко(в) таковы(х) мѡти жебы са онї не старали ѡ(т) має(т)ности свѡта того (к. XVI ст. УЄ №31, 134); Изали найдеть такъ дурного Латинника, жебы допустилъ надъ собою таковое спросное куклярство строити? (Вільна, 1608 Гарм. 198); Неподобная речъ, жебѡ коли мышей было болше (1636-1650 ХЛ 81); мл̄тви(и) п̄не да(и) поко(и), бо то вабъ на ва(с) жебысте не програли за выграня, и бѡде(т) всты(д) (серед. XVII ст. ЛЛ 173).

4. *(приєднує підрядну частину способу дії до головної) (у постпозиції, із співвідносним словом у головній частині)* щоб: Абы то инакъ не было, же быхмо никоторое шкоды черезъ то вѡ томъ не мѡли (Краків, 1537 РЕА I, 211); хай же не вѡдаєт лѡвая рука твоя шьто дає правая роука так жебы была милостыня твоя тайне (Володимир,

1571 УЄ Вол. 47); Нега(и) не бѣде(т) та(к), жебы ѿ(т)цеве или ква(с)ное (XVI ст. УЄ № 29519, 69 зв.); Потомъ... докончи Поклоны, такъ, жебы было през' дѣнь и прѣз' нѣчь Личбою трыста (Київ, 1625 Кіз.Н. 200).

5. (приєднує підрядну частину ступеня вияву дії до головної) (у постпозиції, із співвідносним словом або без нього у головній частині) що, щоб: Та(к) нище(т)наа бѣти має(т) одѣжа, жебы жа(д)ной фѣрбы, або крѣю нѣвого // нѣчѣго не мѣла ин'шого на(д) ин'шїе (серед. XVII ст. Кас. 3-3 зв.).

6. (приєднує підрядну частину умови до головної) (із співвідносним словом або без нього у головній частині) якщо б: а если бы те(ж) за де(р)жа(н)я его жебы са по(д)даные розошли а(л)бо жебы тое име(н)е яки(м) ко(л)ве(к) ѿбычає(м) спѣстошало теды па(н) станицла(в) крыни(ц)ки(и) жона ...его маю(т) быти ѿ(т) того всего во(л)ни (Юсковці, 1576 ЛНБ 5, II 4044, 87 зв.); Ѡ томъ всю(м) ширѣкѣ бы(м) на тымъ мѣс(т)цѣ прав(л), Але же бымъ не былт прѣкри(м), и васъ не бави(л) (Львів, 1616 Бер.В. 77); Але ани с' Книгъ, Римско(и) надцѣ прѣтивны(х), жебы(м) // мѣль тѣю мою радѣ вычѣрпнѣть, нѣхай жаден' не роздмѣетъ (Єв'е або Вільна, п. 1616 Прич. отех. 2-2 зв.).

7. (приєднує підрядну частину причини до головної) (у постпозиції, без співвідносного слова у головній частині) щоб: до покѣты оутѣкѣтиса маємѣ, жебы на(с) гѣло(д) з'нѣгла на(д)бѣг'ши, дѣшъ нѣшихъ не поморилъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 25).

ЖЕБЫТО спол. (з'єднує частини складно-підрядного речення) (приєднує означальну частину до головної) щоб: мы са об'яснаємо, же на тако-вѣю терпливость, жебыто, коли болитъ, не стогнати и не о(х)тати здобытиса не можемъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 214).

ЖЕГАВИЦА, ЖИГАВИЦА ж. Лихоманка, гарячка, вогневиця: теды гѣ бѣ великѣю карно(ст) допоусти(л) на ірода. жигавица емѣ // бывала, и свербѣ великы(и) (Височани, 1635 УЄ №62, 143-143 зв.); febris, огонь, о(г)невица, жегавица (1642 ЛС 195); Жегавица. Febris. Febricula (1650 ЛК 446).

ЖЕГАЛО див. **ЖИГАЛО**.

ЖЕГЛЕВАТИ див. **ЖЕГЛЕВАТИ**.

ЖЕГЛОВАНЄ див. **ЖЕГЛОВАНЄ**.

ЖЕГЛОВАНЬЄ див. **ЖЕГЛОВАНЄ**.

ЖЕГЛАРЪ див. **ЖЕГЛЯРЪ**.

ЖЕГНАНЄ с. (стп. żegnanie) прощання: при жегнаню... ѿбеца(л) емѣ чал(м)ѣль а(н)кгѣ(р)-скии (Львів, 1617 ЛСБ 1043, 26 зв.).

Пор. **ЖЕГНАТИ**.

ЖЕГНАТИ, ЖЕГНАТИ дієсл. недок. (стп. żegnać, свн. segenen) 1. (кого) Прощатися (з ким): А ижъ такъ барзо от его королевскои милости былъ скривжон... а сподѣваючися прудко з свѣтом розлученя, жегнаетъ кроля з упоминанемъ, абы ся обачилъ (Львів, 1605-1606 Перест. 40); Желѣборскимъ са южъ вѣчне розставѣючи, И з' жалемъ ср(д)чнымъ, ѿ(т) всѣхъ жегнаючи (Львів, 1615 Лям.Жел. 4 зв.); Предъ тобѣю Виѣлеєме оупадаємѣ, И тѣми та слѣвы любѣвне жегнаємѣ (Львів, 1616 Бер.В. 76); Южъ ся с тобою нинѣ вѣчне розлѣчаю Дорогѣа Малжѣнко, з' жалемъ тя жегнаю (Київ, 1622 Сак.В. 48).

2. (кого, що) Залишати, покидати: тепѣрь васъ ѿ ап(с)ли вашъ оучтль жегнаетъ, а што(ж) ва(м) ѿ(т)ходачи мѣвилъ, якъ ва(с), потѣшилъ? што за надкѣ далъ? (поч. XVII ст. Проп.р. 208); Жалосные лзы нашѣ выливаємо: и в томъ тя грѣбъ всѣ жегнаємо (Львів, 1630 Траг.п. 172); всю маєтно(ст) свою Бгѣ ѿ(т)даютъ: и ѿстѣтним' оубозство(м) всѣ, сегосвѣтныи мѣрности жегнаютъ, цѣлкѣм' згѣла себе на Бжїй прѣмысль спѣскаютъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 591).

ЖЕГНАТИСЯ див. **ЖЕГНАТИСА**.

ЖЕГНАТИСА див. **ЖЕГНАТИСА**.

ЖЕГЛЕВАТИ, ЖЕКГЛЕВАТИ, ЖЕГЛЕВАТИ, ЖЕГЛОВАТИ, ЖЕГЛОВАТИ, ЖЕГЛОВАТИ, ЖАГЛЕВАТИ, ЖАКГЛЕВАТИ дієсл. недок. (стп. żeglować) 1. Пливти, плисти: в то(и) краине а(р)кгонаѣтове (з народѣ ѿны(х) рыцѣро(в), што до ко(л)хи(м) по золотое рѣно жеглева(ли)) — ѿсады свое ѡгрѣ(н)това(ли) (1582 Кр.Стр. 26 зв.); жа(д)ного нѣма(ш) кѣпца абы для є(д)нѣго рѣзѣ потопѣнѣа и страче(н)а товарѣ, мѣ(л) перестѣти плѣвати, але зновѣ прѣз) мѣре..., и

широкіє глѣбѣности // жегглюе(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 96-97); Свѣдокъ неха(и) боуде(т) іона пр(о)ркъ; то(т) бовѣмъ гды на мори жеглюваль... радиль жебы това(р) ве(с) з ѡкроутѣ повыкидали в' морѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 22); кгда жегглеваль до Кгрѣци, едѣнь с' тыхъ котрыє на томъ же мори жакглевали попередивши, и // перѣдъ ѡ(т)цѣмъ его омыльнѣю справѣ давши (Львѣв, 1614 *Кн. о св.* 437-438); *Образно:* бынамнѣ(и), але жебы живо(т) бе(з)пѣчны(и) и споко(и)ны(и) мл(с)тю справовали, то(и) свѣ(т) сле(з) и оутрапена глѣбѣко(ст) веселѣ(и) и милѣ(и) жегловали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 221 зв.).

2. Веслувати: тымъ, которыи диспутуютъ, инструментомъ до показаня предсвзятой речи есть раціоцинація, такъ якъ... весло тымъ, которыи жеглюютъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 919).

Див. ще ЖЕГЛѢРОВАТИ.

ЖЕГЛАРЪ *див. ЖЕГЛЯРЪ.*

ЖЕГЛОВАНИЕ *див. ЖЕГЛОВАНЕ.*

ЖЕГЛОВАНА *див. ЖЕГЛОВАНЕ.*

ЖЕГЛОВАТИ *див. ЖЕГЛЕВАТИ.*

ЖЕГЛОВАНЕ, ЖЕКГЛОВАНЕ, ЖЕГЛОВАНИЕ, ЖЕКГЛОВАНИЕ, ЖЕГЛОВАНА, ЖЕГЛОВАНЕ, ЖЕГЛОВАНЬЕ с. (*стп.* żeglowanie) плавання: На то(м)же ѡкияне гишпанове,... краины налезли прева(ж)ны(м) жекглова(н)е(м) которое тепе(р) нови(м) свѣто(м) зовемо (1582 *Кр.Стр.* 26 зв.); А кгда южъ не было беспѣчно жекглюване, дла то(г)о йжъ и постъ южъ былъ минѣ(л) (Київ, бл. 1619 *Ообр.* 156); то(т) бовѣмъ... в' ѡкеанъ стр(с)тѣй былъ вгонѣны(и), // абы дрѣггы покѣю и жеглована по(г)одного заживали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 160 зв.-161); поневажъ корабль не сты(р)ника то(л)ко, але те(ж) и мѣрно(г)о вѣтрѣ, до пого(д)ного жеглованья потребѣтъ (Вильна, 1627 *Дух.б.* 348); Якъ спачѣѣ в' корабль самѣмъ вѣтрѣ(м) носѣмъ, хотъ и сѣми ѡ плынѣню своѣмъ не вѣдають, жеглеване ихъ еднѣкъ до прѣстани приближаѣтъсѣ: такъ и часъ житѣя наше(г)о, не оуставаючимъ нѣакимъ постѣпованѣемъ идѣтъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 741); а(ч)кѣл'векъбы емѣ те(ж) и ѡ смѣрть ишло: яко ѡномѣ котѣры(и)сѣ на не-

бе(з)пѣчно жекглова(н)е готѣтъ (Львѣв, 1645 *О тайн.* 121); *Образно:* живо(т) нашъ слухѣче щѣрое якое(с) е(ст) жеглювана, а то на мори свѣта того рѣзными навѣлностями ѡбуреваемъ (Там же, 242 зв.); Такъ и Цркѣви в' оутискахъ, бѣдѣ, преслѣдованья. Чѣсу клопотливого в' свѣтѣ жеглованья: ѡдна в' Бѣѣ надѣа, при статѣчной вѣрѣ (Вильна, 1627 *Дух.б.* 1 зв.).

Пор. ЖЕГЛЕВАТИ.

ЖЕГЛОВАТИ *див. ЖЕГЛЕВАТИ.*

ЖЕГЛѢРОВАТИ, ЖЕКГЛѢРОВАТИ *дѣсл. недок.* Плавати. *Образно:* мнѣго бѣдѣствѣемъ жекглѣрѣемъ на томъ страшно(м) бѣрливомъ мороу (Почаїв, 1618 *Зерц.* 55).

Див. ще ЖЕГЛЕВАТИ.

ЖЕГЛЮЮЧИЙ *дѣеприкм. у знач. прикм.*

Який здѣйснює плавання: Бо якъ кѣпци жеглюючіи, хотѣй вѣтрѣ по(г)одный и тѣхое морѣ маю(т)ь, пѣки еще не сѣтъ оу бѣрега оустаѣичне по(д) страхомъ (Вильна, 1627 *Дух.б.* 339).

ЖЕГЛЯРЪ, ЖЕКГЛЯРЪ, ЖЕГЛІАРЪ, ЖЕГЛАРЪ, ЖЕКЛАРЪ, ЖЕГЛАРЪ, ЖЕКЛАРЪ ч. (*стп.* żeglarz, сѣн. segeler) моряк; весляр: ѡколо по(л)ночи видело сѣ жекларо(м) и(ж) была бли(з)ко ни(х) нѣкотораѣ краина (II пол. XVI ст. *КА* 150); жекларе хотѣли... выбе(с)чи с корабля пу(с)ти(в)ши ло(д)ю на море... ѡ(т)рѣзали поворозы в ло(д)и и дали еи впа(с)ти (Там же, 152-153); Свѣдокъ неха(и) боуде(т) іона пр(о)ркъ; то(т) бовѣмъ гды на мори жеглюваль жеглѣара знайти пожитечнѣйшого то(л)ко радиль жебы това(р) ве(с) з ѡкроутѣ повыкидали в' морѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 242); И якъ жегларъ албо штѣрникъ презъ морѣ хѣтачи оуправити Коравель, не на передней чѣсти корабля але на задней при маштѣ оусѣдаѣтъ (Київ, 1625 *Кон.Ом.* 167); прѣситъ жегларѣвъ,... же бы... его... погребли (Київ, 1631 *Син.Тр.* 815).

ЖЕГЛАРСКИЙ *прикм. (стп. żeglarski)* моряцкѣй: Маѣтъ таѣ Кни(г)а и побѣжныѣ цѣнѣты якѣ звѣзды жегларскѣѣ (Київ, 1637 *УС Кал.* 7).

ЖЕГЛАРЪ *див. ЖЕГЛЯРЪ.*

ЖЕГНАНЕСЯ, ЖЕКГНАНЕСЯ с. (покладан-
ня знаку хреста на себе) хрещення: есть черѣзъ
позвѣрховный Знакъ албо Жекгна(н)есѣ: котѣ-
рый есть знакомъ позвѣрховны(м) и Печа(т)ю
Хрїстіанства (Київ, 1632 *Мог.Проп.* 275).

Пор. **ЖЕГНАТИСА.**

**ЖЕГНАТИСА, ЖЕКГНАТИСЯ, ЖЕГНА-
ТИСЯ, ЖЕГНАТИСА, ЖЕКГНАТИСЕ,
ЖОГНАТИСЯ** дієсл. недок. (стп. *żegnać się*)

1. (покладати знак хреста на себе) хреститися:
А евангеликове... коли хто тымъ знаменіємъ
жекгнається, посполите звыкли мовити, же "му-
хи оганяеть" (Вільна, 1608 *Гарм.* 222); *Tá sie wsi*
ták żegnałut, tak ty v Corkwi (Яворів, 1619 *Гав.* 21).

2. (з ким) Прощатися: *Tá iuz sia z wámi żoh-*
náiu (Яворів, 1619 *Гав.* 22); Жегнаю са из ва́ми
сла́вное Рїцѣрство, Надъ котѣрими мѣлемъ тѣе
Преложѣнство (Київ, 1622 *Сак.В.* 48); Пла́кали и
Па́вла Ап(с)ла Оу́чнкове егѡ, Гды ѡ(т)хѡдѣчи
до Іер(с)лїмѡ, ... жегнаѣт'са з' нїми, и Тестáментъ
чїнїть (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 14); зъ свѣ́томъ
жегнатїса — прощатїся зі свї́том, помирати:
Нѣндзныи, жáлоснесѣ з' свѣ́томъ жегнаючи: И
в' Смрѡдъ, а зепсовáнасѣ обертаючи. Ѡ Смѣрті,
тѡжесь ты бáрзо не литостїва: И животоу
лѡдъскому нáддеръ зазростїва (Львів, 1615
Лям.Жел. 3 зв.).

ЖЕДАНЕ див. **ЖАДАНЕ.**

ЖЕДАНЫЕ див. **ЖАДАНЕ.**

ЖЕДАТ див. **ЖАДАТИ.**

ЖЕДАТИ див. **ЖАДАТИ.**

ЖЕЖЛЪ див. **ЖЕЗЛЪ.**

ЖЕЗЛЕЦЪ ч. Паличка, посошок: *virgula*,
жезлець (1642 *ЛС* 414).

ЖЕЗЛОВЫЙ прикм. Який стосується палиці,
посоха: *virgeus*, жезлови(й) (1642 *ЛС* 414).

ЖЕЗЛЪ, ЖЕЗЛЬ, ЖЕЖЛЪ ч. 1. Посох,
палиця, прут: Моисѣи простеръ роукѡ на море
жезло(м) черменѡе море разделїлъ (1489 *Чет.*
12 зв.); ничого не брали на поу(т) тлѣко жезль
едїнь (1556-1561 *ПЕ* 147); мѡва(т) з дѣдомъ
стѣмъ, же розкга и жезль не смѡта(т), але
тѣшатъ ихъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 158 зв.);
Аáроновъ жезль заквїтноу(л) и зара(з) ѡво(ц)

тоєжъ ноци принєслъ (поч. XVII ст. *Проп.р.*
253); Тоáгъ: Пѡсохъ, жѣзль (1627 *ЛБ* 133);
нашли іѡсїфовъ жѣзль соухїй заквї(т)лїй
(Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 378 зв.);
Жѣзль. *Virga. Vaculus* (1650 *ЛК* 446); *Образно:*
ап(с)тлѡве оупáсли, мнѡгїхъ нарѡдовъ и за-
гнáли до едїно́и ѡвчáрнѣ; и вѡлковъ мыслѣн-
ныхъ ѡ(т) нїхъ ѡ(т)гнáли: жѣзль желѣзный,
вѣра твердаа, пáче желѣза и адамáнтѡ (По-
чаїв, 1618 *Зерц.* 58); Злїи Аáроновъ нáзванный
ѣсть жѣзломъ або пѡсохо(м), їжъ пѣрвѣй бы(л)
жезло(м) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 206).

2. (символ влады) жезл: и тѣмъ нѡвогѡ Ізраї-
ла вѡжа, и втѡрѡго Моисѣа жезло(м) оусоло-
дїли, и способнѣйшими себе до ѡхѡтного по(д)-
на(т)а дрѡгѡи половїцы пѡстної прáцы оучїнї-
ти могли (Київ, 1632 *МІКСВ* 272); *clava*, булава,
же(з)ль (1642 *ЛС* 126); *sceptrum*, скипе(т)ръ,
жеж(л)ъ (Там же, 363).

ЖЕКЛАРЪ див. **ЖЕГЛЯРЪ.**

ЖЕЛАЕМЫЙ, ЖЕЛАЕМЫЙ прикм. (цсл.
желаемыи) 1. Бажаний, очїкуваний; дорогой:
глѣбъ... оузрѣ(л) желаемого брата борїса
(1489 *Чет.* 246); *optabilis*, желаеми(й), пожада(н)-
ни(й) (1642 *ЛС* 294); *Желаемый. Op[t]atus. Desi-*
deratus. Expete(n)dus (1650 *ЛК* 446).

2. У знач. ім. с. р. **желаемое** — бажане, -ого:
а до того свѣ(д)чїло ва(м) ваше злоє сѡмнѣна,
и(ж) есте са ѡбѣщали вѣры ѡ(т)врещїса,...
и желаемое испо(л)нїли (1598 *Виш.Кн.* 293 зв.).

ЖЕЛАНЕ с. Бажання, прагнення: Ємѡсь
Бже предѡбрїй по его жела(н)ю Дати рачїлъ
насъ еси зостáвилъ в' вздыхáн'ю (Вільна, 1620
Лям.К. 9).

Див. ще **ЖЕЛАНІЕ.**

ЖЕЛАНІЕ, ЖЕЛАНІЕ, ЖЕЛАНІЕ,
ЖЕЛАНЕ с. (цсл. желание) Бажання, прагнен-
ня: се мольбоу вашю скончѣх. и желание свер-
ших (1489 *Чет.* 281 зв.); бо есть силна яко смерть
мїлость, а твердо яко пекло желанїе (поч.
XVI ст. *Песн.п.* 56); та(к)же желанїе(м)... воєво-
ды Кїевско(г) пришли єсмо во гра(д) Лво(в)
(Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 1 зв.); с пѣрвои сѣáтвы
моѣи жнїва дѡхѡв'ного малѣй кѡлосъ чїстой

пшеници посылаю, абьсь нѣмъ оутѣшивъ желаніе дшѣ твоє(и) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 нenum.); в потребѣ цркве Бжое, которая є(ст) ѓ ва(с) Ставропигія Патриаршеского ведлѣгъ уси(л)ного желаніа мл(с)ге(и) ваши(х) дѣхвонне ѓбедивши..., ты(м) же сами(м) рѣкоположеніе(м) дозо(р)... до вѣ(р)ны(х) рѣкъ подало (Київ, 1627 *ЛСБ* 496); optatio, желаніе (1642 *ЛС* 294).

Див. ще ЖЕЛАНЄ.

Пор. ЖЕЛАТИ.

ЖЕЛАТЕЛНЬИЙ *прикм.* Доброзичливий: Желателнаго приклоненія по тебѣ, и любовныя же помочи чають себѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 1 зв.); Любви твоєй всѣхъ блгъ желателный братъ вѣ Хѣ... Філоѳеѣй Кізаревичъ (Київ, 1625 *МКСВ* 131); Єрасть: Милы(и), вдѣчны(и), пріє(м)ны(и) роскошный, або желате(л)ны(и) (1627 *ЛБ* 205).

ЖЕЛАТЕЛЬ *ч. (цсл. желатель)* доброзичливецъ: ва(с) вси(х) ве(р)ны(х) и блгопослѣдны(х) желателе(и) тою бы(т)но(ст)ю своею посетимъ (Острог, 1591 *ЛСБ* 152); Спснїа вашєго ва(м) исти(н)ный желатель, Иѡанъ ѣно(к) з Ви(ш)нѣ ...// рѣкою вла(с)ною писа(л) (1599-1600 *Виш.* Кн. 199 зв.-200); Вашему братолюбію всѣхъ благъ желатель и молитвенникъ (Київ, 1628 *КМПИ* I, дод. 302).

ЖЕЛАТИ *дїєсл. недок. (цсл. желати)* бажати, хотїти: да сподоби(т) васъ христо(с) богъ на(ш) сєго жєлаю яко собе ѓсє(р)дно прїяти вамъ всемъ вкѣпе (Оліта, 1591 *ЛСБ* 174, 1); Братствѣ Львовскому ѓспєнїа прѣч(с)тоє бци матєре божєи ѡ г(с)дѣ радовати(с) и ми(р)не здравствова(ти) жєлає(м) (Дубно, 1592 *ЛСБ* 212); Почто нѣвыхъ вєщєй вѣдѣти жєлаєтє, нѣвоу вѣщъ менє имѣа презирѣтє (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 1 зв.); Али, хрєстїанинє, смотри, ци можєшь учинити тулко дѣль, кулко бажитъ, жєлаєтъ выдѣ насъ Хрїстосъ, ци нѣтъ, ци можєшь держати усѣ заказы до кунця г. (XVI ст. *НС* 11); Посєм жєлаю, да сподобит нас господъ, єщє в живыхъ совокупився, утѣшєннє друголюбнѣє словом друг другу даровати (бл. 1610 *Виш.Посл. до Княг.* 236); При добро(м) здравїи вѣсяки(х) блгословєни(х)

утѣ(х) ѡ(т) всєси(л)наго вѣсяки(х) блгъ да(в)ци бга полѣчи(ти) жєлаємо (Кам'янець, 1612 *ЛСБ* 499); Похотствѣю, вѣждєлѣваю, // жєлаю, пожадаю, хтїво(ст) маю (1627 *ЛБ* 90-91); лѣчшє жєла(лѣ) єси ходити вѣ шовковѣѡй ѡдє(ж)ди, нѣжєли во власяницѣ (Чорна, 1629 *Дїал. о см.* 275); князю Сємєну васи(л)євичѣ Прозоро(в)ско(мѣ)... воеводѣ... Пути(в)скомѣ Си(л)вєстє(р) Косовѣ... здра(в)ствова(ти) і радоватися многѣ(т)нє жєлає(т) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 34).

ЖЕЛВА *ж.* Черепаха: holot[hu]ra, жєлва (1642 *ЛС* 219).

Див. ще ЖЕЛВЪ.

ЖЕЛВИЙ, ЗЕЛВЫЙ *прикм.* Черепаший: concha, conchula, скорупа зєлває, скоруп(п)ка (1642 *ЛС* 134); tesfudineus, жє(л)ви(и) (Там же, 396).

ЖЕЛВЪ, ЖЕЛВЪВЪ, ЖОЛВЪ, ЖУЛВЪ *ж. (стп. żółw) 1.* Черепаха: Жѣлвѣ: ... черєпаха, чашка черєпашаа, чєрєпъ єї, жѣлвѣ, зѣ лати(н)скогѡ єщє выкладѣє(т)са склѣпъ, лѣтна (1627 *ЛБ* 36); В дѣло засъ мнѣ нє звычаїноє, нєдмѣлоє и нєналѣжноє вѣаючїса; яко бы прикладѡмъ Ікара, скрѣдла собѣ зѣ дѣрєва зрѣблєныѣ приправѣючи; и прикладѡмъ жѣлва, лѣтати ѡ(т) ѡрла надѣтитиса,... до... оупадкѣ прїйтї мѣсѣль бымъ (Львїв, 1639 *Ап.* 3 зв. нenum.); testudo, жє(л)вѣ, кама̀ра, гусли (1642 *ЛС* 396).

2. (різновид моллюсків) черєпашка: по(р)фїра єсть жо(л)вѣ, албо рїба котѡраа з сѣбє пѣщѣє(т), ша(р)ла(т)ны(и) то єсть багровы(и) по(т) (1596 *ЛЗ* 68); Чрѣвлєнїца: Жѣлвѣ мѡрскїѣ, ї котѡрогѡ крѣвѣ фѣрбѣ шарлатнѣю чїнатъ, шарлатъ (1627 *ЛБ* 156); loras, дїє жєлвѣ (1642 *ЛС* 257); serpa, а(є), жєлвѣ, рїба, чернїло (Там же, 369).

Див. ще ЖЕЛВА.

ЖЕЛЕЗЕНЪ *див. ЖЕЛЕЗНЫЙ.*

ЖЕЛЕЗНИКЪ *ч.* Залїзнї вироби: Поми(р)ноє зєма(н)скїє только люди даивали ѡтъ мєдѣ ѡ(т) жєлєзника по в пнзи (1552 *ОБЗ* 145); са(р)патыновъ жєлє(з)ны(х) стары(х) горєлы(х) вжє три разы зѣ жєлє(з)никами г (1552 *ОЖЗ* 119); жєлє(з)никовъ до вси(х) са(р)патино(в) і (1552 *ООвр.* 3. 98 зв.).

**ЖЕЛЕЗНЫЙ, ЖЕЛЕЗЪНЫЙ, ЖЕЛИЗ-
НЫЙ, ЖЕЛЪЗНЫЙ, ЖЕЛЪЗЪНЫЙ,
ЖЕЛЕЗЕНЪ, ЖЕЛЪЗЕНЪ, ЗЕЛЕЗНЫЙ,
ЗЕЛИЗНЫЙ** *прикм.* 1. (виготовлений із заліза) залізний: цр̄ь... повелѣ(л)... принести рожонъ
оштръ желѣзный на чотыри грани (1489 *Чет.*
32 зв.); шроту до гако(в)ницъ желе(з)ного необ-
ливаного то а ѿ(б)ливаны(х) куль с̄ (1552 *ООвр.* 3.
99); Киевъ железныхъ... з̄ (1552 *ОЧерк.* 3. 6);
вазовали его оужищами и поуты желѣзными
(1556-1561 *ПС* 249); двери сенные на завесех
железныхъ (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350); Прѣ-
то приказѣмы, ... оныхъ манованы(х)... в' лан-
цѣхъхъ и поутахъ желѣзны(х)... до насъ пошлѣте
(Острог, 1598 *Отп.КО* 9 зв.); ѿ(т) ска(р)бнои...
желѣзной скринѣ и ѿ(т) замьку до склепу Ива-
ну шипѣ зо(л) в̄ г(рш) ξ̄ (Львѣв, 1607 *ЛСБ* 1044,
5); одному з них пану Верозубови якийсь сту-
дентъ незнаемый и именемъ неведомый кулею
зелизною, ... рану... шкодливую задалъ (Луцьк,
1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 595); взято варо(х) железныхъ
ше(ст), ... карасювъ железныхъ десять (Киѣв,
1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106); мѣлота и сѣкѣры и
всѣкогѡ начинья желѣзного не слыхѣтъ было
в' цр̄кви коли еи бѣдовано (серед. XVII ст. *Хрон.*
297 зв.); *У порівн.*: Юж земля в неплодствѣ нѣби
желѣзная, Котрая в час продком была збит жиз-
ная (1648 *Елег.* 152); *Образно*: Княжа Острозское
Василій Константинович... пресловутого Воло-
димера... власный потомокъ; ... муръ желѣзный
на Украинахъ страхъ и трепеть Татаромъ (Киѣв,
1621 *Коп.Пал.* 1135).

2. (який містить у собі залізо, багатий на залі-
зо) залізний: на рѣдахъ желе(з)ныхъ воло(с)ти
несѣхове(ж)ское борове(н)скихъ ѿ(т) мене
спра(в)цою и шафаро(м) бы(л) (Ковель, 1574
ЖКК II, 274).

3. *Перен.* (дуже міцний, сильний) залізний:
Жестоковѣйный: Запаматѣлы(и), ѿпѣрный,
твердѣгѡ каркѣ, желѣзной шїи (1627 *ЛБ* 37);
а желѣзный своѣго и їхъ неприятели карк'
всегомѣчею своѣю правїцею скрѣпївши, або
оупаматѣлого до познѣна себе едїного истин-
ного в' Тройцы хвалїмого Бг̄а... потагнѣ(л)
(Киѣв, 1637 *УС Кал.* 928).

**ЖЕЛЕЗНЯКЪ, ЖЕЛЪЗНЯКЪ, ЖЕЛѢЗ-
НЯКЪ** ч. Залізняк, *діал.* желізняк. Вл. п.: Того
жъ року... вышъ ѿписаного на (д)ругую мае(т)-
но(с)гъ село-волицу Желе(з)някъ, которое та(к)
в за(с)таве ѿ(т) преречоны(х) ѡсобъ мае(т), на-
(с)ла(в)ши слу(г)... свои(х)..., на кгру(нт)... п̄на
Соколо(в)ского, та(м) же две сты(р)те (!) (*Позн.*
вид. — *ред.*) сѣна спалити ро(с)каза(л) (Жито-
мир, 1609 *ДМВН* 175); Лаври(н) Желя(з)някъ
(1649 *РЗВ* 6); Остапъ желѣзнякъ (Там же, 198);
Жданъ Железнякъ (Там же, 432 зв.); Гри(ц)ко
Желе(з)някъ (Там же, 448 зв.).

**ЖЕЛЕЗО, ЖЕЛИЗО, ЖЕЛЪЗО, ЗЕЛЕЗО,
ЗЕЛИЗО, ЗЕЛЪЗО** с. 1. (*метал*) залізо: такожъ
золота, сребра, пенезей готовыхъ, ... цынь, мѣдь,
олова, железа маю, все, отъ мала до веля, даю,
дарую... менованому сыну моему (Сільце, 1531
АрхЮЗР 7/I, 30); Столъ и(з) скриненю и(з) за-
щепькою железомъ ѡпра(в)ланые двери (1552
Окр. 3. 149); воевода волынский... речи рухомые
маетности своее, то есть, злото, сребро, ... олов,
желизо, ... записал мне на вечность (Сілець, 1571
АрхЮЗР 8/IV, 48); такъ тежъ купуючи дерево,
зельзо и камень до того млина и иншие потре-
бы, ... за свои властные гроши, ... хотечи тому
монастыру... запоможене удѣлати (Луцьк, 1585
АрхЮЗР 1/I, 195); потомъ дала ковалеви желѣза
по(л)тора воза на завѣсы до воро(т) (Львѣв, 1592
ЛСБ 1037, 2); железа зъ рудни моее, моего во-
зовъ петъдесять взялъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР*
3/I, 158); Ровне, и начинїе з' желѣза оукѡваное,
гды до чѣстоѣ робѣты оужївано бывѣет',
чистѣйшим' ставѣет'са (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 665);
отец архиманѣдрит, ... оставил в манастире
Четвертенъскомъ немало речей рухомых, то
ест цыны, меди, железа (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР*
3/IV, 260); Адамѣнтъ естъ таковѣй твердости,
їжъ ани ѿ(т) желѣза ани ѿ(т) камена не мѣже
бытъ покрѣшѣнъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 428 зв.);
каме(н) магнесъ, тотъ къ себѣ желѣзо тягнетъ
(серед. XVII ст. *Луц.* 534); *У порівн.*: И дамъ вамъ
нѣо звѣрхѣ якѡ желѣзо (серед. XVII ст. *Хрон.*
128); железо белое (билое), билое (бѣлое, бя-
лое) желѣзо — (*листове залізо*) бляха: Палац

г(с)дъръски(и) // ... кго(н)ты побить маковицы железомъ белымъ (1552 *ОВол.З.* 195-195 зв.); скрынку зеленую..., бѣлымъ желѣзомъ оправленую,... побрали (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 161); бялого желѣза бляхъ 111 (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); **желѣзо угорское** — (*сорт заліза, виготовленого в Угорщині*) угорське залізо: желѣзо прыве(з) вго(р)ское яно(в) снѣ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 74); **мазовецкое желѣзо** — (*сорт заліза, виготовленого в Польщі*) мазовецьке залізо: 7 шы(н) мазове(ц)кого желѣза зробилъ стефа(н) коваль... томѣ... за роботу... далемъ зло(т) 1 и 10 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5 зв.); побеляное железо — те саме, що железо белое: коляса новая,... скурами совито обитая, на пасахъ с побелянымъ железомъ,... побралъ (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 654).

2. (*вироби із заліза*) залізо: Ло(и) и железо до млына того даетъ млынаръ а направѣтъ железа тые млынаръ (1552 *ОВол.З.* 196 зв.); Железо. Шинъ двесте и сорокъ склюты в... пины в све(р)дловъ е долото а железа отъ делъ с штѣкъ (1552 *ОКЗ* 36); на остроги далемъ железа шинъ три (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 312); железа вси млыновые по(т)бирано в то(м) млыне (Житомир, 1584 *АЖМУ* 114); sobota в ча(п)лича желѣза кѣпили шта(п) пѣ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 20); Келий белихъ с приборами, з закрепками и з завѣсами, з желѣзы (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); потомъ двери до закрестии,... выламавъшы,... порѣтатели, патыны, зелиза и... вшелякие справы... сполни забрали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430); *Образно*: блгодарю та г(с)и бѣ мой яко младая моя кос(т)ъ желѣзо(м) погибае и тонкое мое тѣло оувадае (1489 *Чет.* 31); правдѣве естъ дѣръ Бжій при на(с). абѣвѣмъ еслѣбысмѣ не были самовластныи, събѣю владнѣчїи: тогда бысмо были абѣ Каменїемъ, или Желѣзомъ (Чернігів, 1646 *Перло* 5 зв.).

3. У *мн.* Кайдани, ланцюги: Оверка... у везеню своем держал, который дей в желѣзех во имену его сыпал гребли пят недел (1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 121); И ѿ(т)вязавши мя ѿ(т) возѣ, окжавши мя за шїю велики(ми) желѣзы и двѣ(р)гъ

мя во яму (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.); *Образно*: Хсѣ... вси желѣза за грѣха наше(г) растерзалъ и свободу ѿ(т) дьявола члѣвчу родоу да(л) (1489 *Чет.* 115 зв.).

4. Зброя: ѿ вывоже(н)е припра(в) вое(н)ны(х) и всакого желѣза до зѣ(м)ли неприяте(л)ское (1566 *ВЛС* 38); Мѣла онаа црца возѣвъ воѣнныхъ ѡстрихъ, и желѣзъ напѣлненныхъ,... велми мно́го (серед. XVII ст. *Хрон.* 459 зв.);

панцир: рече юда къ жїдо(м) зберѣте собѣ ѿ(т) старшии(х) кнзїй слоу(г) свои(х) войско великое, а вши(т)ко жо(л)нѣре абы в желѣзѣ и збройне съ мною йшли (XVI ст. *УС* № 29519, 39).

5. Вл. н., ч.: отецъ Иванъ Желизо (Луцьк, 1641 *АрхЮЗР* 1/VI, 764).

ЖЕЛЕЗЦЕ *с.* (*лезо, наконечник або ініший предмет, виготовлений із заліза*) залізде, заліздо: чѣръко платнеръ взявъ стали на желе(з)ца за гроше(и) два (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 312).

ЖЕЛЕЗЪНЫЙ *див.* **ЖЕЛЕЗНЫЙ.**

ЖЕЛЖИВОСТЬ *див.* **ЗЕЛЖИВОСТЬ.**

ЖЕЛИЗКО, ЖЕЛѢЗЪКО *с.* Заліздо. Вл. н., ч.: Илъяшъ Жели(з)ко (1649 *РЗВ* 68 зв.); Иванъ Желѣзко (Там же, 195 зв.); Богда(н) Жели(з)ко (Там же, 301 зв.).

ЖЕЛИЗО *див.* **ЖЕЛЕЗО.**

ЖЕЛИТИ *див.* **ЖАЛѢТИ.**

ЖЕЛИТИСЕ *див.* **ЖАЛѢТИСЯ.**

ЖЕЛОВАТИ *див.* **ЖАЛОВАТИ.**

ЖЕЛТОКЪ *див.* **ЖОЛТОКЪ.**

ЖЕЛТЪ *див.* **ЖОЛТЫЙ.**

ЖЕЛТЯНИЦА *див.* **ЖОЛТЯНИЦА.**

ЖЕЛТАНИЦА *див.* **ЖОЛТЯНИЦА.**

ЖЕЛУДНЫЙ *прикм.* (*який стосується жолудів*) жолудевий: Желудный. Handarius (1650 *ЛК* 447).

ЖЕЛУДОРОДНЫЙ *прикм.* (*про дуб*) який родить жолуди: suber, gis, корокъ, древо желудородное (1642 *ЛС* 383).

ЖЕЛУДЪ *див.* **ЖОЛУДЪ.**

ЖЕЛУДЪ *див.* **ЖОЛУДЪ.**

ЖЕЛЧАНЫЙ *прикм.* Жовчний: Желчанный. Felleus (1650 *ЛК* 447).

Див. ще **ЖЕЛЧНЫЙ.**

ЖЕЛЧНЫЙ *прикм.* Те саме, що **желчаний**: felleus, же(л)чаны(й) (1642 ЛС 195).

ЖЕЛЧЬ *див.* **ЖОЛЧЬ.**

ЖЕЛЧЬ *див.* **ЖОЛЧЬ.**

ЖЕЛЬЧЬ *див.* **ЖОЛЧЬ.**

ЖЕЛЬ *див.* **ЖАЛЬ.**

ЖЕЛЬЖИВОСТЬ *див.* **ЗЕЛЖИВОСТЬ.**

ЖЕЛЬЧЬ *див.* **ЖОЛЧЬ.**

ЖЕЛЪЗЕНЬ *див.* **ЖЕЛЕЗНЫЙ.**

ЖЕЛЪЗНЫЙ *див.* **ЖЕЛЕЗНЫЙ.**

ЖЕЛЪЗНЯКЪ *див.* **ЖЕЛЕЗНЯКЪ.**

ЖЕЛЪЗО *див.* **ЖЕЛЕЗО.**

ЖЕЛЪЗЪКО *див.* **ЖЕЛИЗКО.**

ЖЕЛЪЗЪНЫЙ *див.* **ЖЕЛЕЗНЫЙ.**

ЖЕЛЪНЬ *ж.* Сум, скорбота, туга: Желѣдба: Жало́ба, желѣнь, // печалова́нье, фрасова́нье (1627 ЛБ 36-37).

ЖЕЛЪТИ *дієсл. недок.* Жалітися, скаржитися: Ale tak teperze vczyniu Do korolá Sandra borzo pobihnu. Tam iemu budu welmi zelity Iz powelit Porá bisowá vbity ([Раків], поч. XVII ст. Траг. фотокоп. 6 зв.).

Див. ще **ЖЕЛЪТИСЕ.**

ЖЕЛЪТИСЕ *дієсл. недок.* Жалітися, скаржитися: A koli sie pered mnoiu ná tebe zelitá Wszychdych iey od toho odwoditá ([Раків], поч. XVII ст. Траг. фотокоп., 2 зв.).

Див. ще **ЖЕЛЪТИ.**

ЖЕЛЯЗКО *с. (стп. zelazko)* залізний наконечник на стрілі або списі: того виростька протестантис без даня собе жадное наимейшее причины з луку в самый крыж з боку левого шкодливе а немилосердне пострелил, же ажъ желязко въ самой кости в'немъ zostати мусело (Луцьк, 1643 КМПП II, 268).

ЖЕЛЯЗНЯКЪ *див.* **ЖЕЛЕЗНЯКЪ.**

ЖЕМЧУГЪ, ЖЕНЧУГЪ, ЖЕМЧЮГЪ *ч. (цсл. жемчоугъ)* жемчуг; перли: жемчюгъ и(з) мора ѿ(т) неведомы(х) знамении выходитъ (1489 Чет. 157); Образъ пречистое Богородицы о тебе радуется, серебромъ оправено, позлотисто, каменной около нее девять и жемчуговъ девять (Київ, 1554 КМПП I, дод. 8); Жемчюгъ находимъ в раковинахъ в мори (XVI ст. Травн. 521); Бісеръ: Пёрла, жемчѣгъ (1627 ЛБ 7).

ЖЕМЧУЖКА *ж.* Перлинка: на мене... пришли отумерлые речи: ... перло великое, а две пугвицы золотыхъ, а чотыри жемчужки маленькихъ (Вільна, 1503 АрхЮЗР 3/1, 1).

ЖЕМЧЮГЪ *див.* **ЖЕМЧУГЪ.**

ЖЕНА *див.* **ЖОНА.**

ЖЕНАТЫЙ *див.* **ЖОНАТЫЙ.**

ЖЕНИНЪ *див.* **ЖОНИНЪ.**

ЖЕНИТБА, ЖЕНИТВА *ж. (цсл. женитва)* шлюб, одруження: бра́къ, жени(т)ба, весѣл'е (1596 ЛЗ 31); О женитвѣ поповъ (1603 Пут. 4); Ото Соломонъ котрѣго вѣнчала Матка, в' женитвѣ днь коронова́ла (Львів, 1631 Волк. 20 зв.); gamos, бра́къ, женитва (1642 ЛС 206); Женитва. Coniugium. Matrimonium (1650 ЛК 447).

ЖЕНИТИ *дієсл. недок.* (кого) Женити: пришло врѣ(м) женити е(г) [отроча] (1489 Чет. 147 зв.); marito, as, женю, даю в бра́къ (1642 ЛС 263); Исаакъ Иакова женить (серед. XVII ст. Хрон. 43 зв.).

ЖЕНИТСЯ, ЖЕНИТСА, ЖЕНІТСА, ЖЕНІТИСЕ *дієсл. недок.* (ким і без додатка) Женитися, одружуватися (з ким, на кому): иные ни женатса ни посагають (1489 Чет. 374); рекли емоу оученици его если же таковая вина е(ст) чл̄коу з' жоною то лѣп'ше е(ст) и не женитиса (1556-1561 ЛС 83 зв.); бра́дса, // жені́оса, весел'е справѣю (1596 ЛЗ 31); а если бы на станъ духовный неоженившися вступилъ, таковому вже невольню было женитися, будучы попомъ (, альбо диякономъ) (Вільна, 1599 Ант. 741); опоустѣмо чл̄че тыи жоны котрѣми са ча(с)токро(т) женімо (к. XVI ст. УС № 31, 20); Нехай же та жадень в то(м) не ошѣкде(т) мѣвчи, іжъ женітиса не заборонено (Острог, 1607 Лѣк. 105); А Цр̄ковъ... Хва́ женітиса не борѣни(т) (Київ, бл. 1619 О обр. 148); depubo, женюся, бра́чуся (1642 ЛС 158); а тѣй, котѣрыйса не жени(л), албо котѣраа не йшла замѣ(ж), стараетса ѿ рѣчахъ пѣнскихъ, абы была стѣю тѣломъ и дѣхомъ (Київ, 1646 Мог.Тр. 923).

ЖЕНИХОВЪ *прикм.* Який належить жениху: голо(с) жениховъ то радѣсть моа естъ выпл̄нена (1556-1561 ЛС 352); Кто по всѣхъ Рѣскихъ Край-

нахъ,... ѡзнáйтѣ, ... же за выро(д)нымъ ѡбюро-
дѣнемъ, бл̄говѣствовáнїемъ родити во мнѣ мѣв-
шихъ др̄гѡвъ Женихѡвыхъ, нѣáкѡ заматерѣласа
цѣрковь Рѣскаа ложесна зачатїа, и оутрѣбѣ ро-
жена непрáзд'нѣ ношѣ (Вильна, 1620 *См.Каз.*
2 зв.); аб̄ыс'мѡ не были постїгнены ѡ(т) зво(д)-
ника дѣмъ нáшихъ, не з' готѡвыми, оучїнками:
и ѡ(т) рáдости женихѡвы затѡворены (Київ, 1637
УС Кал. 800).

ЖЕНИХЪ, ЖЕНИХЪ, ЖЕНИХЪ ч. Жених,
наречений: Кѣница ѡ(т) женихо(в) а ѡ(т) зводе(ц)
Ѡтъ де(в)ки кгды замѣжъ идеть... кѣница
вра(д)никѣ (1552 *ОЧорн.З.* 56 зв.); Єгда ли има-
ють снѡве брач'ни(и) плакати донелѣ есть ними
жени(х) (1556-1561 *ПС* 46); Рюкъ имъ Хрис-
тосъ: "Якъ знаете, ци могутъ сватове постити-
ся, доку изъ ними женихъ? Али прїидеть часъ,
штося выдойметъ выдѣ нихъ женихъ, тогды бу-
дутъ ся постити" (XVI ст. *НС* 14); Потрѣба и сїе
вѣдати, яко дѣвїца пошлюбѣнаа женихѣ свѣ-
мѣ; всѣгды пребывáетъ в' жалю и фрасоу(н)кѣ
(Почаїв, 1618 *Зерц.* 53); ѡ сїѡнскїе дщѣры... Гѡр-
кїи з' зрѣнїць свойхъ слѣзы испѡстѣте, Вїдачи
їжъ прекрáсный жени(х) возлюблѣнный, Стоїтъ
нáполы живїый срдѣзе оуазвлѣнны(и) (Львїв, 1631
Волк. 11 зв.); *Żenich. oblubieniec* (Жовква, 1641
Dict. 101); *Żenich. Sponsus* (1650 *ЛК* 447); *Об-*
разно (про Исуса Христа): Пѣрвое пришѣствїе хвѡ
нá землю знаменуѡетъ пошлюбѣна, х̄с женихъ
шлюбъ взáвъ з дѣшами лю(д)скими, и прирожѣ-
намъ нáшимъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 52); бѣ на(ш)
и вышнїй соудїа нашъ рáчи(л)са стáти... жени-
хо(м) нáши(м) (1645 *УС* № 32, 309); Радѣйтеса
вѣчною Рáдостю, И ненасытїмою слáдостью. Звѣ-
дѣнїа Х̄а жениха свѡбѡгѡ (Чернїгїв, 1646 *Перло* 54).

ЖЕНИЦА ж. Те саме, що жона: *Tot że miał
choroszeiu żenicu Juhu czesnuiu Porádcy* ([Ракїв],
поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 1); *Oycze Mikitá os
twoiá żenicá* (Там же, 6 зв.).

ЖЕНИШОКЪ ч. Назва рослини: *ageraton*,
женишо(к) зелїе (1642 *ЛС* 75).

ЖЕНИТИСЕ див. **ЖЕНИТИСЯ.**

ЖЕНИТИСА див. **ЖЕНИТИСЯ.**

ЖЕННИНЪ див. **ЖОНИНЪ.**

ЖЕННЫЙ прикм. Спричинений пожежею:
ти(ж). шкѡды которыѣ сѣ стали с обѣдѡ сто-
ро(н), женныи и браньи,... великїи и тѣжкїи, а
то та(к), аб̄ы было заложено, аб̄ы ѡ(д)на сторо-
на др̄гой стороне не ѡспоминали (Кам'янець,
1510 *Cost.DB* 456).

ЖЕНСКИ див. **ЖОНСКИЙ.**

ЖЕНСКИЙ див. **ЖОНСКИЙ.**

ЖЕНСКИЙ див. **ЖОНСКИЙ.**

ЖЕНСКИЙ див. **ЖОНСКИЙ.**

ЖЕНЧИЗНА ж. (*особа жіночої статі*) жїнка:
ѡ(т) одногѡ м(с)ца ажъ до патагѡ рокѣ за мѣж-
чизнѣ дастъ е̄ сиклевъ, а за женчи(з)нѣ г̄ (серед.
XVII ст. *Хрон.* 127 зв.).

ЖЕНЧУГЪ див. **ЖЕМЧУГЪ.**

ЖЕНЬСКИ див. **ЖЕНСКИЙ.**

ЖЕПАНЪ див. **ЖУПАНЪ.**

ЖЕРАТОКЪ ч. Горячий попїл: цр̄... оуглие
горашее повелѣ(л) просыпати по(д) нозѣ его. и
жератка насыпати во вста его (1489 *Чет.* 32 зв.);

(*розжарене вугїлля*) жар: Толко третего дня
ды(м) постере(г)ши та(м) мѣ(р) выламавши же-
рато(к) ѡголя добыто и водою ѡгáшено (Львїв,
1630 *ЛСБ* 1052, 4 зв.).

ЖЕРДНИЙ прикм. Жердяний: *perticalis*,
же(р)дни(и) (1642 *ЛС* 312).

ЖЕРДЪ, ЖЕРДЪ, ЖЕРЪДЪ ж. Жердина,
жердь: а на жерѣди сукманѡвъ шарихъ, Мурав-
скихъ, два (Володимир, 1577 *АрхЮЗР* 6/І, 101);
Є(с)ми прода(л)... комягу... и до не(и) ше(ст) ко(п)
же(р)де(и) (Володимир, 1583 *ТУ* 193); Гумно
оплотомъ жердми огорожено (Пересопница, 1600
АрхЮЗР 1/VI, 298); яко ѡного що нá морю...
тѡне не трѣба много намовлати аб̄ыса хвата(л)
тогѡ, що емѣ са на ратѡно(к)... подае але що
на(и)прѣ(д)ше потрѣба емѣ подáти же(р)ди, або
дѡщкы якої жебы са еи хвати(л) якона(и)рих-
лѣй хоче(т) ли на бере(г) выплыти (Київ, 1623
Мог.Кн. 3 зв.); помененные принципáлове..., на
улицы обскочившы, окрутне... збили, змордова-
ли, кийми, жердыми, друками,... и мало на смерть
не збили (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/І, 523); *per-
tica*, же(р)д(ъ) долгая (1642 *ЛС* 312).

ЖЕРДЬС с., зб. Жердя: Жаловала на ва(с) зема(н)ка гдр(с)кая Бгдановая... ω томъ што(ж) ...вра(д)никъ ва(ш)... насла(в)ши мо(ц)но... по(д)даныхъ ваши(х)... на вла(ст)ны(и) кгру(нт) ее... на огороды напе(р)ве(и)... проламавши и порѣбавши горо(д)бу плоты и же(р)дье (Берестя, 1566 ЛНБ 103, 401/Шс, 1572, 24).

ЖЕРЕБС див. **ЖЕРЕБЯ**.

ЖЕРЕБЕЙ, ЖЕРЕБІЙ ч. 1. Жереб, жеребок. ◊ **жеребей метати, метати жеребій** — кидати жеребок: Я Яцко Прѣский, а А Петръ Кошевский ...жеребей есми промежкѣ себе метали ω наших людех ωтчизных (Жуковець, 1528 АС III, 326); роздѣлили ωдине мое събѣ. а ω одежі металі жеребій (Володимир, 1571 УЄ Вол. 53); **жеребей палъ, палъ жеребій** — (судилося, назначено щось кому-небудь) выпав жереб, жеребок: жеребе(и) па(л) на ма(т)ѳеа (II пол. XVI ст. КА 1); Палъ тежъ жеребій сновъ Іосифовыхъ ω(т) Іорданѣ (серед. XVII ст. Хрон. 168); **врѣщи жеребій** — те саме, що **метати жеребій**: а того дла мовили межи собою не роздираймо его але врѣзмо жеребій ω него комоу(с) остане абы са писмо выпол'нило (1556-1561 ПЄ 432).

2. Пай, земельний наділ: ѳбачивши есмо вернѣю... слѣжбѣ... кѣ ωтцѣ нашомѣ... пожаловали есмо его, дали емѣ люди наши данни... в Берестейском повете шест жеребѣев з людми (Вільна, 1514 АС III, 108); ино мнѣ Яцкѣ zostали са изъ жеребѣа три чоловеки ωтчизныхъ (Жуковець, 1528 АС III, 326); то естъ нива, на которой ваша милость теперь стоите, власная моя, жеребѣа Нестеровского, дядка моего, который жеребей его в ихъ рукахъ былъ, который жеребей тое зими прошлое, на великомѣ валномѣ сейме... мнѣ поступился (Невмиричі, 1552 Арх ЮЗР 4/І, 57); давы(д)ковичи дымовъ г̄ по(л) слѣжъбы дани з ны(х) г̄ кади и ве(д)ро тамъже жеребе(и) впѣсте лежить (1552 ООвр.3. 112).

3. Вл.н.: Жеребе(и) Федо(р) (Житомир, 1609 ЦДІАК, 11, 1, 5, 20 зв.); жеребе(и) иля ста(н)ко(в)ски(и) (Там же, 34).

Див. ще **ЖРЕБИЙ**.

ЖЕРЕБЕЙНЫЙ прикм. (який стосується паю) пайовий: а потомъ мнѣ от брата моего, Тихна половица того именьа Крухиничъ в делѣ вечном и в жеребейном достала (Володимир, 1535 АС IV, 6).

ЖЕРЕБЕЦЪ, ЖЕРЕБЕЦЪ ч. Жеребець, огир: стадо свирепъ, жеребцов, возники, быдло... з людей тых дворов брал (Вільна, 1551 АС VI, 118); за третяка жеребца ω(т) робочи(х) свирепо(в) копа гроше(и) (1566 ВЛС 99); Што ся ткнетъ таляровъ..., тьемъ тежъ самъ на тотъ часть роздалъ служебникомѣ моимѣ: ...хлопчатомѣ: Оксентию... копъ две а жеребець зъ седломъ,... Гречце копу (Луцьк, 1570 Арх ЮЗР 1/І, 25); небо(ж)чи(к) обѣца(л) дарова(ти) матери мою(и) кла(ч) дала мнѣ за ню жона ва(с)кова жере(б)ца (Одрехова, 1578 ЦДІАЛ 37, 16, 7); У Демка Пивовара... взято: ...ялови(ц) — две,... жеребець — оде(н), третя(к) (Житомир, 1584 АЖМУ 108); взято ѳ фольваркѣ... молодежѣ такъ жеребцовъ яко и клячъ сто тридцат(т) (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 106); стада пятьдесятъ; жеребцовъ дорослыхъ осмъ, молодых тридцат шесть (Луцьк, 1649 Арх ЮЗР 3/IV, 117).

Див. ще **ЖРЕБЕЦЪ**.

ЖЕРЕБИЦА, ЖЕРЕБИЦЯ ж. Лошица: в то(и) ѳборе кобыла вороная з жеребятѣмъ жеребица лонъшака тое(ж) кобылы вороная (Черногород, 1578 ПВКРДА III, 50); жалова(л)... пнѣ лавринѣ песочинъски(и)..., ижъ де(и) по(д)данни(и)... зъ светца... променялъ слузе... госковъскому гриню... жеребицу гнедѣю лысую прирекаючи за вольную (Кременець, 1584 ЛНБ 5, II 4045, 72); жеребиць три (Володимир, 1588 Арх ЮЗР 1/І, 241).

ЖЕРЕБІЙ див. **ЖЕРЕБЕЙ**.

ЖЕРЕБЦЪ див. **ЖЕРЕБЕЦЪ**.

ЖЕРЕБЯ, ЖЕРЕБА, ЖЕРЕБЬЯ с. 1. Жереб'я, лоша: Цена конемъ робочимъ: ... за ло(н)ское жеребѣа по(л)копы гроше(и), за летошнее жеребѣа два(д)ца(т) грше(и) (1566 ВЛС 99); в то(и) ѳборе кобыла вороная з жеребятѣмъ (Черногород, 1578 ПВКРДА III, 50); в Па(р)хома [клячу] гнедую и(з) жере(б)емъ летъни(м) узя-

ли (Житомир, 1583 АЖМУ 57); побрати казаль... сверепа зъ жеребьям неходяя, которая мене коштуеть копь десять грошей (Кременець, 1593 АрхЮЗР 1/VI, 97); тые помененые слдги... кгва(л)товъне пограбили...//... ѓ грицька пивовара кляча з жеребятемъ з возомъ (Вінниця, 1640 ЛНБ 5, III 4063, 33-34).

2. Левеня: ѿ(т)почиваючи лѣглъ ёсть якъ Лѣвъ, и якъ лвица ктѡ жь егѡ [щена лвиное] возбдидить; а той бѣдетъ ѡжиданьемъ народѡмъ (!) приваздючи до винницы жеребѡ свое, а до винной мѡтицы... осла свое (серед. XVII ст. Хрон. 76 зв.).

3. Верблюденя: посла(л) дары братѡ своемѡ... велблюдиць дойныхъ з жеребѡтами ихъ л (серед. XVII ст. Хрон. 50).

Див. ще ЖРЕБЯ.

ЖЕРЕЛО с. 1. Джерело: а потом привели нас до озера Миничова и до жерела Миничевского; тое дей жерело пошло в Татинец озеро (Київ, 1545 АрхЮЗР 1/VI, 42); чи исто(ч)ни(к) з о(д)ного жерела выпускае(т) соло(д)кую и го(р)кую воду... та(к)же ѡде(н) сто(к) не може(т) солоной и соло(д)кой воды выпускаати (II пол. XVI ст. КА 168); спала з неба зве(з)да великаа на кшта(л)т свечи гораючаа и впала на третюю ча(ст) реки и на жерело во(д) (XVI ст. КАЗ 617); А жерѣла и стѡ(д)ни и кѡждое згромажѣнье вѡдъ бѣде чѣсто (серед. XVII ст. Хрон. 119).

2. *Перен. (те, що дає початок чому-небудь)* джерело; начало: не вм(с) ли прагне(н)а лихои(м)ства пѣне(ж)ного, и доста(т)кѡ ми(р)ского жерело пѡхоти(и) в' собѣ роспѡстѣли, и насытитиса никако(ж) не можете (1598 Виш.Кн. 272); с котѡрого жерела (*на полях*: исто(ч)ника. — *Прим. ред.*) вѣникнѡли еждже(н)а до рымѡ по шап'ки кар'динал'скѣе, по сѡкры, и по плащи бѣскѡпѣи (Острог, 1598-1599 Апокр. 171 зв.); Смотри жь пилне, правѡвѣрный християнине, и розсѡжай, чий то дѡх от Скарги дышет и с котѡраго жерела воду мудрования разумным почерпалом черпнет (1608-1609 Виш.Зач. 210); Сталаса зраненою мл(с)тью и запаленьемъ вшетечнымъ к немѡ, и розмаите жерело ѡное чистости лвила (серед. XVII ст. Хрон. 64).

ЖЕРЕЛОВЪ *прикм.* Джерельний: Пигасѣй: Криничны(и), жерелѡв' (1627 ЛБ 227).

ЖЕРЕЧОКЪ ч. (*назва риби*) малий жерех; жерешок: саранча, ѡсеница жѣречокъ, и кѡничокъ, и кѡждое подѡбное ѡмъ ести не мѡете (серед. XVII ст. Хрон. 118 зв.).

ЖЕРНА *див. ЖОРНА.*

ЖЕРНОВЕЦЪ ч. (*назва рослини, Stipa L.*) ковила: spartum, птичая рута трава, жернове(ц) (1642 ЛС 376).

ЖЕРНОВНИКЪ ч. Мельник: pistrinari(us), же(р)новникъ (1642 ЛС 317); pollintor, ме(л)никъ, же(р)новникъ (Там же, 320).

ЖЕРНОВНЫЙ *прикм., перен.* Жорновий: Шѡмъ жернѡвныи, всѡкой преврѡтности и премѣны, оутѣхнетъ вѣка сего, котѡрѣи подѡбе(н) кѡмѡну млынѣскомѡ (Почаїв, 1618 Зерц. 39).

Див. ще ЖОРНОВЫЙ.

ЖЕРНОВЦЕВЫЙ *прикм.* Ковильный: sparteus, же(р)новцеви(и) (1642 ЛС 376).

ЖЕРНОВЪ, ЖОРНОВЪ, ЖРЪНОВЪ ж. Жорно: Ёсли жона оу жо(р)но(в) не бѣде(т) ѡста(в)лена, якъ бѡ(л)ше на(с) не пребачи(т) (Вильна, 1596 З.Каз. 78); если и в неѡлю бѣдешъ да(н) до жер'но(в). мѡ(ж) или жона, хота(и) и дѣти мѡешъ,...//... не пребачи(т) тебе, котѡрѣи вывѡди(т) ѡковѡн'ны(х) мѡ(ж)ство(м) (Там же, 78-78 зв.); жрѣновъ: Жѡрна, або млынны(и) кѡмень, млыне(ц), рѣчны(и) млы(н). Жрѣновъ ѡслѣй,... а дла тѡго са назывѡеть ѡслѣй, же ослѡми мѣлють (1627 ЛБ 37); mola, molaris, мли(н), же(р)новъ (1642 ЛС 271).

Див. ще ЖОРНА.

ЖЕРТВА, ЖРЪТВА, ЖРЪТВА ж. (*цсл.* жрѣтва) 1. (*за релѣгийними обрядами — предмет або жива ѣстота, яких приносили як дар богам*) жертва: в'сакый млладенець моужескаго полоу ѡтворяючи ложе сѡна сто гѡви наречетьса абы даль жрѣтѡу за него... двое гор'личокъ ал'бо двое // голоубать (1556-1561 ПЄ 214-214 зв.); Прѣшли... нѣкотѡрѣи... и повѣдали емѡ ѡ галѣлеих. котѡрых же то пѣлат крѡв змешал изъ жертѡми их (Володимир, 1571 УЄ Вол. 78); ѡчинили тогды те(л)ца и ѡфѡрѡвали же(р)тѡву

ба(л)ванови (II пол. XVI ст. *КА* 36); деколи давала по одно ягня на жертву за грѣхы свои (XVI ст. *НС* 63); с̄на своего є(ди)ного мѣвши и то(г) да(л) бы(л) на ѡфѣроу або на же(р)твѣ избавителю своему (XVI ст. *УЄ* № 31, 164 зв.); Пот чола своего на жрѣтву отдали и слезами лице свое омывали (XVI ст. *Укр.п.* 88); А другіе церкви приносять въ жертву хлѣбы кислые (Вільна, 1608 *Гарм.* 202); Принѡсь, приношеніе: Добровѡлнаа офѣра, тѡе щѡ быває(т) приношено ѡ(т) богѡтства, ѡ(т) грѣшей. И те(ж) жѣртва, зарѣзанаа офѣра (1627 *ЛБ* 99); Бг̄ несѡ ѡвчатко на жертву оддати (I пол. XVII ст. *Рез.* 176); Victina, а(е), жертва (1642 *ЛС* 412); ср(д)це сѡкрѣщенное Бг̄ лѡбит', єдина слеза ва̄ша, велика жѣртва пред' Бг̄омъ, пѡче всѣ(х) приношеній (Чернігів, 1646 *Перло* 167); Жѣртва. Victima. Hostia. Sacrificiu(m) (1650 *ЛК* 447); *Образно:* гды хто живѣтъ Бг̄ во вшелѡкой свѡтоблївостѣ и справедлївостѣ и прѡвдѣ, и ставѡет'са жѣртвою дх̄бною блг̄опрѡ(т)ною бг̄ви (Вільна, 1620 *См.Каз.* 11 зв.); **жертва безъкровная, безкровная жертва** — (у христїанському культї — хлѣб і вино, які символїзують тїло і кров Ісуса Христа) безкровна жертва: И для тогожъ называемъ въ литургїи святой тую светую (службу) — жертвою безъкровною (Вільна, 1599 *Ант.* 747); гды... до великой церкви Василїй царь вшолъ, абы ся безкровной жертвы причастилъ, отъ фотїа патрїарха не былъ допущенъ, которїй его мужеубійцемъ называлъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 728); *Образно:* Таа бовѣмъ Бж̄(с)вѣннаа Трапѣза дш̄ф̄ на̄шей єст' сїлоу жїлами оума,... гды з' тогѡ свѣта воѡрѡженны тоєю безъкровною жѣртвою ѡ(т)идѣмѡ, з' велики(м) дерзновѣніем' до нб(с)ной внїдем' полѡты, якѡ бы золоты(м) нїѡкимсь приѡздбленни орѡжїє(м) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 915).

2. Жертвоприношенія: Выдказъ: намъ, хрестянумъ // єсть потокмлєна недѣля намѣсть суботы, што бесме не держали у одно изъ жиды и много правъ Моисєовыхъ, якъ были и жертвы ихъ лише до рождєства и приходу Христоваго (XVI ст. *НС* 164-165); **приносити жертву**

(жертвы) — відправляти обряд жертвоприношенія: доднесь жертвовал сатанѣ всѣ время вѣка сєго, а нынѣ пред олтарем предстоит и непостижимому божєству таиньствует и жертву приносит (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 192); И прышло до того, же вже тамъ ани жертвы светое беспечне приносить не можешъ,... ани крєстного знаменїя явне выставити (Вільна, 1608 *Гарм.* 187); покажѣте ми нехоташаа приносить жертвы бг̄омъ наши(м) (1489 *Чет.* 61); **оставити жертвы** — припинити відправляти обряд жертвоприношенія: та перебуває(т) оу вѣре распато(г). и потварила єсть весь горо(д) нашъ многи(х) ѡ(т)лѡчила оставити жертвы бг̄овъ нашихъ (1489 *Чет.* 61 зв.); **приношеніе жрѣтвы** — відправа обряду жертвоприношенія: Саоулъ бовѣ(м) кды мѣ(л) воевѡти з филистї(н)чиками самоила пр(о)рка длѡ приношенїа жрѣтвы за щаслївий войны конє(ц) чека(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 158 зв.).

3. Служба Божѡ; молїннїя: А ты, жиде, надѣшися на прелєстника своего машїяка, еже єсть антїхристъ, иже онъ васъ зберетъ до Іерусалима, обновитъ жертвы ваша и храмъ воздвїгнетъ (1580 *Спис.* 5); Если жертву уставичную службу Божєственную антїхристъ маєтъ згладити, якосъ вышей слышалъ, тогды сєгоднешнїе геретиковє мусєтъ бытъ не послѣднїйшіє слуги антїхристовы и посланцы (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 163); До того Грековє и Русь тотъ сакраментъ называють жертвою за жывыхъ и за умерлыхъ, а євангеликовє сь того насмѣваютєся (Вільна, 1608 *Гарм.* 200); **жертвы (жертву) приносити** — відправляти службу Божу, молитися: А тутъ нехай кождый ясне обачитъ єслиже пуркгаторїя хто не вѣруєтъ тогды напрасно за усопшихъ молитвы и жертвы приносєтъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 130); Другая: не верыти, ижъ єсть чыстєць. А для чогажъ за умерлыє молитвы делають, памєти справують, И жертву светую приносять? (Вільна, 1599 *Ант.* 717);

◊ **жертва святыхъ** — самопожертвуваннїя, смєрть за віру в Христа: Такъ оумєрєтъ мнѣ ми-

ло (мовить до насъ) якъ к' Бг̃ѣ жертва ст̃ыхъ дорогѣ береть (Вільна, 1620 *Лям.К.* 12).

ЖЕРТВЕННИКЪ, ЖЕРТВЕНИКЪ ч. (цсл. жьртвѣникъ) 1. (місце, де язичники приносили богам офіру) жертovníк, жертвѣник: оубью(т) его на жертвенице(х) (1489 *Чет.* 373 зв.).

2. (стіл, призначений для здійснення проскомедії) жертovníк: злодей... взялъ изъ жертвенника сребряный котелець и иные сосуды побралъ (поч. XVII ст. *КЛ* 84).

Див. ще **ЖЕРТВИЩЕ, ЖЕРТОВНИКЪ.**

ЖЕРТВЕНЬ прикм. (призначений для принесення жертви) жертovníй: p̃achites, сосудъ же(р)твень (1642 *ЛС* 331).

ЖЕРТВЕЦЬ ч. (той, хто приносить жертву) жертвуватель: Жертвѣць. *Immolator. Victimarius* (1650 *ЛК* 447).

ЖЕРТВИСТІЙ прикм. Туфовый. ◊ камень жертвистий див. **КАМЕНЬ.**

ЖЕРТВИЩЕ с. (цсл. жьртвище) те саме, що **жертвенникъ** у 1 знач.: тогожъ и Божое помочи есть обнажонъ, гды отъ идоложерцовъ поймавъ былъ, не стерпѣвши мукъ, вергъ ливанъ на жертвище и далъ хвалу бѣсомъ (1603 *Пит.* 55).

ЖЕРТВОВАТИ дієсл. недок. (кому) (приносити жертву богам) жертвувати: Сей же, который брата простити не хотѣлъ, на первомъ вопросѣ мученія отскочил и Христа ся отрекъл и идоломъ жертвовал (*Унів.* 1605 *Виш.Домн.* 194); p̃olluceo, бесѣдную, жертвую, жрю (1642 *ЛС* 320).

ЖЕРТОВНИКЪ, ЖЕРТОВЪНИКЪ, ЖЕРЪТОВНІКЪ, ЖРЪТОВНИКЪ ч. 1. Те саме, що **жертвенникъ** у 1 знач.: в црква(х)... двѣ мѣ(с)ца маю(т) в олтари бѣгити, жертвѣни(к) // и престо(л), то єсть, офѣрова(н)а є(д)но, а посваче(н)а дрѣгбе (Вільна, 1596 *З.Каз.* 41 зв.-42); трѣбни(к), же(р)то(в)ни(к) (1596 *ЛЗ* 81); скопа в не(м) точило, то є(ст) жрѣтовни(к). где чинѣвали жрѣтвы (XVI ст. *УЄ* № 29915, 103 зв.); mezi ш(л)таре(м) а жерѣто(в)ніко(м) оубіли его (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 167); Очистілище: Жертвѣникъ, ѡблага(л)ниц(а): Мѣ(с)це на офѣрова(н)є (1627 *ЛБ* 154); Праса, єсть жертвѣни(к): то єсть мѣсце офѣръ, на котѣромъ колѣно бы-

ло розмаѣтое бѣдло (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 488); Жертвѣникъ. *Offertorium. Aga olinina* (1650 *ЛК* 447).

2. Те саме, що **жертвенникъ** у 2 знач.: На жертovníку две приставки сребреныхъ (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 7); на же(р)товнику покрове(ц) чи(р)воны(и) ба(р)ха(н) (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 2 зв.); запѣна ѡколо же(р)товника сѣтъковая з є(д)вабемъ и бляшкою (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 270); Багазия шка(р)латная...//... на же(р)товникъ заживає(т)ся (Львів, 1637 *Іна.Усп.* 75-75 зв.).

3. (спеціальна тарілка, якою користувалися під час літургії) дискос, хлѣбносець: Дѣскоць, або лавіда... Блю(д)це, жертвѣни(к) малы(и) (1627 *ЛБ* 201).

Див. ще **ЖЕРТОВНИЦЯ.**

ЖЕРТОВНИЦЯ ж. (спеціальна тарілка, якою користувалися під час літургії) дискос, хлѣбносець: А оны... мусѣли у иншомъ келиху на жертovníцѣ з дому принести вина (Львів, 1605-1606 *Перест.* 35).

Див. ще **ЖЕРТОВНИКЪ.**

ЖЕРУХА, ЖАРУХА ж. (назва рослини, *Cardamine L.*) жеруха: Прѣси оу жены коли ѡтѣкаю(т). оуваривши з ѡцто(м). жероухоу пити даи нащєср(д)це оуздра(в)лає(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 11 зв.); nasturciu(m), жеруха, ка(р)-димо(н) (1642 *ЛС* 277); thlaspi, тобо(л)ки, жеруха трава (Там же, 397); воднаа жеруха (жа-руха) — водяна жеруха: Во(д)наа жероуха є(ст) зѣла доброе (XVI ст. *УТ* фотокоп. 11); Во(д)наа жароухоу (!) (Там же); полная жеруха — польова жеруха: agriocardanum, по(л)ная жеруха (1642 *ЛС* 76).

ЖЕРЪДЬ див. **ЖЕРДЬ.**

ЖЕРЪТОВНІКЪ див. **ЖЕРТОВНИКЪ.**

ЖЕРЦЬ ч. Те саме, що **жрецъ**: реклъ ильа, лживы(м) пр(о)ркомъ жерцемъ (1489 *Чет.* 234).

ЖЕСТОКИЙ, ЖЕСТОКЫЙ, ЖЕСТОКЪ, ЖЕСЪТОКЪ прикм. 1. Жорстокий, безсердечный, безжалісний: вѣдалъ еси иже єсть єсми члкъ жестокий. беру то чого єсми не положилъ а пожинаю тамъ где єсми не росѣсва(л)

(1556-1561 ПС 305 зв.); Крѣпецкій... на пере-мыскую епископию наскочил...//...за годностю нѣкгда того не годен был, але як той менелай, также и той жестокоу душею, звѣрообразен гнѣвом (поч. XVII ст. Вол.В. 78-79); научила церковь христова вѣрнаго быти простым, а не хитрым; богобоязливым и мирным, а не жесто-ким, дивним и свирѣпым (1608-1609 Виш.Зач. 206); *Masgimabilis*, неоплака(н)ни(й), же(с)токоу (1642 ЛС 225).

2. Твердый: ти... въ одра мѣсто и трапезы. землю имѣлъ жестокоу. а въ вина мѣсто водѣ чистѣю немоуташѣю (1489 Чет. 38 зв.); жестокѣ, тве(р)ды(и), закаманѣлый (1596 ЛЗ 46); *durus*, тве(р)дѣ, жес(ѣ)токоу (1642 ЛС 172); Жестокоу. *Durus. Solidus. Adama(n)tiu(us)* (1650 ЛК 447);

перен. мѣцний, твердый, непохитный: радоуи-са петре вѣро жестокая. красото цркъвяная. ты бога ради много терпѣвъ в темницахъ (1489 Чет. 229).

3. Відважный, хоробрий, мужній: ѿ жесто-кий моужю. крѣпкий храбре. неб(с)ный члѣвче земный англе. великий оуме. добрый светилниче всемѣ миру (1489 Чет. 38 зв.); Амѣсъ: чре(з) але(ф)... жесто(к), твѣрдѣ, ый, крѣпо(к). а́бо мѣжны(и) дѣ(л)ны(и), си(л)ны(и), мо(ц)ны(и), дѣж(и), недобѣты(и) (1627 ЛБ 175).

4. Сильный, рѣзкий, навальный: гды она [ре-мора] са прилѣпить са до корабла. теды нигде // са не постоупитъ корабль зъ своего мѣсца, хотѣй жестокии вѣтры женоутъ его (Устрики, I пол. XVII ст. УС № 29515, 154 зв.-155).

ЖЕСТОКОВИЙНѢ *присл.* Уперто, мѣцно: *pertinaciter*, же(с)токови(й)нѣ (1642 ЛС 312).

ЖЕСТОКОВИННЫЙ *див.* **ЖЕСТОКО-ВЫЙНЫЙ.**

ЖЕСТОКОВИННОСТЬ *ж.* Упертисть, непо-ступливисть: *pertinacia*, же(с)токови(н)но(с)т(ѣ), люто(с)т(ѣ) (1642 ЛС 312).

ЖЕСТОКОВЫЙНЫЙ, ЖЕСТОКОВИН-НИЙ *прикм.* (*цсл.* жестовыинны) Упертый, не-поступливый: *pertinax*, люти(й), же(с)токови(н)-ни(и) (1642 ЛС 312); до того старозакѣнные

Сакраменты были поданы жестоковѣйномѣ людови Израилѣскомѣ тѣлѣ слѣдѣачомѣ (Киѣв, 1646 *Мог.Тр.* 901).

ЖЕСТОКОВЫЙСТВО *с.* Упертисть, не-поступливисть: Здойми одно, о(т)че владыка, жестоковѣйство фараѣнское або египетѣское с каркѣ (Острог, 1598 *Отп.КО* 15 зв.).

ЖЕСТОКОСЕРДѢ *прикм.* Твердый, упер-тый: А если хто жестокосерд и не вѣрит моему речению, сам досведчит и узрит их латынски костел во лжи сей (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 184).

ЖЕСТОКОСТЬ *ж.* Жорстокость, суво-ристь: *indementia*, немилосе(р)дие, же(с)токо(с)т(ѣ) (1642 ЛС 230).

ЖЕСТОКОУ *див.* **ЖЕСТОКИЙ.**

ЖЕСТОКИЙ *див.* **ЖЕСТОКИЙ.**

ЖЕСТОСЕРДІЄ, ЖЕСТОСЕРДѢЄ *с.* (*цсл.* жестосердие) жорстокість, безсердечнисть: еле-на же црца рекла и(м)... вѣдаетель што ѿ хѣ пр(о)рци рекли ѿ немѣ же ннѣ. и ва(с) оупро-шаю ѿ вашемѣ жестосерды. штожь вы завж-ды почитаете, а ннѣ мо(л)вите не вѣдаемѣ (1489 Чет. 200 зв.); Прѣто(ж) не мнимаю-чи жестосердию ихѣ, и то еще имѣ покаже(м) (Киѣв, бл. 1619 *О обр.* 60); чере(з) долгѣй часѣ трѣвати в' ярости есть ненависть, жестосердиє, и праваа злобѣ (Львѣв, 1645 *О тайн.* 62).

ЖЕСТОСЕРДѢЄ *див.* **ЖЕСТОСЕРДІЄ.**

ЖЕСЪТОКО *присл.* Жорстоко, суворо: *dure*, жес(ѣ)токо (1642 ЛС 172).

ЖЕСЪТОКОУ *див.* **ЖЕСТОКИЙ.**

ЖЕЧИ *дїєсл.* *недок.* (*цсл.* жечи) 1. (чим) (*знищувати вогнем*) спалювати, палити: Орѣль: Птѣхъ котѣрый на патсѣтное лѣто ѡбновлѣ(т)-са жегѣмѣ слнцѣ(м). и погарѣа в' истѣчницѣ вод-нѣ, паки юнѣ бывѣе(т) (1627 ЛБ 79).

2. (чим) Сильно пекти, припѣкати: гѣмонѣ... повелѣ(л) свѣчами огными горащими жечи тѣло еѣ по ребромѣ (1489 Чет. 65); макриянѣ. пове-лѣлъ... свѣчами горащими жечи по рана(м) еѣ (Там же, 86 зв.).

3. (кого) (*викликати високу температуру ті-ла*) палити: теща симонова огне(м) жегома ле-жала (1556-1561 ПС 151 зв.); Пришовѣ Христосѣ

у хыжу Петрову и узрѣвъ тешу его, ажъ она лежить, жьжетъ ей (огнь), и ко руцѣ юй дотуливъ ся, и лишивъ ей огонь (XVI ст. *НС* 91).

ЖИВ див. **ЖИВЫЙ**.

ЖИВАТИ дієсл. недок., многокр. 1. (*перебувати де-небудь*) поживати, проживати: Бѣли тыжъ и в' Єгѣпскихъ скѣтахъ, што живаѣли в печѣрахъ, и з нѣхъ на свѣтъ маѣло выхожаѣли (Київ, 1622 *Сак.В.* 43 зв.); *Образно*: Иванъ... больше жива(л) на нѣси ѡ(т)коль емѣ даръ данъ (1489 *Чет.* 41).

2. (*проводити життя певним чином*) жити: ѡтрокъ... постомъ и млтвами бгѡвгодно жива(л) (1489 *Чет.* 88 зв.).

ЖИВЕЛО с. Пожива, харчі, продукти: на которой колясе было... барило меду, четвертъ мяся яловичого, и иншихъ живель: хлеба, сыра, масла (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/І, 366).

Див. ще **ЖИВНОСТЬ**.

ЖИВЕЛЪ, ЖЫВЕЛЪ, ЖИВОЛЪ, ЖИВІАЛЪ, ЖИВУЛЪ, ЖИВЮЛЪ ч. (*стп. żywiół*) (*одна з матеріальних першооснов буття*) стихія: которіи елементъ або живолъ не мнѣй є(ст) нестатечный, и ѡ(т)мѣнний, якъ земля цаѣлаа, статечнаа и непорѣшмаа (поч. XVII ст. *Проп.р.* 247 зв.); И въ творѣнію сего вѣдимого мѣра, наперѣвѣй закладаєтъ фѣндаментъа; з чотырохъ елементѡвъ: ал'бо живоулѡвъ: то єсть сѣтворивъ наперѣвѣй, свѣтло(ст) огнѣноую; въздѣхъ, вѡдѣ, и зѣмлю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9);

(*супільне середовище, маса людей*) стихія: здумѣло небо и барзо задрижало, и всѣ живела зъ собою... порушило (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 759); И гды затрѣбать агѣлѡве, прїйдетъ до кѣпи з'громажѡный ѡ(т) концѡвъ землї, и ѡ(т) всѣхъ живїблѡвъ, вѣсь члч(с)кїй рѡжай до Іер(с)лїмѣ, поневажъ тотъ серѣдній є(ст) свѣта (Київ, 1627 *Тр.* 58);

(*явище природи як могутня сила*) стихія: анектавъ почалъ мѡвить, поднесїса малѣнько з столца твоего або вѣмъ тѡй годїны живїюлы ѡ(т) слїнца пренагабаны, и стало се їжъ заразомъ бѡле(ст) ѡ(т) нѣй ѡ(т)шла (серед. XVII ст. *Хрон.* 397 зв.);

(*складова частина святих Тайн*) элемент: До сакраменту потреба (не мниманыхъ, але) видомыхъ живелѡвъ (хлеба и вина) (Вільна, 1599 *Ант.* 749); А през живела розумѣй речи тѣи видомыи, которіи приналежат до тайны, яко при крещении вода, при причастии хлѣбъ и вино (Вільна, 1600 *Катех.* 48).

ЖИВЕЦЪ ч. Живецъ. Вл.н.: а тою долиною иде(т) пото(к) живец (Київ, 1592 *ЦНБ ДА/П-216*, №27, 1).

ЖИВИЙ див. **ЖИВЫЙ**.

ЖИВИНА ж. (*жива істота*) живина: суть люде, и инъшаа живина, // и марга (XVI ст. *НС* 151-152).

ЖИВИНКА ж. Худоба: она была вогнала живи(н)кы о(д) оца свое(г) тотоу часткоу заса взала свою вы(д) ва(с)ка и пѣшла с нею за ацка за маркова сна (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 18).

ЖИВИТИ, ЖИВИТЫ, ЖІВІТІ дієсл. недок.

1. (кого) (*підтримувати чиєсь існування їжею, кормом*) годувати; кормити: брать... того брата своего, не маючого смыслѣ и розѣмѣ в себе мел, и его живилъ (Вільна, 1546 *AS IV*, 450); възрїте на птїцѣ нб(с)нїи и(ж) ни сѣю(т), ани жна(т),... а ѡцѣ и(х) нб(с)ны(и)... живи(т) и(х) (XVI ст. *УС* № 29519, 88); ne chocz ho żywyty (Яворів, 1619 *Гав.* 19); Ѡче, Ѡ(т)че,... Под'часъ мѡрѣ, голѡдныхъ,... доста(т)не живїлєсь (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 11); аю, жївїтї, ховатї ко(р)мїтї (I пол. XVII ст. *Сем.* 19); Дївенъ Бгѣ на высѡтѣ Нб(с)ной, котѡрый..., жївить и кѡрмить все створѣна (Чернїгів, 1646 *Перло* 59); Быдло,... продати, а мене живити (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471); вода была бѣла якѡ молоко,... тѣла бѣлѡхны крѡмъ покѡрмовъ їншихъ живила и тѣчила (серед. XVII ст. *Хрон.* 454).

2. *Перен.* (кого, що) (*підтримувати, сприяти розвитку когось, чогось*) живити: бѣа... завжды стѣ(м) дхѡ(м) живлена (1489 *Чет.* 52 зв.); А єсть цнота людѣй богѡбѡйныхъ, котѡраа вѣчно живить, и вѣчноу слѡвою надѣлаєтъ (Єв'є, 1616 *УС Єв.* 3 ненум.); бо(з)скаа [натоура]... ондѡ ипоста(с) соустантѣетъ то є(ст) по(д)-

пираетъ або живи(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 18); жадень... нѣгда тѣла своегѡ не мѣль в ненависти, але ѡное живи(т) и загрѣваеть, якъ и Хс Црковъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 933);

(*підтримувати вогонь, не давати йому погаснути*) живити (що): огонь на олтарѣ завжды бѣде(т) горѣль, который бѣде живиль сщєнникъ // подкладаючи дрова рано на каждый днь (серед. XVII ст. *Хрон.* 116-116 зв.).

3. (кого) Залишати живим: Закѡнъ... Моисєвъ кѡждого, котѡрый бы блюзнѣрство на Ба мѡвил', не кажетъ живити, але оубивати приказзеть (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 110-111); кгды небожчикъ на землю палъ,... Бокгуцкие малжонькове крикннули, абы его не живили (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 787); А постерегшы то, ижъ зъле учынилъ, теды... протєстанта хотєчы не живиты, по гори шукагы хотель (Луцьк, 1647 *АрхЮЗР* 1/VI, 812).

4. (кого) Оживляти: подобаеть бо боятиса ба... многи(х) мертвить и живить (1489 *Чет.* 30 зв.).

5. (що) Гоїти, лікувати: врачъ масть прикладываеть, живить ра(н)у євжиноу (1489 *Чет.* 161).

ЖИВИТИСЯ, ЖИВИТИСА, ЖЫВИТИСЯ *дієсл. недок.* 1. (чим) (*уживати в їжу*) споживати, живитися: звѣрми са жіватъ космѣти (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 25); а той пока(р)мъ такъ чи(с)ти(и), и(ж) ся ним живить дитя якъ росю сло(н)це (серед. XVII ст. *Луц.* 544); тѣи то оужѡве живѣлиса пѣрцемъ и лазѡромъ, бо се тамъ тоє родило (серед. XVII ст. *Хрон.* 461 зв.).

2. (чим, з чого) (*добувати засоби до існування, забезпечувати їх*) живитися, годуватися: а мы ѡ(т) на(с) дали бы(х)мо ему споможе(н)є чи(м) бы до року живитися мо(г) (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34); От Татаровъ, которые войны не слѣжать, а ремєством, ѡѣрманствомъ, и иными рєчми живатса (Вільна, 1566 *AS VII*, 89); ѡ(д) трына(д)цати ѡбоги(х) што зъ вымолочку жывя(т)ся по гроше(и) два полски(х) ѡ(д) кола млынового (Вінниця, 1614 *ЦДИАЛ* 181, 2, 1747, 2); не тѣлко ап(с)лъ, але те(ж) и тѣи, котѡрии при не(м) были робѡтою живѣлиса (серед. XVII ст. *Кас.* 139).

ЖИВИТЫ *див. ЖИВИТИ.*

ЖИВИЦА, ЖІВИЦА *ж.* Живиця: Лѡтъ; ѡбвинєный, або звѣзанный, або открьтый, або живица дорогѡа, котѡраа называєтса Стѡкти (1627 *ЛБ* 220); *gesina*, живица (I пол. хVII ст. *Сем.* 150); *bitumen*, кле(ѣ), живица (1642 *ЛС* 103); *cedrum*, ке(д)ровая смола, живица (Там же, 116); трапилиса кѡпцы Измѡилтовѣ ѡною дорѡгою з' Галаадъ до Єгѣптѣ идѣчи, и велблѡды ихъ несѣчи корєньє и ресѣнѣ (на полі: смѡлѣ живицѣ)... и... мастыкѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 60 зв.).

ЖИВІОЛЬ *див. ЖИВЕЛЬ.*

ЖИВНОСТЬ, ЖИВЪНОСТЬ, ЖЫВНОСТЬ *ж.* 1. Пожива, харчі, продукти харчування: пожаловали намъ, ижъ ты берєшь въ нихъ многіє рєчи, живности (Вільна, 1523 *АЮЗР II*, 132); он того всего казал осмотрєти и чого бы на тотъ замокъ нашъ, яко брон, дел,... пушкарей и живностей потреба вказывала, штобы он то все справил (Краків, 1532 *АрхЮЗР* 8/V, 8); вымєльковъ ле(д)во бываеть зъ живность домовѣю (1552 *ОВін.З.* 141); Вырозѣмєли єсмо достаточнє... ѡ всихъ потребахъ и долеглостях замковъ и подданных наших..., к томѣ ѡ стрєльбѣ, ѡ порохи и ѡ живъности до тых замков (Варшава, 1566 *AS VII*, 104); збо(ж)є горо(х) пшоно и и(н)шиє жи(в)ности поро(з)сыпали и су(д) побы(ли) (Володимир, 1567 *ЦДИАК* 28, 1, 2, 24); вшакъ же пото(м) кгды ся змо(ц)ними а ѡбачили и з неволѣ ся рѣсако(м) виломили коза(ц)ство(м), живно(с)ти шѣкали (1582 *Кр.Стр.* 65 зв.); роботою рѣкъ свои(х) живности шѣкають (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 138); Пѣща: Жѣвность, стрѡва, пѡкармъ, кѡрмла, потрѡва (1627 *ЛБ* 82); не ты(м) ли аггѣли бжѣи слоужѣли; подѡючи имъ жѣвности з роукъ свои(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 325); пришлѣи на пѡля ширѡкѣи роскѡшныи, и богѡты(и) в' жѣвнѡ(ст) (Чернігів, 1646 *Перло* 3 зв.); И кгды поводове до тыхъ маєтностей себе аренѣдовных слугъ и чєляд своихъ для живностей посылали, теды вы, подданные,... оных били, топили (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 422).

2. Годування, харчування: жи(з)нь, живо(т), жи(в)ность, выхова(н)é (1596 *ЛЗ* 47); Жйзнь: Животъ, жйвность, выхованье, помешканье (1627 *ЛБ* 37).

Див. ще ЖИВЕЛО, ЖИВОСТЬ².

ЖИВО, ЖЫВО *присл.* 1. Живо, швидко, хутко: силенъ еси оуздоровити. прирoженья болѣзни, и раз(д)рѣшити грѣховную ночь. и живо вчинити дѣло (1489 *Чет.* 160); если се оу негo што оукралъ // найдетъ, живо, любо вола, любо осла. або овцѣ во двое наобворотитъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 99-99 зв.).

2. (у живому стані, живим) живцем: побывши всѣ дѣ(т)ки свои, абы в неволю вло(с)кѣю живо не пришли, самы ся пото(м) мѣжне з во(ло)хи до впа(д)кѣ сѣкли (1582 *Кр.Стр.* 45 зв.); а ме(р)твѣи ѿ хѣ воскре(с)нѣтъ перше, пото(м) мы котрѣи живо зостане(м) вкѣпѣ з ни(м) похвачени бѣдемъ на оболоцѣ(х) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 13 зв.); разомъ са почала зѣмла трѣсти, а(ж) са ро(з)стѣпила. і пожйрала живо авирѣна, и дафана (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 19 зв.); Тамже и тѣе жйво шестьсѣтъ на пляцѣ зостали. Але ся жйво пойматъ нѣкѣмѣ не дали (Киѣв, 1622 *Сак.В.* 40); Земла... ростѣпѣвшиса всѣхъ тѣхъ пожретъ жйво до пѣкла (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 155); хтѣбы жоны своей мѣткѣ пѣналъ, жйво з нѣми бѣде(т) спалѣнъ огнемъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 123); в губу бѣючи покривавили, хрибетъ весь стлукли и разы синие,... позадавали и мало што живо зоставили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 476); **яко живо (жыво)** — зроду, зроду-вѣку, здавна: а ты(х) двѣ тонь ѣ возере ореховско(м) никгда яко жыво с корѣны не волочывали (1546 *ОГ* 17 зв.); если жъ бы то такъ было, а чомуу жъ ихъ тоутъ..., отѣцъ пѣпе(ж) не споминаеть, знѣти же и(х) в тѣе фалшиве вдано, о чѣмъ яко жйво не мѣслили (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 41); ѿ(д)тоє могилы, которая, жыво, не ты(л)ко абы мела бы(т) Белы(м) Камене(м) на(з)вана, але жа(д)но(г)[о] на(з)вы(с)ка не мела ...вло(ст)ные ланы еє дво(р)ные (Житомирщина, 1639 *ККПС* 209).

Див. ще ЖИВЦЕМЪ.

ЖИВОВАТИ *дїєсл. недок.* Перебувати, поживати: вси... того всего... заживати мають..., под благословенствомъ... церкви восточное живуючи, а не подъ инымъ римскимъ якимъ (Четвертня, 1619 *АрхЮЗР* 1/VI, 478).

ЖИВОДАВЕЦЪ *ч. (цсл. живодавецъ) (про Бога)* Творецъ життя: каменъное бы то было ср(д)це, которое бы слѣ(з) не поустило, жалоючи такого срамо(т)ного а невинъного оумоученїа нашего живодавца и добродѣа великого (XVI ст. *УЄ Трост.* 62); И кгды вложїли тотъ кр(с)тъ, на котѣромъ бы(л) распа(т) живодавецъ нашъ Хс, ѿжїла мѣртваа дѣвїца (Киѣв, бл. 1619 *Ообр.* 61).

Див. ще ЖИВОТАДАВЕЦЪ, ЖИВОТОДАВЦА.

ЖИВОКОСТЬ *ч. (Symphytum L.) живокіст:* symphiton petra(e)on, ко(с)тива(л), живоко(с)тъ, ѿма(н) трава (1642 *ЛС* 391).

ЖИВОЛУПИТИ *дїєсл. недок. (від кого)* Здирати живцем, відбирати силою: Не вм(с)ли сами... данї пѣта и трѣда ѿ(т) ны(х) вытагаєт, ѿ(т) ни(х) живолупите (1598 *Виш.Кн.* 273).

ЖИВОЛУПЪ *ч.* Живолуп. Вл.н.: Васко Живолупъ (1649 *РЗВ* 165).

ЖИВОНАЧАЛНЫЙ, ЖИВОНАЧАЛЬНЫЙ, ЖИВОНАЧАЛЬНИЙ, ЖЫВОНАЧАЛЬНЫЙ, ЖИВОНАЧАЛЕНЪ *прикм. (цсл. живоначальный) (який дає початок життю, переважно при згадці про Святу Трійцю)* життєдайний: Во имя святя и живоначалныя Тройцы (Киѣв, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 10); Бл(с)внїе макария... мещаномъ и вси(м) правосла(в)ны(м) хр(с)тяномъ... вѣрѣючи(м) бє(з) порока во свѣтую живонача(л)ную тро(и)цѣ (Новгородок, 1547 *ЛСБ* 13); Смирєние наше ѿ(т) благодати и дара и области всесветого и живоначального дѣха данъныя ѿ(т) спаса христа светымъ его вченикомъ (Львѣв, 1586 *ЛСБ* 71); ненѣвистникъ добрѣ да бѣде(т) ѿ(т)лѣченъ ѿ(т) стѣя и живоначальный и единосущный и неразделимая тро(и)ца (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); Во име Отца і Сына и светаго Духа, Светїя Живоначальныйя и Нероздѣлѣнїя

Тройца, стается реч у вечной памяти (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 13); светые Божые суть въ небѣ... и суть въ небѣ... и предстоять Светей Жывоначальной Тройцы и молятся за нами! (Вильна, 1608 *Гарм.* 182), ω Пр(с)тѣи Живоначальной Тр(о)ци (Чернігв, 1646 *Перло* 11 зв.).

ЖИВОНАЧАЛЬНІЙ *див.* **ЖИВОНАЧАЛНІЙ.**

ЖИВОНАЧАЛЬНІЙ *див.* **ЖИВОНАЧАЛНІЙ.**

ЖИВОНОСНІЙ *прикм.* (цсл. живоносныи) живоносный: Бм ω(т)че владыка обачъ пѣ(л)но, если не ты(м) шлако(м) (!) идете, невдѣчны боудѣчи мѣнны нѣ(с)ной, до которой желѣю(т) аггліи бжїи приникнѣти,... котѣраа ω(т) самы(х) живонѣсны(х) рѣбрь животодавца истѣкаючи, живо(т) вѣчны(й) дароуетъ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 216); ω(т) стѣыхъ ω(т)цѣвъ живонѣсный Кр(с)тъ (Київ, 1627 *Тр.* 472); рачъ ср(д)ца и мысли наши пре(з) заслѣгѣ спѣителной Мѣки твоѣи, ω(т) всѣхъ злѣстей ωчїстивши, и Рае(м)... дѣховнымъ в' розмышла(н)ю Живонѣсныхъ смотрѣніа твоѣго Таинствъ (Київ, 1632 *МИКСВ* 289); Роспрос(т)рѣмω претω ср(д)цѣ наши(х) бѣрозды, а прїймѣмω до нїхъ живонѣсныѣ и збавѣныѣ вѣды писма стѣго (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 385).

ЖИВОПИСАНІЄ *с.* (цсл. живописание) Живопис, малюваннѣ: живописанїе. Pictura (1650 *ЛК* 447).

Пор. **ЖИВОПИСАТИ.**

ЖИВОПИСАТИ *дієсл. недок.* Малювати: ех-рїно, живопишу (1642 *ЛС* 190).

Див. ще **ЖИВОПИСОВАТИ.**

ЖИВОПИСЕЦЬ, ЖИВОПИСЕЦЬ *ч.* (цсл. живописецъ) живописецъ: але хотѣй и найбо(л)ше живописцо(в), або маларо(в), кгда на еднѣу... ωсѣбоу гладачи малїю(т), всѣ образы собѣ подобни бывѣю(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 201); Живописъ: Маларъ, живописец(ц) (Київ, 1627 *ЛБ* 37); pictor, живописец(ц), ико(н)никъ (1642 *ЛС* 316).

ЖИВОПИСОВАТИ *дієсл. недок.* Малювати: Живописую. Pingo (1650 *ЛК* 447).

Див. ще **ЖИВОПИСАТИ.**

ЖИВОПРІЄМЪНІЙ, ЖИВОПРІЄМНІЙ *прикм.* Життедайный: въ помыслномъ тѣла и души повоженю долголѣтняго здоровья и благословенства отъ живопрїемнаго // Владыки Христа грѣба, ныне и въ безконечный вѣкъ зычимъ (Київ, 1623 *КМПП* I, дод. 264-265); шоль до святого мѣста Іерусалима... живопрїемному Владыки Христа грѣбу поклонъ отдаць (Корсунь, 1625 *КМПП* I, дод. 274).

ЖИВОСТЬ¹ *ж.* (стп. żywość) 1. Життя, існування: кѣ горкости приводїли живо(ст) іхъ, робѣтами тѣжкими гліны и цѣглы, и вшелѣкою слѣдѣбою котѣрою ωбтажѣни в' робѣтахъ околѣ землі (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.).

2. Жвавїсть, завзятїсть: vīgog, крѣпо(с)т(ъ), живо(с)т (1642 *ЛС* 413).

ЖИВОСТЬ² *ж.* Те саме, що живность у 2 знач.: а што ко(л)ве(к) ее мл(ст) жита на по(т)ребѣ свою вымолоти(т) и те(ж) бы(д)ла ω(з)ме(т) и всяки(х) рече(й) на живо(ст) свою домовы(х) тогда я того всего на кнїги ма(р)и... по(и)скива(т)и немаю (Ковель, 1578 *ЖКК* I, 117).

ЖИВОТАДАВЕЦЬ *ч.* Те саме, що живодавецъ: Приближїл'са до брѣмы мѣста Наїна Хс Бгъ нашъ, двѣрь живота и несмертѣлности, и плач' животадавец' оутоліл' (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 573).

Див. ще **ЖИВОТОДАВЦА.**

ЖИВОТВОРИВЫЙ *прикм.* Животворный, живодайный: только потреба начинья, а по нашему, сосуда духу святому, иж бы ис тебѣ, Скарго, из твоего костела рода силою животвориваго духа духи ереси воздушных умудрителей,... молитвою повыгонял (1608-1609 *Виш. Зач.* 223).

Див. ще **ЖИВОТВОРНЫЙ, ЖИВОТВОРАЧІЙ, ЖИВОТВОРЯЩИЙ.**

ЖИВОТВОРИТИ *дієсл. недок.* (цсл. животворити) животворити, оживляти: Якъ тая, которая животворитъ свое тѣло, раститъ и завжды его въ цѣлости... заховуетъ, можетъ речи ногамъ своимъ, же до ряду и справованя всѣмъ тѣломъ не суть ей потребны (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 491).

ЖИВОТВОРНЫЙ *прикм.* Те саме, що **животворивый**: якъ Ма(н)нѣ вѣчныхъ рѣскошій ѣсти, и водѣ зъ камена животворногѣ пити бѣдѣ (Вильна, 1627 *Дух.б.* 226).

Див. ще **ЖИВОТВОРАЧІЙ, ЖИВОТВОРАЩІЙ.**

ЖИВОТВОРАЧІЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Те саме, що **животворящій**: Понева(ж) намъ кр(с)тъ животворачій збавѣне показалъ, пови(н)нисмы // всѣкое пѣльное стараніе приложити, абы ономѣ пре(з) котѣрый ѡ(т) давного оупа(д)кѣ ѣстесмы збавлени, пристѣйню оучтѣвость выражали (Київ, бл. 1619 *О обр.* 74-75).

Див. ще **ЖИВОТВОРИВЫЙ, ЖИВОТВОРНЫЙ.**

ЖИВОТВОРЯЩІЙ, ЖИВОТВОРАЩІЙ, ЖИВОТВОРАЩІЙ, ЖИВОТВОРЯЩІЙ, ЖИВОТВОРЯЩІЙ, ЖИВОТВОРЯЩІЙ *дієприкм. у знач. прикм. (цсл. животворящій)* животворный, живодайный: Во има сватое, животворящее, нерозделимое Троицы аминь (Вильна, 1514 *AS III*, 108); А потомъ причастившися святыхъ и животворящихъ таинствъ и подяковане учинивши, усѣсти (1603 *Пит.* 82); Ку тому, ижъ есть светая, абовѣмъ одѣ Иисуса Христа,... черезъ вѣру съвокуплена освещается, и одѣ Пресветого Животворящего Духа бываетъ справована (Вильна, 1608 *Гарм.* 181); Намалѣймо,... на персехъ, и на всѣхъ челѣнкахъ Животворящій знѣкъ (Київ, 1632 *МКСВ* 276); Воистину слово животворящее, добро рещи (Путивль, 1638 *АЮЗР III*, 11); А тело мое гришъное... въ церкви Воздвижения Честного и Животворящего Креста Господня,... поховано быти мает (Руда, 1646 *ПККДА I-1*, 83); Аже немѣватка немогѣтъ ѡсвѣдчити вѣры сѣми пре(з) себе, въ безначалню и животворящю Тр(о)цѣ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 904); *Образно:* тыхъ сло(в) живыхъ и животворящихъ, е(в)г(л)істове, ап(с)лове, и вси истинніи вчителеве, нѣкгда не розделали, ани ѡ(т)менали (Острог, 1587 *Ключ.* 19 зв.).

Див.ще **ЖИВОТВОРИВЫЙ, ЖИВОТВОРНЫЙ, ЖИВОТВОРАЧІЙ.**

ЖИВОТДАВНЫЙ *прикм.* Те саме, що **животдателный**: была... и самѣ живо(т)давнѣ Мѣки и Смерти егѣ правдѣивою оучастницею (Київ, 1637 *УС Кал.* 760).

ЖИВОТДАТЕЛНЫЙ, ЖИВОТДАТЕЛНЫЙ, ЖИВОТДАТЕЛНЫЙ, ЖИВОТДАТЕЛНЫЙ *прикм. (який дає життя)* животворный, живодайный: Такаа то правда на Фотіа отѣ отступниковѣ... якобы соборуючи на противѣ Фотіа отцеве... животоделною Христа... кровію, на зогнане его зъ столицы подписовалися! (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 737); Зажъ до писаня животделная кровь Христова есть подана, а не въ напои збавеный? (Там же, 738); вызволаючи насъ ѡ(т) невидѣмого фараѣна, животдѣлнымъ дрѣвомъ ч(с)тнагѣ и животворашего кр(с)та, ѡсоложаѣтъ горкостъ (Київ, 1627 *Тр.* 473); Пѣстѣлемъ на свѣтъ Бгѣодхновѣнню Кнѣгѣ; и, же та(к) рекѣ, Шафарію оуслѣгована, стѣхъ и Животдѣлныхъ Пренасватѣйшагѣ Тѣла и Пренаторѣжшеѣ Крве Х(с)вы Тѣмницамъ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 3 зв.).

Див. ще **ЖИВОТДАВНЫЙ.**

ЖИВОТЕКУЧИЙ *прикм.* Швидкотекучий, швидкоплинный, бистрый: обѣчно якѣ е(ст) дѣбрый Панъ, доброты и несмерте(л)ности невычерпаное море: вода солѣдкаа и животекѣчаа, ажъ на(д)деръ обѣтаа и зъ берегѣвъ выливаѣючаа (Київ, 1637 *УС Кал.* 322).

Див. ще **ЖИВОТОЧНЫЙ.**

ЖИВОТИНА, ЖИВОТИНА *ж. (цсл. животи́на)* свѣйска тварина, животи́на: принесли вси снѣове израилеви дары своя къ боу, хто што имѣлъ. ѡ(т) овощѣвъ. и ѡ(т) животины (1489 *Чет.* 14); а хто бы животинѣ маючи конѣ не де(р)жалъ того староста грабить, за ѡг(р)щинѣ (1552 *ОВин.З.* 132 зв.); На животинѣ на ѡ(в)цы на телѣта и на свини шопы з лозы робѣтъ (1552 *ОЛЗ* 186 зв.); приходши поганство Татарове подѣ Бѣлюю Церковь, все стадо животины череду взяли и погналы до Бѣлагорода (Київ, 1559-1567 *АЮЗР I*, 146); Кони, животину и инъшыи домовыи статъки и збожѣе пописати (Чортѣорійськ, 1584 *АрхЮЗР 8/IV*, 194); тое быдло або животи́на

власная монастырская ест (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 162); не могла животи́на ходіти на поле дла снѣгѣ и морѣзѣ (1503-1633 *Остр.л.* 130); Животи́на. *Pecus* (1650 *ЛК* 447).

ЖИВОТИНИЩЕ *с.* (міфічна тварина, яка має дивний і потворний зовнішній вигляд) чудовище: Пси́нь: е́ст^с животи́нище нѣкое крилато Тонча(и)ше я́коже прах^с, е́же ра(ж)да́етса ѿ(т) дивіи(х) смѣкѿ(в) (1627 *ЛБ* 241).

ЖИВОТИЩЪ *прикм.* Життевий: Зо́ль: м(р) г̄. Живѣ́те(н). Жй́зне(н), Животи́щъ (1627 *ЛБ* 207).

ЖИВОТНО *с.* (цсл. животьно) 1. (жива істота) живина: яко, всако живо(т)но словесно е́сть члѣк а іѿа(н) е́сть живѣ(т)но и словесно, оубѿ // іѿа(н) члѣк (1596 *ЛЗ* 65-66).

2. Тварина: Она́гръ, Ді́кій осе́ль, живѣтно подобное лѣсю (1627 *ЛБ* 225).

Див. ще ЖИВОТНОЕ.

ЖИВОТНОЕ *с.* (цсл. животьное) 1. Те саме, що **животно** у 1 знач.: еди́нь ѿрель з^с межи иныхъ живѣтны(х) може(т) смотрыти противко слѣнцю не помизаа око(м) (1556-1561 *ПС* 127); Сътвори́ль бы(л) бѣ члѣка... на... подобѣнство свое и свое́го ра(з)ума сподоби(в), и слѣво(м) вымѣвы на(д) всѣ живѣтныє оукраси(в) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 215); Абѣвѣмъ ты Ма́ткою; Црѣ Аггльскомѣ зоста́ла, И тогѣсь Пани́енскимъ Млѣкомъ пита́ла. Котѣрїй го́йндю Рѣкѣ свою ѿтвори́аєть, Вса́кое живѣтное жй́вить, и пита́єть (Чернігів, 1646 *Перло* 36 зв.).

2. Те саме, що **животно** у 2 знач.: Ари́сто́те(л) мѣви(т) в книга(х) где ѿ живѣ(т)ны(х) пише(т), трѣй рѣ(д) пелека́нскій (1596 *ЛЗ* 61); ѿ(т)-толь Филосо́фъ оный выборнѣйшїй злосліво́го члѣка живѣтнымъ на́горши(м),... манѣєть (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 3 нenum.); ѿцы... пѣстынножй́тель...пѣстилися... ры́бъ, вина́, и ѿ(т) живѣтныхъ ма́сла не коштѣючи, кро(м) ѿвоцѣвъ ѿ(т) дрѣвъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 171); ѿ створе(н)ю скѣтовѣ звѣровѣ и йнши(х) живѣтны(х) (серед. XVII ст. *Хрон.* 4).

ЖИВОТНОРОЗУМНЫЙ *прикм.* (властивий людині як живій особистості) свѣдомий, розум-

ний: Бѣ̄ть всемогѣщїй, дшѣ̄ живѣтнѣрозѣднѣю в' прѣдка на́шого Ада́ма водхнѣль (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 938).

ЖИВОТНОСТЬ *ж.* Життеда́йність: дакоюу тѣбѣ з ѿчиваго и с пѣлна(г) за́хована, и живѣ(т)-ности и с прѣѣдѣанїа тѣла моего (II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 7 зв.); по́ложи же тѣй сво́й ѿплѣтокъ прѣ́снїй без(д)ѣшний, ра́звѣ до по(л)рѣ́ку. ѿ семь вѣдай иже вашъ збо́утнѣєть, и вѣ пра(х) ѿбрати́тса, бо не ймаєть вѣ себѣ жа́дноа живѣт-ности (к. XVI ст.-поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 123).

ЖИВОТНЫЙ, ЖЫВОТНЫЙ, ЖИВОТЕНЬ *прикм.* (цсл. животьный) 1. Життеда́йний: О чомѣ она́ яко ма́ти ваша... хлѣбомъ живѣтнымъ оучѣниемъ еѿ(г)льскимъ воско(р)мивши, женихѣ своємѣ... ѿ(т)дати... надѣяласа (Острог, 1587 *См. Кл.* 5 зв.); Вѣда съ всѣмъ живѣтнымъ в' собѣ содержй́мымъ, такѣ до... Члове́ка мѣвити (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 935); **животная вода** *див. ВОДА;*

життевий: Прч(с)таа пѣн'на кды з наза́рѣтоу до ви́флеѿма пло(д) живѣтный вѣ прч(с)той оутрѣбѣ свое(и)... ма́ючи шлѣ... в' ста́йню и в хй́ж-коу, по́длѣю... моу́сѣла внїйти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 7); Зо́ль: м(р) г̄. Живѣ́те(н). Жй́зне(н), Животи́щъ (1627 *ЛБ* 207); **Живѣтный. Vitalis. Animans** (1650 *ЛК* 447); **книги живѣтныє див. КНИГА.**

2. Тваринний: ani[m]ab[i]llis, живѣ(т)ны(й) (1642 *ЛС* 83).

ЖИВОТОВЕЦЬ *ч.* (мешканець або виходець з колишнього села Животів) живѣтовець. Вл. н.: А(р)тюхъ Живѣтѣвѣ(ц) (1649 *РЗВ* 363).

ЖИВОТОДАВЦА *ч.* (стп. żywotodawca) Те саме, що **живѣдавець:** В мѣ ѿ(т)че владыка ѿба́чь пѣ(л)но, е́сли не ты(м) шлѣко(м) (!) идѣте, не-вѣдѣчны бо́удѣчи ма́нны нѣ(с)ной, до котѣрой желѣю(т) аггль бѣжїи при́никнѣти и не та́кою, котѣраа на землю росѣю па́дала, а́ле котѣраа ѿ(т) самы(х) живѣно́сны(х) ребрѣ живѣтода́вца истѣ-ка́ючи, живѣ(т) вѣчны(й) дарѣуєть (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 216).

Див. ще ЖИВОТАДАВЕЦЬ.

ЖИВОТОДАТЕЛНЫЙ *див. ЖИВОТДАТЕЛНЫЙ.*

ЖИВОТОПЛАТЕНЬ *прикм.* Життедайний: Кто зась и // Бга̄ знаѣтъ, и в цнѡтахъ са кохаѣтъ, цнѡта и себе и члѡвка того възглад(м), якъ вѣчно-славна и животоплатна, цнѡта ест' (Єв'є, 1616 УЄ Єв. 2-3).

ЖИВОТОЧНЫЙ *прикм.* (цсл. животочный) чудодійний, життедайний: Тѡй ест' Пань створена, котѡрый ест' весь роскошѣ, прагнѣніем' и напѣтк(м) животѡчным': великою, правдѣвою и зѡвжды текѣчею рѣкѡю (Київ, 1637 УЄ Кал. 322); вода животочная *див.* ВОДА.

Див. ще ЖИВОТНЫЙ.

ЖИВОТЪ, ЖИВОТЬ, ЖІВОТЪ, ЖЫВОТЬ *ч. 1.* Життя: оучителеве оу добромь оученїи але не въ зло(м) животѣ мають наслѣдовани быти (1556-1561 ПС 97); хотя емѣ пань бо(г) и живота продо(в)жи(т) ты(х) вси(х) рече(и)... не маю(т) пои(с)кивати (Вінниця, 1567 ЛНБ 103, 17/Іс, 1943, 16); хто хоче(т) живо(т) миловати... не хай ѡста(г)не(т) азыка своего ѡ(т) злого (II пол. XVI ст. КА 187); а ижѣ въ невѣдомости часу и години такового припадку и доконченя живота нашего зѣ преїзренїя Єго Святого ест' постановлено, про то повинне пристои каждому, абы... чоловѣкъ, о такомъ припадку своемъ уставичне мыслилъ (Краків, 1595 АСД I, 196); И все созданїе тому ся кланяет, от него бо живѡт и духа мевает (к. XVI ст. Укр.п. 72); повѣтрѣе аѣж до самѡго нѣба сплюгавлено е(ст) дла ма-е(т)ности живо(т) заневѡбленный ѣст' (Острог, 1607 Лѣк. 126); отъ вшелякихъ неприятели,... здоровья и живота своего не лютучы, послугу чинили (Київ, 1610 АЮЗР II, 59); Ѡто оуже часъ минѣет', а живѡт' наш' до концѡ са приблиѣаетъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 668); Живо(т) на(д) свѣтъ зацнѣйшїй, влюбїле(с) законный (Львїв, 1642 Бут. 5); ведлугъ звычайю себѣ моцъ зупо(л)ную зоставую въ все(м), поты поки ми Гдѣ Бгѣ живота продолжи(т) (Холм, 1648 Тест.Ст. 471); Живѡтъ. Vita (1650 ЛК 447); **въ животе** — при житїи: кгда та(м)... приехалъ пна ма(т)фея сенюту в животе не зостал (Кременець, 1563 ЛНБ 103, 26/Id, 1810, 8); ись которого збитья изъ мо(р)дованья якобы вже и (в) животе еє

небыло (Луцьк, 1577 ЖКК I, 80); **въ животе (в животи) не стати** — те саме, що **животъ кончити**: А так, кгда вжо жоны моеє... в животе не стало, Бог дѡшѣ еє зѣ сего свѣта взал, бѡдѣчи есми в добромъ здоровїи... з особливое ласки моеє ѡтцовское дал и даровал есми сына моего... всим Степанем (Острог, 1522 АС III, 237); Якож... ѡн ѡ тѡю половинѣ мыта своего,... з ним ѡ тоє правовати са хотел, нижли... его в животи не стало (Берестя, 1544 АС IV, 396); **до живота (животовѣ)** — до кінця життя, до смерті: пан Федор... держал тот замок... до своего живота (Берестя, 1508 АС III, 56); третью часть всїхъ именей... небожчикъ князь Ѡедор Санкгѡшко-вича, мѡж твой, записал тебе до живота твоего держати и вживати (Вильна, 1552 АС VI, 130); А та(к) мы... ѡны(х) Бѣликовичо(в) при... поменены(х)... пожи(т)ка(х) яко то ѡни с про(д)ко(в) свои(х) де(р)жать и ѡживаю(т) нїне(ш)ни(м) листо(м) наши(м) зоставѣе(м) ѡсѣ(х) и ко(ж)дого з ни(х) зособна до животовѣ и(х) ко(ж)дого (Острог, 1637 ЦДІАК 1471, 1, 1, 99 зв.); **до живота встати** — воскреснути: та(к) ты(ж) быти не могло,... ижебы снѣ бжїй ѡ(т) смрти до живота не всталъ (поч. XVII ст. Проп.р. 153 зв.); **до живота привернути** — оживити: Коли ми вже было дї лѣ(т) звоно(м) в головѣ забитого яко ѡного моло(д)ца в наи(м) до живота приве(р)ну(л) (1582 Кр.Стр. 6); **до живота приходити** — воскресати, оживати: Яко снѣ бжїй правдѣе по(з)наваны(й) бывѣе(т), зем(л)а ся лакѣетъ, ѡпѡки са падаю(т), грѡбы ѡтворѣные бываю(т), оуме(р)лїе до живота прихѡда(т) (поч. XVII ст. Проп.р. 298 зв.); **за живота (животовѣ)** — за життя: не ѡмешкалъ былъ еше за живота его ѡ томъ до... Вашей Милости... дать ведати (Турїйск, 1564 АС VI, 243); име(н)е мое... застави(л) ѡте(ц) мо(и) небощикъ за живота своего... земенину... небощику... Немери(н)у (Житомир, 1584 АЖМУ 143); если тоу(т) за живото(в) свои(х) боудемо вѣ(ч)не наслѣдовати волѣ его стѡи. а заховатиса маємо емоу та(к) яко на на(с) прїслѡшае(т), а зако(н) хр(с)тианский на(с) оучить (к. XVI ст. УЄ №31, 199); **животъ**

выривати (вырвати) — позбавляти (позбавити) життя: очи ей оты(и)моуешъ, очи кóлешъ, и живо(т) выриваешъ // заслѣплáешъ еи з лáски бжеи и цно(т) вызоуваешъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 176 зв.-177); Если сребро протівникъ ѿ(т)нáти захоче(т) если все, нáве(т), тогосвѣтнѣй дочáсный живóтъ вырвати прáгне(т), не борони тóлко Вѣрѣ свою захováй (Київ, 1625 *Злат.Н.* 129); **животъ выдирати** — те саме, що **животъ выривати**: Не тýл'ко бовѣмъ дóбра их', але и самый живо(т) выдирáют', на жáдныє контра́кты // з'гóдныє... з' ними не позволяють (Київ, 1648 *МКСВ* 346-347); **животъ вѣчный, вѣчный животъ, пришлый животъ** — життя в раю, вичне життя: кто коли дла хá богатство опоустити, стокроть больше возьметъ, и животъ вѣчный наслѣдитъ (1556-1561 *ПЄ* 82 зв.); Такъ возлюбил Богъ мир, же Сына своего единого послалъ, абы каждый, вѣруючи в него, не погинул, але абы мѣл живот вѣчный (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49); Тáкъ то штó розвѣсти потреба ѿ немъ, и ѿ всѣхъ рѣчахъ правдѣйвой надки, я́ко ты(ж) и штóса ткнѣтъ што справиль, зачѣмъ бы живота вѣчного достѣпити моглóса (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 230); Прѣйми(ж) прѣто знóвѣ вѣчный живо(т), вдáчны(м) са стáнь оу бгá и оублагáй его (Острог, 1607 *Лѣк.* 94); Понеже... въ пришломъ животе, хотяжъ праведнымъ и добрымъ, восияетъ... неприкосновенный светъ благословения оно́го, которого естъ Самъ Богъ, а грешныхъ (Рожанка, 1598 *Л.Пом.* 987); А ведьже я маю еще надею... абысь тежъ тоеречи учасникомъ былъ,... и на семъ свете въ маститой старости долго поживѣши, а потомъ въ ономъ пришломъ животе царствия небеснаго венець неувѣдаемый... одеръжалъ (Там же, 1033); **животъ дочасный, дочасный животъ** — земне життя людини: А ты, костел латинский,... весь вѣк свой о том упражняешъ,... абы ся не оно́го небѣснаго седалища допустил,... але жебы еси тя на земли в дочасном животе... ани чести, ани мѣста... бынамнѣй не снижил (1608-1609 *Виш.Зач.* 227); те́ды тобѣ маю повѣдити,... ѿ несмертѣльности дѣши, ѿ рóскоши при-

шлой справе(д)лѣивыхъ, и ѿ постановѣнию вѣрныхъ котóрыи з' дочáсного живота схóдаты (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 202); **животъ спросный (спростный), волочающий животъ** — розпутне життя: А кгдажъ мене, малжонка своего, и... детей моихъ... не огледаючиса на добре мниманье, што статечные жоны звыкли передъ очима своима завжды метъ..., ѿпѣдивши и домъ мой себе ѿгидивѣши, а волочащий животъ ѿлюбивши, тамъ, где се ей подобало, мешкаеть, а проежчокъ ѿживаеть (1577 *AS VI*, 73); Не такъ, яко продкове ихъ... во всемъ были славни; але сие волять радѣшей животъ спросный въ срокгой неволи безъчестне провадити (Рожанка, 1598 *Л.Пом.* 1017); живóтъ спростный, свобóльный и збытѣчный, где теперъ все са тóе розлетѣло (Острог, 1607 *Лѣк.* 36); **живота (жывота) доконати (докончити)** — померти, докінчити життя: где яки(м) способомъ жывота доконала (Житомир, 1649 *ДМВН* 185); А котóрый хотѣлъ о Христѣ жити, каждый мусѣлъ... у монастыры жывота докончити (Львів, 1605-1606 *Перест.* 500; Фотій волѣлъ въ безмолвномъ монастыру жывота докончити, нежели на столици патриаршеской седѣти (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 755); **животъ кончити (скончати, скончити)** — померти: Стого Гетмана каждый Рѣце(р) нѣх' ся оучѣтъ Як'бы тѣж' мѣл' нá свѣтѣ тóт' жыво(т) свой кончи(т) (Київ, 1622 *Сак.В.* 47); на соборѣ, скоро по зложенню Флавіана, зъ направи Дюско́ра... заразы немилостивно бито его,... По котóромъ збитю, третего дня животъ блаженно скончалъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 610); Бóвѣмъ мнóгихъ ѿ(т)кладáючи(х) рóкъ ѿ(т) рóкѣ, днѣ ѿ(т) дна покѣтѣ, ѿшѣкало и омылѣло, же леда́ко живóт' свѣй скончѣли (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 5); **животъ отдавати (кому)** — жертвовати життям (заради кого): дрѣгаа [причина] дла ты(х) еф'фѣктовъ котóрые з нѣго выхóдаты, дла́ оучѣнко(в), дла тогожѣ ты(м) жыво(т) ѿ(т)даеть котóрыи ѿно(г) оутрáтили (поч. XVII ст. *Проп.р.* 296); **живота позъбавити** — вбити: кгда подданы выконываючи, до болота приволокъши, живота позъбавити хотели, отъ чо́го заледве некоторая служала

челяд отпросили и заумерлую подь село Киверце отъвезти казали (Луцьк, 1523 *АрхЮЗР* 1/VI, 533); зъ **животомъ розвязатися** — те саме, що **животъ кончити**: а гды... з' животомъ южъ мълъ розвазатися, оуста свои... отворилъ (Київ, 1627 *Тр.* 291); **на животъ** — для життя: Скажи ми любимы(й) рѣгателю..., чомѣ та тѣа ожаа(н)наа оутроба и вѣпѣстила, коли (на) смѣрть а не на живо(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 231); **не мати живота** — (*про частини тіла людини*) відмерти: Члонки,... ни якого живота въ себе не маючи, ничего доброго делати не могли (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 993); **по животѣ (животе)** — після смерті: Ино по моем животѣ ни на кого, одно на сына моего... тыи вси замки и мѣста, двори... прийти мают (Острог, 1522 *АС* III, 237); абы ѿ мае(т)но(ст)... лежачую и рѣхому, межи ма(л)жо(н)кою моею панею маретою ла(с)чо(в)ною и бра(т)ею бли(з)скими моими по животе мое(м) яки(и) ро(з)рѣхъ и ро(з)ницы не бы(ли) ѿ(с)тато(ч)ную волю мою на се(м) те(с)гаме(н)те ѿ(з)на(и)мую (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86); **после живота** — те саме, що **по животѣ**: я Иван после живота кнагини... бил есми чолом господарю моему... абы Его Милость рачил... тым влостным имѣнем своим... мене слѣдѣ своего пожаловати (Острог, 1516 *АС* III, 138); **при животѣ (животе)** — за життя, при житті: А тепере еще при своемъ животѣ хочу тое имѣти все ку своему пожитку (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 11); А я сама при животе мои(м)... в тое име(н)е..., ничи(м) ся вступовати... не маю и не буду мочи (Житомир, 1584 *АЖМУ* 144); **прийти до живота** — (*відновити свою функціональну діяльність*) ожити: Читѣемо вправдѣ в' пр(с)кы(х) книга(х), ижъ кѣсти оумрѣлого елисѣа единѣго оусопшого з' мртвы(х) в'збѣдѣли, але тые кѣсти самы не пришли до живота (поч. XVII ст. *Проп.р.* 154); **стратити животъ** — загинути: Кгдѣжъ лѣпѣй ест' стратити животъ за ѿйчизнѣ, Нѣжли нѣприятелю достѣт' са в'коризнѣ (Київ, 1622 *Сак.В.* 41); **Образно**: Приствѣпѣмъ тѣды до тои Нивы: и тѣи бѣрозны живот'чиначѣи прѣйдемъ, и пожнемъ ѿ(т) нѣшего Іс Хѣа, котѣрый

рѣклъ до свойхъ Оучнѣковъ (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 123); **животъ вести** див. **ВЕСТИ**; **древо живота** див. **ДРЕВО**.

2. **Життепис**: Дай покѣй, Клиѿ, прѣшлы(м) в' дѣлности поганѿ(м) Хвѣ животъ ѿписѣй иди южъ за Пѣномъ (Київ, 1632 *Євх.* 301); якѿ въ цркви бѣже маемо образы, абы намъ // были якѿ книги єв(г)ліи и животѿ стѣхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 97 зв.-98); **животы пророцкыи** — (*одна з книг Старого Завѣту*) книги пророкѣв: Стѣй епифанѣй и дорофѣй м(ч)ни(к) в живота(х) пр(о)рцкы(х) оуча(т), ижъ аггли гды в колѣсце дѣта(т)ко(м) еше лежа(л), ѿгне(м) егѿ прикрѣли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 256); **книга живота** див. **КНИГА**.

3. (*про засоби до життя*) майно, статки: живо(т): меш'ка(н)е, и ты(ж) ска(р)бѣ, грошѣ (1596 *ЛЗ* 47).

4. **Живіт**: Кропива є(ст) зелѣе добро. коли въ которо(г) члѣка та(ж)ко на животѣ. навари кропиви з вино(м) пѣи здра(в) боуде(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 9); алуус брѣ(х) живѣт (I пол. XVII ст. *Сем.* 20); Трибѣхъ: Жолѣдокъ, живѣ(т), брѣхъ (1627 *ЛБ* 133);

(*утроба жінки як символ материнства*) лоно: жена бо твоя анна. почала в животѣ свое(м) и родити имае(т) (1489 *Чет.* 15 зв.); коли сталъса голосъ поз'доровлена твоего въ оушохъ моихъ розыгралоса радостю ѿтрѣча в' животѣ моемъ (1556-1561 *ПС* 208); Нагъ вѣшолесъ з' живота мѣтки твѣеи, нагимъ и ѿ(т)йдешъ (Київ, 1625 *Злат.Н.* 129); Иже зачат'е сна Бѣжѣго в' животѣ Па(н)ны вѣдлѣгъ чловечѣнства, стѣлоса справѣоу Дѣа стѣгѣ (Львѣв, 1646 *Зобр.* 18); Естъ оу же(н)скомъ животѣ двѣ жили, тоне(н)ки(х) (серед. XVII ст. *Луц.* 544); **почати в животѣ своемъ** див. **ПОЧАТИ**.

ЖИВОТЪДАТЕЛНЫЙ див. **ЖИВОТДАТЕЛНЫЙ**.

ЖИВОТЪЧИНАЧИЙ, ЖИВОТЪЧИНАЧИЙ *дієприкм. у знач. прикм. (який творить, дає життя)* життетворний, життедайний: ѿ(т) Нѣвы жнѣво и радѣсть: ѿ(т) виногрѣа ѣвоцы покармѣвыи, а ѿ(т) Пѣсма Наѣка живот'чиначаа (Київ,

1625 Сур.Сл. 123); Патріархъ Нерѣкотворѣнный Хвѣ образъ, и чті гѣдныи животъчиначіи дрѣва, кѣ томѣ и ч(с)тнѣю шатѣ Бгѣмѣтре носачи, по мурамъ чинілъ Процѣссіи (Там же, 681); В' сїю Н(д)лю (трѣтїю Пѣстѣвъ, поклонѣнїе празнѣемъ Ч(с)тнаго и животъчиначога Кр(с)та, дла причїны таковой (Київ, 1627 Тр. 472).

ЖИВОТЬ *див.* **ЖИВОТЬ.**

ЖИВУЛЬ *див.* **ЖИВЕЛЬ.**

ЖИВУЧИЙ, ЖИВУЧІЙ *дієприкм.* 1. *У знач. прикм.* (який живе, існує) живий: вода двѣ(с) свѣтъ и ве(с) наро(д) лю(д)ски(й) зверата и всю ре(ч) живѣчїю затлумила, затопила (1582 Кр.Стр. 20 зв.); заправды // прѣжноса фрасоуе(т) вшелакїй члѣкъ живоучїй (Острог, 1607 Лѣк. 118-119);

у знач. ім. живий, -ого; живї, -их: Ласка, мѣвить, даткѣ протївко вшелакѣому живѣчемѣ, и на(д) оумѣрлымъ не заборони ласки (Київ, 1625 Коп.Ом. 148); назвалъ Адамъ има жоны своєї Евва то естѣ Жизнь, иже она была маткою всѣхъ живѣчихъ (серед. XVII ст. Хрон. 10);

у знач. ім. с.р. **живучее** — (все, що виявляє ознаки життя, що живе, існує) живе, -ого; живуче, -ого: Абовѣмъ если то... естѣ прѣвда, же все живѣчее покѣль живѣтъ, потребѣетъ пѣкармѣ призвоѣтого своѣмѣ прирѣженїю (Київ, 1634 МІКСВ 313).

2. *У знач. прикм.* Безсмертний: Кды бовѣ(м) ада(м) створѣнныи, вза(л) дхнѣна живота, дѣноу(л) бовѣ(м) бѣ на лице адамоу, и ста(л) в' дїшоу живѣчїю (поч. XVII ст. Проп.р. 139 зв.); створїлъ бгѣ члѣвка з' порохѣ... и надхнѣ во облїчїе егѣ дхѣ живота, и стѣлгса члѣвкѣ в' дѣшѣ живѣчїю, оучинїлъ емѣ тѣло звѣро(м) нѣчто подобное але дшѣ оучинїлъ емѣ на образъ свѣй (серед. XVII ст. Хрон. 4 зв.).

Див. ще **ЖИВУЩИЙ.**

ЖИВУЩИЙ, ЖЫВУЩИЙ *дієприкм.* *у знач. прикм.* (цсл. живоущий) 1. (який живе, існує) живий: Церковъ (повѣда) не прїймаєтѣ еше жывущого и дети родящего, и единое жоны мужа, але такового, который ся одѣ единое повстегнулъ альбо у вдовст[в]е жылъ (Вільна, 1599 Ант. 743); **языкъ живущий** *див.* **ЯЗЫКЪ.**

2. *Перен.* Життѣдайний, животворний: А если кто в раи, то естѣ церковном согласии и единомыслии, не обрѣтаєтѣся, таковой животнаго дрѣва покарму поживати не может, — а коли тою живущою пищею оживлятїся не может, таковой смертию вѣчною невѣрїя уже битѣя стал (1600-1601 Виш.Кр. отв. 168); **живущий хлѣбъ, хлѣбъ живущий** *див.* **ХЛѣБЪ.**

Див. ще **ЖИВУЧИЙ.**

ЖИВЦЕМЪ, ЖИВЪЦОМЪ, ЖЫВЦОМЪ *присл.* 1. (живим) живцем: двѣ во(й)ска з великими таборами ихъ помогъ намѣ г(с)дѣ бгѣ ѡпановати и трѣхъ гетѣманѣвъ живце(м) взяти (Черкаси, 1648 ВУР фоток. 12); А skogo prywernuli, zaraz ohornuli, rozkopali nosnyie waly, Odnym postrali, druhich porubali, tretich ziwcem w ordu pooddawali (1648 П. про пор. 201); на тотчас поменены инѣкупати... родичѣв прѣтѣстантов,... живѣцом поймѣвъшы, окрутне и нелютѣстивѣ забїли и замордовали (Володимир, 1649 АрхїОЗР 3/IV, 366); Богда(н) Хмѣ(л)ницкий з реѣстровыми козаками... по(д) Жо(л)тыми водами збили... на порохѣ ѡбозѣ и жо(л)нѣре живцемѣ зо всѣми добрами... захватили (серед. XVII ст. ЛЛ 179).

2. *Перен.* (не звертаючи, не відхиляючись) прямо, просто: которыи границы такѣ се вѣ собѣ мають: почонши отѣ дороги Бѣлоцерковскоѣ // на низѣ рѣчкѣю Шварковкѣю вѣ рѣчкѣю Юрѣвкѣ, а зѣ Юрѣвки в долину глубокую, тою долиною живцемѣ до дороги Запольскоѣ., на низѣ Встою до Юрѣвки (Житомир, 1576 АЗР III, 195-196).

Див. ще **ЖИВО.**

ЖИВЫЙ, ЖИВИЙ, ЖІВІЙ, ЖЫВЫЙ, ЖЫВЫЙ, ЖИВЪ, ЖИВЬ, ЖІВЪ, ЖЫВЪ *прикм.*

1. (який живе, існує) живий: зѣ дворца моего взято... чѣтыре вѣпрѣ живыхъ кормныхъ (Клевань, 1571 АрхїОЗР 1/І, 34); меновите... взяли...//... ѡвецѣ шѣ(ст)на(д)ца(т)... а ѡсобливе дѣ(и) живыхъ члѣвко(в) килку по(д)даны(х) пна моего (Луцьк, 1595 ЛНБ 5, II 4048, 88-89); гдѣ бы не были прѣкращены дни оны, не зосталѣ бы жаденѣ живой чѣловѣк (Вільна, 1595 Ун.гр. 161); прїнесѣ(т) очїщенномѣ двѣ кокѣши жывы(х) чис-

ты(х) (к. XVI ст. УЄ № 77, 171 зв.); з інши(х) мѣсть много лю(д)и приходило огладати лазара живого (поч. XVII ст. УЄ № 256, 2); Смерть... добраа (кды чл̄ка чыстое сѣм(н)еніе ратѣть) барзій втѣшаеть, анѣжели иныхъ живыхъ люде(и) (Корець, 1618 *З.Поуч.* 172); По прѣжнѣ фрасѣть ся всякъ живой челоуѣкъ, Поневажъ корѣткій естъ его на свѣтѣ вѣкъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 40 зв.); uіuus живій (I пол. XVII ст. *Своб.* 25); еслибы в' втробѣ матери(н)ской зостало живѣе немова(т)ко, а матка бы ѡме(р)ла // тогды пови(н)ность хрестіан'скаа вытагаѣть, абы было вѣнатоє распорѣвши маткѣ ѡмѣр'лѣю (Львѣв, 1645 *О тайн.* 16-17); Пекло естъ яма... прѣ(д) нимъ мгла и тма точки(т)ся и(ж) жадни(и) члѣкъ живи(и) не може(т) тамъ дойти (серед. XVII ст. *Луц.* 525); зѣразъ бѣло трасѣнье земля такъ великое ажъ са весь гѣродъ спадалъ, земля тѣжъ розстѣпѣвши всѣхъ людеѣ живы(х) пожѣрла (серед. XVII ст. *Хрон.* 25 зв.); *У порівн.:* ѡ(н) на ѡныє пта(ш)ки скѣро дѣноу(л), злетѣли на воздѣхъ яко живыи (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 92); ели (ледво) живого — (*у надзвичайно важкому стані*) ледве живого: а пото(мъ) из' постелѣ твоеи ели живого виве(р)нѣтъ и на землѣ голой тебе положа(т) (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 268); Тамъ же видилъ пана Григорья Балабана барзо хорого и ледво одно живого (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 488); **въ живыхъ не зоставати див. ЗОСТАВАТИ; живое души не зоставити див. ДУША; камѣніе живое див. КАМЕНІЕ;**

(з допоміжним дієсловом у предикативній функції) бути живим, жити: Того же рѣкѣ ди(в) члѣвчій оуродѣлоса дѣта. голова лѣвоа, пѣрсы космѣтые ... голосо(м) страшны(м) ричѣчи. живъ бы(л) годи(н) и' (1509-1633 *Остр.л.* 126); мы... старостѣ нашего Володимѣрского маемъ заховати ажъ до смерти его и покѣль ѡнъ живъ бѣдетъ, не маемъ того замкѣ ѡт него николи ѡтнимати (Краків, 1531 *AS* III, 389); слугу моего..., ѡкру(т)не зруба(ли), [ѡ(т)] которыхъ ра(н) не ведати, буде(т) ли живъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 84); али за то лѣпше бы, ажъ бы есте чинили мл(с)ть убогимъ доку есте живы (XVI ст. *НЄ* 56);

то(т) лаза(р). коли бы(л) жи(в) теда те(р)пѣ(л) недостатѣ(к), а тепе(р) ты(ж) са ис того смѣ(т)-кѣ тѣши(т) (к. XVI ст. УЄ № 31, 210); Мои ѡченици бѣдете. Яко а(з) живѣ и вы живи бѣдете (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 3); От которого бою и зранѣня неведати, если живъ будет (Бориспѣль, 1615 *АБМУ* 10); котрое то наданя... мое яко са(м) поки живъ есте(м) повине(н)емъ зде(р)-жати (Топѣльниця, 1616 *ЦДІАЛ* 14, 1, 96, 646); дла тогѣ ѣси, и пѣешъ, абысь живъ былъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 657); Прѣто ты члѣвчѣ,... сѣмъ ма(р)ностамъ не привѣзѣйсѣ: но вѣчныхъ ищѣ пѣлно, и живъ бѣдешъ въ вѣки (Чернігѣв, 1646 *Перло* 123 зв.); И рѣклъ г(с)дѣ до не(го) оучини змѣа мѣданагѣ а выставъ егѣ на знѣкъ, котѣры(и) оукѣшѣный пойзрѣтъ на негѣ живъ бѣдетъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 140 зв.); **якъ (яко) живъ** — зроду, ніколи: добры(й) естъ тенѣ аксамі(т) которого якъ живъ не видале(с) (к. XVI ст. *Розм.* 53); Православный: Яко-живъ — о томъ Аѣанасій не мысли.тъ, ани писалъ! (1603 *Пит.* 16).

2. *У знач. ім., перев. у мн. живий, -ого, живи, -их:* А хтобы мѣлтъ тоє наданье мое ѡтъ церквы Божѣй ѡтдалити... да бѣди проклатъ... ѡтъ мене... въ сей вѣкъ и въ бѣдѣщий, в который бѣдетъ сѣдити живыхъ и мертвыхъ ѣ второмъ Егѣ сватомъ пришествію (Мѣльці, 1542 *AS* IV, 314); шѣто г'ладаете живого съ мртвymi нѣ(т) его зде але в'сталь естъ (1556-1561 *ПЄ* 330 зв.); То живой ѣ ѡмѣрлих просит, абы их просбы богъ слѣхал, а не ѡмѣрлыє за живых (поч. XVII ст. *Вол.В.* 89); И я(к) // мѣви(т) Исѣаіа, Шѣкѣти живы(х) межи мертвыми (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 268-269); А стѣячи межи мѣртвыми, и живѣymi. просилъ за лю(д) и перестала плакга (серед. XVII ст. *Хрон.* 138 зв.);

у знач. ім.с.р. живое — (все, що виявляє ознаки життя, що живе, існує) живе, -ого: к'то коли веда(л) понеха(в)ши гѣловоу, або живое, Мертвогѣ се де(р)жати (к. XVI - поч. XVII ст. *ЦНБ* 74 П/20, 22); нѣже(м) щѣр'бѣты(м) ни(ч) живого не рѣжетъ (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 94 зв.); *sczo żywoie sia ruszyło Ot brátia tot sia my snyło* (Яворів, 1619 *Гав.* 21).

3. (про Бога) живий, істинний, безсмертний: ім'яте оубо вѣрѣ і надеждѣ в б̄га жива крѣпкѣ и непоколѣбимѣ (до 1596 Виш.Кн. 262 зв.); асноє слово б̄а живого. котрое трыває(т) а(ж) навѣки (XVI ст. УЄ № 29519, 19); Страшно єсть впасти в' рѣки б̄а живогѣ (Київ, 1625 Кон.Каз. 37); Аллилѣи(а): Хвала б̄ѣ. або приході(т) б̄ѣ,... вѣспѣвайте живаго б̄а (1627 ЛБ 174); Єдинѣ ясно(ст) бѣ(з)тва сѣ ѡ(т)цем', Пѣтрѣ верхѣвнѣй ясно взнаєє(т), Той та с̄нѣмѣ б̄га живогѣ называєтѣ (Чернігів, 1646 Перло 72).

4. Перен. Життедайний, животворний: Мы же, братие,... приступилѣ кѣ хлѣбу небесному живому (1582 Пис. до лат. 1148); Чи такѣ болше вѣрять мерѣтвѣмѣ языкомѣ своихѣ дѣховныхѣ, анѣжѣли живомѣ словѣ божемѣ (Острог, 1587 См.Кл. 18 зв.); живѣю м̄анною Євхарістією стою, Мы Архієрєє... звѣклихмѣ д̄ши лю(д)скіи посилаѣти (Київ, 1639 МІКСВ 215); живая вода, вода живая (жива) див. ВОДА; живое тѣло див. ТѢЛО.

5. (який справляє живе вращення) справжній, дійсний: Чѣмѣ п̄аве(л) ст̄ый пр̄аве цр̄кви б̄жєє живѣй об̄разѣ прє(д) ѡчи намѣ выставл̄аючи нигдє о томѣ др̄гѣмѣ,... змѣн'ки не чіни(т) (Острог, 1598-1599 Апокр. 94); кто живѣю вѣрѣ,... и любовь звѣкл̄ю мѣ(л) бы, досы(т) бы ємоу было (поч. XVII ст. Проп.р. 215); Вашѣ былѣ замыслѣ живѣю цр̄ковѣ б̄дѣвати, Ваше было стар̄ана, оучєныхѣ збир̄ати (Львів, 1615 Лям.Жел. 1 зв.); Вигнаний патріарха, мужѣ воистину апостолскій, шолѣ зѣ мѣста одною сукманиною приодѣтый, босый... весьє убогій, живѣй Христа Збавителя образѣ (Київ, 1621 Кон.Пал. 777); Да ст̄итсє има твое Пр(с)тѣе, Презѣ ясноє и живѣе взнана мѣе (Чернігів, 1646 Перло 14 зв.).

6. (про свідків) (присутній) особистий: Мы выслушавши тых всих вышей описаных доводов, слушне от пана Олехна показаных, яко листовных, так и живых, пытали єсмо єще пана Олехны: естлибы хотел на то сам особѣю своєю (Галичани, 1553 АрхЮЗР 8/VI, 14);

наочний: кгда бымѣ живѣими (яко мѣватѣ) хотѣлѣ доводити докд̄ментами, мѣсѣлѣ бымѣ

дѣлого часѣ на тѣе ѡ(т)ложити годінѣ (Львів, 1642 Бут. 2 зв.).

7. Реальный, підхожий: тєды их мл. справедливости жадною живѣю мерою чинити не хотєли и не хочут (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 176 зв.); такѣже тежѣ в тотчасѣ, кгда козацы заставали в нашем воеводствє, тєды жадною живѣю мерою збожа озимого на рок тепєрешнѣй протєстансѣ засеяти не моглѣ (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 198).

8. Рухомий. ◊ мостѣ живѣй див. МОСТѣ.

ЖИВЮЛѣ див. ЖИВЕЛѣ.

ЖИВЯЧИЙ, ЖИВАЧИЙ д̄ієприкм. у знач. прикм. 1. Живѣй, живучий: Єва: Жизнь, жы-вѣтѣ, а́бо ж̄ива, а́бо живач̄іа (1627 ЛБ 205).

2. Життедайний, животворний: Чемѣ са лакоми(ш) на ща(ст)є оубываєє; лако(м)са на блгословєнїє б̄жїє жив̄ачєє (п. 1596 Виш.Кн. 243 зв.).

ЖИГАВИЦА див. ЖЕГАВИЦА.

ЖИГАЛО, ЖЫГАЛО, ЖЕГАЛО ч. Жигало. Вл.н.: Василь Жигало (1649 РЗВ 184); Лаври(н) Жыгало (Там же, 315 зв.); Кд̄зьма Жєгало (Там же, 424 зв.).

ЖИДОВА ж., зб. Жидова, єврєї: резємци из жидовѣю ѡднѣ моукѣ имѣють (1489 Чет. 50 зв.); Земли жидова дерѣжали (1513 АрхЮЗР 8/IV, 300); А жидова того мєста єго Острожєцкогѣ мають с̄я... обходити тѣмѣ правомѣ, которымѣ жидѣв... обходятѣ, и справують, и бывають сужоны (Вільна, 1528 АрхЮЗР 5/I, 37); Тотѣ мостѣ мещанє и жидова лѣцькаа робать (1552 ОЛЗ 170 зв.); Євгліста повѣдаєт як х̄с до п̄лата пр̄вєдєн, як теж̄ іюда ѡбвєсилсє, як жидова варнаву п̄сали а х̄а распялї (Володимир, 1571 УЄ Вол. 51); тойже нынѣ гнѣв божий постиг р̄си за тѣе, як тогды жидѣв, и выдал их тѣм же ляхом в неволѣ (поч. XVII ст. Вол.В. 82).

ЖИДОВИНѣ, ЖИДОВИНѣ ч. (цсл. жидовинѣ) жид, жидовин, єврєї: сталѣ прє(д) нимѣ нѣхто жидовинѣ имєнє(м) роувимѣ (1489 Чет. 14); якѣ же ты жидовино(м) боудѣучи ѡ(т) мєнє жєны самаританьки просишь пити. бо жидѣвє к' самаранѣмѣ не пристає(т) (1556-1561

ПЕ 353 зв.); Если теды жидовинъ тобѣ рече(т), якъ проклатый бл(с)венство дардетъ, томѣ ѿ(т)-повѣжъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 132); жерцы ихъ злоречили, и блюзли называючи его, распатим' жидовино(м) и чаровникомъ пре(д) мчнky стыми (Почаїв, 1618 *Зерц.* 32 зв.); В сѣббѣтѣ... ты, жидовине, и слѣга твои,... нехай ѿ(т)почи-нетъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 208); Привелесъ на свою и мою ганбѣ тогѣ жидовина (серед. XVII ст. *Хрон.* 64 зв.).

ЖИДОВИНЪ *див.* **ЖИДОВИНЪ**.

ЖИДОВКА, ЖИДОВЬКА, ЖЫДОВКА *ж.* (*цсл.* жидовька) жидівка, еврейка: Который же адамашокъ мой лежалъ въ жидовки Берестейское Лунковое, въ Житки (Краків, 1518 *РЕА I*, 93); а то солодовня Мошковое жидовки (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 63); слугу... яна ме(ш)ко(в)ского ...погони(в)ши на дворе в жидо(в)ки ри(в)ки та(к)же на влицу выволо(к)ши зби(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 31); шоукаль собѣ жоны иншей... ѿобрѣль собѣ двѣцю... жидовькоу (XVI ст. *УС* № 29519, 216); Махометь бы(л) з ѿ(т)ца арапа поганина, з матки измаи(л)-тейской. агарры жидовки врож(д)ены(и) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 41 зв.); жидовокъ чотырнацет утопили (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 3/IV, 26); о(т)писую, Долгъ Коса(н)цы Жидо(в)цы невѣрно(й) золоты(х) деся(т) (Холм, 1648 *Тест.* 471).

ЖИДОВСКИЙ, ЖИДОВСКИЙ, ЖИДОВСКИЙ, ЖИДОВСКИЙ, ЖИДОВСКИЙ, ЖЫДОВСКИЙ, ЖИДУВСКИЙ *прикм.* (*цсл.* жидовьскыи) жидівський, еврейський: полюбилъ бо былъ бѣ ро(д) жидовский (1489 *Чет.* 18); дал Его Милость князю Семенѣ Юревичѣ дом жидовский в мѣсте Лѣцком (Краків, 1507 *AS* III, 40); Ев(г)листа выписоуе якъ іс при праз(д)никоу жидовско(м) наоучаетъ люди жидовьскыа (1556-1561 *ПЕ* 71 зв.); И почали его поздоровлати и мовити радуис црю жидовский (Володимир, 1571 *УС Вол.* 67); а ижъ то дв(д)ъ не кволи сѣбѣ самомѣ чини(л), але подобно кволи затврѣдило моу... жидовьскому нарѣдовы (1598 *Розм.* 45); Але не помогло то пре(д)савзѣтлю ѿно(го)

народѣ жидовьского кѣ вымѣвѣ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 217); И по тумѣ каравъ Господь Бгѣ нарудъ увесъ Веніаминувѣ дѣля гаталму жоны одного попа жидувского (XVI ст. *НС* 222); коли бы(м) хотѣ(л). зѣразъ бы тѣ... и порохѣ // жидовьскаго не стало (XVI ст. *УС* № 29519, 242-242 зв.); Прибѣгаймыжъ възлюбленнѣи до того стѣго корабла... иже бы смы са не ѿстали ѿною пороженю лоудею то естъ народо(м) жидовьскы(м) невѣрнымъ (XVI ст. *УИ* 1911/2, 73); А Моисей... надѣчтеле(м) и праводѣвцею Жидовьскомѣ наро-дѣ поставле(н) ѿ(т) Ба (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 272); болшая част мисѣта домов такъ крестьянскихъ, яко и жидовьскихъ пустѣками стоят (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 149); в не(д)лю в ноци выгорѣло пере(д)мѣстя краковское... и жидовьская божница една (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167).

ЖИДОВСТВО, ЖИДОВЬСТВО *с.* (*цсл.* жидовьство) 1. (*іудейська релігія, іудейська віра*) іудейство: дете(й) ихъ в жидо(в)ство ани (в) басу(р)манѣство намовати ани ѿбрезывати не маю(т) (1566 *ВЛС* 95); чини(т) хорошую ѿборону проти(в) ѿ(б)виненюю якобы мель ѿ(д)ступити ѿ(т) жидовьства (II пол. XVI ст. *КА* 30, на полях); котѣри бѣдѣ(т) в жидо(в)ствѣ, нехай бѣжа(т) на горы (Вільна, 1596 *З.Каз.* 25); Имъ то признаваетъ, же они "сталися узоромъ всѣхъ вѣрующихъ" и наслѣдовцами церквей Божіихъ, которые суть въ жидовствѣ (1603 *Пит.* 5); Двѣ части перше гинуло... жидовьствомъ и поганьствомъ... а третя спасаетъ презъ огонь искушенія (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 819); просилъ... абы того Патѣя отъ жидовства намовилъ на христіанство (1626 *Кир.Н.* 10).

2. 36. Жидівство, жиди, еврейство, еврей: аггли и архааггли и ты не ратовали соу(т) свѣго сѣтворителя. а мѣгоучи ѿдѣнь с ни(х) все жидовьство поразити (II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 14); И понева(ж) я звы(к) бы(л) поря(д)кови межѣ жидовство. И не могль е(м) зносити га(н)бы ѿ(т) жидо(в) которые поносили непорядкови нашему хр(с)тия(н)скому (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1); аггли и архааггли, ты не ратовали сотворителя своего, а могочи (!) еди(н)

с ни(х) вши(т)ко жидо(в)ство загубити (XVI ст. *УЄ Трост.* 79); Явно ёсть яко з' іншихъ мно́ги(х)..., и́жъ не ви́дѣны до того ча́сѣ абы ко́мѣ грѣхи мѣли ѿ(т)пѣщати, але и ѿвше(м) протѣвко, оутѣкаючи крѣлиса боачѣса жидѣвства (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 238).

3. Жидівська (еврейська) країна, держава: То мѣви(т) Кірѣ црѣ перскій, Всеи цр(с)тва земный дѣль мнѣ г(с)дѣ бгѣ нб(с)ный, и тѣй мнѣ росказѣль, абыхъ емѣ збѣдова(л) до(м) котѣрый естъ во Иер(с)лімѣ в' жидѣвствѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 391).

ЖИДОВСТВОВАТИ, ЖЫДОВСТВОВАТИ *дѣсл. недок.* (цсл. жидовствовати) визнавати іудейське віровчення, іудаїзм: Ныне вже римляне писмо преслушали, и набожества их нѣво позмышляли. Вже бо жидовствують з своими органы, любо плясѣнцы в бога поругѣны (к. XVI ст. *Укр.п.* 76); Але еще мовите: ижъ хто опрѣснока въ сакраментѣ поживаетъ, тотъ Жыдовствуетъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 205).

ЖИДОВЫЙ *прикм.* (який належить євреєви, жидові) жидів, євреїв: свещенникъ Лука Явъменский... просил нас всех парафян своих, абысмо ему позволили на нашомъ кгрунѣте церѣковном..., побудоватися... над кгрунѣтом Мордушовым жидовым (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 523).

ЖИДОВЪКА *див.* **ЖИДОВКА.**

ЖИДОВЪСКИЙ *див.* **ЖИДОВСКИЙ.**

ЖИДОВЪСКИЙ *див.* **ЖИДОВСКИЙ.**

ЖИДОВЪСТВО *див.* **ЖИДОВСТВО.**

ЖИДОКЪ *ч.* Жидок, єврейчик: за ты(м) по(с)ла(н)це(м) зара(з) пришо(л) жидо(к) имене(м) Ицко (Володимир, 1603 *ТУ* 238).

ЖИДОХРИСТИАНИНЪ *ч.* Жид-християнин, єврей-християнин, жид-вихрест: Можем вас плакати, милый римляне, твердосердечный жидохристиѣне. Чого Христос не любитъ, а вам тое любо, але смиреніе божіе не любо (к. XVI ст. *Укр.п.* 81).

ЖИДУВСКИЙ *див.* **ЖИДОВСКИЙ.**

ЖИДЪ, ЖЫДЪ, ЖИД *ч.* Єврей, жид: запродал есми имѣня свои отчизный // ... жиду ост-

рожскому... за пятьдесят коп грошей литовское личбы (Вінниця, 1506 *АрхЮЗР* 8/IV, 174-175); И докторовая того Товью жыда свѣткомъ собѣ приняла и рекла, нехай, дей тотъ Товья жыдъ, ...свѣтчигъ, если буду ему тутъ у Краковѣ то повѣдила (Краків, 1518 *РЕА* I, 94); тот дей жид Гошко Кожчич того попелѣ не берет (Володава, 1551 *AS* VI, 116); воденое мыто г(с)дрѣ... всемѣ местѣ кромѣ жидовѣ отѣпѣстити рачиль (1552 *ОЛЗ* 180); Єв(г)листа выписоуе, якъ жидове са радать абы ха инали (1556-1561 *ПЄ* 109); жи(д) межери(ц)ки(и)... ѿповедалъ ѿ то(м), што(ж)... па(н) Немиричѣ... праве на мясопусты Филиповы, запродалъ... ко(р)чму медовую (Житомир, 1584 *АЖМУ* 121); израиллю жыдѣ за дрѣвка(р)ню... зло(т) сто по(л)ски(х) дали (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 64); И опять каравъ Господъ Бгѣ жыды, коли нарѣкали на Моисея (XVI ст. *НЄ* 218); не Господ там стоит в єврейской Быблеи, але Єгова, бо того имене божого Жидове не выкладали (Вільна, 1600 *Катех.* 25); А костѣль римский иногда пред жидѣми, иногдаж со жиди празднѣтъ пасхѣ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* (Лв.) 27); жидовѣ една(к) котѣрїе были ро(з)ные ѿ(т) самарѣнѣ в' вѣрѣ и церемѣніа(х) якъ еретици якїе хороши(ш)са и боишѣса и(х) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 186); тые речи принесли до Льова, и жыди во Львовѣ пере(д)мѣскїи покупили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 177).

ЖИЗНЕНЪ *прикм.* Життевий: Зѣйлъ: м(р) г. Живѣте(н). Жїзне(н), Животїщъ (1627 *ЛБ* 207).

ЖИЗНОЛЮБИЄ, ЖїЗНОЛЮБИЄ *с.* (цсл. жизнелюбие) життєлюбство: всѣ бо бгѣ живаго и вѣры я(ж) в него ѿ(т)стѣпили. Прелести же еретической любви дѣха // тщєславного жїзнолюбію и лихои(м)ствоу са поклонили (до 1596 *Виш. Кн.* 262 зв.-263); ѿхъ бѣдажъ зыскови, шкодоуючѣмѣ на дѣши; ѿхъ жизнелюбію, еднаючѣмѣ смѣрть (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 186).

ЖИЗНОСТЬ *ж.* Урожайність, плодїючїсть: Лѣчъ на(д) мѣрѣ гды бѣрегѣ вода преви(ш)-шѣетъ, Южъ в' томѣ рѣкѣ жїзности земля не пѣщѣетъ (Київ, 1632 *Євх.* 295).

ЖИЗНЬ *прикм.* (стп. *żyzny*) родючий, урожайний, плодючий: Фараоново обявєньє о жизныхъ и голодныхъ лѣтахъ презъ два рази семь коровъ... правдою суть и стали ся (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 869); Юж земля в неплодствѣ нѣби желѣзная, Котрая в час продком была збит жизная (1648 *Елег.* 152).

ЖИЗНЬ, ЖІЗНЬ, ЖЫЗНЬ *ж.* (*цсл.* жизнь) 1. (*існування всього живого*) життя: Єва: Жизнь, живѡтъ, або жѣва, або живѣчіа (1627 *ЛБ* 205); Назвалъ Адамъ йма жоны своей Єва то єсть жѣзнь (серед. XVII ст. *Хрон.* 10); Жизнь. Vita (1650 *ЛК* 447).

2. (*існування людини від народження до смерті*) життя: б̄ исполнитель законѣ пришо(л)... правдоу и жизнь намъ дати (1489 *Чет.* 166); Прийде убо сѣя снопреходящая жизнь, въскорѣ, преиде (1588-1596 *Виш.Кн.* 141); оныхъ [грѣшныхъ] еще вѣчный огонь не огорнулъ, але суть въ темнѡстяхъ затримани, гдѣ ани свѣта, ани жизни чєловѣчскія немашь, ани свѣтлѡсть облича Божого ихъ не навѣжаєтъ (1603 *Пит.* 66); Допровадѣте ю щасливє,... До бл̄женнои бѣдѣщагѡ вѣкѣ жѣзни (Чернігів, 1646 *Перло* 44 зв.); **жизнь безконечная** — вічне загробне життя у Царстві Божому: яко да готѣєтъ поко(и), и мѣсто ѡ(т)-поине(н)а,... идеже присѣщає(т) свѣтъ тро(и)чнаго бж(с)тва, идеже жизнь бє(з)конѣчнаа радо(ст) неизречєннаа (до 1596 *Виш.Кн.* 267 зв.); **жизнь вѣчная, вѣчная жизнь** — те саме, що **жизнь безконечная**: чи не лѣпше тобѣ и(з)оучити часослове(ц), пса(л)ты(р)... и быти просты(м) // б̄гооу(го)днико(м), и жи(з)нѣ вѣчнѡю полѣчити (п. 1596 *Виш.Кн.* 224 зв.-225); идѣтъ Прѣве(д)ницы въ жи(з)нѣ вѣчнѡю (Чернігів, 1646 *Перло* 166); Ѡфанасеи(ж) прина(л) см̄рть ѡ(т) пр̄а. пошо(л) оу вѣчнѡю жизнь (1489 *Чет.* 179); **жизнь сея** — земне життя: ѡ ѡбразе бж̄ій по подобію зда(н)ным. како погребєса ѡ(т) славы нетлѣннѡ(и) и вѣчно(и) // жѣзни нб(с)наго цр(ства), во жи(з)ни сеи, скоро ищєзѣющеи (до 1596 *Виш.Кн.* 264 зв.-265); Там смерть люта и о той смерти в жизни сей старатися должны есмы, яко да не отпадем славы божия (1600-

1601 *Виш.Кр.отв.* 169); **жизнь скончати див.** **СКОНЧАТИ**; **отъ жизни отходити див.** **ОТХОДИТИ**.

3. (*спосіб існування людини*) життя: За сїю бл̄гслєвен'ную жызнь, мч̄ницы ст̄иѣ ѡтдали за ню наймилшее здорова свое (Почаїв, 1618 *Зерц.* 83); Мы же ннѣ... в' рѡскоши свѣта того хѡчємо вѣлежати цр(с)тво нб(с)ное, и ѡнѣю бл̄женнѡю жи(з)нѣ (Там же, 83 зв.).

ЖИКОВИНА *ж.* (*цсл.* жиковина) перстєнь, *діал.* жуковина: алма(з) болши силѣ имѣєтъ егда вдѣла(н) єсть в жиковинѣ злату или в сребренѣ (XVI ст. *Травн.* 486 зв.).

ЖИЛА, ЖІЛА, ЖЫЛА *ж.* 1. (*кровеносна судина*) жила: всѣ люди. какъ жилы к тѣлоу привазаны (1489 *Чет.* 55 зв.); у... Раци(н)ского на право(и) руке рана пове(р)ху пясты поперекъ тятая, все жилы стятые (Житомир, 1584 *АЖМУ* 118); уєпа жѣла (I пол. XVII ст. *Сем.* 175); Ѡ(т)кѡль кѡсти? жѣлы и пѣлсы; ѡ(т)кѡль тѣло,... крѡвь и скѡра? (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 895); розсыпаны кѡсти, къ исцѣлєнію, и кѡсть до кѡсти и жѣлы (Чернігів, 1646 *Перло* 147 зв.); тамъ мѡжъ борѣкалса з нѣмъ ажъ до зарѣнѣа. котѡрый видачи, йжъ не мѡглъ єгѡ премочи, доткнѣвса жѣлы бедры єгѡ а на тѣхъ мѣстѣ // оуслѣа (серед. XVII ст. *Хрон.* 50-50 зв.); Жила. Vena (1650 *ЛК* 447); *Образно*: Тѣа бѡвѣмъ Бж(с)вѣннаа Трѣпєза дш̄ѣ нѣшей єст' сїлоу жѣлами оума, звѣ(з)ко(м) оупѡвѣнѣа (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 915); **пульсовая жила** — вєна: Артїрій, Грѣтанъ ймже вѣхѡди(т) внѣтрѣ вода, и вѣ(з)дѣ(х) ѡ(т)дѣховаа жила, або пѣ(л)совѣа жѣла, або жѣлица (1627 *ЛБ* 180).

2. (*сухожилля*) жила: цр̄... повелѣлъ єго растєгнути. и бити жилами сырымѣ по тѣлоу єго (1489 *Чет.* 176 зв.); И в'шо(д)ши Іс в корабль преидє и прїидє въ сво(и) градъ и сє(и) принєсоша ємоу рослаб'лен'ного жилами на одрѣ лежачого (1556-1561 *ЛЄ* 45); знашли... жи(л) воловы(х) два звѣзки (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); нѣмыхъ язѣкъ розвѣздє(т) глѣхїхъ слоухъ ѡтворѣєтъ, раслаблѣнных жѣлы оукрѣплѣєтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 24 зв. нєнум.); остро-

затвердѣлые пазѣрѣ, и неперелѣманые: окрѣтные быдлѣчые жылы (Львѣв, 1642 *Час.Слово* 273 зв.); *pegu(us)*, *peguul(us)*, жила, жилица (1642 *ЛС* 279); рознесѣнїи кѣсти звѣрами, и птицам(и)... звѣждѣтъ жїлами, и повлекѣтъ шкѣрою (Чернїгѣв, 1646 *Перло* 147 зв.); жидове не дають з жилами маса ажѣ до сегѣ часѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 50 зв.).

3. (*трїщина земної кори, заповнена якоюь породю або водою*) жила: якѣ бовѣ(м) гды жрѣдло и жїла чи(м) заражѣнаа всѣ его стрѣменѣ або истѣчники ω (т) котѣрого малѣе ринштѣки похѣда(т), зара(з) оучастни(ц)ство беру(т) ω (т) заразы (поч. XVII ст. *Проп.р.* 191 зв.); В мѣри зась соуть такѣвыи мѣста, еврѣпїны, албо поупы и прѣпасти, котѣрыми вода вѣпадаѣтъ вѣноутрѣ землѣ, и расхѣдїтъся по жїлахѣ, и дѣра(х) бныхѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 16 зв.); И мѣсце бное очїстївши, и жрѣдла самѣю жїлѣ тѣ естѣ почѣтокѣ глѣдѣбоко вѣшѣдкавши, што кѣлве(к) бѣло болѣта и землѣ згѣстлюю // по-выметѣти постарѣлѣса, и жрѣдло зо всѣхѣ сторѣнѣ бѣдова(н)емѣ мѣцнымѣ дѣбре обварѣвши. Хра́мъ Б(д)цы вѣставилѣ (Київ, 1631 *Син.Тр.* 814-815); *У порївн.*: Напрѣдѣ то оувѣжити потрѣба, їжѣ вѣса земла дѣры вѣ собѣ имѣетѣ, яко нѣякїи жїлы (Почаїв, 1618 *Зерц.* 16 зв.).

4. Житло: Жилище: Плѣма, або жїла (1627 *ЛБ* 37).

5. Вл.н., ч.: братѣ нашѣ Семенѣ... черезѣ воротного замкового Ивана Жилу, оповѣда-не и жалобу до тебе донесѣ (Володимир, 1569 *АрхїОЗР* 1/1, 17); А(н)то(н) жыла (1649 *РЗВ* 22).

◦ *отдуховаа жила* — Артїрїй, Грѣтанѣ їмже вѣхѣди(т) внѣтрѣ вода, и вѣ(з)дѣ(х) ω (т)дѣховаа жила, або пѣ(л)совѣаа жїла, або жїлица (1627 *ЛБ* 180).

Див. ще ЖИЛИЦА.

ЖИЛИНЕЦЪ ч. Назва рослини: *acidoton*, жилине(ц) зелїе (1642 *ЛС* 66); *neugas, dis*, жилин(е)цѣ трава (Там же, 280).

ЖИЛИСТЫЙ *прикм.* Зсуканий з тваринно-го сухожилля: Котѣрой ω (т)повѣдалѣ Самп-

сѣнѣ: коли бы мене семью поврозо(в) жїли-стыхѣ еше не оусхлы(х) звазѣно бѣдѣ слабы(м) якѣо їншїе лѣуди (серед. XVII ст. *Хрон.* 186 зв.).

ЖИЛИЦА ж. 1. Те саме, що жила у 1 знач.: Артїрїй, Грѣтанѣ їмже вѣхѣди(т) внѣтрѣ вода, и вѣ(з)дѣ(х) ω (т)дѣховаа жїла, або пѣ(л)совѣаа жїла, або жїлица (1627 *ЛБ* 180).

2. Те саме, що жила у 2 знач.: *pegu(us)*, *peguul(us)*, жила, жилица (1642 *ЛС* 279).

ЖИЛИЩЕ с. (*цсл.* жилище) житло, оселя: идї к достоиномоу моему жилищу (1489 *Чет.* 159); и памѣть погїбнетѣ, и жилища и(х) за-пѣстѣнїемѣ запѣстѣю(т) (поч. XVII ст. *Пчела* 15 зв.); Обитѣлище: Мешка(н)е, // домѣвство, жїлище, кѣща (1627 *ЛБ* 147-148); *habitaculum*, жилище, домѣ (1642 *ЛС* 213); **божїе жилище** — церква, храм: бни не бѣдѣтъ мѣти по сме(р)ти своѣй ни ω (т) кого помощи; Ра(д)уйся сїбне стѣ(и) мѣти црѣква(м) бжїе жїлище ω (т) семи-со(т) лѣ(т) и бѣ(л)ше(и) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 225); **жилище небесное** — рай: вготовае(т) и(м) бгѣ жилища нѣ(с)ная (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1 зв.).

ЖИЛКА, ЖЫЛКА ж. 1. (*кров'яна судинка*) жилка: Жїлицѣ: Малѣнкїи жїлки. албо артї-рїи, тѣестѣ, стежкї дѣха огорнѣ(н)е дѣа (1627 *ЛБ* 37).

2. (*тонкий прошарок у каменях*) прожилка, прожилок: Ахѣтїсѣ: Гагѣтокѣ, е(ст) кѣме(н) жїлками рѣзныхѣ фѣрбѣ роздѣлѣны(и) (1627 *ЛБ* 185).

3. Вл.н., ч.: на другой сторѣнѣ,... мѣщенин живѣт Жилка (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 63); гри(ц)ко жы(л)ка (1649 *РЗВ* 316).

ЖИЛО с. Лезо, скальпель, *диал.* жилѣ: *scalpellum*, жило, сѣчиво, бри(т)ва (1642 *ЛС* 363).

ЖИЛОВАТИЙ *див.* **ЖИЛОВАТЫЙ.**

ЖИЛОВАТОСТЬ, ЖИЛОВАТОСТЬ ж. М'язистїсть: *peruositas*, жиловато(с)т(ь) (1642 *ЛС* 280); Жиловѣтость. *Neruositas* (1650 *ЛК* 447).

ЖИЛОВАТЫЙ, ЖИЛОВАТИЙ *прикм.* Жилавий, м'язистий: Жїлицный: Жиловѣтый, мѣцный, тѣгїй (1627 *ЛБ* 37); *peruos(us)*, жиловати(и) (1642 *ЛС* 279).

ЖИЛОМЕЦЪ ч. Назва рослини: phrinio[n], жи́ломецъ трава (1642 ЛС 315).

ЖИНА див. **ЖОНА**.

ЖИРАТОКЪ ч. (стп. žugat) 1. (розжарене ву́гілья) жар: быстровра́чые смблы: смро(д)лѣваа сѣрка: распалѣныє // лѣжка о́ныє: неѣгася́ючій жи́ра́то(к) чѣдѣ пѣлный (Львѣв, 1642 Час.Слово 273 зв.-274).

2. *Перен.* Пекло: справедлѣвѣи в' стѣсти, а грѣшнѣи в' жи́ра́ткѣ: справедлѣвѣи... хлѣобатса, а грѣшници потѣплѣютса (Львѣв, 1642 Час. Слово 272).

ЖИРОВАТИ дієсл. недок. (стп. žugować) 1. (про тварин) (досхочу, розкішно харчуватися) жирувати: ко(н) пѣки в' лѣсѣ з' дѣкими бѣстѣами жи́рѣть в' лю(д)ско́й влѣдзы не бывѣеть (Вѣльна, 1627 Дух.б. 215); в' тѣбе мнѣго плѣдовъ и жи́тницѣ просторѣнныи стѣги гнѣю(т) мѣши в' ни(х) жи́роують (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 279 зв.).

2. *Перен.* Розкошувати, раювати: И сама тѣжъ лѣска в' дѣши жи́рѣть, и в' наглѣбѣшии еи чѣсти и мысли, кѣрени в'пускаѣеть (Вѣльна, 1627 Дух.б. 333).

ЖИРОВНЫЙ прикм. 1. Багатий на пашню, пашнистий: Паствѣннѣи: Жи́рѣвнѣи (1627 ЛБ 80).

2. *Перен.* Благодатний, райскѣи: Г(ѣ)дѣ пасет' мене... и нѣ на чѣ(м) ми не збѣдетъ. На мѣсце жи́рѣвноє тамъ ма запровѣдилъ (Киѣв, 1637 УЄ Кал. 805).

ЖИРЪ ч. 1. Корм: не дла того ти бога(ч)у да(л) бѣ має(т)ность жебы(с) са(м) жи(л) в то(м) яко свина на жи́рѣ, але жебы(с) мѣ(л) ты(ж) старана ѡ ты(х)то оубогы(х) (к. XVI ст. УЄ № 31, 209 зв.); вѣтро(м) дѣхати, и пѣрою сѣты бѣти не могѣтъ. то(л)ко то крѣтѣ, земла пѣкармо(м): вѣтрѣ, хамелеѣнѣ: салама(н)дрѣ жи́рѣ, огѣнь, вода, га(л)кѣѣнѣ (Вѣльна, 1627 Дух.б. 7 зв.); Жо-лудь: Жѣлѣдѣ: Жѣлѣдѣ, жи́рѣ (1627 ЛБ 36).

2. *Перен.* Здобич, пожива: если прѣто рѣзѣмъ егѡ понѣкон'дѣ лѣгкимъ бѣдетъ, прира́зитсяа мѣслемъ нечѣстымъ, натѣхъмѣсть дѣхове з'дрѣды, жи(р) собѣ найдѣютъ (Вѣльна, 1627 Дух.б. 341).

ЖИТАРСКЪ ч. Пекар: siliginari(us), жита(р)-скѣ (1642 ЛС 372).

ЖИТЕ, ЖЫТЕ, ЖИТЬЕ с. 1. (існування людини від народження до смерті) життя: И мы дла впокою и наперед дла лепшого нашего жита,... на том єсмо межи себе тѣю реч наконец постановили и з обѣ сторон межи себе на том zostавили на вечныи часы (Ковель, 1538 AS IV, 167); Для которого життя, теперешний игумень ...и братья чернцы,... во следѣ Христовѣ пошли и жити во общини обещали (Клевань, 1596 АрхЮЗР 1/1, 493); А потомъ... оныхъ пре(з) про(д)ковѣ пѣна протестуючого... и(х) старосту ...ратенѣского... хоружого коронѣного... пере(д) ки(л)кадєсять литѣ ане до ѡста(т)него крису жы(т)я оны(х)... в праве посполито(м)... мети не могучи, ѡседати, привла(ст)чати и кгва(л)товне ѡ(д)бирати посе(с)сие,... колоние садити и лєсы пустошити (Ісаїки, 1643 ДМВН 236).

2. (спосіб існування людини) життя: За чимъ ся межи людми великий нерядѣ въ пристойномъ житю хрестянскомъ дѣеть, такъ ижъ, ихъ прикладомъ, и иные добрые люде горшиться мусятъ (Луцьк, 1582 АрхЮЗР 1/1, 118); Ни чимъ ми тежъ, зѣ ласки Божое, ниhto ока въ житю моемъ цнотливомъ заporошити не можетъ, хѣба если бысь сѣ тою униєю на пляцъ хотель выехати (Володимир, 1598-1599 Відп.ПО 1119); пѣсмо сватое мѣви(т), абовѣ(м) фѣндаменто(м) и столпо(м), живо(т) побѣжны и жита сватоблѣвое, и на тѣе злѣто найчистѣйшее любве и мл(с)ти бо(з)скои прѣйти маеть (поч. XVII ст. Проп.р. 211 зв.); Албо в' лѣкарски(х) наѣкахъ найдѣючѣиса люде... ижъ вѣдлѣгѣ досвѣ(д)чѣна и наѣки пѣрши(х) майстрѡ(в), помѣрковѣние скрѣмного жита на́прѣдѣ ѡповѣдають хѣры(м) (Киѣв, 1619 Гр.Сл. 194); Повѣннѣности засѣ сѣценнѣческѣи, ачкѣл'векѣ сѣтъ незличѣонѣѣ, ѡсоблѣиве една(к) ѡвыѣ,... абыса причинѣлѣ до бѣга за люд'ми, абыса ѡ(т)далѣлѣ ѡ(т) посполѣтого жѣта спѣсобѣ (Львѣв, 1646 Ном. 3 зв.).

Див. ще **ЖИТИЄ**.

ЖИТЕЙСКИЙ, ЖИТЕЙСКІЙ прикм. 1. Житейскѣи, буденний, повсякденний: На

которые слова, яко на напевнейший цель погледаючи, мало прешедьшыхъ временъ, не славы ради житейское (Богъ вестъ!, (но не) токмо ситующы падения церкве Хрыстовы, але и наругания ради еретикъ (Вильна, 1599 *Ант.* 579); Животъ абовѣмъ Смысловъ естъ пожадливость телѣснаа: а животъ житѣйскій, пожадливость естъ очій, и пыха свѣта сегѡ (Вильна, 1620 *См.Каз.* 12 зв.); Пастырѣ мой пренастѣйшій,... молю твое милосѣрдіе, възыщи ннѣ заблѣдшю, въ житѣйскихъ мѣрностяхъ, яко въ пѣстынѣ вѣка сегѡ, идѣже полно змиевъ (Чернігів, 1646 *Перло* 97);

у знач. *ім. с.р.* **житейское** — свѣтське, -ого: для которого [жития] они все позоставовавши житейское, в слѣдъ Христовъ пошлим жити се в общизни присягали (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 93); Для которого житья, теперешний игумень... и братья чернцы,... позоставивши все житейское, во следъ Хрыстовъ пошли и жити во общини обещали (Клевань, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 493).

2. Життевий: молію Пастырѣ мой, ... дѣшъ мою блѣдню, възыщи, на пѣти житѣиско(м), и принеси въ оградѣ Нб(с)нѣю (Чернігів, 1646 *Перло* 28 зв.); **житейское море** *див.* **МОРЕ.**

ЖИТЕЛКА *ж.* Жителька, мешканка: Я, теодора Яновна Андреевая, жителка чигринская, даю (писаііе мое... пану Ивану Воііевачу (Чигирин, 1630 (?) *ЧИОНЛ* VIII-3, 17).

ЖИТЕЛНИЙ *прикм.* (*стосовно житла*) житловий: habitabilis, обите(л)ни(й), жите(л)ни(й) (1642 *ЛС* 213).

ЖИТЕЛСТВО, ЖИТЕЛЬСТВО *с.* **1.** (*місце проживання, мешкання*) житло, помешкання: Мовиль намъ... митрополитъ кievскій... и вси старцы... ижъ имъ для докуки мірское обчого монастыра жительство не мощно держати (1509 *АЮЗР* I, 40); Зане же устремишася от святаго Афонския горы монастыра Ксенова братия ити в предѣлы жительствова вашего христолюбия, не здало ми ся задремати недбалством... не посѣтити вас словом начертателными в хартии (бл. 1610 *Виш.Посл.Лв.бр.* 232); incolatus, жите(л)ство, прише(л)ствие (1642 *ЛС* 23).

2. (*спосіб існування людини*) життя: З памати смѣртной и то емѣ пришло, же совершѣннаго жителства и вѡзраста бѣдѣчи, совершѣнны(и),... Великѡю Схѣмѣ принати сподобѣл'са (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 31); Се тебѣ Блгч(с)тѣивый, и Правовѣрны(й) Читателю, Пресвѣтлое Зерцало свѣршѣннаго Хр(с)тіанскаго жителства пре(д)лагѣ(т)са (Київ, 1628 *Дор.Поуч.* 519).

◊ **скончание жителства** *див.* **СКОНЧАНИЕ.**

ЖИТЕЛЬ *ч.* Житель, мешканецъ: таковаго не толико дѣителе(м), но нѣже жѣтеле(м) здѣ ω(т)-инюдь да не бѣдетъ (Львѣв, 1587 *ЛСБ* 67, 8); мне ве(ли)це ласкавыѣ пѣнове и еже ω хри(с)те братия бра(т)ства це(р)к(в)наго храма престыа бѣгоматере жителие бѣгоспасаемо(г) града Львова (Вильна, 1591 *ЛСБ* 181, 1); Покайтесѣ оубо всѣ жите(ли) тоа земли пока(и)тесѣ (до 1596 *Виш.Кн.* 262); мы рабы бѣжѣ Я Стефанъ Зоздѣле(н)ко Хведоръ Величко... яко и всѣ жителѣ села Попувские: чини(м) вѣдомо (поч. XVII ст. *УИ* 1911/2, 33); Єремий Тисаро(в)ски(и)... Зацне славетнымъ Паномъ жителю(м) Лво(в)скимъ... здра(в)ствова(т) зы(чет) (Путятинці, 1630 *ЛСБ* 511, 1).

ЖИТИ, ЖИТЬ, ЖЫТИ, ЖЫТЫ, ЖІТИ *дієсл. недок.* **1.** (*бути живим*) жити, існувати: не вѣвки намъ жити на се(м) свѣте (1489 *Чет.* 367); каждый который живе и вѣритъ в мене не о(д)мреть навѣкы (1556-1561 *ПЄ* 396); скажи ми любимы(и) рѣгѣтелю. чого дѣла роди(л)са еси и пришо(л) в' ми(р) сѣи; да живеши, или да оумреши (п. 1596 *Виш.Кн.* 231); Жиль на свѣтѣ лѣтъ 82 (поч. XVII ст. *КЛ* 78); то що мѡви(т) нѣнѣшнего днѣ. пре(з) оувѣсѣ вѣкъ поки живе(т) члѣкъ то са роздѣме(т), и в самѡй наведе(т) старости (Острог, 1607 *Лѣк.* 26); Не тотъ живеть, хто живеть на свѣтѣ мизѣрне: Лѣчь хто свѣто, побо(ж)не живѡтъ свѡби провадитъ (Вильна, 1620 *Лям.К.* 16); Жѣль абѡвѣ(м) всегѡ вѣкѡ своегѡ лѣ(т) ѡ, и нѣдто (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 26); Абѡвѣмъ ели то... естъ прѣвда, же все живдѣе поколь живеть, потребѣтъ покармѣ призвоѣтого своѣмъ прироженю (Київ, 1634 *МІКСВ* 313); Прѡсимѡ теж' и ѡ той хлѣбѣ доча(с)ный,... ѡ всѣкѣе йнше потребности, без' котѡрыхъ члѣвекъ жѣти не мѡжетъ

(Львів, 1646 *Зобр.* 63 зв.); Патнѣтцети локѣтъ была онаа вода... и потописьло все што колве жыло на земли (серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.).

2. (*проживати, мешкати де-небудь*) жити: а хто иметь въ томъ ихъ дворѣ Кононовскомъ жити, тотъ маеть давати третій грошь пословщини (Київ, 1508 *АрхЮЗР* 1/VI, 14); нашимъ Печерскимъ людемъ в помощь я со(л)та(н) албѣви(ч)... прода(л) есми землю бор'тнѣю... ма(т)ѣю игѣменѣ... и... старце(м)... в' то(м) монастыри живѣщи(м) (Київ, 1508 *ЦНБ ДА/П-216*, 170); Стацею посломъ дають... мешчане... вси которые вместе живѣтъ (1552 *ОВин.З.* 132); сте(ц)...//... имае(т)... б'ра'та свое(г) при собѣ де(р)жати в дом'у' свои(м) до сме(р)ти е(г) а ѡ(н) в ко(т)ры(х) комора(х) буде(т) жити повине(н) и(х) побивати (Одрехова, *ЦДІАЛ* 37, 1, 27 зв.-28); поехала-м... была... для ѡ(т)проваже(н)я... листо(в) до двора житомі(р)ского в зъховане которы(х) при себе, на селе живучи, на Украине, де(р)жати небе(з)пе(ч)но (Житомир, 1583 *АЖМУ* 45); Сину моему Антону ѡ(т)писую дво(р) сво(й) вла(с)ны(й) в Чи(г)ринѣ будучи(й) в которо(м) и живу (Чигирин, 1600 *ПИ* № 37); а в земли ге(с)сенъ гдѣ жыли ийлтане не была и една з градѣ кропля або гроу(д)ка, и нѣчѣго того не знала крайна онаа ге(с)сенъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 244 зв.); Где Тироха жи(в), то вши(т)кы(х) до воды (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 224); потреба было Петру святому по вознесеніи Христовѣ в 40 и 3 лета в Рымѣ жити (Львів, 1605-1606 *Перест.* 51); habito, живу, ѡбитаю (1642 *ЛС* 213); Пѣрвое абыс то зналъ члѣв'че, жесь на томъ свѣтѣ стра(н)никъ, пѣл'гримъ, в' чѣжѣмъ домѣ живѣшь (Чернігів, 1646 *Перло* 128 зв.).

3. (*проводити життя певним чином*) жити: не живѣте яко ско(т) (1489 *Чет.* 276); меншіи снѣ... пошоль в' стороноу далеко(ѣ)ю и та(м) потратилъ в'се свое имѣніе живоучи ѡблоу(д)но (1556-1561 *ПС* 288 зв.); ѡ(н) са имае(т) з брато(м) свои(м) добрѣ жити не(з)ва(д)ливѣ (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 1, 27 зв.); А кто бы в братствѣ и(х) въ единомыслии не хотѣлъ жити, тѣи да не имѣють власти въ всемъ строѣніи церкѣвнаго

братства (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); Тото такыи суть люде, што... сами не могутъ изненавидѣти грѣхы свои, али живутъ у нихъ, у курварствѣ,... у усякуй злости (XVI ст. *НС* 146); Якъ можеш учити людей свято жити, естли ты пред богом не хоч ся смири(т)? (к. XVI ст. *Укр.п.* 79); Быль нѣколи часъ,... гды Римляне, въ неволи будучи, наукъ не мѣли, а въ невѣжствѣ и простотѣ жили (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 902); Лѣчь дѣша егѣ,... к' гѣрней ѡ(т)чизнѣ,... идѣтъ спѣшно Тамъ с' Творцемъ свои(м), бѣдетъ жыть ѣтѣшно (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 19); самъ ѡтець Іюсифъ добре свѣдомъ // абы то(л)ко прысто(и)не захотѣли жыти (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 52-52 зв.); А насъ вѣрныхъ твоихъ Хѣ Бжѣ на(ш) мл(с)тивый,... сподоби... ннѣ въ страсъ твоѣмъ ходити: и по хр(с)тіанскѣ без' грѣха в' покаанію жити (Чернігів, 1646 *Перло* 154); зачымъ протестансъ мусель жыты емендикатись суффрагнисъ и гойные лзы в том утрапеню своим вылевати (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV. 406: **о Христѣ жити, съ Христомъ жити** — вести побожне життя: А который хотѣлъ о Христѣ жити, каждый мусѣлъ панства отстрадати альбо у монастыры живота докончити, албо живота пострадати (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); Зде по вса дни съ Хмѣ жыти та явлѣеть И крестъ в' мѣлбахъ, лѣна же в' чтѣніихъ вѣщае(т) (Київ, 1623 *МІКСВ* 85); ѡ(т) Дхѣвного Соломѣна Іса за тыи емѣ мѣли подѣрки бе(з) вонтпѣн'а одѣржи(ш), же и гѣ живѣчи ѡ што ено просити бѣде(ш) ѡ(т)несѣш', и в' прѣшломъ вѣцѣ впомянкомъ Живота Вѣчного... ѣчѣна зостанеш' (Київ, 1625 *Кіз.Ходк.* 6 нenum.); **в згоде жити див.**

ЗГОДА.
4. (*перебывати з ким-небудь у певних стосунках, вести спільне життя*) жити: была тыжь іан'на пр(о)рчица... тая са старѣла в д'не(х) м'ногихъ и жила из' моужемъ своимъ сед'мъ лѣтъ ѡ(т) двчства своего (1556 *ПС* 215 зв.); Братя мои, вы есте тѣло,... чомъ дастъ Господь благословенства тымъ, котрыи чисто живутъ изъ своими жонами вѣнѣчалными, розмножаючи ся (XVI ст. *НС* 223); с подворницею Андреевою Кравцовою злегсе и з нею живетъ через тые

вси часы (Київ, 1605 *ЧИОНЛ* V-3, 142); Подданий... пана старосты... дочку свою... выдавъ бывъ замужь за котляра,... который три годы живши зъ нею и дѣтки маючи... покинувши, прочъ пошовъ (Чернігів, 1648 *АЮЗР* III, 157); А и(ж) я, жиючи ча(с) немалы(и)... и(з) милою ма(л)-жо(н)кою моею... и до(з)на(в)ши я по не(и) ку себе вшелякие зычливо(с)ти...//... ма(л)жо(н)ци мое(и)... записую... вси(х) тро(х) ча(с)техъ маетьно(с)ти мое(и) (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212-213).

5. (з чого, від чого, чим) (*заробляти на прожиття*) жити (чим, з чого): Люди народѣ шляхе(т)ского которые име(н)я попродали а (в)месте мешкаю(т) и(з) ли(х)вы живу(т) (Люблін, 1569 *ВЗ* 120 зв.); и(н)ший языкы ѿ(т) ли(х)вы на свѣтѣ живоу(т) и тымъ са ба(р)зо богата(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 36); нае(м)нымъ дѣло(мъ) живѣтъ (Львів, 1609 *ЛСБ* 1046, 7 зв.); Великая... то цнота,... з' справедливоѣ праці своѣѣ жити (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 340).

6. *Перен. (мати місце, бути, існувати)* жити: новы(х) теды нѣсѣ и новое земли... ѿжидает(м), в которы(х) правда живе(т) (1598 *Розм.пан.* 35); мѣси(т) радостъ жѣти, По смѣткахъ в' свѣти (Київ, 1633 *Евфон.* 308); нѣвыхъ Нѣсѣ ждѣмъ, и нѣвои землѣ,... в' котѣрыхъ правда живе(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 145); Ибо ннѣ по(д) Нѣомъ, на земли грѣх' живѣтъ и царствѣ(т) (Там же).

ЖИТЕЛЬСТВО *див. ЖИТЕЛСТВО.*

ЖИТИЕ, ЖИТИЕ, ЖИТИЕ, ЖЫТИЕ *с.* (*цсл. житие*) 1. (*існування людини від народження до смерті*) життя: предася... в законѣ хранити христоименитымъ... людемъ, да досто(и)но званию и непорочно житие поживше благаго гласа... слышати на страшномъ сѣдѣ сподобаться (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); а ещѣ дома... побѣдова(ти), дабы... в то(м) монастырю... стра(н)ници, ч(с)тно и бѣогодно житие свое провожаючи мешка(н)е мѣли (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); поки вь семь дочасномъ и смертельномъ жытию нашомъ пребываемъ, повинъни есмо старатися и заслуговати себе благословение Божое (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 987); Послѣдѣйте и вы стѣ(м) ѿцемъ ва-

ши(м), которы(х) житие е(сть) прикладо(м) нѣши(м) (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 86); па(т) рѣзъ хс̄ спситель нашъ, пре(з) все жѣтѣе свое тоу(т) на свѣтѣ преобразылса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 262); жѣтѣе наше На нѣси естѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 166 зв.); **сее житѣе** — земне життя: былѣ то в' оужива(н)ю и великой ѿхѣтѣ ѿномѣ СТМѣ мѣждѣ, за престѣвльши(х)са ѿ(т) сего жѣтѣа Млѣтвы чинѣти (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 154); **скончити житѣе** *див. СКОНЧИТИ.*

2. (*опис життя святого*) житѣе: они вылѣдчонныхъ еретиковъ и про(ч): ѿ(т)ганаютъ, ты(х)то ѣра(д) и власть прочитѣвши жѣтѣе Іѿа(н)на Златѣстого, и Ам'врѣсіа Медѣѿла(м)ского, зна(и)-деш' (Львів, 1645 *Отайн.* 129); **житѣя (житѣа) свѣтыхъ** — житѣя свѣтых: Спрѣвы и житѣа стѣ(х) дла того на писмѣ соу(т) на(м) ѿставлены абы(х)-мо и мы... ихъ справовалиса (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 178 зв., на полях); Прелогъ еденъ, на десту писанный; книга Соборникъ една на десту с празничными словами и з житѣями свѣтыхъ (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 296); Стѣ(х) житѣа и Пѣсмъ забавлѣтиса читѣнѣ(м) е(ст) рѣчъ збавѣннаа (Київ, 1623 *МКСВ* 76).

3. (*способ існування*) життя: Хотящому же кому къ житию ихъ приступити, не скоро приемлють, но первѣй повелятъ ему жити вь гостинѣомъ дворцы, особно ѿгъ нихъ,... поки явитъ искушеніе лѣто одно и воздер'жаніе, тожь потомъ приемлють (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр. лют.* 179); Прийде убо сия снопреходящая жизнь, вьскорѣ, преjde. Тѣм будем готовы на славное вьскресение благаим и очищенным житием, да десную страну получим и благословеннаго гласа, дарующаго живот вѣчний, слышати ся сподобим (1588-1596 *Виш.Кн.* 141); В тые часы Ипатей володимерскій у княжати... у великой ласцѣ и баченю за оные показаные цноты и житѣе побожное былѣ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 31); Началници тому были преподобни свѣтыи отци... а при нихъ и по нихъ многи іеромонахове и монахове, общежителе и скитници, житѣемъ свѣтымъ и чудотворствомъ слылучи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 774); и церков светого Духа, през мене

муровати зачатая,... а сами въ искусном, побожном и светобливом житию мешкали (Луцьк, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 716); нам ничого милшого не ест, якъ при вѣрѣ православной горячую упреимост в молитвѣ и житіе христіанское видѣти в своих овечках (Городок, 1649 *ПККДА* I-1, 69); **иноческое житіе** — чернецтво: островъ увесь... с полемъ и зо всимъ, якъ ся в себе маеть,... на иноческое житіе инокинямъ побожнымъ,... вечно отдаемо (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 90).

4. Житло, помешканья: Жителство // граждѣнство, житіе, рѣчь посполитаа, поліція, помешканье, мешканье (1627 *ЛБ* 37-38).

◦ **общее житіе** — монастирська община: Манасты(рѣ) н(а) блгч(с)тіе наданье, ѿ(т) фо(л)ва(р)кового имени, на общее житіе пременѣте (п. 1596 *Виш.Кн.* 226 зв.); я... умыслыламъ... монастырь... здѣловати (!) и при немъ... чернцовъ...//... регѣлы сватого Василія общого житія мети (Загайці, 1637 *ПКВРДА* IV-1, 64-65).

Див. ще ЖИТЕ.

ЖИТІЕ *див. ЖИТИЕ.*

ЖИТЛО, ЖЫТЛО *с.* 1. (*існування людини від народження до смерті*) життя: Житло наше на земли рѣвно комедій, Албо рѣчеи жалосной свѣта трагедій (Вільна, 1620 *Лям.К.* 16).

2. (*спосіб існування людини*) життя: а коли вслухаютъ, лѣпше ажъ бы погубивъ иманя и голову, нѣжъ бы ся обернувъ опять на житло того лихое (XVI ст. *НС* 147).

3. (*місце для проживання*) житло: Граждѣнство, жителство: Мѣстское житло, ѿбычностъ, ѡлбо смѣхотворство, тrefнїцтво (1627 *ЛБ* 28).

4. Пожитки: А тыхъ дей мужиковъ моихъ было парсунъ ихъ самыхъ презъ пятнадцатъ, а зъ жонами и зъ детьми ихъ колкодесять душъ, што зобравшися дей зо всимъ житломъ своимъ, и зо вѣсею маетностю, и зо вѣсимъ статкомъ своимъ,... прочъ втекли (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 130).

5. Вл.н., ч.: Матвѣй житло (1649 *РЗВ* 323).

Див. ще ЖИТЛУСТЬ.

ЖИТЛУСТЬ *ж.* (*спосіб існування людини*) життя: Изъ такимъ вызнаномъ негай живеть наше сердце ико Богу, // што бесме усякыи поганы дѣла сегосвѣтній выдѣ себе выддалили, чомъ сегосвѣтня житлусть прохудна (*в рук. прихѣдна. — Прим. вид.*), якъ дымъ, якъ холодъ (XVI ст. *НС* 77-78).

Див. ще ЖИТЛО.

ЖИТНИЙ *див. ЖИТНЫЙ.*

ЖИТНИКЪ, ЖИТЪНИКЪ, ЖЫТНИКЪ *ч.* 1. (*приміщення, в якому зберігається зерно*) житница, амбар: Въ житницѣ крѣпъ овсанныхъ по(л) ѿ бочьки гречи(ш)ныхъ ѿ ячъныхъ ѿ и мирька (1552 *ОКан.З.* 21); близко воротъ жытникъ на столпехъ (1552 *ОЧерк.З.* 7); Житъникъ на сто(л)пехъ (Там же, 17).

2. Вл.н.: Миха(й)ло житъникъ (1649 *РЗВ* 171 зв.).

Див. ще ЖИТНИЦЯ.

ЖИТНИЦЯ, ЖИТНИЦА, ЖИТНИЦА, ЖЫТНИЦА *ж.* 1. (*приміщення, в якому складають збіжжя*) стодола, клуня: И рекль такъ оучиню розмечоу жи(т)ницоу мою [клоуню або стодолау] и большіи побоудоую и збероу до неи всѣ жита мои (1556-1561 *ПС* 274 зв.); смотрѣте на пѣтицѣ иже не сѣють ани жноуть. и не естъ в ни(х) ни сѣпжарнѣ ани житницѣ а всегда бѣ ихъ крѣмить (Там же, 275); што маю чинити. не маю где бых зобрал жита мои [або пашню] и рекль оучиню так. розмечю житницю мою [або стодолау] и болшую збоудую. и зберѣ до неи всѣ жита мои (Володимир, 1571 *УС Вол.* 75); а часѣ жнива рекѣ же(н)цо(м) зберѣте пе(р)ше плевѣлы и зважѣте и(х) в снопы,... а пшеницѣ зберѣте в житницѣ мою (Вільна, 1596 *З.Каз.* 10); в тѣбе много плодѣвъ и житницѣ просторѣнныи. стоги гнїю(т) мѣши в ни(х) жирують (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 279 зв.).

2. (*приміщення, в якому зберігається зерно*) житница, комора, амбар: ситега комора жи(т)-ная, жи(т)ница (1642 *ЛС* 149); Юсифъ зоставши вѣ Егїптѣ Пѣано(м), ѿтвирѣетъ наполненныи Житници, абы кормиль Хлѣбо(м) телѣсныи(м) Людѣ

лакнѣчый (Київ, 1648 *МКСВ* 347); В правдѣ по двѣкратъ южъ преречѣнаа Жѣтница,... с' таковы(м) покармо(м), ал'бо Хлѣбо(м) дшѣвнымъ ѡтвирѣласа (Там же).

3. *Перен.* (духовні цінності, матеріальні багатства) житница, скарбница: разорѣмъ бл̄гоч(с)тливое вѣры жѣт'ници (п. 1596 *Виш.Кн.* 253 зв.); чи(м) лѣп'ше разорѣти мен'шїи жѣтницѣ, бога(т)ствѣ свѣта того, а бѣ(л)шїе боудовати на(д)бно. ничѣго... на то(т) свѣ(т), явно,... вѣнести не мѣжемо (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 219); **литералная житница** — друкарня: И на(ш) Юсифе блг(д)тїю Бжїєю, zostавши вѣ... Лаврѣ Печѣрской Кїевской, намъ ѡ(т)цемъ и Пастыремъ, ѡтвирѣешъ Литералнѣю Жѣтницѣ, Типографїю мѡвлю пѣтѣйшѣю (Київ, 1648 *МКСВ* 347).

Див. ще ЖИТНИКЪ.

ЖИТНЫЙ, ЖИТНИЙ, ЖИТЪНЫЙ, ЖЫТНИЙ, ЖЫТЪНИЙ *прикм.* 1. (який стосується жита) житній: на то(й) сте(р)ни та(к) и за дорогою... та(к) много и(з)личи(т) есмо снопо(в)я не могли и(ж) копы жи(т)ные ро(з)метано... и ни(в) во (ш)то ѡбе(р)нено (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 61); шляхъ возо(в) и коне(и) е(з)ныхъ немалы(и)... чере(з) ѡве(с) нежаты(и) на тѣю сте(р)нѣ жи(т)нѣю пришо(л) (Там же); siligine(u)s, жи(т)ни(й), пшени(ч)ни(й) (1642 *ЛС* 372); Жѣтний. Soligineus. Farreus (1650 *ЛК* 447); **дань житная** *див.* **ДАНЬ**; **дякло** (дакло) **житное** *див.* **ДЯКЛО**;

2. (виготовлений зі зерна жита) житній: обвезуюся, ижъ... платити повиненъ... викареемъ..., муки житное мѣры луцкое мацъ полѣтретѣ (Луцьк, 1559 *АрхЮЗР* 8/VI, 67); побрати казалъ... муки житное мацъ чотыри — по коне грошей (Кременецъ, 1593 *АрхЮЗР* 1/VI, 97); пограбили... муки житной полтретиньника (Вінниця, 1603 *АрхЮЗР* 7/II, 387); В то(и) же коморѣ взяли... по(л)ме(р)ки мѣки пшени(ч)ное... мерка жи(т)ное мѣки (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 7 зв.); шпихлирѣ одбили, в которомъ жита молочного мацъ осмнадцатъ,... муки жытной мацъ шеснадцатъ мери ковелское (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 49); взяли: конопляного поло(т)на

аршино(в) двесте,...//... муки житное миро(к) две (Житомир, 1650 *ДМВН* 204-205).

ЖИТО, ЖІТО, ЖЫТО *с.* 1. (злакова рослина) жито: члѣвкѣ посѣявъ жито и пшеницю... молился (1489 *Чет.* 118 зв.); А што <люди> Роговицкого княза посѣдали собѣ жита на которыхъ коли княжихъ полахъ, тыи жита мають пожати (Краків, 1510 *AS* III, 73); десатъ копѣ жита або ярины на замокъ жнѣть (1552 *ОКЗ* 43 зв.); просѣте жѣ Г(с)дна которого то естѣ жито абы послѣ (!) работ'ники на ж'ниво свое (1556-1561 *ПС* 260 зв.); ве(л)можно(ст) вѣша... ѡ по(д)даны(х) каменого(р)ски(х)... жита яро(г) копѣ два(д)ца(т) две...//... забравши... на пожито(к) сво(й) ѡбе(р)нути веле(л) еси (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 64-64 зв.); Повине(н) еи Ива(н) давати на каждыи рокъ Пола по(д)корѣцъ вѣвса,... два загоны на жито, заго(н) на коно(п)лѣ (Одрехова, 1628 *ЦДІАЛ* 37, 2, 44); У Потия съ поля... безъ причины жито побралѣ (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 6/I, 494); агинса, рожъ, жито (1642 *ЛС* 91).

2. (*про зерно*) жито: Того же рокѣ дорожїна была жѣто по вѣ злѣтъ, ячмѣ(н) по й (1509-1633 *Остр.л.* 130); коли которыи мешчане киевские привезутъ жита рекою, або сухимъ путемъ, тогды бирано на кляшторѣ отъ колоды по грошу, а отъ осмака по пѣнезю (Краків, 1511 *АЛРГ* 148); а в тот час жито было на Волянїю по десети грошей маца (Петрків, 1552 *AS* VI, 123); В свирѣне жита бочокъ соланокъ двесте (1552 *ОКЗ* 36 зв.); В жытницѣ... жыта г(с)дрѣского не бочокъ (1552 *ОЧерк.З.* 7); В того ж Го(р)дея млы(н) [пограблено], ѡ(т)бивши дѣвери, взяли пшеницы бочокъ ѡсмѣдеся(т), жита — бочокъ пя(т)деся(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 114); а меновите... взяли...//... ѡ седна по(л)мацы жита ...ѡ потеряла яловицѣ... ѡ жѣка яловицѣ чотыри (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-89); вѣ Литвѣ солянка жита по двѣ копы и по двадцати грошей литовскихъ была (поч. XVII ст. *КЛ* 75); жита в за(м)кѣ чѣе(р)те(и) се(м)деся(т) и девѣ(т)ты(х) чѣе(р)те(и) три ѡ соля(н)кѣ (Варшава, 1616 *ООстр.З.* 2); Жито тогды было по чѣтыри

злотыхъ осмака (1636-1650 ХЛ 81); вшакже была бы ли потреба того полная мѣновите хлѣба, теды имъ жыта купити (Львів, 1638 ЛСБ 1043, 52 зв.); жито было колода по зо(л) кв̄ (серед. XVII ст. ЛЛ 176); У Бакия Высо(ц)кого:... жита ми(р)ка (Житомир, 1650 ДМВН 205); Жито. Siligo. Frumentum. Far ador(eum) (1650 ЛК 447); **дакелное жито** — данина житом: Дакелное жито кожного рокѣ мает врадникъ на севбѣ ѡборочати и тым сѣати (1567АС VII, 120).

3. Лише мн. (рослини та зерно хлѣбних злаків) збіжжя: што маю чинити. не маю где быхъ збралъ жита мои [або паш'ню] (1556-1561 ПС 274); з'бероу до неї [житниці] всѣ жита мои и в'се добро мсе (Там же, 274 зв.); розмечю житницю мою [або стодолоу] и болшую збоудую. и зберѣ до неї всѣ житá мои. и все добро мое (Володимир, 1571 УС Вол. 75); соцевецѣ с'емь и росте(т) по пола(м) яко(ж) и иные жита (XVI ст. Траевн. 328 зв.); Того жъ року неврожай великий былъ, хиба где падалица зродила жита, где табуры стояли (1636-1650 ХЛ 81).

ЖИТОМИРЕЦЬ ч. (житель Житомира або виходець з нього) житомирець. Вл.н.: Ха(р)ко Житоми(ре)ць (1649 РЗВ 147).

ЖИТЬ див. **ЖИТИ**.

ЖИТЬЄ див. **ЖИТЬЄ**.

ЖИЧИТИ див. **ЗИЧИТИ**.

ЖИЧЛИВОСТЬ див. **ЗИЧЛИВОСТЬ**.

ЖІВІЙ див. **ЖИВЫЙ**.

ЖІВІТІ див. **ЖИВИТИ**.

ЖІВІЦА див. **ЖИВИЦА**.

ЖІВОСРІБРО с. Живе срѣбло; ртуть: argentum vivum живосрѣбро (I пол. XVII ст. Своб. 25).

ЖІВЪ див. **ЖИВЫЙ**.

ЖІВЫЙ див. **ЖИВЫЙ**.

ЖІЗНОЛЮБІЄ див. **ЖИЗНОЛЮБІЄ**.

ЖІЛА див. **ЖИЛА**.

ЖІЛОВАТИ прикм. Жилавий, мускулястий: peruosus жіловати (I пол. XVII ст. Сем. 119).

ЖІТИ див. **ЖИТИ**.

ЖІТНІЦА див. **ЖИТНИЦА**.

ЖІТО див. **ЖИТО**.

ЖЛОБЪ ч. (стп. žlób) жолоб: Причина то е(ст) жебы на кштáлтѣ немовáтка в пелюшкы пѡдлые былъ оувинѣный... тáа рожества причíна есть жебы кштáл(т) оубогѡго лежа(л) в жлѡбѣ (поч. XVII ст. Проп.р. б); Иро(д) егѡ еще в жлѡбѣ плачѡчого хотѣ(л) забити, дíаволь в поуци спѡкѡшати его пришо(л), а ѡто и теперъ самаританка его хѡчетъ строфовати (Там же, 182 зв.).

ЖЛЪНЪРСТВО див. **ЖОЛНЪРСТВО**.

ЖЛЪНЪРЪ див. **ЖОЛНЪРЪ**.

ЖЛЪТЫЙ див. **ЖОЛТЫЙ**.

ЖЛЪЧЪ див. **ЖОЛЧЪ**.

ЖМАКА ч. Діал. жмака "затискач", жмак "оберемок". Вл.н.: федо(р) жмака (Овруч, 1552 ООвр.З. 106); Сахъно Жмака (1649 РЗВ 343 зв.).

ЖМЕНЯ 1. Долоня: А щѡбъ ѡ всего свѣта крѡлю (!), котѡрый де(р)житъ не чáсть якоую землѣ, áле оувесъ ѡкрѣгъ свѣта, áльбо рáчей все тѡе ѡго(р)ноувъ го(р)стью всѣхъ людѣй жмѣнею (Острог, 1607 Лѣк. 50).

2. (міра прядива) жменя: иншие тежъ, котѡры на дворищехъ сядять, тые повинни даватъ по ползолотого, овса по дви маци,... прядива по десяти жмень на кождый рокъ (Каменица, 1607 АрхЮЗР 6/1, 342).

ЖМИНДА ж. Назва рослини: blitum, жми(н)-да зелие (1642 ЛС 103).

ЖМИНДАКЪ ч. (стп. žmindak) скнара, скупий, -ого, діал. жмíнда: Сквр'на́вый. Сквр'ный, плюгáвый, нечíстый,... погáный, жминда(к), мерзѣный: áлбо еще смро(д), плюгáвецъ, вѣродъ, вѣстѡпний, нецнѡта, лѡтръ, штѡка лотрѡвскаа (1627 ЛБ 114).

ЖМУРЕНЬЄ с. Мруження, діал. жмурення: Мжáніє: Жмѡрѣньє, зажмѡре(н)є (1627 ЛБ 63).

Пор. **ЖМУРИТИ**.

ЖМУРИТИ дієсл. недок. Жмурити: Мжа: Жмѡрачи (1627 ЛБ 63).

ЖМУРЪ ч. Діал. жмурій, жмурко "той, хто постійно мружить очі". Вл.н.: Иванъ Жмѡръ (1649 РЗВ 135 зв.).

ЖНЕЦЪ, ЖНЕЦЪ ч. Жнецъ: ѡстав'те рос-ти обѡе вѣкоупѣ ажъ до жат'вы а в ча(с) жатвы рекоу жен'цюмъ вытрѣгнѣте прѣвѣ плевелы а

сважѣте и(х) в' снопы яко пожечи и(х) а п'ще-
ницоу з'берѣте в' жыт'ницоу мою (1556-1561 *ПС*
62 зв.); А до того дей еще женцовъ, работниковъ
его наемныхъ,... подъ тимъ дворцомъ его на по-
лю на жниве,... кгвалтовне побили, помордовали
и поранили (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 243); ви-
жоу бовѣ(м)... кашоу женцо(м) наготованоую да-
ниилѣ голѣдномоу (поч. XVII ст. *Проп.р.* 157 зв.);
Жатель: Жнець (1627 *ЛБ* 36); messor, жнецъ
(1642 *ЛС* 268); А былъ Аввакъмъ пр(о)ркъ во
Ивдѣйской земли, а онъ былъ сварилъ потра-
вѣ,... и шѣлъ на полѣ абы нѣслъ женцомъ (серед.
XVII ст. *Хрон.* 371 зв.).

ЖНИВА *мн.* (пора збирання хлѣбних рослин)
жнива: Бѣра была великаа ишла мимо ѡстрогъ
ѡ(т) жаславла ѡ полднѣ яко нѣчь, в жнива
пѣщи крѣшила сады ломѣла (1509-1633 *Остр.л.*
128 зв.); а коли сѣножниво, плевидло наста-
нетъ, же пѣшо робити будутъ, теды пять дней
и на толоку о хлѣби панскомъ пять разъ ве
жнива прийти съ польланка (Володимир, 1606
АрхЮЗР 6/I, 337); Прѣто ты недолѣжнымъ бѣдѣ-
чи, а на(д) то на Жолѣдокъ хорѣючи, не пѣй
воды, хѣба в' ча(с) жнивь (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 201);
Бѣдѣтъ такъ великѣи врожѣи же ѡ(т) жнивь не
бѣдете могли перемолотѣть до осени (серед.
XVII ст. *Хрон.* 126 зв.).

Див. ще ЖНИВО.

ЖНИВО, ЖНІВО *с. 1.* (стиглѣ хлѣбні рослини)
жниво: Жниво па(н)ское (XVI ст. *КАЗ* 634); ѡ(т)
нивы жниво и радѣсть; ѡ(т) Винограда ѡвоцы
покармѣвыи (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 123); рѣклъ
Авесалѣмъ слѣгѣмъ своимъ вѣдаете рѣлюю
Іѡавовѣ подле рѣлюи моѣй котѣраа маѣтъ жниво
ячмѣна идѣте тѣды спалѣте егѡ огнѣмъ (серед.
XVII ст. *Хрон.* 264).

2. (збирання хлѣбних рослин; також пора такого
збирання) жнива, жниво: просѣте жъ г(с)дна...
абы послѣ (!) работ'ники на ж'ниво свое (1556-
1561 *ПС* 260 зв.); по(д)несѣте... очи ваши а ѡгла-
дайте нивы иже соу(т) южъ плавы ко жнивоу
(Там же, 356 зв.); кгды и(ш)ли сюда на... (ж)ни-
во ѡ(н) ихъ перене(с)ши... чоловеко(в) ко(л)ко-
деся(т) до ту(р)мы посажа(л) (Ковель, 1574

ЖКК II, 278); днѣ з жнива днѣ косити и з ынѣши-
ми повинѣностями и(з) дровами возо(в) два
(Пиянь, 1592 *ЦДИАЛ* 131, 615); А подъ часъ жни-
ва у прошломъ року... жито,... на обшарахъ
дворныхъ пожали (Луцьк, 1618 *АрхЮЗР* 6/I,
388); А на жниво зо всѣхъ мѣрѣ, зо всѣхъ сто-
рѣнѣ стѣлѣ... Робѣтника чѣлого зеслатъ рѣчилъ
скѣро (Вильна, 1620 *Лям.К.* 20); Орачѣ завше часѣ
жнива чекаѣтъ (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 40); Жатва:
Жниво (1627 *ЛБ* 36); И по невѣликомъ часѣ, коли
надходили дни пшенѣчногѡ жнива пришолѣ
Сампсѣнѣ хотѣчи навѣдити жонѣ свою, и
принѣслъ ей козла з козѣ (серед. XVII ст. *Хрон.*
185 зв.); Жниво. Mesis. Mes[s]ura (1650 *ЛК* 447);
Образно: бы былъ папѣжѣ ри(м)скѣи границѣ
своихъ не перескаковалѣ, бы былъ в чужѣе жни-
во серпа своѣго не в'поущалѣ... была бы неро-
зе(р)вана еднѣсть костѣлнаа трѣвала (Острог,
1598-1599 *Апокр.* 150 зв.).

3. *Перен. (здобуток, досягнення)* жниво, ужи-
нок: Рѣчѣи котрѣе бы кѣ хвалѣ Бжѣи были, И
людиѣ до целю збавѣнѣ приводили. Не взгор-
жаючи працею слѣгѣи твоѣго, Малѣи коблѣс оубѣ-
гого жнива моѣго (Львѣв, 1616 *Бер.В.* 66).

Див. ще ЖНИВА.

ЖО *див. ЖЕ.*

ЖОВНЕРСЬКИЙ *див. ЖОЛНѢРСКИЙ.*

ЖОВНѢРЪ *див. ЖОЛНѢРЪ.*

ЖОВОТЬ *див. ЖИВОТЬ.*

ЖОВТОБРУХЪ *див. ЖОЛТОБРУХЪ.*

ЖОВТЫЙ *див. ЖОЛТЫЙ.*

ЖОВЪНА *див. ЖОЛНА.*

ЖОВЪТЫЙ *див. ЖОЛТЫЙ.*

ЖОГНАТИСЯ *див. ЖЕГНАТИСЯ.*

ЖОДАНѢ, ЖОДАНЬѢ *с. (стп. żądanie)*
(прохання; вимога) жадання, воля: ннѣ прозба и
залѣца(н)ѣ а паки враждѣва(н)ѣ ннѣ жѣда(н)ѣ а
пото(м) што и(н)шого (Кореличѣ, 1593 *ЛСБ* 246,
1); мы на жѣданѣ ихъ маѣмъ тую архимандрѣю
дати кого они оберуть (Київ, 1624 *КМІМ* I, дод.
269); Стефанѣ томашѣвскѣи(и) вознѣи(и) енералѣ
...доброво(л)не зозналѣ. ажѣ... за жѣданѣмъ
врожѣного пана Микѣлая Пенѣского маючи при
сѣбе сторѣнѣ двѣохъ шля(х)тицовѣ... были на

справе его м(л) (Чернігів, 1637 ЛСБ 5, II 4061, 125).

Див. ще **ЖАДАНЄ, ЖАДАНИЕ.**

Пор. **ЖОДАТИ.**

ЖОДАНЬЄ *див.* **ЖОДАНЄ.**

ЖОДАТИ *дієсл. недок. (стп. żadać)* (кого, о що) просити (кого, про що): И те(ж) ва(с) жо-дає(м) штобы есте слу(ж)бѣ б̄жию служи(ли) за врѣма и(ж)бы лахове не пришли до ц̄ркви (Ясси, 1565 ЛСБ 41); пи(л)не за то дякѣ(м) што жодаете на(с) жебы(х)мо та(м) ъ галичѣ были (Рогатин, 1591 ЛСБ 158); жодаю ва(с) пилно да пошлете ми ли(ст) (Новгородок, 1592 ЛСБ 213); онъ за тымъ до уряду се втекль и оный кгвалтъ, именовъ ее, будучи о то отъ нее жоданий, на уряде оповедалъ (Володимир, 1594 АрхЮЗР I/1, 421).

Див. ще **ЖАДАТИ, ЖАЖДАТИ.**

ЖОДИНЪ *див.* **ЖАДНЫЙ¹.**

ЖОДНЫЙ *див.* **ЖАДНЫЙ¹.**

ЖОЛВЪ *див.* **ЖЕЛВЪ.**

ЖОЛД *ч.* Жовч: жолд, fel (I пол. XVII ст. Своб. 25).

Див. ще **ЖОЛОДЪ.**

ЖОЛДЪ *ч. (стп. zold, стп. żold, свн. solt)* пла-та військовикам: Кто коли воюетъ за свой власный жолдъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 201 зв.); просились се у княжати... одъ послугъ своихъ (отпустилъ?), кгды жъ есмы княжати... за умовеный жолдъ одслужили (Луцьк, 1619 Арх ЮЗР 6/I, 397); але досыть м̄йте на оурочномъ вашемъ жолдѣ: зъ того собѣ вшелакихъ потребъ набывайте (Київ, 1637 УЄ Кал. I, 49); Цр̄ь Антіохъ ...зобравъ вб(и)ско всего цр̄(с)тва своегѡ, обѡзы велми мѡцныи и ѡ(т)ворилъ ск̄рбъ свѡй, и даль жблдъ на рѡкъ вб(и)скѣ и росказалъ имъ б̄ты поготовѣ на все (серед. XVII ст. Хрон. 480).

ЖОЛНА, ЖОВЪНА *ж. (цсл. жльна) 1. (дятел) жовна: ariastra, жо(л)на* птица (1642 ЛС 25 зв.).

2. Вл. н., ч.: засталъ тамъ... Бориса Жолну зъ жоною (Луцьк, 1561 АрхЮЗР 6/I, 37); филонъ жовъна (1649 РЗВ 344); Ячко Жо(л)на (Там же, 395 зв.).

Див. ще **ЖОЛОЧКА.**

ЖОЛНЕРОВАЯ *ж. (дружина жовніра)* сол-датка: Опана(с) Баха(р) и Пѣтръ хме(л)... при-знали тыми словы и(ж) де(и) б̄дд̄чы на(м) в домѣ... Єфимъи жо(л)неровое и сна̄ ее миха(и)ла жолнеровича... домъ и(х) с кгру(н)томъ лежа-чы(и) в месте тутошнемъ Киевскомъ... про-даныи (Київ, 1612 ЦДІАК 221, 1, 57, 1).

ЖОЛНЕРСКИЙ *див.* **ЖОЛНѢРСКИЙ.**

ЖОЛНЕРЪ *див.* **ЖОЛНѢРЪ.**

ЖОЛНИРСКИЙ *див.* **ЖОЛНѢРСКИЙ.**

ЖОЛНИРСТВО *див.* **ЖОЛНѢРСТВО.**

ЖОЛНИРЪ *див.* **ЖОЛНѢРЪ.**

ЖОЛНѢРСКИЙ, ЖОЛНѢРСКІЙ, ЖОЛ-НѢРЪСКИЙ, ЖОЛНЕРСКИЙ, ЖОЛНЕРЪ-СКИЙ, ЖОЛНЕРЬСКИЙ, ЖОЛНИРСКИЙ, ЖОВНЕРЬСКИЙ *прикм. 1. (який стосується жовніра або належить йому) військовий, діал. жовнірський: жолньнерьские* дома в месте (1552 ОКЗ 41 зв.); не будучи есмо можны в гроши за ѡставичными воинами и лежами жовнерьски-ми..., позычили и възяли есмо... пинезе(и) деть-ти сына пана гневовша (Єсківці, 1563 ЛНБ 5, II 4043, 25); То пак онъ... жону свою... в домъ мой прислал,... едучи на службу господарь-скую жолнирскую до Киева (Луцьк, 1564 АрхЮЗР 8/III, 891); тые котѡрые зъ аѡнасіємъ были, ч̄астью соутъ з дѡбръ всѣхъ злоуплени, ч̄астю зъ зе(м)лѣ в̄волани, ч̄астю жолнѣрски-ми ног̄ами поте(р)ты (Острог, 1598-1599 Апокр. 119 зв.); въ томъ склепѣ розмаитыхъ шатъ естъ и жолнерскихъ и бѣлоголовскихъ (бл. 1626 Кир.Н. 21); алесъ самъ собѣ залѣцена здобылъ, зъ молоды(х) лѣтъ своѣхъ, забавляючиса з̄авше оуслѣгою жолнѣрскою (Київ, 1637 УЄ Кал. 6); On hlianuł iak zwir, wnet kryknuł iak łew na zoł- nirskie słowa...Zaraz synaczka, swoiego iedynaczka sziet na Zoit(u)iu Wodu (1648 П. про пор. 201).

2. У знач. *ім. ж. р. жолнѣрская.* Військова служба: теж листы заслужоные гроши князя его милости, коли его милост жолнерьскую служивал, припоминальные, иж и заслужоное не заплачено (Володимир, 1571 АрхЮЗР 8/IV, 131); Штожб̄ымъ р̄екль и ѡ зацной особѣ В(ш) М̄(л): в̄ Рѡтахъ Цес̄ара Родѡлфа жолнѣрскѡю слѣ-

жиль, где дѣлне собѣ за помочѣ Бжею постѣповаль з' Татáры и Тѣрки (Київ, 1623 *МКСВ* 84); на таковы(х) игри́ска(х) з мѣлоди мѣжъской, котѣрыса є(д)но на жолнѣрскѣю цвѣчити ѣмѣслили;... ѣзнавалѣ ро(з)сѣдо(к)... посполитого члѣвка (серед. XVII ст. *Кас.* 69).

ЖОЛНѢРСКО *присл.* (будучи жовніром) як вѣйськовик: п(н) нѣкифо(р) покиєвичъ... за спасєніє свое жо(л)нѣ(р)ско слѣжачи в во(и)скѣ полско(м) принесѣ и ѡ(т)далѣ злѡ(т) 100 (Львѣв, 1630 *ЛСБ* 1052, 1 зв.).

ЖОЛНѢРСТВО, ЖОЛНИРСТВО, ЖЛѢНѢРСТВО *с.* 1. Вѣйськовѣ сили, вѣйсько: Бѣли те(ж) в жо(л)нѣрствѣ рѣцєрѣ хр(с)тіанє, котрѣи слѣжѣли при цѣсари (XVI ст. *УЄ* №29519, 192 зв.); Достѣгши тѣды Сарварѣ а́жъ и до Халкѣдо́на, и ѡблѣгши єгѡ жолнѣрство(м), все што єно кѡлвєк' кѣ зѣдрѣню тогѡ Вєлѣкогѡ Царствѣючогѡ Мѣста налѣжало, з'готовлѣет' (Київ, 1627 *Тр.* 658); Пристѣпи Гєликѡнє, дай чѣстѣ познай Пáна! О́пдѣстѣвши Жолнѣрство привитáй Гєтмáна (Київ, 1632 *Євх.* 294); Тогды даниїль пыталса ѡ правѣ и ѡ вѣроку ѡ(т) Арѣѡха гєтмáна жолнѣрства цр(с)кого (серед. XVII ст. *Хрон.* 358).

2. *Зб.* Вояцтво, *діал.* жовнірство: чѣрни без лѣчыбы жолнирства, нѣмцовѣ все тáмъ полєгло (1509-1633 *Остр.л.* 130 зв.); вѣи(н)ство, жо(л)нѣрство (1596 *ЛЗ* 33); Жáдєнѣ сá члѣкѣ смѣрти нєможєтѣ ѡпєрти... Нє боїтѣся Жолнѣрства, в' крѣгѣ Царя стоачогѡ (Київ, 1622 *Сак.В.* 44); на плáцѣ пáло жолнѣрства єгѡ бѡлєй нѣжѣ подвáкротѣ сто тѣсачєй (Київ, 1627 *Тр.* 667); што все, з' самѡгѡ вѣздѣ єгѡ знáчнє покáзєт'сá, ижѣ вѣжджáлѣ,... нє мáючи з' собѡю жадного жолнѣрства (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 182).

3. *Зб., перен.* (самовѣдани захисники) воїнство, лицарство: ѡ(т)цѣ... Єлїсєй... оустѣпѣлѣ з' тогѡ свѣта,... // до тѣла єгѡ... нє мáлѣй гоуфѣтѣ Хр(с)тіанскогѡ жолнѣрства тѣтѣ пришѡлѣ (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 1-2); **небєсное жлѣнѣрство** — небєснѣ сили: чáсо(м) нѣ(с)ного жлѣнѣ(р)ства гєтмáно(м) и вѣйска створѣтєла // вѣкáриєю голѡвны(м) назывáєтѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 287-287 зв.).

ЖОЛНѢРЪ, ЖОЛНЕРЪ, ЖОЛНИРЪ, ЖОЛНІРЪ, ЖЛѢНѢРЪ, ЖОВНѢРЪ *ч.* (*стп.* żołnierz) 1. Вѣйськовик, *діал.* жовнір: за сто копѣ Лядскихѣ сукна на жолнерѣ взятѣ (Кракѣв, 1507 *АЮЗР* II, 116); жидѡвє... во(л)ностє(и) нємáлы(х) вживаю(т) га(н)дли вєду(т) ку(п)ча(т) то(р)гѣю(т) лифы берѣ(т) а нєколи на во(и)нѣ нє є(з)дятѣ и подá(т)ковѣ на жо(л)нерѣ ѡфáлєны(х) нє дáю(т) (1566 *ВЛС* 37); вѡинѣ, жо(л)нѣ(р) (1596 *ЛЗ* 33); самѣ позванѣй, особѡю своєю, зѣ жолнирми,... на туюжѣ цєрковѣ... нáшѡлѣ (Вєлодѣмир, 1603 *АрхЮЗР* 1/VI, 339); пр(ѡ)ркѣ ѡны(х) жлѣнѣровѣ до самáрѣи запрѡвáдилѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 189); тугѡ молѡды жо(л)нір (I пол. XVII ст. *Сем.* 173); При тѣ(м) бѣло правѡ зѣпо(л)ноє... и пáнь ѡдрєхо(в)ски(и) жо(в)нѣрѣ (Одрєховá, 1648 *ЦДИАЛ* 37, 2, 55); жолнирє поветѡвє нєповинни бѣли жадных стáновискѣ мєтѣ (Луцѣк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 349).

2. *Перен.* (самовѣданий захисник) воїн, лицар: тєпѣрѣ южѣ нє єстєсь пáно(м) собѣ, таковѡмѣ крѡлєви бѣдѣчи жолнѣро(м) (Острѡг, 1607 *Лѣк.* 106); ѡбáчтє жѣ ѡ жлѣнѣрє хвѣ... ѡбáчтє вáшєгѡ гєтмáна спáнáлѡстѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 19).

3. *Вл. н.:* пограбѣли... ѣ грицѣкá жо(л)нерá пшєницѣ Копѣ сємѣ (Вінницá, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 35 зв.).

ЖОЛОБКОВАТЫЙ *прикм.* Жолобкуватѣй: Шинѣ двєстє и сѡрокѣ склѡтѣ в прѡсєкѣ чѡтырѣ жѡло(б)коватѣхѣ пѣлы в (1552 *ОКЗ* 36).

Див. щє **ЖОЛОБЯСТЫЙ.**

ЖОЛОБОВАТЫЙ *прикм.* Жолобчáстѣй: Тогды нѣкотѡрѣй рѣцєрѣ... нáшѡлѣ во єдно(м) кáмєню жѡлобѡвáтомѣ трѡхѣ водѣ, котѡрáа сє тáмѣ зтєклá з росѣ нѣ(с)ноѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 436).

ЖОЛОБОКЪ *ч.* (нєвєлѣкий пристрѣй длѣ пєресѣпáннѣ чѡгѡ-нєбудѣ) жѡлобок: Мєрá порѡхѣ до нєгѡ жѡлобокѣ жєлєзнѣ(и) (1552 *ОЧерн.З.* 5 зв.).

ЖОЛОБЪ *ч.* 1. (корѣто длѣ годѣвлѣ твэрѣн) жѡлоб: А в' Мѣстѣ Двѣ(д)вѣмѣ нѣнѣ сá то стáло, И в' Вєртѣпѣ Вѣнѣлєємскѡмѣ покáзáло,... И в' жѡлобѣ сѣномѣ повѣрхѣ прикрѣтѡє. З Мáткѡю

власною, але ω(т)цёмъ мнѣманымъ (Львів, 1616 *Бер.В.* 71); *Образно*: голова твоя яко Кармилъ, а волосы головы твоеи якъ багоръ златътканыи царевъ, причинены къ жолобомъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55).

2. (*ринва*) жолоб: горо(д)на... на (д)ва жолобы поправльенъа потребде(тъ) (1552 *ОЛЗ* 173); жолобы чотыри над вороты стае(н)ными (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III-2, 4).

ЖОЛОБЯСТЫЙ *прикм.* Те саме, що **жолобоватый**: ωбрѣчка в серединѣ вколо жолобьястаа (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 18 зв.).

ЖОЛОДЪ *ч.* Те саме, що **жолд**: bilis, жоло(д) (I пол. XVII ст. *Сем.* 37).

ЖОЛОДЪКОВАТИСЯ *дієсл. недок. (стп. żołądkować się)* (о що) хвилюватися, турбуватися (чим): Певне и въ томъ, яко ся годило, сумненъа своего не завели. Нехай ся о то не жолодъкуютъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 703).

ЖОЛОМІЙКА *ж. (свн. schal(e)mi(e), нвн. Schalméi) (сопілка)* жоломійка: Сбпль: Сопѣль, пищалка, флѣтна, фѣара, дѣда, сѣрма, жоломѣйка (1627 *ЛБ* 119).

ЖОЛОНКА *ж. (дятел)* жовна, *діал.* жолонка. Вл. н., ч. Ива(н) Жоло(н)ка (1649 *РЗВ* 15 зв.).

ЖОЛОТОКЪ *див. ЖОЛТОКЪ.*

ЖОЛТАВЫЙ, ЖОЛТАВИЙ, ЖОЛТАВИ, ЖОЛТАВИ, ЖОЛЪТАВИЙ, ЖУЛТАВЫЙ *прикм.* Жовтявий, жовтавий: flauus жолтави (I пол. XVII ст. *Сем.* 85); luteus жолтави (Там же, 111); Рѣфъ, Лисоваты(и), жо(л)тавы(и) (1627 *ЛБ* 229); flauus, жолътави(и) (1642 *ЛС* 198); ochra, ша(р) жо(л)тави(и) (Там же, 188); на теле впро(д) Данила Малие(н)ка, то е(ст) на хрибъте и // по рукахъ его разо(в) ба(р)зо сила сыны(х), спухълыхъ, жу(л)тавыхъ, кро(в)ю набе(г)лыхъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 199-200).

ЖОЛТИЙ *див. ЖОЛТЫЙ.*

ЖОЛТОБРУНАТНЫЙ *прикм.* Жовто-брунатный: Ризы комховые едвабю жолто-брунатною (1619 *АрхЮЗР* I/XII, 15).

ЖОЛТОБРУХЪ, ЖОЛЪТОБРУХЪ, ЖОВТОБРУХЪ *ч.* Жовтобрух. Вл. н.: а жовтобрухъ лоуцкѣй вл(д)ка дорѣгѣ слалъ (Острог, 1598-

1599 *Апокр.* 87); Матфей Жолтобрухъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 249); шляхетный панъ Анъдрей Шимановъский... протестовалъ на противъко... Яскови Жолътобрѣхови (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486).

ЖОЛТОГОРЯЧИЙ, ЖОЛТОГОРАЧИЙ *прикм.* Жовтогорячий: ωсмы(и) ризы жо(л)тогорачаа дѣкла а ωкла(д) на ни(х) злотоглавы(и) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); оранион кытайкы жолтогорячой, на немъ кресты едвабом шитые (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* I/VI, 295); Стихари(к)о(в) два жо(л)тогорячихъ (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 257); Фело(н) ка(м)ховы(и) на днѣ жолтогорячо(м) (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 54 зв.).

Див. ще ЖОЛТОГОРОНЦИЙ.

ЖОЛТОГОРОНЦИЙ, ЖОЛТОКГОРОНЦИЙ *прикм. (стп. żółtogończy)* те саме, що **жолтогорячий**: ле(т)нико(в) пять, ωди(н) турецьки(и), жо(л)токгоро(н)ци(и), други(и) че(р)воны(и) туре(ц)ки(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

ЖОЛТОКЪ, ЖОЛТОК, ЖЕЛТОКЪ *ч.* Жовток: Тако(ж) кого кила нападе(т) яецъ ωзми ско(л) ко коурачи(х). и выбери з ни(х) жо(л)тки... и вари (XVI ст. *УТ* фотокоп. 5); тогды землѣ была посрѣдѣ вω(д) невѣдѣма, яко желтѣкъ в посрѣдкѣ яйца (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15); locyothos, жолтокъ в я(й)ци (1642 *ЛС* 257); Жолтѣк. Vitellus. Lutem oui (1650 *ЛК* 447).

ЖОЛТОЧЫРВОНЫЙ *прикм.* Жовто-червоный: Кили(м) велики(и) жо(л)точы(р)воны(и) (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 77).

ЖОЛТЫЙ, ЖОЛТИЙ, ЖЛЪТЫЙ, ЖОВТЫЙ, ЖОВЪТЫЙ, ЖЕЛТЪ *прикм. (цсл. жльть, жльтъ)* 1. Жовтий: цвѣтъ... же(л)тъ аки шаѣра(н) (XVI ст. *Травн.* 21); Жидове в ко(ш)то(в)ныхъ шата(х)... ходити... не маю(т), Але ѣбе(р) ихъ мае(т) бы(ти) зна(ч)ны(и), ша(п)ки або биреты жо(л)тые (1566 *ВЛС* 94 зв.); побрано... боты сафяновые жовътые, новые (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 6/I, 277); то(т) семи цирку(л) або по(л)ωбрѣ(ч) патма приправными фа(р)бами, то е(ст) тѣмночрѣвною зеленою, жлътою,... ро(з)дѣлѣный вывѣди(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 270); тимец жовтый (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 26);

ботовъ двое новые о(д)ня(ли) му(з)кие сафяно-
вые жовътые (Житомир, 1643 ЦДІАК 11, 1, 10,
125); **жолтая понявица** див. **ПОНЯВИЦА**; хо-
рова **жолтая** див. **ХОРОБА**.

2. У знач. ім. Золотий. ◊ **угорський жолтий** —
угорський золотий: Тое село прода(ли)... ве-
ликомъ по(с)те(л)никъ ра(ді) дваста и пе(т)де-
са(т) ѳго(р)ски(х) жо(л)ти(х) (Ясси, 1610 МЭФ
фотокоп. 106).

3. У знач. ім. ж. р. **Жовтая**. Вл. н.: Богданъ
Хмельницький... побиль ихъ... перше на Жовтой
(1636-1650 ХЛ 79);

у складі вл. н. **Жолтая вода**: Оп... swoje-
ho iedynaczka szlet na Zoit(u)iu Wodu (1648
П. про пор. 201).

ЖОЛТЪТИ дієсл. недок. Жовтіти: флаео,
жо(л)тѣю (1642 ЛС 198).

**ЖОЛТЯНИЦА, ЖОЛТАНИЦА, ЖОЛТА-
НИЦЯ, ЖЕЛТЯНИЦА, ЖЕЛТАНИЦЯ** ж.
1. (хвороба) жовтяниця: Та(к)же на которо(м)
члѣцѣ жо(л)таницѣ, съкъ зѣави кропи(в)ныи
вити(с)ноувши з вино(м) ча(с)то пїи здра(в)
боуде(т) (XVI ст. УТ фотокоп. 9 зв.); Іктѣръ:
Жолтанїца, хорѣба жолтаа (1627 ЛБ 212).

2. (назва рослини) жовтяниця: хотай баранокъ
смаченъ, и опрѣсноки добри, вшакъ же жолта-
ница прикра (Вільна, 1627 Дух.б. 367); Бгъ...
ѳ(т)ложѣнѣ вшелáкогѳ квáсѳ, а оуживáне
прїкрыхъ зъ желтанїцею и горчѣщами змѣша-
ныхъ ѳпрѣсноковъ,... срѳгѳ приказáль (Київ,
1632 МІКСВ 276); esopos, же(л)тяница (1642 ЛС
183); mesonis, dis, жо(л)тяница, салата (Там же,
265).

Див. ще **ЖОЛЧЕНИЦЯ**.

ЖОЛУД див. **ЖОЛУДЪ**.

ЖОЛУДКОВАНЬЕ с. (стп. żołądkowanie)
гнів, роздратування: Гнѣвъ: Ядовїтость,... не-
терплївость, жолѳдковáнье (1627 ЛБ 26).

ЖОЛУДОКЪ ч. Шлунок, діал. жолудок:
Жолѳдки три свиньи (Яблонь, 1551 АS VI, 111);
Та(к)же кто не може(т) на жолодо(к) навари оу
винѣ. и пии тѣпло порану (XVI ст. УТ фотокоп.
1 зв.); Есть бовѣ(м) ис'сопъ зѣла якоесь невели-
кое,... пожитѣчное на ѳчищенїе жолоу(д)коу

(поч. XVII ст. Проп.р. 174 зв.); члѳка хѳрого жолѳдка,
...не годи(т)са припѳцáти до тои тáйны (Львїв,
1645 О тайн. 45); Образно: Дла тѳго Хризѳстомъ
Стѳый сващѣнникѳвъ, жолѳдкомъ Церкѳв-
ным назывáеть, в' котѳрый слѳво Бжїе,
якѳ найкоштовнѣйшїй пѳкарм' в'кладáно бы-
вáет'; абы иншїѣ чло(н)ки, тѳм же пѳкар-
мо(м) посилáлиса (Київ, 1637 УЕ Кал. 9).

**ЖОЛУДЪ, ЖОЛУД, ЖЕЛУДЪ, ЖЕЛУДЪ,
ЖУЛУД** ч. 1. Жолудъ: люди твои, свини свои
по ѳной пѳщи его пастват и жолѳд травать, а
за то десатины ѳт ѳных свиней,... давати емѳ не
хочѳтъ (Краків, 1539 АS IV, 194); пло(д) того
древа, сирѣ(ч) желѳди пристои(и) ясти тѣ(м)
жо(н)ка(м) кои лишное теченїе ме(н)стровѳ
имѣю(т) (XVI ст. Травн. 38); подданныхъ ее ми-
лости, которые жолуд збирали, заставши, побили,
поранили тѣе насланцы (Житомир, 1629 АрхЮЗР
1/VI, 603); Żulud: żołądz (Жовква, 1641 Dict.
101); Желудъ. Glans (1650 ЛК 447).

2. Вл. н.: Мещане... тишко кѳ(з)нець... жолѳ(д)
(1552 ОКан.3. 31).

Див. ще **ЖУЛУДЕ**.

ЖОЛЧЕНИЦЯ ж. Те саме, що **жолтяниця** у
2 знач.: до того и квáсѣ з' кѳждого дѳмѳ ро(з)-
казáль вѣкинѳти, а зарѣзаногѳ Бара(н)ка з'
ѳпрѣсноками и жол'ченицею дїкою ѣсти (Віль-
на, 1627 Дух.б. 365); по помазáнью, кáжетъ к'
вѣчерѳ ѣсти бара(н)ка, и ѳпрѣсноки з' жо(л)че-
нїцею, ѳполасáвшиса, ѳбѳвши бѳты, и кїй áлбо
пѳсохъ в' рѳкáхъ мáючи (Там же, 367).

**ЖОЛЧЪ, ЖОЛЧЪ, ЖЕЛЧЪ, ЖЕЛЧЪ,
ЖЕЛЬЧЪ, ЖЛЪЧЪ** ж. 1. Жовч: двѳ же рекль.
даша вѣмѣсто яденїя жолчъ (1489 Чет. 173 зв.);
Ев(г)листа выписоуе... якѣ межи двѳма раз-
бойниками распать есть. ѳцтомъ и жельчїю
напоень есть и оумрѣтвень (1556-1561 ПЕ 324);
прежкаан'ныи Жидове, зле платите снѳу и бѳу
моемоу, а сѣтворителеви своемоу, за ма(н)ноу
жлѣ(ч), за водоу ѳце(т) (XVI ст. УЕ Трост. 71);
Телѣсное бовѣ(м) цѳу(д)ности матѣрїа, нѣчѳго
їн'шого не ѣсть, тѣлько слїзъ, и крѳвъ, флá-
кгѣма, и жѳлчъ (Острог, 1607 Лѣк. 62); говїныи
очи оулѣпїль аггль рїбноу жлѣчоу (поч.

XVII ст. *Проп.р.* 194 зв.); Дáли в' ѣствѣ мою жблчѣ, ѣ в' прагнѣн'е мое напоили ма бцтомъ (Київ, 1625 *Сур.сл.* 124 зв.); Дáй же ми Тѣло Іиса Назарѣа Чоу(д)ногѣ стрáнника; и зрáненное, оплевáнное, жѣлчѣ гѣркою напоенное (Чернігів, 1646 *Перло* 92).

2. *Перен. (гнів, злоба)* жовч: пока(и)са... а проси б̄га а че(и) тобѣ буде(т) ѡ(т)пущена мы(с)ль ср(д)ца твоего, бо та вижу бы(т) в го(р)ко(с)ти жо(л)чи, и въ зва(з)ку зло(с)ти (II пол. XVI ст. *КА* 41); до ты(х) рáнѣ прійдѣте х̄вы(х) голоуби́цы ѡныи прѣстыи и без жѣлчи покѣй зна(и)дѣте (поч. XVII ст. *Проп.р.* 162 зв.); Богъ... тымъ невстыдливимъ потварцомъ нехай судить! Котори́и, маючи на... Фотіа жолчемъ отеклое сердце... до лженья и шкалованья св. Фотіа удались (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 741); Крѣчина: Възгорѣнье съ напыщѣнем', жблчѣ, пренѣснѣ, гнѣвъ (1627 *ЛБ* 56).

ЖОЛЪНЕРЕЦ ч. Військовий кінь: Сѣрый находъникъ, а чалый жольнерец (1584 *АрхЮЗР* 8/IV, 195).

ЖОЛЪДАТЪ ч. (*стп. zoldat*) (*рядовий військовик*) солдат: Панъ... Сосницкий занеслъ протестацию, противко... капитанови, албо рачей поручникови тогожъ пана пулковника, драганскому и зъ нимъ будучимъ драганомъ, жолдатомъ (Володимир, 1645 *АрхЮЗР* 3/I, 391).

ЖОНА, ЖЕНА, ЖИНА ж. 1. (*особа жіночої статі*) жінка: лист свой господарь... пописавши достаточне на реестръ в тых имѣнах имени люди, жоны и дѣты и статки ихъ... кнагини... Ильиной Острозкой даль (Острог, 1546 *AS* IV, 463); И іш'ло // за нимъ множество народа, людїи, и жень, которыи(ж) то плакали и ридали (1556-1561 *ПЕ* 326 зв.-327); Коли пришла кончина Лѣтумъ, пуславы Б̄гъ сына своего однородного, што ся родивъ отъ жены,... абы пудзаконныя выкупивъ (XVI ст. *НС* 194); заволала на вас христіанская жона з нареканямъ великим (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44); Патма хлѣбами и двѣма рѣбами патъ тѣсачъ мѣжѣй насытилъ, кромѣ же(н) и дѣтѣй (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 913); Пнѣ лащѣ до Кіева ше(д)ши лисѣнку мѣсте(ч)ко... вши(ст)-

ко выстина(л): якъ мужѡвъ, такъ и жѡ(н), такъ и дѣтїй в цркви бѣдѣчи(х) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168).

2. Дружина: С поутивла, сотникова жена, хотѣньскаго... вписала рѡ(д) сво(и) аї дшѣ (Київ, к. XV-поч. XVI ст. *Пом.Печ.* 39); ино теперачи а со жиною моею подлугъ запису тестя моего... втося имѣние не вступаемъ (Луцьк, 1512 *ПВКРДА* IV-1, 32); па(к) ли бы те(ж) которы(и) шла(х)-ти(ч) не шла(х)тя(н)ку собе нерѡ(в)ную поня(л), тогда яко тую не шла(х)тя(н)ку жону свою та(к) и дети свои з нею... за пра(в)дивыхъ шля(х)тичо(в) быти маю(т)(1566 *ВЛС* 5 зв.); хто бы... опустилъ жону свою а поня(л) бы и(н)шую, чужоложи(т) проти(в) ее (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 46 зв.); изъ жоноу твоєвъ, изъ дѣтми твоими пуйди до церкви (XVI ст. *НС* 165); А доброму и богобойному священникови жона не зашкѡдитъ (1603 *Пит.* 87); У Тулчинѣ много панства погинуло; тамъ и Четвертенский зъ жоною згинулъ (1636-1650 *ХЛ* 79); Та(м) егѡ погребли, и Сárрѣ женѣ егѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 77); **МУЖНЯЯ ЖОНА** — замѣжня жінка: мужніи жоны хвалили соутъ ю (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55); **НЕСЛЮБНАА ЖОНА** — неслюбна дружина; коханка: Залѣбница: Налѣбница, по(д)ложница, не шлѣбнаа жона (1627 *ЛБ* 41); **ВЗЯТИ ЗА ЖОНУ ДИВ.** **ВЗЯТИ**; **ПОНЯТИ (ПОЯТИ) ЖОНУ (ЗА ЖОНУ) ДИВ.** **ПОНЯТИ**; **ПРИНЯТИ ЗА ЖОНУ ДИВ.** **ПРИНЯТИ.**

Див. ще ЖОНКА.

ЖОНАТИЙ, ЖОНАТИЙ, ЖОНАТЪ, ЖЕНАТЫЙ *прикм.* 1. Жонатий: Каспо(р) немецъ с филлакѡнова при(с)ла(н) жонатъ... а слѣзѣба и(х) стре(л)бы пильнѣють поро(х) роба(т) (1552 *ОВин.З.* 132); по(д)даные его з мѣсте(ч)ка ворони на на (и)ме надѣмъ зъ сыно(м) жонаты(м) семѣно(м), бори(с) мухѡе з жонами з де(т)ми... про(ч) пошли и подѣкали (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 52 зв.); *maritus*, а, и(м), жонати(и) (1642 *ЛС* 263); Женáтый. *Maritus. Nuptus* (1650 *ЛК* 447).

2. *У знач. ім.* жонатий, -ого: ато мѡвлю кѣ пожи(т)кови вáшемѣ, бáчиш' // ли, же и тоу(т) ѡ(т) жонáтого вѣшши(м) ѣсть, котѡрыйса стáрае(т) ѡ свѣта покоу́ты (Острог, 1607 *Лѣк.* 113-114).

ЖОНЕЦКИЙ *див.* **ЖОНОЦКИЙ.****ЖОНИНЪ, ЖЕНИНЪ, ЖЕННИНЪ** *прикм.*

(*який належить жінці, стосується жінки*) жіночий: а на жерди... жонинихъ сукней две (Володимир, 1577 *АрхЮЗР* 6/І, 101); у Вакулы... взято: портки каразеи белое..., женины(х) суко(н)..., шубка бели(н)ная (Житомир, 1584 *АЖМУ* 106); Іовъ... вѣривъ у Бога, ажъ дѣля насѣня жониного будетъ ему мл(с)тивъ (XVI ст. *НЄ* 69); в мене взято: ...шати вси, так // жонины дей, яко и мои вси (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 92-93); вшистци пѣстили тоє имѣня... сестрѣ свое(и) Зосцѣ и кѣнашови зятеви своемѣ за вѣ(т)чи(ж)нѣ (!) женинѣ которая приходила на ню на кгрѣ(н)тѣ мѣсцѣ(м) (Львів, 1595 *Юр.* 19 зв.); leuir, дѣверъ, братъ женинъ (1642 *ЛС* 254); Пришла теж по семи дніи Сарра жона егѣ, и вса челадь здорова, и быдло и велблюдове, и пѣнази женнинихъ много (серед. XVII ст. *Хрон.* 389 зв.).

Див. ще **ЖОНОЦКИЙ, ЖОНСКИЙ.****ЖОНКА, ЖОНЪКА, ЖУНКА** *ж.* 1. (*особа жіночої статі*) жінка: Чела(д) невольнаа.

Янъко и(з) жоною катериною а сынъ ихъ ивашъка де(в)ка наталька а жо(н)ка ѡвѣдотка (1552 *ОЛЗ* 177); ѡны(и) жи(д) нахи(м)... выручо(н) е(ст) з везе(н)я... чере(з) пору(ч)нико(в) жидо(в) тамошни(х) и што пере(д) ни(м) мужики и жо(н)ки све(т)чили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 58); Зъ чого то пошло, толко съ папежа Яна, нерадницы жонки (1582 *Посл. до лат.* 1137); Sut tām y lichoie žunki Sut ne welike ditonki (Яворів, 1619 *Гав.* 22); сѣма кропово... ве(л)ми пристои(т) жо(нка(м)) кои дѣти ѣ гроудеи кормать (XVI ст. *Травн.* 20); Жонокъ тежъ белыхъ головъ две з дво(и)ма дете(и)..., утекаючы, потонули (Люблін, 1633 *ТУ* 299).

2. (*дружина*) жінка: А вы и въ томъ рядити, церквами Божыми справовати хочете: якожъ (на вас смотречи), не только вы, але и жонъки ваши церъквами справують! (Вільна, 1599 *Ант.* 681); Скоро едно бѣдный рѣсин лаховицѣ возмет, то зараз до Римѣ ѡт вѣрных ѡтстѣпивше, праве згинет..., бо до чѣжоложника и противника бо-жого — папѣжа для жонки приступил (поч.

XVII ст. *Вол.В.* 82); тотъ-то мужъ мой..., самъ мене, уцтвивую жонъку, до речей непристойныхъ и штетечныхъ хотел бы привести (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 8/III, 578).

Див. ще **ЖОНА.**

ЖОНОЦКИЙ, ЖОНЕЦКИЙ *прикм.* 1. (*який належить жінці*) жіночий: сѣкня блакитная люнская жоноцкая (1582 *ЖКК* II, 130); взято... саянъ жоно(ц)ки(и) чирвоны(и) лю(н)ски(и) зъ ѡксамито(м) (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 82); тамже у мене..., взяли..., сукню блакитную люнскую, жонецкую, зъ оксамитемъ, шапокъ жоноцкихъ оксамитныхъ двѣ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/І, 116); а съ коморы взято:... хустъ белыхъ мужскихъ и жоноцкихъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 6/І, 391); хустъ белыхъ, жоноцкихъ и музскихъ, на золотыхъ семдесятъ побрала (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 6/І, 507).

2. (*заснований жінокою*) жіночий: и такъ и для распустницы невѣсты, хочай была и папежомъ, а такъ важилася самому Господу Богу честь отняти и крещеніе Егѣ святое загубити, которымъ крещеніемъ всѣ христіане крестимося, а они, Христа оставивши, жоноцкую вѣру нестатечную держать (бл. 1626 *Кир.Н.* 22).

Див. ще **ЖОНИНЪ, ЖОНСКИЙ.**

ЖОНОЧКА *ж.* Жіночка: ихог, gis, ихогcula, жена, жоно(ч)ка (1642 *ЛС* 419).

ЖОНСКИЙ, ЖЕНСКИЙ, ЖЕНСКИЙ, ЖЕНСКИЙ, ЖЕНСКИЙ, ЖЕНСКИЙ, ЖЕНСКИЙ, ЖЕНСКИЙ, ЖЕНСКИЙ *прикм.* 1. (*який належить жінці*) жіночий: в мене побрала... //...кошуле(к) же(н)скы(х) коле(н)ски(х) ше(ст) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 24-25); зезнава(м) и(ж) е(м) вз(л)л... сорочо(к) ѣ же(н)скы(х) шиты(х) (Одрехова, 1576 *ЦДІАЛ* 37, 16, 6); Матоу свѣ-жѣю сырѣю толченѣю прикладывае(м) к ти(т)-ка(м) женски(м) ко(и) ѡпѣхаю(т) (XVI ст. *Травн.* 294 зв.); андрогѣне... маю(т) правѣе перси мою(з)-чи(н)ское, а лѣвое же(н)ское (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 25); Видѣнїемъ своимъ лучше еси взирал на лице же(н)ское, анѣжели на страсти Хрѣтови (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 274); Есть оу

же(н)скомъ животѣ, двѣ жили, тоне(н)ки(х) (серед. XVII ст. Луц. 544); кожухъ же(н)ски(и) (Житомир, 1650 ДМВН 205).

2. (властивий жінці) жіночий: Проклять тотъ, которыи бы тыи книги чоль, а тые бы слова на похоти женьски собѣ складаль (поч. XVI ст. Песн.п. 49); Такъ естъ путь жунъскый, который ся объмыють, а ротомъ своимъ та мовлять: Не учинила я нѣчого лихого (в рук. — лихое. — Прим. вид.) (XVI ст. НС 64); Видѣнїемже, наслаждаѣтса красоты жѣньскои; и оздббѣ шатъ свѣтлыхъ (Почаїв, 1618 Зерц. 21); оукраса жѣнскаа облѣднаа, и непотрѣбнаа (Львїв, 1642 Час.Слово 270); що збывѣеть на(д) прирже́на в' тѣлѣ, тѣе не воскрѣснетъ, якъ мѣнстра, и дивовїска с хорббы жѣнскаи, и з мѣслей нечїстои пожадлиности (Чернїгїв, 1646 Перло 144).

3. (призначений для жінок) жіночий: показали на(м) кгрѣнты, и матери(и) немало наготовлено(и) на шпита(л) муже(с)ки(и) и женски(и) (Львїв, 1591 ЛСБ 154); при то(мъ) же мана(с)тыри и дрѣги(и) мана(с)тырець окромѣшни(и) женьски(и) (Вільна, 1594 ЛСБ 253); келию мою новую в монастыри женскомъ Михайловскомъ для богомыслности и уединеня зо всѣмъ на все даю и отказую (Київ, 1631 ПККДА II-1, 408).

4. У складї вл. н. женски камень: ѿт дѣл Хоморски шо ест за летование и пакъ ѿпченою до женски камени (1583 DBV I, 86).

♦ женская (женьская) плоть (плѣть) див. ПЛОТЬ; женский полъ, полъ женскїй (жѣньскїй) див. ПОЛЪ; женский рожай, рожай женскїй див. РОЖАЙ; женский станъ, станъ женскїй див. СТАНЪ.

Див. ще ЖОНИНЪ, ЖОНОЦКІЙ.

ЖОНЦА ч. (стп. gządca, gżaca) управитель, урядник: има(л) жо(н)ца его м(с) та(к) те(ж) и вси(м) су(к)цесоромъ хтобы до добръ... належа(л) до готовое справы до апеляци(и) з кгродѣ киевского... челя(д)ника надво(р)ного (Люблін, 1618 ЦДІАЛ 181, 2, 322, 4).

ЖОРАВЕЛЪ див. ЖУРАВЕЛЪ.

ЖОРАВИЙ прикм. Журавлиний, діал. журавїй: Юре(и) ха(р)ватъ ве(н)кгри(н) мелъ... пе(р)а

жора(в)его за ко(п)н̄ (Берестя, 1583 Мит.кн. 57).

ЖОРАВЪ див. ЖУРАВЪ.

ЖОРНА, ЖЕРНА мн. Жорна: панъ воевода... таковою границю описаль: почавши отъ рѣки Днѣпра... до колодезей у вербѣ граничныхъ, в якихъ колодезяхъ были и знаки граничные положены, два сошники у жорна (Городно, 1568 АЗР III, 146); Ѡполнбчи выидѣ до егїптѣ, и оумре всѣкое перворѣднаго фарабновогѣ... ажь до перворѣднаго невблницы, котѣраа естъ при жѣрнахъ (серед. XVII ст. Хрон. 88 зв.); была мѣнна яко насѣнье корїандрово... И ѿбходїль людѣ и збираючи егѣ молѣль в' жѣрна гѣ, аѣо тѣлкѣ в стѣпахъ (Там же, 133); Образно: Пристѣпѣте ѣббгїи и нїщїи, братїа найближшаа Хѣва, а внимайте те(ж) ѣ своѣй смѣрти, же помрете: а набѣрзѣи в' пѣматехъ ѿносѣте ѣное Хѣво. Двѣ мелющїи в' жѣрна(х), една вѣзметса, а дрѣгаа ѣстѣне(т). Тѣ е(ст), едїнѣ оубѣгїи спсѣтса, а дрѣгїи погїбнетъ (Київ, 1625 Кон.Пал. 43).

Див. ще ЖЕРНОВЪ.

ЖОРНИКЪ ч. (маленький млиновий камїнь) жорно, діал. жорник. Вл. н.: Ѡлешко Жо(р)никъ (1649 РЗВ 154 зв.).

ЖОРНОВЪ див. ЖЕРНОВЪ.

ЖОРНОВЫЙ прикм. Жорновий: Лѣпше бы емоу было абы камень жорновийи оуваза(н) былъ на шїю его (1556-1561 ПЄ 295); желѣзными ѿкѣвами вмѣсто ѣны(х) себе ѿковѣлесь а на(д)то і кѣме(н) жо(р)новийи повѣсилесь на своѣй шїи (Острог, 1607 Лѣк. 12).

Див. ще ЖЕРНОВНЫЙ.

ЖРАТИ¹ дієсл. недок. (цсл. жрѣти) 1. (що і без додатка) (їсти) жерти: жидѣве... опрѣсноки... и до сего дна жрѣ(т), нѣчѣго на офѣрѣ не кѣлючи (Вільна, 1569 З.Каз. 49); ѣвцы, ѣлѣбо велблїуды, напѣдши на травѣ лѣкоме и хтїве жрѣт': и жївность в' себе набїрают' (Вільна, 1627 Дух. б. 296); жрѣ(т) ого (Уж. 1645, 66).

2. Перен. (що) (спалюючи, нищїти) жерти: Дѣрево те(ж) кедрѣво, и иссѣпъ, и кармазїнѣ два крѣтъ фарбовѣанный сѣценникъ кїнетъ в пѣломе, котѣрый корѣвѣ жрѣтъ (серед. XVII ст. Хрон. 139 зв.).

ЖРАТИ² дієсл. недок. (цсл. жрѣти) (кого) (приносити в жертву) офірувати: овиѣ снѣ своя жрахѣ. а овиѣ дщери своя (1489 *Чет.* 305); Чомъ уже пасха наша за ны жренъ бывъ Христось, та ужъ не живеме у давнумъ правѣ, и у давнуй лихуй дяцѣ (XVI ст. *НС* 193).

ЖРЕБЕЦЬ ч. (цсл. жрѣбць) жеребець: сказа(л) и(м) ити а привести жребца и ре(к) если ва(м) кто бѣде(т) боронѣти вѣже мѡвте яко богъ требѣде(т) его и допѣста(т) ва(м) (поч. XVII ст. *УС* №256, 11 зв.).

Див. ще **ЖЕРЕБЕЦЬ**.

ЖРЕБИЙ, ЖРЕБИЙ, ЖРЕБИЙ ч. (цсл. жрѣбии) 1. Жереб, жеребок: Суть еднакъ апостолове... и епископове головами и пастырьми церквий своихъ помѣстныхъ, собѣ жребіемъ или удѣломъ припалыхъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 486); **жребій палъ** (кому) — випав жереб: Петръ святыи апостоль не самому Рывови, але вселенной апостоль былъ и не до поган, але до обрѣзанныхъ жребій служенія ему палъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 51); **метати жребій (жребіа)** — кидати жеребок: Роз(д)ѣлили одѣна его и метали ѡ нѣ жрѣбіа (1556-1561 *ПС* 119); остережѣтеса снѣ сѣбѣнскіе, яко выдаѣте и за нерѡзмыслъ продаѣте..., свою ѡ(т)чизноу, в роуки тѣе, которіе ѡ вашо(и) матѣсмѣ, ... еще за живѡто(в) ваши(х) мѣчѣ(т) жрѣбіа, албо люсы (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 226).

2. Спадщина: стрѣтили есте прѣдѣдній жрѣбій, поварѡвали есте ѡ(т)ческїи тестамѣнтъ (Острог, 1598 *Отп.КО* 16 зв.); Наслѣдїе: Дѣдицтво, ѡдѣдиче(н)е, спѣдокъ, ѡ(т)чїзна, жрѣбій (1627 *ЛБ* 71).

3. *Перен.* Доля, назначення: Кто правослѣвной вѣры отступѣет, такїи съ светими жребіа нѣ маѣт (к. XVI ст. *Укр.л.* 74); Прѣто вы пастыра собѣ тако(г) ѣзбира(и)те; // Пре(ж)де назнамена(и)те нѣко(ли)ко ѡсобѣ, ... и сѣтворѣте бѣднїе съвокѡпи(в)шисѣ въ цркви, и млтѣса бгѣ, да ва(м) да(ст) ѣ ѡ(т)крые(т) пастыра: его же жребіе(м) ѡ(т) си(х) речѣны(х) искѡша(и)те (п. 1596 *Виш.Кн.* 225 зв.-226); Цр(с)твѣючїи псалмїст... презъ жрѣбїи дни живота свѣго розѣмѣетъ, котѡ-

рые сѣтъ в' рѣкахъ Бжїихъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 940).

Див. ще **ЖЕРЕБЕЙ**.

ЖРЕБЯ, ЖРЕБА, ЖРѢБА, ЖРЕБѢ с. (цсл. жрѣба) те саме, що **жеребя**: Четвертое: занужъ сидѣлъ на усляти, чомъ вусля назнаменовало нарудъ жидувскїи, сидѣлъ на жребяти, и насъ учить, чомъ тото жребя назнаменовало нарудъ поганскїи (XVI ст. *НС* 44); Радѣйса зѣло сионова дщери, и ѡ(т)ве(р)зи свои прекрасныя двери. Тому иже и тобѣ покорне вѣждѣжаѣтъ на жребяти (к. XVI ст.-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 62); найдѣте ѡсла и жрѣба съ ни(м) на которо(м) еще никто не сѣдѣлъ ѡ(т)везавши привѣдѣтежъ го до мене (поч. XVII ст. *УС* №256, 2 зв.); егулеус, жребѣ (поч. XVII ст. *Сем.* 78); burdo, ме(с)къ, жребя (1642 *ЛС* 106).

ЖРЕЦЬ, ЖРЕЦЬ, ЖРѢЦЬ ч. (цсл. жрѣць) жрець: Дн(с)ъ бо во ла(д)ско(и) земли сѣченики всѣ, яко(ж) древле нѣкогда є(л)завелины (а не нѣ(с)наго бгѣ) жрѣцы черево(м), а не дхѡ(м) ѡфѣрѣю(т) (до 1596 *Виш.Кн.* 261); ѡбридлївость єсть, ... // ѡнаѣ хѣла и злоречѣнїе на хѣ сна бжѣго, котѡро(г) погѣни, и жерцы ѣхъ злоречїли (Почаїв, 1618 *Зерц.* 32-32 зв.); ѣмена бо твоѣ многа и велїка сѣт, ... пасты(р), воевѡда, сѣдїа, властїте(л), жре(ц) (Львів, 1642 *Жел.П.* 6); mastator, жрець, заклате(л) (1642 *ЛС* 260); И възїде Аарѡнъ жрѣцъ на горѣ Орѣ повелѣнїемъ Г(с)днимъ, и оумре тѣ в' м' лѣтъ изшѣствїа снѡвъ Израїлевъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 6 зв.).

ЖРОДЛО, ЖРУДЛО, ЗРОДЛО с. (*стп.* żródło) 1. (*потік води з-під землі*) джерело: аза мѡже(т) єднѡ жрѡдло горѣкѡю и соло(д)кѡю водѣ точїти (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 223); на горѣхъ, бывѣють жроудла и истѡчники водѣны (Почаїв, 1618 *Зерц.* 16 зв.); Истѡчникъ: Здрой, жрѣдло, ѣ(л)бо крынїца (1627 *ЛБ* 51); на(д) тымъ болотомъ... з ро(з)ны(х) сторонъ ро(з)ныє жро(д)ла припали и сходилисе (Житомирщина, 1639 *ККПС* 212); Ннѣ ѡстѣвте на фїлю пещѡне Жрѡдла крыштѣлне (Львів, 1642 *Бут.* 7 зв.).

2. *Перен.* (*основа чого-небудь; вихідне начало*) джерело: любѡвь єсть истѡчникъ або жро(д)ло ѡгна (Острог, 1598 *Отп.КО* 31); для чего глупы

и нерозумни есте, небожента русинцы, иж не хочете до нас приступити, жебысмы были едно, гдѣ есть зродло разуму и науки, чого вы не имѣете? (1608-1609 *Виш.Зач.* 205); В доброты и мл̄(с)рд̄ю велико(м) твои(м) ѿфа̄ючи пристѣп̄ю х̄орый до лѣкара и и(з)бав̄ителя, лакн̄чи(и) и прагн̄юч̄и до жро(д)ла живота (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 39); Дх̄ ст̄ый ѿ(т) самог̄о ѿ(т)ца персоны, як̄о ѿ(т) жр̄дла и поча(т)к̄ в̄ Бо(з)ствѣ з̄ йстости пре(д)вѣки пох̄оди(т) (Львів, 1646 *Зобр.* 28 зв.).

ЖР̄НОВЪ *див.* **ЖЕРНОВЪ.**

ЖР̄ТВА *див.* **ЖЕРТВА.**

ЖР̄ТОВНИКЪ *див.* **ЖЕРТОВНИКЪ.**

ЖР̄ЦЪ *див.* **ЖРЕЦЪ.**

ЖР̄ТВА *див.* **ЖЕРТВА.**

ЖР̄БА *див.* **ЖРЕБЯ.**

ЖУГА, ЖУКГА *ж.* *Диал.* жуга "незгода, чвари". Вл. н., ч.: Федо(р) жд̄кга (1649 *РЗВ* 26 зв.).

ЖУДЕ *ч.* (*молд.* жуде) (*урядник з адміністративними і судовими повноваженнями*) суддя: Анд̄шка дочка Мар̄шкини вн̄дка Михаила Мисича... лишила с̄... поноу Гаврилоу вист̄рникиоу... двѣ села на имѣ Михайловци где с̄ снимають Сир̄тове где был̄ жд̄де Петринка (1517 *ДВВ I*, 7).

ЖУЖЕЛИЦА *ж.* Жужелица, жужиль: anti-proda, м̄дяное жужелица (1642 *ЛС* 86).

ЖУЖЕЛІЄ *с.* Те саме, що жужелица: cad-mia, жужеліє м̄дяное (1642 *ЛС* 107).

ЖУКЪ *ч.* Жук. Вл. н.: пан Өренцъ Жд̄къ (Рожана, 1571 *AS VII*, 400); Василии Жд̄къ (1649 *РЗВ* 397 зв.).

ЖУЛВЪ *див.* **ЖЕЛВЪ.**

ЖУЛТАВЫЙ *див.* **ЖОЛТАВЫЙ.**

ЖУЛУДЕ *с., зб.* Жолудд̄я: balanus жд̄лвде (I пол. XVII ст. *Сем.* 35).

Див. ще **ЖОЛУДЪ.**

ЖУНКА *див.* **ЖОНКА.**

ЖУНЬСКИЙ *див.* **ЖОНСКИЙ.**

ЖУПА *ж.* (*стп.* župa) соляна копальня, *диал.* жупа: пыталъ панъ Семенъ Круневи(ч)... усихъ прасоловъ, которые соль привезли з ро(з)ны(х) жупъ, //... яко се тоє збите и зраненьє тивуну... стало (Луцьк, 1592 *ТУ* 222-223).

ЖУПАНЪ, ЖЕПАНЪ *ч.* (*стп.* župan, *ит.* giubonne, diuronne, *араб.* džubbah) (*верхній одяг, оздоблений хутром та позументом*) жупан: жупа(н) пахолико(в) блаки(т)ны(и) лу(н)ск̄й(и)... побра(л) (Київ, 1501 *ЦНБ II* 20651, 1 зв.); пограбили... жупанъ сукна чорного люнского (Клевань, 1571 *АрхЮЗР I/I*, 34); пограбили //... жд̄па(н) каразии зеленое (Луцьк, 1595 *ЛНБ I*, П-4048, 89-89 зв.); Жукъ Белий виненъ тридцет пет копъ грошей, застава его — жепанъ аксамитний чирвоний (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ VIII-3*, 15); яцку зво(н)ніку м̄равско(г) су(к)на а(р) б 1/2 на жупа(н) (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 5 зв.); При которы(м) оны(х) би(т)ю взято у Ивана,... жупа(н) лоньдышовы(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

ЖУПЕЛНЫЙ *прикм.* (*цсл.* жоупелный) (*який стосується пекельної смоли*) жупельный: смра(д)ного и горк̄ог̄о д̄ым̄ жд̄пелного, або с̄рчаного, т̄амо в̄тры б̄рлівыи стра̄шнаг̄о сап̄аца (Чернігів, 1646 *Перло* 155 зв.).

ЖУПЕЛЬ, ЖУПЕЛЬ, ЖЮПЕЛЬ *ч.* (*цсл.* жоупель) (*смола*) жупел: не в̄даєте б̄дници, если бы не было йсти(н)ны(х) йноко(в) и богоуго(д)нико(в) межи ва̄ми; оу(ж)бы да(в)но яко(ж) сод̄ома и гом̄бра жд̄пело(м) и ѿгне(м) оу ла(д)ско(и) земли есте ѿп̄опел̄фи (п. 1596 *Виш.Кн.* 227); вс̄м̄ л̄ж̄ивым̄, часть им̄ во єзерѣ гор̄ащем̄ огн̄ем̄ и ж̄юпелом̄: еже есть смерть вт̄ораа (Вільна, 1620 *См.Каз.* 13 зв.); egula, жупелы (1642 *ЛС* 175); сам архистратиг̄ Михаил огнем̄ и жд̄пелем̄ такого б̄дет г̄быль (Середня Вижниця, 1644 *Паньк.* 25); Жупель. Sulphur (1650 *ЛК* 448).

ЖУПИЦА, ЖУПУЦА *ж.* (*стп.* župica, *ит.* giubba, giuppa, *ар.* džubbah) каміселька: боарин твой, Яцко Патрик̄евич з отаманом Гнойницким... побрали,... // ...жд̄пиц̄ Лунск̄ю со с̄р̄бром̄ (Вільна, 1546 *AS IV*, 473-474); ѿбачили межи ты(м) по(ч)том̄ п̄на васи(л)я сына п̄на владычина з̄в о(д)но(й) жд̄п̄це лосино(й) б̄е(з) шапки и б̄е(з) брони едучого (Луцьк, 1563 *ЖКК II*, 245); с комо(р) и с скрыни в мене побрали... //... тузи(н) га̄то(к) сребраны(х) велики(х) жупица

ло(с)я (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 24-25); А тому которы(и) ся хоче(т) правовати и жу-пищѣ твою взати пусти ему и плащѣ (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 6 зв.); Гостеви не до сну, але до господарской жупицы (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1061).

ЖУПИЩЕ *с.* (*цсл.* жоупище) вогнище: *bus-tum*, жупище, гробъ, огнище (1642 *ЛС* 106); *rogus*, і, купа дровъ, жупище (Там же, 356); Жупище. *Bustum* (1650 *ЛК* 448).

ЖУПИЩНИЙ *прикм.* Який стосується вогнища; який горить на вогнищі: *rogalis*, купни(и), жупищни(и) (1642 *ЛС* 356).

ЖУПНИКЪ *ч.* (*стп.* *žurnik*) (*урядовець у жу-ни*) жупник: Конъституцыею року тисеча петь сотъ деветдесеть девятого описано есть доста-точно повинность жупника Руского (1606 *АрхЮЗР* 6/І, 62).

ЖУРА *ж.* Журба, *діал.* жура: Сокогѣтъ ся, што бы есте не отяготили сердца ваша... пян-ствомъ, и сегосвѣтневъ журовъ (XVI ст. *НС* 15).

турбота: Не была юй жура за святуюсь небес-ную, али за воду земную (XVI ст. *НС* 63);

скорбота, туга: Призови мя у день журы тво-ей, избавлю тя, и прославишь мя (XVI ст. *НС* 117).

Див. ще ЖУРБА.

ЖУРАВЕЛЬ, ЖОРАВЕЛЬ, ЖУРАВЛЪ, ЖУРАВЛЬ *ч.* 1. (*птх.*) журавель: в дворе... пав пят,... журавль один, каплунов шест (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 352); взяли... журавлювъ осмъ выхованыхъ (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138); зъ оборы... гуси и жоравлѣ — тое все побрано (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161); Пигмеи... стрѣляю(т) з лѣко(в) на ждравлѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25 зв.); *gnaes*, журавли (1642 *ЛС* 212).

2. (*жердина біля колодязя*) журавель: за жд-раве(л) далося Пу(л)тора золотого (Львів, 1607-1645 *РДВ* 9); Водоважда: Капа(р), Смѣк' што вѣдѣ вытагаѣт' вѣторѣ, и тѣжъ ждравель (1627 *ЛБ* 16); *tollenon*, *nis*, водовожа, жораве(л) кладяж-ни(и) (1642 *ЛС* 399).

3. Вл. н.: Федоръ ждраве(л) (1649 *РЗВ* 171).

Див. ще ЖУРАВЪ.

ЖУРАВКА *ж.* Журавка, жоравлица. Вл. н., ч.: Роман жѣра(в)ка (1649 *РЗВ* 157); Федоръ Жѣ-ра(в)ка (Там же, 392).

ЖУРАВЛА *с.* Журавленя: *gnaes*, жѣра(в)ла (І пол. XVII ст. *Сем.* 89).

ЖУРАВЪ, ЖОРАВЪ *ч.* Журавель, журав: жора(в) домовы(и) тры копы гроше(и) (1566 *ВЛС* 99 зв.); Пигмеи... ва(л)ча(т) и(з) жѣравми (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25 зв.); Такъже и птѣщѣ едины на покар'мъ яко жѣравѣ, кѣрѣпат'вы, парѣдвы, и прѣчаа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14 зв.).

Див. ще ЖУРАВЕЛЬ.

ЖУРБА, ЖУРЪБА *ж.* 1. Журба: Печаль: Фрасоунокъ, бѣлесный жаль, печалованье, скѣрбѣ,... жѣрба, смѣтокъ. о(т) сегѣ попечѣние (1627 *ЛБ* 81).

2. Вл. н., ч.: Гаврило Жѣрба (1649 *РЗВ* 204 зв.).

Див. ще ЖУРА.

ЖУРИТИ *дієсл. недок.* 1. (*викликати в кого-небудь важкі почуття; печалити, засмучувати*) журити: Першаа наука: учитъ насъ Христосъ, якъ сегосвѣтного прятаня не прятати, чомъ во-юеть на сердце и на душу нашу, и журачи помер-каеть сердце и разумъ нашъ (XVI ст. *НС* 92).

2. (шо) Турбуватися (про шо), цікавитися (чим): А котрый укопавъ у землю, потуливъ та-лангъ, то есть, што журить свою хосну лише, не другого, туй будетъ и осужень (XVI ст. *НС* 138); гадають, ажъ досыть имъ, занужъ вѣрюють они гораздъ и держать право, а други не жу-рятъ (Там же, 139).

Див. ще ЖУРИТИСЯ.

ЖУРИТИСЯ, ЖУРИТИСА, ЖУРИТИСЕ *дієсл. недок.* 1. (*печалитися, сумувати*) журитися: твѣрь гнѣвлѣвѣю спозналь ѡный зацнѣй члѣкъ, и ше(д)ши... жоурилса (XVI ст. *УЄ* №29519, 297 зв.); Марѣо, журишь ся и хрупить много (XVI ст. *НС* 42); *Juzesz zie ne žury miły Bâteńku Budesz ty žy-ty z swoiу Porádeńku* (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 2 зв.); *Postuy postuy Holubonko rozmow-лу z toboiу Ne zury sia moy milenki budum žyty zo mпоiу* (серед. XVII ст. *ЗНТШLXXIV*, 132).

2. (на шо) Скаржитися, нарікати: Потомъ по-кладаль... вызнанье барѣбра Свинюского... // в

которомъ пишет, иж... был при небожчику... мало не три недели... ино дей по вес час нѣ на кого жадное речи не поведаль... одно все ся журиль на полгакъ, с которого стреляль намернымъ набитемъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 376-377); перси себе барзо подле руки правое шкодливе быть розбилъ и в плечѣ в томъ же правомъ кост ось зламалъ, и на то ся... горшей журиль (Там же, 377).

Див. ще **ЖУРИТИ.**

ЖУРНЕЙКИЙ *прикм.* Журненький, *діал.* журнейкий: Czomuieś terpień ták żurnejká, Nie pomituiesz swoho báteńka (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 3).

Пор. **ЖУРНЫЙ.**

ЖУРНЫЙ, ЖУРНЫ *прикм.* (сумний, печальный) журный: Ale szto by nam dorohá ne żurna była Zároumo sobi czesnomá hołosomá (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5); Ty Pope lichy á durny Znáiu ia szcom ies terpień żurny (Там же, 7).

ЖУЧОКЪ *ч.* Жучок. Вл. н.: Иванъ жѣчокъ (1649 *РЗВ* 114 зв.).

ЖЪ¹ *див.* **ЖЕ¹.**

ЖЪ² *див.* **ЖЕ².**

ЖЪГРЕБНЫЙ *прикм.* (стп. zgrzebny) рядниный, зрѣбный. ◊ *полотно жѣгребное див.* **ПОЛОТНО.**

ЖЪЖЕЧИ *див.* **ЗЖЕЧИ.**

ЖЫВЕЛЪ *див.* **ЖИВЕЛЪ.**

ЖЫВИТИСЯ *див.* **ЖИВИТИСЯ.**

ЖЫВНОСТЬ *див.* **ЖИВНОСТЬ.**

ЖЫВО *див.* **ЖИВО.**

ЖЫВОНАЧАЛЬНЫЙ *див.* **ЖИВОНАЧАЛЬНЫЙ.**

ЖЫВОПИСЕЦЪ *див.* **ЖИВОПИСЕЦЪ.**

ЖЫВОПРЫЕМНЫЙ *див.* **ЖИВОПРИЕМНЫЙ.**

ЖЫВОТИНА *див.* **ЖИВОТИНА.**

ЖЫВОТЬ *див.* **ЖИВОТЬ.**

ЖЫВЦОМЪ *див.* **ЖИВЦЕМЪ.**

ЖЫВЪ *див.* **ЖИВЫЙ.**

ЖЫВЫЙ *див.* **ЖИВЫЙ.**

ЖЫГАЛО *див.* **ЖИГАЛО.**

ЖЫГУНЪ, ЖЫКГУНЪ *ч.* Джигун. Вл. н.: Иванъ жыкгунъ (1649 *РЗВ* 434).

ЖЫДОВСКИЙ *див.* **ЖИДОВСКИЙ.**

ЖЫДОВСТВОВАТИ *див.* **ЖИДОВСТВОВАТИ.**

ЖЫДЪ *див.* **ЖИДЪ.**

ЖЫЗНЬ *див.* **ЖИЗНЬ.**

ЖЫЛА *див.* **ЖИЛА.**

ЖЫЛКА *див.* **ЖИЛКА.**

ЖЫТЕ *див.* **ЖИТЕ.**

ЖЫТИ *див.* **ЖИТИ.**

ЖЫТИЕ *див.* **ЖИТЕ.**

ЖЫТНИКЪ *див.* **ЖИТНИКЪ.**

ЖЫТНИЦА *див.* **ЖИТНИЦА.**

ЖЫТНЫЙ¹ *прикм.* у знач. ім. Мешканецъ, житель: Жытнымъ меду и пива въ монастыры томъ не держати (1509 *АЮЗР* I, 41).

ЖЫТНЫЙ² *див.* **ЖИТНЫЙ.**

ЖЫТО *див.* **ЖИТО.**

ЖЫТЬНИЦА *див.* **ЖИТНИЦА.**

ЖЫЧИТИ *див.* **ЗЫЧИТИ.**

ЖЫЧЛИВЫЙ *див.* **ЗЫЧЛИВЫЙ.**

ЖЪ¹ *див.* **ЖЕ¹.**

ЖЪ² *див.* **ЖЕ².**

ЖЪ³ *див.* **ЗЪ.**

ЖЪНЬСКИЙ *див.* **ЖОНСКИЙ.**

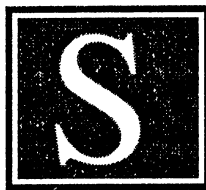
ЖЮЖЕЛИЦА *ж.* (хижий жучок) жужелица: Варвара проклала пастыра того. и стали овци его жюжелицами (1489 *Чет.* 86).

ЖЮПЕЛЪ *див.* **ЖУПЕЛЪ.**

ЖЯТИ *див.* **ЖАТИ.**

ЖАДНЫЙ *див.* **ЖАДНЫЙ.**

ЖАЛОВАТИ *див.* **ЖАЛОВАТИ.**

S* 1. Дев'ята літера алфавіту на означення приголосного звука "з".

2. Має числове значення: \bar{s} — 6, \bar{z} — 6000, а також значення порядкового числівника "шостий": Тогó же рокѣ дорожїна была жїто по \bar{v} ї злѣтъ. ячмѣ(н) по \bar{i} . а овѣсь по \bar{s} (1509-1633 *Остр.л.* 130); бычков двулѣтних \bar{s} (Володава, 1553 *AS* VI, 13); дальемъ на пиво \bar{s} гро(ш) (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДИАЛ* 37, 16, 20 зв.); за го(н)товое великое гвозде г(рш) \bar{s} (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 3); рахѣне(к) пивазѣи где што выда(л) до мысцова зло(т) \bar{v} ї на сорови(ч)ны \bar{s} . зло(т) (Одрехова, к. XVI - поч. XVII ст. *ЦДИАЛ* 37, 16, 19); Дѣялося пре(д) \bar{p} но(м) и при правѣ зѣпо(л)нѣмь рокѣ бѣжи \bar{z} ахѣ в пято(к) третейѣ неделѣ постѣ святого велико(д)ного (Одрехова, 1606 *ЦДИАЛ* 37, 2, 4); \bar{w} (т) направи ру(ч)нички дале(м) гро(ш) \bar{s} (Львів, 1607-1645 *РДВ* 6); выро(ст)кови дале(м) гро(ш), \bar{s} що стерѣгъ дерева (Там же, 33); Выдали(с)мы Пано(м) Посло(м) наши(м) до ва(р)шавы на сеимъ... сто зо(л) чоты(р)деся(т) зо(л) и три зо(л) и гро(ш) \bar{s} (Львів, 1609 *ЛСБ* 1046, 9); Рокѣ бѣжи \bar{z} ахѣ днѣя \bar{s}

мисеця ма(р)ца (Одрехова, 1610 *ЦДИАЛ* 37, 2, 15); а еслибы до того ча(с)у \bar{w} ре(к) сву(и) продати ма(л) те(н)то куза(н). теды ты(х) \bar{s} зло(т) мае(т) положыти до скри(н)кы права \bar{w} (д)рехо(в)ско-го (Одрехова, 1614 *ЦДИАЛ* 37, 2, 22); в земли волѣской тѣрковѣ и татѣрѣ бѣльше \bar{z} \bar{s} поразили (1509-1633 *Остр.л.* 128); оучинїшѣ \bar{s} столпѣвъ: и зѣсь їншіа два, котѣрыи на оуглахѣ нехѣй бѣдѣтъ постановлѣны назадѣ намѣтѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 103 зв.); Рада вѣщковѣ \bar{w} кїѣтѣ. Гла(в) \bar{s} (Там же, 203);

у складі складних і складених числівників: ро(к) \bar{z} афѣс (1576 *Остр.л.* 127); за глинѣ що в пято(к) привезено \bar{s} ї гро(ш) (Львів, 1607-1645 *РДВ* 3 зв.); прихо(д) взяли(с)мо за трѣннѣ зо(л) \bar{v} и г(р)кѣ (Там же, 6 зв.); ива(н) сы(н)... федики скрѣбля(т) зезна(л) иже прода(л)... половицю ролѣ очизны своеїѣ ле(ш)кови макѣхови за сѣмѣ. зло(т). вѣсѣмѣдеса(т) и \bar{s} (Одрехова, 1607 *ЦДИАЛ* 37, 2, 8 зв.).

* Слова, що починаються на "S" див. під буквою "З".

З

З 1. Десята буква алфавіту на означення приголосного звука \bar{z} .

2. Має числове значення: \bar{z} — 7, а також значення порядкового числівника "сьомий": Село выпользовъ члвковъ \bar{z} дають (1552 *ООЗ-1*, 52); \bar{z} В кáжды(и) порáнокъ мáеть пýлне смотрѣти дáска(л), если которо(г) бы хлóпца не было (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 3 зв.); наша челя(д) тесалі его камене, штѣ(к) цы(р)клевы(х) ѿ... а штѣ(к) ро(в)ны(х) \bar{z} . ло(к) ѿі (Львів, 1592 *ЛСБ* 1039, 1); видале(м) хлопу що кла(л) камѣня гро(ш) \bar{z} (Львів, 1607-1645 *РДВ* 35 зв.); возмѣте собѣ сѣмъ быкóвъ и \bar{z} . баранóвъ а идѣте до слѣги моегѡ Іова (серед. XVII ст. *Хрон.* 58).

ЗА¹ *прим. I.* (з род.) (виражає часові відношення) (вказує на час, протягом якого щось відбувалося) за: держал бы еси их по томѣ, как было за кнѣзѡмъ Михайла... конечно, а инак бы еси того не вчинил (Мельник, 1501 *AS I*, 146); Тыє вси дворы и села ро(з)даны за староства кнѣзѡ косте(н)ти(но)ва в лѣцькѣ (1552 *ОЛЗ* 191); е(ст) на(с) немало што ту(т) на то(м) кгрѣ(н)те... за пна песочи(н)ского... на куницы стоивали (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.); пречудная церковъ св. Софїи въ Кїевѣ посвячена естъ за царя... Ярослава, который тую церковъ муроваль (Кїїв, 1621 *Коп.Пал.* 1008); записую... ма(л)жо(н)це моеи... яко е(с)че тепе(р) за живота мое(г) [о] такъ и по (с)ме(р)ти моеє зо (в)сими пожи(т)ками и приналежъно(с)тями (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 213).

II. (зі знах.) **I.** (виражає об'єктні відношення) (вказує на особу або предмет, на які спрямована

дія) за: проси(м) вашѣ мл(с)ть за никои слѣги наши... щоби ести и(х) лишили и(с) покое(м), щоби пришли до на(с) (Гирлов, 1526 *Cost.DB* 564); То па(к) мы з пови(н)ности ншое пасты(р)ское ѡчинили, вше(д)ши тѣ(т) литоргию бж(с)твеннѡ за Короля его м(л) и пано(в) радѣ его К.М. та(к)же и за ктиторы обители тоєя служи(ли) есмо (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); костел латынский... за... избрѣтенный философский... разум // ухватився, от чего всего Павел перестерегал... и учил, дабы в поганские науки ...не впасти (1608-1609 *Виш.Зач.* 224-225); прѣсѣте за мене всѣ Га Бга, Би ми волнаа была до Нѣба дорѡга (Кїїв, 1622 *Сак.В.* 48 зв.); А вси тыє вышей мененыє священники, кождый неделю свою служили въ // той церкви соборной светои Пречистое, за господаря короля Господа Бога просили (поч. XVII ст. *КЛ* 83-84); если дрѣгѡго за рѣкѣ вѡзме... В такѡвыхъ вѣстѣпка(х)... карáніє дѣхо(в)ноѣ... бывáеть назначѣно (серед. XVII ст. *Кас.* 42);

для: И как выгнали были есмо их с панства нашего... и в тот дей час кнѣзѡзь... Жѣславский тоє мыто... за себе взял без дозволенѡ нашего (Вільна, 1506 *AS I*, 133); Жаловал... князь Андрей... на... княжнѣ Ганнѣ ѡ побранье речей своих, иж она, бѣдѣчи за сыном его... многие речи их за себе забрала (1533 *AS III*, 410); князь Василей... повѣдил перед нами, иж он ничего земли нашеє за себе не забирал (Краків, 1538 *AS IV*, 170); врадники его всю маетност его, кони, быдло и всакіє домовые рѣчи за себе забирают и не маются вѣбозство чимъ живити (Варшава, 1566 *AS VII*, 105);

про: просили на(с) зато абы(х)мо ѿ то(м) до вше(и) мл(с)ти за ними в причине листъ на(ш) писати казали (Новгородок, 1547 ЛСБ 13); Хрестіане мои милыи! Туй дознаваме, де Христось мовить у евангеліи за пустъ (XVI ст. НС 13); Сей лис(т) попа Николи Бенедикувскаго за землю..., що на орекъ куповалъ (Бенедиківці, 1603 НЗУжг. XIV, 221); Такъ же за мѣзъкъ; сла(д)кое спѣванѣ Аггльское и цвѣтъ безсмертіа на тѣлѣ свѣомъ; на охладѣ дѣши свѣей, и сѣа всѣа зраціи; възвеселітсѣа Прѣве(д)никъ ѿ Гдѣ, и възрадѣтсѣа вѣчною радостію (Чернігів, 1646 Перло 166);

(вказує на об'єкт оплати) за: кнѣзъ Михайло и кнѣзъ Костантин посылавали их на тѣю сторожѣ и даивали под них кони свои и за то теж даивали им пѣнази (Мельник, 1501 АС I, 146); тепе(р) да(л)е(м) на тре(х) неделѣ(х) мацѣ пшеницѣ за погрѣбѣ (Одрехова, серед. XVI ст. ЦДІАЛ 37, 16, 20); А за мыто и за горелъкъ давано на го(д) по нѣ копѣ гршѣ (1552 ОБЗ 144); за го(н)товое великое гвозде г(рш) с̄ (Львів, 1592 ЛСБ 1037, 3); жаднаа абовѣ(м) завада В паствѣ сѣа не находить сторбжи твоѣй: За що дасть ти корбнѣ Бѣ хвалы своѣи (Київ, 1618 Вѣзер. 15); записую за працу и за сорокоустъ; абы з мило(с)тливое свое[є], с ла(с)ки своеє за душу мою гришъную ѿ(д)правили пя(т)десять золотыхъ по(л)ски(х) (Тригорськ, 1649 ДМВН 212); ◊ зубъ за зубъ див. ЗУБЪ; око за око див. ОКО;

(вказує на особу, предмет, які виступають або приймаються в ролі кого-, чого-небудь, як хто-, що-небудь) за: взал єсми собѣ за сына княза Ілю (Луцьк, 1534 АС III, 471); А ве(д)же и таковы(и) є(с)ли бы ши(н)къ и ремесло ме(с)кое а хло(п)ское покину(л) а ѿпусти(л) а по(с)тупко(в) шлахе(т)скихъ и рыце(р)скихъ наследова(л) то(г)ды пре(д)сѣа за шлах(х)тича почита(н) быти маєть (1566 ВЛС 5 зв.); Але теперъ не толко Лютеранове, Колвинистове, але и тые, которыхъ евангеликове самижъ за геретики мають, новокръщенцы, ебионитове, тройбожане... суть противъ Римскому папѣ (Вільна, 1595 Ун.гр. 161); Неха(и) засъ жаденъ за бѣйкою не роздѣ-

еть тыхъ слѣвъ (поч. XVII ст. Проп.р. 203); тая унѣа не кажетъ мѣти Христа за голову церкви, тылко одного челоуѣка на всюмъ свѣте римского папежа, о которомъ вѣрныи пытається (бл. 1626 Кир.Н. 14); взяли жону его,... которую змучивши и збивши, покинули за умершую (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 6/І, 569);

(вказує на особу, за яку хтось виходить заміж) за: А какъ панъ Быка татарове вбили и онъ понялъ за себе дочку его и имѣня его вся третя часть ему ся достала по той дѣвци (Люблин, 1506 АЛМ I/2, 175); ѿтъ вдовы котораа иде(т) за чѣжгородъца жѣ старосте к̄ гроше(и) (1552 ОВол.З. 200 зв.); вѣ(н)чакова дѣвѣка... пѣшла... за маркова сѣа (Одрехова, серед. XVI ст. ЦДІАЛ 37, 16, 20); шлах(х)тяно(к) и всакого иного ста(н)у рожаю же(н)ского яко люде(и) во(л)ны(х)... кгва(л)томъ ни за кого не маємъ ихъ давати (1566 ВЛС 11 зв.); Пото(м) боуде(т) єи винѣнъ даті листъ розвѣдѣ. и(ж) мѣже(т) за иного іти (Львів, поч. XVII ст. Крон. 95); и(х) мѣ(л) панове Алекса(н)де(р) и якубъ пясочи(н)ские // ...в ста(н) светобливы(и) ма(л)же(н)ски(и) сестры своеє... за его мѣ(л) пѣа теодора тишѣ быко(в)ско(г) не ѿ(д)дали и ѿ(т)дати не хотели (Вінниця, 1618 ЛНБ 5, III 4056, 13-13 зв.); Подданыи... пана старосты... зъ волости Черниговское зъ деревни Бокровици... дочку свою... выдавъ бывъ замужъ за котляря (Чернігів, 1648 АЮЗР III, 157).

2. (виражає причинівѣ відношення) (вказує на причину, підставу якої-будь дії або стану) за: и мы дей тогды з ласки нашеє за его к нам вѣрную службѣ тоє мыто... верндли ємѣ (Вільна, 1506 АС I, 133); хто бы шля(х)тича ѿ(б)вини(л) ѿ злоде(и)ство бе(з) лица и бе(з) каждое причины тогды за таковое ѿ(б)винѣ(н)є буде(т) его повинѣнъ навазати яко его рани(л) (1566 ВЛС 104); папы нечистые блудницы на столицы Римской были. Паршивые то быша главы, а не церковныя и не повшехнии, кгдыжъ толко Римъ ихъ чтить, а иные церкви... ни знати єе не хотятъ за гордость (1582 Посл. до лат. 1126); та(к) и су(д) того доводу и возного не бачачи

ку бо(л)шо(и) тоє справы во(нт)пливости в то(м) акте не означи(л) и за неведомо(ст) ђчинити того не мо(г) (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142); А в тых часех тыж панство кгредкое в свѣцкое пришло, в руки сарацинскіє, за грѣхи христіанскіє (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); Але речъ такъ ся маеть, же якъ Ігнатіа Барда кесарь несправедливе съ престола зогналъ, ижъ за тѣлесность его зъ невѣсткою въ церковь пустити не казалъ, такъ потомъ и Фотія... царь зогналъ зъ престола, ижъ его въ церковь не впустилъ за мужебойство (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 614).

3. (виражає кількісні відношення) (вказує на суму, вартість чого-небудь, реалізовану при купівлі, продажу) за: та продали тотъ монастырь и тоти пать сель господствѣ мы, за тисащюу и пать сътъ златъ татарскихъ (Сучава, 1503 *Cost.S.* 259); Отець мой... продал имѣне свое на има Ростокі... князю Семенѣ... за полтора ста копъ широкихъ грошей ѡбелъ вѣчно (Острог, 1516 *AS* III, 137); чи не па(т) ли пѣтаховъ продають за два пѣнезѣ (1556-1561 *ПЄ* 273); тамъ же... взято... // ...сѣрки за сорокъ грше(и) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23-23 зв.); той... грунтъ зо всѣми угодіями продолема (!) его милости пану Волювачу... за добру монету литовской личьби за тисечъ две копъ грошей безъ десяти (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16); меновите взято... // ...возниковъ цѣкговъ чотыри еди(н) цѣкгъ кѡплени(и) за золотыхъ польскихъ дванадѣца(т)сотъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-105 зв.); При которы(м) ѡны(х) би(т)ю взято у Івана Миксово(г)[о] паро(б)-ка,... шапку за золоты(и) ѡди(н) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

4. (виражає відношення мети) (вказує на мету дії) за: и оучинили есми и възадоушіє сватопочившихъ предковъ и родителей нашихъ и за наше здравіє и спасеніє и за здравіє и спасеніє госпожди нашеи, маріи, и за // здравіє и спасеніє дѣтеи нашихъ (Сучава, 1503 *Cost.S.* 259-260); присылалъ до мене... князь Романъ Федоровичъ Санкѣшковича... слѣжебника свое-

го..., жедаючи мене за то, абымъ я кѣ Его Милости, до двора Загоровского на Чернчичи приехалъ (Луцьк, 1564 *AS* VI, 233); Съвершился книга Егеліє... и поло(ж)са оу цркви... оу Ганиковце(х) стажаніє(м)... добры(х) людій, ктории помощни были заплати(т) [и] положили въ цркви въ ч(с)тъ и въ сла(в)ѣ Го(с)ѣ Бу и стѡмѣ великомѣченикѣ Домитрію за свое здравіє и за ѡ(т)поущеніє грѣховъ свои(х) и за свои(х) родители(и) (Ганиківці, к. XVI-поч. XVII ст. *Яв.ИЗ* 13); егліє... записа(л) є(м) его на престоль къ црви святого арла Михаила до села Бенедиковець за свое отпущеніє грѣхо(в) и за свои(х) родители (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 225).

5. (виражає часові відношення) (вказує на відрїзок часу, протягом якого щось відбувалося) за: А за тые два годы и за три недели стравиль 60 копъ и 2 копе и 5 грошей (1521 *АЛРГ* 172); чотырьдеса(т) и шесть лѣ(т) є(ст) боудована тая то црковь а ты за три дни хочешъ въздвигнути еи (1556- 1561 *ПЄ* 348); и пакъ є(м) наялъ 3 парубкы, та копали ко(р)чувя за три дни (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); А до того, же Церковь мѣлъ зепсовати, А за три дни, знову еи збудовати (Львів, 1630 *Траг.п.* 163); поводъ теперешъны(и)... // до заплаченя и ѡ(т)-даня тоє сѣмъмы... и провизии за лѣтъ килкана(д)цатъ с тоє сѣ(м)мы приходячое подлѣгъ выналезъкѣ сѣдового на выше(и) менованые рочки... пана Киевського запозъвалъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 147 зв.-148);

протягом: пытали тые ме(ш)чанове ку(п)ци и(л)во(в)ские дла которое причины и(х) гамую(т)... и (в)же за ко(л)ко де(н) и(х) заде(р)-живаю(т) (Володимир, 1582 *ЦДІАК* 28, 1, 15, 104);

(вказує на часову межу дії) (через) за: ино два годы выйдуть тому року передъ Узвѣстованьемъ Матки Божей прійдучое, нынѣшнего индикта десятого, за три недѣли (Краків, 1507 *РЕА* I, 69); И рачил Его Милость томѣ выеханю рокъ зложити, ѡт вказана того листѣ господарского и нашего комисарского, за дванадцат недѣль (Луцьк, 1542 *AS* IV, 323); А такъ я, ви-

дючи по(с)тупокъ правны(и), казали е(с)мо ...Гораинови, и(ж)бы сына своего стави(л), котори(и) сено покра(л)ъ, за (д)ве недѣли, на што Горай(н) при(з)воли(л) (Житомир, 1583 АЖМУ 48); приказуе(м) абы есте пере(д) судо(м) наши(м) головны(м)... ѿ(т) пода(н)а албо положе(н)а ва(м) того припозву за ше(ст) неде(л)... ѿбли(ч)не... станули (Вінниця, 1600 ЛНБ 5, II 4049, 142); приказуе(м) абы(с)те... на трибунале голо(в)но(м)... ѿ(д) положе(н)я то(г) по(з)ву за неде(л)ъ ше(ст)... стали на жалобу (Київ, 1640 ЦНБ II 23271, 1).

б. (виражає просторові відношення) (вказує на напрям руху або межові лінії) за: И на то(т) ро(к) с лю(д)ми до(б)рыми на ты(и) сеножати есмо выехали за днѣпръ проти(в) мостыра (!) стго николаы (Київ, 1508-1523 ПИ №5); и пошоль ѿпать за иорданъ на ѿное мѣсце, где то пере(д) тымъ іѿанънь людъ кр(с)тиль и тамъ перемешкаль (1556-1561 ПЄ 393); а от того врочища Лукъ Щербовыхъ дубровую аж за реку Олшанку (Брацлав, 1570 АрхЮЗР 8/І, 264); вл(д)ка луцки(и), и вл(д)ка лѿѿѿски(и) патриа(р)хъ за границѿ... выпровадили (1600 ЦНБ 476 П/1736, 45); В школѿ штося ко(л)векъ мовити а(л)бо дѣяти бѣдетъ, жаде(н) за порогъ шко(л)ны(и) выносити немає(т) (Луцьк, 1624 ПВКРДА I-1, 88); [помочники] раны ему синие спухлые позадавали и за плотъ протестуючого выгнали (Житомир, 1644 АрхЮЗР 8/III, 603); Єхаль за мѿре (Уж. 1645, 80); Ро(к) ѿахл ге(т)ма(н) конецпо(л)скій ходи(л) за Днѣпръ козако(в) зносити (серед. XVII ст. ЛЛ 168).

III. (з ор.) **1.** (виражає просторові відношення) (вказує на місце знаходження чогось) за: и повѣдили передъ нами, штожъ купили землю къ церкви Божьей у мѣщанина у Митька Григорьевича, за Днѣпромъ, на имя Григоревскую (Люблін, 1506 АЗР I, 369); Замокъ ѿстерьски(и) за днепромъ а за де(с)ною (1552 ООЗ-1, 47); к тому двору церковѿ две: одна в селе перед двором, другая за селомъ (Луцьк, 1571 АрхЮЗР 8/VI, 352); вша мл(ст)... за речкою собко(м)... земли кгрѿнт)... а(ж) до границы и(х)иньское...

всѿ кгрѿнты пана по(д)коморого на себе забра(л) (Брацлав, 1590 ЛНБ 5, II 4047, 25); Недалеко отъ Дуная рѣки, пять днѣй ходу, за мѣстомъ великимъ Софією, есть у горахъ... монастырь (Київ, 1621 Кон.Пал. 844); стѣна // за зво(н)ницею спо(л)ная з домо(м) Ко(н)ста(н)того... ро(з)рѿиновала ся ба(р)зо (Львів, 1638 ЛСБ 1043, 50 зв.-51); панове при(н)ципалове з помо(ч)никами свои(ми), же бы(л) небо(з)чикъ за место(м), вси ѿра(з) з челя(д)ю... до него скочи(в)ши, та(м) же его... немилосе(р)дне... секли (Житомир, 1650 ДМВН 201).

2. (виражає об'єктні відношення) (вказує на особу або предмет, на які спрямована дія) за: а и панове рада наша за ним насъ просили, ижъ быхъмо его чимъ пожаловали (Краків, 1512 АрхЮЗР 8/IV, 221); А ѿнь вышо(д)ши соборища вшоль до домоу симонова а теща симонова была // немоцна ѿгнемь велики(м) и просили его за нею (1556-1561 ПЄ 226); яко они молятся за нами, такъ и мы за нихъ (1603 Пит. 60); проси(ли) на(с) за ты(ми) то Бѣликовичами нѣкоторые панове рады и ѿря(д)ники наши (Острог, 1637 ЦДІАК 1471, 1, 1, 99 зв.);

(вказує на особу або предмет, услід яких спрямована дія) за: а хотя бы и хотели откуль собе людей прибавити в тые имена свои, ино дей для тое подымщини не смеють люди за ними садитися (Вільна, 1507 АЛРГ 128); И мы за ними едѣчи по тым мѣстом, границы поклали и копцы покопали (Ковель, 1519 АС III, 188); а протѿ(ж) за ісомъ иш'ли многыи народове з' галилеи и из' десати мѣсть и из' іер(с)лима (1556-1561 ПЄ 30); И гонили, де(и), следо(м) за ты(м), воло(м) (Житомир, 1582 АЖМУ 38); жидове выйшли за Христомъ, и служили ему (XVI ст. НЄ 41); И хотѣмѿ всѿ Хви Ч(с)томѿ быти, И за нимъ простою дорѿгою ходити (Львів, 1616 Бер.В. 94); А поневажъ всѣмъ дѿмомъ, тѿестъ // з' всею чѣла(д)кою, и з' дѣтми за нимъ шли; всѣмъ тежъ дѿмомъ и добродѣйствъ егѿ зажили (Київ, 1637 УЄ Кал. 429-430); А ктобы смѣлъ и важи(л)ся, того на Судъ Бжій страшны(и) позываю, абыся становиль

за мною яко непослушныкъ воли моеи остатней (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471);

(вказує на об'єкт чи суб'єкт заступництва, підтримки) за: На то указаль артикуль чет-верты(и)... и(ж) слуга противко пана, ани за пано(м) све(т)чить не може(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 94); знаю що(м) тоє мови(л), але(м) тоє з великого жалю своего мови(л) для того же за никифоро(м) сторонѣ де(р)жа(л) (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 5 зв.); А ннѣ ѡто идетъ, абьмъ показаль ижъ авгѣстѣнъ за каѡлицькою цр̄ковью (яко слоушна єсть) противъ рѣмского двора стойтъ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 21 зв.); Дивовѣлиса жидѡве... слышачи то ѡ(т) слѣпого, а з' пѣ(л)ности пытали егѡ: Што мѡвишь? А бнѣ смѣле свѣдчилъ за правдою (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 279);

(вказує на особу, за якою беруть придане (віно) або спадщину) за: а та(к) которы(и) посаго(в) готовы(х) пѣназе(и) триста копъ гроше(и) мѣло па(н)у я(н)у затю ншму за до(ч)кою ншою при(и)ти... пѣназе(и) не маючи поступили есмо ему име(н)я ншго кокорєва (поч. XVI ст. *Арх.Р.* фотокоп. 71); князь Юрий Жеславский давал дочкѣ свою за пана Семена Ѡлизаровича и за тою дочкою своею вѣно дал и того всего вѣна емѣ не достало (Краків, 1537 *AS* IV, 78); я маю Єго Милости за девькою своею посагѣ дати (Берестя, 1558 *AS* VII, 34); а одинъ кѣбочокъ позлотистый же зъ накрышечкою и двѣ чарки сребрныхъ, штомъ все за маткою еє взаль былъ (1577 *AS* VI, 76); кнегини домонѣтоваа ѡчеви(с)те поведила передо мъною коли матька наша мене заму(ж) давала то(г)ды за мъною дала шубьку кунюю (Київ, 1615 *ЦНБ* II 23261, 1 зв.);

(вказує на особу, за яку хто-небудь виходить замѣж) за: кнагини... за кназем дватцат лет (была) (Вільна, 1507 *AS* III, 44); Єстлижьбы она замуж пошла, тогды она маєть толко держати тотъ замокъ и имѣньє, бѣдѣчи за дрѣгимъ мѣжомъ, до живота своего держати (Вільна, 1529 *AS* III, 351); дочка моя пани Василєвая Загоровская Марина, будучи в малженстве

за паном Василємъ Загоровским, в животе своемъ з нимъ детя почела и естъ бременъна (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 155); князя Володимерского Ярослава сестра, именемъ Збислава, за королємъ Кривоустовымъ Болєславомъ была (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1014).

3. (виражає причинівѣ відношення) (вказує на причину, підставу якої-небудь дії або стану) за (чим), з (чого), через (що): служебни(к)... жалова(л)... ѡ то(м) што за до(з)воле(н)ємъ вра(д)у житоми(р)ского вра(д)ни(к) че(р)нихо(в)ски(и) є(р)мола еха(л) до пуши короле(в)ское доброво(л)ною дорогою и трафилосє ему ѡ(б)ночова(т) (Київ, 1501 *ЦНБ* II 21039, 1); Пахивали... на поли ѣ столѣпцы а ты(х) часовъ пашъна тамъ ѡпѣщона за невѣпокоємъ ѡтъ татаръ (1552 *ООЗ-1*, 50); А такъ я, за прозьбою его милости, отца архимандрыта манастыра Печерского, тотъ листъ..., до книгъ кгородскихъ Луцкихъ записати казалъ (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 67); и положили жере(б)и и(х) и па(л) жеребеи на ма(т)феѣ которы(и) за спо(л)ны(м) всѣ(х) зволе(н)є(м) прилучо(н) є(ст) ко ѡди(н)нацати апо(с)голо(м) (II пол. XVI ст. *КА* 5); Я, пане, естемъ християнинъ и християнскій потомокъ за ласкою Божією (Єгипет, 1602 *Діал.* 52); Я Петръ Могила... за поводомъ власной воли моеї // ...оумыслилємъ фѣндовать школы для того, абы молодежь во вшелакѡй побожности, въ обычаєхъ добрыхъ и въ наѣкахъ вызволіонныхъ цвичена была (Львів, 1631 *ПВКРДА* II-1, 93-94); ѡ(т)цѣ Макары(и) Симоновы(ч)... вча(с)не того тестає(н)ту кгороду нине(ш)него подати не могъ, тепе(р) тєды подаючи, за у(с)покоєнє(м) ся того небе(з)пече(н)ства, проси(л), абы бы(л) приня(т) и до кни(г) уписа(н) (Житомир, 1650 *ДМВН* 217).

4. (виражає часовѣ відношення) (вказує на відрізок часу, протягом якого щось відбувалося) за; під час: Што перво писалъ до насъ воевода киевский, гетманъ нашъ дворный свицлецькій ...повѣдаючи о великой нерадности и неправє манастыра печерского, которая ся дѣєтъ за архимандритомъ теперешнимъ Софронємъ (Кра-

ків, 1540 *КМПП I*, дод. 1); бодай господарь цесарь нашъ здоровъ былъ, же мы Кгрекове за Его панством в покою сѣдимо (Львів, 1605-1606 *Перест.* 36); Власне такъ, и на(д)то признати ђ мѣшѣ И абы хто ѿ(т)мѣнней ѿ нимъ рѣкль, не тѣшѣ Истинно непорочна, Пастырасте мѣли, Гболодѣсте дѣшного за нимъ не терпѣли (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 15); И рѣкль г(с)дѣ...: Ра̀но повста́нь и ста́нь передъ фарабо́мъ, и речешъ до негѡ... пѣсти лю́дъ мо́й а́бы мнѣ ѡфѣрова(л) бо за тѣмъ ра́зом пѣшѣ вси пла́кги мои на // ср(д)це твое (серед. XVII ст. *Хрон.* 86-86 зв.); а тым се не контентуючы, гумьна дворные, которых отцеве печарские киевские за першимъ наездомъ недобрали,... пограбил и на пожытокъ свой обернул (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР 3/IV*, 55);

(вказує на часову между дії) після: то(г)ды то(т) хто кри(в)ди чини(л) бли(ж)нему ѡтогна(л) его мовечи хто(ж) тебе по(с)тави(л) кнѣзе(м) або су(д)єю на(д) нами, або ма хочешъ забити яко є(с) вчора заби(л) еги(п)танина за ты(м) слово(м) мо(и)се(и) побѣ(г) и мешка(л) го(с)те(м) в зе(м)лѣ меди(м)ско(и) (II пол. XVI ст. *КА* 34); ни(з)ше въ Скарѣ пасха(л)нбѣй в'сѣ йн'шій пра(з)ники, котрыи за Па(с)хою идоу(т) знайдеть (Острог, 1612 *Час. Табл.* 312); По сѣхѡмъ лѣтѣ Ѡсѣнь, за тоу тѣжъ хѡдитъ Зима и часъ тросклѣвый з' соббю привѡдитъ (Київ, 1632 *Свх.* 300); А за сѣмьмъ ра́зо(м) ста́ль ѡболочокъ ма́лый я́ко стопа члѣвча выстѣповала з мѡра (серед. XVII ст. *Хрон.* 312);

(вказує на послідовну зміну чого-небудь) за: а ты(м) поря(д)ко(м) тое выкѣпле(н)є с того име(н)я нш(г)о... ро(к) за роко(м) идѣчи в ѡ(д)ложенью сѣмы пнѣзе(и) роздмяно быти маеть до зупо(л)ного ѡ(т)да(н)я и заплаче(н)я ты(х) дво(х) со(т) и сорока копъ гроше(и) пану станицлаву крини(ц)кому (Юсківці, 1576 *ЛНБ* 5, II 4044, 87 зв.); При́кро гѡркій фрасѣнѡкъ, сѣрце та(ж)ко щѣплеть, Слеза се, за слезѡю, з' зренѣць скѡро сѣплеть (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 12);

(вказує на заняття, при якому проводять час) за: Але подобно рыхлей (где) въ корчме за горилкою научилесь ся тое диялектыки! (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1117).

5. (виражає відношення способу дії) за: Ино я не з ыме(н)ѡ манасты(р)ского але з ыме(н)ѡ моего влосности своеє тую да(н) за вижо(м) вра(д)ничи(м) побра(л) (Київ, 1544 *ЦНБ ДА/П-216, №38, 1*); где а хто кольвекъ в семи милахъ ѡколо замъкѣ млынъ маю(ть) яко ихъ горо(д)ничи(и) ѡбошлетъ ви(н)ни при(и)ти и робити за своею стравою и кромъ жа(д)ное помочи (1552 *ОЛЗ* 170 зв.); допус-ти(ли) миряно(м) нѣки(м) до(м)ковъ стары(х) монасты(р)ски(х), в которы(х) за ровны(м) чинше(м) жили, для поправы монастыря то-го старо(г) бѣдова(н)я поправляти (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); яко я сама, такъ и они... проса копъ пятьдесятъ на выживене ихъ не одволочне, скоро пожавши, за квитомъ ихъ давати мають (Загайці, 1637 *ПВКРДА IV-1, 78*); оуже тепѣрь тогѡ мѣтъ не бѣдешъ, але за пра́цою и в по́тѣ чѡла твоегѡ бѣдешъ ести хлѣбъ тво́й по вси дни живота твоегѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 10).

6. (виражає означальні відношення) за: А на то дал есми кнѣѡзю Андрѣю сей мой листъ за печатю своею (Луцьк, 1503 *AS I*, 150); А што еси прислалъ до насъ листокъ, писаный до тебе отъ козаковъ зъ Низу, въ которомъ пишуть, абыхмо листъ нашъ имъ дати казали, за которымъ бы вольно было имъ до паньства нашего прыйти (Рудники, 1561 *АЮЗР II*, 156); показа(л) те(ж) и кви(т): при позве за печатю того(ж) енорала (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 26); протѣ(с)това(л)се па(н) Во(и)тѣхъ... на пѣна Вале(н)того... и дали межи себе и(н)те(р)цызы за по(д)писо(м) рѣкъ свои(х) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 27); поводъ хотечи тые добра иле на ча(ст) его належи(т) в позъваного правѣне вишукать по(з)ваного с ча(с)ти свое до показанья права на тые добра за которимъ бы позъваны(и) тые добра де(р)жалъ (Люблін, 1630 *ЛНБ* 103, 2010, 10 зв.).

ЗА² част. (підсилювальна) (у сполуч. что за, что же за, што за, што то за, щожь за) (що) за: Мы пытали Смѣдинцов, што то за копець старый, кѣ которомѣ князь Ковелский привел нас? (Шайно, 1538 IV, 174); повѣжь на(м) коли то боуде(т) а ш'то соу(т) за з'наменїа твоего пришествїа, и докон'чанїе свѣта (1556-1561 ПЄ 101); панъ лаври(н) песочи(н)ски(и) ѿжившы прияте(л) свои(х)... посыла(л) ѿповедаючи то што ему буча(и)ски(и) завинилъ, и што за речы въ домъ его въвезъ (Луцьк, 1577 ЛНБ 5, II 4044, 5 зв.); Что же за чудо, яко согласны твои латынники по всѣх странах суть, когда о правдѣ искати и исповѣдати не смѣют? (1600-1601 Виш.Кр.отв. 180); Гблосъ Ѡ(т)ца до Сынѡвъ. Штѡ то за Плáčь... што за гѣкъ; дивно ми той трѡбзѣ (Вильна, 1620 Лям.К. 15); Шожь теды за скарги на Пана вносили: И на горло пред судомъ, дужо просили (Львїв, 1630 Траг.п. 163); Подѡбнѡ не кѡждый домыслїтса латво, што хлѣбови з' Лилїи за ѡздѡба (Київ, 1648 МІКСВ 348).

ЗААРАСТОВАТИ див. **ЗААРЕШЪТОВАТИ**.

ЗААРЕНДОВАТИ, ЗААРЕНЪДОВАТИ

дієсл. док. (стп. zaarendować) (що) (дати чи взяти в оренду) орендувати: волно будетъ его милости съ потомками его милости тые добра мой,... кому хотячи, за тымъ же правомъ завести и заставити, албо ихъ тежь зааренъдовати (Луцьк, 1587 АрхЮЗР 6/I, 163); Я Ива(н) васи(л)єви(ч) порошоко... зааре(н)дова(л) є(с)ми... в повете лу(ц)ко(м)... село прозываемое ко(р)ш с по(д)даными того села (Кунин, 1614 ЛОИИ 238, 2, 69/13, 1); Скоро теды... ѡтошлемо... збожа... на жаданя ваши(х) посла(н)ны(х)... ѡваживши собѣ и то за ре(ч) слѣшную лю(б) запродати а(л)бо зааре(н)довати бе(з) бо(л)ше(и) пращи и накладо(в) (Устя, 1634 ЛСБ 521, 1).

ЗААРЕНЪДОВАНЪЄ с. (чого) Орендуваня: О(н), Кге(и)ча(л), за зааренъдованъємъ ѡ(т) влѣдки его мл(с)ти недели десятое и за росказанъємъ влѣдки его мл(с)ти мыта незвычайные,... на владыку его мл(ст) вытегаеть ку немалому утиску людъскому (Володимир, 1587 ТУ 214).

Пор. **ЗААРЕНДОВАТИ**.

ЗААРЕШЪТОВАТИ, ЗААРАСТОВАТИ дієсл. док. (що) (накласти арешт на майно) заарештувати: Гедиманъ..., того жита се(м)десять и по(л)третя лашта за до(з)воле(н)ємъ пна бу(р)мистра заарастоваль (Володимир, 1580 ТУ 183); Томашъ соленитер именемъ пна своего протестовальсе и ѡсведъча(л)с (!) на..., жида позъна(н)ского, иж: ѡ(н),... товари пна его заарештоваль, же ихъ въ яръмаркъкъ спродати не могль (Володимир, 1613 ТУ 253).

ЗАБАВА ж. 1. Справа, заняття: на ѡстато(к) бы набо(л)шими справами забавами г(с)дръскими... не боронячися ѡсправе(д)ливити повине(н) буду а су(д) и ѡрадъ... нѣ маеть мене судити (Кунїв, 1581 ЛНБ 5, II 4044, 94 зв.); Такъ са тыхъ, преславныи, дѡмѡвъ, блища(т) справы И высѡким ихъ станомъ гѡдныи забавы (Єв'є, 1616 На г.Вол., тит. зв.); Если тѣжь не позволить ча(с), або якѡа пїлнаа забава не допѣсти(т) // бѣти в' цркви; то и дѡма на особливомъ мѣсцѣ... конечнѣ повїннисмо належитѡе ѡ(т) насъ ыхвалена Гдѣ Бгѣ ѡ(т)дѣти (поч. XVII ст. Пчела 18 зв.-19); поки мене благодать Божїа на томъ свѣтѣ задержитъ, вше-лако во всемъ онымъ опекодномъ и промоторомъ маю быти, якъ ми здольность и забавы Архимандрическїи допѣщати бѡдѡтъ (Львїв, 1631 ПВКРДА II-1, 96); его милост отецъ метрополи-та поведилъ, ижъ я маю иншиє мое забавы, зачимъ тое справедливости на тотъ час чинити не могу (Луцьк, 1643 КМПМ II, 269); пѡкармѣ... бе(з)... ѡсторо(ж)ности не маємо ѡживати... абѣсмо... ѡ(т) дѡ(в)ны(х) заба(в)... ѡтврѡнаныи са бѣти не чѣли (серед. XVII ст. Кас. 71).

2. (розвага, задоволення) забава: цѣса(р) // его... чти(л)... але ѡн са за все вѡрова(л) дворски(х) забавъ (XVI ст. УЄ №29519, 274-274 зв.); Весѣлое вы(и)та чѣсто смѣ(т)ное ве(р)тана рѡди(т), а весѣлаа забава вечернаа смѣ(т)ный зарѡнокъ чїни(т) (Київ, 1623 Мог.Кн. 20 зв.); Ннѣшнаа Н(д)ла Стѡа, кончаючи запѣсть, роско(ш)ныхъ потравъ, тѣлесныхъ покармовъ, такъ же банкетовъ, пїѡтикъ, тѡнъцовъ, и инны(х) забавъ свѣтовыхъ приводитъ намъ на пѡмать

(поч. XVII ст. Пчела 22 зв.); Що за скѣтокъ спѣва(н)а в' тотъ часъ показѣтъ Терпсѣхоре, гды Лѣютню дла Пѣснѣй прѣимѣтъ, Слѣдкомыслныхъ, весѣлыхъ, и на(д)дер' оутѣшны(х) Южъ та(м) Забавъ дознѣш' (Киѣв, 1632 Свх. 303); теолѣогѣа... жѣе оу слѣвѣ свѣторѣднѣой... ъ свѣтлости свѣ(и) слѣвы, Бѣз пѣстицко(и) забавы (Чернѣгѣв, 1646 Перло 9 нѣнѣм.).

3. Затримка; перешкода, *диал.* забава: е(ст) ...волно и слѣбо(д)но и ѣси(м) кѣпце(м) прѣйти к на(м) до нашеи земли, съ ѣсими своими торговлѣми и товаро(м) кѣповати и продавати без никоторѣи забавы и шкоды (Сучава, 1522 ЦДИАЛ 131, 335); ѡни те(ж) якъ хр(с)тѣане правѣврныѣ, бѣдѣчи повѣ(н)ни свѣта свой црковныѣ давныѣ о(б)ходѣти и свѣтѣти мѣсѣтъ, в чѣмъ немѣлыѣ забавы трѣ(д)ностѣй ѣтрѣты вѣ свой(х) справахъ... мѣса(т) ѡ(т)носити (Острог, 1587 См.Кл. 15 зв.); если бы краснѣо што на собѣ носи(л), ты бы на него милѣ(и)ко погладова(л), и говорити з ни(м) прагнѣ(л) и поро(ж)ными бесѣдами // зачепа(л), а в то(м) бы емѣ перешкѣдѣ, и забавѣ, мысль ѡ(т)торѣгаючи ѡ(т) пѣмѣти бѣжѣа чини(л) (п. 1596 Виш.Кн. 234-234 зв.); Мѣвѣтъ некды(с) прѣ(о)ркоу бѣ. Напиш(и) видѣна... абы перебѣгль читающѣй ѡное, то е(ст) хто боудѣ(т) читѣти, абы бѣ(з) забавы прочитѣль (поч. XVII ст. Проп.р. 158); Непрѣзд(н)ь нѣкаа: Забѣва нѣѣкаа, затрѣднѣнѣе (1627 ЛБ 75).

Див. ще ЗАБАВЕНЕСА, ЗАБАВКА, ЗАБАВЛЕНИЕ.

ЗАБАВЕНЕСА с. (*стп.* zabawienie się) затримка: Закоснѣнѣе: ѡ(т)лагѣнѣе: забавѣ(н)са, замѣшка(н)ѣ, ѡ(т)клада(н)ѣ (1627 ЛБ 41).

Див. ще ЗАБАВА, ЗАБАВЛЕНИЕ.

Пор. ЗАБАВИТИСЯ.

ЗАБАВИТИ, ЗАБАВѢТИ *дѣсл. док.* 1. (чим, в чѣму) Зѣйнятися (чим); взѣти участь (у чѣму): просимъ, абы Ваша Милост... бѣдѣчи на томъ вѣевѣдствѣ своемъ влодарѣмъ и наставѣд, рачил сѣзде // зѣхати, дла ѡборѣны часѣ небѣзпѣчногѣ, гдѣ бы был Ваша Милост забавѣн тамъ иншими потребами ѣго Кролевской Милѣсти (Вѣнни-

ця, 1569 AS VII, 323-324); Бѣрзо бѣвѣмъ плѣхи и слѣбы тѣкъ, жѣ пѣвѣчиннѣой сѣти прировнѣтисѣ могѣ(т). Алѣ прѣто жѣ часѣ анѣ стѣлко абы ѡдѣтхнѣти не мѣю, забѣвлѣннѣй прѣцею переклѣдѣ Псалтѣри (Киѣв, 1619 Гр.Сл. 187); По докончѣнѣю Црковнѣой Посполѣтои Слѣдѣбы, ани до розмѣвы сѣ якѣи зѣра(з) оудаваѣй... алѣ рѣчѣй оупорѣжни сѣбе и забавъ на тѣй корѣткѣой, в' рѣзмѣ млѣтвѣ, которѣю вѣдаѣшъ, тѣ е(ст), Гѣи Исѣ ...помлѣй ма (Киѣв, 1625 Кѣз.Н. 198); панъ Дрѣботъ,... упатрѣвѣши сѣбе час и ѡказѣю до выконѣния того учѣнку, з рана, кгды вѣшѣтѣци людѣ // и сама прѣтѣстѣующѣя набѣженствѣомъ в костѣлѣ в Луцѣку забавѣною была... урожѣную панѣну Мариѣнѣну... до дому... брѣта своего завѣзълъ (Луцѣк, 1634 АрхЮЗР 8/III, 588-589).

2. (кого, кого що, кого чим) Затримати, забарити, *диал.* забавити: ѡбаваючи(сѣ) ѡ(н) того абы в то(и) небѣтнѣости своѣ(и) бѣдѣчи забавѣ(н) тою послѣдѣгою нашѣю якогѣ ѡпа(д)кѣ шкоды и ѣближѣ(н)а ѣ справа(х) и постѣпка(х) свои(х) пра(в)ны(х)... росказѣмы ва(м) абы е(с)тѣ ѣго не сѣдили (Вѣльна, 1581 ЖЖК I, 202); В кѣждѣ(и) порѣнокъ мѣѣтъ пѣилнѣ смѣтрѣти дѣска(л), если которѣ(г) бы хлѣпца не было... если не забѣви(л) ѣнде игрѣ(н)ѣмъ, или дѣма сѣ ѡблѣни(л),... прѣвести ѣго маю(т) (Лѣвѣв, 1587 ЛСБ 87, 3 зв.); Хѣрѣба пѣна ѣрякого... на(с) забавѣла, жѣ(с)мо гѣ(с)дрѣ ѣго млѣ(с)ти а(ж) на прѣтѣ послѣшѣли (Кам'ѣнѣцъ, 1609 ЛСБ 433, 1); Ово дрѣугѣй в' крѣтѣцѣ за мѣнѣ то ѡ(т)прѣвѣитъ, И васъ не дѣлѣго мѣвою ѡ томъ забѣвитъ (Лѣвѣв, 1616 Бер.В. 77); demogor, забѣвѣтѣ (I пол. XVII ст. Сем. 67).

3. (*силомѣць тримати, привласнювати що-небудь*) затримати: Срѣбро моѣ, которѣе ѣсть ѣ жидѣвки Городелское, ѣ ѣсковѣе, невѣннѣе забѣвлѣнѣе, маюг... ѡпѣкѣнѣове правѣом выискѣвати, на которѣе ѣсть реѣстръ с подпѣсом руки небѣжѣчика ѣсковы (Камѣнь, 1571 AS VII, 387).

4. (що) (*час*) (*використати*) прѣвести: розбѣйникъ не за якѣе дѣлѣгѣе лѣта в рѣй оуѣйти достѣупѣль, алѣ тѣлькѣй часѣ ѣдно забѣвилъ, пѣки слѣво вѣрѣкъ (Острог, 1607 Лѣк. 26); И

на нацѣ в'вѣсь вѣкъ свѣй молодой стравилъ; И дны свои з людми оучеными забавилъ (Львѣв, 1616 Бер.В. 87).

Див. ще ЗАБАВИТИСЯ, ЗАБАВЛЯТИ, ЗАБАВЛЯТИСЯ.

ЗАБАВИТИСЯ, ЗАБАВИТИСА, ЗАБАВИТИСЕ *дієсл. док. 1.* (чим) Зайнятися: А пан Мышка в час принята того року ся колвек послугою господарською забавен и до Вилна по пенези на служебных послан был, для чего на оный рок ставитися и права вести з ними не мог (Бородчичі, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 18); абы(м) не на ко(ж)дѣю рѣ(ч) мовачи писана(м)-са до(л)ши(м) забави(л), потреба ва(м) во всю(м) та(к)са заховати, иле ре(ч) таа по ва(с) потребе(т), в' ро(з)множе(н)е и двигне(н)е наукъ (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2); мнѣ снатъ рачей простбало молчаніем'са забавити; а нижели бблю сердѣчного Вашой Кнажбѣ Мл(с)ти раны ѡ(д)новлѣти (Київ, 1641 *МКСВ* 363).

2. Затриматися, *діал.* забавитися: молодой сынъ,... нѣцятъ ся не забавилъ тамъ, тай не пушовъ ико иншому нѣкому, лише ико отцу своему (XVI ст. *НЄ* 8); яне што жъ есть же(с)са такъ долго забавилъ (к. XVI ст. *Розм.* 17); Иле било моци и си(л) старале(м)се аби брата вашей мл(с)ти зара(с) били ѡ(т)правлени ѡ(т) его гп(д)р(с)кои мл(с)ти, але за недо(с)та(т)кѣ ска(р)бѣ и за трѣ(д)но(с)тами е(г) гп(д)р(с)кои мл(с)ти мѣсели та(к) длдго се заба(в)вити (!) ѡ чи(м) и сами вашей мл(с)ти дадѣ(т) справи (Ясси, 1601 *ЛСБ* 359, 1); але кды самоиль на(д) слоушно(ст) забавилса, ѡ(н) не хотачи трѣпѣти дѣлей, и жалюючи же ча(с) войны оуплывѣетъ,... ѡ(т)правиль ѡфѣроу (поч. XVII ст. *Проп.р.* 158 зв.); Замедлѣль: замѣшка(л), забавилса, задѣржалса (1627 *ЛБ* 41).

Див. ще ЗАБАВИТИ, ЗАБАВЛЯТИ, ЗАБАВЛЯТИСЯ.

ЗАБАВІТІ *див. ЗАБАВИТИ.*

ЗАБАВКА *ж. 1.* (неважка справа, нескладний чин) справунок: оупра(ж)неніе, забав'ка (1596 *ЛЗ* 64); они... // ...ты(л)ко гды злбе здорѡва прійде,... на то(и) часъ ноги свѣи... ѡбѡваю(т):

ты(м) самы(м) выкладѡючи собѣ ѡное позволѣнїе г(с)днее..., хо(т) малѡю заба(в)кою ѡною, нѣщо емѣ догажѡючи (серед. XVII ст. *Кас.* 7-7 зв.).

2. (*розвага*) забава: ѡ(т) которой пре(д)ся взятой науки жа(д)ные рекрацие и забавки в молодо(м) вѣку Вм(с) ѡто(р)вати не могли (1636 *Лям.о пр.* 2).

3. Спокуса: бѣсмо... догажѡючи тѣлѣ, в заба(в)ки пѡхотей нѡши(х) не вдѣлиса (серед. XVII ст. *Кас.* 66 зв.).

Див. ще ЗАБАВА, ЗАБАВЛЕНІЄ.

ЗАБАВЛЕНІЄ, ЗАБАВЛЕНЬЄ, ЗАБАВЪЛѢНЬЄ *с. 1.* Задоволення, вѣха, насолода: Болши есть бог от короля и царя; сии толко властїю сородство людское превосходят, а плотию и кровїю, и смертїю всѣм ровни суть; тѣмже безмѣстно и безсловѣсно есть от сих, иже у властѣх земных забавление имут, веселитися (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 243).

2. Затримка; перешкода, *діал.* забава: коснѣнїе, забав'лѣнїе (1596 *ЛЗ* 53); ме(д)лѣнїе, забав'лѣнїе, // замѣшка(н)е (Там же, 57-58); Медлѣнїе: Омешка(н)е, забавле(н)е, продолжѣнїе, не поспѣшенїе (1627 *ЛБ* 62).

Див. ще ЗАБАВА, ЗАБАВЕНЄСА, ЗАБАВКА. Пор. ЗАБАВИТИ.

ЗАБАВЛЯТИ, ЗАБАВЛЯТИ, ЗАБАВАТИ *дієсл. недок. 1.* (чим) (*робити, виконувати щось*) займатися: Стась... жадное повинности не чинить, одно послугою дворною забавляетъ (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 205);

(що) (*час*) (*використовувати*) проводити: дети его,... умели мене... служити, забавляючи лета свои при мне на службахъ моихъ (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 114); А ты, костел латинский,... весь вѣкъ свой в том упражняеш и забавляеш и подвиг жизни сея проходиш (1608-1609 *Виш.Зач.* 227); ѡпраж(д)нѣю: Забавлѡю (1627 *ЛБ* 140).

2. (що) (*тїшити*) забавляти, бавити: пан Юрко на бѣглости речей толко разум свой забавляет и вѣшает, а власного разума и ведомости истинное во писании не досягает (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 192);

(до чого) спокушати, зваблювати: Впадши зась вречи // всёмъ животъ славы, котрой бы ихъ до принады тѣла, богатствъ, славы, albo рѣскоши забавали, нелнѣти до нихъ, лѣчь оутѣкати якъ ѡ(д) ѡгна (Вильна, 1627 *Дух.б.* 145-146).

3. (кого) Затримувати, *діал.* забавляти: Новинами не забавам Вашей Милости (Варшава, 1568 *AS VII*, 307); твоа м(л)... црковному бѣдованю братство забавла(л) (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1 зв.); не забавляючи вашу милость // писанемъ долгимъ,... пилно жадаю..., жебы ваша милость ...для всихъ насъ, постерегаль и правне борониль (Новгородок, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 451-452); ве(д)же не заба(в)ляючи та(к) вше(и) м(л), пне по(д)коморы(и),... зъ ше(ст)ма све(т)-ками, которы(х) я ѡберу, са(м) семы(и) приса(г)нетъ, тогды и присеги свои и засыпа(н)я копцо(в),... уступлю (Житомирщина, 1584 *ККПС* 59);

(чого) (силомиць утримувати, привласнювати що-небудь) затримувати (що): я того жита его не забавляль; хотяж бы дей и так было, иж бых того жита подданым своим с причинъ слушных отдават заказал, алемъ его до себе не браль и в том кгвалту, а ни грабежу не вчинил (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 286).

Див. ще **ЗАБАВИТИ, ЗАБАВИТИСЯ, ЗАБАВЛЯТИСЯ.**

ЗАБАВЛЯТИСЯ, ЗАБАВЛАТИСА, ЗАБАВЛЯТИСЕ, ЗАБОВЛАТИСА, ЗАБАВЯТИСЯ *дієсл. недок.* 1. (чим, коло чого) (робити, виконувати щось) займатися: марѣа забавлалася ѡколо ро(з)ли(ч)нои слоужбы (Львѣв, 1585 *УС* №5, 552, на полях); нѣкоторы(и)...//...жа(д)ною са рѣчью не забавлали ѡ(д)но в поведа(н)ю а в слуха(н)ю аки(х) нови(н) (II пол. XVI ст. *КА* 94); яко(м) оупередиль рѣчи, часѣ не маю стѣлко тѣмъ забавлатиса (Киѣв, 1619 *Гр.Сл.* 305); люде купе(ц)киє...//...раху(н)ками своими купе(ц)кими пре(з) годи(н) три а(л)бо чотыри забавляючисе, вно(ч) седели (Володимир, 1638 *ТУ* 308-309); то(и) котѣри(и)са писаніе(м) забавлѣ(т) зача(в)ши в то(м) колатаню писати лѣтѣрѣ, дописати ей до ко(н)ца не смѣе (серед. XVII ст. *Кас.* 39);

(ким, чим, о кому, в чому, на чому, коло чого) (*проводити час певним чином, у якомусь занятті*) займатися (чим): комедийник... в прелести художества языческаго ся забавляет и о собѣ высоко мудрствует (1588-1596 *Виш.Кн.* 130); Того Стѣго Оучтла Писмъ Книгами забавлатиса, ѣсть рѣчь збавѣннаа (Киѣв, 1623 *МІКСВ* 75); Блг(с)вѣны котѣриѣ бѣго(м) забавлатиса прагнѣ(т), и ѡ(т) всѣкои завѣды свѣта себе ѡстерѣгаю(т) (Киѣв, 1623 *Мог.Кн.* 31); ѡный за(с) его товаришъ не знаючи и(ж) са той в цркви на млтва(х) забавлѣеть: бѣжалъ скѣро до кѣта (поч. XVII ст. *Пчела* 7); священникъ Серафѣонъ,... пьянством се збытнимъ забавляетъ (Киѣв, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 215); сѣтъ никѣторыи, котѣрыи... ѡколо пѣанствъ и вшетечѣнствъ забавлѣючиса,... до страчѣнѣа надѣи ѡ спсѣнїи своемъ, приходатъ (Киѣв, 1627 *Тр.* 28); маѣтъ мѣвити [кающійса], жемъ сѣгрѣшѣль,... же(м)са забавлѣль пѣа(н)ствомъ (Львѣв, 1645 *О тайн.* 76).

2. (чим, в чѣм, з ким і без додатка) Затримуватися, *діал.* забавлятися: коло того не потреба ест ничим са забовлати (Вильна, 1541 *AS IV*, 279); косню, забавлѣюса, неры(х)лѣ идѣ, ѣлѣбо неры(х)лѣ што справѣю (1596 *ЛЗ* 47); Не хотѣле(м) бѣль тѣкъ мнѣго в тѣмъ пѣстѣпкою забавлатиса (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 137 зв.); ѣдѣчи до мѣста вѣ навѣдѣны прѣателѣй и знѣемыхъ свойхъ, бы тѣжъ и мнѣго зѣ ярмаркѣ ѣдѣчихъ потыкѣли, не забавляютса з ними, маючи цѣль замѣрѣный (Вильна, 1627 *Дух.б.* 137); Медлю: Забавлѣюса, ѡме(ш)кѣю (1627 *ЛБ* 62); спѣшно идѣте за пре(д)водителемъ вашимъ:... не забавлѣйтесѣ вѣ плачлѣвомъ пѣдолѣ вѣка сегѣ (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 167 зв.).

Див. ще **ЗАБАВИТИ, ЗАБАВИТИСЯ, ЗАБАВЛЯТИ.**

ЗАБАВЛАТИ *див.* **ЗАБАВЛЯТИ.**

ЗАБАВЛАТИСА *див.* **ЗАБАВЛЯТИСЯ.**

ЗАБАВНО *присл.* Довго, тривало, *діал.* забавно: Кѣсно: Продолжаючи, забавно (1627 *ЛБ* 55).

ЗАБАВНОСТЬ *ж.* Труднѣсть, незручнѣсть: Невѣдѣбство: Трѣднѣсть, не лѣцнѣсть, затрѣдне(н)е, потребнаа а не прѣѣмнаа спраѣа, забавно(ст) (1627 *ЛБ* 76).

ЗАБАВНЫЙ *прикм. 1.* (який не має вільного часу) зайнятий: насмѣва(л)се з нѣхъ илѣа мѡвачи: верещѣте гѡлосо(м) бѡлши(м), бо бг̄ъ ёсть, а подѡбно е(ст) забавный чѣмъ, а́бо оуснѡлъ е(ст): а́бы се очѣтилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 311).

2. Забавный, веселый: А того не вѣдает пан Юрко, что святини над всѣ чудотворства спасти кому себѣ (не только в градѣ забавном, мятежном и многомолвном, але и в самой пустыни, в памяти несмутной и отлученной будучи от мира) покладают (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 193); Але за сказителными тѣми и по грѣзи валѣючимиса лапѣчками марно забавной мѡдрости свѣцкоу оудѣвшиса, потѣшителевѡ достѡйность единоистот(т)ного похожѣна ѡ(т) ѡца, двома почѣтками, бѣрзо глѣпе, абы(м) не рѣклъ незбѡжне и погѣнско ѡпѣсѡють и зневажають (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 200).

ЗАБАВНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* (який має менше вільного часу) бѣльше зайнятий: ѡважили(с)мо, же... ѡбще житие зако(н)никовъ... фѣндовати пи(л)ная е(ст) и гва(л)товная потреба. А то дла того, жебы..., Мы Братѣа црковная немощнѣ(и)шаа и ѡколожите(и)скихъ забавнѣ(и)шаа в ѣдно(м) ярмѣ послѣдшания хва тягнѡчи, и еде(н) дрѡгомѡ помогаючи и заровно працѣючи двоѣко на(д) иныхъ бо(л)ши(и) ѡвоцъ в вин(н)ици Хво(и) ѡчинити (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 57).

Пор. ЗАБАВНЫЙ.

ЗАБАВЪЛѢНЬЕ *див. ЗАБАВЛЕНИЕ.*

ЗАБАВЦА *ч. (стп. zabawca)* (людина, дуже вѣддана якійсь справѣ) ревнитель: И я, ижъ за великими труднѡстями моими, маючи на собе бремя тяготы внѣшнихъ вещей, хотяжъ не могъ быть конечнымъ милосникомъ (и упразнителемъ) альбо забавцоу около помножѣнья ѡалы Божее, — одѣнакъже, съ повинности моее, ... была у мене хуть такая, которая и до тыхъ часовъ еще не устаеъ (Вильна, 1599 *Ант.* 577).

ЗАБАВЯТИСЯ *див. ЗАБАВЛЯТИСЯ.*

ЗАБАВАТИ *див. ЗАБАВЛЯТИ.*

ЗАБАРЯТИ *дѣсл. недок.* (що) Забаряти, за-тримувати: тые всѣ листы маю я тому служебнику..., ничимъ у себе не забаряючи, поотдавати в руки ему (Вильна, 1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 77).

ЗАБАЧАТИ *дѣсл. недок.* (що) Забувати: Также, абы писма своего Рѣского и мовенья Рѣскими словы и ѡбычаеъ цнотливыхъ и покорныхъ Рѣскихъ не забачали, а наболшей веры своее... николи... не ѡпѣскали (1577 *AS VI*, 74).

Див. ще ЗАБАЧИТИ².

ЗАБАЧИТИ¹ *дѣсл. док.* (кого) Обрати, влодобати: г(с)дѣ ижъ забѣчилъ Лѣю, ѡ(т)ворилъ живѡтъ ёй, а сестра неплодноу зостѣла (серед. XVII ст. *Хрон.* 45 зв.).

ЗАБАЧИТИ² *дѣсл. док.* (кого, чого) Забути (кого, що): яко повиноватому приателю и(х) водле звыклыхъ давныхъ бу(н)товъ и ѡпоровъ своихъ противъ на(м) г(с)дру запомневѣши и забачи(в)ши еси воли божее и зви(р)хности нѣшое г(с)дрѣское нарушаючи поко(и) и право посполитое надъ повинѣность свою шляхетскую // чого са николи ка(ж)дому чинити и допущати не годило (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79-79 зв.); тыхъ королевствъ хтивость и(х) оувела же забачили того ижъ той костель естъ кламцею спочаткѡ и гачкою показанюу, которою людеѣ до себе звыклъ вабити (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 199); Нехай же ма в живыхъ зверѣцѣдлахъ сыно(х) мой(х) бѣчитъ, а лѣскаве на ихъ малый в'зрѡстъ позрѣвши споманѡути ма не забѣчитъ (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 9); Не бѣли бовѣмъ еще з' высѡкости мѡцю досконѣле приѡдѣны. Прѡтожъ и кѡ ловѣню рыбъ нѣкоторы обернѣлсѣ, приказѣна Пѣнского нѣшто забѣчивши (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 238).

Див. ще ЗАБАЧАТИ.

ЗАБВЕНИЕ *с. (цсл. забвение)* забуття: И колись ми тую книжку, силоу принудивши себѣ, праведно вам прововѣрным глаголю, иж еси от страха и ужаса в забвение и изступление мыслное пришол (1608-1609 *Виш. Зач.* 209).

ЗАБВЕННИЙ, ЗАБВЕНЬ *прикм.* Забутий: двѣдъ... не до конца забвѣнь боудѣтъ (1489 *Чет.* 246 зв.); obliui(us), забве(н)ни(й) (1642 *ЛС* 285); oblit(us), забвѣнь (Там же).

ЗАБВЕННО *присл.* У забуттѣ: Карѣй Слѣдкѣй Ісе, бо то намъ спсѣнню. Лѣчь в' томъ гнѣвѣ, з' мл(с)ти, не зостѣвъ забвенню (1625 *МКСВ* 133).

ЗАБВЕНЬ див. **ЗАБВЕННИЙ**.

ЗАБЕГАНЬЕ див. **ЗАБЪГАНЕ**.

ЗАБЕГАТИ див. **ЗАБЪГАТИ**.

ЗАБЕГЧИ див. **ЗАБЪЧИ**.

ЗАБЕГЪ ч. (стп. *zabieg*) (місце, в якому можна сховатися від погоні) криївка, притулок: сыновъ моихъ,... которыемъ въ малыхъ детачихъ летехъ ихъ, зъ маетностью моею рѣхомою, въ замкѣ..., въ забегѣ передъ Татары,... при хлопце Сидоре Засадковичѣ, едѣчи на послѣдѣ военнѣю за Татарьми, оставилъ (1577AS VI, 71).

ЗАБЕГЪЧИ див. **ЗАБЪЧИ**.

ЗАБЕЖАНЬЕ див. **ЗАБЪЖАНЕ**.

ЗАБЕЖАТИ див. **ЗАБЪЖАТИ**.

ЗАБЕЖАТИСЯ див. **ЗАБЪЖАТИСА**.

ЗАБЕЖЕНЕ див. **ЗАБЪЖЕНЕ**.

ЗАБЕРАНЕ див. **ЗАБИРАНЕ**.

ЗАБЕРАТИ див. **ЗАБИРАТИ**.

ЗАБЕРЕЖЪННІЙ прикм. Забережний: озеръ ѿдѣпныхъ и забережныхъ вѣ (1552ОКан.З. 26).

ЗАБЕЧИ див. **ЗАБЪЧИ**.

ЗАБИВАНЬЕ с. (про віск) пресування: дароваль пререченому мѣсту... воскобойною на забиванье воску (Краків, 1507АЗР II, 11).

ЗАБИВАТИ¹, ЗАБИВАТЬ, ЗАБІВАТИ, ЗАБЫВАТИ дієсл. недок. 1. (кого) (позбавляти життя) забивати, убивати: тамъ... великии злодѣйства... повстали... явно на села наездчают и людей быют и забивают (Петрків, 1538 AS IV, 129); е(г) м̄л(с)ть каза(л) его пере(д) собою постави(ти) кара(л) его и соромоти(л) зле приказа(л) ему абы са не похвала(л) забива(т) (Київ, 1555-1568 Гр.Мат. 1 зв.); едины ѿ межа(х) зѣмныхъ свѣра(т)са, а дроугіе ѿ бѣдованье домовъ раны собѣ задаютъ, и едінъ дроугого забиваю(т) (Острог, 1607 Лѣк. 121); Теды... иосифъ и мрѣа... // закрыли его такъ дольго, а(ж) престану(т) младенцѣ и дѣточкы оныи забивати (Височани, 1635 УЄ №62, 142 зв.-143); Рѣвѣмъ, старѣлса выбавить егѡ з рѣкъ и(х) и мѡвилъ: не забывайте дѣшы егѡ, а ни розливайте крѡви брата своего, але вкѣнте егѡ до колодеза живѡгѡ (серед. XVII ст. Хрон. 60); убогих подданихъ бьютъ, мордуютъ,... в

року теперешнемъ... такъ шляхту, шляхта-нокъ, яко и служалых забывали, добра их брали (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 475).

2. *Перен.* (що) Знищувати, руйнувати: Папежъ, всѣхъ ведучи до послушенства своего, ...войска насилает, панства и церкви забивает, вольности всякіе отимует (Львів, 1605-1606 Перест. 48).

Див. ще **ЗАБИВАТИСА, ЗАБИТИ¹, ЗАБИЯТИ**.

ЗАБИВАТИ² дієсл. недок. (що) (заповнювати що-небудь чимось цілком) забивати, наповнювати: Неха(и), де(и), тепе(р) с тымъ попеломъ тые по(д)да(н)ные кнза твоего еду(т), што наложено, бо, де(и), еше и(н)ши(и) попелъ не зготованъ и не шма(л)цова(н), которы(и) буду шма(л)цовати и (в) бочки забивати а(ж) по Велицедни, пришьломъ свѣ рускомъ (Луцьк, 1565ТУ 113).

Див. ще **ЗАБИТИ²**.

ЗАБИВАТИСА, ЗАБІВАТИСА дієсл. недок. (позбавляти себе життя, покінчувати життя самогубством) забиватися, убиватися: Тїи зась котѡрыи... ѡ(т)чааваютса ѡ спсенїи свое(м)... забиваютса, тѡпатса,... вѣшаютса; и діаволомъ на себѣ писаня даютъ (поч. XVII ст. Пчела 15);

(позбавляти життя один одного) забиватися, убиватися: наибо(л)шее бл̄слове(н)ство, и ласкѣ на свѣте оу ба а тѡрца своего ѡ(т)нѡсать тѣе, в' котѡры(х), ѡ(т)чествѣ, и дѡбра(х) по нихъ не дѣдичитъ обцы(и) и не убѣгають ани забиваютса ѡ то чѣжие (Острог, 1587 См.Кл. 1 зв.); А приходїли до тогѡ ижъ са ѡ однѣ невѣстѣ колко десать // мѡжѣй забивало (серед. XVII ст. Хрон. 13 зв.-14); впѣстїль г(с)дѣ мѣчь на весь обѡзъ, и сѡми са мѣжи собѡю забивали оутекѡючи (Там же, 178);

(позбавляти життя кого-небудь) забивати, убивати (кого): много такы(х) есть, же забиваю(т)са троую(т), право(м) позыще(т) хва(л)шиве, пре(з) иные хва(л)шѣ а зрады доходать мае(т)ности свѣта того (к. XVI ст. УЄ №31, 111 зв.).

Див. ще **ЗАБИВАТИ¹, ЗАБИТИ¹, ЗАБИТИСА, ЗАБИЯТИ**.

ЗАБИВАТЬ *див. ЗАБИВАТИ.*

ЗАБИВЕНЄ *с.* Опір, спротив: тѣю теды см̄ртъ кр̄е(ст)нѣю найспроснѣйшѣю, доброволнѣ безъ наименьшого забивена: рачиль при-терпѣти Х̄с (поч. XVII ст. *Пчела* 39 зв.).

ЗАБИГАТИ *див. ЗАБЪГАТИ.*

ЗАБИЙСТВО, ЗАБІЙСТВО, ЗАБОЙСТВО *с.* Убивство: Сщ̄енни(к) // хотѣль дати знати люде(м), и збо́авса, бо было бы забійства нема́ло (1509-1633 *Остр.л.* 131-131 зв.); перед такими розбои и злодействы не толко шлахте, але и кд̄пецкимъ людем великий трѣдности и забийства по дорогамъ са становат (Петрків, 1538 *AS IV*, 129); мы... дла выведанья тоє речы и забийства... княза Ярославова посылали тамъ... врадниковъ наших значных (Вильна, 1565 *AS VI*, 279); ω(т) небли(з)кого часѣ было застые бои забо(и)ство раны нае(з)дъ кгва(л)ть и грабежи (Ковалин, 1599 *ЦНБ ДА/П-216*, 99); при которо(и) ω(т)праве хотя бы се яко... забо(и)ство з стороны моеє... стало того... на сѣде... доходити... не бѣдѣ мо(г)ль (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 32); Лишѣмюса чѣжолѣжства, забѣйства, крадѣжства, фалшивого свѣдѣцтва (Київ, 1637 *УС Кал.* 711); тыежъ хлопи подѣ сумненьемъ перед ним оповедалы, которое забойство, кривды и шкоды менили себе быт сталые през наездъ... его мл. пана Яна Шклинского (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 352);

побоіше: И было чомѣса дивовати знаменитомѣ Воеводствѣ Вл(д)чцы на́шей Б̄цы такъ, же и малыи дѣты, и невѣсты пѣдомъ великимъ шли на варвары, и межи самбы жо(л)нѣре непри́ателе(и) свойхъ впадали, и такъ великое забѣйство варваромъ вчинили, якъ великого немѣжнаа е́сть рѣчь и слѣвомъ пораховати (Київ, 1627 *Тр.* 662).

Див. ще ЗАБИТЕ, ЗАБИЯНЬЄ, ЗАБОЙ, ЗАБУЙСТВО.

ЗАБИЙЦА, ЗАБІЙЦА, ЗАБОЙЦА *ч.* Убивца: дво(х) злочи(н)цо(в) а заби(и)цо(в) п̄на... сенютины(х) на (и)ма луцика а гринѣви(ча) а ми(с)ка ста(н)кови(ча) на кгру(н)те име(н)я во(и)ниго(в)ского по(и)мано (Кременець,

1563 *ЛНБ* 103, 26/1d, 1810, 20 зв.); тотъ вбо-ги(и) чове(к) фѣдо(р)... впа(л) в nela(с)кѣ и гне(в)... // рачъ в̄м емѣ гне(в) сво(и) ω(т)-пѣстити... кгды(ж) зродѣ и народѣ в̄м ни(х)то забо(и)це(м) и мо(р)дере(м) небы(л) чо(г)о и (в)ша м̄(л) вчинити нера(ч) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 280-281); которого(ж) с пр̄(о)рко(в) не выгна-ли ω(т)ци ваши помо(р)довали ты(х) которыи оповедали при(шт)е справе(д)ливого которого вы е(с)те выда(в)ци и заби(и)ци (II пол. XVI ст. *КА* 37); Постъ, мови(т), е́сть стра́стей забѣйца, а не человекѣобѣйца (Київ, бл. 1619 *О обр.* 170); помѣненому забойци на том же терміне през прозбу людѣй годныхъ... отпустили тот его злый учинок, толко штобы за душу его, ведлугъ звычаю християнского отпраовано было (Дермань, 1639 *ВИАС* II, 262); якъ забѣйца повстае(т) бр̄атѣ своємѣ и забѣетъ его, такъ се и дѣвце придало: одна была на полю, и кричала, и ниhto не прибыль, хтѣ бы ю выбавиль (серед. XVII ст. *Хрон.* 156 зв.).

ЗАБИРАНЄ, ЗАБИРАНЬЄ, ЗАБИРАНЬЄ, ЗАБЕРАНЄ, ЗАБЫРАНЄ *с.* Відбирання; грабунок: жаловал Их Милости князь Андрей Коширский на княза Васи́ла Ковелского ω кривдах своих, яко ω кгвалтех, ω боех, о головщинах, так и в забирани земль (Миляновичи, 1530 *AS* III, 367); штожъ дей которую землю мають они зъ вами судеревную, вы дей въ той земли имъ кривды и утиски въ забирани земль, пашъныхъ и сеножатей, дерева бортного деланого и кривды делаете (Яблучна, 1554 *АрхЮЗР* 3/I, 322); велебны(и) ωте(ц)..., све(т)чилъсе... ω забыра(н)е кгру(н)ту (Київщина, 1600 *ККПС* 129); Двѣ части перше гинуло... а третья спасается презъ огонь искушения, презъ терпливость... маетности забирания, справедливости гамованя, свободы отыймования, правъ и волностей ламаня (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 819); ихъ милость, не контентуючися розными такъ анѣтецессорови пана его, яко и пану протестуючого, въ забиранью кгрунтовъ чинячими кривдами,... зъ рознымъ оружьемъ на село пана протестуючого наехали (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 6/I, 535); не конѣтетуочисе

перед тым, иж давных часовъ розными кривдами,... в забераню кгрунтьтовъ власныхъ Былицьких, поораню границъ и копцовъ,... але яко скоро в року прошломъ... наступила ребеллия хлопъская, теды подданные грабовицькие...// ...незносне грабили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 469-470).

Див. ще ЗАБРАНЄ.

Пор. ЗАБИРАТИ.

ЗАБИРАТИ, ЗАБИРАТЬ, ЗАБЕРАТИ *дієсл. недок. 1.* (що, що в кого) (*насильно брати, віднімати силою*) забирати, грабувати: князь Богуш ...збоже людей церковныхъ с тых пол... забирает (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 22); ты... име(н)а нищишь маєтности великие в по(д)даны(х) забираешъ и прочъ и(х) ро(з)гоняешъ (Петрків, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 3); кна(з) янушь збара(з)ки(и)... забира(л) кгрунтьты пна моего (Вінниця, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, б1); права и прывилеа нашы, нам на тые шинки наданые, то в себе замыкают, жебысмы шинки вшелякие покутныє..., забирать моц мели (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 469); право посполитое... сурово по(д) винами заказуе(т), жебы жаде(н) рече(и) чужи(х) в моцъ не(с)лу(ш)ного цла не забераль (Володимир, 1632 *ТУ* 296); Противко Деса́тогѡ, тѣи грѣша́тъ, ко́торыи речи бѣ́жнагѡ, я́кѡ жонѡ, дѣ́ти, слѣ́ги, грѣ́нты, бѣ́дло, и тымъ подѡ́бныє неслѣ́дшне забира́ють (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 908); пан Ерый Бобрыкович ...протестовалсе противко урожоному пану Войцехови Дубискому о то, иж он року нынешнего... збожа, кгвалтовне и безправне забираючы... на пожытокъ свой обернул (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 55); **забирати подъ себе** — привласнювати (що-небудь): по(д)даны(и) твое(и) мл̄ти... кгру(нт) земли его по(д) себе де(и) забирають (Берестя, 1552 *ЛНБ* 103, 397/Шс, 819, 1).

2. (кого) (*заарештовувати, затримувати*) забирати: и хто бы проти(в)ку тому бы(л) такovy(х) его кроле(в)ска мл̄(ст) рачи(л) дозволи(т) забира(т) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 38).

ЗАБИРАТИСЯ *дієсл. недок. (мати намір робити щось)* збиратися: судъ... наказаль... в

поступованю абысте в.м. на неведомо(ст) того зыску яко(с)те ся забирали на онъ ча(с) инъ инъстанти присягу выконали, наказаль, во(з)ного придалъ (Ісаіки, 1643 *ДМВН* 255).

ЗАБИРАТЬ *див. ЗАБИРАТИ.*

ЗАБИТЕ, ЗАБИТЬЄ, ЗАБИТЬЄ, ЗАБИТА, ЗАБЫТЕ, ЗАБЫТЬЄ *с.* Убивство: корол... рачил розказати Вашей Милости... ѡ забите слѣдженника (Звенигород, 1546 *AS* IV, 499); па(н) сєнюта... ѡ забы(т)є брата своего пыта(л) (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 20 зв.); скоро по забитью ма(л)жо(н)ка моего... домъ и мае(т)но(ст) мѡжа моего... злецы(л) бы(л)... кн̄зь ку(р)пски(и) слѣдженникѡ своемѡ есифѡ патомѡ // торокановѡ до часѡ пи(л)новати абы таа вса мае(т)но(ст) была вцелости (1583 *ЖКК* II, 139-140); Сиса́роу невѣстїюю роукѡю ягели(с) забїла, тоє забита Сиса́ры свойхъ нѡвый звѣчай вое(н)ный называ́еть, незвычай(и)ный и неслыха́ный то(т) мовлѣна спѡсобѡ, пре(д)савзатю нашємоу бѡрзо слїчне слоужи(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 302); Панъ Янъ Хлебо(в)ски(и)... взд(л) ведомо(ст) ѡ забитю брата свое(г) (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2); обадва попы... паробъковъ своих... на забитьє самого его милости пана Кгавъловского, засадили били (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 476).

Див. ще ЗАБИЙСТВО, ЗАБИЯНЬЄ, ЗАБОЙ¹, ЗАБУЙСТВО.

ЗАБИТИ¹, ЗАБИТИ, ЗАБІТИ, ЗАБИТИ, ЗАБИТЬ *дієсл. док. 1.* (кого) (*позбавити життя*) забити, убити: колиж за поступькомъ статутowym... пан Иван Семенович в тую помененую суму пенезей увязыватися почал, ино там его через заруку... мало не забито (Володимир, 1531 *АрхЮЗР* 8/IV, 130); ѡсмѣють его... и бившї забїють его. а в³ третїи дн̄ь вѡскр(с)неть (1556-1561 *ПЄ* 302); ѡны робо(т)нїци пойма(в)ши слоугы его теды ѡдино(г) били, а дроугого забїли (к. XVI ст. *УЄ* №31, 166); caedes, забіті (I пол. XVII ст. *Своб.* 25); Єлеазаръ нѣколись хотачи забїти Єлефанта по(д) царѣмъ сам са положить Вѡ грѡбѡ мѡсѣль (Київ, 1630 *Имнол.* 5); братья Іюсифа... мѡслили его забїть (серед.

XVII ст. *Хрон.* 60); добашови своєму... па(н) ро(т)ми(ст)рѣ каза(л) коне(ч)не шию дотяти, которы(и) з росказа(н)я пана своего небо(з)чика палаше(м) дотя(в) и заби(в) (Житомир, 1650 *ДМВН* 201).

2. (що) (*внаслідок удару ушкодити яку-небудь частину тіла*) забити, побити: Дмитрової вдові Пострыгацце, домо́мъ своимъ при шпиталю мешкаючої, в голову каменем округне забито (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687).

Див. ще ЗАБИВАТИ¹, ЗАБИВАТИСА, ЗАБИЯТИ.

ЗАБИТИ² *дієсл. док.* 1. (що, в що) (*прибиваючи що-небудь, закрити наглухо отвір, прохід*) забити: дворенин господарський панъ Василей Мацкович..., // знашол тыи ворота забиты (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 164-165); видячи двери не тылко замком замкненые, але и прибо-емъ в ретяз забили, пытаемсе о ключах, абы ми яко епископуви до церкви отвороно (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 310).

2. (що до чо́го) Прибити: Євагрій С̄тый за еденъ грѣхъ телесный: забилъ клиномъ // рѣкѣ свои до сто́а́чого пн́а (поч. XVII ст. *Пчела* 28-29 зв.).

3. (у що) (*засипати чим-небудь*) забити, заповнити: пыталъ тежъ... пысаръ врядника Городецкого... где бы се збоже молоченое... крупы, въ бочкахъ забитые, ... съ того двора Городецкого подело? (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 356).

4. (що) Збудувати, спорудити: Є(з) тамъ на десне хто забъеть даеть на замокъ белѣгѣ кажъ-дѣю ѡсетра // десатого (1552 *ОКЗ* 41-41 зв.); але ижъ мостъ новы(и) на своемъ кгру(н)те вла(с)номъ ѡ(т)далено(м) небожъчи(к) па(н) а(н)дре(и) и па(н) миха(и)ло куне(в)ские давно сами забили и мыто брали, и такъ ся то панѣ песочи(н)скомѣ ѡ(т) немалого часѣ ѡ(т) ни(х) достало (Кунів, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 25 зв.); ѡ(н)... по(д)мѣкнѣ(л)се ближе(и) по(д) мо(и) зава(л) выше(и) мо(с)тѣ езокъ заби(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 63).

Див. ще ЗАБИВАТИ².

ЗАБИТИЙ *див. ЗАБИТЫЙ¹.*

ЗАБИТИСЯ, ЗАБИТИСА, ЗАБИТИСЯ *дієсл. док. (умерти від нещасного випадку)* забитися, убитися: панъ дей, упившися с попомъ, с полгака стрелялъ и самъ ся забилъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 382); коли бы еи тыи жены не по(д)хопили забѣласа бы была (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 10);

(*покинчити життя самогубством*) забитися, убитися: Вытсюдъ научайме ся за пилду Юдову, кулькый грѣхъ лакумсво пѣняжное, чомъ Юда моркоталъ... на тоту жону, що мастила ноги Христовы, а овуны забыль ся... //..., чомъ помагалъ ему чортъ, що бы былъ изъдавця пану своему, за тото погыбѣ овуны тяжко (XVI ст. *НС* 42-43); Неронъ... //...хѡтѣ(л) са са(м) забѣ-ти, але не моглъ, бо емѣ роуки дрѣжали... припа(л) едн с четѣре(х), котѡрій емѣ роукѣ постаѣви(л) дрѣжачѣю, а(ж) са са(м) забѣ(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 35 зв.-36); Забѣльса ножемъ (*Уж.* 1645, 77 зв.).

Див. ще ЗАБИВАТИСА.

ЗАБИТЬЄ *див. ЗАБИТЬЄ.*

ЗАБИТЫЙ¹, ЗАБИТИЙ *дієприкм.* 1. *У знач. прикм.* Убитий: а другого забитого тело Матфея Бойка не ведати, где подети казал (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 180); въ... костеле... забитыхъ стало 137 человекъ зацныхъ (1582 *Посл. до лат.* 1130); я виде(л) и ѡгледа(л) есми ѣ забито(г) кѣрила ранѣ в голове ѡкрѣтне великѣю (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 72); Панъ Янъ Хлебо(в)-ски(и) бра(т) рожоны(и)... забитого вале(н)того хлебовського //...чыни(л) ѡповеданъе (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2-2 зв.); Которые раны и ура(д) нине(ш)ны(и) на теле забити(м) ѡфициѡзе ѡ(г)леда(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 202).

2. *У знач. ім.* Убитий, -ого: свещеникъ самъ доброволне до нас пришолъ, и мысмо его поймали и при томъ забитомъ осадили (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 433); братья забитого, то ест, утопленого, просили пословъ земских, абы у причинѣ были за ними у его королевской милости (Львів, 1605-1606 *Перест.* 41); а гды забитый здо(х)не, то ѡнѣ знѡвѣ до своихъ коры(т) наврѣтаютьса (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ*

№29515, 267); поменено(г) П̄на Яна Ко(з)ло(в)-ско(г) за забито(г) межы колоды вкинули и лома(ми) накидали (Овруч, 1643 ЛНБ 5, II 4064, 164 зв.).

ЗАБИТЫЙ² *дієприкм. у знач. прикм. 1. (за критий наглухо) забитий: Алекса(н)дро... ѿтъдалъ побо(р) стары(и) и новы(и) ѿ(т) патидеса(т) камене(и) лою, которы(и) ме(л) забиты(и) у двохъ бочкахъ (Луцьк, 1567 ТУ 121); панъ Белецьки(и)... побра(в)... ма(с)ла ве(д)ро, ху(ст) белы(х) скрыня и бочъка забитая (Житомир, 1650 ДМВН 193.)*

2. (*устромлений, заглиблений у грунт*) забитий: тые пали забитые в болоте за // границу вѣчную держати мають (Підгайці, 1571 АрхЮЗР 8/VI, 370-371).

ЗАБИТЬ *див. ЗАБИТИ*¹.

ЗАБИТЬЄ *див. ЗАБИТЬЄ.*

ЗАБИТА *див. ЗАБИТЬЄ.*

ЗАБИЯКА *ч. Забіяка. Вл. н.: судъя зе(м)ски(и) киевськи(и), на(с)ла(в)ши слугъ свой(х) на (и)мя Ан̄дре(и)ка Забіяку а Щасного до именья моего места Топорищъ, у по(д)даны(х)... мои(х)... воло(в) деся(т)... покра(д)ши... до име(н)я его че(р)нехова ѿтогнали (Житомир, 1584 АЖМУ 57); забіяка рома(н) (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 20).*

Див. ще ЗАБІАК.

ЗАБИЯНЬЄ, ЗАБИАНЄ, ЗАБІАНЄ, ЗАБІАНІЄ *с. (стп. zabijanie) убивство: оное вѣры, которую въ собѣ мѣли, жадные покусы, жадные трѣвоги... огни, мечи, утрапеня, забіяня... звияжити не могли (1603 Пит. 22); заты(м) до того забіянья не прышло и тую сме(р)ть пнѣ богъ ѿ(д)дали(л) (Київ, 1621 ЛНБ 5, III 4057, 19 зв.); забіаніа, лако(м)ства, сва(ри), зазрости повѣстали межы нѣми (Львів, поч. XVII ст. Крон. 87); часто выдаемо на богаты(х) погреба(х). Не млтвы за ѿмрлого, але пѣатыки, вызывана, поед(н)ки, забіана (Височани, 1635 УС №62, 102).*

Див. ще ЗАБИЙСТВО, ЗАБИТЬЄ, ЗАБОЙ, ЗАБУЙСТВО.

Пор. ЗАБИЯТИ.

ЗАБИЯТИ, ЗАБИАТИ, ЗАБИЯТИ, ЗАБІАТИ, ЗАБІАТИ, ЗАБІАТИ, ЗАБИЯТЬ *дієсл.*

недок. (стп. zabijać) (кого) (позбавляти життя) забивати, убивати: ѿстави(л) тежъ панъ бо(г) на то(т) ча(с) право, абы мѣжобо(и)цове бы(ли) тоєю жъ сме(р)тѣю забіяны якъ ѿны и(н)ши(х) забива(ли) (1582 Кр.Стр. 21); бурмистри, радцы и лавники... // похвалки и отповеди на домъ Божий чинили, насъ самыхъ и всѣхъ слугъ костелныхъ имать, забіять и всякие противности намъ чинить грозили (Луцьк, 1584 АрхЮЗР 1/І, 185-186); бѣдныє мѣтки для голодѣ дѣто(к) малы(х) на покормъ забіають (поч. XVII ст. Проп.р. 157); абнесо забіати (I пол. XVII ст. Сем. 4); И зайсте не шкѣдить добрымъ, гды забіаны бывають, албо са наглою смѣртю поривають (Київ, 1625 Коп.Каз. 39); та(м) же его [небозчика] каличили и забіяли (Житомир, 1650 ДМВН 201).

*Див. ще ЗАБИВАТИ*¹, *ЗАБИВАТИСА, ЗАБИТИ*¹.

ЗАБИЯТЬ *див. ЗАБИЯТИ.*

ЗАБИАТИ *див. ЗАБИЯТИ.*

ЗАБІАТИ *див. ЗАБИЯТИ.*

ЗАБИЙЦА *див. ЗАБИЙЦА.*

ЗАБІТИ *див. ЗАБИТИ*¹.

ЗАБІТИ *див. ЗАБИТИ*¹.

ЗАБИАНЄ *див. ЗАБИЯНЬЄ.*

ЗАБИЯТИ *див. ЗАБИЯТИ.*

ЗАБІАК *ч. Забіяка: interfectoꝝ забіак (I пол. XVII ст. Сем. 100).*

Див. ще ЗАБИЯКА.

ЗАБІАТИ *див. ЗАБИЯТИ.*

ЗАБІАНІЄ *див. ЗАБИЯНЬЄ.*

ЗАБІАТИ *див. ЗАБИЯТИ.*

ЗАБІВАТИ *див. ЗАБИВАТИ.*

ЗАБІВАТИСА *див. ЗАБИВАТИСА.*

ЗАБИЙСТВО *див. ЗАБИЙСТВО.*

ЗАБІТИ *див. ЗАБИТИ*¹.

ЗАБІАНЄ *див. ЗАБИЯНЬЄ.*

ЗАБЛУДИЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм., перен. (який збився з праведного шляху) заблудлий, заблуканий: Церковъ зась Римская радвала би ся и веселила, ижъ, згиблая бывши, нашлася; ижъ заблудилая въ ограду церковную ввелася; ижъ, мертва бывши, ожила (Київ, 1621 Коп.Пал. 709); Пожитокъ намъ былъ бы*

радость, веселіе и утѣха, ижъ ся драхма — церковъ Римская — згинулая нашла; ижъ отъ ста овецъ заблудилаа сотнаа овечка отискана и до овчарнѣ Христовы впроважена была бы (Там же).

Див. ще **ЗАБЛУДНЫЙ, ЗАБЛУДШИЙ, ЗАБЛУЖЕННЫЙ, ЗАБЛУЖШИЙ.**

ЗАБЛУДИТИ дієсл. док. 1. (*збитися з правильного шляху*) заблудити: аще хто на поутехъ заблуди(т), а оупоменеть има его ст̄ое. И онѣ наведеть на путь правыи (1489 *Чет.* 199); што са ва(м) бачи(т) если боуде(т) в нѣкоторого ч̄лка сто овецъ и заблоуди(т) едина ѿ(т) ни(х) чи не остави(т) ли дѣва(т)деса(т) и дѣва(т) на гора(х) и ше(д)ши ище(т) забложьдшаго (1556-1561 *ПС* 79 зв.); За(с) коли(м) в п̄щѣ выехавшы з ба(л)хано(в)... в̄ст̄пи(в)ши з дороги, ѿ(д) свои(х) забл̄ди(л), предсе мене на про(с)т̄вю дорогѣ приве(л) (1589 *Кр.Стр.* 6 зв.); чинѣте сте(ж)ки про(с)ты ногами вашими да не хра(м)лючи заблудите з дороги (II пол. XVI ст. *КА* 583); овечка ...бл̄оук̄аючиса забл̄д̄ила, и небли(з)ко и нел̄ацно, але на горы и беск̄иды,... заше(д)ши (Острог, 1607 *Лѣк.* 28).

2. *Перен. (збитися з праведного життєвого шляху)* заблудити: не видѣтели и(ж) подет̄нѣлисте, а не то(л)ко подет̄нѣли, але смѣле мовлю што и побѣснили; поне(ж) в' прѣле(ст) заблоудили (п. 1596 *Виш.Кн.* 250); Братя, ажъ дакто выдѣ васъ заблудитѣ выдѣ правды, та кто его обернетѣ выдѣ заблуженія, нагай знаеть, ажъ избавитѣ душу его отъ смерти и попрыетѣ множество грѣхувъ (XVI ст. *НС* 62); еп̄(с)пы и попы маю(т) быти прав(д)ивыми сторожами и па(с)т̄р̄ами // стадо х̄ва, ѿвечо(к) его маю(т) и(х) стеречи ни(л)не якобы з нихъ жа(д)наа не заблоу(ди)ла ани (з)гиноула (к. XVI ст. *УС* №31, 181 зв.-182); Христось Господь,... всихъ Грековъ, которые отъ старожытное веры заблудили,... възрушитѣ (Вильна, 1599 *Ант.* 735); роз̄мною д̄ш̄ею захи-ва̄й тыхъ д̄ровъ б̄озкихъ; аб̄ись в' н̄ихъ не забл̄д̄ивъ вѣ тм̄ѣ грѣха (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.).

ЗАБЛУДНЫЙ *прикм.* Те саме, що заблудный: евг̄еній папа... зач̄имъ и на(с) до того приводитѣ, же про(д)ковъ и ѿ(т)ц̄овъ свойхъ, ко-

т̄оры(х) слава, поббжность, и пост̄ѣпки по всемоу свѣт̄ѣ слындла и свет̄иласа, забл̄д̄ны(х) оу вѣре и непоббжны(х) и за власны(х) геретиковъ роз̄д̄м̄ти... моуси(м) (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 47 зв.).

Див. ще **ЗАБЛУДШИЙ, ЗАБЛУЖЕННЫЙ, ЗАБЛУЖШИЙ.**

ЗАБЛУДШИЙ дієприкм. 1. *У знач. прикм.* Те саме, що заблудный: Пастырѣ мой прена-ст̄йшій, и предобр̄йшій, молю твоѣ милос̄рдїе; в̄з̄ици н̄нѣ забл̄д̄ш̄ю; вѣ житейскихъ м̄рнос-тахъ; ... // ...д̄ш̄ѣ мою (Чернігів, 1646 *Перло* 97-97 зв.).

2. *У знач. ім.* Відступник: если пре(з) оборонѣ заблоу(д)шихъ и прел̄щающи(х) переконанье если пре(з) мл(с)т̄ь, добродѣтель он̄ю законъ выполняюч̄ю роз̄д̄м̄е(т), на таковой наоуц̄ь, порадк̄ѣ оборонѣ, и мл(с)ти... людемъ вѣры греческой не сходило и не сходитѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 181); Я Петрѣ Могила... //... хотячи отъ православія заблудшихъ позыскать, умыслилемъ фундовать Школы (Львів, 1631 *ОЛ* 15-16).

Див. ще **ЗАБЛУДНЫЙ, ЗАБЛУЖДШИЙ, ЗАБЛУЖЕННЫЙ, ЗАБЛУЖШИЙ.**

ЗАБЛУДАЩИЙ дієприкм. *у знач. прикм.* (*який заблукав, загубився*) заблудный, заблуканий: Не лакайса: б̄д̄еш честней ѣ бога над дорогое камена,... хоть як ѿвца едина будеш заблуда-щая, але вѣры своее не отпадай (поч. XVII ст. *Вол.В.* 79).

Див. ще **ЗАБЛУЖДШИЙ.**

ЗАБЛУЖДАТИ дієсл. недок. (*цсл. заблуждати*) *перен. (впадати в оману, помилятися)* блудити: Еслибы як̄и противныи выданыи похотѣли ся указати писма, не дивоватися и не // соблазнятися, гды нѣкоторые заблуждають и розумками своими ся уносять (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1149-1150).

ЗАБЛУЖДЕНІЄ *с. (цсл. заблуждение)* заблуд: Ев(г)листа выписоуе... ѿ злы(х) виноградаре(х). якъ ты(ж) б̄г̄ вели(т), абы люде царе(м) дань. давали, ты(ж) са(д)доук̄ейское заблужденіе

посоромочоває(т), и покpытoсть, вчителeи (1556-1561 ПЄ 308).

Див. ще ЗАБЛУЖЕНЄ.

Пор. ЗАБЛУЖДАТИ.

ЗАБЛУЖДШИЙ, ЗАБЛУЖДЪШИЙ, ЗАБЛУЖДЬШИЙ, ЗАБЛУЖЬДШИЙ *дiєприкм.*

1. У знач. *прикм.* (який заблукав, загубився) заблудлий, заблуканий: лепѣ(и) сна(т) боуде(т), если дaлeй пoстoупишь, жебы(с) заблoуждшee овчa // знaшo(л) (пoч. XVII ст. *Проп.р.* 181 зв.-182).

2. У знач. *iм., перен.* Заблудлий, -ого, заблуканий, -ого, вiдступник: штo сa вa(м) бачи(т) если боуде(т) в нeкoтoрoгo члкa стo овeць и заблoуди(т) eдинa o(т) ни(х) чи нe oстaви(т) ли дeвa(т)-дeсa(т) и дeвa(т) нa гoрa(х) и шe(д)ши ищe(т) заблoуждьшaгo (1556-1561 ПЄ 79 зв.); жалдѣй, пропла(ч), и боу сa помлi, якo дa дaстъ всѣ(м) заблѣждѣши(м) нa пѣтѣ спсeнe(и) вoзвратити-сa, и вo рaзд(м) истин(н)ны(и) пpити (1599-1600 *Виш.Кн.* 203).

Див. ще ЗАБЛУДШИЙ, ЗАБЛУДАЩИЙ, ЗАБЛУЖЕНЫЙ.

ЗАБЛУЖЕНЄ, ЗАБЛУЖЕНIЄ, ЗАБЛУЖЕНIЄ *с.* Те сaмe, щo заблуждeнiє: Пoв'стa(н)жe o(т) тaкoгo снoу заблужeнa. нaвe(р)нѣтe сa къ чoуднoмѣ вѣстoкѣ свѣтa, в'стѣпѣтe вѣ ви-нoгpa(д) сiон'скiй (Oстрoг, 1599 *Кл.Остр.* 227); Брaтѣя, aжъ дaктo вѣдѣ вaсѣ заблудитѣ вѣдѣ пpaвдѣ, тa ктo eгo oбepнeтѣ вѣдѣ заблужeнiя, нaгaй знaєтѣ, aжъ избaвитѣ дyшy eгo oтѣ смepти и пoпpыeтѣ мнoжeствo грѣхувѣ (XVI ст. *HC* 62); Мбвилeмъ... пo oнo(м) заблoужe(н)ю eє кoнeчнoмѣ, aбѣсa дo мeнe нaвe(р)нoулa, и нe нaвeр'нoулaсa (Oстрoг, 1607 *Лѣк.* 72); тaкoвaгo хдлeнiа и заблѣжeнiа o(т)ню(д) нe пpиймaєтѣ црквѣ нaшa (Пoчaїв, 1618 *Зepц.* 18 нeнyм.).

ЗАБЛУЖЕНЫЙ *дiєприкм.* 1. У знач. *прикм.* Те сaмe, щo заблудилый: и вийшовъ Иисусъ... и пpишовъ икo кoлoдязи, штo бы дoбывѣ тoтy жoнy грѣшнyю заблужeнyю (XVI ст. *HC* 62).

2. У знач. *iм.* Гpишник; вiдступник: Aжъ нe мeтѣ пyпѣ нoсити жуpу зa заблужeннi (XVI ст. *HC* 62); "Mовивъ Христoсъ: нa сeсe eмѣ пpишовъ, кoтpий oчи нe имaють, штo бы вѣдѣли, a кoт-

pий oчи имaють, штo бы слѣпы были", и дpугиx заблужeннix пѣхaють y ямy (Тaм жe, 109).

Див. ще ЗАБЛУДНЫЙ, ЗАБЛУДШИЙ, ЗАБЛУЖДШИЙ, ЗАБЛУЖШИЙ.

ЗАБЛУЖШИЙ *дiєприкм.* у знач. *прикм.* Те сaмe, щo заблудилый: г(с) и прeстѣи цpю. вoзищи мeнe заблoу(ж)шeгo овчaтe (1489 *Чет.* 280).

Див. ще ЗАБЛУДНЫЙ, ЗАБЛУДШИЙ, ЗАБЛУЖЕНЫЙ.

ЗАБОБОННЫЙ *прикм.* Єрeтичний: Нaдѣтoстѣ пyхи, нaзвискoмѣ нoвымѣ, нeoувaжнoмѣ, глyпымѣ, пышнo(м), пoмпe oуслѣгѣючи(м) злы(м) забoбoннoмѣ свѣтскимѣ, злoсливoмѣ, дo тoгo именeмѣ блoудѣ мaрнoсти, лe(г)кoсти, oблѣды и блoзнѣрствa, нe нaзывaє(т) (Oстрoг, 1598-1599 *Апoкр.* 111).

Див. ще ЗАБОБОНЬСКИЙ.

ЗАБОБОНЬСКИЙ *прикм.* Те сaмe, щo забoбoннoй: "цepкoвѣ свeтaя всeлeнcкaя aпoстoльcкaя... мyситѣ бытѣ aбo Вcxoднaя aбo Зaxoднaя". Штo тaкѣ eстѣ, якoбы рeклѣ, aбo Лaтинcкaя aбo Кpєцкaя. Бo иныx нe нaйти, oкpoмѣ тыхъ, [и] сyтѣ иныe oкpoмѣ тыхъ, забoбoнѣскиe фaлшивыe сынaкoгoкы и кaчepѣствa пoльныe (Bильнa, 1597 *РИБ* XIX 302).

ЗАБОБОНЫ *мн.* 1. Мiф, лeгeндa: литopгiя aбo службa Бoжiя нe пoтpeбyєтѣ // жaдныхъ забoбoнoвѣ и пeстрoтинѣ людcкихъ (1603 *Пит.* 81-82); иныe вси,... бoрoнятѣ тoгo, чoгo нe вѣpятѣ, и штo пoспoлитe плeткaми и yстaвaми людcкими и забoбoнaми нaзывaють (Bильнa, 1608 *Гaрм.* 171); бaйoкѣ пoрo(ж)нiхъ и забoбoнo(в) тaдa былa пpичинa, жe гды нeкгды(с) фpa(н)цѣзoвe тaeмнe бo(ж)нiцѣ кaпитoблиoу(м) нaзвaнoю oпaнoвaти хoтѣли, пcы кoтoрѣ мѣли пpищeкoвaти длa oстoрoжнoсти, мo(л)чaли (пoч. XVII ст. *Проп.р.* 301 зв.).

2. Єрeсь; нeхpистиянcкe вiрoвизнaннa: вѣдaє(т) пoбo(ж)нoй poуcкiй нaрoдѣ, штo сa в'pѣмѣ и в' мeшкaнцѣ eгo вливaєтѣ, вѣдaєтѣ жe нeдaрмo eгo aмбpociй гoлoвoю забoбoнoвѣ нaзвaлѣ (Oстрoг, 1598-1599 *Апoкр.* 160 зв.); cтѣи... eгo мѣкoю свѣжo пeрeстpaшeны, цѣлoи нoчи нe спaли... // звлaщa тѣи кoтoрiи з жидaми и (з) и(х)

забобонами нѣчѣго мѣти не хота(т) спо(л)ного (серед. XVII ст. *Кас.* 31-31 зв.); Забобоны. *Superstitio. Ficta religio* (1650 *ЛК* 449).

3. (звичай, пов'язані з ересю, нехристиянським віровизнанням) забобони: Пёр'вѣе да ѡчистите цр̄ко(в) ѡ(т) всаки(х) прелесте(и) и забобоно(в) ерети(ч)ски(х) (п. 1596 *Виш.Кн.* 222 зв.); Вспомни евъгѣній... яко про(д)кове твои... забобоны и(х) с костѣла б̄жого выпровадили (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 48); если што есть гдѣ хрестіянѣ, тогда нѣтъ ничего иного, одно божницы, блудъ и ролья зарослая розмаитымъ зелищемъ розличныхъ ересей и забобоновъ (Вильна, 1608 *Гарм.* 186); причащѣніе Агїазною йстаа ёсть непотрѣбница, и старый забобонъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 5 зв.).

4. Ворожитство, чаклування: хтожъ не ведаеть, яко великое грубиянство, упоръ и забобоны суть в народе Московскомъ?! (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1017); тѣи грѣша(т),... которыи бава(т)са забобонами и ѡны(м) вѣрѣютъ, яко то бабѣмъ шѣпта(м), выливаню вѣскѣ и ѡловю, и ты(м) подобны(м) розмаиты(м) ворѣжка(м) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 907).

5. Помилка, гріх: Аболи цр(с)тва земного в забобонахъ, изали са кохаль (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 190 зв.); Самовѣлна слѣжба: Забобоны (1627 *ЛБ* 111).

ЗАБОВЛАТИСА *див. ЗАБАВЛЯТИСЯ.*

ЗАБОГАТѢТИ, ЗАБОГАТЕТИ *дієсл. док.* Розбагатити: Цесаръ, досить чинячи присязе своей, пожитки великие привлащилъ, съ чого костель... забогатель (1582 *Посл. до лат.* 1131); Не бойса, Гды забогатѣтъ члвкѣ, або Гды оумножи(т) са слава домѣ его, азѣжъ Гды оумираѣтъ не оставитъ ли всегѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 733).

ЗАБОЖАТИСА *дієсл. док.* Забажатися: затымъ привлащаючи собѣ самымъ во всѣхъ речахъ дх̄овныхъ и свѣтски(х)... оудержанія потопеніа, сп̄сенія и иншіе вшелакіе тымъ подѡбные розмаитыхъ, якіе са одно забожать речи чинена (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 171 зв.).

ЗАБОЙ¹ ч. Убивство: такаа [жена] ні мѣжа не бойт'са ни в'стыдѣ не знаеть... наоучит'са...

чѣж(д)олож'ства, з чого и забой плѡдит'са (поч. XVII ст. *Пчела* 9).

Див. ще ЗАБИЙСТВО, ЗАБИТЕ, ЗАБИЯНЬЕ, ЗАБУЙСТВО.

ЗАБОЙ² ч. Укриття, окоп: дель с ними было велики(х) и малыхъ ѡ по(л)трета(д)цать стрелано с ни(х) на замок с чотырехъ сторонъ а нашкодлив(и) з дальшого ша(н)цѣ зъ забод(ж) (1552 *ОБЗ* 143).

ЗАБОЙ³ ч. Загорожа: адъ затворилъ ворота, твердыми заклепы, и замки, и забои затвердилъ (1489 *Чет.* 323).

ЗАБОЙСТВО *див. ЗАБИЙСТВО.*

ЗАБОЙЦА *див. ЗАБИЙЦА.*

ЗАБОЛѢТИ *дієсл. док.* Захворити: Востогнахъ: Заболѣлемъ (1627 *ЛБ* 23); *Образно:* Только коротким показанием тебѣ, православному, ознаймити то хочу, яко перст либо палец старший в той правителной кормила руцѣ заболѣл и мертвостію гнильства заражен был, иж его имѣло тѣло здоровое, то есть собор, и рука правителная с чотырма перстами, то есть патриархи (1608-1609 *Виш. Зач.* 215); заболѣло сердце (кого) — заболіло сердце (кого, у кого): Такъ тотъ чинивъ сынъ молодшій за голодъ сильный и узявъ собѣ на розумъ, ажъ бывъ у добрѣ и потумъ погубивъ честь, и заболѣло его сердце лихо за што изгрѣшивъ (XVI ст. *НС* 7).

ЗАБОРОЛО с. 1. (захисні щити на мурах фортеці) забороло: еп(с)кѣ... почал ходити с вѣрными людьми, по забороло(м) города того (1489 *Чет.* 269).

2. *Перен.* Захист, оборона: Вы бо еста роуськое Земли застоуплѣние забороло (1489 *Чет.* 249 зв.).

Див. ще ЗАБРАЛО.

ЗАБОРОНА ж. Заборона, заказ: И зо всим с тым мает ее милост держати тые люди мои и вживати... платы, доходы и роботы на себе брати и през жадное переказы и забороны ажъ до середопустья свята теперешнего (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 152); в заминѣ помененомѣ са(с)кови даемо которыи плацъ е(с)ковски(и)... варѣючи е(д)накѣ то... вшелякое перешкоды и забороны в то(м) пляцѣ е(с)ков(с)ки(м) арендареви

нашомъ пече(р)скомъ (Васильків, 1645 *ЛОИИ* 68, 1, 46, 1);

перешкода: аггль... скрѡзъ всѡкое тѣло безъ заборѡны прохѡдитъ: не задѣржать его нѣ стѣны моуро(в) каменныхъ: нѣ двѣрѣ желѣзны (Почаїв, 1618 *Зери*. 2); Великою бѡвѣмъ заборѡною до збавѣ(н)ѡ немочъ богѡ(т)ства бывѡеть (Київ, 1637 *УС Кал.* 733); свѣтѣлнѡстю и тѡнкѡстю тѣло стѣхъ бѡде и прѣдкѡстю подобно агглови: безъ жѡднои заборѡни, // прѡйде всѡкое тѣло матерѣѡлнѡе; и мѡры каменны, и вѣрата желѣзны (Чернігів, 1646 *Перло* 165-165 зв.).

Див. ще ЗАБОРОНЕНЄ, ЗАБРОНЕНЄ.

ЗАБОРОНЕНЄ, ЗАБОРОНЕНЪЄ, ЗАБОРОНЕНЬЄ, ЗАБОРОНѢНЬЄ *с.* Заборона, заказ: неякій розрухъ и забороненье святити святъ сталося было отъ его милости ксѣнза арцибискупа Львовского (Варшава, 1585 *АЗР* III, 291); възбраненіе, забороненье, ѡборѡна (1596 *ЛЗ* 36); А та(к) мы видячи таковое забороне(н)е двѡза(н)я преречѡно(г)... пѣна крако(в)ского,... ку да(л)шо(мѡ) посту(п)кѡ до трыбуналу любѣ(л)ского... ѡдослали є(с)мо (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 111); Препѡна: Перешкѡда, заборонѣнье (1627 *ЛБ* 95); росъказѡемо абысь пере(д) сѡдо(м) ...станѡли... до присѡженя... вины баниции... // взглядѡмъ спротивенясе ѡномѡ до заплаченъя поводовѡе стороны перепалы(и) На тыхъже помененыхъ маѣтнѡстяхъ ваши(х) недопусченъя и забороненъя чиненя екъзекѡции (Луцьк, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069 120-120 зв.).

Див. ще ЗАБОРОНА, ЗАБРОНЕНЄ.

Пор. ЗАБОРОНИТИ.

ЗАБОРОНЕННЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Заборонений: А жебымъ речъ тую о забороненной апелляціи Римскому епископови, и въ своей діецезіи выразне указалъ, речъ якъ ся въ собѣ точила, для тебе, православный, прекладаю (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 582).

ЗАБОРОНИТИ, ЗАБОРОНИТИ, ЗАБОРОНИТИ, ЗАБОРОНИТЬ *дієсл. док. 1.* (що, в чѡму) (*заказати*) заборонити (що, чѡму і без додатка): пришла соубота, тогда не забороненъ имъ бы(л) законъ (1489 *Чет.* 327); мнѣ в то(и)

це(р)кви служи(т) заборонили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 10); никто з насъ волномѡ шлагтичѡви в кождѡм правѣ заборонитъ не можеть (Несухѡїже, 1571 *АС VII*, 389); Бо якъ каждую з особна особу Богом и Господѡм вызнавѡти хрестіянскою правдою примушени бывѡемо, так три Боги, албо три Господы повѣдати католицкимъ набоженствомъ заборонены бывѡемо (Вільна, 1600 *Катех.* 64); На ѡстѡто(к) дла тѡе(ж) прычїны заборонѣное єсть сѣщенство ты(м) котѡры дла якѡго зна(ч)ного недоста(т)кѡ на тѣле шкара(д)ныє ѡбо оулѡбныє сѣтъ (Львів, 1645 *О тайн.* 144).

2. (що, що кому, кому) Перешкодити: тѡе то єсть котѡрое на(с) далѣкими чїнитъ ѡ(т) бѡга, ро(з)мечѣмо тоую злоую перегорѡдѡ, и жа(д)надрѣчъ не заборонитъ намъ блїзкими бѣти оу бѡга (Острог, 1607 *Лѣк.* 30); мѣли єсмо ва(м) давно ѡ то(м) все(м) и ѡ многи(х) це(р)ковны(х) справа(х) писа(ти) але поветрее сме(р)тоносное намъ заборонило (Краків, 1609 *ЦНБ II* 21039, 1); дѡшѣ ...стѣны, мѡры и їншіи перепѡны до назнѡченѡго єи охолоды и весела мѣсца перейти не заборонїли (Київ, бл. 1619 *О обр.* 102); агарїнове... заборѡнены бѣвши ѡ(т) желѣзногѡ ланцѡха, котѡрый є(ст) прѡтѡгнены(и) ѡ(т) Галѡты ѡжъ до сѡмого мѡрѡ мѣсцѡго, занесены бывѡють на мѣсце назвѡное Сѡстѣніѡй (Київ, 1627 *Тр.* 682); богѡ(т)ство и маѣтнѡсть, нѣчѡго до збавѣна Закхѣєви не заборонїли (Київ, 1637 *УС Кал.* 733).

3. (що, кому) (*не дати згоди*) відмовити: хто просїт оу тебе дай ємоу, а хто бы хотѣл выпозычїти въ тебе не заборонї ємѡ (Володимир, 1571 *УС Вол.* 46); на(д) оумѣрлымъ не заборони лѡски (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 148); Кѡ благѡсловѣнью прїведѣнъ єстєсь, благѡсловѣн(с)тва заборонї(т) не могѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 144).

Див. ще ЗАБОРОНЯТИ.

ЗАБОРОНИТИСЯ *дієсл. док. 1.* (що) (*заказатися*) заборонитися: в цркви... // ...єслибы што выкинѣти, придѡти а(л)бо ѡ(т)мѣнити належало, має(т) игѡме(н) всѣ(х) и дѡвнѡныхъ и свѣцкихъ зѡбравши то прѣ(д)ложити... Што єсли не бѡдѣтъ дѡхѡ стѡмѡ и розѡмови прѡтивно неѡ(т)мовнеся

позволи(т), А ёсли ина́че(и), справедли́весея заборони(т) (Луцьк, 1624 ПВКРДА I-1, 64-65).

2. (чого) (*не дати згоди*) відмовитися (від чогось), заперечити (щось), не погодитися (з чимось): а те(ж) его па(н) старо(с)ти(ч)... каза(л) до (д)вора моего приве(з)ти и въ бронѣ по(с)тавити ...але ся и того па(н) Мощенички(и) заборони(л) и арештѣ приняти не хоте(л) (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 38 зв.).

Див. ще ЗАБОРОНЯТИСЯ, ЗАБРАНЯТИСЯ.

ЗАБОРОНИТЬ *див. ЗАБОРОНИТИ.*

ЗАБОРОНИТИ *див. ЗАБОРОНИТИ.*

ЗАБОРОНИТИ *див. ЗАБОРОНИТИ.*

ЗАБОРОНѢНЬЄ *див. ЗАБОРОНЕНЄ.*

ЗАБОРОНЯТИ, ЗАБОРОНАТИ *дієсл. недок.*

(що, чого, кому і без додатка) (*заказувати*) забороняти: ст̄и ап(с)л̄ь паоул̄ь пише(т)... не заборонаю деи ясти, коли бы чл̄вк̄ь не ял̄ь, а чимь бы живь бы(л) (1489 *Чет.* 50 зв.); И ты бы ему не заборонял̄ь мое корчмы держати (Краків, 1510 *АЮЗР* II, 125); іс̄ же рекл̄ь и(м) не хайте дѣт̄и а не заборонайте имь пр̄йти до мене (1556-1561 *ПЄ* 83 зв.); Наконець и церымоной церьковъныхъ забороняють порадне отправовати! (Вільна, 1599 *Ант.* 605); ѿ ты(м) вѣдаючи неприател̄ь заборона́ли жебы жа́денъ не см̄(л) р̄кы по(д)нести на него (поч. XVII ст. *Проп.р.* 162); Костел̄ь р̄мскій свѣтски(м) д̄ховны(м), то есть плеба́но(м), заборона́еть же́нь им̄ѣти, а подл̄бжници позволяе́тъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* (Лв.) 31); твоя речь церкви гледити, а не забороняти рыбаком, ани на сторожу нам̄ гамовати (1649 *ШКН* 180).

Див. ще ЗАБОРОНИТИ.

ЗАБОРОНЯТИСЯ *дієсл. недок. (не давати згоди)* відмовлятися (від чого): верност ваша... з подданных грибовицьких справедливости учинити и тыхъ шкодъ менованых нагородити поводови не хочете и забороняете́ся (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 470).

Див. ще ЗАБОРОНИТИСЯ, ЗАБРАНЯТИСЯ.

ЗАБОРОНАТИ *див. ЗАБОРОНЯТИ.*

ЗАБОРОНАЮЧІЙ, ЗАБОРОНАЮЧІЙ *дієприкм. у знач. ім.* Той, хто забороняє: възбрані-

те(л), заборона́ючий, ѿборонца (1596 *ЛЗ* 36); Възбранітель: Заборона́ючий (1627 *ЛБ* 18).

ЗАБОРЦА *ч. (стп. завогса)* збирач податків: я за росказа(н)ем̄ь пана своего, п̄на Ма(р)тина Кобы(л)ского, дворенина гс̄дрьского и забо(р)цы промы(т) гс̄дрьски(х) в земли Во́лы(н)ско(и), ездил(л)... до кн̄за А(н)др̄я Тимоф̄евича Капусты (Луцьк, 1565 *ТУ* 113).

ЗАБОЧЬ *ж.* Узбіччя: Василей повѣдил, ижъ то есть озеро звечистое церковное Брызніл и з забочю того озера и з залозным, а есть то за одною закотою жерела Брызнеля аж до Золотчи (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 41).

ЗАБРАЛО *с. (цсл. забрало)* забрало, забороло: забрало, па(р)жа(н) (1596 *ЛЗ* 47); logica, logicula, броня, вапно, забрало (1642 *ЛС* 257).

Див. ще ЗАБОРОЛО.

ЗАБРАНЄ, ЗАБРАНЪЄ, ЗАБРАНЬЄ *с.* Забирання, захоплення, віднімання: они на иншихъ местьгахъ в забрани земель и сеножатеѣ ѿ кназа... кривдъ себе не поведили (Краків, 1535 *AS* IV, 63); семе(н) ю(р)еви(ч) го(л)ша(н)ски(и) ...позва(л) был̄ь... ку праву... ѿ подра(н)е бчо(л) и ѿ забра(н)е дере́ва бо(р)тно(г) пущи це(р)ко(в)ное (Вільна, 1555 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 42); его мил... не хотечи, абы есмо его милость о забранье кгрунтов... докучали... приняли есмо з его милостю рок на тые вси кгрунты... выехати и то межи собою вѣчне успокоити (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 367); одна з нас особа другою ся не вымвляючи, не збиваючи ничим позву..., а ни ся вымавляючи... забран̄ем̄ь або поламан̄ем̄ь мостовъ, усправедливит (Гнойня, 1596 *ПККДА* I-2, 169); за которы(м) то забранем̄ь слу(г) з ба(р)вою и с п̄нзми менд̄ють себе шко(д) протестующие на чотыриста золоты(х) по(л)ски(х) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 30 зв.); которая маетност през таковую дезоляцію забраня подданных, спаленя двору, вымолоченя гумна, жадного пожитку протестующому не чынит (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 427).

Див. ще ЗАБИРАНЄ.

Пор. ЗАБРАТИ.

ЗАБРАНЯТИСЯ дієсл. недок. (не погоджува-
тися) відмовлятися: якожь и возъный, зъ уряду
прыданий, зъ шляхътою тые кони... у обвине-
ныхъ заставъшы, оных о выдане ихъ реквироваль
и приарештоваль, чого одни выдати забраня-
лисе, а другие... поворочали протестанътови и
подданымъ его (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 361).

Див. ще **ЗАБОРОНИТИСЯ, ЗАБОРОНЯТИСЯ.**

ЗАБРАТИ, ЗАБРАТЬ дієсл. док. 1. (кого, що)
(взяти що-небудь або кого-небудь собі, з собою)
забрати: тыи старъци рекли ты(м) суграни(ч)ни-
ко(м) вы сѣграни(ч)ники што были есте забрали
сосо(н)е стого никола ка(к) тая земла попдсте
была (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220, 1, 4); не по мно-
гихъ пакъ днѣх меншій снѣ все забравъши и по-
шоль въ стороноу далеко(8)ю (1556-1561 *ПС*
288 зв.); княз Юрий Михайлович Чарторийский,
маючи затыг правный... // ...попа впродрече-
ного самого, жону и дети и вьсю маетность
его забрати казалъ (Володимир, 1615 *АрхЮЗР*
8/III, 542-543); засѣвок, што ему с права нака-
зано, тилко тое мает забрати (Бориспіль, 1638
АБМУ 26); манифе(с)та(н)сѣ, уносечи здорове
свое зъ де(р)жавы свое(и) з ча(с)ти села Мизи-
новъки... ти(л)ко... некоторые речи потроше
забравъши... до По(л)ски уходилъ (Житомир,
1650 *ДМВН* 210); *Образно:* и такъ же было въ дни
преж(д)е потопа или и пили оженали(с) и за-
моужь давали... и не оувѣдали ижь пришъла во-
да, и забрала вѣсѣ (1556-1561 *ПС* 103 зв.);

(що, кому кого) (украсти, пограбувати) за-
брати: маеть подстаростий... князю Александ-
рѣ..., постѣпити со всимъ на все, с чимъ бѣдетъ
на онъ часъ тое именье з моцы его вынато и
вси речи забраные сполна емѣ поштдавати
(Краків, 1538 *AS* IV, 154); па(н) василе(и) радо-
гощски(и)... немало рече(и) пна по(д)коморого
...забра(л) и пограби(л) (Ляхів, 1605 *ЛНБ* 5, II
4051, 42); комъпрыньципалове...//... до це(р)кви
вошли... и все што колвекъ та(м) нашли
забрали (Київ, 1633 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 626,
37 зв.-38); пани Соколовая...//... упатрившы
час, кгда протестуючого в дому не было, за-
брала протестуючому дѣты... и все домовъство з

ними забрала (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 619-620);

(що) (відняти, захопити якусь територію)
забрати: Бил намъ чоломъ дворенинъ нашъ
кназь Василей Мунча и поведил перед нами,
штож ѿчину его неприятел нашъ великий кназь
Московский забрал и посел (Вільна, 1506 *АЛРГ*
119); князь Богуш моцне кгвалтом земли... за-
брал и кажетъ на себе пахати (Луцьк, 1537 *Арх*
ЮЗР 1/VI, 22); пан Олехно, з ыменя своего
Галичанского властной земли его имени Бо-
родчицкого, на милоу забрал (Галичани, 1553
АрхЮЗР 8/VI, 11); е(г)[о] м(л):... на ки(л)ка-
на(д)ца(т) ми(л) кгру(н)товъ и мае(т)носте(и)
чужи(х)... усе забра(т) усилуеъ (Київщина 1639
ККПС 248); **подъ себе забрати** — захопити,
привласнити що-небудь: собѣ кривду быти ме-
нилъ землянинъ господарский... въ забраню земли
своей власное пашенное и дубровъ, засевковъ,
сеножатеи и о дерево бортное,... которое подъ
его знаменемъ подъ себе забрали и въ свой под-
водъ подписали (Невмиричі, 1552 *АрхЮЗР* 4/I, 57).

2. (кого) (полонити) забрати: Тогб же рѣкѣ
в синавѣ татарѣ были з воло(х), и ѿ полтора
кро(т) ̄р̄ полѣнъ забрали (1575 *Остр.л.* 127);
подданныхъ тамъ того мѣстечка... въ руки не-
приятелскія забрано (Варшава, 1585 *АрхЮЗР*
7/III, 282); много Поганинъ крѣве Хр̄(с)тіанской
розлалъ, А живо Позо(с)талыхъ тыхъ в неволѣ
забралъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 39); манифе(с)туючо-
(г)[о] з ма(л)жонькою, з дѣтьками... забрано и
до ѿ(р)ды взято (Житомир, 1650 *ДМВН* 210).

3. *Перен.* (кого, що) (про життя) забрати, від-
няти: ѿ смѣрти несподѣванесъ на ма оупала, и
все дѣброе мѣе забрала вчѣра в домѣ мѣемъ (Чер-
нігів, 1646 *Перло* 122 зв.); смѣрът...//... всѣхъ
славныхъ вѣка сегѣ; до темниці свои забрала
(Там же).

4. (кого) (звести до купи, разом) зібрати: пї-
латъ пакъ забравші архіереи, княжата... рекль
к нимъ, прівелі есте мї тог(о) чл̄ка (Володимир,
1571 *УЄ Вол.* 82); тот тиран..., забра(л) поганин
люд до купы (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26);
Гендрикъ Пиусъ у Лекгници, люду нѣшто забрав-
ши, съ татарами зразился (поч. XVII ст. *КЛ* 73).

5. (що) (підняти краї одягу) підбрати: еслиже неосторбже мѣстца // бныи трѣдныи минѣти, забравши рѣками и ногами ѿ(т)всюль сѣкню, жебыса ѿ терня и хворобѣ не завадила, болотомъ не поплѣскала (Вильна, 1627 Дух.б. 26-27).

Див. ще **ЗАБИРАТИ**.

ЗАБРАТИСЯ, ЗАБРАТИСЕ дієсл. док. 1. (перевратися, переїхати куди-небудь) забратися: Его милость князь Коширский зо всіми тыми речми его забравшися с того фолварку вонъ выехати казалъ (Луцьк, 1565 АрхЮЗР 8/VI, 161).

2. (дійти, наблизитися до чого-небудь) добратися: видечи дей толко остатки, которые се уже къ селу совсимъ забрали и до пасеки... тая погоня моя за ними жъ въ тотъ же следъ, через тую реку вплавъ на коняхъ переправивши, а тыхъ збеговъ подданыхъ... взяти хотечи, тогдѣ тотъ Вербятя зъ оними помочниками своїми... //... тую погоню мою... зъ села Ивачкова выбиль и выгналь (Луцьк, 1600 АрхЮЗР 6/I, 275-276).

3. (підготуватись у дорогу) зібратися: зоста́ла жена осиротѣлаа без двѣхъ снѣвъ и безъ мѣжа, и забрала́са абы шла до очизны зъ обѣма невѣстками своїми з краю моавицкогѡ (серед. XVII ст. Хрон. 193).

4. (зійтись докупити, разом) зібратися: Іоананъ снѣ каріевъ ѿ(т)громиль ихъ, а забравшисе бныи остатки Іудѣевъ по забітью годоліа́ одошли до египтѣ перед халдѣйчики, бо се ихъ боа́ли (серед. XVII ст. Хрон. 355 зв.).

ЗАБРАТЬ див. **ЗАБРАТИ**.

ЗАБРИМѢТИ, ЗАБРѢМѢТИ дієсл. док. (завучати, залунати) забриніти: Пѣ(с) на(м) таа ѿ(т) Пастѣхѡ(в) забрѣмѣла с' по́ла (Львів, 1616 Бер.В. 70); Коли теды весь людъ кричалъ, а в трѣбы трѣблѣно, скѣро во оушахъ мно́жства и гѡлос и трублѣнье забримѣло на ты(х) мѣ(ст) мѣры оупа́ли, и вшоль ка́ждый пре(з) мѣстце, ко́торое проти(в) емѣ было (серед. XVII ст. Хрон. 163).

ЗАБРНУТИ дієсл. док. (стп. zabrnuć), перен. (у моральний бруд) забрести, влізти: Гдѣса мно́гихъ грѣхѡвъ допѣстїли, а не ка́алиса в' такїи грѣхи забрнѣли, же и земля вса дощат'кѡ // згїндла (Вильна, 1627 Дух.б. 43-44).

ЗАБРОДЕ с. (місцевість за бродом) забрід-дя: перший полланокъ одъ Крымна подле стины, до него надѣдатокъ,... подѣ ставомъ у Тириску, и другой, на подлости кгрунту писковатого, на забродю въ застѣнку, — Грину Литвину (Володимир, 1606 АрхЮЗР 6/I, 321); другой польланокъ — Ивану Полищику, подданому пана Костюшковича Хоболтовского, наддатокъ также за стиною подѣ ставомъ, и другой на забродю (Там же).

ЗАБРОСИТИ дієсл. док. (що) (припинити займатися чим-небудь) покинути: помененый... Хмельницкий,... завзявши передѣ себе злый, злосливый, непристойный и кровавый замыслъ, въ тылу забросивши дебитумъ абъ омни креатум аморем Деи... а распасавши се на всякое безправе, до себе велико мно́зтва розного хлопства... затегнуль (Кременецъ, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 138).

ЗАБРОНЕНЄ с. (стп. zabronienie) заборона, наказ: Для ѣтиско(в) вшеляки(х), А праве вынищеня Нарѡдѡ нашого велико именитаго ро(с)си́скаго: ѿ(т) ѡбывателства зде во Львовѣ и при Львовѣ, для ѿ(т)нята и заброненя вшелякихъ кѡпе(ц)твъ и ѡ(б)хѡдовъ и ремѣслъ, ѿ(т)кѡ(л) бы ѿ(д)но цнотлівесея ѡбходячи члѣкъ жи(в) быти могль, забороняю(т) и(м) Панове Нарѡда По(л)ского люде ѡживати (Львів, 1609 ЛСБ 422, 358); вкратце о том осведчене и протестацию до книг занесши, а ширшое... его милости отцу владыце и капитуле, за данем знати о том, чинене зоставивши, о придане очевистое возных до оглядана от них того замкненя, запечатованя, зграбеныя и набоженства волного заброненя имере отнята и выбитя их з нее просили (Луцьк, 1625 АрхЮЗР 1/VI, 557).

Див. ще **ЗАБОРОНА, ЗАБОРОНЕНЄ**.

ЗАБРУКАНЫЙ прикм. (стп. zabrukany) забруднений: таа шпетная(ж), и забрѣканаа миса, сѣтъ нечистыи, и Бгѣ мерзкій дѣла твои: которыми ты дшѣ, и тѣло твое сплюгавилесь (поч. XVII ст. Пчела 26).

ЗАБРУКАТИСА дієсл. док. (стп. zabrukać się) забруднитися: ѡдѣн'а ихъ, гдѣса забрѣка-

ют⁶, неомываютьса водою, але огнёмъ, и ставаютьса чистѣйшими и свѣтлѣйшими (Вильна, 1627 *Дух.б.* 122).

ЗАБРЪМЪТИ *див.* ЗАБРИМЪТИ.

ЗАБРЫСТИ *дієсл. док. (зайти куди-небудь)* забрести: тѣе ново(т)ные оторванцы слѣдшнѣ бы са бѣа боати и людѣй встыдати мѣли, кгды(ж) нѣжъ и сидоръ бѣлъ ве Флоренціи зашѣлъ, далѣко // глѣбей забрыли, яко са то в' пе(р)шой ча(с)ти, в' ро(з)дѣле сѣмомъ показовало (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 154-154 зв.).

ЗАБУДОВАНЕ *с.* Забудування, будівлі: тотъ непріятель... клуни, стодолы, фольфарки, хлѣвы, бровары, винницы и взі (!) забудованя, при тымъ замку будучие,... попалиль (Кременецъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 220).

Пор. ЗАБУДОВАТИ.

ЗАБУДОВАТИ *дієсл. док. 1.* (що) Забудувати: повѣдиль передъ нами урожоный Яцко Бутовичъ, хоружій земли Кіевское, ижъ онъ, за листомъ и позволеньемъ напимъ,... во власномъ имѣнью своемъ... забудовавши // тамъ коштомъ... своимъ, для отпору непріятелю панствъ нашихъ... мѣстечко, назвискомъ Брусилувъ, осадиль былъ (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 281-282).

2. (що) Збудувати, побудувати: a hdyby ludy penezny i zawsze obecne mieszkały, tohdy jak zamok ony i Zwinohorodski mozet bezpiecznie zabudowan bytu (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 23); мы... теперешнего лета оный замок наш, Браславль, зновѣ розказат забѣдовати (Олбег, 1552 *AS* VI, 124); я... ворота, жебы земли Воли(н)ско(и) упоко(и) бы(л), забудова(л) (Луцьк, 1567 *ТУ* 120); снѣ палемоно(в)... замо(к) ѿди(н) ни(ж)ни(и), дрѣгы(и) на ко(п)ци ви(ш)ши(и) забѣдова(л), которы(и) ве(д)лѣ(г) лѣтопи(с)це(в) во(л)комирию на(з)ва(л) (1582 *Кр.Стр.* 85 зв.); греблю засыпавши млы(н) забудова(в)ши пожи(т)ки з не(г) собѣ берете (Київ, 1618 *ЦДІАК* 221, 1, 68, 4).

ЗАБУДОВАТИСЕ *дієсл. док.* Забудоватися: Ознаймуемъ симъ нашимъ листомъ, ижъ мы... хотѣчи, абы при томъ замку нашимъ мѣстечко забудовати и осадити се могло... даемъ воль-

ности отъ всякихъ платовъ (Неполониці, 1583 *АЗР* III, 277).

ЗАБУЙСТВО *с. (стп. zabójstwo)* убивство: теды вышъ менованые принципалес,... южъ вызданые на всю будучы своеволю и мужобойства, наезды, морды, забуйства,... скоро се довели, же слуги вышъречоные... // приехали,... мешъкане в нocy оточывшы оныхъ способомъ тыранъским,... позабивали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 535-536).

Див. ще ЗАБИЙСТВО, ЗАБИТЕ, ЗАБИЯНЬЕ, ЗАБОЙ!

ЗАБУРЕНЕ, ЗАБУРЕНІЄ, ЗАБУРЕНЬЕ, ЗАБУРЕНА *с. (стп. zaburzenie)* 1. Буря: Тоу са праве на(д) народомъ лю(д)скы(м) выпо(л)ниласа онаа давнаа пріповѣсть и(ж) по смоу(т)коу радость, а по великомъ // забоуренію радостъ ясно бывае(т) (к. XVI ст. *УС* №31, 41 зв.-42); по смоу(т)-кѣ бывае(т) весѣліе и по велико(м) забѣренію бывае(т) свѣтлость великаа (поч. XVII ст. *УС* №236, 20 зв.); Присмотрѣса едно найми(л)шій, если не мѣрю подобны соутъ лю(д)скіе справы... если не бѣрѣй на(д) водные на соуши забѣренѣа терпимо, если не срѣжей на(д) вѣтры едінъ на дроуого нападаемо (Острог, 1607 *Лѣк.* 120);

збурення: дивное страшное забоурена того моря (к. XVI ст. *УС* №31, 106); Вльнѣніе: Вльнѣа, забѣре(н)е водное гды бывае(т), фала на водѣ, навѣлность (1627 *ЛБ* 20); забѣре(н)е повѣтра, непогода (Там же, 143).

2. *Перен. (неспокій, заколот)* збурення: тые таковыя заистья и забуренѣа на обѣ стороны уморили и уморають ихъ заразы, вѣчными часы (Варшава, 1585 *АЗР* III, 291); а(ч) са може(т) корабль забѣлысати, то е(ст) црѣко(в)... ѿ(т) забѣренѣа якого, але его стаа мл(с)ть того пѣлне стѣреже(т), абыса нѣкды не затопила (к. XVI ст. *УС* №77, 103); при воеводе Киивскомъ,... оказался якийсь царь;... Тогожъ року сѣлъ на царстве и коронованъ заразомъ, а за якимсь забуренемъ забыто его року 1606, мая 9 дня (поч. XVII ст. *КЛ* 78); забѣренѣа прѣймѣеть црѣквѣ, але не потѣплена бывае(т) (Київ, 1625 *Злат.Н.* 130); видѣхъ Нѣбо ново, и зѣмлю новѣю, пѣрвое Нѣбо, и пѣрваа земла

ми́мо идѣть и мо́ра к то́мѣ нѣст'... или мо́ра чѣвственно́го; или те́жъ забѣ́рена то́го свѣ́та, ибо то́гда всѧ́ но́ваа, и споко́йнаа; настѣ́пить (Чернігів, 1646 *Перло* 145).

3. *Перен. (надмірне збудження)* шал, шаленство: коли́бы хто з' запа(л)чѣвості вели́кое, а́л' бо з' гнѣ́вѣ оуда́ри(л) кого, мнѣ́й з'грѣ́ши(л)бы, ни(ж)ли то́тъ, кото́рыйбы ро(з)мы́сльне: е́дна(к) е́слибыса по́стерегль в то́м' забѣ́реніи же зле чѣ́нитъ, а чы́ніл'бы, то́гда вы́мовки не ма́еть ѿ гресѣ́ свое(м) (Львів, 1645 *О тайн.* 68).

Пор. ЗАБУРИТИ.

ЗАБУРЕННЫЙ *діеприкм. у знач. прикм. (який буває під час бурі)* буремный, буряний: мы оуста́вчне днѣ́мъ и но́ч'ю пла́ваемѡ, в' непо́годы, в ві́хры, и по забѣ́реномъ мо́рю (Київ, 1637 *УС Кал.* 102);

перен. (неспокойный, тревожный) буремный, буряний: елорѣ́(с) вы́гнаны(и) промышля́(л) те́ж ѡ со́бѣ, где бы ся мо(г)... пре́(д) оны́(м) забѣ́рены(м) криваво(и) домово(и) во(и)ны, выхро(м) бе́(з)печне захова(ти) (1582 *Кр.Стр.* 79 зв.); в оны́(х) криваво́страшны(х)... забѣ́рены(х) внѣ́трны(х) во(и)на(х) ры(м)ски(х) не то(л)ко до жмонды... але и до пекла... ра(д) бы ся бы(л) кажды́(и) схрони(л) (Там же); потомъ зъ неува́женъя и зъ необаченъя моего а набольшей съ по́дущенъя въ тых забуреныхъ часехъ непри́ятель его милости, которые... ми доро́гу указали и ра́дили,... учинило́мъ протеста́цію на вря́де тутошнемъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 292).

ЗАБУРЕНЬЕ *див. ЗАБУРЕНЕ.*

ЗАБУРЕНА *див. ЗАБУРЕНЕ.*

ЗАБУРИТИ *дієсл. док. (стп. zaburzyć) (про море)* стати неспокойним, буряним: Коли́(ж) пльва(л) х̄с... и(з) оу́чні́кы // сво́ими на мори тиверна(д)ско(м), которое то было баръзо забѣ́рило але то вши(с)ко было справою бжею прѣ́боуючи и(х) х̄с снѣ́ бж̄їи, е(с)ли ты(ж) о́нї боу́доу(т) стальми в прі́годѣ сво́юй (к. XVI ст. *УС* №31, 215-215 зв.).

ЗАБУРИТИСЯ *дієсл. док., перен. (про пошесть)* розповсюдитися; розгулятися: тамъ ся, де(и) поветріе моровое забурило,... немало лю́де(и)... поме́(р)ло (Кременець, 1568 *ТУ* 128).

ЗАБУТИ *дієсл. док. 1. (кого, чого і без додатка) (перестати пам'ятати)* забути: Поки свѣ́тъ то́(т) стои(т) и по́ки на́ро(д) рѣ́скій трѣ́вати бѣ́де(т), // вшелáкого ста́нѣ чо́ловѣ́къ прошоу неха́й ма не забо́уде(т) (Острог, 1603 *Лям.Остр.* 17-18); Ра́но ра́дость наста́нет'. Свѣ́тъ' смѣ́ткѣ забѣ́дет' (Вільна, 1620 *Лям.К.* 3); обасгatus забути (I пол. XVII ст. *Своб.* 25); А хто́жъ оу мене е́ще бѣ́детъ, Той до скончания вѣ́ка мене не забѣ́детъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 16); на вѣ́ки ва́съ дрѣ́зы мои не забѣ́дѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 67);

(перестати робити що-небудь) забути: забу́детъ зъ отцевской наготы прокляты́й Ха́мъ на-смѣ́ватися, которая е́сть яко́бы мусова́я! (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 925).

2. (кого і без додатка) *(перестати турбуватися кимось, стати байдужим до когось)* забути (кого, про кого): Дѣ́ля то́го научай ся, хрестяни́не // члв́че, познавай... любу́сть Иису́съ Христо́ву, якъ овунъ е́сть икъ тымъ, котрыи вѣ́рують у него, чомъ Христо́съ нѣ́якъ не забуде, та́й не изнаенавидитъ нѣ́ у вубожествѣ́, нѣ́ у неволи (XVI ст. *НС* 101-102); Бг̄... Не забудетъ насъ (Там же, 143); **О**(т)цѣ́мъ, Па́номъ, Па́стыромъ, за́вше на́шимъ бѣ́де(ш), Если на́съ в' тво́ей ла́сце нѣ́гды не забѣ́дешъ (Київ, 1632 *Євх.* 298);

(чого, о чім) *(перестати відчувати пошану, вдячність)* забути (що, про що): гды зме́жи на́ши(х) хр(с)ті́ань ѡ́бероу(т) кого на я́кій оу́ра(д), або яко ко(л)ве(к) по́вы́шше(н) бѣ́де(т) то на-пре́(д) ѡ́ бѣ́зѣ забо́уде(т), пото(м) бли́(ж)ных сво́и(х) сѣ́сѣ́(д) ѡ́стоупи(т) (XVI ст. *УС* №29519, 59); Псал'мі́ста негды(с) познава́ючи, што́бы мѣ́ль за та́къ великі́е добродѣ́(и)ства па́ноу сво́емоу ѡ́фѣ́ровати и ѡ́бѣ́цати та́къ мо́ви(т): вѣ́вѣ́ки не забо́удѣ́ ѡ́правда́ній тво́и(х), якѡ́ въ ни(х) жи-ві́ль ма е́си (поч. XVII ст. *Проп.р.* 305 зв.);

(кого) *(знехтувати кимось)* забути: И зла́то и па́па там тебе забуде, и горе и плачи с тобо́ю пре-буде (к. XVI ст. *Укр.п.* 80);

(кого) *(втратити почуття кохання до когось)* забути: Boday boday moy milenki buwal zdrowenki Sczo nezabul sczo nezabul swoiey milenenki (серед. XVII ст. *Лір.п.* 133);

(що) (*простити, вибачити*) забути: зівше визнавай пере(д) б̄гом' своє грѣхи, и забуѣдешь тобѣ оучиненые ω(т) ближнего вѣстоупки (Острог, 1614 *Тест.* 143).

Див. ще ЗАБЫВАТИ¹, ЗАБЫТИ¹, ЗАБЫТИСА.

ЗАБУТИСЯ *дієсл. док. (виключитися в думках з навколишньої дійсності)* забути: видишь ми се подобенъ быти онымъ комедейнымъ жаккомъ, которые, (въ комедияхъ) убравшия въ коштовную одежду, носеть на себе особу царьскую, ... а коли се забудуть, алижъ ти зъ оное поставы поважное смеху и шидерѣства полно зъ себе начиняеть (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1043).

ЗАБЫВАТИ¹ *дієсл. недок. (цсл. забывать)*
1. (чого і без додатка) (*переставати пам'ятати*) забувати (що, про що): зазная забуваємо а на пережняная готовимса (1489 *Чет.* 168); чл̄къ... оубоги(и)... часомъ за тѣми бедами не толко па(н)ского нового свѣта не паматаетъ але и своего старого забываееть (Острог, 1587 *См.Кл.* 15); Не забывай сказаній старческы(х), ибо и они научиша са ω(т) бцовъ свѣи(х) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 208); Въ прорѣце(х)... знашолемъ дв(да) моужа Іесѣова... праведны(и) и кро(т)кій... посто(м) дш̄д оупокора(л), ω(т) гласа въздыханіа, хлѣба ясти забыва(л) (Там же, 214); дла то(ж) Х̄а... на ωпона(х) выображаемо и малюемо, абы на ни(х) оуоставичне позираючи паматалисмь, и не забывали (Київ, бл. 1619 *О обр.* 23); не забывайте, за што вѣчнуу память и нагороду отъ Христа мѣти будете (Київ, п. 1621 *АСД I*, 265); obliuis-сог, забываю (1642 *ЛС* 285).

2. (кого, що) (*переставати турбуватися ким-, чим-небудь, ставати байдужим до кого-, чого-небудь*) забувати (кого, що, про кого, про-що): сами вша мл̄(с)ть пиите а е(ж)те и на(с) не забывайте (Ясси, 1566 *ЛСБ* 43); в темнѣцѣ сидащаго потѣшмо и дховны(х) свои(х) не забываймы и(м) требющаа подаваймы (к. XVI ст. *УС* №31, 14);

(кого, що) (*переставати відчувати пошану, вдячність*) забувати: чини дѣла добрыи, не забывай Бога (XVI ст. *НС* 8); При нб̄(с)номъ зѣмного не забывай вѣжа (Київ, 1632 *Євх.* 301);

Мл̄(с)рдїа Бѣзского... молїте, и потрѣдѣвшихса Трѣтіе, въ изданїи Тїпомъ сѣа Книги не забывайте (Київ, 1648 *МІКСВ* 347);

(кого, що) (*нехтувати ким-, чим-небудь*) забувати: злодѣеве суть дьяволы, ворогы и перелестникове, роззволакають насъ, коли забываемо усю доброту, та не видиме чистоту (XVI ст. *НС* 160); кроплѣ медовы(и) роскоши сѣтъ то(ж) свѣтныи, за которыми оуганяючиса, ω вшитки(х) тыхъ пригода(х) забываемо (поч. XVII ст. *Пчела* 8); за(д)ная забываа, а на пре(д)ная простирааса, спѣшачи(с)а до замѣреного закладѣ небѣ(с)наго... з надѣєю визнаваеешъ: по(д)виго(м) добри(м) по(д)виза(х)са (серед. XVII ст. *Кас.* 73).

Див. ще ЗАБУТИ, ЗАБЫТИ¹, ЗАБЫТИСА.
ЗАБЫВАТИ² *див. ЗАБИВАТИ¹.*

ЗАБЫВАТИСЯ *дієсл. недок. (нехтувати чим-небудь)* забуватися: Дуже грѣшають и суть у слѣпотѣ великуй, котрыи не знають нѣчого, та не извѣдують и забывають ся научати // за пожитокъ вѣчный (XVI ст. *НС* 123-124).

ЗАБЫРАНС *див. ЗАБИРАНС.*

ЗАБЫТЕ¹, ЗАБЫТЪЕ, ЗАБЫТЬЕ *с.*

1. (*втрата згадки про кого-, що-небудь*) забуття: за(б)веніе, забы(т)е (1596 *ЛЗ* 49); Забвеніе: Забытье (1627 *ЛБ* 40); **въ забыте приходити** — відходити в забуття: Кгдыжъ на свете, межи людми, ... выдано, абы всякие речи и sprawy, доткливые и потребные, и до порадного шафования а пристойного вживаня належачие, такъ при животѣ, яко и по животѣ каждого родича, крвнымъ, съ паметей людскихъ, сплывати и въ забыте приходити мусели (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/1, 31); **забытю отдаватиса** — покриватися забуттям: Каждаа речъ света того подлѣгъ бегѣ чловеченства ведома ест кѣ сталости, котораажъ николи ест впевнена и в памети трывала, але часомъ забытю отдает са и с памети выходит (Вільна, 1514 *AS III*, 108).

2. (*неприйняття до уваги чого-небудь*) забуття: весь рожай лю(д)скій... ωбыймдетъ нестѣлыми мѣслами: а рѣскошами свѣта и хмѣрами невѣдомости, слѣпоты, и забы(т)а, оуловляючи ср(д)ца лю(д)скїи (Вільна, 1627 *Дух.б.* 51).

3. (виключення з навколишньої дійсності) забуття; транс: Чи завжди заходить члвкв в' такбе забытьє (Вільна, 1627 Дух.б. 73).

Див. ще **ЗАБЫТИЄ, ЗАБЫТНОСТЬ, ЗАБЫТЬ. ЗАБЫТЕ²** див. **ЗАБИТЕ.**

ЗАБЫТЕСА с. (найвищий ступінь виявлення якого-небудь почуття, збудження, захоплення і т.ін.) забуття: Издмѣніе: Забы(т)еса, задмѣва(н)е са, з'жахнѣнне са (1627 ЛБ 47).

ЗАБЫТИ¹ дієсл. док. (цсл. забыти) 1. (кого, що, чого і без додатка) (перестати пам'ятати) забути: чи забыла еси, но мы не забыли, оускоре написахомъ ваша дѣла (1489 Чет. 356); тоты жоны, ... были забыли слово его; дѣла того ихъ покортавъ ангель (XVI ст. НС 57); Скро бы(м) едно хотѣ(л)... // ...сѣрцемъ и оумысломъ тѣ забыти (Острог, 1603 Лям.Остр. 22-23); Таковыи абовѣмъ по(д) часть на Чловѣка Жѣли, смѣтки бывають, же ихъ и довѣка Ледве мѡжетъ забыти (Вільна, 1620 Лям.К. 3); еслѣбы хто с прагне(н)а великого, по по(л)ночы трѡха воды напи(л)са, тогда не мѡже(т)са причащѣти, хѣбабы забы(л), же по по(л)ночы пѣль (Львів, 1645 О тайн. 46).

2. (кого) (перестати турбуватися кимось, стати байдужим до когось) забути (кого, про кого): ѡ престаа дво мѣи х(с)ва, не забуди рода члвчаа (1489 Чет. 262 зв.); чі не пятъ лі пташковъ продаютъ за два пѣнези... а ні ѡдинъ с них не есть забытымъ оу бога (Володимир, 1571 УЄ Вол. 74); Ѡ г(с)ди ю(ж) ма е(с) забы(л) ѡ(т)на(л) е(с) ми рѣки або ноги (к. XVI ст. УЄ №31, 210 зв.);

(кого, чого) (перестати відчувати пошану, вдячність) забути: пастыреве мѣсели опѣстити заходьного костела вожа. Который..., забы(л) бѣга спса своего (Острог, 1587 См.Кл. 18); Здрѣвъ бѣдѣ стлю, тебе ѡ слѣдкими, не забѣдѣ нѣгды, стишкѣми моими (Львів, 1591 Просф. 66); Нехай же заплаты сеа ѡжидаю(т), и(ж) х(с)а и це(р)ковъ бѣдни ѡ(т)ступають Титуло(м) христовы(м) злости и(х) покрыли, А истинны его и любви забыли (к. XVI-поч. XVII ст. ЛДПИ 182, 106);

(що, чого) (знехтувати чимось) забути (що): Понеже ненавѣчения ради ѡмалѣсте всѣхъ благъ небрежения ради закона божия, забыль еси за-

кона бога твоего (Львів, 1586 ЛСБ 72); Ино твоа м(л) все забы(в)ши запрещѣніе, и свое ѡбещѣніе, и по(д)пи(с) сво(и)... по докончано(м) сѣде то па(к) е(с) монасты(р) братски(и) ста(в)ропигиѡнъ попра(в) (Берестя, 1593 ЛСБ 238, 1); Приказана твоѣ зневажилис'мо, ... сѣдовъ твоѣхъ... забылис'мо (Київ, 1637 УЄ Кал. 258); Бѣда грѣшникѡ(м): ...якъ забыли ѡ Прістю Пѣана и Бѣга (Львів, 1642 Час.Слово 274 зв.).

3. (перестати, припинити робити що-небудь) забути: Мусите забыти папу Христомъ звати (к. XVI ст. Укр.п. 82); О stuyże ták bisowá durni-sá...// Zábudesz teperže vtykaty k lisu (Раків, поч. XVII ст. Траг. фотокоп. 6-6 зв.).

Див. ще **ЗАБУТИ, ЗАБЫВАТИ¹, ЗАБЫТИСА. ЗАБЫТИ²** див. **ЗАБИТИ¹.**

ЗАБЫТИЄ, ЗАБЫТИЄ, ЗАБЫТИЄ с. (цсл. забытие) (втрата згадки про кого-, що-небудь) забуття: докончана быст сиа книга рекомаа минея... аще оу котором стихѣ из грѣбыхъ слов или ѡписал са бу[ду], или съ другомъ глѣль и помизанием ѡчима, или отъ забытия оума, ... прош[у] в.м., чтѣте исправляючи, а мене грѣшнаго ни клинѣте (Дрогобич, 1563 ЗНТШ СХ, 158); **въ забытіє привести** — покрити забуттям: Чомѣ протѣвачиса нѣкоторые, а прѣсто, хотѣчи то затлѣмити и в' забытіє привести смѣю(т) мѡвити, якобы тыхъ книгъ... Црковъ... не принала (Київ, бл. 1619 О обр. 107); **въ забытію ставити** — те саме, що въ забытіє привести: діаволь хѣтраа покѣса; крадетъ сѣа врата, с пѣмати лю(д)-скѡи; и в' забытію ставитъ (Чернігів, 1646 Перло 120 зв.).

Див. ще **ЗАБИТЕ¹, ЗАБЫТНОСТЬ, ЗАБЫТЬ. ЗАБЫТИСА** див. **ЗАБИТИСА.**

ЗАБЫТИСА дієсл. док. (перестати пам'ятати) забути, забути: жены... никому не рекли какъ бы забылиса. какъ англи видѣли (1489 Чет. 328).

Див. ще **ЗАБУТИ, ЗАБЫВАТИ¹, ЗАБЫТИ¹. ЗАБЫТИЄ** див. **ЗАБЫТИЄ. ЗАБЫТИЄ** див. **ЗАБЫТИЄ.**

ЗАБЫТНОСТЬ ж. Те саме, що забыте¹ у 1 знач.: Всякий речи цнотливыхъ справъ, кото-

рыиж дла годности заслѣгъ ѿ высоких панов ачкольве заплатѣ знаменитѣю щедре, а годне приймают, а ведже дла невставичности свѣта часом с памати бы сплындли и в остаточнѣю забытность сошли, кгдыбы вечностью писма на пришлыи часы кѣ памати не были приведены (Вильна, 1522 AS III, 235).

Див. ще ЗАБЫТИЕ, ЗАБЫТЬ.

ЗАБЫТЬЕ *див. ЗАБИТЕ.*

ЗАБЫТЫЙ *прикм. 1. (який не зберігся в пам'яті)* забутий: Старається абовѣмъ вѣстѣпокъ, жебы забытымъ и оутаѣны(м) былъ в мыслахъ члѣчихъ (Вильна, 1627 *Дух.б.* 140); Забвѣнь: забытъ, забыты(и) (1627 *ЛБ* 40); Прѣто ѿ(т) такѡвѣхъ члѣвѣковъ; тыи врата четверакии, далѣко стоатъ ѿ(т) памати ихъ, якѡ Нѡ; ѿ(т) землѣ, и дла тогѡ я покладаю; лѣкарство правдивое, такѡвымъ члѣвѣкомъ; на забытѣю памать, ты(х) чтирѡхъ вратъ, през котѡрии пойдѡтъ (Чернигѡв, 1646 *Перло* 120 зв.).

2. (занедбаний, погорджений) забутий: Гды зась слѣшимо, же и(х) ѡвѣчкѡ(м) приподоблаѣтъ, абѣсмо, не розѣмѣли, ижъ хр(с)тїаномъ, якѡбы забытымъ и безрозѣмнымъ, лѣнивы(м) и недбалымъ всюды быти пристѡало (Киѡв, 1637 *УЕ Кал.* 339).

ЗАБЫТЬ *ж.* Те саме, що **забыте**¹ у 1 знач. ◊ в **забыть** **положити** (що) — покрити забуттям: вѣдаючи мы... премудрость в которой и сам Павел забаву учинил... потом же, озарившись и просвѣтивши духовным разумом христовым, оную хитрость и мудрость мирскую поверг и в забыть положил (1608-1609 *Виш.Зач.* 205).

Див. ще ЗАБЫТИЕ, ЗАБЫТНОСТЬ.

ЗАБЫТЬЕ *див. ЗАБЫТЕ*¹.

ЗАБѢГАНЕ *с. (стп. zabięanie)* запобѣганя, стараня: Проказы немочь, есть поневольна,... до оулѣчѣна неподбнаа, и забѣганю лѣкарскомѣ згѡла неподлеглаа (Киѡв, 1637 *УЕ Кал.* 694).

Див. ще ЗАБѢЖАНЕ, ЗАБѢЖЕНЕ.

Пор. ЗАБѢГАТИ.

ЗАБѢГАТИ, ЗАБИГАТИ, ЗАБЕГАТИ *дієсл. недок. (стп. zabięać)* **1.** (чого, чому, від кого, від чего і без додатка) (*не допускати, заздалегідь відвертати що-небудь неприємне, небажане; упе-*

реджати щось) запобѣгати (чому): топак я забегаючи так великому впаду и шкоде своей,... ужилем прозбами моими того коморника его королевское милости и иншихъ некоторыхъ приятелей и слуг его милости пана троцкого (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 362); который дей возница,... почал подо мною коня моего бичем бити и от брони Глушецкое забегати (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 1/VI, 60); то есть повинность наша королевская,... подданныхъ нашихъ отъ неприятель... опатровати и забигати (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 284); а забегаючи, абы ихъ хто опачне не вдавалъ, розумѣлисмо за речь потребную, тымъ нынѣшнимъ писаньемъ, короткую о нихъ справу дати (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 520); Але ижъ подобно до остатѣка ихъ выгубити зъ геретиками умыслили есте, протожъ забегаете тому, абы ихъ никто не боронилъ (Вильна, 1599 *Ант.* 685); а можешь забѣгати того с пи(л)ностью жебы его бѣ не ѡсоуди(л) ве(д)ле очу(н)ко(в) его (к. XVI ст. *УЕ* № 31, 157); годится бовѣмъ и у далекихъ доброе славы своей постерегати а уданямъ злымъ забѣгати (Киѡв, 1621 *Кон. Пал.* 624); хто масо якѡе на долгїи часъ мѣти хотечи пїлность ѡколо него чинїлъ, а солю бы, котѡраа роба(ц)ствѣ, смрѡдѣ, и гнитѣю, забѣгаѣтъ не осолїлъ, пѣвне жебы са засмердѣло (Вильна, 1627 *Дух.б.* 219); потѡмъ блѣгословѣни сѣтъ и тѣи, котѡрыи межи людѣми згѡдѣ чїнатъ, а меновїте, гды забѣгаютъ, абы безъ потребы кровь хрїстїа(н)скаа не проливаласа (Львѡв, 1646 *Зобр.* 73); помененый панъ Шылень...//..., штобы мел, яко преложоный, в месте страж заводити,... бунтови забегати, о обороне мыслити (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 307-308).

2. (кому, чому, чего і без додатка) Старатися, дбати (про кого, що), добиватися (чого): И если которыи панъ маеть матку въ себе, слуга его мусить матце его услугувати, и забегати, и о причину просити (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 75); Оучить на(с) в томъ словѣ... абы есмо славы сего свѣта не прагноули и многы(х) имѣнь или бога(т)ства не забѣгали, абовѣмъ сребролюбїе е(ст) недоугъ или троу(д)

велікий и пагѣба (к. XVI ст. УЄ № 31, 17); мѡже(т) ты(ж) ис пїсмъ стѣхъ... и оу многи(х) прр(о)ков', погоржѣного егѡ и перебѣченого, и знѡвѣ забѣгѣющого и оугонѣющогося за мїлостью ты(х), котѡрыє оутѣкаю(т) ѡ(т) нѣго (Острог, 1607 Лѣк. 61); Марно(ст) те(ж) е(ст) го(д)носте(м) забѣгати, а на высѡкїйсѧ ста(н) выносити (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 11); комѣ и то єсть тѣино, же на пѣблїчныхъ з'ѣздахъ старѣноса промышлано, и забѣгано, абы и самѡе правослѣвное набожѣнство,... млтвы,... и без'крѡвныѣ ѡфѣры... ѡ(т)-даваны и ѡфѣрованы не были (Львїв, 1639 *Ап.* 5 нenum.).

3. (кому що) (*перебїгати, перетинати дорогу, шлях і т.ін.*) забїгати: Слоуха(и) же якими слѡвы голѡсы вдѣчними то(т) наро(д) многїй, пре(з) дѣха стѣго справлѣны(и), клїкали, забѣгѣючи ємоу дорогоу, витай мл(с)тивый црїю (XVI ст. УЄ №29519, 37 зв.); а пото(м) срѣтаю(т) его два бѣсноватї(и) ѡ(т) грѡбовъ вѣшли лїютїи бѣр'зо злїми дѣхи гонїмыи забѣгѣють протївъ хѣ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ №29515, 168).

4. (чому) Жадати, прагнути (чого): яко не мовити яко томоу не забѣгати маемо (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 78 зв.); Жадѣ: Прагнѣ, жадаю, хѡче(т) ми сѧ пїти, пїти хочѣ, прагнѣ пїти. Тѣкже недостаєт' ми. Метафо(р): забѣгѣю чомѣ, есте(м) лакомый нѧ що (1627 *ЛБ* 36).

5. (до кого о чїм) Спрїяти (кому в чому): обещаль с каждой мѣры томѣ сторожемъ в коронѣ быти, и забѣгати о всемъ до мене и до вашей к(ж) м(л) вѣдомость штобы слыша(л) давати (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 18); Припорѣчаю... кажѣ, роскѣзю, полицѣю, порѣчаю, певнѣйшого чїню, забѣгѣю (1627 *ЛБ* 165).

Див. ще ЗАБѢЖАТИ.

ЗАБѢГАТИСЯ *дієсл. недок.* (чому) (*не допускати, заздалегідь відвертати від себе що-небудь неприємне, небажане*) застерїгатисѧ, оберїгатисѧ (від чого): Пре(з) тѡе трѡѣкое лекѣрство бѣрзо слѣшнє забѣгаєт'сѧ ѡны(м) тре(м) хорѡбамъ (Львїв, 1645 *О тайн.* 98).

ЗАБѢГНУТИ, ЗАБѢГНУТИ *дієсл. док.* 1. (що) Зважити (на що); взяти до уваги (що):

Забѣгнѣмо(ж) тѣды ласкавѣю тѣаръ его визнаваїючисѧ. вѣлїймо пере(д) нїм' ср(д)ца нѧши (Острог, 1607 *Лѣк.* 88).

2. (чому) Попередити (що), запобїгти (чому): ѡ бл҃гонравїи вашемъ... то лю(б)ве ради и послѣшанїя протї(в) пастиро(в) свои(х) хѣ(т)не дѣчїните же то(и) зло(и) шкарѣдѣ забѣгнѣте (Путятинцї, 1634 *ЛСБ* 522, 1); многїи хорѡбы за прїчїною грѣха повставаїють, а прѣтожѣ прїчинѣ забѣгнути и тѡю первѣй оулѣчїти потреба (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 376).

ЗАБѢГНУТИСѧ *дієсл. док.* (чому) Застерегтисѧ, запобїгти: уже новотный способъ обира(н)ѧ папежѡвъ настѣпи(л) а тѣкїй, которымъ всемоу сѧ стѡкѣпствѣ забѣгнѣло (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 174 зв.); Гѣггрена: ... Чѣсти котѡрої тѣла змертѣв(н)є: чомѣ гды завчѣсѣ не забѣгне(т)сѧ, тѣды ве(с) члове(к) зопсѣ(т)сѧ (1627 *ЛБ* 197).

ЗАБѢГЧИ *див. ЗАБѢЧИ.*

ЗАБѢЖАНЄ, ЗАБЕЖАНЬЄ *с.* 1. Запобїганнѧ: дѣла забежанѣя облѣженїю людеї хр(с)тіанскихъ на стражницахъ патрїарши(х) сѣдачи з небе(з)пече(н)ство(м) здоро(в)ѧ своєго ѡ(т) стада собѣ повѣреного, волки, котѡрими єсть обточена, словомъ правды, на ни(х) сѧ не огладаючи смѣле оустави(ч)не ѡ(т)гонѣю(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 183 зв.).

2. Затриманнѧ: идѣте на забѣжа(н)є а оупредїте вѡды ажѣ до вефїра и Іорданѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 178).

Див. ще ЗАБѢГАНЄ, ЗАБѢЖЕНЄ.

Пор. ЗАБѢЖАТИ.

ЗАБѢЖАТИ, ЗАБѢЖАТЬ, ЗАБЕЖАТИ *дієсл. док.* 1. (чому) Запобїгти: И(ж) кгды бы... папежѣ... тому не забежи(л), тѣды за небаче(н)ємъ и глѣпствомъ посполїтого лїодѣ вошло бы было бѣже нароже(н)є оу веснѣ, а ве(л)ка ноцѣ в лѣто (Острог, 1587 *См.Кл.* 12 зв.); в онѣчасѣ, коли тому пожарови воеводство наше Волинѣское забежати хотело, лянѣдо привато посполїтое // рушене, яко напрудѣшное бытѣ бы могѣло, ухвалили и подѣ Луцѣкомъ згромаженїє назѣначили были (Луцѣк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 394-395).

2. (кому) (*перевігти, перетнути дорогу, шлях і т.ін.*) забігти: и забѣжали ємѣ ѡніи троу(д)вѣтїи, а не смѣли(с) бли(з)ко приближит̄(ї)са до нѣго, а спол'не жалоблївы(м) гѣлосо(м) мѣвили, Ісе... змилѣйса на(д) на́ми (XVI ст. УЄ № 29519, 142); Бо ва́мъ не хотѣли забѣжѣть з' хлѣбо(м) и водо́ю на дорѣзѣ коли есте вѣшли з' егїптѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 157); Оуслѣшавши то црѣ филиппъ забѣжалъ ємѣ в' по́лю з трѣхою лю́дѣ, а вїдачи вели́кость котѣрѣю навсѣнъ вѣлъ, тѣль подавши инѣлъ оутекѣтъ (Там же, 401 зв.).

Див. ще ЗАБѢГАТИ, ЗАБѢЧИ.

ЗАБѢЖАТИСА, ЗАБЕЖАТИСЯ *дієсл. док.* запобігтися (чому), оберегтися (від чого): тотъ же запаль уже праве до упреймостей и верностей вашихъ доходитъ, которому, кгдыбы ся не забежало, тожъ, бы ся, чого не зычимо, маетностиа... отъ тыхъ своволныхъ людей деяло, што ся по тые часы... при Украине стало (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 85); Фагедѣны бовѣмъ и Гангрѣны хорѣбы та(к) назвѣаны, же Пѣршаа тѣло члѣвчєє з'грызѣет', а Дрѣгаа оумрѣщвлѣетъ, тѣкъ, гдѣса томѣ не забѣжитъ вчасне, не тѣлко ча(ст) та́а тѣла котѣраа хорѣетъ, але и дрѣгїи поблїжнїи части, и сѣмъ вѣсь члѣвкъ на пѣтымъ гїнетъ (Київ, 1631 *Син.Тр.* 816).

Див. ще ЗАБѢЧИСА.

ЗАБѢЖАТЬ *див. ЗАБѢЖАТИ.*

ЗАБѢЖЕНЄ, ЗАБѢЖѢНЄ, ЗАБЕЖЕНЄ *с.* (чого) Запобігання, відвертання: оу насъ же з ласки бѣжей велми громадное зобранье было, для забѣженья мѣшанины потребно єсмо такїє осѣбы межи собою обрали (Острог, 1598-1599 *Анокр.* 90 зв.); Пре(д)прїятїє: Забѣжѣ(н)є, в'пѣре(д) ѡдержѣанье, вѣдомо(ст), знѣємо(ст), звѣчай, звѣкло(ст), ѡбѣчай (1627 *ЛБ* 93); Постѣраймо (ж) са з' на-верненьемъ чѣсто́го Ср(д)ца до него пристѣпїти... з' розмышла(н)ємъ ѡ забѣженю грѣховѣ (Вїльна, 1627 *Дух.б.* 45); На што для... знєсе(н)ѣ тѣхъ ѡмѣлныхъ пѣвѣстей, а забѣже(н)ѣ дѣлшемѣ розсѣва(н)ю того... и сѣсь лїсть... далїсмѣ (Київ, 1628 *Апол.* 8); панъ Янъ Сосницкїй... занєслъ протєстацию,...// для затриманья вѣ добромъ порядку войска Запорозкого Козаковъ и,

для забєженя своеволи (Володимир, 1645 *АрхЮЗР* 3/1, 390-391).

Див. ще ЗАБѢЖАНЄ.

Пор. ЗАБѢЧИ.

ЗАБѢЧИ, ЗАБѢГЧИ, ЗАБѢЧЬ, ЗАБЕЧИ, ЗАБЕГЧИ, ЗАБЕГЪЧИ *дієсл. док.* 1. Те саме, що забѣжати у 1 знач.: за то покорне... вашу милость... просимо, абы ваша милость..., ужалившисє того всего, яко вѣ листѣ архимандричомъ стоить, тому всему забѣчь и зѣ милостивого баченья своего панского ратунокъ вчинити рачиль (Київ, 1575 *АСД* IV, 15); А пры то(м)... брати(и) мои(х) покорне прошѣ..., абысте ся... рачили за такую кривдѣ... и тое(и) ѣбогои епископии взяти и того перестеречи а тому злѣму вча(с) забѣчи (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); шкодамъ подданныхъ нашихъ забегъчи, писали єсмо до гетмановъ, жебы войско протївко неприятелємъ короннымъ поступили (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 85); Зычылъ бымъ того я, абы ваша княжацкая милость радѣшей ся о то старалъ и тому вѣ часъ забегъ, якобы вашей княжацкой милости сѣ кролемъ его милостью вѣ шраньки вступовати не прѣходило (Вїльна, 1599 *Ант.* 661); Ты сѣмъ Бѣже всесїлный рачъ забѣчи зломѣ, Не дай дознѣтъ нѣпасти, з' хрїстїанъ никѣмѣ (Вїльна, 1620 *Лям.К.* 18); Я Петрѣ Могила... // хотачи забѣчи такъ великой оутраты..., оумыслилемъ фѣндовать школы (Львїв, 1631 *ПВКРДА* II-1, 93-94); Кроль Ассирїйскїй, зневѣленыхъ стѣрцѣвѣ Ізраїл'ски(х) ѡ причїнѣ тогѣ Бѣжѣ карѣна пыта(л), и ѡ порѣдѣ, // якѣбы томѣ забѣчи, просїлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 255-256); Той пѣлемѣ Лїба; хотачї забѣчи ѡномѣ злѣмѣ: абы рѣчь по(с)полїтаа Рїмскаа не ѡпѣла задѣржалъ (Чернїгїв, 1646 *Перло* 3 нєнум.).

2. Те саме, що забѣжати у 2 знач.: для то́го смѣть (!) та(к) до(л)го зборѣнѣлї пѣстригѣ, не и(ж) бысмо твоего... сп(с)нїѣ шири(м) ср(д)цємъ не зычїли, и ты(м) котѣрїи... до г(с)да... при(и)ти прѣгнѣтъ, здалѣка забѣгчи на дорогѣ не бѣли ѡхотны, але абысмо... тебе еще тѣжшого прѣстѣпства... не набавили (серед. XVII ст. *Кас.* 54);

(швидко зайти збоку, бігом випередити кого-небудь) забігти: где впередь неяви(с) ры(ж)ко(в)-ски(и) слдга пана Єрого голдба забе(г)ши с тылѣ тя(л) в головѣ шко(д)ливе Пана хлебо(в)-ского (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3).

3. Перен. Поширитися: Тая унѣа, недавныхъ часовъ, забѣгла тутъ до нашео Руси и по околичныхъ сторонахъ зъ Рыму (бл. 1626 *Кир.Н.* 9).

ЗАБѢЧИСА *дієсл. док.* (чому, чим) Запобігтися (чому), забезпечитися (чим): томѣ всемѣ абы са звирхностью нашею забѣгло (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 37); То што са южъ стало пре(з) дрѣкъ, розстатиса не мѣже(т): вшакъ же абы са то по всемъ томъ Пѣнствѣ не розлетѣло, забѣчиса томѣ еще мѣжетъ... не шѣрачи тѣхъ рѣчій (Київ, 1628 *Апол.* 2 зв.); грѣхъ, котѣромѣ лѣцно забѣчиса мѣжетъ и направити. срѣжшее осѣженіе и тажшіи мѣки принѣсигъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 464).

Див. ще ЗАБѢЖАТИСА.

ЗАБѢЧЬ *див. ЗАБѢЧИ.*

ЗАБЮРЬ *ч. (стп. zabiór) (награбоване майно)* здобич: котловъ горелчаныхъ дванадцать и одинъ затиралный... свиней надворныхъ въ личбе сто шестдесятъ... качки, гуси, яко тое особнымъ реестромъ тотъ забюрь и шѣкоды спецификованые и часу права показаные будутъ, — кгвалтовне позабиравши... до вуйта..., отвезти и запровадитъ розказали (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 6/І, 566).

ЗАБАБАТИ *дієсл. недок.* (чим) Заваблювати: Головнымъ есть окрѣтникъ //...Авторъ злѣсти. Свавѣли, Тыраномъ на цноты,... Овчихъ к собѣ чѣчкою штѣчнѣ забабѣтъ, Всѣхъ вшелѣко звѣдѣти не переставѣтъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 24).

ЗАВАДА *ж. 1.* Завада, перешкода: тылко, же зъ гистории бачимо, ижъ таа светая згода, яко частокротъ завирана была, такъ ся тѣжъ часто за неупратненемъ вшелѣкихъ завадъ, розривала (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 525); таа стѣа згѣда яко частокротъ замыкана была, такъ са те(ж) частокротъ за неопратненемъ всѣки(х) зава(д) розривала (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 14 зв.); жаднаа абовѣ(м) завада В пѣствѣ

са не находить сторѣжи твоѣй: Защо дѣсть ти корѣнѣ Бѣ хвалы своѣи (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15); Не бѣдешъ злорѣчилъ глѣхѣмѣ, ани перед слѣпымъ не бѣдешъ клѣлъ завады (серед. XVII ст. *Хрон.* 122 зв.); Завада. Impedimentum. Obiectaculum (1650 *ЛК* 449).

2. Перегородка, передѣлка: ѡ(т) завады ѡ(р)цлю(в) ӣ а ѡдни(х) фо(р)мо(н) с̄і гро(ш) (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 2 зв.); obiectaculum, препора, завада, ставило (1642 *ЛС* 285).

3. Вл.н.; ч.: Приходили до мене... Кали(ш),... Сте(ц)ко Сухоносевичъ,... жалуючи... на бу(р)-мистро(в) володиме(р)скихъ Васи(л)я Каплю, Степана Заваду (Володимир, 1569 *ТУ* 136); Еремия Михал Корибут ...//...дае моц и зуполную пленипотенцію их мл. паном... Якови Заваде... Якови Суслови (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 186-187); Данило Завада (1649 *РЗВ* 17 зв.).

ЗАВАДИТИ *дієсл. док. 1.* (кому, чому) Завадити, перешкодити: озми ваша милость его [листь] отъ мене до себе, ведѣже вашей милости ничего не завадитъ, ани завадитъ (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 480); а та(к) то(т) престѣпо(к) и грѣ(х) завади(л) и прешкоди(л) вши(т)комѣ свѣтѣ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 22); Єслись те(ж) злѣй, абы снѣ твои(м) старанье(м), zostавши по тобѣ бѣжи(м) поволаньемъ. Всю неслѣвѣ про(д)ковъ цнѣтами загладилъ, и то все направилъ шѣсь ты бы(л) завадилъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 184 зв.); Чомѣ всемѣ пѣсть не завадилъ, але еще помочѣю былъ, бѣ способность ѣномѣ чинилъ в' смѣслахъ и в' тѣлѣ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 175); Изъ всѣхъ потомковъ нѣхто мнѣ не завадилъ: Адама перевозданна [я в пекло] спровадилъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 15).

2. Затриматися, зупинитися: Чѣсе дорогій чѣсе непереплачѣный, нѣзбытъ скѣпѣю вагѣю мнѣ оузычѣный. Быстрѣй на(д) морскій корабль живѣтъ мѣй провадишь, нѣгде дла спочинѣнѣа з нами не завади(ш) (Острог, 1607 *Лѣк.* 2).

Див. ЗАВАДИТИ.

ЗАВАДИТИСА *дієсл. док.* (о що) Зачепитися, *діал.* завадитися (за що): єсли же нешторѣжне мѣстца // ѣныи трѣднѣи минѣти, забравши

рѣками и ногами ѿ(т)всюль сѣкну, жебыса ѿ терна и хворобсть не завѣдила, болѣтом' не поплѣскала (Вильна, 1627 *Дух.б.* 26-27).

ЗАВАЖАТИ *дієсл. недок.* Заважати, перешкоджати: которому молчанье и поблажанье $\bar{в}$ м барзо хота незначне заважаєть (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 219 зв.); венцей дати не могѣ штрофовано бы... если бымъ тане пѣстила единъ штибръ // перешкожає(т) заважає(т) недопушає(т) встыдъ есть ижъ такъ долго мя мѣчишь мордѣшь еднымъ штибромъ (к. XVI ст. *Розм.* 29 зв.-30); Повреж(д)аю: шкѣжѣ, заважаю, зашкѣжѣю (1627 *ЛБ* 84).

Див. ще ЗАВАДИТИ.

ЗАВАЖАТИСА *дієсл. недок.* Перешкоджати: а зась слышѣ ѿт тыхъ што з влохъ приєжджають же и теперъ предса таа са симонѣа заважаєть (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 174 зв.).

ЗАВАЖАЮЧИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Той, хто заважає, перешкоджає: доброволне офѣрванымъ вывешеньемъ и почтеньемъ якъ заважаючимъ до найвышшого // $\bar{н}$ б(с)ного гордѣли, иньи бѣбойныи люде помначи на онѣю г(с)нюю повѣсть, хто са вывышаєть, боудеть пониженъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 199 зв.-200).

ЗАВАЖИТИ *дієсл. док. 1.* (*визначити, з'ясувати вагу*) заважити: Такъ много важи(т), якъ ты са(м) завѣжи(ш): дай себе самѣго, а бѣде(ш) є(г) мѣти (Вильна, 1627 *Дух.б.* (Передм.) 6 зв.); едѣнь ѿ(т) штѣки що два фѣнты заважи(т) не чѣе насыщѣна; дрѣги(й) ѿ(т) фѣнта... ѿтажѣе(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 64 зв.).

2. (*визначити вартість чогось*) оцінити: Статиръ: Чѣтры драгмѣ. вага, стой(т) за червѣный золоты(и). а замыкаєть в' собѣ $\bar{с}$ і ѡволю(в), // тѣсть $\bar{о}$ осмаковъ. ѡволю рахѣючи по шѣлюгѣ. завѣжитъ таларъ, філіпокъ статиръ, и сѣкль, по(л)талера (1627 *ЛБ* 233-234).

ЗАВАЛА ж. Завала. Вл.н., ч.: Євхи(м) Завала (1649 *РЗВ* 312 зв.).

ЗАВАЛЕВАТИ *дієсл. недок.* (що чим) (*привалювати, закладати чимсь*) завалювати: Іаковъ пришѣвъ до земли на всхѣдъ слѣнца: и оузрѣлъ колѣдѣзь на пѣлю,... з него напоевано скѣты, а

вѣрхъ егѡ великимъ каменемъ завалевано (серед. XVII ст. *Хрон.* 44 зв.).

ЗАВАЛЕНЄ с. Обвал, розвал, руйнування: Дознали того на собѣ сынѣве блже(н)ногѡ Іѡва, котѣрыи банкетѣючиса оу старшого брата з' жонѣми // своїми по(д) часъ самѣи оутѣхи ѿ(т) завале(н)а дѣмѣ мизѣрне погѣнѣли (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 941-942).

ЗАВАЛЕНЬИЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Зруйнований: манастыр заваленый пустый zostали (Володимир, 1624 *АрхЮЗР* 1/VI, 538).

ЗАВАЛИТИ, ЗАВАЛІТИ *дієсл. док. 1.* (кого, що) (*привалити, закласти чимось*) завалити: заперши дей жону и дети мои у коморе и челядь мою у вѣ ызьбахъ, и заваливъши всехъ, дворъ и маетьность мою зо вѣсихъ сторонъ огнемъ запалили (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 129); А тутъ маешь тую несчастливую колоду, которая завалила дорогу (Вильна, 1599 *Ант.* 653); *detrudo* заваліти (I пол. XVII ст. *Сем.* 70); вшѣдши тамъ Іеремѣа нашѣлъ мѣстце печѣри. и наме(т) и олтаръ кажѣнѣа. внѣслъ тамъ и завалілъ двери (серед. XVII ст. *Хрон.* 355); *Образно:* 8 латини лжеиме(н)ные Пастыре, целы(м) бѣ(р)вено(м) вымысло(в) нѣвы(х), зѣнищѣ спсѣнѣа лю(д)ского заваліли,... и промовити за исти(н)нѣ нѣма(ли) ко(му) (1598 *Виш.Кн.* 284).

2. (що) (*обмазати, ущільнити глиною*) завалькувати (?): за соломянки гроши(и) $\bar{и}$ хлопомъ що завалили на кгрѣнтѣ дверѣ, г(рш) $\bar{в}$ (Львѣв, 1607 *ЛСБ* 1044, 4).

ЗАВАЛИТИСЯ, ЗАВАЛИТИСА *дієсл. док.* (*упасти, обвалитися*) завалитися: за радѣю всѣ(х) П.П. брати(й) прытво(р) стары(й) котѣры(й) ю(ж) трѣ(д)но было направити... ѡбавляючыса абы са не завали(л) а кого не заби(л) розказали розобрати (Львѣв, 1636 *ЛСБ* 1054, 19); в ты(м) же року... новинѣ было принесено ѿ(т) заходѣ же... в едно(м) мѣстѣ косте(л)... по(д)ча(с) каза(н)я завали(л)ся,... и вши(ст)ки(х) люде(и)... побило (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176).

ЗАВАЛІТИ *див. ЗАВАЛИТИ.*

ЗАВАЛѢ ч. Гребля: па(н) Ива(н) григо(р)єви(ч) жалова(л) на Надма Климовича... ѿ то(м)

и(ж) де(й) я маючи зда(в)на с пре(д)ко(в) свои(х) тѣ(т) на рече тетереви выше(й) мо(с)тѣ зава(л) є(з) сво(й) а того то Надма Климовича зава(л) ниже(й) моего ѿдалеки был которы(й) то надмъ... ѿмы(с)лне переказѣ и шкодѣ мне чинечи где далє(й) то по(д)мыка(л)се по(д) мо(й) зава(л) з свои(м) завало(м) (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 45 зв.).

ЗАВАЛЪЙ ч. Неповоротка людина; незграба, діал. завалий. Вл.н.: Макси(м) Завалъ(й) (1649 РЗВ 186 зв.).

ЗАВАЛЯТИ дієсл. док. (що чим) Те саме, що завалити у 2 знач.: Кгды-жъ есмо первыхъ воротъ пригородковыхъ пришли, тогда насъ сторожа у пригородокъ не пустили и великимъ протесемъ ворота заваляли (Луцьк, 1565 АрхЮЗР 6/І, 51); adobruo, замѣтаю, заваляю, засыплю (1642 ЛС 70).

ЗАВАРОВАТИ дієсл. недок. (стп. zawarować) обороняти, захищати. ◊ **заваруй творцо святыи** — не доведи Господи, борони Боже: теды ѿсмотрили братия абы заварѣ(й) тво(р)цо сты(й), и далє(й) до ѿпа(д)ку речы не приходили але пре(з) собла(з)нъ старѣ(й)шыхъ брати(й) тую сєсию за ба(р)зо потребнѣю ѿ(с)мотрыли (Львів, 1635 ЛСБ 1043, 43 зв.).

ЗАВАРТЄ, ЗАВАРТЪЄ с. (стп. zawaracie) 1. Складення, укладення; заключення: Справы и намѡвы бра(ц)кїє в своемъ зава(р)тїю zostавати маю(т) (бл. 1623 ПВКРДА І-1, 47); также мемрамы... отца метрополиты... на листы и на квиты, на выдеркафъ служачие и на иншие вси sprawy, яко особе духовной поверенные, до заварта контрактов певныхъ служачие, а надто суммы пинежные, од // велможного его милости пана Ерого Немирича тисечу золотых... з собою побрал (Київ, 1643 АрхЮЗР 1/VI, 784-785); по(д)данныхъ...южъ по зава(р)тїю пакѣтъ по(д) Збара(ж)емъ постановленныхъ...//...немало намови(в)ши члѣка сто два(д)ця(т) з менованныхъ сель... выпровади(т) (Житомир, 1650 ДМВН 192-193).

2. Кїнець, висновок: а то тымъ умысломъ, абы до порадного въ милости синоду отправованьа и до згодного, а всимъ хрестианскимъ людемъ

потешного его завартъя, дорога услаться битъ могла (Берестя, 1596 АрхЮЗР 1/І, 520); на концѣ тоєй конституції, тыи слова мѣсто завартъя приписано (Острог, 1598-1599 Апокр. 25).

3. (все, що перебуває де-небудь) вміст: илєса в завартїю Окїана найдоуєтъ, каждый южъ Творѣцъ своемѣ нехѣй голдоує(т) (Львів, 1616 Бер.В. 94).

ЗАВАРТИ дієсл. док. (стп. zawrzeć, zawrzyć) 1. (що і без додатка) Скласти, укласти: То розумѣю, же тотъ календаръ, который отъ первого Никейскаго вселенского синоду згодне отъ всѣхъ въ Духу Божомъ постановленъ и завартъ не потребовалъ жадное поправы, ани отмѣны, ани тежъ причинъ, ани уменьшеня (1603 Пут. 89); И то южъ так з нимъ заварши, застановивши, перепомневши боязни Божое... месеца августа шостого дня... взявши пулгак... тихо и таемне до... покою... его вшедши... до головы просто змераючи стрелил (Луцьк, 1604 АрхЮЗР 8/III, 498); тые то поменєные купѣцы..., з нимъ власне тор(г) учинивъшы впро(д) презъ факѣторы свое на жыто по золоты(х) тры(д)цати и шести,... а пото(м) сами зава(р)ли и до своихъ шпихлировъ ро(з)ны(х) сыпа(т) каза(ли) (Володимир, 1624 ТУ 272); Вси створєнѣа по(д) егѡ влѣдзою, єднакъ не збѣдова(л) собѣ в' нїхъ трѡнѣ ани товѣришѣства з' нїми принѣлѣ, // але з' члѣвѣком' в' котѡромъ самѡмъ емѣ оуподѡбалѡса: и зава(р)ши з' нїмъ приѣзнь в' нѣмъ ѡ(д)почїнѣлѣ (Вільна, 1627 Дух.б. 355-356).

2. *Перен.* (що) Припинити, закрити: кгды(ж) зноше(н)емъ позву то(л)ко вла(с)ность добръ егѡ ѡстерегло але ты(м) до справованѣя ся пнѣу чо(л)га(н)скому дороги не зава(р)ло и проси(л) абы су(д) то на сторону отъложи(л) (Кременецъ, 1600 ЛНБ 103, 15/1с, 1860, 17 зв.);

ЗАВАРТЪЄ див. ЗАВАРТЄ.

ЗАВАРТЫЙ прикм. (стп. zawarty) 1. Складєний, укладєний, заключєний: а ни тымъ будучы контєнти, надто водлугъ воли своеє, мимо позволенє протєстующихсе, артикулъ праву посполитому, конституції и пактомъ завартымъ противный, взглядомъ релии кгрецкое и влѣдїцтва Прємыскаго, в инструпцію вписали (Луцьк, 1638

АрхЮЗР 1/VI, 737); поты(м) сведе(ц)тва и(х) по-
ря(д)не списа(в)ши, в зава(р)тыхъ ро(т)ула(х),
та(к)же и мапъпы,... достато(ч)не и выра(з)не
вымало(в)ши, обудву(м) сторона(м), руками
нашими по(д)писаные ѿ(д)дали є(с)мо (Жито-
мирщина, 1639 ККПС 218).

2. Закритий, зачинений: Нашедши там нема-
лую громаду хлопъства, так мешчан его коро-
левское милости, яко и подданных панов Заго-
ровских, которые были туоу церков, якобы кату-
шу якую, оступили, а слышачи там бытъ завар-
того чоловека невинного, збитого и змордова-
ного, болшей такой соромоты и желживости
церкви Божое не могучи терпити, отбилем
замокъ (Володимир, 1601 АрхЮЗР 1/VI, 310).

ЗАВАСНЕНЄ с. (стп. zawaśnienie) суперечка,
сварка: на которо(м) приве(л)ю нашо(м)... того
доложено же ѿ таковыє зъ зава(с)не(н)я помо-
вы ѿ дети и ѿ сакраме(нт) гдебы са ко(л)ве(к) в
па(н)стве нашо(м)... притраѿило на жида нихто
ины(й) ѿдно мы сами... того дела на со(й)ме
ва(л)но(м) має(м) досмотрева(ти) и суди(ти) (Во-
лодимир, 1567 ЦДИАК 28, 1, 2, 57).

ЗАВДАВАТИ дієсл. недок. 1. (кому що) (запо-
діювати) завдавати: О пребезакон'ный ар'хиерею,
боу(р)мистрю, стереже(ш) аггл'ської лег'кости
ал'бо ган'бы нб(с)нои, а са(м) сотворителеви
своему та(ж)кїи моуки завдаєшь, але жде(т) та
за то пеке(л)наа моука (XVI ст. УЄ Трост. 63).

2. (піднімати тягар, ношу на плечі, спину)
завдавати: Зад'ваіаю: Накладіаю..., заплєчи завдаю
(1627 ЛБ 40).

Див. ще ЗАВДАТИ.

ЗАВДАТИ дієсл. док. (заподіяти) завдати:
Зад'ша: Завдали. Мета(ф): примѿсили (1627
ЛБ 40).

Див. ще ЗАВДАВАТИ.

ЗАВДАТОКЪ ч. Завдаток, задаток: А вз-
ли єсмо въ Єго Милости завдаткѿ на тоє пат коп
грошей (Луцьк, 1518 АС III, 180).

Див. ще ЗАДАТЕКЪ, ЗАДАТОКЪ.

ЗАВДЯЧНЕ, ЗАВДАЧНЕ, ЗАВДЯЧЬНЕ
присл. Завдячливо, вдячно, з вдячністю: а сего
постанове(н)я доброво(л)не пере(д) и(х) мл(ст)ю

пнїи и прияте(л)ми ншїими з обу сторо(н) за-
(в)дячне приня(ли) (Ляхівці, 1548 ЛНБ 103,
19/Id, 1961, 25 зв.); Не ве(м) бы наубо(ж)ши(и)
і напросто(й)шї(и) (!) и нахво(р)ши(и) ѿ(т) лѣкара
телесного завда(ч)не тоє прина(л), хотя смрт'
дочаснаа каждомѿ певна (Острог, 1587 См.Кл.
19); Правду было писати, ѿилялете! Не мелъ
бысь такового отказу. Але якось заробиль, тако-
вый тежъ и ответъ маєшь. (Приймижъ завдячне)
(Вільна, 1599 Ант. 949); Приими теды тѿю працѿ
нашѿ которѿю на тво(и) пожитокъ и славѿ ѿхот-
не понеслихмо завдячне што если зроздмѿемо
тобѿ вдячно быти приложимъ венцъ працы
(к. XVI ст. Розм. 4); Тые цвѣточки прошу вас от
мене завдячне приметѿ (1608-1609 Виш.Зач.
203); В той моєй мест'ца ѿ(д)мене, и достоєн'
ства, и має(т)ностей оутрѣтѿ приймѿю завдѣч-
не, поневажъ яком' рѣкъ не своєго чога, але Іс
Хвого шѣкаю (Єв'є або Вільна, п. 1616 Прич.отех.
3 зв.); Его милости отцу метрополитови тисечу
золотых полскихъ, просячи, абы завдячье
принявши духовныхъ моихъ капитулныхъ, мнѿ
и церкви Божой потреб'ныхъ, в ласце своей
отцов'ской заховаль (Володимир, 1631 АрхЮЗР
1/VI, 626).

Див. ще ЗАВДЯЧНО.

ЗАВДЯЧНО присл. Те саме, що завдячне:
жалую же не машъ венце(и) лечъ вы то при-
имѣте завдячно пристоине вправдѿ мовишь
(к. XVI ст. Розм. 13 зв.).

ЗАВЕДАНЄ див. ЗАВѢДАНЄ.

ЗАВЕДАНЬЄ див. ЗАВѢДАНЄ.

ЗАВЕДАТИ див. ЗАВѢДАТИ.

ЗАВЕДЕНЄ, ЗАВЕДЕНЬЄ, ЗАВЕДѢНЬЄ с.

1. (примусове запровадження) заведення: Якъ
бовѣмъ в' Іер(с)лїмѿ ѿлтарєви оуслѣгѿючїй
ѿгѿнь, чѣсѿ заведѣн'а албо пѿлонѿ, засыпанъ
быль в' ямѿ (Вільна, 1627 Дух.б. 90);

перен. (доведення, допровадження до чогось)
приведення: А и(ж) тая легко(ст) и на(с) на стро-
не зъ жалостю ѿ(б)ходи(т), а не мнѿ(й) стра(х) и
боязнъ стре(ж) боже заведена тоє столицы въ
ѿ(т)стѣпление чини(т), бы се на(м) ревностю
жадною не хвалити тылко... потѣхами вашими
се тѣши(л) (Острог, 1607 ЛСБ 410, 1).

2. Розгляд судової справи: И мы гландѣвши в листы господарский, до нас писаныи и к томѣ добре зрозѣмѣвши, што ѡни свѣтков подле первого заведена ставити не хотѣли, княза Васила... в том знашли есмо правого (Шайно, 1538 *AS IV*, 176); менованые чотыри брата,...// ... мають и повинни будутъ,... передъ судомъ... стати и тую продажу, правное заведене свое,... до книгъ... явне сознати и записати дати мають (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР 1/1*, 107-108).

3. Ошуканство, обман: изали съ, да Богъ, найдетъ таковой побожный католикъ, который, ужалившись цнотливого народу Росейского и заведенья ихъ невинного, откажетъ достаточне тому шекарови геретическому на тые вси потвары и выкруты его (Вильна, 1599 *Ант.* 899); Кѡзнь: Скрѣпленое а зрадливое ошѣканье, хитрость, зрада, засадка, вѣмысло(м) прохѣрство(м), заведѣнье (1627 *ЛБ 54*); про то судъ головный... наказуетъ, абы позванный панъ Ерий Чапѣличъ зборъ тотъ арианский въ Киселине, маестности его, съ которого такие се погоршеня и заведенья сумненья людского деяли, при бытности суду земского Володимерского... на тое приданого, зъ кгрунту знеслъ и напотомъ никгды не реставероваль ани фундовалъ (Люблѣн, 1644 *АрхЮЗР 1/VI*, 795).

Пор. ЗАВЕСТИ.

ЗАВЕДЕННЫЙ, ЗАВѢДЕНЬ *дієприкм. у знач. прикм.* Ошуканий: а хотя што и было маестности и готового гроша передъ тымъ, тогда то, якомъ зосталъ на тый столицы Епископіи Луцкой, которая правѣ зо всихъ сторонъ была ошарпана и завѣдена, имѣнья церковное розобраные, а меновитѣ дворъ имѣние Полоную, Забиже... и Губинъ (Краків, 1595 *АСД I*, 198); За новое бловое // до боуль прикладаное, што днѣ золото ѡ(т) людѣй завѣденыхъ лоупатъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 171 зв.-172).

ЗАВЕДОВАНЕ *див.* ЗАВѢДОВАНЕ.

ЗАВЕДОВАТИ *див.* ЗАВѢДОВАТИ.

ЗАВЕДЫВАНЕ *с.* Відання, розпорядження: тые вси речи до шафунку и заведываня ей самой и челяди вышей реченой отдалъ (Луцьк, 1649

АрхЮЗР 8/III, 615).

Див. ще ЗАВѢДАНЕ, ЗАВѢДОВАНЕ, ЗАВЯДЫВАНЬЕ.

Пор. ЗАВѢДЫВАТИ.

ЗАВЕДЫВАТИ *див.* ЗАВѢДЫВАТИ.

ЗАВЕДѢНЬЕ *див.* ЗАВЕДЕНЕ.

ЗАВЕЗАТИ *див.* ЗАВЯЗАТИ.

ЗАВЕЗКА *ж.* (*смп. zawiązka*) висновок, підсумок: На остатку кладетъ Ѳилялетъ завезку тое sprawy тыми словы: "то естъ правдивая вера, безъ которое ништо спасенъ быти не можетъ" (Вильна, 1599 *Ант.* 757).

ЗАВЕЗТИ, ЗАВЕЗѢТИ *дієсл. док.* (кого, що) (*доставити за допомогою транспорту*) завезти: А старого свинѣцьѣ перве(и) тамъ завезеного $\frac{3}{4}$ штѣкъ (1552 *ОЧерк.З.* 6 зв.); Потом..., кгда сторожа уснула, до подданого своего ушла есми, который мя ночью ажъ до Олыки завезлъ (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР 8/III*, 477); а, вломавшисе до избы, самого пана Залесского збили, змордовали и... за килка милъ въ Полесе завезли (Житомир, 1618 *АрхЮЗР 3/1*, 222); И такъ двомъ слугамъ своимъ злецилъ, которіи Силверіа на выспу Палмаріи завезли и тамъ его голодомъ уморили (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 739); подданые грибовицькие... двор зрабовавши, речей, которых повод з собою завезти не могъ, кгда перед ребеллиєю хлопъскою уходил, з скринями, в коморе замъкненые скрыни поодбиявши, забрали и двор на остатокъ спалили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР 3/IV*, 470).

ЗАВЕЛИКО *присл.* Понад міру, занадто: Што а собе не завелико маю: люцкое бовѣмъ все мниманье, якожъ и маѣтъ бѣтъ, оу мене естъ вѣзго(р)жѣно: хѣба бы до хвалы Бжѣи што колвекъ належало (Єв'е або Вильна, п. 1616 *Прич. отех.* 5 зв.); Розгнѣвавши бовѣмъ такъ вел'ми твою дѣбротъ, и богат'ство добродѣиствъ твоѣхъ распорошѣвши, и то ѡ(т) тѣбе завелико приймѣ гды ми з' наймитами Твоѣми грѣхочистѣтельны(х) дѣбръ твоѣхъ' причастѣтиса позвѣлиш' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 30).

ЗАВЕРАТИ *див.* ЗАВИРАТИ.

ЗАВЕРАТИСЕ *див.* ЗАВИРАТИСЕ.

ЗАВЕРЕЧИ дієсл. док. 1. (кого) (із силою закинути) завергти: и тыхъ убили, якъ Исаію,... оглумили, Еремѣю завергли у одно мѣсто калъное (XVI ст. НЄ 130); *Образно*: симо(н) ѡ(т)повѣдаючи емоу ре(к). оучителю пре(з) цѣлоую ношь працювали е(с)мо. и не оуловили нѣчого. а вша(к)-же на слово твое заве(р)жемъ сѣти (к. XVI ст. УЄ №31, 190 зв.).

2. (що) (припинити займатися чим-небудь, робити щось) закинути: и скѣро бы намъ росказано ве(д)лѣгъ звѣчаю костѣльного, болѣто(м) и сѣлю крѣченыхъ мазати, то ижъ стародавний цркви стое порадокъ крѣченїа стго мѣсѣль бы были заверженъ, тѣжъ тѣжъ и ѡ инши(х) пора(д)кахъ и кнїга(х) роздмѣй (Острог, 1606 *Нал.Мол.* 3); гнѣтъ емоу гѣ бѣ выпѣсти(л) водѣ, с' челюсти котѣрѣю ю(ж) бы(л) завергль вѣрвавши с неї чрѣновыи зуобъ (Львїв, поч. XVII ст. *Крон.* 20 зв.).

ЗАВЕРЕЩАТИ дієсл. док. Заволати, закричати: Пото(м) е(с)ми виде(л) другого а(н)гела которыи мѣ(л) мо(ц) великую // та(к) и(ж)са земля ѡ(с)ветила ѡ(т) хвалы его. и завереща(л) велики(м) голосо(м) (XVI ст. *КАЗ* 646); заверещаль вѣсь люды, и рѣкль: нехай живѣтъ црѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 209).

ЗАВЕРНЕНЬЄ, ЗАВЕРНѢНЄ с. Заворот. ◊ **заверненье** (завернѣне) **головы** — запаморочення: Бѣснованїе, неистѣвство: заверненье головы, шалѣнство, одоурѣнье (1627 *ЛБ* 13); Издмленїе: Ошалѣнье, захожѣнье в' гѣловѣ з' горачки, албо ѡморочѣнье ѡ(т) пїанства, завернѣ(н)є головы (Там же, 47).

ЗАВЕРНУТИ дієсл. док. (кого, що і без додатка) (змїнити напрямок руху, зробити поворот) завернути: яко дей мя дошла ведомость, подданныхъ моихъ у браме кийми бити росказаль, же дей муселы возы всѣ назадъ завернути прочъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/І, 300); Они... поме(н)ны(х) прасоло(в),... кгва(л)то(м) с поля забра(в)ши и заве(р)нувъши, до места вогна(в)ши, мыто... ѡдобрали (Володимир, 1603 *ТУ* 237); панъ Калуский, завернувши до Коростешова, становши въ госпѣде, самъ шоль до его милос-

ти пана Олизара (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/І, 527); вшедши, заразъ войта и месчанъ Носовскихъ зъ юрисдиции замковое взявши, казали собе быти // посълушьнымъ, подводы, которые ишъли зо зъбожемъ до Лоева, до Днипру, въ личбе чотыриста, завернули, презъ што, до великое шкоды, ижъ тое збоже, которое сплынути мело до Борысова, зостало, приправили (Володимир, 1645 *АрхЮЗР* 3/І, 392-393); Ажно бгѣ всемогъщи(й) здаривъ на(м) ѡ(т) твоего ца(р)ско-го величества посланцѣвъ... которыхъ товаришѣ нашѣ козаки в дорозѣ натрафивши до насъ до во(й)ска заве(р)нѣли (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12).

ЗАВЕРНУТИСЄ дієсл. док. (повернутися) завернутися: протестантъ, дуфаючи обытныцы его милости пана Олизаровой, завернулъ се знову, ачъ пилно дорогу маючи, сподиваючи се справедливости, завернулъ се до Коростышова, — кгды приехалъ, тамъ справедливости съ товариствомъ жадалъ (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/І, 526).

ЗАВЕРНѢНЄ див. **ЗАВЕРНЕНЬЄ**.

ЗАВЕРТАТИ дієсл. недок. (до кого) (приваблюючи, спрямовувати рух кого-, чого-небудь в інший бїк) завертати: Ѡ Сїрїнахъ тѣжъ бѣснь єсть такаа,... котѣрые то на вѣспѣ сидачи, мїмо нїхъ жакглюючихъ, роскѣшнымъ спѣваньемъ свѣимъ до себѣ завертають, и такъ ихъ тамъ затагноувши, ажъ до Смрѣти дрѣжатъ (Львїв, 1614 *Кн. о св.* 439).

ЗАВЕРТАТИСЄ дієсл. недок., перен. (переходити до попередньої теми) повертатися: Завертаюся до щасливого костела латинского и для чого єсть щасливый — всѣм во обец, а не самому Скарзѣ ознаймити хошу (1608-1609 *Виш.Зач.* 227).

ЗАВЕРТНИЙ прикм. Вихровий: turbine(us), заве(р)тни(й) (1642 *ЛС* 405).

ЗАВЕРТЪ ж. Вихор, смерч: typhon, nis, вихоръ, заве(р)тъ (1642 *ЛС* 400); Завѣртъ. [Т]urbo. Procella (1650 *ЛК* 449).

ЗАВЕРУХА див. **ЗАВѢРУХА**.

ЗАВЕРШЕНЪ *дієприкм.* Завершений, вивершений: з гумѣна пшеницы стыртъ две, в которыхъ было копъ сто, а одна жытомъ завершена копъ петънадцать (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 96).

ЗАВЕСА¹ *див.* **ЗАВЪСА¹**.

ЗАВЕСА² *див.* **ЗАВЪСА²**.

ЗАВЕСИКЪ *ч. (заслона з тканини)* завѣса: Пото(м) же выкрадено,... завесикъ кита(и)чаны(и) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 53).

Див. ще **ЗАВЪСА¹**, **ЗАВЪСЕЦЪ**.

ЗАВЕСИСТЫЙ *див.* **ЗАВЪСИСТЫЙ**.

ЗАВЕСИТИ *див.* **ЗАВЪСИТИ**.

ЗАВЕСКА *ж. (заслона з тканини)* завѣса: Образъ светого Николы сребромъ оправный, на немъ каменей 2, завеска злогоглавая гафтарское роботы (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 366); завеса китайчаная червоная, на той завесе крестъ перловый, около креста перлы сажено на тойже завесце пукликовъ сребреных 79 (Там же).

Див. ще **ЗАВЕСИКЪ**, **ЗАВЪСА¹**, **ЗАВЪСЕЦЪ**.

ЗАВЕСТИ, **ЗАВЪСТИ** *дієсл. док. 1.* (кого і без додатка) (*відвести, супроводжуючи кого-небудь кудись*) завести: И покѣл тьи люди Сереховицкии завѣдѣт и присагнѣт, мают тѣды, по тым мѣстцом границы положоны быти (Краків, 1538 *AS* IV, 150); панъ ратомъски(и)... за по(д)воды мѣщанъ ималь и везаль и за тетер(вѣ) рекѣ завѣ(д)ши пѣгами билъ (1552 *ОЖЗ* 122 зв.); а и(ж) де(и) тые по(д)даные ѿ(т) великого зби(т)а и (з)мо(р)дованъа дале(и) з нимъ ити не могъли тогды заведши де(и) ихъ за село скѣли(н) в лѣсе неподалекѣ ѿ(т) села за ме(р)твы(х) покида(л) (1577 *ЖКК* I, 88); коли ма завѣ(л) на пу(с)тыню духо(м) виде(л) е(с)ми невед(с)ту (XVI ст. *КАЗ* 643); а помененые Шылневичъ ис Константымъ и инъшыми своими помочъниками... малжонъце пана Ясчурского,... // оповедивъшы в способъ якобы пожалованя о забитю малжонъка ее, а оную вркомо в здоровю остерегаючи, на баню ее церковную завели (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 332-333).

2. *Перен.* (кого у що, кого до чого) Затягнути, залучити: мѣи наша евга согрѣшила и моужа во грѣ(х) завела (1489 *Чет.* 155); сатана на мѣсли змацнаѣтъса, // жебы ихъ до трѣскъ сегосвѣтнихъ и зѣмныхъ рѣчій завѣль (Вильна, 1627 *Дух.б.* 94-95).

3. (кому що) (*узаконити що-небудь, встановити*) завести: И то его милость завель ему на оргишовомъ мытѣ Кіевскомъ: маеть онъ то собѣ запластити съ половины мыта оргишового, а другую половину мыта оргишового маеть на его милость брати къ вѣрной руцѣ (Краків, 1508 *АЮЗР* II, 120); естлибы хто хотѣл князю Роговицкомѣ в тыхъ имѣньах кривды дѣлати, тогды князь Михайло з детми своими то емѣ мѣль очищати и границы завели, по которымъ границамъ мѣл князь Михайло Роговицкий тьи имѣньа ихъ держати (Краків, 1510 *AS* III, 72).

4. (що кому) (*передати комусь що-небудь у володіння, користування*) відвести: а тьи околичный боаре, чии земли емѣ завель князь Сонкгѣшковичъ, не дають земель своихъ князю Роговицкомѣ пахати (Краків, 1510 *AS* III, 72); ино я Его Милости и землю Песоченскѣю завель и границы вказал (Пісочне, 1541 *AS* IV, 281); мает... пан Михайло Корытенский оное млынарство... держати и вживати... ведле воли, мысли и налепшого уподобаня своего, завести, тоест отдати,... заместити и на костель надати (Берестечко, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 272); К тому маючи я бра(т)ю мою рожонѣю... // тогды по мое(и) добро(и) воли записую и(м)... на име(н)яхъ мои(х) доброво(л)ны(х) нико(мѣ) жа(д)ны(м) право(м) ѿ(т) мене не заведены(х) ани записаны(х)... сѣмѣ пнзе(и), яко пе(в)ного до(л)гѣ двана(д)ца(т) тисече(и) ко(п) гроше(й) лито(в)ски(х) (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86-86 зв.); Его м(л)... приспособивши... на ѣчино(к) ниже(и) менованы(и) тыхъ то слѣгъ... мощно кгвальтомъ наслалъ на маетно(ст) Его власнѣю ѿ(т) часѣ немалого въ споко(и)но(и) посесыи Его бѣдѣчѣю, Емѣ правомъ певны(м) заставнымъ въ сѣме сорокѣ и семъ тисече(и) золотыхъ польскихъ... заведенѣю (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060,

103); Ле(ч), и(ж) за живота еє при(и)ти не мо(г)лъ, тепе(р) за ужы(т)є(м)... пана Мо(с)ченицкогo во(д)лугъ запису, оному служачого... до реа(л)но(и) посесые(и) и споко(и)ного де(р)жана и ужываня пода(л) и заве(л) (Житомир, 1649 ДМВН 182).

5. *Перен.* (кого від чого) (*відвернути когонебудь від чогось*) відвести: Не подобает нам слабовѣрными быти, да не заведуть нас от вѣри блудити (к. XVI ст. *Укр.п.* 74).

ЗАВЕСТИСЯ, ЗАВЕСТИСА, ЗАВЕСТИСА, ЗАВѢСТИСА *дієсл. док.* 1. Початися: якъ ихъ признали, встыдъ и повѣдати, однакъ же са завело повѣмъ, а то тымъ мѣсто замкнен'а приданымъ вырокомъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 45); **зори завелиса** — завелося на свѣт, почало свѣтати: 8 пято(к) июня дня а скоро ещє зори завелиса стало(м) пре(д) намето(м) (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 1).

2. (*почати виконувати що-небудь*) затіяти: на веселю та(н)цѣю(т). на поклáдина(х), нѣвожена має(т) ѱ(б)ави(ти) если ю(ж) досы(т) в'чїни(л) тѣмъ што са завѣ(л), тогды бѣдѣ(т) вши(т)ци спѣвáти (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 95).

3. (з ким) З'еднатися: па(н)... Немеричъ, не заховываючи ся водле листу доброво(л)ного запису своего, заве(д)ши ся сего року... ещє ѱ(т) великодня зъ... кнзе(м) Корецки(м), принявши козаковъ для ѱбороны че(р)ниховское ки(л)-кадєся(т) члвка, бавиль ихъ при себе неде(л) чотыри (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122).

4. (*випасти на чиюсь долю*) дістатися: на росправенъє слугъ, челяди моеи, которымъ никгды не завелося ничого так в соляриумъ, яко и в сукнѣ барвяномъ, вподил, ведле уваги заслугъ кожъдогo, тисечу золотых назъначаю (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 627).

5. *Перен.* (*піддатися спокусї*) завестися: Нехай са завєсты дають и засоромѣю(т) на вѣкы вѣко(м), нехай боудоу(т) поганбѣны, неха(и) згиноу(т) же има тобѣ панъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 145 зв.).

Див. ще ЗАВОДИТИСЯ.

ЗАВЕСТЬ *див. ЗАВИСТЬ.*

ЗАВЕСЬ *див. ЗАВѢСЬ.*

ЗАВЕТЬ *див. ЗАВѢТЬ.*

ЗАВЕШАТИ *див. ЗАВѢШАТИ.*

ЗАВЕШЕНЄ *див. ЗАВѢШЕНЄ.*

ЗАВЕШЕНЪЄ *с.* Відтермінування: я... малостью летъ потомковъ и завешенъємъ до летъ ихъ не вымовляючисе,... заруки сто копъ грошей литовских,... запѣлатити маю (Луцьк, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 437).

Пор. ЗАВѢСИТИ.

ЗАВЕЩАВАТИ *дієсл. недок.* (кому) (*наказувати, веліти*) заповідати: мы зве(р)хности наше тобѣ ты(м) вторы(м) по(з)во(м) наші(м) приказѣ(м) и... завещавае(м) дабы еси станѣ(л)... до декретѣ вселенского патриа(р)хи (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 2); Прѣтожъ мы зверъхности наше тѣмъ трѣтимъ позвоъмъ... приказѣмъ и... завещаваемъ, дабы еси до назначоного терминѣ... во всемъ справитиса стануль конє(ч)не (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 2).

Див. ще ЗАВЕЩЕВАТИ, ЗАВѢЩАТИ.

ЗАВЕЩАТИ *див. ЗАВѢЩАТИ.*

ЗАВЕЩЕВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **завещавати**: Сия своима рукама написавше..., уверение со клятвою // творымъ, яко убо отнюдь вся сия не преступити, но иже по насъ нашу хотящимъ прыяти деръжаву, сохранили неповреженъне завещеваемъ (Вільна, 1599 *Ант.* 552-553).

Див. ще ЗАВѢЩАТИ.

ЗАВЖДИ, ЗАВЖДЫ, ЗАВЖЪДЫ, ЗАВЪЖДЫ, ЗАВЪЖЪДЫ, ЗАВЪЖДЫ *присл.* Завжди: семиѱнъ. бл̄гоч(с)тивъ сыи бы(с) в чернечествѣ пребывая и завжды моля(с) боу (1489 *Чет.* 94 зв.); а онъ намъ подвязался съ тыхъ корчомъ сторожу въ поли отъ поганства татаръ завжды держати (Краків, 1510 *Любав.* дод. XVIII); В тыхъ ѱзерахъ рыбъ досы(т) завжды (1552 *Очерк.З.* 11); Готѣви бу(д)те за(в)жды кѣ ѱ(т)повѣди ка(ж)домѣ пытаючомѣ ва(с) (Острог, 1587 *См.Кл.* 4 зв.); Знать, ижъ ѱилялетъ не Русинъ, бо не знаетъ ключа пасхального и не бачитъ того: коли кольвекъ ключъ пасхальный на А, альбо на Б стоитъ, завжды Великъ день муситъ зимы займовати (Вільна, 1599 *Ант.* 773); А пре(д)ся

то(т) нашъ запи(с) при зѣпо(л)но(и) mocy за-
хова(н) бы(ти) мае(т) завѣжды ѿве(з)де ве(ч)-
ными часы (Кременець, 1599 ЛНБ 5, II 4050,
35); мы... за(в)жѣды... Томъ записови нѣшому
досы(т) чинити маемо (Жорнища, 1615 ЛНБ 5,
III 4054, 112 зв.); Абы кождый инокъ... мѣйл'са
те(ж) на кожды(и) днѣ завѣж(д)ы // по дванадцати
рѣшовъ (Київ, 1625 Кіз.Н. 196-197); Завжды (Уж.
1643, 49 зв.); я(в)не... со(з)наваю и ведомо чиню
...комъ бы ѿ то(м) веда(т)и належало теперъ и на
потомъ завѣжѣды ѿзна(и)мѣю и(ж) што славъ-
но(и) памети... ѿтець мо(и)... въ селе Стани-
шовъце на рече тетереви, свои(м) кошъто(м) //
млы(н) збудова(л) (Житомир, 1647 ЦДІАК 11, 1,
12, 31-31 зв.); Ѡ бѣѣ не смѣю читаті, а нѣ мови-
ти. бо про(с)тии люде входятъ в блѣдъ. гди
гдѣбоко речъ слишать а не добре роздѣмѣють,
и такъ вѣрити ижъ билъ бгъ зав(ж)ди и бѣдетъ
(серед. XVII ст. Луц. 524).

ЗАВЖДЫБЫТНЫЙ *прикм. (постійний)* по-
всякчасний, завжденний: збавѣннаа егѡ надка
естъ завждыбытна, и по всемъ свѣтѣ росхѡдитъ-
са (Київ, 1637 УЄ Кал. 274); до завждыбытной
оной правдивой и бж(с)твенной свѣтлости ѡто-
шли (Там же, II, 6).

ЗАВЗЕТИСЕ *див. ЗАВЗЯТИСЕ.*

ЗАВЗЯТИ, ЗАВЗЯТЬ, ЗАВЪЗЯТИ *дієсл.*

док. (стп. zawziąć) 1. (що) Забрати, загарбати:
позваные... през тые ж люде...//... белы головы
кгвалтили, добра... в посессию свою завзяли
(Варшава, 1641 ЧИОНЛ XIV-3, 158-159); въ той
же Рудце дворищъ не мало попалено, подданные
одни презъ непріятеля суть завзятые, а другимъ
за допущенемъ панскимъ сами померли (Кре-
менець, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 220); тые хлопы...,
шабляю одну протестуючого, другую выростка
его завзяли (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 537);

(кого) (*незаконно, самовільно забрати*) взяти,
захопити: воловъ в ли(ч)бе сто,... еє м(л) панее
воеводичовое бє(л)ское...//... ве(с)по(л) зъ своими
волами до Кгда(н)ска зъ села Кгрушъна, мае(т)-
ности своеє, его м(л). па(н) бє(л)ски(и) завзявъ-
ши, спродаль (Володимир, 1632 ТУ 296-297);
забрали... хому(т)... серъмягу новую... завзяли
жону (Житомир, 1643 ЦДІАК 11, 1, 10, 125).

2. (кого) Дізнатися (про кого): а потом про-
тивко роботъным: Данилови войтови, Иванови
Куросчупикови,... и въсей громаде села Боль-
боль,... которых скаржачая именъ и прозвискъ
не могучи других завзяти, волную однак специфика-
цию въ позвахъ оных зоставуючи, принципа-
лом, конпринципалом умыслъным, подчас свое-
воли, бунътовъником и збойцом, жалосне се
сведчила и протестовала (Володимир, 1649
АрхЮЗР 3/IV, 66); **ведомости (ведомость)**
завзяти (завзять), завъзяти ведомость див.
ВЪДОМОСТЬ.

3. (на кого) Викликати, стягнути, натягти: за-
чимъ тымъ таковымъ своимъ безправнымъ,...
поступкомъ, менованый Хмелницкий, право по-
сполитое зневаживши,... въ вины за то въ праве,
на таковыхъ слугъ ухваленые,... попавши, и оные
на особу свою завзявши и затегнувши, шкоды
его милости протестуючомусь... учиниль (Воло-
димир, 1637 АрхЮЗР 3/I, 361); которимъ тако-
вимъ своимъ поступкомъ менованые подданные
право посполитое зневажили, верность подданъ-
ства паном своим зламали, зачымъ въ вины, в
праве написаные, попали и оные либере на себе
и особы свои завъзляли и затыгнули (Луцьк, 1649
АрхЮЗР 3/IV, 113)п

4. (що) (*проинятися якимсь почуттям*) від-
чути: верность твоя, не обавляючись права поспо-
литого и онымъ се не контетуючи, и ни тежъ рес-
пектуючи на конституцие о добрахъ церковныхъ
ухваленое, и вины за таковыхъ обостроное, за-
взявши якуюсь нехуть и ранкоръ въ невинности
поводовъ, розные кривды... подданнымъ и добрамъ
церковнымъ чинячи, смель и важилъсе (Луцьк,
1637 АрхЮЗР 6/I, 504); помененый Хмель,... за-
взявши передъ себе злый... и кровавый замыслъ,
...до себе велико,... мнозтва розного хлопства...
затегнуль (Кременець, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 138);
теды преречоные обвиненые... завзявши похопъ
на выузданую своеволю, а ведаючи добре, иж
тежъ протестансъ, зъ инъшою братею конъгенту
своего...//...в полские край, ничого з собою пра-
ве не взявши,... одехаль был (Володимир, 1650
АрхЮЗР 3/IV, 429-430).

ЗАВЗЯТИСЯ, ЗАВЗЕТИСЯ дієсл. док. (стп. *zawziąć się*) 1. (з ким, на що) (*виявити намір до ворожих дій*) завзятися, заповзятися: теды он, стороны того учиненя присеги ей през которое не мог до тых там добръ прийти, и стороны инших замысловъ, на которые се завзялъ, такъ себе поступилъ (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 488); Трыпо(л)сцы, завзя(в)шисе з вы(ш) поменены(м) зами(с)ло(м) свои(м)... де(с)пе(к)това(т) почели (Житомир, 1649 *ДМВН* 180).

2. (на що) Удатися (до чого): а сторона позваная, чуючи невинне себе быти позваную, заразы // се завзела на евазию, яко тое тканки не грабила (Володимир, 1638 *АрхЮЗР* 3/I, 364-365).

ЗАВЗЯТТЯ, ЗАВЗЯТЯ с. Завзяття: и таки(м) способо(м) Панъ Єри(и) голбѣ с поменены(м) брато(м) свои(м)... пана хлебовъского с того свѣта згладили, и кгда южъ панъ хлебо(в)ски(и) бѣдѣчи сме(р)тельнымъ не ѡставаючи в завзятю свои(м) и до господо стреляли (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3 зв.); немнѣи и то Мил. В. вѣдати належитъ, ижъ и тотъ самый замъ неслыханый и невѣдомый патріарха Афанасій... въ... листѣ... Ивану Попѣлеви... одного (!) часъ благословеніе взятъ указуетъ, которому еднакъ на подпору завзяття своего приспособленному отъ того тамъ Афанасія // листови Его м. панъ Попѣль противнымъ тежъ себе быти указуетъ (Київ, 1634 *КМПИ* I, дод. 557-558).

ЗАВЗЯТЬ див. **ЗАВЗЯТИ**.

ЗАВЗЯТЫЙ, ЗАВЪЗЯТЫЙ прикм. (*непохитный у злобі*) завзятый, запеклий: А кгда его с плачомъ малжонка протестуючегосе словы лагодными,... просила, теды оны малъжонку протестуючегосе словы непристойными,... сромотилъ, а потомъ приводячы до skutку замыслъ свой завзятый,... до изъбы зъ челядю своею вѣлизъ (Луцьк, 1647 *АрхЮЗР* 1/VI, 812); а далей свой завзятый умыслъ виконываючи, двери костелные выламавши,... олтари работы сницерское три въ нивечъ потовѣкли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430); преречоние войтъ, буймистрове,... подчасъ ребелией а бунтовъ на тотъ часъ козацких,... а здавна противько // протес-

тантови завъзятото ранкору сотнями,... на двор, фолварокъ, гумьно а пасеку наеждаючи, на той двор и будинки в нем розние на возы порозбирали (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 487-488).

ЗАВЗЯТЯ див. **ЗАВЗЯТТЯ**.

ЗАВИВАНЬ ж. Завивало: Другую дей скрынку зеленую взял, в которой дей было: // ...завиваней перлових на золоте двѣ, одно дей коштовало петнацет коп, а другое десет коп грошей литовских (Володимир, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 244-245).

Див. ще **ЗАВИВКА, ЗАВИТЕ², ЗАВИЯДЛО**.

ЗАВИВАТИ дієсл. недок. (що) (*обмотувати чимсь*) завивати: Там есмо дей пошли зараз и знашли есмо вже, а пани з дѣвками Воцею и // Параскою и хлопцемъ Васкомъ рану завивають (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 380-381).

Див. ще **ЗАВИЯТИ**.

ЗАВИВКА ж. Те саме, що завивань: К томѣ тежъ ѡзал есми ѡ Их Милости рѣхомыхъ рѣчей: ...завивки за шест коп грошей, шата ѡдамашковаа черленаа з олтабасом (Несухоїже, 1550 *AS* VI, 5).

Див. ще **ЗАВИТЕ, ЗАВИЯДЛО**.

ЗАВИДА ж. Зависть, задрість: *offensa*, поврежденіе, завиды, пре(т)кновеніе, стуженіе (1642 *ЛС* 290).

ЗАВИДЕЦЬ ч. Задрісник: Мокій: Завидецъ (1627 *ЛБ* 223).

Див. ще **ЗАВИДИТЕЛЬ, ЗАВИСНИКЪ**.

ЗАВИДИТЕЛЬ ч. Задрісник: *inuisor*, зави(с)тникъ, завидите(л) (1642 *ЛС* 247).

ЗАВИДИТИ див. **ЗАВИДѢТИ**.

ЗАВИДОВАТИ дієсл. недок. (кому і без додатка) Завидувати, задрити: а жидове которы слухати не хотѣли завидуючи набра(в)ши нѣкоторы(х) ошу(с)то(в) люде(и) злы(х) и вчини(в)ши гукъ збурили мѣ(с)то (II пол. XVI ст. *КА* 92); любо(в) добръ зычи(т) любо(в) не завидууетъ (к. XVI ст. *УС* № 31, 195 зв.); бѣсь, завидуючи христіаномъ православнымъ, же на его мѣйску, съ которого зъ высокости и спалъ и съ полкомъ своимъ, же христіанами православными Христось маеть наполнити, а для того на грѣхъ

изводитъ, жебы на его мѣсту не были (бл. 1626 *Кир.Н.* 15).

Див. ще ЗАВИДѢТИ.

ЗАВИДОСТЬ ж. Заздрість: нелицемѣрноую мысль имахоу ѿ прочихъ завидости и злобы ѿ(т)тола бо нѣшто оудивитиса. розоумоу слоугъ ѿны(х) (1489 *Чет.* 131 зв.).

ЗАВИДѢТИ, ЗАВИДИТИ *дієсл. недок.* (кому, чога, чому) Те саме, що **завидовати**: аще види(т) брат своего в добрѣ живоуца, или друога или сусѣда. не завидь... емоу (1489 *Чет.* 337 зв.); А еретики яко славе святыхъ завидятъ, такъ и мертвыхъ ласки Божей не възчають (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 121); **Ого(ж)** не каже(т) намъ слоужити такы(м) злы(м) рѣча(м) и завидѣти томоу але слоужити **іс хоу** (к. XVI ст. *УЄ* №31, 36); нѣкоторые в своей зависти, котѡрые намъ волности и повоженьа завидать ты(м) бы са оутѣшили (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 221 зв.); не зави(д)те ты(м) которыи зле чина(т)... кто зле чини(т), таковы(и) ненавиди(т) **ба** (Височани, 1635 *УЄ* №62, 9); Неревнѣй, ѡсващѣнный Читѣлникѣ, лѣкавнѣющимъ, ни завиди тайно прекословѣющимъ и съпротивлѣющимса Архіерейской власти нашой (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 6).

ЗАВИЙКОВЫЙ *див.* **ЗАВЫЙКОВЫЙ.**

ЗАВИЛЫЙ *прикм. (стп. zawily) перен.* Заплутаний; темный, неясный: Значытъ то: не толко вера и сумненье твое завилое, але и овое пудло твое безъмозгкое, на которомъ ся поврозы покрутили, которые суть знакомъ яко веры твоее завилое геретическое, такъ и цноты покрученое! (Вильна, 1599 *Ант.* 923).

ЗАВИНИТИ *дієсл. док. 1.* (*зробити прикрість, шкоду кому-небудь, стати, бути винним перед ким-небудь; провинитися*) завинити: И пристоупили к нему фарисее зблагнаючи его рекоучи емоу. если годи(т)са члкоу поустити же ноу свою што жъ бы колѣве завинила (1556-1561 *ПС* 82 зв.); я котѡрый есмь згрѣшилъ я котѡрый есмь зле оучинилъ, а тыи овцы што завинили (серед. XVII ст. *Хрон.* 279 зв.).

2. (що кому) (*бути в боргу перед ким-небудь*) заборгувати: еслибы который козакъ што кому завинилъ, жебы ся зъ него справедливость неодволочная каждому стала (Варшава, 1572 *АЮЗР* II, 176); И иж таковый подступъ подо мною тотъ Иванъ Терлецкий учинилъ,... не учтивши мене,... и не заслуживши того, што мнѣ и церкви Божей завинилъ а ни ся мне и капитуле с тыхъ семисотъ золотыхъ не зистивши,... в небытности моей зникнулъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 282).

ЗАВИНУТИ *дієсл. док.* (що) (*загорнути в що-небудь, обмотати чимсь*) завинуты: панъ Борис ...//...по ономъ стреленью, завинувши рану, заснову лег (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 374-375); за которѣю причинѣ то(му) особѣ, зави(в)ши в папѣрець сто или якъ са трафи(т) чи(р)воны(х) золоты(х) в рѣкѣ тыць, дрѣго(му) за(с) ты(х) же шафра(н)щювъ ѡчелюбны(х) зави(в)ши та(к)же в рѣкѣ тыць (1598 *Виш.Кн.* 293); Самаранинъ же нѣкакійсь ишо(л)... и **вм(с)рди(л)** са на(д) ни(м) и пристѣпи(в)ши, завинѣ(л) раны его (XVI ст. *УЄ* № 29519, 131 зв.); **Овый...** ишоль в домъ катовъ нѣ ѡ чемъ не знаючи, и знаше(д)ши тамъ ста того ворѡга своего, **вѣлми** дивовалиса которѡго голѡвѣ завинендю пре(д) **цра** в простиралѣ принеслѣ (поч. XVII ст. *Пчела* 7).

Див. ще ЗАВИВАТИ.

ЗАВИНѢНЕ с. (*стп. zawinienie*) вина, провина: Крестомъ называется порѣчаніе, ѿ(т)ѣтіе славы бе(з) завинѣна (поч. XVII ст. *Пчела* 27 зв.).

Пор. ЗАВИНИТИ.

ЗАВИРАТИ, ЗАВѢРАТИ, ЗАВЕРАТИ *дієсл. недок. 1.* (що) Постановляти, ухвалювати: завираю, застановляю (1596 *ЛЗ* 47); ѡныя пе(р)шіе... синоды бывали, на котѡры(х) што са и(м) оуподобало, тоѣ становили і писали і завѣрали, а наші ѿ(т)цѣве складати и(м) моусѣли (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 48 зв.); ожидали исыдора митрополита, за намѡвою евгѣнія папы, ачъ засѣда(н)а...чинили, але ничѡго не завирали, шестъ м(с)цей (Там же, 57);

(що) завирати, засвідчувати: имена наши... зо всіми людьми тяглыми и нетяглыми..., з даньми

медовыми и десятинами вшелякими... вси пожитьки посполитостью завираючи... — Якубови Миклашевскому (Гнойня, 1596 ПККДА I-2, 167); всѣ огулом переречонные добра село Белый-Сток и кут albo островъ поля, от села Гати одорваный, посполитостью завираючи, так, жебы менованое неменованому, а неменованое менованому ничего не ублизало,... на монастыр и законников... дарую и тым записом моим записую (Луцьк, 1636 АрхЮЗР 1/VI, 715).

2. (що, чим) Закінчувати, завершувати: Наконецъ, завираючи тое писанье мое до ваше... милости, а богдай — не остаточное, тое еще прыдаю (Рожанка, 1598 Л.Пом. 1031); сторона поведовая такъ поведѣла: "правѣда є(ст), же-мъ я того в посесѣи тепе(р) недавно... Але пре(д)ки мо(и) были того в споко(и)номъ ужыва(н)ю... То завираючи, показа(л) а(р)тику(л) три(д)ца(т) шосты(и) (Київщина, 1600 ККПС 138); Толко тымъ завираючи, мовлю: ижъ церковь Божія соборная есть одна, прото и пастыръ ей соборный есть одинъ (1603 Пит. 40); Завираючи тое короткое писанье мое, утвержаю оноє знаменіємъ креста Господня (Вільна, 1608 Гарм. 221); Который то тестаментъ остатнее воли моеє коньчачы, завираючи, хочечы, абы по смерти моеї в моци и вази зупольнои зоставалъ (Луцьк, 1641 ПККРДА I-1, 75).

3. (що) Замикати, зачиняти: А они ани камена не кіндѣли на нѣхъ, ани завирали мѣстцъ таємныхъ, мовечи: помрѣмо вси въ простотѣ нашої, а бѣдѣтъ намъ свѣдками нбо и земла, же насъ несправедливе тратите (серед. XVII ст. Хрон. 478 зв.);

перен. (що) (блокувати, перекривати шлях для якихось дій) закривати: отступил есми собѣ самому и потомству своему, вечне до зновеня и вернення до нихъ и до иныхъ поступковъ правныхъ дорогу завираю (Луцьк, 1600 АрхЮЗР 1/VI, 293); На которыхъ то такихъ синодѣхъ артикулы о вѣрѣ головные подъ анаѣмою завирано, абы о нихъ не придавати, ани уймовати (1603 Пит. 18); мы... дорогѣ собѣ до попира(н)я вшеляко(г) правного до ты(х) протѣ(с)гаци(и) завѣ-

раючи и о(в)ше(м) оные касуючи ѿморяючи и вниве(ч) ѿборочаючи вѣчными часы (Вінниця, 1616 ЛНБ 103, 15/Іс, 1860, 1); то все вечными часы ѿморяючи и дорогѣ до дохоже(н)я и ви(н)дикова(н)я того всего завираючи на што є(с)мо тотъ квитъ нашъ... межѣ себе дали по(д) печат(т)ми и(с) по(д)писами рѣкъ наши(х) (Вінниця, 1623 ЛНБ 5, II 4058, 27); до дохоженя южъ тое справы, вечное мильчене на вси пришлые и потомные часы завираетъ, и, то зознавѣши, просиль, абы тое его сознание принято и до книгъ записано было (Луцьк, 1641 АрхЮЗР 3/І, 386).

4. (що) (офіційно домовлятися про щось) укладати, складати (що), доходити (чого): тая святая згода, яко часто есть завирана, такъ се теж часто, за неупрядненемъ вшелякихъ завадъ, розрывала (Берестя, 1596 АрхЮЗР 1/І, 510); завада... Другая, уважаючи ихъ милость поступокъ некоторыхъ владыковъ, которые..., не смеють трактатовъ стороны того зъедноченя духовнымъ своимъ, яко подозреннымъ, поверати и оного в тыхъ часехъ заверати, абы се не зали на зломъ фундаменте будовати (Там же, 511);

(що) (нав'язувати певні стосунки) установлювати, заводити: Грѣхи з' оумыслѣ полначіи з' дѣволо(м) приѣзнь завѣраю(т) (Вільна, 1627 Дух.б. 252); тѣи котѣрїи волю свою ѿ(д)дають злѣсти, в нѣї са кохають, и приѣзнь з нѣю завѣрають (Там же).

5. (що) Містити: Тое(ж), што и позовъ въ себе ѿриина(л)ны(и), заверает(т), и... мать быти ѿбсе(р)вованы(и), ве(н)цѣ еще неправне, и приватне (Вільшанка, 1639 ККПС 227).

ЗАВИРАТИСЕ, ЗАВЕРАТИСЕ дієсл. недок. Містити, становити: помененый пляцъ мой зо всеми прилеглостями и околичностями, такъ яко се самъ в себе в широкости и долгости своеї маеть и завираетъ, власно своимъ титуломъ вернымъ... тому братству даю, дарую и симъ листомъ записомъ моимъ доброволнымъ вечне записую (Луцьк, 1621 АрхЮЗР 1/VI, 514); яко здавна то(т) кгрунтъ в свои(х) ѿколи(ч)ностях(х) и граница(х) се має(т) и заверает(т), та(к)же и се(л)[а] до то(г)[о] ме(с)та... належачие,... зо всеми

и(х) околиц(ч)ности(ми), урочы(с)чами и прозви-сками в... споко(и)ную по(с)сесью... пода(л) (Житомир, 1649 ДМВН 183).

ЗАВИСА див. **ЗАВЪСА**².

ЗАВИСЕЦЪ див. **ЗАВЪСЕЦЪ**.

ЗАВИСИТИ див. **ЗАВЪСИТИ**.

ЗАВИСНИКЪ, ЗАВИСТНИКЪ, ЗАВЪСТНИКЪ ч. Задрісник: злыи зависници неразоумнии, ани покорилися емоу (1489 Чет. 164 зв.); Даска(л) или вчїте(л) сея шкблы маеть быти блгоче(с)тивъ, раздме(н), смире́номудры(и),... не блудникъ,... негнѣвли(в), не завистникъ (Львїв, 1587 ЛСБ 87, 1 зв.); Абовѣмъ ото неприя-тель и завистникъ рожаю лю́дского, всѣалъ въ ср(д)це ре́вность злоую (Острог, 1598 Ист.фл.син. 47); іван... бддчи в красомѣвствѣ барзо сла́вны(м) професѣромъ ималь въ аѣино(х), завїстника своего (XVI ст. УЄ № 29519, 276 зв.); Лечь шатанъ и завистникъ згоды и милости бра-терское... позарѣлъ оной ихъ едности и любви (1603 Пит. 41); Лечь тому неприятел душгный, добру завѣстникъ по вси тые часы прешкоды чинил (Городок, 1640 ПККДА I-1, 69); inuisor, зави(с)тникъ, завидите(л) (1642 ЛС 247); хс... тоѣ чїни(л) и(ж) бѣса не показоваль ты(м) завїстнико(м) (1645 УЄ № 32, 98 зв.).

Див. ще **ЗАВИДЕЦЪ, ЗАВИДИТЕЛЬ**.

ЗАВИСНУТИ дієсл. док. 1. (повиснути, заче-пившись за що-небудь) зависнути: двери... зъ гаковъ спали и вывалилися, только на засчепгци зависли (1591 АрхЮЗР 1/1, 317); на правой ру-цѣ на шыколоткахъ рана шаблею тятая, барзо шкодливая, пальцевъ три только на скурѣ за-висли (Київ, 1595 АСД III, 59); Егда(ж) оныи дѣтки в скринцѣ на рѣкоу поущены были и пlynдли на до(л), и пото(м) зависли по(д) едины(м) брего(м),... почдла во(л)чица пла(ч) и(х) и вытаг-ноула скрїнку на брегъ (XVI - поч. XVII ст. Кн. о лат. 110); на шїи зависнути — (статї тя-гарем для кого-небудь, завдати клопону кому-небудь) повиснути на шїи: я дей тое жито про-дал и гроши побрал; и повѣдил: и самъ дей то знаю, иж тое жито до сего часу на моей шїи за-висло (Володимир, 1566 СИМКЦА 58).

2. (триматися в повітрі над землею) зависну-ти: такъ долго молильса, пѣки ажъ оучинилъ же на повѣтрѣ завїслъ (Вільна, 1627 Дух.б. (Передм. II), 7 зв.); оувазла голова его на дѣбѣ, бо о(б)ви-лиса вѣлосы его ѳколо гѣліа. а коли бнѣ за-вїслъ межи нѣомъ а межи землею, мдлѣ на ко-торомъ сѣдѣлъ пробежалъ (серед. XVII ст. Хрон. 270 зв.).

3. (у чому, на чому) Затриматися, залиши-тися невиконаним: а если бы заразо(м) не запла-чоны были, тогды на томъ име(н)ю,... ѳ(т)коля кривду себе па(н) су(д)я мени(л) бы(ти), за две недели мела бы(т) ѳ(т)права черезъ возного вчи-нена, а ѳ самую речъ тогды въ апеляцей з пер-ши(х) рокохъ зави(с)ла, ѳдослали были на роз-судокъ его королевское мл(с)ти (Житомир, 1584 АЖМУ 71); Дошло на(с) писа(н)е ѳ(т) ѳсобы в(ш). к(н) м(л)... яко бы(с)мо мы бра(т)ство мѣли ле(г)це собѣ поважати ла(с)ку в(ш) к(н) м(л)... в ро(с)писа(н)ю рокѣ межи ни(м) и нами ѳ справѣ котораа зави(с)ла на реляции его к(р) м(л) (Львїв, 1596 ЛСБ 302, 1-1 зв.); до чого уже и поступки правные з нею зачатые ест и на пев-ныхъ стопняхъ // правныхъ зависли и стоят (Луцьк, 1605 АрхЮЗР 8/III, 508-509); а инѣшие всѣ спра-вы до вла(с)ны(х) воєво(д)ствѣ ѳдо(с)лалъ и рокъ... захова(л) ѳ чо(м) помененая ѳ(р)динация декре(т) трибѣна(л)ски(и) и ро(с)пи(с) в то(и) справе зошлы(и) шире(и) в себе обмовляю(т)... на которы(х) тая справа зо(с)тала и зави(с)ла (Люблїн, 1634 ЛНБ 103, 2010, 14 зв.).

4. (у чому, на чому) Грунтуватися (на чому), опиратися (на що): Нетъ такъ глупыхъ на свете, ани такъ дикихъ людеи, которые бы не видели, ижъ добре ихъ и задержанѣе всего щастья... ихъ на згоде и едности умысловъ зависло (Вільна, 1597 РИБ XIX, 306); прото(ж) щонайлѣпшей рѣчи не ма(ш) межи нами мл(с)ти брате(р)скон котораа са гѣ боу подобае(т) бо то е(ст) всѣ (!) прїказанїй // бжїи(х) почато(к) и конецъ абовѣмъ на то(м) всѣ рѣчи и ве(с) зако(н) и прр(о)ци за-виснѣли (к. XVI ст. УЄ № 31, 195 зв.); Абовѣмъ тое-то таковое церкви вселенское еднѣсть най-болшей въ томъ зависла, же маеть едину голову

Христа Господа (1603 *Пит.* 25); то́тъ збшлый заховаль три цноты Бгословскїи, на которыхъ все сп(с)нїе завїсло, вѣрѣ,... Надѣю,... Любобъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 159); терпливое зношенїе; котрѣ по(д)лѣгло мѡцы твоѣи, и на твоє(и) вла(с)-но(и) вѡли завїсло: маѣшса еи сподѣвати (серед. XVII ст. *Кас.* 60 зв.).

5. (на кому) Увїйти в чию-небудь компетенцію, стати чїм-небудь обов'язком: ѡ(т) того часѣ якъ почали быти хр҃тіане цесарами цр҃ковные sprawy на ни(х) завїсли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 144).

6. (при кому) Стати властивим, притаманним (кому): А їнїи всѣ имена при Бзѣ; якѡ то Прѡвда, Дѡбротѣ, Вѡла, Премоу(д)ростѣ, Велїчества, Свѣтлостѣ, и прѡчаа. Тѣи всѣ назвїска, при тѣихъ трѡхъ Персѡна(х) сполне завїсли, приналежностю ихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 12 зв.);

(на чому) мїститися, становити суть: приказаное есть, Не чѡжолѡжѣ, не забывай, не кра(д) //..., и иншіѣ всѣ приказана на самѡмъ ѡвомъ слѡвѣ завїсли, ѡлюбиш' блїжнего своего якъ сам' себе (Київ, 1637 *УС Кал.* 558).

Див. ще ЗАВИСАТИ.

ЗАВИСНЫЙ, ЗАВИСТНЫЙ *прикм.* Заздрїсний, *діал.* зависний: Люди пре(д)мѣстѣские иное вмѣсто ины(х) почали глати меж(д)о собою, едены (!) по невѣжеству, дрѣгие по ѡбычаю своему древнему лестному или завистно(мѡ) (Львїв, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1); такіми и власными тѣми словы, лѡде оумыслѣ, и ср(д)ца завистного, прелѡжѡныхъ цр҃кви вѣстѡчноє щїплю(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 223); Дїаво(л) же завїстными пора(до)вавшє(с) нашої пѡгыбели оу бѡл'шѡю ль(ст) лѡди прївѣль. и надчїль пїа(н)ствѣ... оубїствѣ и нечїстѡтѣ. завїсти и лѣжи (к. XVI ст. *УС* № 77, 188); И насъ (ѡ Правѡвѣрный) завистнаа любобъ и рѣвностѣ дѡмѣ Ба нашего грїзла (Київ, 1620-1621 *МІКСВ* 32); Аггль: ... хотѣль, абы над тебе не бѡло, роздѣль еси себе на(д) доброго лѡчшимъ,... в' посидѣню высокоми(с)льный,... во всякой по(с)татѣ тѣле(с)ной ба(р)зо зави(ст)ный (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 270); *aemulus*, зави(ст)ны(й) (1642 *ЛС* 72); Завїстный. *Invidus. Liuidus. Maleuol(us)* (1650 *ЛК* 449).

Див. ще ЗАВИСТЛИВЪ.

ЗАВИСТВО *с.* Заздрїсть: Завїство. *Invidia. Invidentia. Liuor* (1650 *ЛК* 449).

ЗАВИСТЛИВЪ *прикм.* Заздрїсний, *діал.* зависний: Любобъ долготерпелива и милостива, любобъ не завистлива, любобъ не мечетъ себе, не пышна (XVI ст. *НС* 11).

Див. ще ЗАВИСНЫЙ.

ЗАВИСТНИКЪ *див.* ЗАВИСНИКЪ.

ЗАВИСТНЫЙ *див.* ЗАВИСНЫЙ.

ЗАВИСТЬ, ЗАВЕСТЬ, ЗАВИСТЬ, ЗАВИСТ *ж.* Заздрїсть: дѡвол... навчи(л) ихъ брато-оубїиствоу блоужению. зависти и лжи (1489 *Чет.* 251 зв.); рек имъ пїлат которог хочете. змеджї тыхъ двѡхъ ѡ(т)пущу вам. варраву ілі їса нареченьногъ ха. бо ведал шѣто для завести выдалї ег (Володимир, 1571 *УС Вол.* 52); такъ жежи пшеницѣ, по zostалои любви, кѡкѡлю незгѡды зависти, розорвѣнѣа в'сѣаль (Острог, 1598 *Ист.фл. син.* 56 зв.); Про то мы, братя, выдложѣмъ усякую лихоту выдѣ сердцецъ нашихъ, ненавистѣ, завистѣ, убїйства и // злодѣйства, чужѡложства и ненави(с)ти, говорѣмъ по правдѣ ико ближнимъ нашимъ (XVI ст. *НС* 220-221); То подобно и на святаго Павла апостола нанесут хулу клеветницы, яко от зависти Павел остерегаєт коласяны (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 190); ку skutкови про завист и ненавист от вселукаваго дїавола прїити, тѣсенъ пут и жесток барзо (Львїв, 1608 *АрхїОЗР* 1/XII, 528); на жа(д)ныи перешкѡды зависти не дѡбаючи... же зазростѣ оуциплїваа згѣснетѣ, а праца моѡ тѡа ѡ пото(м)ны(х) в'да(ч)ност' ѡ(т)несѣтъ (Київ, 1627 *МІКСВ* 185); *maleuolentia*, неприязн(ѣ), зави(с)т(ѣ) (1642 *ЛС* 262); ѡ Пилатѣ..., старѣйшино Рїмскѡи власті; молю та, дай ми Тѣло їса правѣ(д)ника, ѡ(т) Іудей ѡболгѣнное, и зависти радї; неправѣдно смѣрти понѡснои подѣное (Чернігів, 1646 *Перло* 92).

2. Ревноці: Ревноѡбразїе: Завистѣ, горлїваа мїлостѣ, албо горливо(ст) в' мїлѡсти (1627 *ЛБ* 108).

ЗАВИСТЬКА *див.* ЗАВѢСКА.

ЗАВИТАНЕ *с.* (*стп.* *zawitanie*) прїхїд, прїбуття: Єгїпетѣ ѡсватїль, и з' злѡстїй вїзволїл своѣмъ завїтанїємъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 864); *Образно:* завїта(н)є до срѣдцъ наші(х) Хвѡ,

и телесныи пожа(д)ливости ѿ(т)гѣни(т), и дѣше(в)ныи намѣтности ѿ(т)далаетъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 57).

Пор. **ЗАВИТАТИ**.

ЗАВИТАТИ дієсл. док. 1. (зайти, заїхати, прибути куди-небудь, відвідати когось) завітати: У четвергъ завітали княжа воевода киевский изъ сыномъ (Берестя, 1596 МИВР 66-67); Завітайте южъ до насъ на Тридмфъ весѣло: Вы ѿ(с) Мѣзы, зъ Парнассѣ пресвѣтлоє кѣло (Київ, 1632 Євх. 303); Тамъ едностайне, прѣдко завітайте; Архієрѣа на Ѡрѣнѣ витайте (Львів, 1642 Бут. 7 зв.).

2. (опинитися де-небудь) потрапити: ты црѣ цре(м)... боу(д) мл(с)рдны(м), грѣхы нашѣ згладивши спра(в) абысмы до того(ж) мѣсца гдѣ ты тепе(р)... щасливе кролюѣшь по смрти нашей завітá(л)и (поч. XVII ст. Проп.р. 228); оучитель... стрѣдами злототѣчныхъ словъ свои(х)... Грѣческій народъ свой оучилъ, а потомъ за преложе(н)емъ тыхъ его шкрѣптовъ на языкъ Слове(н)скій, прѣве якобы повтѣре народови нашѣмъ Слове(н)скомъ ѡжи(в)ши, и до ты(х)... наши(х) краѣвъ... завітáвши... пожиточе(н) бы(л) (Єв'є, 1616 УЄ Єв. 6 нenum.); Робѣтникѡве,... квѣты... зъ рѣзныхъ зіолъ, и зъ деревъ... по(д)часъ заквитана ихъ, збираючи, Панѡмъ своѣмъ, а̀бо завітáлымъ гѡстемъ ѡхѣтно прѣносятъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 509); Вѣры намъ Правослáвноѣ зе Всхѣдѣ до насъ щасливе, зъ прѣйзрѣна єгѡ стѣго, завіталоѣ, жа(д)нымъ геретицкимъ преврѣтностамъ зъ скрѣнѣ ср(д)цѣ наши(х) вѣрвати не допѣстѣлъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 157).

ЗАВИТЕ присл. (стп. zawićie) безумовно, беззастережно: приказую тебе, абы еси... передъ урядомъ моимъ засажонимъ, завите самъ особю своею сталъ (Володимир, 1591 АрхЮЗР 1/І, 303); прото абы есте пере(д) ты(м) же суд(о)м) головны(м) трибуна(л)ски(м) на року ва(м) выше(и) назначоно(м) завите стали (Вінниця, 1600 ЛНБ 5, II 4049, 142); розказѣ(м) абы(с) пере(д) суд(о)м) нашы(м) зѣ(м)ски(м) киевськи(м) на рока(х) сѣдовы(х)... са(м) ѡчевисто и завите ста(л) (Київ, 1622 ЦНБ II, №23265, 1); моею по(д)комо(р)скою владзою приказую, абы(с)-

те... сами... завите стали на жалобу и правное попа(р)те... ѡсвецоного кнежати (Ісаїки, 1643 ДМВН 256); моею владзою старостинскою приказую, абысте ваша милость передо мною самымъ... сами обличне и завите стали (Володимир, 1648 АрхЮЗР 1/VI, 819).

Див. ще **ЗАВИТО**.

ЗАВИТЕ с. Завивало: Сиби(л)ла. Єврѡпѣа... была в'зростѣ цѣдноґо. плѣти рѣмáнои. вдáчнои твáри. в' завітю красно(м). в' злотоглавѣ хо(ди)ла (Львів, поч. XVII ст. Крон. 78).

Див. ще **ЗАВИВАНЬ, ЗАВИВКА, ЗАВИЯДЛО, ЗАВИЯНС**.

ЗАВИТО присл. Те саме, що завите: приказую, абы есте в.м. передъ судомъ моимъ кгрѡдскимъ Вѣницкимъ... очевидно и завито стали на жалобу и правное попиране мене самого (Вінниця, 1603 АрхЮЗР 7/II, 386).

ЗАВИТОСТЬ ж. Реальність, дійсність, беззастережність: Тогда су(д) нине(ш)ны(и) кгрѡдски(и)... тоє справы выслуха(в)шы в да(л)шомъ єе поступкѣ за домовене(м)се и пра(в)ными поступками стороны поводовое а за нестане(м) позвано(г) по ѡбъзыскѣ за бе(з)пра(в)ны(и) грабежъ черезъ позваного поводови... деланы(и) порáхова(в)шы тотъ грабе(ж) завитостю и з винами пра(в)ными во(д)ле права приходячими, сѣмою всею польторы тисечы(и) сорокъ золотыхъ... стороне поводово(и) на по(з)ваномъ... присѣдилъ (Київ, 1617 ЦДІАЛ 181, 2, 125, 2, 2).

ЗАВИТЫЙ прикм. (стп. zawity, стп. zawity) остаточный. ◊ завитый рокъ, рокъ завитый див. **РОКЪ**.

ЗАВИЯДЛО с. (стп. zawijadło) Те саме, що завивань: мещане... та(к) те(ж) скры(н)кѣ и шькатѣлѣ з ры(д)вана взяли в которо(и) скры(н)це были ѡберы жоны моеє тка(н)ки браселики пе(р)ловые ла(н)цѣхъ золоты(и) пе(р)стени завия(д)ло зъ золотомъ (Луцьк, 1571 ЖКК I, 33).

Див. ще **ЗАВИВКА, ЗАВИТЕ, ЗАВИЯНС**.

ЗАВИЯНС с. Те саме, що завивань: и(х) жоны вѣ золоте вѣ сере(б)ре, ходити... не маю(т), Але ѡбе(р) ихъ має(т) бы(ти) зна(ч)ны(и), ша(п)ки або биреты жо(л)тыє па(к) те(ж) и завия(н)я

белы(х) голо(в) поло(т)но жо(л)тое (1566 ВЛС 94 зв.).

Див. ще ЗАВИВКА, ЗАВИТЕ, ЗАВИЯДЛО.

Пор. ЗАВИЯТИ.

ЗАВИЯТИ *дієсл. недок. (стп. zawijać)* те саме, що **завивати**: А коли дей пани раны завияла, тогды она не была, одно Воця, а Федор Дюгот, приехавши, тамъ в ызбе и не былъ, одно постѣлъ з воза зобралъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 382).

ЗАВИДУЮЧИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Заздрисник: нѣмашъ та(м)... кто бы крѣвди(л); ани оукривжоного ѡбачи(ш). нѣ ображѣючого, анѣ ображѣючогоса. анѣ гнѣваючогоса, анѣ завѣдѣючого. анѣ пожа(д)лѣвостю непристойною распалѣного (Острог, 1607 *Лѣк.* 44).

ЗАВИСАТИ *дієсл. недок.* Зависати: ѡвѣшити зависати (I пол. XVII ст. *Сем.* 74).

Див. ще ЗАВИСНУТИ.

ЗАВИСИТИ *див. ЗАВѢСИТИ.*

ЗАВІАТИ *дієсл. док. (що) (засипати кучу-гурами)* завіяти: снѣгъ вѣпаль та(к) великіи. же ни(х)то не мѡгъ... зъ домѡ вѣйти не прокѣдавши лопѣтою, ѡкна и двѣри завіало. и моро(з) лѣтгы бѣ(л) (1509-1633 *Остр.л.* 130).

ЗАВОДИТИ *дієсл. недок. 1.* (кого) (*відводити, супроводжуючи когось куди-небудь*) заводити: Которы(и), за вказа(н)є(м) мой(м),... з све(т)-ками своими на то(м) кгру(н)тє, яко то є(ст) вла(с)тивы(и) его, по(д)лу(г) того завоже(н)ѡ своего, куды на(с) заводи(л), присегати хоте(л) (Івниця, 1582 *ККПС* 81).

2. Перен. (кого в що, до чого) Затягати, замановати: Ты и(ж) нѣ маючы пре(д) ѡчѣма страха божья... в погibe(л) вѣчную себе и дшѣ хрестиянские заводишъ (Львѣв, 1594 *ЛСБ* 249); Научил нас господь таких вѣлков знати, именем таким их достѡбитъ назывѣати. Котѡрыє тылом а не дверми входятъ, и з собою народ до пѣкла заводятъ (к. XVI ст. *Укр.л.* 71); Перестѣнте жъ зводѣти людей ненадѣѡны(х), и тыхъ котѡрыи на свой рѡзѣмъ сѣда(т)са, и не заводѣте и(х) дѣлей вѣ погѣбѣлъ (Киѣв, бл. 1619 *Ообр.* 53); В землю живѣхъ заводитъ Мѣсли нѡши (Вильна, 1620 *Лям.К.* 27);

(кого, кого до чого) зваблювати: Такъ же унѣтѡве, своему лживому богу-антихристу мощно служачи, заздрятъ хрестіаномъ, отступивши отъ вѣры хрестіанской, заводячи ихъ и обещуючи имъ дигнѣтарства, маетности и роскоши розмаитые (бл. 1626 *Кир.Н.* 15); Если та завода(т) мѣсли злыи до ѡ(б)жи(р)ства // пѣанства... вытрѡва(и)... дла црѣства нб(с)ного (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 18-18 зв.);

(що, на що) спрямовувати: Якъ вѣтры // срѡдзе вѣючіи все створенѣе, котѡрое по(д) нѣбомъ єсть хвѣютъ, и гѣкъ а шѡмъ немѡлый чѣнать: тѡкъ мѡцъ нѣприятє(л)скаѡ, лѡмитъ, нѡситъ мѣсли, и колѣшетъ глѣдѡбѡкостами ср(д)ца, вѣдлѣгъ оуподобѡнѣя своѣго, а на свою послѣдѣ заводитъ мѣсли (Вильна, 1627 *Дух.б.* 342-343); Въ безакѡнїи зача(т) єсмъ и въ грѣсѣхъ роди ма мти моѡ а та(к) не маємо мѣслии иншихъ на то завѡдити (I пол. XVII ст. *УЄ* № 91, 94 зв.).

3. (що, чого) (*передавати що-небудь у заставу, у володіння*) відводити: и всказывалъ к намъ князь Андрей, штожъ дей в обычаи права земли Волынское того нетъ, хто са ѡ земли правѣть, абы малъ самъ присагати, нижли дей свѣдки годный присагають и землю заводатъ (Петрків, 1527 *AS* III, 319); а естли бых был потребен грошей тогды того имени своего Любина не маю никому продати на вечность а ни заставою заводити, одно тым листом своим застановляю и певное постановене чиню в том имени своем Любине (Володимир, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 130); ѡны(и) запи(с) то(л)ко небо(ж)чика князя фѣдора... брата его тестаментѡ(м) своимъ стѡе(р)ди(л) але ча(с)ти своеє яко никгды ємѡ не заводи(л) та(к) тѣ(ж) то(т) тестаментъ на нее се стѡга(т) не може(т) (Луцьк, 1597 *ЛНБ* 5, II 4049, 69 зв.); чѣнѡчи тѣды дѡсы(т) выреченномѡ словѡ абы бѣ(з) застѡвы пѣвнѡй сѣмы церкѡвнѡй не заводѣти, понева(ж) Панъ Янѣй не має(т) щѡбы дла пѣвнос-ти вѣ застѡвѡ брѡтѣл(м) дѣлѣ (Львѣв, 1633 *ЛСБ* 1043, 31 зв.);

(що) (*граници володіння*) визначати: А по то(м) заводе Барановѡ(м) панѡве Трипо(л)ские заводѣ(ли) свою границу (Житомирщина, 1595 *ККПС*

62); СѸ(д) наказѣ напере(д) акторови дѣктъ сво(и) заводи(т) а пото(м) по(з)ваномѸ (Луцьк, 1607 ЛНБ 5, II 4052, 17 зв.).

4. (що) (*запроваджувати, встановлювати*) заводити: помененый панъ Шылень...//... штобы мел, яко преложоный, в месте страж заводити, порядку перестерегати, бунѣтови забегати, о обороне мыслити (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 307-308);

(кого з ким) (*починати, затівати що-небудь*) заводити; заводитися: и не хотачи Єго Милость далей в том з нами себе заводити и в наклады нам ѡбеюм сторонамъ приходити вчинил естъ Єго Милость змовѸ з нами (Звиняче, 1553AS VI, 9);

(що) (*провадити, виконувати*) вести: та(м) же передо(м)ною возны(м) па(н) ме(ш)ко(в)ски(и) вра(д)нику хотачо(в)скому... которы(и) на то(т) ча(с) ѡ(т) дзекана лу(ц)кого... то(т) вра(д) заводи(л) // мови(л) абы допусти(л) ему Ѹ гумнѣ того збо(ж)я (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 1-2).

5. (що) (*насаджувати що-небудь на щось*) набивати: Хищникъ: Драпѣ(ж)ца, лѣпѣ(ж)ца, разбѣйникъ, и тѣжъ начи(н)е бѣднарское, гакъ котрымъ обрѣчѣ заводатъ на фасы (1627 ЛБ 143).

6. (що) (*робити запис*) заводити, вписувати: прото неха(и) бы де(и) тая жалоба и ѡповеда(н)е наше до за(в)трея до кни(г) не завожоно за чи(м) то(т) паробо(к) дома буде(т) абы и его раны во(з)ны(и) або ви(ж) ѡгледе(ли) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 28).

7. (що і без додатка) (*запізнюватися з виконанням чого-небудь*) зволикати: Челади дворное запла-та мает быти з местцких панщизных пиназѣй, котораа челада дла быдла мает быти хована, а конечно абы каждого рокѸ той челади плачено, не заводачи (1567 AS VII, 119); Дворникомъ, дворничкамъ и наймытамъ наймѸ, найменшое речи не заводачи, платити (1577AS VI, 84).

8. (кого) Губити, занапашати, мучити: И не такъ далѣце злѣсти и грѣхи, яко погрѣхѸ дивъные и опачные розоумѣнъа наши, ѡ наши(х) грѣхѸхъ насъ ѡлбо заводатъ ѡлбо трѣвѣжатъ, зачымъ и до полѣпше(н)а // живота напродъ и старанъа ѡ

оулѣчѣнью злѣстей прѣшлыхъ, нелачно здаетса намъ приходити (Острог, 1607 Лѣк. 4-4 зв.).

Див. ще ЗАВЕСТИ.

ЗАВОДИТИ² *дієсл. недок. (голосно плакати, голосити)* заводити, *діал.* заводіти: А снѣть и всѣго свѣта кгмінъ, волѡлъ мѣвачи: И гѣлосомъ бѣрзо жалоснымъ заводачи (Львѣв, 1616Бер.В. 89).

ЗАВОДИТИСЯ, ЗАВОДИТИСА *дієсл. недок. (з ким) (затівати сварку)* заводитися: А такъ я, Яхно, яко братъ старшый, не хотячи зъ братею своею въ томъ ся заводити, але братскій роздѣлокъ приняти и то на вѣчность ровнымъ дѣломъ, яко зъ братею своею рожоною роздѣлити (Луцьк, 1565 РЕА II, 141); але зъ великою скрѣмностю и покѣрою вѣжджаеть... намъ... прикладъ даючи, и зоставѣючи, жебѣс'мо...//... нѣкомѸ обрѣзы не стрѣбили и нѣ с' кимъ са, дла мѣрныхъ дочаснос-тій... не заводіли, и в' свѣры не вдавали (Київ, 1637 УЄ Кал. 182-183).

ЗАВОДНИКЪ *ч. (стп. zawodnik)* спортсмен: ѡто слоухай нѣкоторого спрѣве(д)лѣвого моужа мѣвачого, лѣта мой проу(д)ше бѣжа(т) нѣжъ заводникъ абѣвѣ(м) якъ ѡнѣ перше нѣжли ста-ноу(т), кресъ перескакоюу(т) (Острог, 1607 Лѣк. 107); Ристѣте(л): Ка(л)вакѣто(р), заводни(к) (1627 ЛБ 109); *У порівн.:* гонятся и один одного дла власти сану и позысканъа имѣний и перебѣгают и опережают, власнѣ як конские заводницы дла закладу (Унів, 1605 Виш.Домн. 191).

ЗАВОДНИЦКИЙ *прикм.* Спортсменський: Пѣчестъ, ѡлбо пѣче(ст) побѣднаа: Нагорѣда заводницкаа, ѡлбо герцирева, запѣсницкаа (1627 ЛБ 91).

ЗАВОДНИЧИЙ *прикм.* Загальноприйма-тий (?). ◊ мѣла заводничкаа *див.* МИЛЯ.

ЗАВОДНОЕ *с. (стп. zawodne)* дохѣд за доз-вѣл косити на певній території: Заводное с поля от волок подлугъ реесту своего игуменъ предѣ братию и ктиторми личбу чинити мае (Пересоп-ница, 1600 АрхЮЗР 1/VI, 300).

ЗАВОДНЫЙ *прикм. (стп. zawodny)* спортив-ний: Рѣтный: заводный, звѣща тотъ вѣзъ на ко-торомъ са збивѣаютъ, тотъ що налѣжи(т) до такѣ-вои вѣтѣчки и звѣды (1627 ЛБ 108).

ЗАВОДЦА ч. (*стп. zawódcа*) 1. Управитель, принципал: кгда са на рокъ, ѡтъ господара Его Милости зложоный, в томъ мне право сто-чило, кназ Андрей... заводцей своихъ не поста-вилъ, панове сѣди присѣдили мне тѣю часть не-божчика Грицка... водле росказанья господар-ского (Миркѣв, 1539 *AS IV*, 192); Мы... зложили есмо им рокъ тамъ на тую землю выехати и справедливость вчинити и того заводцу войту казали есмо тамжо на той землѣ поставити (Киѣв, 1560 *АрхЮЗР 8/IV*, 167); А такъ я... и тѣю часть имене(и), за ты(м) же ся мне и принъцыпа(л)у або заво(д)цы моемѣ панѣ крыницкому по(д)лугъ ѡписѣ кнѣзя ружинского и жоны его... досыть ста-ло, зара(з) ѡ(т) его милости... постѣпую в моцъ и в де(р)жанье его подаю (Кременецъ, 1583 *ЛНБ 5*, II 4045, 31 зв.).

2. Особа, від якої ким-небудь одержана вкра-дена річ: который дей тотъ Денись, мене пойма-вши, ставши яко заводцу, оному Семену Чикалу и тому Гацу Борисовичу, чий то естъ конъ (Жи-томир, 1590 *АрхЮЗР 6/I*, 213).

Див. ще ЗАХОДЦА.

ЗАВОДЪ, ЗАВОДЪ ч. (*стп. zawód*) 1. Змаган-ня: И на ѡко видѣломъ то, же с тѣхъ мѣръ хрѣ-момѣ, за дѣбре здороваго на завоудъ, нѣмомѣ за красномѣвцѣ на спѣры, и ономѣ жабрѣкѣ, чюжоую кролѣвскѣю на свое лице вкладѣаючомѣ персѣнѣ, мѣломъ не былъ, або и былъ подѣбный (Острог, 1598 *Отп.КО 2* зв.); Стѣдѣонъ, стѣдѣй, стѣн, гѣны: рѣке, крѣкѣ(в), сѣи, стѣпени(и), По ѣнѣхъ, до двѣхъ мѣль чѣни(т). завоудъ, плѣцъ до завоудѣ, або до го-нѣтвы (1627 *ЛБ 121*); Ристѣнѣе: Вѣтѣчки, Гарцо-вѣнѣе, Гонѣтвы, Завѣды, Бѣганѣе кѣнѣми (Лѣвѣв, 1642 *Жел.П. 8*).

2. Незгода, чвари: што бы то на небожчику за знаки были и от кого бы, — звлаца же ни с ким в неприязни а ни в жадным заводе небожчик не жив, — за таковым окрутным... замордованьемъ брат нашъ небожчик... с того света зшол? (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР 8/III*, 495); пане гетмане... на тые простацкіе бунты молодыхъ небачныхъ не дбаю-чы, старайтеса милостью всѣхъ звитежыти, кромъ всякихъ межы собою непрѣятелскихъ за-водовъ (Киѣв, п. 1621 *АСД I*, 265);

непорозуміння: и ѡ срѣдкѣ забѣже(н)ѣ на-мовившиса, то абымъ сегѣдна (не пѣскаючи в' дѣлшій чѣсь пре (!) ѡ(т)лѣгло(ст) мѣстца на котѣ-ромъ са дрѣкѣтъ) оучинѣлъ, што бы пре(з) мене за ѣбщимъ... Совѣтомъ бе(з) жѣдныхъ заво-довъ Дѣспѣтацѣйныхъ оучѣнено бѣти налѣжало (Киѣв, 1628 *Апол. 2* зв.);

розчарування: тѣтъ до оудивлѣнѣя прихѣдѣтъ велѣкомѣ ѡшѣкѣню послѣдшнихъ римскомѣ костѣ-лови, в ѣкових завѣдах мѣрныхъ зостаѣтъ, на тѣцѣтнѣѣ ѡбѣтници пѣпѣжскѣѣ надѣюще(с) (Киѣв, 1621 *Кон.Пал.(Лв.) 31*).

3. (*засвѣдѣннѣя ѣстинности чого-небудь*) пѣд-твердѣннѣя: а тѣтъ тые доводи ѣдно для того те-пе(р) прѣточѣ(л), абы тые которые не читали бо(л)ше(и), то(л)ко вѣдати мо(г)ли с працови-то(г) завоудѣ нашегѣ ѡ правдиво(м) прѣдку (1582 *Кр.Стр. 72* зв.); Лѣчь лѣбо тѣраз' лѣбѣъ и ѣногѣо завоудѣ зацнѣности фамѣлѣй и дѣлности Кнажѣтъ Четвертѣнскихъ выличѣти (Киѣв, 1623 *МИКСВ 73*).

4. Передача маетки, земель і т.ін. у володѣн-ня ѣншѣй ѣсобѣ; ѣмѣр границъ маетки, земель і т.ін.: а каноники вжо маѣють то держати кѣ церкви Божѣй, подлугъ заводу и свѣдоцтва и прѣсеги ѣхъ свѣдковъ (Вѣльна, 1516 *АЮЗР I*, 52); прѣве(л) насъ панъ ѣнѣ светицки(и)... до ставу князя старѣсты лѣцкогѣо за(м)кѣѣ его каменицкогѣо которы(и) ставъ естъ подѣ самы(м) замѣко(м) каменѣмъ. Того завоудѣ ѡ(т) мѣдведевы головы до ставу камѣнскѣогѣо ѣкобы на по(л)торы мили (1546 *ОГ 33* зв.); от тѣе ѣноги долиною через поля и дубровы до тѣежѣ долины, гдѣ панъ Загорѣвскѣй прѣвел нижей заводу пана Загорѣвскѣо (Свищѣв, 1553 *АрхЮЗР 8/VI*, 29); ѣнѣ дей до мене всказалъ, ѣжъ дей я Гулевичу не слу-жилъ..., естлимъ дей ѣздѣлъ до Сутѣски, ѣко прѣятель есми ѣго тамъ былъ и рокъ сѣ Кома-ромъ рознѣлъ, и Красноселскѣо на завоудъ Чѣл-ганскомъ прѣвелъ (Луцьк, 1579 *АрхЮЗР 3/I*, 10); жалова(л) намъ... песочѣнскѣи(и)... и(ж) де(и) по(д)даннѣи(и)... гри(ц)ко белѣнскѣи(и) прѣме-налъ... жеребицѣ... котѣраа: кгда ѣ того грѣна ѡ(т) по(д)данѣо пнѣѣ мѣколаѣ ѣ(р)молинскѣо з черѣленевецъ кузмы чѣравца познана, тогѣды де(и) пнѣѣ песочѣнскѣи(и) рокъ завоудѣ прѣвнѣ

складаль, а тотъ де(и) подьданы(и) светецьки(и), оного слуги его в томъ заводе заступити не хотель (Кременець, 1584 ЛНБ 5, II 4045, 72); А по то(м) заводе Бараново(м) панове Трипо(л)ские заводи(ли) свою границу (Житомирщина, 1595 ККПС 62); завжды о(т) та(м)ту(л), ве(д)ле права, заводы граничные бываю(т) показованы з обу(д)-ву сторонь (Київщина, 1600 ККПС 141).

5. Вл.н.: Ми(с)ко Заво(д) (1649 РЗВ 333 зв.).

ЗАВОДЫТИСЯ дієсл. недок. (на що) (*збиратися, заноситися*) заводитися: В тобѣ хто мешка(л) нѣгды не шкодова(л) хто ся шанова(л). Тера(з) не сту(и) тежѣ на... (пошк. — Ред.) южъ приходыть Сна(т)ся южъ на тоє подобно заводыть (пошк. — Ред.) бы юже было внѣвечъ оберънено (1636 Лям. о пр. 11 зв.).

ЗАВОЄВАТИ дієсл. док. (кого) (*захопити в полон*) полонити: А є(с)ли в томъ часи мене самого сме(р)ты Або неприятє(л) татари(н) яко то в на(с) на краини завоєвати мѣль, теды жона моя з маєтности моеи має(т)... тую чоты(р)на(д)ца(т) копѣ гроше(и) лито(в)ски(х) панѣ янѣ кременеви о(т)дати (Жорнища, 1609 ЛНБ 5, II 4052, 59 зв.).

ЗАВОЄКЪ ч. (стп. zawojec) (*різновид одягу*) завій: Дарій... заразъ емѣ послалѣ пилѣ, мачѣгѣ и завѣекъ блáзенскій, и лістѣ такъ написанный (серед. XVII ст. Хрон. 406).

ЗАВОЖЕНЄ с. (стп. zawodzenie) те саме, що заводъ у 4 знач.: ино кгды пан Гневош мел землю князю... заводити и граници вказивати, пан мой, княз... Лѣцкий до мене слѣжебника своего писати рачил, абых я при том завожени от Єго Милости вижем был (Пісочне, 1541 AS IV, 283); а к тому иж теж и я самъ Роман, частокрот выправуючися на службу господарскую земскую, ... остаток тогож имени моего Маркович муселем в руки обчие заставным обычаем пустити, которые за завоженемъ моимъ немалый час того имени моего Марковичъ у держанью своем были (Марковичі, 1568 АрхЮЗР 8/VI, 220); мы... прислуха(в)шися и присмо(т)ре(в)шися добре споро(в) и о(т)поро(в) све(т)ко(в) доводо(в) завоже(н)я... заховали есмо че(р)нцо(в)... граници (Київ, 1592 ЦНБ ДА/П-216, 110 зв.).

Пор. ЗАВОДИТИ.

ЗАВОЗЄ с. Узвіз: Тотъ же Солуянъ Сидоровичъ, зъ сынми своими, жаловалсе мнѣ на Федора и Андрея и братю ихъ Гридковичовъ о сосну, которая подле ниви его в завозю (Невмиричі, 1552 АрхЮЗР 4/I, 60).

ЗАВОЗИТИ дієсл. недок. (кого, що) (*доставляти кого-, що-небудь кудись*) завозити: Назавтрѣ, скоро день въ дорогу, упрошаєтъ зъ собою и Богуринского и на своемъ возѣ завозить его до Фалимичъ (Київ, 1621 Коп.Пал. 1061); Аппараты црковные...//... маю(т) быти в дозорѣ, схованю и завѣдованю любѣ самого игѣмена, любѣ екклисиа(р)ха..., которы(и) стеречи повинє(н) бѣдетъ жебысы што не зопсовало, жебы што не згнуло, ижебы на сторонѣ... ничего небыло с тыхъ аппаратовъ завожено (Луцьк, 1624 ПВКРДА I-1, 65-66).

ЗАВОЙ ч. 1. (*різновид хустки*) завій: Сѣдәръ при бѣдрѣ: Хѣстка при бѣкѣ. Сѣдәръ на главѣ. Заво(и) на головѣ (1627 ЛБ 124); завою cidaris (I пол. XVII ст. Своб. 25); causia, заво(й) (1642 ЛС 116);

(крайня смужка) край, берег: одна хѣстка на анало(и) туре(ц)кою роботою є(д)вабемъ вышиваная на завою (Львів, 1637 Инв.Усп. 69).

ЗАВОЙКОВЫЙ прикм. (стп. zawojkowy) (*виготовлений зі спинок хутрових тварин*) спинковий, хребтовий: а // працы его рачил Єго Милост небожчикъ князь Романъ на томже листе своемъ емѣ описати, постѣпѣючи врочистого платѣ грошей готовыхъ копѣ двадѣцать Литовъскихъ и сѣкно, лонѣдышь и ѣдро завойковое, лисѣ, на каждый годъ (Мельці, 1571 AS VII, 404-405).

Див. ще ЗАВЫЙКОВЫЙ.

ЗАВОЛАНЄ, ЗАВОЛАНІЄ с. (стп. zawołanie) громадське призначення; гідність, стан: для того тежѣ, зъ особливое ласки Нашое Господарское, маючи вѣдомость о добромъ а цнотливомъ его межы людьми учтивыми захованью узычили есмо ему: стану, заволанія, зацности и титулу шляхетского, на што особливый листъ Нашъ ему есмо дали (Петрків, 1565 РЕА II, 138); Пытаю дѣписа што роздѣветъ теперѣ вѣ новомъ законѣ, чі мѣсце о(т) людій и о(т) справъ, чи люде и справы о(т) мѣсца свою сватоблївость оздѣбѣ повагѣ и заво-

ла(н)е беру́тъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 83 зв.); я са(м)... будѣ повине(н)... е(г) м(л) п̄на александра хреницкого... ѿ ко(ж)дого судѣ... ѿ(т) вше-ляки(х) ѿсобѣ кривны(х) // бли(з)ки(х) и да-леки(х) и якого ко(л)векѣ станѣ ко(н)дици и достоє(н)ства заволяня будѣчи(х)... боронити (Луцьк, 1613 *ЛНБ* 5, III 4054, 1 зв.-2); яко бы пристѣйно(г) Завола́(н)а своего вцале Заховавши, на стра́шно(м) его соудѣ, Гло(с) ѿный ѿ(т) всѣхъ Пожаданы слышати домѣщѣни были. Котѣрый Порадокъ ихъ такса в собѣ має(т) (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 39).

ЗАВОЛАНЬЙ *дієприкм. у знач. прикм. (стп. zawoľany)* 1. Відомий; славний: Ачъ ко(л)ве(к) е(м) южъ я(с)не з великою працею оказа(л), з ро(з)майтѣ(х) а поважне заволаны(х) и(с)тори-ковъ, и(з) стародавны(х) лѣтопи(с)цу(в) рѣ(с)-ки(х) и лито(в)ски(х), выводы и дово(д)ные по-ча(т)ки народѣ лито(в)ско(г)... положи(л)е(м) ты(ж) пе(в)ные и вѣрыго(д)ные зданя сла(в)не дчоны(х), и ро(з)майтѣе причины ѿ при(и)тѣю влохо(в) (1582 *Кр.Стр.* 71 зв.).

2. Скликаний: По том року 52 го пишет, по вознесенію Господню, не в Рыме, але во Іерусалимѣ найдуется, ано на оном заволаном апостольском соборѣ о чом маєшь в Дѣянїях апостольских гл. 15, бо то значитъ з листу Павла святого до Галата писаного (Львїв, 1605-1606 *Перест.* 51); **заволаный листъ** *див. ЛИСТЪ*.

ЗАВОЛАНЬЕ *с. (стп. zawoľanie)* крик, за-клик: который уходячий, за заволянємъ о то квалту, // будучы улапленный и до уряду... отда-ный зосталь (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 600-601).

Пор. ЗАВОЛАТИ.

ЗАВОЛАТИ *дієсл. док. 1.* Заволати, закри-чати: збунтовавшись подданные князя Анѣдрия Головни Острожецкого,... заволавши квалту на вси подданные пана своего // и на помощники свои,... пана Яна Рокгалинского... устрелявши ...утопили (Луцьк, 1584 *АрхЮЗР* 6/I, 140-141); священник тоєи церкви от олтаря завола(л), по-казуючи людем таковое чудо (Львїв, 1605-1606 *Перест.* 44); Вчасне, здаст̄миса,...//...завола́-

ти, ѿ глѣбинѣ богатства, и премѣдрости, и разѣ-ма Бжїа (Вильна, 1620 *См.Каз.* 2-2 зв.); Възо-пїй: Завола́й (1627 *ЛБ* 20); ото и ты(х) мѣща(н) видѣль хс пла(ч) и нарѣкана... овы(м) што тѣло несли росказа(л) абы станѣли. А доткнѣвшиса трѣны завола(л) младенче тобѣ мовлю вста(н) (Височани, 1635 *УС* № 62, 102 зв.); Котѣраа по-мѣщница такъ припала до ср(д)ца економови того свѣта чловѣкови, же тежъ завола(л), мѣ-вачи: Се нїнѣ кѣсть ѿ(т) кѣсти, и плоть ѿ(т) плѣти моєа (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 916).

2. (*запросити кого-нибудь прийти кудись з пев-ною метою*) закликати: я..., воевода землѣ Во-лынское,... хотечи то мети, ижъ еслибы панъ Богъ,... часъ смертный допустивши, мене греш-ного,... до фалы своеє светое заволати будетъ рачиль,... волю свою... zostавую (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 95); Дано было одному шевчыко-вы,... киемъ отъ старосты... за то, ижъ до вряду замкового, будучы заволаный, ити не хотель, и слугу подѣстаростего зсоромитиль (Вильна, 1599 *Ант.* 941); Таковый позовъ маючи у себе, кгда заволено до справы луцкого о тоє убийство, оны пришедши до кроля до суду, обадва... учини-ли широкую мову, жесмо сут, позванные от всей Речи Посполитое пред суд вашей королевской милости (Львїв, 1605-1606 *Перест.* 41); заво-ла(и)те ми папу(ж)ку бо пыта(л) камараша ту(ж) чи да(ст) папу(ж)ка ты(и) гроши яко(м) мови(л) на це(р)ковъ (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 1 зв.); Я Галь-шка Гулевичовна... ничего певнейшого перед очима не маючи, едно смертелности и сказител-ности людское кресом смерти, которая абы мене неготовую предъ трибуналъ з сего свита не // позвала и абы, кгда ся не сподиваю, не завола(л) Панъ и Створецъ души моеи... остатнею тоєю во-лею моею распоражаю и мети хочу непорушь-но (Луцьк, 1641 *ПККДА* I-1, 71-72).

ЗАВОЛОЧИ *дієсл. док. 1.* (що) (*затягти, притягти силою куди-небудь*) заволокти: позва-ные... Каспра Матушинского, Криштофа Домб-ровского забивши и тела их в пустки заволокли попалили (Варшава, 1639 *ЧИОНЛ* XIV-3, 15);

перен. (кого) (*звабити*) зятягги, зятягнути: діаволь и а́н҃гели Е҃го оусилѣють Е҃го [чл̄вка] в' свои краи заволочи (Вільна, 1627 *Дух.б.* 248).

2. (що) (*піднявши, витягнути на своє місце*) поставити: тесли що прятвѣ(р) стары(и) розобра(л) и ново побѣдова(л) ры(н)нѣ на ново(и) це(р)кви заволѣ(к) и тесе(л)чыко(м) по всѣ дни робо(т)ныє на пиво всего fr. 34:22 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 19).

ЗАВОЛОЧИТИ *дієсл. док.* (що чим) Обкрутити: если хоцемо и(ж)бы есмо одрѣжали(с) оу па(н)ствѣ своємь замкнѣмоса гораз(д)ѣ заволочѣмо ланцоухами ворота и дроуки желѣ(з)нымы позакла(д)уймо (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 50).

ЗАВОЛѢКАТИ *дієсл. недок.* (чим) (*замикати, оповивати*) заволікати: А ви ворота желѣзние рихло зачиняйте, И зводи звѣвши ланцѣхами заволѣкайте, И колодками мощными и твердими замикайте! (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 28).

ЗАВОНХАТИ *дієсл. док.* (*стп. zawachac*) (що) (*почути нюхом*) занюхати: пѣсь кгды кій котѣрымь оударѣнымъ бѣлъ заво(н)хаеть, яко найпрѣдшей и надалей оутѣкаеть (Київ, 1632 *МКСВ* 275).

ЗАВОРА *ж.* (*цсл. завора*) засув, штаба: а потомъ заразѣ з великымъ трѣскомъ, сілою млтвы стѣа, двѣрѣ са ѡтвориши, завѣри и за(м)ки поѡ(т)падовали (XVI ст. *УЄ* №29519, 266 зв.); Развѣра: Завѣра, албо запѣра, рыгель, рѣтазь. ланцѣхи одвѣрныи, замки, завѣсы, и кла(м)ка (1627 *ЛБ* 105); *vestis, is, завора, друкъ, веря* (1642 *ЛС* 408).

Див. ще ЗАВОРЪ.

ЗАВОРОТЪ *ч.* (*закрут*) заворот: шестая комага...//...ударилася и ро(з)билася, и на заворот(т) по(ш)ла, тону(чи) (Володимир, 1566 *ТУ* 115-116).

ЗАВОРОЧАТИ *дієсл. недок.* (кого) (*спрямовувати куди-небудь*) повертати: поме(н)ныє писаре,... по го(с)ти(н)ца(х) прасоло(в), яко и з и(н)шими товарами до ме(с)та ква(л)то(м) заворочали и (в)ганяли (Володимир, 1603 *ТУ* 237).

ЗАВОРЪ *ч.* Те саме, що *завора*: Завѣръ. *Suspicio* (1650 *ЛК* 449).

ЗАВРЪНУТИ *див. ЗАВЕРНУТИ.*

ЗАВРЪЧИ *див. ЗАВЕРЕЧИ.*

ЗАВСЕ *присл.* Завжди: Нѣвѣсто, тѣ в бѡлести боудешъ зѡвсе родѣти дѣти (XVI ст. *УЄ* №29519, 215 зв.).

Див. ще ЗАВСЕГДА, ЗАВСЕГДЫ, ЗАВШЕ.

ЗАВСЕГДА *присл.* (*повсякчас, постійно*) завжди, завсѣди, завсѣгди: вѣдай завжди о том,... иж в нем... лжа поганская, хитрость и фарисейство сѣдит (1608-1609 *Виш.Зач.* 220); Ато жѣ тѣ причины хворости,... Скарго, перегороду учинили, иж тѣло латынское освятитися никако же не может, — а завсегда вѣдай, я тебѣ ознаямую (Там же, 222); патриарха Ерусалимский... тымъ zase полковникомъ, сотникомъ, которые завжди при немъ были, тоежѣ а не иначе частокротѣ отцовско персвадовалъ, албо мовилъ (поч. XVII ст. *КЛ* 90); двѣдѣ... взѣлъ кій свѣи котѣры(и) // за всегда мѣлъ в' рѣкѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 220-220 зв.).

Див. ще ЗАВСЕ, ЗАВСЕГДЫ, ЗАВШЕ.

ЗАВСЕГДЫ, ЗАВСѢГДЫ, ЗАВСЮГДЫ *присл.* Те саме, що *завсегда*: дознавши есми великую склонность, милост..., а милое заховане ку собе малжонки моеи... которое она ку мне малжонкови своему завжди чинити неомешкиваетъ... дарую... ей... вси мои речи рухомые (Затурці, 1562 *ИКА*, дод. 90); смо(к)... ирода привель скоро по роже(н)ю хри(с)тово(м) абы его заби(л) а тепе(р) и завсюгды на то чигае(т) абы слово хри(с)тово зглади(л) (XVI ст. *КАЗ* 628, на полях); яко ѡ не(м) давы(д) мови(л) вида(л) е(с)ми пна завжди пере(д) собою бо по право(и) сторонѣ мое(и) е(ст) (II пол. XVI ст. *КА* 9); ѡтожѣ и тѣе кѣ пересторѣзѣ вѣдати потреба, же не завжди коли рѣмъ в'спомѣнанѣ бывае(т), роздѣветьса італійскій старый рѣмъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 139 зв.); Если лаикъ и котѣрыкол'вѣкъ вѣр'ны(и) молѣтиса не можѣтъ, ажѣ занехавѣвши справѣ мал'жен'скихъ, Іерею котѣрый мае(т) завжди за лю(д)ѣ Бжѣий ѡфферова(т)и зав'сегды молѣтиса потреба (Львів, 1645 *О тайн.* 168);

(*навіки, довічно*) завжди, завсѣди, завсѣгди: Я Иван Семенович Шелвовъский чиню явно и

вызнаваю симъ моймъ листомъ каждому, кому бы того потреба была вѣдати, або чтучи его слышати, нинешнимъ и напотомъ будучимъ завсегды (Баїв, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 289);

(*споконвіку*) завжди, завсиди, завсігди: три вежи замъковыхъ за(в)сегды яко и памяти лю(д)-ские знесуть робливали де(и) волости гд̄ръские рдские (1552 *ООвр.З.* 96 зв.); Мы,... на я(р)ма(р)-ки... завсе(г)ды тутъ е(з)дчали (Луцьк, 1592 *ТУ* 226); на то(м) же синодѣ..., на взг̄ор̄дѣ костелови ри(м)скомѣ... намѣстник(а) петра ст̄бого бискѣпа ри(м)ского сам̄дю г̄оловѣ костѣла оуводачи то собѣ на пото(м)ные часы он̄ор̄іа м̄ало винного, століци ри(м)скои ω(т)с̄диди, и завсегды нар̄бдови нашоумоу незычл̄ивыми са ωказовали (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 48 зв.).

Див. ще ЗАВСЕ, ЗАВШЕ.

ЗАВСТЕГНУТИ *див. ЗАВСТЯГНУТИ.*

ЗАВСТИДѢ *присл.* Соромно: Бо било би мнѣ завстидѣ, гди билъ ся емѣ кланялъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 27).

ЗАВСТЫДАТИ *дієсл. док. 1.* (кого) (*примусити кого-небудь відчути сором*) засоромити, *діал.* завстидати, застидати: Тый кот̄орый г̄ордостю якоб̄усь оувѣдени, ω(т)верта̄ютьса ω(т) поклон̄ана кр̄(с)та и ωбразов̄ь. Нехай̄ нерозд̄мныи и несмысленныи ω(т)повѣдатель... // Яко ω(т) гр̄обов̄ь... д̄іаволи... быва̄ють вымѣтованы; Леч̄ь яко гл̄ды(х) завстыда̄ймо и(х) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 28-29); Великі(и) Григор̄ій... его [Варлаама] завстыдал̄ь (Київ, 1627 *Тр.* 397); Фарисеове послышавши о том̄, же завстыдал̄ь Са(д)д̄к̄еов̄ь, натых̄мѣсть зобра̄лиса (Київ, 1637 *УС Кал.* 506).

2. (кого) (*не виправдати чийхось надій*) осоромити: ямъ тобѣ былъ ѡное [вѣры] оучителе(м), абысь ма теды не завстыдал̄ь ω(т)ца милоуючого сна (Острог, 1614 *Тест.* 135).

Див. ще ЗАВСТЫДИТИ, ЗАВСТЫЖАТИ, ЗАВСТЫЖОВАТИ.

ЗАВСТЫДАТИСЯ, ЗАВСТЫДАТИСА, ЗАВСТЫДАТИСА *дієсл. док.* (кого, чого і без додатка) Засоромитися, *діал.* завстидатися, застидатися: кто быс встыдал мене и слов моих

межи народом, тым, чужоложным и гр̄шним, завстыдается тыж его сын̄ь чловечий (Вильна, 1600 *Катех.* 75); мѣй в пошанован̄ью пр̄бзбоу такъ за̄цного р̄одѣ, завстыда̄йса сиви(з)ны ѡс̄обы моѣе (Острог, 1607 *Лѣк.* 123); м̄овит̄ Гь Бь, понева̄жесь... оусд̄мнѣлоса ср(д)це твое, и смѣр̄илесьса пред̄ь мн̄обю, завстыдал̄есьса Лица моѣго,... я оусл̄дхалем̄ та (Київ, 1623 *МІКСВ* 77); приходи(т) // сн̄ь... до ней̄ яко до п̄ст̄ьки, не на̄гим боу(с)тво(м), жебы са не оустрашила и ω(т)бѣгла завстыда̄вьшиса (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* №29515, 210-210 зв.); ѡчи твои... если по(д)несеш̄ь; в̄ Нбо; али и тѣ Бг̄ь пр̄аве(д)-ны(и) с̄д̄іа, Лице свое пр̄есвѣтлоє ω(т) тебе ω(т)вращает̄ але и тог̄о сла̄ви завстыда̄еш̄ьса, и оубои(ш)са, и ѡчи сво̄й ωбратӣшь на па̄долъ земный (Чернігів, 1646 *Перло* 125 зв.).

Див. ще ЗАВСТЫДИТИСЯ.

ЗАВСТЫДИТИ *дієсл. док.* (що) Те саме, що **завстыдати** у 2 знач.: Вшѣдши тогды Іѡав̄ь до цр̄а в̄ д̄ом̄ь р̄екл̄ь ем̄ѣ: завстыд̄ил̄ь єсь нн̄ѣ // облычье вс̄йх̄ сл̄д̄г̄ь тво̄йх̄ кот̄орыи выб̄авили д̄д̄ш̄ь твою (серед. XVII ст. *Хрон.* 271 зв.-272).

ЗАВСТЫДИТИСЯ, ЗАВСТЫДИТИСА *дієсл. док.* (чого, о що і без додатка) Засоромитися, *діал.* завстидатися, застидатися (чого і без додатка): Але не для того гр̄ѣхов̄ь сповѣдатисе маем̄ь, жебы их̄ Богъ вѣдати не мѣл̄ь, але для того, абыхмо ся сами осудили и злостей своих̄ завстыдили (Вильна, 1595 *Ун.гр.* 166); е(с)ли хто не по(с)лухае(т) сло(в) наши(х) то(го) чере(з) ли(ст) ω(з)на(и)мите а не ω(б)цу(и)те з ни(м) жебы са за(в)стыди(л) (II пол. XVI ст. *КА* 501); не мѣй за̄ зле того, б̄ што дасть гь бь и на соудѣ са б̄жом̄ь не за(в)стыдим̄о, же... и(з) оною ед̄іною вселенскою цр̄ков̄ью,... в зг̄одѣ и в̄ ед̄ности жити волим̄о (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 165 зв.); кды им̄ь нев̄облю вавилонск̄ю пре(д)повидѣл̄ь, и за̄йд̄оут̄ там̄ь и тогды завстыдитса неωбр̄ѣзан̄о их̄ се(р)це (поч. XVII ст. *Проп.р.* 143 зв.).

Див. ще ЗАВСТЫДАТИСЯ.

ЗАВСТЫЖАТИ *дієсл. недок.* (кого і без додатка) (*завдавати сорому*) соромити: Кор̄она,... Котор̄аа абыса здал̄ека вен̄ць свѣт̄ыла,... Шар-

латною крѣвю вса, свѣтно проквитаючи: Бе(с)-встыдннй нар(д) Жид(в)скій завстыжаючи (Львѣв, 1616 *Бер.В.* 85); фрасѣнокъ нашъ терпливость справѣтъ, а терпливость досвѣ(д)чѣніе, а досвѣ(д)чѣніе надѣю, а надѣа не завстыжае(т) (Киѣв, 1619 *Гр.Сл.* 304).

Див. ще **ЗАВСТЫДАТИ, ЗАВСТЫЖОВАТИ.**

ЗАВСТЫЖЕНЕ, ЗАВСТЫЖЕНІЕ, ЗАВСТЫЖЕНЬЕ с. Засоромлення: признаваю, а признавши заразъ тобѣ къ завстыжѣню твоихъ насватшихъ пановъ албо тебе самого припоминаю (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 81 зв.); Аріа(н)ства оучителѣ чѣдами надкї своѣи не потвердїли, и ѡвшемъ завстыжѣна, и на Сьбѣра(х) поконана, на конѣцъ плакги по(м)сты ѡ(т)носїли, яко Арциминїсте(р) Арїй розпѣклъ са и внѣтрности з' него // всѣ вѣшли (Киѣв, бл. 1619 *Аз.В.* 28-29); Изобличѣні(е): найграванье, завстыжѣнье (1627 *ЛБ* 47); А то Авгѣстїнъ стый на завстыжѣнїе Геретикѡвъ названыхъ Евхїтовъ... такъ написалъ (Киѣв, 1634 *МІКСВ* 313).

Пор. **ЗАВСТЫДИТИ.**

ЗАВСТЫЖОВАТИ дієсл. недок. Засоромлювати: Изобличаю: Пога(н)блѣю, завстыждю, явне оказдю з' звїта(з)ств(а) // трїдмфѣ, розславлѣю, розношѣ, посоромѡчю (1627 *ЛБ* 46-47).

Див. ще **ЗАВСТЫДАТИ, ЗАВСТЫЖАТИ.**

ЗАВСТЫЖОНІЙ дієприкм. у знач. ім. (той, хто покритий соромом, ганьбою) осоромлений, -ого: если оу людїи толькаа єсть мїлость, и толькае перебаче(н)е славы, же атоли и в цнѡтѣ завстыжѡнїю в домъ поймоуют', и з неволѣ вызволаю(т) ѡное, и за влѣсноую ма(л)жѡн'кѡ мѣваю(т), далѣко бо(л)шей бгѣ то самъ чїнить, на(д) дшами котѡрыє з' зѣцности нб(с)ного рѡдоу..., в' свѣта тогѡ плюгавости оупали (Острог, 1607 *Лѣк.* 59).

ЗАВСТЯГАТИ, ЗАВСТАГАТИ дієсл. недок. (стп. *zawściagać*) (що) (припиняти чїюсь дію) спїняти, зупїняти: И за то вашу мїлость... покорне прошу, абы ваша мїлость,... у себе то поважившы а гамуючы свовольность и упорѣ такихъ злыхъ а непобожныхъ и небачныхъ людей, которые... покой посполитый врзушають, завстагаючи то,

абыся таковыє кгвалты и збытки, а звлаща особамъ духовнымъ... не дѣяли (Дубно, 1575 *АСД IV*, 17);

перен. (що) (перешкоджати духовному розвиткові) спїняти, зупїняти: еслїса мїслам' грѣха оупередїти здари(т), гамѣтъ, ѡ(т)ворочаєтъ, борѡнїть и завстагаєтъ дшѣ, жебїса не зближала до Бгѣа, и звїта(з)ства на(д) грѣхѡм' неѡдѣржала (Вїльна, 1627 *Дух.б.* 11).

Див. ще **ЗАВСТЯГНУТИ.**

ЗАВСТЯГНУТИ, ЗАВСТАГНУТИ, ЗАВСТЕГНУТИ дієсл. док. (стп. *zawściagnąć*) 1. (кого) (припинити чїюсь дію) спїняти, зупїняти: вы неприатели божїи шалѣ(и)те я(к) хочете ѡ(д)на(к) не будете могли завсте(г)нути духа бо(ж')го (XVI ст. *КАЗ* 613, на полях);

(кого) (перешкодити кому-небудь щось зробити) спїняти, зупїняти: г(с)дѣ бгѣ... мене завстагнѣлъ, абымъ тобѣ злое не оучинїлъ (серед XVII ст. *Хрон.* 234 зв.).

2. *Перен.* (що) (перешкодити вияву чого-небудь) утримати, загамувати: покорне прошу, абы ваша мїлость... таковымъ злымъ а свовольнымъ людемъ а святокрадцямъ до предсвѣзятъя и злого умыслу ихъ дорогу загородити и упорные мысли ихъ завстягнути рачыли (Дубно, 1575 *АСД IV*, 17);

перен. (що) (затамувати, заглушити якїсь почуття) стримати, вгамувати: Скїтни(к): Подвїжни(к),... тѡтъ котѡрыйса цвїчїть завстагнѣти страсти (1627 *ЛБ* 114).

Див. ще **ЗАВСТЯГАТИ.**

ЗАВСТАГНЕНІЕ с. (стп. *zawściagnienie*) припинення, перешкода: молїтва (мѡви(т) єст' ...оутрапѣнїй застѣпающею стѣнѡю, вѡенѣ застгнѣнем', агглски(м) дѣло(м) (Киѣв, 1634 *МІКСВ* 312).

Пор. **ЗАВСТЯГНУТИ.**

ЗАВСТГДЫ див. **ЗАВСЕГДЫ.**

ЗАВСЮГДЫ див. **ЗАВСЕГДЫ.**

ЗАВТРА, ЗАВЪТРА, ЗАУТРА, ЗАУТРА присл. (цсл. заоутра) 1. (наступного дня) завтра: ѡнѣ... вѣставше завтра, и оувидѣша трѣпїя мертва (1489 *Чет.* 75 зв.); Я маю землю моихъ властныхъ именеѣ заводити князю Ивану завтра, в пятницу,

декабря первый ден (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 24); Земане воли(н)ские... приехавъши до лѣвца отъказали не хотачи дати пописывати имене(и) ...нине де(и) пописавъши где члѣвка завѣтра его тамъ не бѣдетъ а приеждчали с тымъ отъказомъ пнѣ се(р)би(н) хорѣжи(и) (1552 *ОВол.З.* 202 зв.); я вамъ выпишь... дамъ завтра, въ Суботу, рано придите до мене (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 167); Не надѣйтеся, власт мирская, королѣ, и всякое преложенство... як з вами ни в чом ся соглашати православные не хочут и папѣ поклонитися не изволят. Не надѣйте ж ся нынѣ, не надѣйтеся завтра, не надѣйтеся по завтрию, в приидушее время и в вѣки вѣков (1598 *Виш.Кн.* 125); пе(р)-шую... рату панъ А(н)дре(и) повине(н) дати зара(з), завтра... а дрѣгю ратѣ повине(н) буде(т) ...о(т)дати на соше(ст)вие Стаго дѣа (Львѣв, 1633 *ЛСБ* 1043, 32);

у знач. *ім.* (наступний день) завтра: ѣтρω, ѣтрь: Завтра (1627 *ЛБ* 142); сгас, утро, утрь, заутра (1642 *ЛС* 145); до завтра — (до наступного дня) до завтра: рече сѣдѣа розмислѣа до завтра (XVI ст. *УС* №29519, 264 зв.).

2. (незабаром, невдовзі, в недалекому майбутньому) завтра: трава пол'наа,... дне(с) есть а заутра в' коупоу бываеъ зложена (1556-1561 *ПЄ* 38); Житло наше, якъ трава: нынѣ есть, заутра упадетъ (XVI ст. *НЄ* 161); члѣк... ннѣка здоро(в),... а зау(т)ра до гроба его несоу(т) (к. XVI ст. *УС* №31, 116); днесь корчмар и танцоводец, а заутра богослов и народоводец, днесь убийца, а заутра святитель и епископ (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 192); ннѣ бовѣ(м) що ко(л)векъ е(ст) кролѣв'ского, ест' твое, а завтра боуде(т) не твое (Острог, 1614 *Тест.* 162); Глѣть бѣсъ рабѣ свѣомѣ, пожирѣи ннѣ, на паствискѣ грѣха мѣгѣω, а завтра покаешъ са (Чернігів, 1646 *Перло* 124 зв.).

Див. ще ЗАВТРИЄ, ЗАУТРЕЄ.

ЗАВТРАШНИЙ *прикм.* (який стосується наступного дня) завтрашній: су(д) для розмышле(н)я тоє речѣ о(т)ложили есмо до дня за(в)-трашнего, суботу (Житомир, 1584 *АЖМУ* 93).

Див. ще ЗАВТРЕШНИЙ, ЗАВТРИШНИЙ, ЗАВТРЪЙ, ЗАУТРЪЙШІЙ, ЗАУТРНЪЙШНИЙ.

ЗАВТРЕДНЯ, ЗАВТРИДНЯ, ЗАВТРИДНЯ, ЗАВТРЪДНА *ж.* Заутреня, утреня: владыка Холмский былъ, въ великой церкви въ завтредни (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 13); въ каждю недѣлю по завтридни ѡкафистъ святой Богородицы... // абы пѣли (1577 *АС* VI, 79-80); в той церкви святого Василя при зебраню множества людей кгда завтридню тепер отправовал, послалем по него духовную особу дякона мого дворного (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 309); ѣтрна: Поранѣшнее набоженство, що зовеомъ завтрь(д)на (1627 *ЛБ* 142).

Див. ще ЗАВТРЕНЯ, ЗАУТРНАА.

ЗАВТРЕЄ *див.* ЗАВТРИЄ.

ЗАВТРЕНЯ, ЗАВТРИНЯ, ЗАВТРИНЯ *ж.* Те саме, що завтредня: Ютрань. рече попоу своему, пои завтриню (1489 *Чет.* 241); в недѣлю, двадцат пятого дня марта, видился есми с паном Иваном Холоневскимъ у церкви, у завтрини (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 403); наслалъ... слугъ своихъ... которые впадши до церкви зъ крикомъ великимъ, застали тамъ священника... у олтаря, завтрению водле уставы и трибу давного отправоучого (Володимир, 1601 *АЮЗР* II, 11); Пойдимъже до молитовъ такъ на службѣ Божой, яко на вечерни, завтрини, на часѣхъ и на иныхъ (Вильна, 1608 *Гарм.* 213).

Див. ще ЗАУТРНАА.

ЗАВТРЕШНИЙ, ЗАВТРЕШНИЙ, ЗАВТРЕШНИЙ, ЗАУТРЕШНИЙ *прикм.* 1. (який стосується наступного дня) завтрашній: на завтreshній пакъ днѣ многый народъ пришлоль былъ на праз'дникъ (1556-1561 *ПЄ* 401 зв.); Онъ отказалъ, ижъ еще не намовилися о местцу, але до заутрешнего дня четверга 7 октября отложилъ (Берестя, 1596 *МИВР* 66); Потомъ, на завтreshній день, по похмѣлю, почнуть просити пана о листъ на тую маетность (бл. 1626 *Кир.Н.* 20); Я... в то(и) справе до дня завтreshнего по(д) тою жъ моцью делибероваломъ (Київ, 1643 *ДМВН* 247).

2. (майбутній) завтрашній: не печалуйтеса на завтreshній днѣ заутрешній // бо днѣ печаловати боуде са(м) ω себѣ (1556-1561 *ПЄ* 38-38 зв.); Не // пристѣитъ о томъ мѣслити хр(с)тіаном': з'

чымъ абовѣмъ завѣрешній дѣнь емѣ прїидеть, не знаѣшь (Вільна, 1627 *Дух.б.* 280-281); не вѣдаемо, якъ долго естъ на семъ свѣтѣ мѣшканіе наше: што завѣрешній дѣнь принѣсти маеть, не знаемо (Київ, 1637 *УС Кал.* 655).

Див. ще ЗАВТРАШНИЙ, ЗАВТРИШНИЙ, ЗАВТРЪЙ, ЗАУТРІЙШІЙ, ЗАУТРНЪЙШНИЙ.

ЗАВТРИДНЯ *див. ЗАВТРЕДНЯ.*

ЗАВТРИЄ, ЗАВТРЕЄ, ЗАВТРЪЄ, ЗАУТРИЄ, ЗАУТРИЄ *с. (цсл. заутрие) наступний дѣнь (після сьогоднішнього).* ◊ **до завтрия (завтрея, заутрія)** — до завтрашнього дня: Онъ мне лист вернул и казал ми ждати до завтрия (1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 85); неха(и) бы де(и) тая жалоба и ѡповеда(н)е наше до за(в)трея до кни(г) не завожоно (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 28); отложили тую справу до заутрія на вовторокъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 12); до **завтрья** — (на майбутнє) до завтра: Прѣто ты члвче грѣхолобївій, не слѣхай раді, и хитрой діаволскои зрады, не ѡ(т)кладай покаїніа твоєго, до завтрія (Чернігів, 1646 *Перло* 124 зв.).

Див. ще ЗАВТРА.

ЗАВТРИНИЙ *прикм.* Заутренній, утренній: оуслышали страсоте(р)пца х(с)ва поючи п(с)лмы завтриная (1489 *Чет.* 241).

ЗАВТРИНЯ *див. ЗАВТРЕНЯ.*

ЗАВТРИШНИЙ, ЗАВТРИШНИЙ, ЗАВТРЪШНИЙ, ЗАВЪТРЪШНИЙ *прикм.* Те саме, що **завтрашній**: В завтрішній ж дѣнь, иж ес по пятцы, събралис архіереи и фарїсеи до пілата (Володимир, 1571 *УС Вол.* 55); а ижъся того дня в середѣ было спо(з)нило для чине(н)я на нихъ ве(д)ле декретѣ нїшого екзекцїи до дна за(в)три(ш)него, че(т)ве(р)га е(с)мо ѡ(т)ложили (Володимир, 1588 *ЖКК* I, 303); на дѣнь завтрьшній з ними южъ присталь (Львів, 1605-1606 *Перест.* 34); ѡтрній, заѡтрній: завтрь(ш)ній [дѣнь], поранѣшній [часъ] (1627 *ЛБ* 142).

Див. ще ЗАВТРЕШНИЙ, ЗАВТРЪЙ, ЗАУТРЪЙШІЙ, ЗАУТРНЪШНИЙ.

ЗАВТРИЙ *див. ЗАВТРЪЙ.*

ЗАВТРИДНЯ *див. ЗАВТРЕДНЯ.*

ЗАВТРИНЯ *див. ЗАВТРЕНЯ.*

ЗАВТРЪДНА *див. ЗАВТРЕДНЯ.*

ЗАВТРЪЄ *див. ЗАВТРИЄ.*

ЗАВТРЪЙ, ЗАВТРИЙ *прикм. 1. (який стосується наступного дня) завтрашній*: Ажъ потом... сынъ его, поехавши, на слово свое взялъ и зась его на завтрьй дѣнь з собою до денунціе в той справѣ поставити обецаль (Львів, 1605-1606 *Перест.* 40); На завтрий дѣнь отецъ архієпископъ казалъ у великій звонъ звонити, абы ся люде собрали (бл. 1626 *Кир.Н.* 12).

2. (майбутній) завтрашній: сѣно по(л)ное ннѣ бывши кра(с)но а на завтрьй дѣнь в па(ц) може(т) быти оуве(р)жено (к. XVI ст. *УС* №31, 110 зв.).

Див. ще ЗАВТРАШНИЙ, ЗАВТРЕШНИЙ, ЗАВТРИШНИЙ, ЗАУТРИШІЙ, ЗАУТРНЪЙШНИЙ.

ЗАВТРЪШНИЙ *див. ЗАВТРИШНИЙ.*

ЗАВУНХАНА *с. (стп. zawaŋchanie) сприйняття нюхом, носом*: Четвѣртое Мыгѣрство: повднхана, запахи, доброво(л)ности намазованаса, пожадливое завднхана, котрыє невѣстамъ танѣчницамъ, и // вшетѣчницамъ пристѡ(т) (Львів, 1642 *Час.* Слово 268-268 зв.).

Пор. ЗАВОНХАТИ.

ЗАВЧАСУ *присл. 1.* Завчасу, завчасно: Не чекѣючи ѡнаго послѣднаго часа; завчасѣ: за доброй памѣти: покаймѡса (поч. XVII ст. *Пчела* 26 зв.); перед припадненемъ судов трибунальских в Люблине..., на котором маючи я пилные и важные sprawy свое..., пустилем ся был умыслне завчасу тамъ до Люблина (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 158); бы што противного было, абысмо завчасу старане мѣли такъ, якобы противникъ помехи не одержалъ, кгдыжъ то естъ повинность наша и каждого христїанина за вѣру умрети (Осм'янівка, 1629 *КМПИ* I, дод. 370).

2. Вчасно: ѡбавяюся абыхмы завчасѣ // до мѣста прышли (к. XVI ст. *Розм.* 37-37 зв.); Гѣггрена: Канцеръ, Згнїлое отрє(н)твѣлое дїкое мѣсо. Части котѡрой тѣла змертвѣ(н)е: чомѣ гды завчасѣ не забѣгне(т)са, тѣды ве(с) чове(к) зопсѣ(т)са (1627 *ЛБ* 197).

ЗАВШЕ, ЗАВЪШЕ *присл. (стп. zawsze) завжди, завше*: а такъ я... дознавши и маючи завше при себе милость, склонность, и угожання // ...

сына моего... маетность свою рухомую... симъ
тестаментомъ моимъ записую.... сыну моему
(Сильце, 1531 *АрхЮЗР* 7/1, 30); в справа(х) всѣхъ
дѣховне належащи(х) го(д)ны(м) чѣю ся быти и
гото(в) завше есте(м) то пре(д) всѣми сего хо-
тящими показати (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 217);
Богъ мѣ неха(и) щаститъ завше в цнѣтахъ
(к. XVI ст. *Розм.* 8 зв.); позволѣй же теды не зе
злѣими зѣвше вальчиги, але в добрыхъ кохатиса.
и згѣдѣ чинити межи подѣдѣными (Острог, 1614
Тест. 177); Вьсегдѣ: Зѣвше (1627 *ЛБ* 22); Грошей
готовыхъ золотых сто на кожѣдый рокъ, кото-
рые мають быти отдаваны завше на святой
Семень (Луцьк, 1642 *КМПИ* II, 235); вдѣчностъ не
повинна старѣти,... але зѣвше пре(з) оуставичнѣю
вдѣчностъ ѿ(т)новлѣти и ѿ(т)рожѣти (Київ, 1648
МИКСВ 351); кгды ся донесло хме(л)ницко-
го,... послалъ до кроля, абы воевода кievски(и)
завше рѣси(н) бы(л) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 181).

Див. ще **ЗАВСЕ, ЗАВСЕГДА, ЗАВСЕГДЫ.**

ЗАВШЕБЫТНЕ *присл.* (*смп.* *zawsze + bytnie*)
(*про буття, існування*) вiчно, сi:оконовiчно, нескiн-
ченно: Не роздѣючи того простакъ, же въ Бѣ
роженіе бе(з) почѣткѣ и завшебытне и нероздѣлне
роздѣветьса (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 280); Але око-
личности завшебытної бної и недостігненої
істности завшебытне роздѣной, справы и вел-
мѣжности Бо(з)скіи рѣвне и прирѣжѣне бѣдѣчи,
и во всѣхъ трѣхъ ѿживляючи(х) персѣнахъ (Там
же, 303); Бгѣ не естѣ сѣмъ собѣ почѣткомъ;
тѣлько по (!) створѣню; Бгѣ естѣ почѣткомъ. Дхѣ
стѣий зѣвше бытне жiе, въ Ѡ(т)ци и Снѣ, ве(д)ле
единогѣ нероздѣлногѣ бѣ(з)тва (Чернігів, 1646
Перло 10 зв.); Ты сѣ двѣма Персѣнами бѣ(з)кими,
зѣвше бытне сѣединѣемы(и). А ѿ(т) існѣости ихъ
нера(з)дѣлѣемый (Там же, 70 зв.).

ЗАВШЕБЫТНІЙ *див.* **ЗАВШЕБЫТНЫЙ.**

ЗАВШЕБЫТНОСТЬ *ж.* (*смп.* *zawsze + bytność*)
споковiчне, нескiнченне, повсякчасне буття:
Ѡ(т)кѣласте то вѣали; С котѣрої Ѡцѣми подѣ-
ной и Цркѣвной надки тѣе оукѣзете; Любо(в)...
справедлiвость, мѣдрость, добротлiвость, вшех-
мѣцность, завшебытность, и штокѣлвекъ іного
такѣвого Бо(з)ского мѣвитса ѿ Стѣй и Бл(с)вѣ-

ной Тр(о)ци, не персѣны, анѣ істность сѣтъ
(Київ, 1619 *Гр.Сл.* 303).

ЗАВШЕБЫТНЫЙ, ЗАВШЕБЫТНІЙ *прикм.*
(*смп.* *zawsze + bytny*) споковiчний, повсякчас-
ний, нескiнченний: А бѣдѣ мѣвити я... прѣтiвъ
того, што онѣ вѣжитьса ѿ Бо(з)ского потѣши-
теля завшебы(т)но(м) // похожѣню, бѣрзо безпѣч-
не и мѣслити и мѣвити слѣво потыкѣты мѣетъ
(Київ, 1619 *Гр.Сл.* 189-190); дивѣюса бѣрзо, якъ
Николаї... не лака(л) са кѣ невымѣвномѣ и
непонѣтомѣ рѣзѣмомъ и завшебытномѣ похо-
жѣню единого,... Дхѣ все ѿживлѣяючого привести
слѣвно, котѣрое чинити и створѣню по(д)лѣглое
похожѣніе егѣ покѣзѣтъ (Там же, 257); Блѣгода-
рѣ та, пре(д)вѣчний, Безначѣлный, невидѣмый,
непостижѣмый, зѣвше, бытнiй, Бжѣ блѣгословѣн-
ный, Ѡ(т)че Стѣий (Чернігів, 1646 *Перло* 23);
Бгѣ естѣ прѣвда: зѣвше бытная, и в томѣ радѣсть
вѣчнаа (Там же, 160).

ЗАВЪЖЪДЫ *див.* **ЗАВЖДИ.**

ЗАВЪТРЪШНЫЙ *див.* **ЗАВТРИШНИЙ.**

ЗАВЫЙКОВЫЙ, ЗАВИЙКОВЫЙ *прикм.*
Те саме, що **завойковий**: А кгды до ѿрды коро-
ванъ идеть тогды старосте ѿтъ корованѣ шѣба
лисъя завы(и)кова (1552 *ОЧерк.З.* 8 зв.); шуба
голая завыйковая и шубка брушковая лисья
(Тороканів, 1555 *ЧИОНЛ* V-3, 159); футерь ли-
сихъ старыхъ две: одно завыйковое, другое нож-
ковое (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 54); пограбили...
сѣконъ же(н)ски(х)... две... шѣба лисья зави(и)ко-
вая (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 19).

ЗАВЫТИ *дієсл. док.* (*почати голосно і протяж-
но стогнати*) завити: грѣшници... въ мѣкахъ
геѣньски(х) възрѣвѣтъ стогнѣнамъ; и завѣють,
плѣчемъ вѣчнымъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 38).

ЗАВЪЖДЫ *див.* **ЗАВЖДИ.**

ЗАВЪСТЫДАТИСА *див.* **ЗАВСТЫДАТИСЯ.**

ЗАВЪДАНЕ, ЗАВЕДАНЕ, ЗАВЕДАНЬЕ
с. Відання, розпорѣдження, керѣвництво: Ра-
чил... пан нашъ милостивый до нас... писати...
росказѣючи Егѣ Милости... абы то нам,... в сек-
вестрѣ, в моцѣ и в заведане пѣстиль (Муравица,
1562 *AS* VI, 58); панъ песочиньски(и) чере(з) его
мл(с)ть пѣна мѣха(и)ла па(в)ловича котѣры(и)

именъ куневъ в заведаню свое(м) на то(т) ча(с) ѿ(т) его мл̄(с)ти маеть мыта мостового... брати не допускае(т) (Кунів, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 25); Якожь есмо то злецили и отдали въ мощь, завѣдане епископу Луцкому и Острозскому, отцу Кирилу Терлецькому (Острог, 1590 *АрхЮЗР* 1/1, 269); И о семь молиша нас мещане... жебы смы имъ яко параѣяномъ... мет позволили в заведане и опатренье их тую церков зо всеми кгрунтами и пожитками (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 8); на богомо(л)е во вѣ(ч)ныя роды в завѣда(н)ю ро(ч)ны(х) старосто(в) // и игѣмена наме(с)ного быти маю(т) (1632 *ПВКРДА* I-1, 133-134).

Див. ще ЗАВЕДЫВАНЄ, ЗАВѢДОВАНЄ, ЗАВЯДЫВАНЄ.

Пор. ЗАВѢДАТИ.

ЗАВѢДАТИ, ЗАВЕДАТИ *дієсл. недок.* (що) Відати, розпоряджатися, керувати (чим): неха(и) они тое мыто и промыту заведаютъ по-да(в)ному, ка(к) первые мытники заведывали (Краків, 1507 *ТУ* 47); Лево(н) мила(н) виногра(д)никъ заведаетъ (1552 *ОКЗ* 43 зв.); іюда завѣдаль скрин'кою (1556-1561 *ПЄ* 409 зв.); Сщасному Кресимовскому и на сес час его милост пан любачевский тот уряд войтовский в месте Луцкомъ завѣдати и справовати злецыль (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 171); якожь одинъ реестръ тыхъ всѣхъ речей ихъ милость, панове опекунове, при себе мети, а другий слугамъ моимъ, которымъ то заведати злецоно, дати мають (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 105).

Див. ще ЗАВѢДОВАТИ, ЗАВѢДЫВАТИ.

ЗАВѢДЕНЪ *див. ЗАВЕДЕНЫЙ.*

ЗАВѢДОВАНЄ, ЗАВѢДОВАНЪЄ, ЗАВЕДОВАНЄ *с.* Те саме, що **завѣдане**: тая церковь и монастырь и тые вси подданые и грѣнтъ и вшелякіе пожитки мають быти в заведоване и держане даваны... игѣменови вѣры христ'янской (Почаїв, 1597 *ПВКРДА* IV-1, 48); все вѣле при церкви соборной и том епископствѣ Володимерскомъ зоставати маеть вѣчными часы, под завѣдованьемъ и дозором капитулы тутейшое (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 624); Пры то(и)же се(с)сии ѿбобрали дво(х) брати(и) з по(с)ро(д)ку себе до

завѣдованя и прыробку су(м)ми которая ся в готови(з)нѣ на грѣ(н)тѣ находи(т) (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 48 зв.); Пре(д)вѣчнаа м(д)рость Б̄жаа ѿстрбивши совершѣннѡ всю вселѣннѡю подслѣчнѡю, въ Економію, ал'ѡ завѣдован'е подала единомѣ чл̄кѡ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 916).

Див. ще ЗАВЕДЫВАНЄ, ЗАВЯДЫВАНЪЄ.

Пор. ЗАВѢДОВАТИ.

ЗАВѢДОВАТИ, ЗАВЕДОВАТИ, ЗАВЕДОВАТЬ *дієсл. недок.* (що, чим, о чім і без додатка) Відати, розпоряджатися, керувати (чим і без додатка): Скарбець ты(ж) цр̄квны(и) шпиталь и дома цр̄квныя бра(т)ство то(л)ко самы а не кто ины(и) завѣдовати и справовати маю(т) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); которые... два братия ѿ всю(м) маю(т) завѣдовати и вшеляки(х) поря(д)ко(в) перестерѣгати шпиталны(х) (Львів, 1606 *ЛСБ* 1043, 10); Зачимъ я, не хотечи, абы тое местце такъ пусто зоставало, розказалемъ одному с тых, Мацкови, которые о скарбцу заведуютъ, абы ехаль до Хмелева (Володимир, 1624 *АрхЮЗР* 1/VI, 538); такъ же и добрами вшелякими, помененый отец Исакий, адъминистраторъ от насъ назначоный, рядити и заведовати будет (Новгородок, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 570); Помененные ѡсобы ѿбедве спольне приставъши служи(т) рѣкода(и)не...: которымъ ѡсе поверивъши и ѡрядъ в ме(с)те старо(м) и новы(х) народичахъ подавъши заведова(т) казалъ (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 131);

(кого, о кім) опікуватися, піклуватися (ким): видячи его таковую горячую милость святѣйшій патріархъ до церкви божеей, часто а часто его навежалъ... За чим и великій король польскій... привилеем то злецил и поручилъ, абы преложоных духовных вѣры своее завѣдовалъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 27); его ѿ(т)даю(т) еднѡмѣ старшомѣ, котѡрї(и) ѡсѡбне недалѣко присѣнко(в) манасты(р)ски(х) ме(ш)каючи, завѣдѡеть ѿ прихо(д)на(х) (серед. XVII ст. *Кас.* 36).

Див. ще ЗАВѢДАТИ, ЗАВѢДЫВАТИ.

ЗАВѢДЫВАТИ, ЗАВЕДЫВАТИ, ЗАВЕДЫВАТЬ *дієсл. недок.* (що, чим) Те саме, що **завѣдати**: мы... дали есмо вѣчно ему... со всимъ

съ тымъ, што тыи люди здавна завѣдывали (Люблін, 1506 *АЛМ* I/2, 175); неха(и) они тое мыто и промыту заведуютъ по-да(в)ному, ка(к) первые мытники заведывали (Краків, 1507 *ТУ* 47); городничое, ключъ и мостовъничое, ижъ николи ку староству не прислухало, але земляне тамошніе, братья ваши, то заведывали (1554 *РИБ* XXX, 266); ужиламъ просьбами моими велебно-го господина отца Антонія Рѣднѣцкаго, ... абы онъ тымъ монастыремъ и братьею въ немъ бѣдѣ-чою заведывалъ, радилъ и справовалъ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 72).

Див. ще ЗАВѢДОВАТИ.

ЗАВѢРАТИ *див. ЗАВИРАТИ.*

ЗАВѢРУХА, ЗАВЕРУХА *ж., перен. (заво-рушенія)* завірюха: ѿ(т)цѣ Кипрія(нѣ)... бѣдѣчи по(д) тые завѣрѣхи в зѣ(м)лѣ воло(с)ко(е) ѿ(т) хри(с)тоненавѣ(ст)ны(х) сарацинѣ ѿбнажены(и) ... ѣтѣкае(т)ся до... его ца(р)ского величе(с)тва ѿ святѣю милостыню просечи (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 34); которое протестации частью для за-верух и непокою в ойчызнѣ, през тые две ле-ты будучих, частью для злого здоровья своего до тых час пан протестующий не подавалъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 425).

ЗАВѢСА¹, ЗАВЕСА *ж. 1. (заслона з тканини)* завеса: поставили церковъ, во има свето(г), х(с)ва мѣнка никіты, и въкрасили ю многими стѣми образы, и завѣсами (1489 *Чет.* 36); завѣса цркви-наа розодралася надвое (1556-1561 *ПЄ* 120 зв.); хочемо ту(и) церкви госпо(д)ни накладо(м) на-ши(м) сътвори(ти) образы и завѣсы (Сучава, 1558 *ЛСБ* 22); на(д) образо(м) прѣ(с)тои завѣса ки-та(и)чанаа чи(р)вонаа (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 2); у тогожъ образа завеса китайчаная чер-воная, на той завесе крестъ перловый (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 366); в' дны празничныи нѣ-чѣго нѣвшого не видите, ѿкро(м) ѿздѣбныхъ тѣхъ завѣсѣ, и мнѡ(з)ство свѣтлѣи оубра́ного лѣдѣ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 293); Килка завѣсѣ кита(и)жовы(х)... побрѣканыхъ (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 68 зв.); velum, завѣса, покровъ, вѣтрило (1642 *ЛС* 409).

2. Перен. (захист, оборона) заслона: вы бо еста патрiархо(м) правая вѣра, старѣцомъ воздер-жание, завѣса црквамъ (1489 *Чет.* 230 зв.); тое имя фѣтъ выкладае(т)са по нашо(му) завѣса, бо и мавританія е(ст) право завѣсою и ѿ(с)та(т)-нею границею земли прилеглое ѡкиянови ве-лико(му) на захо(д) со(н)ца (1582 *Кр.Стр.* 26 зв.).

Див. ще ЗАВЕСИКЪ, ЗАВЕСКА, ЗАВѢ-СЕЦЪ, ЗАВѢСЪ.

ЗАВѢСА², ЗАВЕСА, ЗАВИСА *ж. (шарнір для навішування дверей, вікон та ін.)* завеса: выхода-чи с тое комо(р)ки естѣ двери на завеса(х) и(з) защепкою (1552 *ОКр.З.* 149); С тое све(т)ле(ч)ки се(н)цы з двоими две(р)ми на завеса(х) (Забор-оль, 1566 *ПВКРДА* III-2, 4); дале(м) слюсарови што приби(л) га(н)табы и завесы гроше(и) к. (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 1); въ той светлицы оконъ а ни лавъ немашъ, двери на завесахъ (Володимир, 1626 *АрхЮЗР* 6/I, 464); двои завѣ-сы зъ гаками до и(з)депъки противъ дрѣка(р)нѣ fr. ·3· (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 17 зв.); тые менова-ные подданные, ... замъки внутрѣные и завесы одѣ коморъ и одѣ избѣ поодѣбьявъши, ... вси спряты // домовые... до Горошковъ... отвезти... розказали (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 565-566).

Див. ще ЗАВѢСКА.

ЗАВѢСЕЦЪ, ЗАВИСЕЦЪ *ч. (заслона з тка-нини)* завеса: завѣсе(ц) злотоголовы(и) брѣна(т)-ны(и) що постилаю(т) по(д) празни(к) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); я то што въ церкви нашолъ, на сей инвентаръ списалемъ... воздухъ китайки зеле-ное, зависецъ китайчаний (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183).

Див. ще ЗАВЕСИКЪ, ЗАВЕСКА, ЗАВѢСА¹, ЗАВѢСЪ.

ЗАВѢСИСТЫЙ, ЗАВЕСИСТЫЙ *прикм.*
1. Підвісний: Кре(ст) завѣси(с)ты(и) зеленого ма(р)мурѣ... з га(л)кою ѣ ве(р)ху для завѣшеня (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 4 зв.); образо(к) завѣси(с)-ти(и)... з' ла(н)цѣшко(м) (Там же, 5); Ми(р)ница гла(д)ко рысованая... на ла(н)цѣшку завѣси(с)тая (Там же, 18); **завѣсистая (завесистая) печать** *див. ПЕЧАТЬ.*

2. Навислий: Стремнина, низбрѣгъ, мѣстѣ прикрое, прикрый бѣрегъ албо скала, или дѣбра, завѣсистое мѣстце (1627 ЛБ 122).

ЗАВѢСИТИ¹, ЗАВѢСИТЬ, ЗАВЕСИТИ, ЗАВИСИТИ, ЗАВІСИТИ *дієсл. док. 1.* (що) (*nīdvisiti що-небудь, прикріпивши до чогось, зачепивши за щось*) завісити (що): у дверей нутреный был замокъ, того нетъ, отодранъ; претивко сенеи потомъ свиренъ, ленцухомъ железнымъ завишонъ, который был не замкненъ, одно на пробой висель (Луцк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 161); лѣпшей было бы ембу абы был завѣшон камен млынний на шю его, ѡ ввержен въ море (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 61); лихтаръ дла свечъ,... абы былъ завешонъ (1577 *AS* VI, 77); налий воды въ водникъ и ту завѣсь рѣчникъ бѣлый (к. XVI ст. *Розм.* 8); звѣзды,... сѣтъ на нѣне(м) фирмаме(н)тѣ завѣшоные (поч. XVII ст. *Проп.р.* 33 зв.); Штожь рекутъ отступникове о Леонѣ Третьемъ... который... гды заслихнулъ былъ тымъ придаткомъ нарушенный быти святой символъ, натыхъ мѣстъ казавши его на двоухъ таблицахъ серебряныхъ ...вырити, и таблицы тыи въ костелѣ... на олтару завѣсити (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 735); Ля(м)па... тѣю дала хр(с)толюбиваа вдова... за ѡ(т)пѣщеніе грѣхо(в): котрая абы завѣшоная по(д) ча(с) пра(з)никѡ(в) (Львів, 1641 *Инв.Усп.* 11); завісити *pendeo* (I пол. XVII ст. *Своб.* 25); *Образно*: Тѣи всѣ рѣчи яковѣи сѣтъ, оуважайте: тѣи на шала(х) Ср(д)ца вѣшего завѣсте, абы в'весь на вѣшо(м) Ср(д)цѣ былъ завѣшенный: которій в(ъ)весь е(ст) дла васъ на Кр(с)тѣ повѣшенный (Львів, 1631 *Волк.* 23 зв.); **завесити на ланцухъ** (кого) — (*закувати в ланцюги, прив'язати ланцюгом*) посадити на ланцюг: ино ра(ч) в̄м ѡ то(м) веда(т)и и(ж) я такового слѣги в себе не ма(м) // и во (и)ме(н)ю свое(м) тате(и) хова(т)и не ра(д)и не ховамъ и(х) ве(д)же(м) то(л)ко то слыша(л)и и(ж) бы(л) нѣяки(и) члове(к) в ко(в)лю которого слышѣ ѡ(т)ца неви(н)не на ла(н)цухо(х) ѡ несѣхоежо(х) ѡ везе(н)ю завешоно (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 276-277);

(що) (*печать*) (*прикріпити до документа*) при-вѣсити: А на болшю крѣпость и потврѣженіе

томѣ вѣсемѣ вышеписанному велѣли есмы... нашѣ печать завѣсити к семѣ листѣ нашемѣ (Васлуй, 1502 *ВД* II, 203); кѣ которѣ(и) рѣчи св(ѣ)доцствѣ печать нѣша е(ст) завѣшена (Львів, 1544 *ЛСБ* 10); дла ле(п)шо(и) сведомости печа(т) нашу каза(ли) есмо завеси(ти) // и руку есмо нашу по(д)писали (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 56-57); А на умоцненіе тое рѣчи тотъ листъ рукою нашою подписалисмы и печать нашу коронную до него завѣсити розказалисмы (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 284).

2. (що) (*заслонити*) завісити: мѣти же алексѣва завѣсила ѡконца полаты своее (1489 *Чет.* 151).

3. (кого) (*стратити*) повісити: Рим его кров прияв, завѣсив на дрѣвѣ, а Христос отворил к собѣ ему двери (к. XVI ст. *Укр.п.* 82); вѣзме фарабнѣ горло твое, и завѣситъ тебе на дѣрѣвѣ, а птѣахи бѣдѣтъ ѡбира(т) гѣло твое (серед. XVII ст. *Хрон.* 65 зв.); И приказаль Ісѣсъ ѡ(т)ворите печѣры, а вѣведте црѣй ѡны(х)... А коли бѣли вѣведены предъ негѡ казаль ѡхъ позабива(т), и завѣситъ ѡхъ на пати пѣлахъ, и вѣсли ажь до вѣчора (Там же, 167);

(кого) розп'яти: ест тогды намъ лекарством и потѣхою дерево святое, то ест крестъ Господний, на котором Христос, завѣшенный за нас, ѡфѣрою стался (Вильна, 1600 *Катех.* 45); Безсмѣртный ядѣ смѣрти ѡто ю(ж) вкѣшаѣтъ, На дрѣвѣ Крестно(м) Іс невѣнный вмираѣтъ. Южь е(ст) посрѣдкѣ пѣщи свѣта по(д)несѣнный, На превысокой горѣ срѣдзе завѣшеный (Львів, 1631 *Волк.* 15 зв.); Уважайте тѣды котѣрые соу(т) ѡбѡвазки кр(с)та, по(д) котѣрые соу(т) ѡбѡвазки кр(с)та, по(д) котѣрого таѣмнѣцею... потреба ти жити... Таковѣю постатю, таковою фѣгурою, яковѣю мѣлѣ то(и), котѣрій за на(с) бы(л) на кр(с)тѣ завѣшоны(и) (серед. XVII ст. *Кас.* 55 зв.).

ЗАВѢСИТИ², ЗАВЕСИТИ *дієсл. док. (стн. zawiesić)* 1. (що) Відкласти, відстрочити: потом коли вжо господаръ, корол... всакии sprawy сѣдовые и позвы рачиль завесити,... тогды дей я до домѣ своего поехал (1533 *AS* III, 411); тѣю справѣ ихъ, ѡбеюхъ сторон рачи(л) Егѡ Милость... в шести неделѣх завесити (1539 *AS* IV, 199);

жолнеромъ... третій грошъ, завешоний на сойме, ... причинен бѣдет (Люблін, 1566 АС III, 93); просиль, абы тая справа дотоль была завешона, ажъ се первой въ той справе стороны зъ собою розопруть (Володимир, 1594 АрхЮЗР 1/I, 407); толко да(ли) ннѣ... 8 и 18 остато(к) до коне(ч)нѣ(и)шого и(х) баламу(т)ства завѣси(ли) (Львів, 1622 ЛСБ 1049, 2 зв.).

2. (що) Визнати, признати: другую особу св. сакраменту, за которое уживанемъ животу вѣчный, а за неуживанемъ недержане оногo, самъ Збавитель завѣсивъ подъ вѣчнымъ а неодмѣннымъ декретомъ (бл. 1626 Кир.Н. 26); Чѣсть, хвалѣніе, и бл̄годарѣніе тебѣ ω(т)дѣаетъ, Идѣже спо(л)вѣчне Цр̄(с)твдѣшъ, съ Ω(т)цемъ и Сномъ его, ннѣ и всегда, и въ всѣхъ вѣцехъ нескончонныхъ, на ѡбѣ странѣ безъ конца завѣшѡныхъ, аминь (Чернігів, 1646 Перло 71).

Див. ще **ЗАВѢШАТИ**.

ЗАВѢСИТИСЯ *дієсл. док.* 1. Зависнути: Тогда, утѣкаючи Авеселомъ передъ (у рук. поре(д). — Прим. вид.) отцемъ, завѣсивъ ся на деревѣ, а другѣ его, гонячи, рогатинами пробилы (XVI ст. НС 218); *Образно:* якобы пѣна на водѣ, завѣсилася вѣра в их мыслях (Вильна, 1600 Катех. 73).

2. Повиситися, *діал.* зависитися: бывши апостоль, та продавъ учителя своего и пана своего, ... и завѣсивъ ся, и роспускъ ся (XVI ст. НС 76).

ЗАВѢСИТЬ *див.* **ЗАВѢСИТИ**.

ЗАВѢСКА, ЗАВѢСЪКА, ЗАВИСЪКА *ж.* (*шарнір для навішування дверей, вікон*) завіска: за завѣ(с)ки до ты(х) ѡболо(н) да(л) ямъ гроши(и) во(с)мнаця(т) (Львів, 1594-1595 ЛСБ 1041, 8); дво(м) теслю(м)... за гвоздѣ ла(т)ный, и го(н)товый и за завѣски з гаками всего далемъ зло(т) 3 и 14 (Львів, 1633 ЛСБ 1052, 7); за ѡбе(р)тѣлики до ѡко(н) fr. 21 по(д) сходы в прытворѣ завѣски... fr. 1 (Львів, 1633 ЛСБ 1054, 3 зв.); тринадцат оболонъ шкла венецького, рамы дубовые столярскою работою (робленые) з зависъками и засчепъками (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 96).

Див. ще **ЗАВѢСА²**.

ЗАВѢСНИКЪ *див.* **ЗАВИСНИКЪ**.

ЗАВѢСНУТИ *див.* **ЗАВИСНУТИ**.

ЗАВѢСТИ *див.* **ЗАВЕСТИ**.

ЗАВѢСТНИКЪ *див.* **ЗАВИСНИКЪ**.

ЗАВѢСТЬ *див.* **ЗАВИСТЬ**.

ЗАВѢСЪ, ЗАВЕСЪ *ч.* (*заслона з тканини*) завіса: завѣсъ с перлы коштовне оправеный (Київ, 1554 КММ I, дод. 7); пяты(и) обра(з)... сребро(м) ѡпра(в)лены(и)... заве(с) ѡ него адамашки бу(р)натное (Ковель, 1578 ЖКК I, 119); завесовъ двои подъ образами, оксамиту чорного, а третій малый завесъ (Локачі, 1593 АрхЮЗР 1/I, 367).

Див. ще **ЗАВЕСИКЪ, ЗАВЕСКА, ЗАВѢСА¹, ЗАВѢСЕЦЪ**.

ЗАВѢТЬ, ЗАВЕТЪ *ч.* 1. (*заповідь*) завіт, заповіт: Григорій папезж... вимислилъ новыи // календа(р),... Измѣнѣтъ време(н)на и законъ беззакѡннѡщій завѣтъ, навѣдѣтъ с прѣлестію и ѡсквернѣтъ сщѣннаа (Київ, 162 Кон.Пал.(Льв.) 28); дша, не сохра(н)ши завѣта ѡскверни дхъ (Львів, 1642 Жел.П. 6 зв.); testamentum, завѣтъ (1642 ЛС 396); **завѣтъ новыи, новыи завѣтъ (заветъ)** — Новыи Завіт (Заповіт): з'ехавшиса стѣи ω(т)ци толко ω(т) ѡца признали в визнаю вѣры, а ω(т) сѣна не смѣли над власныи а ясныи тѣкстъ завѣтѡ новаго придавати (1509-1633 *Остр.л.* 132); лѣчбѡ пса(л)мовъ, вѣ; та(к) на вечѣрни, яко и на ѡтрени заховѡ(т)... по пса(л)ме(х), двѣ лекціи, е(д)нѡ з' старѡго, дрѣгѡю з новаго завѣтѡ // ѡ(д)правѡють (серед. XVII ст. *Кас.* 11 зв.-12); В четверокѡ велики(и) ѡ(т)правиль пасхѡ законнѡю, і нового завета великѡю та(и)нѡ апостоло(м) своѣмъ подаль (Острог, 1587 *См.Кл.* 17); **старыи завѣтъ** — Старыи Завіт (Заповіт): ѡнаа ласка, котѡрѡю пре(з)начѣли ѡбразы старѡго завѣта, не и(з)лѣвалася на то(т) часъ в сѣрца лю(д)скіе (Львів, 1645 *О тайн.* 5); **киѡтъ завѣта** *див.* **КИѡТЬ; скриня завѣта (завета)** *див.* **СКРИНЯ**.

2. (*союз, едність*) завіт, заповіт: Остерѣгати быса ѡного страшногo дѣкретѡ за таки(м) пѡсту(п)ко(м) потреба, гѡре чѣды ѡ(т)врѣгъшаася, се глѣ(т) сътвори(сте) // совѣт, не мною, и завѣты не дѡхо(м) мѡи(м), з'стоупѣючи до егѣптѡ, а мене не

пытáючи са (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 214-215); Обрѣжете плоть конѣчню вшѣ, и бѣдетъ въ знаменіе завѣтѣ, междѣ мною и вами (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 902); **завѣтъ кривавый** — (*старозавітний обряд на крові як символ союзу Бога і людей*) криваве жертвоприношення: если бы котѣраа дша зблѣдила през грѣхъ, и съвокѣпїласа съ дѣмоны... таковаа дша великій грѣхъ творить; завѣтъ кривавый лѣгце вѣжить (Почаїв, 1618 *Зери.* 53).

ЗАВѢХЛЯТИСА *дієсл. док. (стп. zawikłać się)* заплутатися: та(м) вмѣсто чинѣ бе(з)чи(н)ство завѣхлялоса про мою далекость ѡ(т) него (Корелиці, 1593 *ЛСБ* 246, 1).

ЗАВѢШАТИ, ЗАВЕШАТИ *дієсл. недок. (стп. zawieszać)* 1. (що) Відкладати, відстрочувати: тую справу завешаємъ, аж се стороны о речъ головную розопрутъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 408); сѣдъ нинешни(и) голо(в)ны(и) трибѣна(л)ски(и)... тѣю всю справѣ ѡ(д)кладаетъ, и завешаетъ (Люблін, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 59 зв.); где толко ѡ(д) врожена его летъ чотыри судъ емѣ взналъ теды тую присегѣ до летъ зѣпелны(х) выстя водлугъ права ѡ(с)мна(д)цети то есть ѡ(д) даты то(г) декретѣ за ле(т) ѡ(с)мъ завешаетъ (Київ, 1624 *ЦНБ* II 23267, 2 зв.); Мы... // ...тую справу, яко сполную, до прыпаднення sprawy тое жъ суспендуемо и завешаемо (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ* XIV-3, 160-161).

2. (що) Визнавати, признавати: Тѣе то слова бжїе живїе явне кѣлю(т) обѣдвѣ оцѣ ты(м) всѣмъ которые та(к) великѣю а ва(ж)нѣю справѣ его на едіно(и) особѣ проти(в) воли его завешають котѣрого едіного ѡ(т)цѣ его выслѣхати не маѣтъ, и онѣ са(м) з нимъ бывати не обеща(л)са (Острог, 1587 *См.Кл.* 9 зв.).

Див. ще ЗАВѢСИТИ².

ЗАВѢШЕНЕ, ЗАВЕШЕНЕ *с.* 1. Підвісок: Найпервей дей взял... завешене золотое с камнем: с трема дияменты, а з двема рубинами (Володимир, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 244).

2. (*навішування на завіси*) завішування: мѣла(р)чыкови ѡ(д) завѣшена двере(и)... г(р) 10 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 3); ѡ(д) завѣшена две-

рѣ(и) на(д) дрѣка(р)нею и змѣрована па(ц)ка мѣла(р)чыкѣ(м) 26 (Там же, 16 зв.);

(*зачеплення*) підвішування: Кре(ст) завѣси(с)-ты(и) зеленого ма(р)мурѣ... з га(л)кою ѣ ве(р)ху для завѣшена (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 4 зв.).

Пор. ЗАВѢСИТИ¹.

ЗАВѢЩАТИ *дієсл. недок. (що і без додатка (наказувати, веліти) заповідати: Его ра(ди) смиреніе наше завѣщаетъ, и въ стѣомъ дѣсѣ повелѣваетъ... имѣти се прѣстѣй хлѣбѣ, и не мѣти яко стаго (Львів, 1591 *Гр.Іер.*); Научив нас Христос мир сей не любити, и его и вѣру над душу любити, На гоненія бо и апостолы послѣав, на бѣды и скорѣби ити им завещав (к. XVI ст. *Укр.п.* 81); такѣвымъ по Правильномуу преданію завѣщѣемъ и възбранѣемъ подѣ живїми Єп(с)копы, и Архімандрїты,... не подѣкоупатиса никѣмѣ на Бж(с)твѣнныа Пр(с)тлы (Львів, 1614 *Вил.соб.* 7); Повелѣнъ: Разчїне(н), завѣща(н) (1627 *ЛБ* 84).*

Див. ще ЗАВЕЩАВАТИ, ЗАВЕЩЕВАТИ.

ЗАВѢЯТИ *дієсл. док. (засипати, замести)* завїяти: Котѣры(х) [хлопатъ] пото(м), по и(х) слѣда(х), котрїи вѣ ѡны(х) краа(х) пѣщїсты(х),... дѣлго вѣ пѣскѣ значны, пѣки яки(и) вѣтрѣ по(в)ста(в)ши не завѣе(т) и(х) тѣрваю(т), до(л)го и(х) шѣкаючи в цѣлости фѣги ѡныи я(к) и(м) в рѣки ѡ(т)дано... знѣйдено (серед. XVII ст. *Кас.* 88 зв.).

ЗАВЯДЫВАНЪЕ *с. (стп. zawiadywanie)* те саме, що завѣдане: панъ Рудецкий... своего подданого з Рудки,... тамъ до монастыра Чорненъского на месце свое прислалъ и урядництво якое и завядыванъе господарства над убогими законниками... поручил (Луцьк, 1635 *АрхЮЗР* 1/VI, 698).

Див. ще ЗАВЕДЫВАНЕ, ЗАВѢДОВАНЕ.

ЗАВАЗАЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм., перен. (складний) заплутаний: А я єсмь слѣша(л) ѡ тобѣ, же мѣжешъ выкладатъ трѣдныи рѣчи и завазалы(и) розвазатъ: а такъ єсли мѣжешъ писмо вычитатъ, и вѣкладъ мнѣ егѣ ѡзнѣимитъ, вѣ шарлатъ вѣбранъ бѣдеши и золотый ланцѣхъ бѣдешъ мѣлъ на ши (серед. XVII ст. *Хрон.* 364 зв.).*

ЗАВЯЗАТИ, ЗАВАЗАТИ, ЗАВЕЗАТИ *дієсл. док. 1. (що) (прив'язавши, з'єднати що-небудь)*

зав'язати, зв'язати: я... енера(л) во(з)ны(и)... за(с)та(л) его в до(м)ѣ пна Се(р)хове(ц)ко(г) в пека(р)ни ѣ везе(н)ю нога(ми) ѣ колодѣ за шию ѣ ла(н)цѣзе рѣки наза(д) завязаны (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 26 зв.);

(про хвѣст у коня) (пидв'язати) зав'язати: где есть возница: поиди повѣжѣ ѿнодѣ неха(и) коня моего до воды поведе(т), // и кгда ѿного добре ѣчесаного стягнеть и ѣхандоживѣшй гривѣ ѿседлаеть и хвостѣ завяже(т) (к. XVI ст. Розм. 46 зв.-47);

(що, що чим) (обмотати, обв'язати чим-небудь; перев'язати) зав'язати: тва(р) его фацели-то(м) завазана (XVI ст. УЄ №29519, 32 зв.); небожчик... // ...пославши по балвера, раны оные себе опатрити и завезати дал (Луцьк, 1604 АрхЮЗР 8/III, 498-499); дрѣгѣи завазавши емѣ ѿчѣ; били по лицѣ, и по шѣи (поч. XVII ст. Пчела 36 зв.); рана, и пѣхліна, и стрѣпѣ загнилій: не ѿсмотрено ихъ, а нѣ завѣзано, а нѣ ѿлівою помазано (Київ, 1637 УЄ Кал. 1018); **завазати оуста, оуста завазати** — примусити мовчати: вижѣ яко самаѣ прѣвда завазала и затѣкла оуста твоя // хоульнаѣ (Почаїв, 1618 Зерц. 46-46 зв.); позостѣлы(м) котѣрыѣ бы могли в выдава(н)ю кнѣгѣ цркви стои вѣстѣчной потрѣбныхъ оуслѣговѣати, добрѣ загородѣли, а не тылько сѣрце и роуки, але и оуста ѿкроутне заткаѣли и завазѣли (Острог, 1606 Нал.Мол. 3); **языкъ завазати (завезати)** — те саме, що **завазати оуста**: пр(о)ркѣ ...пере(ж) рожѣнѣя свое(г). языкѣ оцѣ своємѣ завазаль (1489 Чет. 38); ты емоу языкѣ молчаньемѣ завеза(л) (Там же, 160); **присягою завазати див. ПРИСЯГА**;

(що у що) (запакувавши у щось, зв'язати) зав'язати: пришьошь тыжѣ и третѣи рекоучѣ г(с)пдрю, мнась твоя котороую есьми мѣль вѣ [о]броу(с) завазаноую бо есьми са тебе бояль (1556-1561 ЛЄ 305); Речи, де(и), кра(м)ные мои лежали на ташу у ме(ш)ку завязана(е) (!) (Луцьк, 1586 ТУ 210); Взалѣ теды людѣ рощиненнѣю мѣкѣ, первѣй нижли оуквашено было, а завазавши в шаты клали на рамена свои (серед. XVII ст. Хрон. 90).

2. (кого) Відправити, доставити: ѣпевнѣаючи, а ѣщаючи Желеха, абы ѿт того вырокѣ нашого не зникнѣлъ, мы его,... шлюбомѣ через канцлера нашого корѣнного, пана Валентого Дембинского, перед ѿбличностью маестатѣ нашого до рѣкѣ нашихъ завазати и ѣистити казали (Вільна, 1565 AS VI, 284).

3. *Перен.* (що) (захопитися чимось) пройнятися (чим): менованые попи..., безвинне и неслухне, завезавши якийсь непристойный умыслѣ и ранкорѣ,... розмайтые кривѣды, шкоды, одповѣди, похвалки и деспекта чинятѣ (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 475).

Див. ще ЗАВЯЗОВАТИ.

ЗАВЯЗОВАТИ, ЗАВАЗОВАТИ *дієсл. недок.*

1. (що) (обмотувати, обв'язувати чим-небудь; перев'язувати) зав'язувати: злеса маю... загрѣй ми простира(д)ло шапкѣ ноцнѣю и добре ми звяжи мою головѣ нѣже: моцнѣй завязѣешѣ (к. XVI ст. Розм. 44 зв.); в домоу каиафино(м) с пр(о)рчства са насмѣвѣаючи ѿчи завазовали и в ланитоу бѣючи пытѣлися его (поч. XVII ст. Проп.р. 213); на землѣ голой тебе положи(т), а ты ещѣ не конаешѣ, ѿчи и ѣста твои завязовати бѣду(т) (Чорна, 1629 Діал. о см. 268); **завазова-ти губу** — загнуздувати: ѿброшѣю: Оунѣздѣю, повстагѣю, завазѣю гѣбѣ волѣ (1627 ЛБ 149).

2. *Перен.* (чим) (ставити кого-небудь у залежність від чогось, обмежувати свободу дії) зв'язувати: А нѣ приложѣти не годи(т)са а нѣ оунѣати. Великимѣ бѣвѣмѣ и прикладѣаючого и оуймѣаючого // карѣніемѣ завѣзѣютѣ (Київ, 1619 Гр.Сл. 213-214).

Див. ще ЗАВЯЗАТИ.

ЗАВЯЗТИ, ЗАВАЗТИ *дієсл. док.* 1. (*загрузти*) зав'язти: шестая комага Ко(н)чилова, котрая назади была зава(з)ла,... приплынула ку лецова(н)ю (Володимир, 1566 ТУ 115).

2. (на чому) (*застряти, застрягти*) зав'язти, зав'язнути: пана Якуба Корманского, в молодых летехъ будучого, на звонѣнѣи хотѣли замордовати, с коль хотел выскочити и так завязлѣ на окне (Луцьк, 1634 АрхЮЗР 1/VI, 682).

ЗАВАЗАТИ див. ЗАВЯЗАТИ.

ЗАВАЗАТИСЯ дієсл. док. Зобов'язатися.

◊ присагою завазатиса див. **ПРИСЯГА**.

ЗАВАЗОВАТИ див. **ЗАВЯЗОВАТИ**.

ЗАГАДАТИ дієсл. недок. 1. (що кому) (запропонувати що-небудь для розв'язування, вирішення) загадати: Та́а то га(д)ка трѣ(д)наа ѿ(т)са(м)псѡна филистѣнчико(м) то є(ст)люб(д)скомѣ рѡзѡмови загадана была (поч. XVII ст. *Проп.р.* 5 зв.).

2. (на кого) (обмовити) звести наклеп: фари́сеи, фа(л)ші́ве на ха́ бы́ли загада́ли, але то(т) законоѡчтлѣ не спротивла(л)са (XVI ст. УЄ №29915, 109).

ЗАГАДКА ж. Загадка: гадание загадка (II пол. XVI ст. *ЛА* 181); гананіє за́га(д)ка, трѣ(д)ное а хі́трое пѣтанье (1596 *ЛЗ* 40); если не згаднете тоє простое и безхитрое загадки,... тогда, оставивши философы латинские, к тебѣ, брате мой русине, с словом ся оборочаю (1599-1600 *Виш.Кн.* 153); звѣкли протѣвници чинѣти такѡвыи за́гадки мѡвачи, если стѣи сѣтъ в' нѡбѣ; то южѣ не потреба вѣскрєсєніа, и сѣдѡ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 46 зв.); Гада́ніє,... Трѣдное, а хі́трое пѣта(н)є, за́гадка, розмѡва, сѣкровєнѣ глѣ, закрытыи слова́ (1627 *ЛБ* 25); ѿ(т)вѡрю в' прѣповѣстєх' оуста моѣ, ѡповѣмъ за́гадки з' початкѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 675).

ЗАГАДЛИВЫЙ прикм. Загадковий: Я, заправды, самъ, безъ посполитого листовъ споряженья, хотѣлемъ до ихъ антесигнана... писати о церковныхъ, нѣчого тылко презъ єнігмата, то єсть презъ мову загадливую, гдыжъ анѣ розумѣють тутешныхъ правды и дороги, которую бы ся могли научити, не прѣимують (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 506).

ЗАГАДОВАНЕЦЬ ч. Той, кому обіцяно Царство небесне: Тогда, возлюбленная моя братя, коли можетъ быти буршая радость и благословєніє и на тоты загадованѣцѣ его святыи на душевныхъ и тѣлесныхъ рѣчохъ (XVI ст. *НЄ* 216).

ЗАГАДОВАНИЯ с. Обіцянка: чомъ лише вѣровъ правовъ можеме прѣяти прощу грѣхумъ нашимъ, м(с)лусть (!) и загадованя Божее (XVI ст. *НЄ* 189).

Пор. **ЗАГАДОВАТИ**.

ЗАГАДОВАТИ дієсл. недок. 1. Ворожити:

Гадатєлствѡю: назнаменѡвѡю, за́гадѡю, та́йнѡ значѣ, таѣмныи рѣчи задаю (1627 *ЛБ* 25); Назнаменѡвѡю: Мѡвчки значѣ, та́йно значѣ, за́гадѡю (Там же, 68); Притѡчнѣ: Гада́телнѣ: Вѡдлѡ(г)за́га(д)ки, за́гадѡючи по(д)покри(в)кою (Там же, 100).

2. (кому і без додатка) Обіцяти: А свадьба єсть тота повная любовь и проповѣдь євангельская, што загадовавъ (Бгѣ), и починавъ ище у раи, и проповѣвъ пророкумъ (XVI ст. *НЄ* 130); не хотѣвъ погубити тулько душъ, али загадовавъ утцѡмъ нашимъ, Адамови, Ноеви... // сына своего святого, Исуса Христа (Там же, 158-159).

3. (кого) Помагати, рятувати: Кто проситъ сесе усе, май перше загадуєтъ Бгѣ тыхъ, што на сѡмъ свѣтѣ не будутъ имати нѣ одной журы, али будетъ имати, што исти и пити,... наддасть ся имъ усе (XVI ст. *НЄ* 96).

ЗАГАДОВАТИСЯ дієсл. недок. Обіцяти, обіцятися: Дѣрзай, члѡвѣче, и бѣгай пудъ крыла Божіи,... прѣимєтъ тя и грѣхы ти проститъ, чомъ ся загадовавъ (XVI ст. *НЄ* 108); овунъ ся змиловавъ слугы своего, и выдслободивъ его, и довгъ ему выдпустивъ увєсь, а слуга заплатити загадовавъ ся ему усе (Там же, 121).

ЗАГАЄНЄ, ЗАГАЄНЄ с. (стп. zagajєnie) відкриття, початок роботи: и в загаєню Бра(ц)тва, то(ж) тепє(р) при ѡбєцности всѣхъ на що потреба, выда(т)ки быти маю(т) (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 43); дне(с) в пя(т)ковы(и) де(н) всѣ кѡпно... по пречытаню за́гаєня нача(л)ного и фѡ(н)даци(и) братски(х)... была... ѡмова... если же має(т) ѡ(с)татиса на свое(м) мѣсци, а в ты(м) и стародавны(и) ѿ(т)про(д)ковъ ѿ(т)правованы(и) страшливе срокги(и) обѣтъ... был чытаныи (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 61 зв.).

ЗАГАЄНЬИЙ прикм. (стп. zagajєny) (який почав свою роботу) розпочатий: До загаєное и праве великой справы, кгда ѡ во(л)ности рѣские и ѡтиски великие ѿ(т)ляхо(в) знаменіє ходило по(д)ѡтраче(н)ємъ братства ѿ(т)ста(р)шихъ брато(в) бѡдѡчи не бы(л) в бра(т)ствѣ меновите Юри(и) Козми(ч) рогатинє(ц) (Львів, 1599 *ЛСБ* 1043, 1);

Братство при загаєно(и) цѣсѣ и при зѣпо(л)но(и) справѣ... прирекли, абы в свое(и) повазѣ цѣха... де(р)жана была (Там же); С котры(х) то гроше(и)... Пови(н)ни бѣдѣтъ Панове Побо(р)цы часѣ елекции Пре(д) всѣмъ братство(м) ѡспения Пр(с)тыя Бѣа, При цѣсѣ загаєно(и) ѡчинити И ѡ(т)дати (Львѣв, 1610 ЛСБ 1046, 5 зв.); **судъ загаєный див. СУДЪ.**

ЗАГАИТИ дієсл. док. (стп. *zagaic*) (що) розпочати; відкрити: судъ потрібный тамъ же в томъ дому его был загаєный презъ мене Пархвена Голузку, намєсѣтника войтовѣского (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 505); Матѣфе(и) Михаловичъ, ...на суде гостынѣномъ..., в дому звыкломъ лєньтѣво(и)товѣскомъ порядѣне загаєнымъ, ...сведѣчилъ (Володимир, 1643 *ТУ* 323).

ЗАГАМОВАНЄ, ЗАГАМОВАНЪЄ с. 1. (чого і без додатка) (*віднімання*) захоплення: пода(л) є(с)ми ли(ст) ѡпомина(л)ны(и)... в жалобе єє мл̄(с)ти кнегини ма(р)и... ѡ загамова(н)є має(т)но(с)ти єє мл̄(с)ти в домъ єго мл(с)ти кн̄зя ку(р)пѣского внесєное такъ тежъ ѡ сл̄дги и чєлє(д) єє мл̄(с)ти (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 147); Которы(х) шко(д) себе протє(с)тантъ в омєшканю я(р)ма(р)ковъ поменєныхъ... быти ошачовавши, и такъ ѡ тые шкоды свое, яко те(ж)... ѡ затриманє и неви(н)ное загамова(н)є книги выше(и) менованє, которое урядовне прє(з) во(з)но(го)... абы єму была ѡ(д)дана реквирова(л) (Володимир, 1638 *ТУ* 307).

2. (*припинєня руху кого-небудь*) затриманя: вряд̄никъ свинюски(и)... с помочниками своими, ... с тыми всими подводами кгвалѣтовне загамовавши мя, держали дни два, а тымъ кгвалѣтовнымъ неправнымъ загамованѣемъ и грабежомъ своимъ ѡмєшкали ми рокъ (Володимир, 1592 *ТУ* 221); где бы они тыхъ збєговъ пристигнули, албо догонили, абы имъ вєзде и на кождомъ местцу вера и помочъ на заборонєне и на загамованє, або и пойманє оныхъ збєговъ дана была (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 356).

3. (чого і без додатка) (*перериваня розвитку чого-небудь*) припинєня: Передо мною... войтом Луцьким, гди се приточила справа славетного

// Федора орменина... з отнесеня, якобы он без шлюбу мешкати мелъ з жоною своею Ганною, которого для певное ведомости до везєня, для загамованя злого прикладу людом, казалом был взяти (Луцьк, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 484-485); єще могли то зрозѣмѣти, и(ж) то чїна(т) проти(в) вѣрокови, абѡвѣ(м) не для загамова(н)а яко(г)о то было рєчєно що рєчєно, але то бы(л) с̄амы(и) дєкрє(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 70).

Пор. ЗАГАМОВАТИ.

ЗАГАМОВАНЫЙ дієприкм. у знач. ім. Приречений, -ого: Нєпрєбѣтый абѡвѣмъ тамъ падољъ; и мѣры не маючаа прѡпасть: не избѣгноє затарасована: неизлѣзе(н) загамованый (Львѣв, 1642 *Час.Слово* 273 зв.).

ЗАГАМОВАТИ дієсл. док. 1. (кого) (*спинити, перепинити*) затримати: Подданыи єго милости вси до Буга попєль отвєзли, а он, их там же загамовавши, казал им к Бугу дерево возити (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 100); па(н) Федо(р),... тые вси три(д)ца(т) и три волы загамова(л), хотачи ѡ(т) ты(х) вси(х) воло(в) мыта, чого мы по двакро(т) платити неви(н)ны, ... А и(ж) волы загамованы, просили, абы то было записано (Луцьк, 1562 *ТУ* 98); я де(и) ты(х) люде(и) смєди(н)ски(х) ...самы(х) пєти чоловекъ а кла(ч) девєтеро... загамовати казалъ (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 78); они посла нашого, пана Цурѣковского загамовали и намъ о воли своей не ознаимили (Луцьк, 1594 *АрхЮЗР* 3/I, 68); п̄ни... с тою ся процесєєю люде(и) ѡны(х) по(т)кала. Що в правдѣ... зступитися годило... Єсли люде(и) прына(м)нѣ б̄га пошановатъ. По(с)тояты было вша(к) конѣ могли бы загамова(т) (1636 *Лям. о пр.* 3 зв.).

2. (що) (*відняти*) захопити: панъ староста Кремьяницкїй тыхъ жидовъ моихъ до Господаря, Єго Милости, послалъ, а маєтности ихъ загамовалъ (1537 *РЕА* I, 209); так̄ю ми зє(л)живо(ст) ѡчини(л)и же ми // во(з)ницѣ збили змо(р)дова(л)и на(д)то кони во(з)ники мои вла(ст)ныє вороныє с колебкою загамовали (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 137-138); князь ку(р)пѣски(и) при себе загамова(л)... // єва(н)гєліє ѡчитє(л)ное (Володимир, 1578 *ЖКК* 160-161); Къ тому попєлы,...

вшелякие збожя,... то все... загамовано, пограблено и забрано (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 354); па(н) Ма́хо(в)ски(и) пыта(л)... п̄на Юря Мощеницкого для чого бы его попелы лашто(в) два которы(и) бы(л) в мошка(х) чере(з) жида А(в)рама за якоє (с)мы то старое загамованы(и) в мошках // граби(л) и до села Рако(в)щины... пере(з) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 38 зв.-39);

(що) (*перестати виплачувати, віддавати*) припинити: ты дей... десятину еси загамовал и по шест лет ей на церковь Божию не давал (Володимир, 1542 *АрхЮЗР* 1/VI, 35); староста вже паты(и) го(д) я(к) ем̄ дато(к) сво(и) загамоваль (1552 *ООвр.З.* 99 зв.); Жалуеъ на мене пан Василей Холоневский о три мацы жита своего, што был двом подданым моим в новое позычилъ, менуючы, яко бых я того жита ему отдавать заказал и то загамовати мел (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 268).

3. (що) (*зупинити, стримати дію чого-небудь*) припинити: к том̄ листы нашими тоє право загамовано (Краків, 1527 *АС* III, 308); В̄рю..., же ваша милость... то загамовати и опатрыти будешъ рачилъ, якобы тотъ злодѣй, святокрадца и лупежца зъ того былъ скаранъ (Дубно, 1575 *АСД* IV, 17); ёсли кр̄ивдачом̄ фолькговати боудешъ, а оукривжѣного перебачишъ, и могъчи ѣного збы(т)ки загамовати, ѱ соудѣ жад(д)ного старанья не оучинишъ (Острог, 1614 *Тест.* 164); тые менованые чернѣцы... злодея зъ рукъ мистровыхъ одъняли и мощно кгвалтомъ одбили, ексекуции и справедливости загамовали (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 547); злослівьи нѣкоторыи люде, ... такъ великій пожытокъ, котѣрый зъ егѡ надки са родилъ, загамовати оусилѣючи, велемѡвцею его и лгаремъ звати почали (Київ, 1627 *Тр.* 557).

4. (що) (*втихомирити, заспокоїти*) вгамувати: то(т) кн̄зъ мирьскій папа... н̄ши похоти бе(з)престани кипачіе оустанови(т) и за(га)мде(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 253 зв.); азыка жаде(н) чл̄вк̄ вкротити не може(т) коли(ж) е(ст) зло(ст) загамованаа и по(л)ны(и) е(ст) аду сме(р)те(л)ного (II пол. XVI ст. *КА* 168); Пѣроны албовѣ(м) з вы-

сѡкости до брѡнѣ са своеи мѣлы, абыса были земстїли, але пре(з) самѡго жѣ дѣспектъ ѱ(т)носачого загамовани были (поч. XVII ст. *Проп.р.* 95);

(від чого) (*застерегти від чого-небудь, не допустити чогось*) запобігти (чому): моцень будеть честный господинъ отецъ протопопа оного от служенія пречистых тайнъ загамовати и другимъ таковымъ на приклад его подати (Київ, 1629 *АрхЮЗР* 1/VI, 601).

Див. ще ЗАГАМОВОВАТИ, ЗАГАМОВЫВАТИ.

ЗАГАМОВАТИСЯ, ЗАГАМОВАТИСА, ЗАГАМОВАТИСЕ *дієсл. док. (втихомиритися, заспокоїтися)* вгамуватися: они не хотели въ томъ зломъ учиньку чужолозскомъ загамоватися (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 474); Я, обачивши того подданого панского и такъ се срокгое мордоване и битѣе его, зседши з воза, почалемъ имъ мовити, абы се вже загамовали и до конца его не забивали (Володимир, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 228).

2. (*про дощ*) припинятися: оупали воды и замкнѣлися жерѣла прѡпасти и хлѣбы нѡ(с)ныи и загамовалиса дожди зъ нѡа (серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.).

ЗАГАМОВВОВАТИ, ЗАГАМОВОВАТИ *дієсл. недок. (що) (застерігати від чого-небудь, не допускати чогось)* запобігати (чому): бг̄... // ...допдсти(л) на нѣго кърность, ... прїшлоую его злѡсть загамѡввѡючи (Острог, 1607 *Лѣк.* 23-24); сдѣъ Бж̄ій оубиваеъ лѣнос(т'), ... загамѡввѡеъ ѱ(т) обжѣрства (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.).

Див. ще ЗАГАМОВАТИ.

ЗАГАМОВВЫВАТИ *дієсл. недок. (кого) (втихомирювати, заспокоювати)* вгамовувати: часомъ кгды видѣлъ добротъ свою зневаженоую ѱ(т) чл̄ка, оумысливъ былъ его загѣбити, и засъ загамѡввывавъ себе (Дермань, 1604 *Охт.* 3).

Див. ще ЗАГАМОВАТИ.

ЗАГАМОВОВАТИ *див. ЗАГАМОВВАТИ.*

ЗАГАМОВОВАТИСА *дієсл. недок.* Затримуватися: Незличѡные тѣды тѣе Ри(м)ской столицы нѡвые ѱ(д)мѣны, и заразливые блѣды, котѣрими и

оупáдокъ дѣшный се готѣтъ, и наѣки цр̄ковнои мѡцѣ се лáмлетъ и вѣры ро(з)ширѣнье, и ощищѣнїе, загамовѣетьса, и погоршѣнїа незличѡные в цр̄ковъ в̄проважajúтьса (Єв'е або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 8 зв.).

ЗАГАНУТИ *дієсл. док. (що) Задумати, діал.* заганути: овунъ есть право обрѣзанїю и овунъ есть конецъ и голова, чомъ овунъ можетъ дати того, што обрѣзанїе назначивъ и заганувъ (XVI ст. *НЄ* 198).

ЗАГАНЯТИ, ЗАГАНАТИ, ЗАГОНЯТИ *дієсл. недок., перен. (кого до кого, кого до чого, кого кому, що до чого) (спонукати до чогось, спрямовувати в потрібному напрямку) штовхати, підштовхувати:* В чомъ неледаяко имъ шанцується, бо не по одной, але великими громадами стадо христово урываючи до своее обори плюгавое заганяють (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 113); вы прѣ(д)са оны(х) зацно(ст) и достои(н)ство занедбавши, православны(х) до скáрги заганаете (1598 *Виш. Кн.* 308); неприатѣ(л) дѣшнїи сѣти свои заставївши возгладо(м) якобы цвичѣна в̄ побо(ж)ности, и обычае(в) цнотлывы(х) оны(х) поволи собѣ заганаетъ (1598 *Розм.пан.* 4); Звыкли ваши духовные папѣжского вызнаня ловити и до оное матнѣ, яко безрозумливую рибу...//... заганяти (1603 *Пит.* 94-95); А насъ бы и пугами, яко простаковъ, до своее шопы загнали! Але не треба заганяти: сами въ пропасть лѣзете! (Вільна, 1608 *Гарм.* 216).

ЗАГАСАТИ *дієсл. недок. 1. (переставати горїти, свїтити, свїтитися)* загасати: ѡгнь повѣдає(т) на кѡжды(и) часъ нехáй гори(т), и нехáй не загасáе(т) на ѡлтари (Дермань, 1604 *Охт.* 13); Чл̄к̄... болѡто в̄зго(р)жѣное, пáра соупте(л)наа, пѡрохъ нáзбытъ выхваленыи, пѡпѣль ро(з)доутый, йскра проу(д)ко загасáючаа (Острог, 1607 *Лѣк.* 119).

2. Перен. (переставати існувати, зникати) загасати: рыхлѣй бовѣмъ нѣжлисьа грѣ(х) скон'чїтъ, загасáють соло(д)кости, áле за нїх' мѡуки нѣ мають кон'ца (Острог, 1607 *Лѣк.* 106).

Див. ще ЗАГАСНУТИ.

ЗАГАСИТИ, ЗАГАСИТЬ, ЗАГАСИТИ *дієсл. док. (що) 1. (припинити горїння чого-небудь)* загасити: видели есмо громадѣ клепковъ немалѣю складенїю до которое громады знати лѣчина с огнемъ была по(д)ложона нижли громада не згорела подобно де(и) еє до(ж)чъ загаси(л) (1577 *ЖКК I,* 87); моа прїятелко загаси свѣчѣ (к. XVI ст. *Розм.* 45); Дла вѣры, мѡвитъ, Сѣи всѣ звѣтажили Крѡлѣвства... загасїли мѡцъ огнїстѣю, оушли ѡстрѣа меча (Київ, 1637 *УЄ Кал* 833); stingo загасити (I пол. XVII ст. *Сем.* 165).

2. Перен. (що) (не дати розвинути чому-небудь; заглушити, стримати щось) загасити: Мнѡго кроле(в) было... которїи не бы(ли) годни того абы што ѡ ни(х) писáно, абовѣ(м) загаси(в)ши слѡво Бжїе, до бѡлвохва(л)ства са вѣргли (Львїв, поч. XVII ст. *Крон.* 14); если бы попоу(д)ливостю а(л)бо запа(л)чивостю былъ гнѣ(в) бжїи, слоушне мо(г)быса кто ѡ(т)чáати, не могоучи южъ загасити пѡломени, котѡрого мнѡгими злѡбтами роспали(в) (Острог, 1607 *Лѣк.* 17); че(ст) и славѣ хр̄(с)тѣ принесемо..., которїи... шатана сокрѣшилъ, грѣ(х) загаси(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 203 зв.); неподѡбнаа рѣчъ, загасити огнїстыи телѣсныи по(д)жѡги, пѣрвѣи нѣжбы... злости(и) зáкаль не бы(л) вѣнищены(и) (серед. XVII ст. *Кас.* 67 зв.).

Див. ще ЗАГАШАТИ.

ЗАГАСНУТИ *дієсл. док. 1. (перестати горїти, свїтити, свїтитися)* загаснути: Скоро тоє Жидове... заслышали, попадали всѣ на зна(к) и свѣтло и(м) загасло (XVI ст. *УЄ Трост.* 57).

2. Перен. (перестати існувати; зникнути) загаснути: А коли ся выпо(л)нило лѣта вѣкѣ тогды ѡ(т)почынетъ свѣтло, и згинѣ(т) свѣтло(сти) и ѡживѣ(т) ѡме(р)лые... и ѡ(т)почине(т) вѣкъ и загасне(т) сме(р)ть и пекло зачини(т) яста свое (1582 *Кр.Стр.* 21); под'несѣ(м) себе на ѡ(л)таръ дѡховны(и), и в̄шелáкое стара(н)е мѣймо абы нѣкгды на(ш) ѡгѡнь не загáсь (Дермань, 1604 *Охт.* 13); боура вшелáки(х) йле є(ст) нá свѣтѣ припа(д)ковъ загáсши згїне(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 44).

Див. ще ЗАГАСАТИ.

ЗАГАШАТИ дієсл. недок. (що) 1. (припиня-ти горіння чого-небудь; гасити) загашувати: яко вода загашає(т) пламень ω(г)не(н)ни та(к) ты(ж) наука пісма ст̄го... вши(с)жы зло(с)ти и гр̄хи члч(с)кыи ωчишає(т) (к. XVI ст. УЄ №31, 87 зв.); в' алионїи жр̄дло ест̄ь, кот̄брое ωсобливоу и таємною сїлоу запалєна // походн̄ь... запалєть, и протївны(м) сп̄собо(м) загашаєть (поч. XVII ст. Проп.р. 172-172 зв.); ог̄нь сл̄нца не палит̄ь пов̄тра не шкоди(т), вода не загашаєть (Там же, 263 зв.).

2. Перен. (що) (не давати розвиватися чому-небудь, заглушати, стримувати щось) загашувати: д̄ха не загаша(и)те а што є(ст) добро того са де(р)-жите (II пол. XVI ст. КА 494).

Див. ще **ЗАГАСИТИ**.

ЗАГАШАТИСЯ дієсл. недок., перен. (переставати існувати, зникати) загашуватися: в не(и) [сажавц̄ь] бов̄ь(м) походн̄ь гр̄хов̄ь загашаютьса, и цно(т) запал̄ютьса (поч. XVII ст. Проп.р. 172 зв.).

ЗАГАШЕНЬЙ дієприкм. у знач. прикм. (якого загасили, який перестав світити) загашений: им̄бимо св̄та в̄чного живота, ани темного, ани загашеного (1489 Чет. 217 зв.); Чл̄к̄ь... п̄лом̄н̄ь зара(з) оутиха̄ючїй, сна(д)не загашенаа св̄ча (Острог, 1607 Л̄жк. 119).

ЗАГИБАТИ, ЗАГЫБАТИ дієсл. недок. (гнути) загигати: тог̄ды пристоупив̄ши к нему оученици его и з̄будили его гл̄ще г̄и, избави на(с), загыбає(м) (1556-1561 ПЄ 43 зв.); кто воуе(т) мечо(м), ω(т) меча загыбає(т) (XVI ст. УЄ №29519, 243); пристоупивши н̄жкыи ре(ч), оучтлю, загыбає(м), іс̄ в̄ставши за̄прети в̄тро(м), и вл̄ненїю во(д)номуу, и пр̄стали (XVI ст. УЄ Літк. 37).

ЗАГИБНУТИ дієсл. док. (загинуті) загигнути: и та(м) много... єретїков̄ь привалило, а з̄межи правосл̄авны(х) хр(с)тіан̄ь ѓ то(м) тряс̄ню земли, и єдна найменшаа ωс̄оба не загыбла (XVI ст. УЄ №29519, 278 зв.); Богдан̄ь Хмелницкий... побил̄ь их̄ и обоих̄ (гетманов̄ь) взял̄ь: перше на Жовтой, где и сын̄ь гетмана Потоцко-го загыб̄ь, а потом̄ь пуд̄ь Корсуном̄ь (1636-1650 ХЛ 79).

Див. ще **ЗАГИНУТИ**.

ЗАГИНУТИ, ЗАГЫНУТИ, ЗАГІНУТИ дієсл. док. 1. (втратити життя) загинуті: я єсми и(х) ωстереговаль так̄ь иже нї єдин̄ь з' ни(х) не загыноуль (1556-1561 ПЄ 422 зв.); Обаче маю днес̄ь и заутра блїже ити, бо не маєт пр̄орк̄ь ин̄де загыноутї, окром̄ їєрлма (Володимир, 1571 УЄ Вол. 81); весоло(м) в̄ста(л) на ω̄ца своєго дв(д)а, хотячи его з̄ пр̄(с)тва зогн̄ати, а са(м) с̄ь(с)ти... а наωст̄ато(к)... ганебне загыноу(л), на доуб̄ь ωб̄шєнь (XVI ст. УЄ №29519, 230); пр̄в(д)ко чл̄вкови поведетса, а єще пр̄в̄ше загинєть (поч. XVII ст. Пчела 10); ωни ω см̄рти не(д)б̄аючи на п̄брано(к) в'с̄ь са там̄ь сходїли, а кгда єще была н̄ч̄ь, ст̄ароста єд̄вчи з' жол̄н̄фр̄ми, стр̄ах̄ задава(л) абы жа̄ден̄ь не загын̄л̄ь (Дермань, 1604 Охт. 9); Не душечка загинула, не душечка теж̄ь и в̄ орду пошла! (1636-1650 ХЛ 81);

(втратити душу, життя в раю) загинуті: Тая мука (мовить) пекелная тым̄ь будет̄ь тривати, которые, потеравшы а не заховавшы крещєнїя, на в̄кыи загынуть (Вільна, 1595 Ун.гр. 131); на тот̄ь час̄ь послєпли єсте были, а тепєрь отворылисте очы на тых̄ь, которые стараються о то,... абы и остаток̄ь, чого геретикове не догубили, не загинуло (Вільна, 1599 Ант. 855);

(орган тіла) втратити: если же око твое правое соблаж̄нає(т) та выбоди его и вр̄зи ω(т) себе бо є(ст) л̄п̄ше тоб̄ь абы загыноуль єдин̄ь ω(т) члоньков̄ь // твои(х) ниж̄ли в'се т̄ло твое оувер̄жено бы было оу геєноу огньноую (1556-1561 ПЄ 32 зв.-33);

(зіснуватися, зруйнуватися) загинуті: никто тыж̄ь не в̄ливаєть вина нового до соудины старои а если же бы иначеи вино молодое рос̄садить соудины и само розл̄ѣт̄са и сосоудове загыноут̄ь (1556-1561 ПЄ 231 зв.); бол̄бо помал̄л̄ до воды са прибравши Жр̄дло затамовало, и поч̄аток̄ь, кгда вода выт̄к̄ала загр̄зїло: дерєв̄ь теж̄ь г̄д̄ст̄вина, гды пр̄б̄ст̄є до жр̄дла загын̄ло, а то за дав̄нстю ч̄ас̄в, в̄ запам̄ата(н)є м̄сце п̄ст̄їла (Київ, 1631 Син.Тр. 813);

(загубитися) пропасти: привилєи що имали ωни на тоты вышєписа(н)нїи села... загын̄ли ка(к) є(ст) на(м) видномо (Хуші, 1507 ЦДІАЛ 131,

1, 282); веселѣтеса съ мною иже есѣми нашоль овѣцо мою // котораа южь была загиноула (1556-1561 ПС 287 зв.-288); Того, што было загінѣло, шѣкаль: што было закінено, находѣль: што было поламано, обвѣзоваль (Вільна, 1620 См. Каз. 20 зв.).

2. *Перен. (перестати існувати, зникнути, пропасти)* загнути: легчѣй естѣ нѣоу и земли премиоути нижѣли ѡ(т) закона единомуу слову загиноути (1556-1561 ПС 293); загине(т) законъ нашъ и мѣсто сѣе стѣе (XVI ст. УС Трост. 45); Тое геретицтво не могло зѣ межѣ христїанѣ, хотяй было отъ всее церкви выклято, загнути (1603 Пит. 42).

Див. ще ЗАГИБНУТИ.

ЗАГЛАДИТИ, ЗАГЛАДІТИ дієсл. док.

1. (що) (*вигладити, стерти; знищити*) заглядити: на воску первообразно начертаном писати или выобразити что, не загладивши первописанных образов, нѣсть мощно (1615-1616 Виш.Поз.мисл. 241); знáменіе Збавителя Х̄а жáдною не годѣтьса або на земли, або на камени, або на мармѣрѣхъ за земли положены(х) рѣти... áле если бы са нашлѣ, тѣды заглядити,... приказѣмо (Київ, бл. 1619 О обр. 74); кр̄(с)та образы, котѣрыи ѡ(т) нѣкоторыхъ на земли, и на павимѣнтахъ бывáють, заглядити розказѣмо (Там же, 75).

2. (*убити*) знищити: сынове твои и дочки... котѣрыхъ есмь порѣжне з тáжкостю порѣдила заглáжоны (серед. XVII ст. Хрон. 56 зв.);

(що) (*припинити існування чого-небудь*) знищити: жиды своєю превро(т)ностю тоую си(л)лáбоу; то, ѡ(т) дѣрева вѣмазали,... и не ѡ(т) рѣчи, жебы ты(м) спѣсобо(м) кр̄(с)та стѣго таѣмницоу вѣверноули и заглáдїли (поч. XVII ст. Проп.р. 302 зв.);

(що) (*припинити вияв чого-небудь*) знищити: Сп̄(с)тлю, мѣвачи, заглáдь мѣй фрасѣнокъ, Котрѣй маю ѡ(т) врагѣвъ, а дай ми ратѣнокъ (1625 МКСВ 133).

3. *Перен. (що) (спокутувати)* заглядити: не загладимъ нинѣ ты(х) написанны(х) ѡбразовъ покаяниѣмъ (1489 Чет. 366 зв.); Постараймоса зáки есмо жѣвы в ты(х) кнѣга(х) грѣхи нáшѣ за-

гладити (XVI ст. УС №29519, 10 зв.); тѣе срѣжкое згорѣше(н)е // жáднымъ ѣнѣшимъ спѣсобою не мѣжетъ бѣти заглáжено, тѣлько если са до тыхъ навѣрнешъ, котѣрыхъ есѣ ѡпѣстѣль (Дермань, 1605 Мел.Л. 42 зв.-43); снѣ... Всю неслáвѣ про(д)ковѣ цѣбтами заглáдилъ, и то все направилъ щѣбы ты бы(л) завáдилъ (Острог, 1607 Лѣк. 184 зв.); змáза грѣхѣвнаа,... тѣю постерѣвши албѣ припомнѣвши ѡмѣй слезáми своѣими пре(з) ѣсповѣдь стѣю, и заглáдь пре(з) покѣтѣ тáинствѣннѣю (Київ, 1646 Мог.Тр. 911).

ЗАГЛАЖЕНЬЕ с. (*припинення існування чого-небудь*) знищення: лѣкарѣство... тáкъ великимъ хорѣбомъ подѣлати (яко тоуть ѡбáчишь) могло, твоѣмъ врѣдамъ оулѣчѣнѣмъ и заглажѣнѣмъ за помѣчѣ бѣжею и ѡвше(м) боудеть мѣчѣ (Острог, 1607 Лѣк. 4).

ЗАГЛАЖОВАТИСА дієсл. недок. (*переставати існувати*) знищуватися, стиратися: где лѣнѣа пѣстоу(п)ко(в), и закѣновъ ѡ(т)цо(в)ски(х) ѡ(т) снѣвъ не заглáжоуе(т)са, и ѡ(т) рѣжáю врожáй цѣло захѣвоуе(т)са, та(м) е(ст) ро(д) несме(р)тѣлны(и) (Острог, 1599 Кл.Остр. 208).

ЗАГЛЕДАТИ див. **ЗАГЛЯДАТИ.**

ЗАГЛЕДАТЬ див. **ЗАГЛЯДАТИ.**

ЗАГЛЕДІТИ дієсл. док. (*поглянути, зазирнути*) заглянути: że łysiciu máiesz Kazáúies szčo iu prodáeisz Toium ia záplátył tobi A tohom ne zmysłil sobi Szcoiem w tot mich ne záhlediu (Яворів, 1619 Гав. 18).

Див. ще ЗАГЛЯДАТИ, ЗАГЛЯДОВАТИ.

ЗАГЛЕДѢТИСЯ дієсл. док., *перен.* (на що) (*відчутти великий інтерес*) захопитися (чим): А если бы(с) неѡпатрѣне заглѣдѣвши(с) на ѡманѣ свѣта в ново(т)нинѣ якѣю и послизнѣ(л)ся, готовое Прыняте в це(р)кви Ма(т)ки Своѣе маешъ (Київ, 1621 ЛСВ 483, 1).

Див. ще ЗАГЛАДАТИСА.

ЗАГЛОХЛЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (*запустілий*) заглухлий: Оледенѣвшаа: Заглѣхлаа, зарѣслаа (1627 ЛБ 151).

ЗАГЛУШАНЬЕ с., *перен.* (*стримування; применшування*) заглушування, гальмування: тыежъ заглѣшанѣа велми жалостныи соуть причиноу

же до $\bar{вм}$ мл(с)тивны $\bar{пнове}$ сенаторове;... тоую тоу(т) прозбѣ и оупоминанье чинимо (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 215 зв.).

Див. ще ЗАГЛУШЕНЄ.

Пор. ЗАГЛУШАТИ.

ЗАГЛУШАТИ *дієсл. недок. 1.* (що чим) (*перекривати, забивати інші звуки*) заглушати: кгда... ядовітые тоурци настѣпи(в)ши, стра́шнымъ шо́умомъ свѣтъ заглѣшáли... Тогды́ ёвгѣній па́па ри(м)скій посла(л) до цѣсара... послы (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 33).

2. Перен. (кого) (*принижувати, применювати чю-небудь роль*) заглушати: хоуть до ω (т)критья правды, которю́ незычливые ради бы загребли, в нашомъ на оутрапе(н)á стескова(н)ю, не толко на(с) заглѣшаючи, але еще и винѣ,... при насъ зо-ставѣючи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 205).

ЗАГЛУШЕНЄ *с.* Те саме, що заглущанье: того самóго йщемѡ в' томъ писме на́шо(м), котóрое на насъ ро(з)майтые мѡвъ на́шихъ на сѣймохъ по тѣе чáсы заглѣше(н)á наибольшей, видить бѣ, вѣтиснѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 215 зв.).

Пор. ЗАГЛУШИТИ.

ЗАГЛУШИТИ *дієсл. док. 1.* (що) (*перешкодити ростові інших рослин*) заглушити: вышоль розьсѣвачь сѣяти сѣмени своего а якъ южь розьсѣваль... пало межи тер'на и вѣсполюкъ в'зросло тер'на и за'лоушило е (1556-1561 *ПС* 246); ω трѣте(м) насѣню повѣдае(т), котрое пáло межи трѣна... А што(ж) потомѣ коли ёго ѡное трѣна заглѣшило (XVI ст. *УС* №29519, 123 зв.); Мб-жесть бовѣмъ молодю́ травицѣ пшеници кѣкѡль заглѣшити (Вильна, 1627 *Дух.б.* 246).

2. Перен. (*зменшити силу чого-небудь, затамувати*) заглушити: Котóрю то оубѡгю́ а велми плѡхю́, абы те(р)нїе(м) ω (т) роз'сѣвача нѣнависти заглѣшена не была, мою пра́цѣ, самѡмѣ ѡномѣ правды оборѡнці, і зависти роспрошїтелю, подѣ оборѡнѣ порѣчаю́ (Острог, 1598 *Отп.КО* 3); за рѡскошами живота идѣчи, заглѣшены бывáють, и ѡвоцѣ не принѡсать (Київ, 1637 *УС Кал.* 579); Впадѣт' насѣнїе дѡхѡвное до сѣрдца, и трвáет' в' дѡшáх' прина́лыхъ, и ѡкázвет'са я́кобы было... вѣрощено: вшакже рѡскошами... заглѣшено бив-

ши, сставае́т'са... сно́пом' немáючимъ мѡцы оучи-нїти потрáвѣ (Там же, 589); Оладѣвший стра́стьми: Заглѣше́ный наметно́стами (1627 *ЛБ* 152).

ЗАГЛЯДАТИ, ЗАГЛАДАТИ, ЗАГЛЕДАТИ, ЗАГЛЕДАТЬ *дієсл. недок. 1.* (на кого, в що, до чо-го) (*дивитися, зазирати*) заглядати: приничу заглядаю́ (II пол. XVI ст. *ЛА* 188); южь одїнъ з ва(с) в' радѣ за пѣчю́ з робáты оусѣвши я́ко голѡдный ѡный йсты́й до коухни, на люди с тѣлѣ загледа́ль (Острог, 1598 *Отп.КО* 30); Не загледайже ты вѣ мою манѣтыку! смотри своее сукни, што вѣ ней несешѣ! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1051); А протожѣ ради́ль бы-мъ я вїлялетови, абы лепей у свою манѣтыку смотрель, што вѣ ней носить, а вѣ чужую не загледалъ (Вильна, 1599 *Ант.* 925); Приницаю́: Загледа́ю (1627 *ЛБ* 98).

2. Перен. (в що) (*намагатися збагнути що-небудь*) заглядати, проникати: И глѣпыми ста́нмо обѡи загледа́ючи в' таемниці Бѣжїи (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 268).

Див. ще ЗАГЛЕДІТИ, ЗАГЛАДОВАТИ.

ЗАГЛАДАТИСА *дієсл. недок., перен.* (на що) (*відчувати великий інтерес*) захоплюватися: Не загледа́ймо са на ма́рности, згїбели подлѣглыи, áле на невидѡмыи дѡбра смотрѣмѡ (Київ, 1637 *УС Кал.* 802).

Див. ще ЗАГЛЕДѢТИСЬ.

ЗАГЛАДОВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що заглядати у 1 знач.: Приничѣ: Заглáдѡю (1627 *ЛБ* 98).

Див. ще ЗАГЛЕДІТИ.

ЗАГЛАДѢТИСА *дієсл. док.* (на що) Загляді-тися, задивитися: клáль Іáковъ прѣты в' корїта вѡдѣ перед' ѡчи бара́новъ и овѣць абы загледа́вши-сиса на нихъ почина́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 47).

ЗАГЛАНУТИ *дієсл. док., перен.* (до чо́го) (*на-відатися*) заглянути: А ёжели хто высѡко(ст) и повáгѣ в' Рѣчи посполїто́й презáцного дѡмѣ $\bar{Вм}$ (с): моє(г) $\bar{Мл}$ (с): Па́на вїдѣти хѡчет' нехай заглáнет' до повáжного Сенáтѣ Пѡлского, ѡбáчит' та(м) Про(д)ков' $\bar{Вм}$ (с) $\bar{Мл}$ (ст): Пана, стѡпы и высѡкїѣ стѡлци (Київ, 1637 *УС Кал.* 5).

ЗАГНАТИ, ЗАГЪНАТИ *дієсл. док. 1.* (кого, що) (*примусити кого-, що-небудь увїйти кудись, у*

щось) загнати: царь макидо(н)ски(и)... дiаволо(в) кд ѓ сдхїй клада(з) загнав' бы(л) (XVI ст. Сл. о см. 335); рыхлѣй бы нѣмое быдло... до обори своее загнали! (Вильна, 1595 Ун.гр. 147); череду всю подданымъ тамошнимъ,... до Русивля до двора загнались (Луцьк, 1609 АрхЮЗР 6/І, 364); заже-нѣмо войско его в' тїберь рѣкѓ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ №29515, 343 зв.); потомъ сами,... быдла шестеро..., волов чотыри,... до домовъ своих загнавши, в способъ лупу забрали (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 366); **въ темницу загнати** (кого) див. **ТЕМНИЦЯ**.

2. (кого, що) (*вигнати, відправити куди-небудь*) загнати: Щедры(и) вечеръ з мѣ(ст) ѓ зъ сѣ(л), в' болота заженѣте (п. 1596 Виш.Кн. 258 зв.); Іоа(н) ...бы(л) в' котлѣ в' олѣю смажоны(и) и на... остро(в) за(г)наныи (Височани, 1635 УЄ №62, 18); въ адовѣ прѣпасть прелестници загнаны (Чернігів, 1646 Перло 26 зв.); межи тою горо(ю) которою зовѣтъ кагефисъ, межи море(м) с которого тая гора имя взяла, та(м) загна(л) црѣ александеръ двое Люде (серед. XVII ст. Луц. 531); *na-wiki sława woysku Dneprowomu. Ze z bozey łaski zahnali Liaszki ku portu Wislianomu* (1648 П. про перем. 202); а людей там будучихъ подѣданыхъ, одъныхъ мешъчанъ погубили, других в воду потопили, третихъ в поганьскіе руки до Орьды загнали (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 227).

3. (кого) (*зібрати докупи*) зїгнати: загнали ове(ц) мѣць незличѣндю и вельблѣдовъ и воротїлисе до Іер(с)лимѣ (серед. XVII ст. Хрон. 307 зв.).

♦ **въ неволю загнати** див. **НЕВОЛЯ**.

Див. ще **ЗАГОНИТИ**.

ЗАГНАТИСА дієсл. док., перен. (до кого) Перейти, перекинутися: ѡ(т) стѣхъ ѡ(т)цѡвъ, ѡ(т) ап(с)лѡвъ, ѡ(т) збавителя ѡ(т)бѣгнѣвши, а(ж) до папежа загналистеса (Острог, 1598-1599 Апокр. 186 зв.).

ЗАГНЕВАНЬЙ див. **ЗАГНѢВАНЬЙ**.

ЗАГНЕВАНЬЙ див. **ЗАГНѢВАНЬЙ**.

ЗАГНЕНЬ дієприкм. Загнутий, вигнутий: я виделъ есми гаки,... которые были убиты на дру-гую сторону дверей, съ приходу наскрозъ загнены (Луцьк, 1591 АрхЮЗР 1/І, 316).

ЗАГНИВАНЄ с. (*гниття*) загнивання: **ВМ** проше ра(ч)те... тую мою скри(н)ку... постави(т) в склепе штобы бѣ(з)печѣне ѡ(т) ѡгню и ѡ(т) запрева(н)а ѡ(д) зѣ(м)ли и ѡ(т) загнива(н)а по(с)тави(в)ши **ВМ** тамъ ѓ себе и до мене пре(з)пи(с)мо свое ведомы(м) ѓчини(т) рачили (Київ, 1592 ЛСБ 1035, 36).

ЗАГНИВАТИСА дієсл. недок. **1.** (*втрратити свїжість води*) загниватися, загнивати: з' колѡда-зевъ, и з' криниць, з' котѡрых' гды частѡ чѣрпано бываѣтъ, бѡлшъ в' них' воды прибываетъ; гды засъ чѣрпати з' нихъ перестато, бываѣтъ, загниваютъса, и псѣютъса, а по(д)часть, и гинѡтъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 665).

2. Перен. (*деградувати, морально розклада-тися*) загниватися, загнивати: вшелѣакаа дѣша неѡкоренѣнаа Дѣом' стѣм', и нѡ(с)нои Соли, тѡ есть, мѡци Бѣжеи оучастицею не стѣвшиса, загниваѣтъса, и многи(х) злыхъ мѣслїй смрѡдѣ // пѡлна бываѣтъ (Вильна, 1627 Дух.б. 6-7).

Див. ще **ЗАГНИТИСА**.

ЗАГНИЛОСТЬ ж. Гнилість, гниль: Сѣгнї-тїе: Порожно, загнїлос(т) (1627 ЛБ 126); хорѡба, котѡраа з' загнїлости Темперемѣнтѡвъ, абѡ постановлѣны(х) в' чоловѣчо(м) прирѡженю власностїй,... ставаѣтъ са,... такѡваа хорѡба не выхѡдитъ, але переставаѣтъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 145); члѣкъ потрѣвами яковѣмисъ сырѣми, до згнїлости склѡнными и не стрѣвными,... чїни(т) солїю, абы тѣе потрѣвы не пришли до загнїлос-ти (Київ, 1646 Мог.Тр. 2 зв.).

ЗАГНИЛЫЙ прикм. Загнилий, гнильний: рѣны загнїлыи и трѣ(д)ныи кѡ оулѣкованю рѡс-творѣвши ты(м) вымывѣаю(т) (Київ, 1619 Гр.Сл. 184); ѡ Лїонѣтика(х) абѡ ѡ хорѡбѣ мѣсачной, ѡ той розѣмѣють нѣкоторыѣ, иж' бываѣтъ з' загнїлѡѣ мокроты абѡ вѣлгѡтности, котѡрѡю латїнницы Гѣмѡрами назывѣають (Київ, 1637 УЄ Кал. 144); рѣна, и пѣхлїна, и стрѣп' загнїлїй: не ѡсмотрено ихъ, ѣнѣ завѣзано (Там же, 1018).

ЗАГНИТИ дієсл. док. (*пїддатися гниттю, розкластися*) загнити: хто масѡ якѡе на дѡлгїй часъ мѣти хотѣчи, пїлность ѡколо него чинїлъ, а солїю бы... не ѡсолїлъ, пѣвне жѣбы са засмѣ(р)-

дѣло, загнило и до оужйткѣ непотрѣбнымъ стало (Вильна, 1627 *Дух.б.* 219).

Див. ще ЗАГНИТИСА.

ЗАГНИТИСА *дієсл. док. 1. (піддатися гниттю, розкластися)* загнитися, загнистися, загнити: Засмердѣлиса абовѣмъ мовить и Загнилиса раны мои (Вильна, 1627 *Дух.б.* 7); если соль загние(т)са, чим'са осболить (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 87);

(*втратити свіжість води*) загнитися, загнистися, загнити: вода морскаа:... если бы была не слан(а) и такъ долго стоащи, без' пордшѣна на единомъ // мѣсте ω(т) сѣтворѣна свѣта: тогда быса загнила и засмердѣла (Почаїв, 1618 *Зери.* 15 зв.-16).

2. Перен. (здеградувати, морально розкластися) загнитися, загнистися, загнити: Ослабли намъ всѣ чло(н)ки... ѡтрѣдоватѣла и дша... загниласа и вшитко тѣло (поч. XVII ст. *Пчела* 49 зв.).

Див. ще ЗАГНИВАТИСЯ, ЗАГНИТИ.

ЗАГНѢВАНЫЙ, ЗАГНЕВАНЫЙ, ЗАГНЕВАННЫЙ *дієприкм. Розгніваний, діал. загніваний:* хлопи,... загневаные на пана Хмилевського и пана Карказана, на немъ се, слугахъ и товаристве его помстили (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/1, 528); Сты(х) Оугѣдникѡ(в) свойхъ... до насъ грѣшныхъ присылаѣтъ, абысмѡ спѣсобомъ ѡписанны(м) з' Бгом' ѡщѣмъ наши(м), грѣхъ ради нашихъ, на насъ загнѣванымъ ѡ згѣдѣ контракговали (Київ, 1648 *МКСВ* 347);

у знач. прикм. розгніваний діал. загніваний: чому бы не казали яко въ других // церквях звонити въ своимъ монастыре, бо нам всим треба благи Бога загневаного (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 681-682); гды хто з' загнѣваны(х) протівникѡ(в) несогласіе якбе с' Требникѡ(в) въ Льовѣ ...дрѣкованы(х) захѣчет' продѣковати; такѡвомѣ ω(т)повѣдъ снаднаа, подаѣтъся (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 4 зв.).

ЗАГНѢВАТИСЯ, ЗАГНѢВАТИСА *дієсл. док.* Загнѣватися: негодова загнѣвался (II пол. XVI ст. *ЛА* 186); Павель... мѣлъ діспѣтацию з' Варнавою, и такъ загнѣвавшиса розышлиса з' собою (Вильна, 1627 *Дух.б.* 258).

ЗАГНѢТЬ *ч.* Рум'янець на хлѣбах, *діал.* загніт. Вл.н.: Федо(р) Загнѣтъ (1649 *РЗВ* 40).

ЗАГОВѢВАТИ *дієсл. недок.* Заговляти: ѡбаче в началѣ постѣ своеѡлатъ и двома днами по(ст) розорають въ второкъ заговѣваю(т) и не находят са постачіи (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 26).

ЗАГОДИТИ *дієсл. док.* Узгодити, погодити: и для того запрѣчено и загожено не вѣрити с'номъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 409).

ЗАГОДОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. ім., ч.* Загодований, -ого. Вл.н.: пограбили //... 8 кѣ(з)ми загодованого... воловъ два (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 90-91).

ЗАГОДОВАТИ *дієсл. док., перен. (кого чим) (збагатити, наситити)* нагодувати (чим): насъ Господь судивъ, и токмивъ, и изъвязавъ духомъ святымъ, и загодовавъ шѣнномъ своимъ и мирнустю (XVI ст. *НЄ* 194).

ЗАГОЄНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Загоєний: Рана, се, Блізна, загоєной раны знакъ (1627 *ЛБ* 166).

ЗАГОИТИСА *дієсл. док.* Загоїтися: іс, ... распоро(л) сѡбѣ короу по(д) кѣлѣно(м), в'ложі(л) та(м) карт'коу... гдѣ то са гнѣтъ загоило, и не болѣло (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 92).

ЗАГОЛОВАЧИКЪ *ч.* Подушечка, *діал.* заголовчик: взяли(с)мо за заголовачи(к) и за пери(нѣ)ку золоты(х) два (Львів, 1607-1645 *РДВ* 24 зв.).

Див. ще ЗАГОЛОВОКЪ.

ЗАГОЛОВОКЪ *ч.* Подушка, *діал.* заголовок: Я... везнава(м) и(ж) є(м) вз(л)... ѡбру(с) ед(ы)н рубькы в' ра(н)ту(х) еды(н) заголо(в)кы г' (Одрехова, 1576 *ЦДІАЛ* 37, 16, 6).

Див. ще ЗАГОЛОВАЧИКЪ.

ЗАГОНИТИ *дієсл. недок. 1.* (кого) (*примушувати кого-небудь увійти кудись*) загонити, заганяти: пастыръ добрый, збираѣтъ ѡвѣць свои(х)...//... и загонитъ их' до ѡвчарнѣ свои (Почаїв, 1618 *Зери.* 50-50 зв.).

2. (кого) (*виганяти куди-небудь*) заганяти: вазали // егѡ ланцѣхами и пѣтами, стерегчи егѡ, а розорѣвши ѡкѡвы загѡненъ бывалъ ω(т) бѣса до пѣстынь (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 613).

Див. ще ЗАГНАТИ.

**СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.**

Випуск 9

Д — 3

Оригінал-макет виконано на комп'ютерній системі, придбаній за кошти INTAS, а також наданій Інститутові українознавства Українським науковим інститутом Гарвардського університету та Фондом кафедр українознавства

Затверджено до друку вченою радою Інституту українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України

Підписано до друку з готових діапозитивів 7.10.2002. Формат 84x108/16
Папір друкарський. Офсетний друк. Умов. друк. арк. 26,46
Зам.

*Відгуки та побажання
просимо надсилати на адресу:
Відділ української мови
Інституту українознавства ім.І.Крип'якевича
вул.Козельницька, 4
79026 Львів-26
УКРАЇНА*

Друкарня видавничої фірми "Афіша"
79005, м.Львів, вул. Костя Левицького, 4
тел.: (0322) 97-05-37

